

Гәдим Шәргә Әдәбијјаты

Ваш редактор:
ИСМАЈЫЛ ВӘЛИЈЕВ

"АЗӘРБАЙҖАН ЕНСИКЛОПЕДИЈАСЫ"
НӘШРИЈАТ-ПОЛИГРАФИЈА БИРЛИЈИ

Бакы — 1999

Гәдир Шәри Әдәбияты

Тәрчүмә едәкләр:

ИСМАЈЫЛ ВӘЛИЈЕВ (Әмәроғлу)

НАТИГ СӘФӘРОВ

ЕЛМАН АҒАОВЛУ (Сафрун)

"АЗӘРБАЙҖАН ЕНСИКЛОПЕДИЈАСЫ"
НӘШРИЈАТ-ПОЛИГРАФИЈА БИРЛИЈИ

Бакы — 1999

-6643-

- О Y U -

К И Т А П

Савашын баша чатмасы һаггында һекајәт	396
Дурјодһананын өлүмү һаггында һекајәт	401
Барышыг һаггында һекајәт	404
Јадһиштһиранын тачгојма мәрасими һаггында һекајәт	406
Сон сәфәр һаггында һекајәт	409

ГӘДИМ ИРАН ӘДӘБИЈАТЫ

АВЕСТА

(Чевирәни: Исмајыл Вәлијев)

"Вендидад" китабыннан	415
"Јасна" китабыннан	419
"Јаштлар" китабыннан	423

ГӘДИМ ЈӘҺУДИ ӘДӘБИЈАТЫ

(Чевирәни: Елман Ағаоглу)

"Варлыг" китабыннан (6-8-чи фәсилләр. Дашгын)	453
Ионанын китабы	456
Руфун китабы	459
Иовун китабы	466
Нәгмәләр нәгмәси	527
Екклесиаст китабы	539
ГЕҮДЛӨР (чевирәни: Елман Ағаоглу)	555

Техники редактору С. Әһмәдов
Корректору А. Хәлилова

"Азәрбајҹан Енҹиклопедијасы" НЛБ-нин
компүтер мәркәзиндә јығылыб чапа һазырланмышдыр
Мәркәзин мүдири К.Гочајева

Јығылмаға верилмиш 04.07.97. Чапа имзаланмыш 28.01.99
Форматы 60X90 1/16. Шәрти чап вәрәги 36,5. һесаб-нәшр вәрәги 34,6.
Тиражы 2000. Сифариш 59

Азәрбајҹан Республикасы Мәтбуат вә Информасија Назирлији.
"Азәрбајҹан Енҹиклопедијасы" Нәшријат-Полиграфија Бирлији.
Вақы—370004, Бөјүк Гала күчәси, 41.

"Гызыл Шәрг" ичәрә мәтбәәси.
Бакы, Һәзи Асланов күчәси, 80.

Редактору
ЕЛМАН АҒАОҒЛУ (Сафруһ)

Г 45 **Гәдим Шәрг әдәбијјаты. Ше'р вә нәср. Тәрчүмә.**
"Азәрбајҗан Енскипопедијасы" НПБ, Бакы, 1999. 584 сәһ.

Китаба гәдим Мисир, Шумер, Чин, Һинд, Мидија, Јәһуди халғларынын ән гәдим сөз јадикарлары: Мисирин нәсри вә ше'ри, Шумерин "Билгамыс" дастаны, әски Чин әдәбијјатындан, фәлсәфи поезија вә тарихи нәсриндән өрнәкләр, Һинд халғынын "Маһабһарата" дастаны, јәһудиләрин "Төврат"а дахил олан "Варлыг китабы"ндан сечмәләр: Ионанын китабы, Руфун китабы, Иовун китабы, Сүләјманын (Соломонун) "Нәғмәләр нәғмәси" вә б. әсәрләр дахил едилмишдир.

Кениш охучу күтләси үчүн нәзәрдә тутулмушдур.

Г 4700000000 32-96
М 657-99

ISBN 5-89600-069-3

© "Азәрбајҗан Енскипопедијасы" НПБ, 1999.

ИНСАН ЈАДДАШЫ вə ја БƏДИИ СƏЗҮН "КҮНДОҒАНЫ"

(5000 јашлы əдəбијјата
гыса бир бахыш)

Гəдим тарихи, əдəбијјаты вərəглəдикчə, чох зəнкин фикир хəзинəсини кəз өнүнə кəтирдикчə, Мисирин əзəмəтли пирамидаларыны, Гобустанын гəјаусту рəсмлəрини тəһлилдən кечирдикчə дүшүнүрсən: кərəсən, ев тикən, гала гуран, даша, дивара шəкил чəкən инсан нə вахтдан нəгмə гошмаға, шe'р дeмəјə, дастан дүзəлтмəјə башлајыб? Бəлкə дə бүтүн бу кeјфијјəтлəр инсандə паралел оларəг жараныб. Инсанын тəбиəтə, əмəјə, əтрафдакы чанлылара, өзүнə мүнəсибəти, дəрди, нəјəты вə елүмү ондə дəјишик дүгүлəр əмəлə кəтирдикчə онун зөвгү формалашыб, бу исə мүəјјən естетик бичимлəрин мeјдана кəлмəсинə сəбəб олуб.

Сəсин ритми сөзүн, сөзүн ритми шe'рин, шe'рин инкишафы исə дастанларын, нағылларын жаранышыны шəртлəндириб. нəјəти мүнəсибəтлəр инсани мүнəсибəтлəри, инсани мүнəсибəтлəр сijasəтлəри, ганунлары формалашдырыб. Белəликлə, инсандə низам-интизама чагырыш, ганунлара бојун əјдирмə еһтијачы, шe'рлə дүгүланмаг сəдəлиј, мусигијə далмаг зəрифлији жараныб. Инсанын гуш кими учмаг, шир кими күчпү олмаг арзусу, даг кими пирамидалар учалтмаг нијəти ону сənəткара, мe'мара чевирмишдир. Əмəк нəгмəлəринин чохалмасы дастанларын жаранмасына јол ачыб. Инсан өз талeјини даша, дивара јазыб. Бөјүк əдəбијјатын, сөз сənəтинин бүнөврəси белə гојулуб.

Шəһəр салан, галалар, истeһкамлар гуран инсанлар гəһрəманларын шə'нинə сөз гошуб, кəзəллəрин кəзəллијиндən, севкинин мəрһəмлијиндən, өмрүн ширинлијиндən, өлүмүн ачылыгындан бəһс едилблəр. Дүнјанын илк шаири, илк бəстəкары тəбиəтдən, бəһрəли əмəқдən, инсан кəзəллијиндən, тəмиз севкидən илһам алыб. Инсан севə-севə үлвилəшиб, дуја-дуја тəкмиллəшиб, јазə-јазə пүхтəлəшиб, өјрənə-өјрənə мүдриклəшиб, билкəлəшиб. Əкəр сənəтин дүнјаја кəлиши инсанын илаһи, руһани артымынын нəтичəсидирсə, онун идраки тəкамүлү, инкишафы, зeһни вə дүгүсал кəлишмəси дə бу тəкамүлүн бəһрəсидир.

Əмəк нəгмəни јаратдыса, нəгмə дə инсан гəлбини чуша кəтирди, она руһ верди, ону нəвəслəндирди. Белəликлə, мəрасимлəр јаранды, мəрасим шe'ри, мəрасим нəгмəси, һалај ојунлары чилаланды.

Инсанын естетик дүјүмү, естетик дүшүнчəнин вə гавраманын инкишафы кəзəллији дəрк етмəјə, ону јенидən чанландырмаға имкан верди. Примитив əл алəтиндən маһир овчу вə əкинчи алəтинə кечən инсан, ади əмəк нəгмəсиндən дүнјанын мүрəккəб мифоложи дəркинə доғру аддымлар атды. Јерин-көјүн, сујун, одун, торпагын, инсан вə бүтүн чанлылар алəминин јарадылышы, онларын бир-бири илə гаршылыгы мүнəсибəти—дүнјанын илкин елми гавранышы вə дəрки дə мəһз башлангычыны естетик дүшүнчəдən, онун илкин кəлишмə чағларындан кəтүрүб.

Тəбиəтлə мұбаризə, вəһимəли, горхунч олајлардан узаглашмаг, онлара галиб кəлмəк истəји инсанын тəфəккүрүндə мифик, əфсанəви гəһрəманларын образыны əмəлə кəтирмиш, белəликлə фетишизм, бүтпəрəстлиг, тотемчилик вə доға — тəбиəт култу формалашмышдыр. Инсандə хeјир вə шəр руһлар, јахшы вə зəрəрли варлыглар бəрəдə фикирлəр бəдии-естетик анлам кəсб едəрəк сənəт əсəрлəриндə өзүнү əкс етдирмишдир.

Əски чағларын шумер əдəбијјатында кeрчəк дүнјанын дəрки, шəр гүввəлəрə гаршы мұбаризə һаггында өјкүлəр гəһрəманлыг дастанынын јаранмасына јол

ачдыгы, табият гүвәләринә гаршы мубариз образларын тәкмилләшмәси исә јенил-мәз күчә малик фөвгәлинсан, баһадыр образларыны дүнјаа кәтирдй.

Бәдии сөз, бәдии тәсвир инсанын психоложи-емосионал сәвијјәсини, имканларыны кенишләндирмәклә она јени кәјфијјәтләр бәхш етмишдир. Инсан топлуму формалашдыгча кәләһәкләрин јаранараг нәсилдән-нәсилә өтүрүлмәси сәјәсиндә мифик, тарихи вә естетик принципләр дә тәкмилләшәрәк инсан һәјатына вә идрақына јениликләр кәтирмишдир.

Илкин бәдии тәсвирләрдәки үмуми чизкиләр кет-кедә типикләшәрәк фәрди-ләшмә сәвијјәсинә јүксәлмишдир. Шумер дастанында Билгамысын гәһрәман кими формалашмасы, ондакы фәрди кәјфијјәтләрин бәлирләнәрәк үзә чыхмасы, табии-һәјати вә мифик зиддијјәтләрин гәһрәманын хасијјәт вә давраһышына, һәјат принципләринә тәсири, инсанда кәләчәјә инам дујгусунун баш галдырмасы, јалһыз өзү үчүн дејил, башгалары үчүн дә јашамаг истәјинин күчләнмәси, фәрди истәкләрин бәјүјәрәк хәлги, сонра бәшәри-үмуминсани диләкләрә говушмасы бәдии сөзүн јенилмәз күчүнү кәстәрир.

Бәдии сөз әдәбијјатын вә сәнәтин тәшәккүл тапдыгы дәврдән инсаны јалһыз әјләндирән, она руһани гита верән бир васитә кими дејил, ејни заманда ону тәкмилләшдирән, онда јени идејаллар ојадан, ону сабаһа һазырлајан тәрбијәедиичи функция да дашымышдыр. Әмәк нәғмәләриндә мәишәтдән доған "сөз ојуну" рифмик— ујар сәсләнмәләр, аллитератив, ассосиатив элементләр, сәс тәқрарлары сөзүн кәлишкәзәллијиндән аһлам кәзәллијинә кечид јаратмыш вә бу да јени естетик кәјфијјәтләри формалашдырмыш, сәнәтин гаршысында јени тәләбләр гәјмушдур.

Марағлыдыр ки, сәнәттә ејни кәјфијјәт дәјишмәләри, инкишаф-кәлишмә амилләри дәвр, заман бахымындан тез вә јахуд кеч олмасына бахмајараг, әски Мисир, Шумер, Чин вә һинд әдәбијјатларында демәк олар ки, охшар формаларда кетмишдир. Бәдии тәсвирин кенишләнмәси, тәһкијә-тәсвир үсүлунун тәкмилләшмәси, образларынын фәрди вә үмуми кәјфијјәтләринә диггәт, елик-мифик тәсвирләрдә реал кәрчәкликлә фантазија-ујдурма деталларынын гаршылыгыла әләгәси диггәти чәкир.

Бәдиләшдирмәдә бәһзәтмәләрин формалашмасы "инсан-шир", "инсан-ат", "ғыз-дағкечиси", "ғыз-кәјик", "ғыз-ғуш", "күнәш-ғыз", "әјүзлү-кәзәл" вә с. образларынын јарадылмасы, образлы мугәјисәләр инсанын вә табиятин дәрки илә бағлы јени сәнәт кәјфијјәтләрини мугәјәнләшдирмишдир. Инсан вә гејри-инсан бәдии образларда инсана хас ади табии хусусијјәтләрлә јанашы, гејри-инсани, икили хусусијјәт вә габилијјәтә, күчә малик, фөвгәлинсан типи табияти гаврамада, һәјати идрақда мугәјән рол ојнамышдыр. Мүшаһидәләрин табиилији вә инсанда доғрудуғу эмосионал-психоложи дујғу бәдии сөзә — поезијаја, дастана чеврилмиш, бу бәдии мәһсуллар исә инсанын мәһәви тәләбатында мүһүм јер тутдуғуна көрә јазыја кечирилмиш, нәсилләрин үмуми сәрвәти олмушдур.

Гәдим Шәргдә, Икичәјарасында (Месопотамија), Африканын гузәјиндә, Нил чәји һөвзәсиндә, һинд рекионунда мејдана кәлән, инкишаф едиб тәкмилләшән бәдии сөз мәһсулларынын тәһлили, образларын, метафораларын, сүжәтләрин илкилиқдән зәнкинлијә доғру кедән тәкамүл јолу кәстәрир ки, әдәбијјат ичтимаи һәјатын, мәдәнијјәтин хусуси бир тәзаһүрү кими јараныб инкишаф етмишдир.

Археоложи тәдгигатларын сон јүзилләрдә ашкара чыхардыгы јазылы әдәбијјат нүмунәләри сүбут едир ки, гәдим Шәргин јүксәк сивилизасијјасы дүнја мәдәнијјәти хәзинәсини зәнкинләшдирмиш вә дәринләшдирмишдир. Сөз јарадычылығынын һәјатын бүтүн сәһәләринә тәсири инсанын диггәт зәнкинләшмәсинә сәбәб олмуш, ону даим јени ахтарышлар апармаға сөвг етмишдир. Бәдии сөз инсанын дахилиндә даһа јахшы сабаһлар уғрунда чалышмаг илһамыны аловландырмыш, инсаны инсанын өзүнә танытмаг, ону јенидән чанландырыб өзүнә тәғдим етмәклә мәһәви тәкамүлүн, ејни заманда, идраки механизмләрин тәкмилләшмәсинә шәраит јаратмышдыр. Гәдим Мисир поезијјасында севәһләрин дахили изтирабларынын тәсвири инсанын бүтүн фәалијјәтләринин, дујғуларынын топлусу кими көрүнүр. Әски чин вә һинд мүдрикләринин мәсләһәт вә притчаларында һәјати тәчрүбәләрин нәтичәси кими көрүнән өјкүләр, севки нәғмәләри, кайнат вә инсанын дахили габилијјәтләрини үзә чыхаран мүдрик ифадәләр инсанын өзүнү бәдии арашдырма предметинә чевир-

дијини кестәрир. Инсан әсәр җарадычысы, әсәрин охучусу вә җахуд тамашачысы, әсәрин образы — бәдии предмети кими әсас олур, бәдиилијин нүвәсинә чеврилир. Әски чағларын инсана һәср олунмуш әсәрләриндә, һәтта тәбиәтә, башга варлыглары, илаһи гүвәләрә, мөвчуд олмајан, мифик аләмә һәср олунмуш әсәрләрдә белә инсанын өзү, һәртәрәфлилији әкс олунур. Дүнјада хејирлә шәрин, җахшы илә җаманын, хејирхаһла залымын, мүдриклә наданын, сакитлә чылгынын, утанчагла утанмазын — һуманизмлә антиһуманизмин чарпышмасы, һәјати мүбаризәнин диалекти¬касы әски чағлар бәдии дүшүнмәсинин ән өнәмли бүнөврәсинә чеврилмишдир. Инсан һәјаты мадди вә мә'нәви варлыгын әсасы кими бәдии тәфәккүрә мөвзу вә гита вермиш, мүхтәлиф жанр вә бичимләрдә бәдииләшдирилмишдир.

Әски чағлар әдәбијатында инсанын инсана, инсанын танрылара, инсанын башга чанлылара, инсанын тәбиәтә, тәбиәт гүвәләринә гаршы мүбаризәси, бу мүбаризәләрин сәнәт әсәрләриндә әкси инсанда јени мә'нәви кејфијәтләрин үзә чыхмасына, фәрди характерин инкишафына тәкан вермәклә чәмијјәтә инсансәвәрлик ашыламыш, тәбиәтин бир парчасы олан инсанын өзүнү јүксәлтмишдир. Марағлыдыр ки, Шәргин бәдии сөз сәнәтиндә тәбиәтин зиддијјәтләри илә јанашы, инсанын дахили зиддијјәтләринә диггәт, бунлары доғуран амилләрә мүнәсибәт дә формалашмышдыр. "Авеста" кими узун јүзилләр боју формалашмыш бир әсәрдә зиддијјәтләрин тәбии вә инсани хүсусијјәтләри, икили тәбиәти вә характери марағлы бәдии тәсвирләрлә чанландырылмышдыр.

Әски чағлар әдәбијатында мөвзу, тәсвир, метафора, сүжет, гурулуш элементләринин синтези, гаршылыгы әлағәси дә марағлыдыр. Ајры-ајры заманларда әразиләрдә, жанрларда јаранан әдәби әсәрләрдә үзә чыхан синтетик говушма, әлағә бағлары олдуғча марағлыдыр. "Һәр шеји билән адамын дастаны" ("Билгамыс дастаны") шумөр бәдии сәнәт әсәриндәки инсан, јарынсан образларына, бәдии тәһкијә үсулуна, гәһрәманын дејүшү илә бағлы сәһнәләрә, дүнјаны су басмасы (дүнја дашгыны), јухуларын јозулмасы, өлүмсүзлүк уғрунда мүбаризә мөвзуларына охшар бәдии ујарлыглары "Авеста", "Библија" кими мәшһур китабларда да раст кәлинир. Бу чүр бәнзәри ујарлыглар синтетик бәдии әлағә вә бәһрәләnmәләр Шәрг әдәби сәрвәтләриндә зәнкинлији илә диггәти чәкир. Бунунла јанашы, Шәргин зәнкин сөз сәнәти бәдии форма вә тәсвир рәнкарәнклији, бәнзәрсизликләри илә дә характерикдир, һәтта әски чағларын мифик тәсвир вә бәнзәтмәләри бә'зән о гәдәр мүасир сәсләнир ки, адам поетик вүс'әтин, емоционал-психоложи тә'сирин узунөмүрлүлүјүнә, дүјүмун чағдашыгына вә бәдии керчәклијинә һејрәтләnmәјә билмир.

Шәргин бөјүк бәдии сөз сәрвәтләри өјни заманда дини-мифоложи тә'сирләрлә, инсанын мә'нәви-дини инанч вә дүшүнчәләри илә дә сых бағлыдыр. Мүхтәлиф дини тәсәввүр, инанч вә идеоложијалар да инсанда тәбиәтә, танрылара, гәһрәманлара ситајишлә мүшајәт олунмушдур. Әдәбијатларын, дини инанчларын мүхтәлифлији вә гоһумлуғлары чәмијјәтин паралел инкишаф просесләри, инсанларын охшар һәјәт фәалијәтләри, һадисәләрин үмуми, охшар кәкләри илә дә бағлыдыр.

Шәргин улу әдәбијаты кестәрир ки, сөз сәнәти нә гәдәр тәбиәтлә, инсанын лирик дүјү вә дүшүнчәләри илә бағлыдырса, бир о гәдәр дә һәјәтлә, ичтимаи просесләрлә, чәмијјәт гуручулуғу вә сјајси мүбаризәләрлә әлағәлидир. Формалашма дөврү беш мин ил бундан өнчәјә кедиб чыхан Мисир әдәбијатынын илк чағларында белә һакимијјәт уғрунда мүбаризәләр, сјајси чәкишмәләр фир'онларын бир-бири үзәриндә гәләбәси өз әксини тапырса, бәдии сөзүн хејли дәрәчәдә сјајси мүнһитдә чилаландығы гәнаәтина дә кәлмәк олар. Она керә сөзә бөјүк өнәм верән, ону һәјәтынын ајрылмаз үнсүрү саян инсан әсас идеја вә мүбаризәләрини дә сөзлә ифадә етмәји вачиб саямалы иди.

Мисир әдәбијаты бөјүк тарихи мәрһәләләрдә — Јухары вә Ашағы Мисир чарлыглары дөврүндә дә, Гәдим вә Јени чарлыглар заманында да, Македонијалы Искәндәрин Мисирини ишғал етдији чағларда да тарихи јолу, тәбии ахары илә инкишаф едирди.

Һакимијјәтләрин хроноложијасыны әсас кәтүрәрәк, Мисир әдәбијатыны ашағыдакы кими дөврләрә ајырырлар:

1. Гәдим чарлыг дөврүнүн әдәбијаты — ј.е.ө. III минил.

муш вә җазылмышдыр. Анчаг бу мәтнләрдә мөәллиф барәдә чүз'и бир хатырлатма белә жохдур. Бу мөәллифләр кимләрдир, онларын адлары нә үчүн бу мәтнләрдә жохдур? Чох әнәмли суал олса да, она чаваб вермәк олдугча чәтиндир."¹

Алим һаглы олараг гејд едир ки, о дөврдә мөәллифлик барәдә анлајыш бизим дүшүндүјүмүз кими олмаммышдыр. Тарихи гајнагларда гүдрәтли ишгалчы фир'он III Тутмосун јанында, онун јүрүшләрини, чарын вә Мисир дөјүшчүләринин парлаг гәлә-бәләрини әкс етдирән мирзә (салнамәчи) Ченен олмушдур. Тәбии ки, Ченен һадисәләри фир'онун мәгсәдинә ујгун тәсвир өтмишдир. II Рамсесин һетләрлә мұһари-бәси дә бу чүр гәләмә алынмышдыр. һәммин һадисәләри тәсвир едәнин кимлији бәлли олмаса да, ону көчүрән Петаурун ады индијәдәк галмышдыр. О дөврдә җазы јазан, сөз гошан мирзәләрә, сәнәт адамларына чох бөјүк һөрмәт бәсләмиш, онла-рын интеллектуал, зәһни әмәкләринә гајгы илә јанашмышлар. "Җазарларын өјүлмә-си" адлы поетик мәтндә җазарлара, јә'ни салнамәчи мирзәләрә вә јахуд нәгмәкар шаирләрә јүксәк гијмәт верилмиш, һәтта онларын бәзиләринин адлары чәкиләрәк бөјүк сөвкиләрлә јад едилмишдир:

Мүдрик җазарлар!
Танрылар өзләрини әвәз едәндән
Кәлән кәләчәјәдәк
Онларын адлары учуб кетдиләр.
Унудулду бүтүн гоһум, достлары...
Гурмадылар мисдән өзүјүн мә'бәд.
Бүрүнч баш дашы да учалтмадылар.
Өзләриндән сонра нә оғул-ушаг,
Нә варис јашатды онун адыны.
Онлардан җазылар галды јадикар.

Бу ше'р мәтни о дөврдә зәһни әмәклә мәшгул олан адамлара верилән ән бөјүк гијмәтдир. Белә фикир јүксәк сивилизасијасы, әдәби мұһити, елми тәфәккүрү олан чәмијјәтдә ортаја чыха биләрди. һәммин дөврүн әдәбијаты, мөвзулары, тәсвир объек-ти, тәгдим үсулу, сөзүн поетик тутуму, естетик тә'сир күчү дә сүбүт едир ки, гәдим Мисирдә јүксәк аристократик — күбар мұһит олмуш, сөзә, сәнәтә, өлмә бөјүк гијмәт верилмишдир. Ән вачиб мәсәләрдән бири дә һәммин мұһитдә инсанын дөјәри, сәвијәсидир. Инсанын дахили зәнкинлији, һәјата инамы, севки дүјгулары, азад сев-кинин севинч вә изтираблары, зәһмәт адамынын, һаким вә мәһкумун гаршылыгы мұнасибәтләри јүксәк бәдииклә чанландырылмышдыр. Тәсвирдәки реаллыг, реал варлыга, керчәклијә, керчәк һадисәјә поетик мұнасибәт, лирик бәдии лөвһәләр кә-нар мұдахиләләрә, бә'зән һеч бир рәсми идеоложи тә'сирә уграмадан елә чанлан-дырылмышдыр ки, адам сәнәткарын габилијәтинә, сөзүн, тәсвирин көзәллијинә, үлвилијинә һејрәт өтмәјә билмир. Бу тәсвир реаллыгы охучуну өз емоционаллыгы, сәмилији илә өзүнә елә бағлајыр ки, арадан кечән јүзилләр јада да дүшмүр!

Гәдим Мисир әдәбијатынын арашдырычылары онун башга әдәбијатлара тә'си-риндән сөз ачырлар. Ејни заманда, онун өзүнүн дә башга әдәбијатлардан бәһрә-ләндијини гејд едирләр. Бу да тәбиидир, она көрә ки, әски чаг мисирлиләри әтраф өлкәләрлә сых тәмасда олмушлар, онларын тичарәт әлагәләри, һәрби јүрүшләри дә бу гаршылыгы тә'сирдә аз рол ојнамамышдыр. Өз көкү, ән'әнәси, өзүнәхас кәлиш-мә хүсусијәтләри олан әдәбијат әтраф мұһитдән, кәнар әдәбијатдан нә гәдәр бәһ-рәләнсә дә, өзүнәмәхсуслуғуну горујуб сахлајыр, онларын хошакалән чәһәтләрини исә өзүнүнкүләшдирир, өз ширәсиндә елә һәлл едир ки, бә'зән бу тә'сирләнмәни, бәһрәләнмәни ајыг-сајыг мұтәхәссисләр белә ајыр дедә билмирләр.

Гәдим Шәргдә ән бөјүк, зәнкин мәдәнијәт јаратмыш халглардан бири дә Дәчлә вә Фәрат чајлары арасында (Икичајарасы) мәскунлашан шумерләрди. Шумерләр вә јахуд шумерлиләрин етник мәнсубијәти һәлә там дәгигләшдирилмәсә дә, онла-

¹ Коростовтсев М. Древнеегипетская литература. Поезия и проза древнего Востока. Изд-во "Художественная литература", М., 1973. с. 29.

рын нараданса Догу төрөфлөрдөн — дүзөн эразилөрдөн, дагылы жерлөрдөн көчөрөк буража калдыклары гејд олунур. Онлар Икичајарасындакы батагылы, лакин мүнбөт эразилөрө жерлөшөрөк инкишаф етмишлөр. Шумерлөр гыса заман ичинде акынчилик, шөһөрсалма, елм, ичәсәнөт вә һәрби жүрүшлөрдө бөјүк үстүнлүк газанмыш, әтраф тајфа вә гурумлары өзләринә табе етмишлөр. Шумерлөр зәнкин јазы мәдәнијәтинә саһиб олмуш, бөјүк јазылы әдәбијат јаратмышлар. Даш вә кил лөвһәлөр үзәринә јазылмыш бу әдәбијат нүмүнәләринин сајсыз-һесабыз нүсхәләрини өтөн жүзилдән индијөдөк археологлар тапмагда вә арашдырмагдадырлар. Тапылан материалларын һәдсиз чохлуғу о дөврдә Шумердә сөзә, тәһсилә, елмә нә дәрәжәдә бөјүк диггәт верилдијини сүбүт етмәкдәдир.

Шумерлөр вә онларын зәнкин мәдәнијәтләри барәдә мәлүматларын тарихи е.ә. IV минилин сонуна тәсадүф едир. һәммин минилин сону вә III минилин әввәлине аид олан шумер јазылы абидәләринин өзү дә милјон јарым иллик бир дөврү әһәтә едир. III минилин сону вә II минилин башлангычында шумерлөр өз мәдәни наилијәтләрини гоншулуғда јараныб инкишаф едән аккадларә өтүрмүш, аккад мәдәнијәти онларын мәдәни вариси кими давам етмишдир. Мәнбәләрдә е.ә. III минилин икинчи јарысында аккад һекмдары Бөјүк Саргон'ун Икичајарасынын күнәјинә дә саһибләндији вә чајларарасы эразиләри өз һакимийәти алтында бирләшдирдији гејд олунур. Бундан сонракы мәрһәләдә шумер дили сырадан чыхмаға башлајыр, "өпү дилә" чеврилир. Даһа доғрусу, елми-мәдәни јазы дили кими мәктәплөрдә тәдрис олунур, өјрөнилир, инсанларын мәишәтиндә исә өз функцијасыны итирмәјә башлајыр. Бу күн латын дилинин ојнадығы ролу о дөврдә, демәк олар, шумер дили ојнамышдыр. II Бабил сүлаләсинин алтынчы чары Хаммурапи (е.ә. 1792—1750-чи илләр) заманәнадәк олан мүддәт Бабил мәдәнијәтинин чичөкләнмә дөврүдүр. Сонра исә дагылы эразилөрдән кәлән тајфаларын арасыкәсильмәз һүчумлары башлајыр вә сонракы беш жүз ил бу һакимийәтин тәнәззүлү илә нәтичәләнир. Тәхминән е.ә. XIII жүзилдән ассиријалылар тарих сәһнәсинә чыхарлар. Онлар е.ә. IX—VII жүзилләрдә бүтүн Икичајарасыны, Јахын Шәргин хејли һиссәсини, Аралыг дәнизини, һәтта бә'зи вахтларда Мисир дә өзүнә бирләшдирмәк күчүнә малик олан гүдрәтли дөвләт јаратмышлар. Е.ә. VII жүзилин сонларында јенидән Бабил дирчәлир вә гоншусу мидијалыларла иттифаға кирерәк Ассиријаны мәғлүб едир. Е.ә. 538-чи илдә исә фарсларын күчлү һүчумлары Јени Бабили сүгүтә уғратды.

Бу гәдәр һакимийәт дәјишмәләри баш версә дә, миҳи јазылар өз һәјатыны давам өтдирди, һәтта бизим ераја гәдәрки заманын сон әсрләринәдәк, јә'ни сөлөвкиләрин вә парфијалыларын заманына гәдәр миҳи јазылар кениш ишләдилмишдир.

Икичајарасы әдәбијәтинин тарихини ашағыдакы кими дөврләшдириләр:

1. Е.ә. III минилин башлангычы. Шумерләрин дилиндә илк јазылы мәтнләрин — танрыларын сијаһыларынын, өјкүләрин, һимнләрин, ата сөзләринин, ләтифә вә мифләрин мејдана кәлмәси.

2. Е.ә. III минилин сону — е.ә. II минилин башлангычы. Әсас шумер әдәбијәти абидәләринин јаранмасы. Бураја Ниппур шөһәринин ганунлар сијаһысы ("Ниппур ганунлары") һимнләр, өјкүләр, мифләр, дуалар, епослар, мәрәсим нәғмәләри, мәктәбли мәтнләри, дәфн мәрәсимләриндә сөјләнән ағылар, әдәби әсәрләрин каталог-сијаһылары (87 әдәби абидәнин ады чәкилир ки, онларын чәми 3-дә бири елм әләминә бәллидир). Әслиндә индијөдөк шумер дилиндә 150-дән чох мәтн мөвчуддур). Билгамыс (Килгамыш) һаггында дастанын, Дүнја Дашгыны һаггында әфсанәнин, Гартал ганадында учуш һагылынын (Етан һаггында һагыл) шумер дилиндән әски бабил дилинә төрчүмә версијалары да бу дөврдә јаранмышдыр.

3. Е.ә. II минилин сону. Умумәдәби, дини сәнәдләрин јаранмасы. Бу дөвр әдәби абидәләринин чох аккад дилиндәдир. Дүнјанын јаранмасы һаггында поэма, өјкү вә јалварышлар, дуалар, дидактик әдәби јазылар.

4. Е.ә. I минилин орталары. Ассирија китабханасынын јаранмасы, Ашшурбанипалын китабханасы, Билгамыс һаггында епосун әсас версијасы, чар јазылары, дуалар вә башға әсәрләр бу чарын әдәби абидәләриндәдир.

Әдәби мәрһәләләрин, нәсилләрин вә дилләрин бир-бирини әвәз етдикләри бу кениш дөврдә јаранан зәнкин әдәбијат бир эразинин, белкәнин һүдудлары дахи-

линдә бир бешикдә, ејни бир мәдәни бүнөврә үзәриндә инкишаф тапдығына көрә ејни бир кәләнәк, үмуми мәзмун ошарлығына малик олса да, мүстәгил, өзүнәмәх-сус хусусијәтләрә дә маликдир. Шумер әдәбијәти бу әдәбијәтүн ән гәдим дөврүнү тәшкил етдијинә көрә ону өјрәнмәк, арашдырмаг дә чәтиндир. Мәшһур Америка алыми, шумеролог С.Н.Крамер илк дәфә шумер әдәбијәти ардычыл олараг өјрә-ниб нәшр етдирәнләрдән биридир. Онун арашдырмалары нәтичәсиндә үзә чыхарылмышдыр ки, Бабил әдәби мәнсулларынын, сүжетләрин әксәријәти шумер-реләрдән алынмышдыр.

Бу зәнкин әдәби сәрвәтләрин сон јүзилдә үзә чыхарылдығыны вә әсәсән тәдги-гатчыларын даһа чох јени тапынтылары өјрәниб нәшр етмәјә үстүнлүк вердикләри-ни нәзәрә алараг демәк олар ки, әлдә олан материаллары һәләлик кифәјәт гәдәр кениш мүгајисәли арашдырмаг мүмкүн олмамышдыр. Үмид вар ки, бу саһәјә артмаг-да олан мараг вә диггәт сәјәсиндә бу зәнкин әски әдәбијәтүн системли тәдгиги даһа да кенишләнәчәк вә јени фәрәһли тапынтылар ортаја чыхачагдыр. Шумерләрә гоһум олан халгларын мүәјјәнләшдирилмәсиндә мејдана кәлән чәтинликләр, бу әдәбијәтүн дәриндән өјрәнилмәсини чәтинләшдирир. Индијәдәк шумер дилиндәки сөз көкләринин түрк дилиндәки ошарларынын тапылмасы фикирләри факт кими сөјләнсә дә, бу барәдә мүгајисәли лингвистик тәдгигатлар мејдана кәлсә дә, шумерологлар арасында бу дилин көкү мәсәләси өз һәллини тапмамышдыр. Шумерчә бә'зи мәтнләрин охунмасында мејдана кәлән чәтинликләр һәләлик интуитив јоzum-лара үјгүн олараг һәлг едилир. Бир чох мәтнләрин тарихини мүәјјәнләшдирмәкдә дә чидди чәтинликләр вардыр. Бу ағырлыгларла јанашы, әски мәтнләрдәки үјарлыг вә үјгүнлүглары, сүжет јахынлыгларыны, образ вә һәдисә ошарлыгларыны араш-дырмаг дүнјада әдәби-бәди сөзүн инкишафыны, тәкамүлүнү, сөзүн-јазынын есте-тикасыны өјрәнмәк бахымындан олдугча мараглыдыр.

Шумер әдәбијәтинда да мүәллифләр көстәрилмир. Әсәсән дилдә, ағыздан-ағызга сөјләнән, јайылан әсәрләрин јазыја алындыгы шүбһәсиздир. Анчаг бу јазыла-рын чағдаш аңламда мүәллифи бәлли дејил. Јәгин ки, әсас мәс'улијјәт мирзәләрин, мәтн көчүрәнләрин үзәринә дүшүр. Хатырладаг ки, бә'зи әсәрләрин "танрыларын дилиндән" јазыја алындығынын гејд олунмасы шүбһәсиз, шәрти характер дашыјыр вә бүкүнкү дүшүнчә илә дә аңлашыглы сәјяла билмәз. Мәшһур "Билгамыс даста-ны"нда онун "чадукәр Син-ликә Унни"нин дилиндән јазылдыгы гејд олунур. Кәрүнүр, о заманлар шаманлара, озанлара бәнзәр дастанчылар, нағылчылар вармыш вә дастан да онлардан биринин сөјләдији кими гәләмә алынмышдыр.

Тарихчиләр гејд едиләр ки, шумерләрдә јазы мәдәнијәтинин (пиктографик-шәкли јазы) мејдана кәлмәси илк мәрһәләдә тәсәррүфат һесаблашмалары, сәнәд вә материалларын учота алынмасы илә бағлы олмушдур вә әдәбијәтүн јаранмасы илә әлағәли дејилдир. Сонралар тәһсил системи јарандыгга, ушаглара јазы-позу өјрәдиләндә даһа асан сөзләрдән башламаг лазым кәлдији үчүн халг дилиндә до-лашан, асан јадда галан аталар сөзү, тапмача, ләтифә вә с. јазыја алынмышды вә "әдубб"ларда ("әдубб" јазы еви"; о заман шакирд охујан јер белә адланырды) оху-дурду. Сонралар бу јолла әдәби әсәрин јазыја алынмасы кенишләнмиш, мифоложи мәтнләр, әјинләр, өјкүләр јазыја көчүрүлмүшдүр. Беләликлә, демәк олар, фолклор бу мәрһәләдә дә бәди сөзүн, әдәби инкишафын езеји ролуну ојнамышдыр.

Шумер әдәби мәтнләринин бәзиләри әјры-әјры адамларын дилиндән јазыја алындығына көрә ејни сүжетин мүхтәлиф вариантлары тә'сири бағышлајыр. Сонра-кы мәрһәләдә исә әсәрләр ејни јазы илә аккад дилинә тәрчүмә олунмушдур. Шумерологлар бу әдәбијәти ортаг әдәбијат кими өјрәнир вә ону әдәби варислик кими дәјәрләндириләр; ејни заманда, дөврүн дә бурада кифәјәт гәдәр рол ојнадығына, ад вә сүжетләрдә мүәјјән дәјишикликләр етдијинә диггәт јетириләр. Бә'зи сүжет-ләрдә, гәһрәманларын тәсвириндә дә дәјишикликләр нәзәрә чарпыр. Мәсәлән, шу-мер вариантында тәгдим оланан Билгамыс, бир гәһрәман кими, статикдир; бабил мәтнләриндә исә о даһа чанлыдыр, бурада онун гәһрәманлығыны көстәрән, сүбүт өдән тәсвирләр кенишдир, әһәтәлидир. Шумер вариантында Билгамыс илк көмчли-јиндә күчүнү сәрф етмәјә јер тапмајан гүдрәтли бир пәһләван кими тәсвир олунур, о өз һәјат мәрәмыны сонрадан мүәјјәнләшдирир, "шәр гүввәләрин һамысыны Јер

үзүндөн силмэк" үчүн мүбаризәя башлајыр, горхунч һумбабыны мәглүб едир. Билгамыса тај, бәрабәр тутулан, онун кими күчлү вә гүдрәтли олан, онун екиз гардашы сајылан Енкиду образы да тәсвир олунур. Бабил вариантында бу образ даһа әһагәли вә инандырычыдыр. Әввәлләр һејванлар арасында јашајан Енкиду сонра јава бир гадына мөһр салараг, чөрөк вә шәрабын дадыны көрүр; сивилизасијаја јахынлашыр. Билгамысла Енкиду дөјүшдә бир-биринә үстүн кәлә билмир, нәтичәдә достлашырлар. Аккад варинатында да һәмин шумер сүжети әсасдыр, лакин һадисәләрин бәдии тәсвири фәрглидир, даһа долғундур. Гәһрәманлар сонра бирләширләр, Күнәш танрысы Утунун хејирхәһлығы вә Шамашын јардымы илә һумбабаны мәглүб едирләр.

Әски шумер дастан вә нәғмәләриндә Азәрбајчан фолклоруна, нағыл вә әфсанәләринә јахын олан чохлу сүжет, фикир, бәдии дејим, бәнзәтмә вә с. вардыр. "Билгамыс дастаны", "Китаби-Дәдә Горгуд" бојлары вә "Короғлу" дастаны арасында мүһүм әлағә бағлары вардыр. Һәтта шумерләрин бир чох ад вә сој көкләринә мүасир дилимиздә раст кәлинир. Тәдигатлар кенишләндикчә, тәбии ки, јени елми бәхшишләр, сүпризләр мејдана кәләчәк. Индики һалда әски шумер, аккад әдәби мәтнләринин Азәрбајчан дилинә чеврилмәсинин чох бөјүк ичтимаи, әдәби, елми өнәми вардыр. Кәләчәкдә бу хејирхәһ иш давам етдириләрсә, әдәби инкишафымыз јени кејфијәтләр газанар, әлван чаларларла зәнкинләшәр.

Гәдим Шәргин тарихән зәнкин олан әсас мәдәнијәт бешикләриндән бири дә Чиндир. Чиндә дә јазы һәјатын тәләби илә, ишкүзәр фәалијәт нәтичәсиндә мејдана кәлиб. Гојун сүмүкләри үзәриндә һероглиф јазыларда овчулар үчүн фаллар јазылмышдыр. Сонралар белә "фал китаблары" бүрүнч габлар үзәринә көчүрүлдү. Е.ә. I минилин башланғычындан чинлиләр бамбук лөвһәләри үзәринә һероглифләр јазмаға башламышлар. Хәткешә бәнзәр бу тахта лөвһәләр иплә бир-биринә сарыныб дүзүлүрдү вә о дөврүн китабы һесаб олунурду. Е.ә. III үзүлдә чинлиләр ипәк үзәринә јазмаға кечдиләр. Бу материал чох баһа олдуғундан аз сонра кағыз кәшф едилди вә бу, јазы мәдәнијәтинин инкишафы үчүн ингилаб чеврилиши јаратды. Чин дилиндәки јазылы мәнбәләр вә әсәрләр барәдә илк кениш мәлүматы чин тарихчиси вә библиографы Бан Гу (е.ә. 32–92-чи илләр) тәрәфиндән тәртиб олунмуш "Хан сәлтәнәтинин тарихи" әсәриндә верилмишдир. Бан Гу китаблары нөвләринә көрә ајырымыш, надир һәрби китаблар, "инчәсәнәт вә бәдии әсәрләр" һағында билкиләри системләшдирмишдир. Бан Гу заманында конфусичилик идеолокијасы һаким идеолокија иди. Бу сәбәбдән дә онун тәсниф етдији китабларда конфусичилик гајдаганунлары әсас көтүрүлмүшдүр. "Дәјишилмә китабы" — "Итсзину"да фалчылығын әски натурфәлсәфи мәтнләри, "Тарих китабы" — "Шутсзину"да тарихи јоzumлар, "Нәғмәләр китабы" — "Литсзи"дә мәрәсимләр, "Мусиги һағында гејдләр" — "Чунтсју"да тарихи олајлар, "Мүләһизәләр вә Сәһбәтләр" — "Луңју"да верилән дејимләр Конфусијә вә јахуд онун шакирдләринә аид едилди. Бу китаб ичәрисиндә бәдии әсәрләр топлусу кими сечиләни вә кениш тәблиғ рлунаны "Нәғмәләр китабы"дыр. Бурада әски лирик поезија вә һимнләрдән өрнәкләр топланмышдыр. Бу поезија өрнәкләри е.ә. XII үзүл Чжу дөврүндә јарадылмышдыр. О дөврдә Чин хырда чарлыгларла белүнмүшдү. Бу чарлыглар Көј оғлу сајылан Чжоу һакимијәтинә табә идиләр. Бу шәрләрдә һәмин чарлыгларда јашајан инсанларын мәдәни мәишәт гајғылары әксини тапыб. Бурада һәтта әкинчинин саһибкардан шикајәти кими характерик шикајәт белә әкс олунмушдур. "Шитсзин" нәғмәләриндә јазылы олараг кәлиб бу күнүмүзә чыхан шәрләрдәки дөрдлүк гафијә системи, мисраларын ганунауғун тәклары хүсусилә диггәти чәлб едир. Бу нәғмәләрин бир чоху шәһликләрдә халғ рәгсләри илә бәрабәр, киши вә гадынларын ифасында хорла охунмушдур.

Бу нәғмәләрдә севки дүғулары, инсанын табиятә, зәманәјә мүнәсибәти әкс олунуб. Бурада инсанын әхлагына, даврашына, идракына верилән дәјәр, нәғмәләрдә сөзләрин поетик дүзүмү, ассосиативлик, бәнзәтмәләрин ујарлығы вә көзәллији, табиятлә инсан арасындакы чох мәрһәм әлағәләр, бу әлағәләрин инсанда ојатдығы дүғулардакы көврәклик, тәсвири инандырычылығы, керчәклији адама хош тәсирләр бағышлајыр. Бу нәғмәләр топлусунун мәтни императорун фәрманы илә даш үзәринә газылмыш вә кәләчәк нәсилләрә јадикар галмышдыр.

"Тарих китабы" да һәмин дөврүн ән мәшһур јадикарларындыр вә жалһыз тарихилијинә көрә дејил, һәм дә бәдиилијинә көрә марағ доғурур. Бан Гу'нун јазысын да хусуси јер тутан библиографы—системләшдирилмиш "Јаз вә Пајыз" салнамәси бу бахымдан өнәмлидир. Е.ә. IV јүзилдә Тсзотсу Мин тәрәфиндән "Јаз вә Пајыз" китабына шәрһләр кими һазырланмыш "Тсзо салнамәси"ндән ("Тсзочжуан") башга Сыма Тсјанын (е.ә. 145—86-чы илләр) һазырладығы "Тарихи гејдләр" китабы да гејмәтли абидадир. Сыма Тсјан әсәрини јүксәк поетик дил вә үслубда һазырлајарағ охучуларын марағына сәбәб олмушдур. Бу китабда тарихи һадисәләр, инсан топлумунун ганунауғунлуғлары, ајры-ајры шәхсијәтләр вә талеләр тәсвир олунмушдур. Сыма Тсјанын хидмәти сәјәсиндә өлкәнин тарихиндә өнәмли рол ојнамыш сәркәр-дәләр, шаирләр, мезһәкәчи актјорлар, философлар, "гисасчылар", һәтта "бошбо-газлар" һаггында мәһәтлар топланыб китаба чеврилмишдир.

Ғәдим Чиндә тарихи нәсрин чох көзәл өрнәкләри мөјдана кәлмишдир. Конфуси мөкәббинин нүмәјәнләринин трактатлары, о чүмлөдән "Мүләһизәләр вә Сөһбәтләр" китабы диалоглар бичиминдә гурулмушдур. Бунларда Чин һөјатындан, мәишәтин-дән чохлу парлаг лөһһәләр тәсвир олунмушдур.

Конфусинин давамчыларындан олан мүтәфәккир Мент-Тсзынын (е.ә. 372—289 илләр) фәлсәфи нәсри дә чидди марағ доғурур. Бурада һуманизмә, барыша, өлкәдә сакитлијә наил олманын вачиб шәртләриндән сөһбәт ачылып, әдаләтли идарәетмә тәблиғ олунур.

Бан Гу'нун тәсвир вә төгдим етдији, конфусичилијин лајигли нүмәјәндәләриндән олан Лас-Тсзынын әсәрләри дә марағлыдыр. Онуң "Даодетсин" — "Ләјагәтлиләр вә Јоллар һаггында китаб"ы хусусилә диггәти чәкир. Илк өнчә етика вә дәвләт идарәчилијинә өнәм верән конфусичиләрдән фәрғли оларағ, бурада мәишәт проблемләри фәлсәфи амил кими ишләнмиш, Дао — Јол исә кайнат варлығынын гајнағы вә төзәһүрү кими кетүрүлмүшдур. Бурадакы Јол — Дао анлајышы һәм дә Јол јијәсинин, јә'ни һәр бир инсанын — фәрдин ону әһатә едән мүһитлә һәртәрәфли, һармоник әләгәләриндә шәхсијәтин јүксәк мә'нәви кејфијәтләр газанмасындан бәһс олунур. Һәмин дөвр фәлсәфи нәсринин көркәмли нүмәјәндәси Чжуан-Чжоунун (е.ә. IV ј.) китабында исә гејри-ади әһвалатлар васитәси илә инсанын иллүзијалы формада варлығла, әтраф мүһит вә тәбиәтлә гајнајыб-ғарышмасындан данышылып.

Бан Гу'нун тәснифатында фәлсәфи әдәбијат бөлмәсиндә Дао тә'лиминдән сонра натурфәлсәфәјә һәср олунмуш, бир-бири илә даим мүбаризәдә олан тәбиәтин ики әкс гүввәсинин: јан—ишығ вә ин—гаранлығын ғаршылығы әләгәләриндән бәһс едән әсәрләр јөрләшир. Онларын ардынча дәвләт һакимиијәтини гануниләшдирмәк вә инкишаф етдирмәк үчүн чәза вә әфвин дәғиг системини әсасландыран ганунчуларын тә'лимләри кәлир. "Хан Фејтсзы" вә "Лјујанын Јаз вә Пајызы" әсәрләри ганунверичилик барәдә кифәјәт гәдәр тәсәввүр јарадыр. Бан Гу бу әсәрләрдән сонра ғәдим номиналист-мәнтигчиләрин әсәрләрини садалајыр вә мүтәфәккир Мо-Тсзынын (е.ә. V јүзил) "Үмуми мәһәббәт" вә јахуд бүтүн инсанларын бәрәбәрлији тә'лимини хатырлајыр. Моистләр һәмишә полемикаја киришдикләри конфусичиләрдән фәрғли оларағ, дәвләтин идарә олунмасыны әхлағи-етик проблем кими дејил, мүәјјән профессионал усталығ кими гәбул едирдиләр. Үмуминсани мәһәббәтин бәғрәрар олунмасы, Мо-Тсзыја көрә, ајры-ајры шәхсләрә е'тинасыз јанашмағла, һамыны дәвләтин јашамасы барәдә дүшүнмәјә сөғ етмәклә дәвләт башчыларынын бир-бири илә мүһарибә етмәләринин ғаршысыны алмағ олар. Бу фикирләр Мо әсәрләриндә өз әксини тапмышдыр. Бан Гу'нун гејдләринә көрә, китабда әкс олунмуш фольклор материалларынын бир чоху һакимләрин әһалинин фикирләрини өз мә'мурлары васитәси илә өјрәнмәк истәјиндән јараныб. Бу мә'мурлар—бигуанлар өлкәдә вәзијәти өјрәнмәк үчүн халғ арасында кәзәрәк сөйләнән шәјиәләри, әһвалатлары топлајыб өз һакимләринә көндәрирдиләр. Бу јолла топламаларын ғәдим Чин халғ әдәбијатынын кәләчәк нәсилләрә чатдырылмасында чох бөјүк өнәми олмушдур. Һәтта о заманлар Чинин чәнуб-ғәрбиндә јашајан башга гејри-Чин тајфаларын дилиндә јаранан бәди-поетик әсәрләр дә ғыса мүддәтдә бүтүн өлкәјә јајылып-ды. Бөһтанын гурбаны оларағ ики дәфә Чу чарлығындан говулмуш шаир тәсвир едир ки, мәсләһәтә гулаг асмајарағ, Тси чарлығы илә иттифаға кирмәјән, һиләкәр

Тсин чарына өтүбәр едәрәк алданан Чу һөкмдары аз сонра Тсин ордуларынын дағдычы һүчүмларына мәруз галды. Чу һакими өз өлкәсини итирди. Тсин ордулары Чу чарлығынын пайтахты Ин шәһәрини йерлә-јексан етдиләр. Шаир "Башкәнд Ин үчүн ағы" әсәриндә буну үрәк ағысы илә тәсвир етмишдир.

Бан Гу өзүнүн зәнкин библиографиясында поемалары — фу вә нәғмәләри — кәши бир бөлмәдә бирләшдирмишдир. Онун сијаһыда хатырлатдығы 28 топлунун әксәријәти зәманәмизә кәлиб чыхмамышдыр. Лакин әлдә олан мәлуматлара әсәсән тарихчиләр гејд едирләр ки, бунлар ән чох "Танрылара охунан нәғмәләк", "руһун гаршыланмасы вә јола салынмасында охунан һимнләр" олмушдур. Әски чағлар Чининдә күчә йығнағларында нәғмә охумағ өлкәжә вә һөкмдарлара сәдагәт һәмзи кими гијмәтләндирилдијиндән белә нәғмәләр кениш јајылмышды. Е.ә. 140—86-чы илләрдә һакимлик етмиш император Сјао—У-ди һүсуси Мусиги палатасы тә'сис етмишди. Мусиги палатасы фәалијәт кәстәрмәжә башлајандан халғ нәғмәләрини топламагла мәшғул олмушдур. О заман топланмыш нәғмәләрдән јүз әллијә гәдәри зәманәмизәдәк горунуб сахланмышдыр. Бу нәғмәләрин бир гисми бу китаба да дахил едилмишдир.

Бан Гу библиографиясында поемалардан сонра һәрб елминә, астрономијаја, фалчылыға, тәгвим мәсәләләринә вә тиббә аид китаблара јер верилмишдир. О дәвр Чин әдәбијатында бу күнкү аңлама үгүн кәлән жанр бөлкүсү олмадығына кәрә, әсәрләрин бөлкүсү тәхмини характер дашыјырды. Тарихи әһвалатлар өлә тәсвир олунмушдур ки, ону бәди әсәрдән ајырмағ да мүмкүн дејилдир.

Әски чағлар Чин әдәбијатында диггәти чәкән әдәби абидәләрдән бири дә "Он доғуз гәдим шә'р" вә нәср әсәрләридир. Бу әсәрләр VI әсрдә шаһзадә Сјао Гунун "Сечмәләр" топлусуна дахил едилмишдир. Бу әсәрләрин I вә II әсрләрдә јарандығы еһтимал олунур. Шә'рләрин әксәријәти чох мүасир сәсләнир. Бурадакы һәлимиг, достлуг дујғулары, ајрылығын доғурдуғу кәдәр, севкили гадынын тәрк етдији мәнзил, сәфәрә чыхан јолчунун дүшүнчәләри, һәјат вә өлүм һағғында лирик-фәлсәфи дүшүнчәләр инсанын дахили психоложи сарсынтыларынын шә'рә чәкилмиш бәди мәнзәрәләридир. Чин нәсри, онун тәсвир етдији әһвалатлар, әһвалатларда әкс олунан тарихи мәғамлар Чин ичтимаи һәјаты вә инсанын дүшүнчә тәрзи, естетик дујуму, зөвгү, дахили-мәнәви дүнјасы барәдә марағлы тәсәввүрләр јарадыр. Чин әдәбијатынын бу зәнкин гәдим дәврү Узаг Шәрг әдәбијатынын — Јапонја, Корейа вә Вјетнам әдәби мүнһити вә естетик фикринин формалашмасы вә инкишафы үчүн дә тәмәл ролуну ојнамышдыр.

Гәдим Шәрг әдәбијатынын ән зәнкин голу һинд әдәбијатыдыр. һинд әдәбијаты әски Мисир, Шумер, Чин әдәбијатындан хөјли фәрғли оларағ зәманәмизә кәлиб чатмышдыр. Заман-заман јаранан әдәби әсәрләр дини китаблар һалына салынарағ тәкмилләшмиш, зәнкинләшмиш вә горунуб сахланмышдыр. Бизим еранын илк әсринә гәдәр һиндистанда мөвчуд олан абидәләр дөрд әдәби комплексдә бирләшдирилмишдир. Бунлар ведалар, Буддачы әдәбијаты, чајн вә епик әсәрләрдир. Ерамыздан әввәлки биринчи минил әрзиндә формалашыб инкишаф едән һинд ичтимаи-сијаси, дини бахышлары, бүтөвлүкдә халғын мәнәви һәјатыны, инкишафыны өзүндә әкс етдирән бу әдәби абидәләр сонракы мәрһәләләр үчүн бөјүк бүнөврә олмушдур. Бүтүн ошхар чәһәтләри илә бәрәбәр, бу әдәби абидәләр бир-бириндән фәрғли, фәрди бәди һүсусијәтләрә маликдирләр. Тәдғигатчы П.Гринтсер һағлы оларағ гејд едир ки, "ведалар, Буддачы әдәбијаты, епик әсәрләр, чајн комплексинә дахил олан абидәләр өз әһатә даирәсинә вә мүхтәлифлијинә кәрә "әдәбијат ичиндә әдәбијатдыр" вә һәр һансы бир әдәбијат кими узун тәкамүл јолу кечмишдир, мүрәкәб тарихә вә тарих еңчәлијинә маликдирләр". (Бах: "Гәдим һинд әдәбијаты" Поезија и проза Древнего Востока. "Художественнаја литература" нәшријаты, М., 1973, сәһ. 370).

Зәнкин тарихи олан бу әдәбијатын кәшфи дә бәшәријәтин сон заманлардакы үғурудур. XX јүзлиин илк онилләриндә һинд чајы һөвзәсиндә апарылан археоложи тәдғигатлар орада бөјүк бир сивилизасијаны ашкара чыхармышдыр. Е.ә. III—II минилә аид олан шәһәр мәдәнијәти галығлары ичәрисиндә Мисир вә Икичајарасы сивилизасијасы илә јашыд олан һинд чајы һөвзәси вә һараппа шәһәри јазылы абидәлә-

мәрасими гайдаларына һәср олунмуш җитабыр. "Атхарваведа" шәр гүвәләре гар-
шы һаһин оасунларыннан ибарәтдир. "Ригведа" мүгәддәс һимнләр топлусу кими е.ә.
II минилин сәну — I минилин башлангычында тәртибләнмишидир. Башга ведалар исә
онун бир чох ше'рләринин бәнзәрләри, охшарларыдыр. Мәселән, "Самаведа" әса-
сән "Ригведа" һимнләринин башга дүзүмдә тәртибләнмишидир. Бу ше'рләр әски чаг
һинд адәтичә нәгмә кими охунур. "Җачурведа" вә "Атхарваведа" жүзилләр бәју топ-
ланьб е.ә I минилин орталарында тамамланмыш ше'р вә һәср мәтнләриндән иба-
рәтдир.

Мараглыдыр ки. бәјук елми вә бәдии әсәрләрин әксәријәти әски чаглар һинди-
станында шифаһи шәкилдә һаһинләр арасында әзбәрләнәрәк јаддашларә јазылып,
һәсилдән-һәслә өтүрүлүрдү. Индинин өзүндә белә, әзбәр сөйләнән "Ригведа"
ше'рләри јазылып мәтнләрдән фәргләнмир. "Ригаеда" топлусунә 1028 һимн дахил-
дир. һимнләр һәср олундуғу аллаһларын мөвгәјинә көрә ардычылыгыла дүзүлүб.
Мәселән, илк һимн Агнијә, сонракы Индраја вә с. һәср олунуб. Ше'рләрин гурулушу
беләдир: өнчә аллаһларә өјүкләр дејилир, сонра ондан умдуглары диләкләр сөйлә-
нилир. Әслиндә бу, инсанын өз инанчларына мүрачиәти, мәһәви-һәјәти истәкләри
илә бағлы мәсәләдир. Јәһни бурада әски чаглар һиндистан инсанынын дүшүнчәси,
һәјәт амалы, дүнјаја бахышы әкс олунуб.

Инсан вә һәр шејин јарадычысы олан аллаһлар; инсан вә тәбиәт; инсан вә онун
инамы; инсан вә онун јарадычы гүвәләрә хидмәти; инсан вә онун әтрафына, һәм-
чинсинә мүнәсибәти. Бурада ән дигәти чәлб едән мәсәлә инсан — аллаһ мүнәсибә-
тидир. Бу ше'рләр монологи сәпкидә гурулса да, әслиндә бурада инсанын дахилән
аллаһларла диалогу мөвһуддур. Инсан аллаһа хидмәт едир, ону гүјмәтләндирир,
она гурбанлар верир, о исә инсанларын арзу вә истәкләрини јеринә јетирир, онларә
јемәк, һәјәт вә һәдијәләр бәхш едир. Инсан аллаһына нә гәдәр инаныр, она нә гә-
дәр гурбанлар верирсә, о гәдәр дә бәһрә көрүр, хејир-бәрәкәт јијәси олур.

"Ригведа"нын инанчлар системи дә мараглыдыр. һинд кәләнәкләринә көрә, ал-
лаһлар үч гисимдир: көј, һава вә торпаг аллаһлары.

Көј аллаһлары Адиг (Митра, Варуна вә б.), Сур, Савитар, Пушан, Вишну, Умас,
Ашвина;

Һава (атмосфер) аллаһлары — Индра, Марута, Рудра, Вају-вата, Парчанја;

Јер аллаһлары — Агни, Сомә, Врихаспати.

"Ригведа"да керчәк дүнја илаһиләшдирилир, мифик образларла кәстәрилир. Бә'-
зән дә аллаһлар бирликдә тәсвир олунур. Мәселән, Көј-ата, Јер-ана, Агни-од,
Сурја-Күнәшин даирәси, Сомә-биткиләр вә б. к. Бә'зи һимнләрдә Индра күчлү өкүз
вә јахүд гүдәрәти бир әр кими көрүнүр, онун әлләри, додаглары, сагалы тәсвир
олунур. Индранын Индрани адлы арвады вар вә онлар да инсанлар кими аилә шән-
ликләри кечирирләр. Ушас синәсиндә дөшләри көрүнән кәзәл гыз кими, бә'зән дә
гырмызы рәнкли инәк кими тәсвир олунур. Агни бир чох һалларда ат кими, Пушан
исә кечи кими верилир. Бүтүн бу фәргли хүсүсијәтләрлә, көрүнүсләрлә јанашы,
"Ригведа"да аллаһлар инсан көркәминдә тәсвир олунур. Бу абидәләрин фәлсәфә-
синә көрә, дини вә мифоложи бахымдан дүнјәви инсан фәвгәлбәшәри күчләрә та-
бедир. Дини тә'лимә көрә, инсан аллаһларә табедир, лакин аллаһлар да макик
гүвәләр тәрәфиндән идәрә олунурлар.

"Атхарваведа" исә өзүндә 371 һимни бирләшдирир. Онун үмуми мәтнинин алты-
да бирини һәср тәшһик едир. Бүтөвлүкдә әсәр ијирми җитаба бөлүнүб вә һамысы да
"Ригведа" илә ортаг олан, анчаг хејли дәјишикликләрә уграмыш мәтнләрдир.
"Атхарваведа" мәтнләри бир гәдәр архайкдир вә көрүнүр, даһа әски һинд тајфала-
рынын дилләриндә формалашарә јеткинләшмишидир. Атхарва од һаһинидир вә
Азәрбајҗан түркчәсиндәкинә дә үјгүн сәсләнән "ат — од" аңламындадыр.
"Атхарваведа" мәтнләриндә һимнләр, чадукәр дуалары әкс олунуб. Мәселән, "Мән
хәстәлији гөвдүм" мәтниндә сөзүн сәһирли гүвәси илә хәстәлијин бәдәндән
чыхарылмасы тәсвир олунур. Белә әсәтир мөвзулу әсәрләрдә хәстәлијин бир бә-
дәндән башга бәдәнә кечүрүлмәси, од јандырма, дәрманлардан истифадә, илан
ағусундан хилас олма вә с. кими реал һәјәтла бағлы мәсәләләр дә мүнһүм јер тутур.
"Атхарваведа"да мүчәррәд јарадычы принцип, мүтләг аллаһ кими пантеист идеја
хүсүси јер тутур. "Ригведа"да исә мүтләг инам идејасы мөјјән аңлаышларда јалһыз
сезинти һалындадыр. "Атхарваведа"да бу идејалар мүхтәлиф бичимдәдир: Браһман
— бүтүн феноменләри өзүндә бирләшдирән мүтләгдир, Парачапати — каинатын

жарадычысы вә ән бәјүк дајағы, Скамбһа — космич варлығын бирләшдиричиси, әләгәндиричиси, Заман—кала—минкөзлү, гочалмаз, кайнаты фырладан, дөвр етдиран ат, гырмызы Күнәш — Рохита — космологи гүввә кими Күнәшин мистик тәзәһүрү вә с. Бу фәргли идејаларын дашыјычысы олан илаһи гүввәләр бир-бирини тамамлајыр, бири диқериндә тәзәһүр едир вә сон нәтичәдә һамысы Браһманда бирләшир, өз тәзәһүрүнү онда тапыр. Әкәр "Ригведа"да белә бир суал мејдана чыхарса ки, Пуруша кими космич нәһәнкдән кайнат нечә әмәлә кәлмишдир, "Атхарваведа"да бу суал башга чүр гојулур: бәс Пурушаны ким јаратмышдыр ки, о да өз төчәссүмүнү Браһманда талмышдыр? Белә фәлсәфи суаллар, идеја ахтарышлары, рәнкарәнк мифоложи образлар "Атхарваведа"нын фәлсәфи гимнләриндә әкс олунмушдур. Браһманизмин мејдана кәлмәси дөврү е.в. I минилин биринчи јарысы һесаб олунур. О, әслиндә веда дининин дәјишиклијә уграмасы нәтичәсиндә, јәни онун давамчысы кими мејдана кәлмиш динләрдән бириди. Браһманизм тәлими "Маһабһарата", "Браһмана", "Упанишадлар" вә с. китабларда чәмләнмишдир. Тәбиәт гүввәләри илә јанашы, ичтимаи гүввәләри дә илаһиләшдиран Браһманизмә кәрә, бүтүн варлығын әсасыны тәшкил едән јарадычы аллаһ Браһма, тәбиәтин мәһсулдар гүввәләрини тәмсил едән Вишну вә Шивадыр. Браһманизм дини-фәлсәфи-идеоложи тәлим кими дөвләтин, чәмијјәтин тәбәгәләрә (касталара) бөлүнмәсини мүдафиә етмишдир. Бу јөндә буддизмә гаршы мүбаризә апармагла сонрадан, ј.е. I минилиндә өз јерини индуизмә вермиш, даһа доғрусу јени динә чеврилмишдир. Индуизмдә дә Браһма үч али аллаһдан бири, Кайнатын јарадычысы, онун төчәссүмү вә руһу сајылып.

"Атхарваведа"да вә башга китабларда өз әксини тапан браһмалар исә (браһма гимнләри) ајинләрин изаһларындан, јаранмасындан, мәнә вә мәзмунундан, гурбан-вермә мәрасиминин гәјдаларындан, тәһлилиндән ибарәтди. Марағлыдыр ки, бәзән бу мәтнләрдәки фольклордан кәлмә материалларда һиндистан халқлары илә јанашы, башга халқларын да әфсанә вә миф үнсүрләринә раст кәлинир. Пуруравәс вә Урваши һаггында нағыл Рома әдәбијјатындакы Амур вә Психеја әфсанәсини хатырладыр. "Шатапатһа-браһман"да шумер, семит вә јунан мифләриндәки Дүнја Дашгыны барәдә әфсанәјә ујғун сүжет вардыр.

Веда әдәбијјатынын бир голу да упанишадлардыр ("сеһирли билеикләр"ди). Бу мәтнләрдә аллегорик үслуб, әһвалатчылыг, мүәллимлә тәләбә арасында диалоглар әсасында гурулмуш, шәрһ едилмиш идејалар кениш јер тутур. Марағлыдыр ки, бу әһвалатлар һәлә әски чағлардан белә кениш јайыла билмишди. Бу тәлимә әсаслан сүжетләр илкин христианлыгда, шәрғ суфиләри арасында, сонралар орта әсрләр Авропа мистикләринин әсәрләриндә әкс олунмуш, һәтта мүасир гәрб фәлсәфәсинә, онун Шопенһауер вә Емерсон кими нүмәјәндәләринә тәсир кәстәрмишди. Упанишадлар интеллектуал сәвијјәси илә веда дининин еһкамларына, кәтүкләшмини принципләринә дәјишдиричи тәсир кәстәрмишди. Бу тәсир е.в. I минилин јениликчи, ислаһатчылыг идејаларынын јаранмасында өзүнү кәстәрмишди. Мәһәви инкишаф вә јениләшмә бахымындан, бу тәсир јени ичтимаи дүшүнчәнин тәшәккүлүнә кәтириб чыхарырды. Белә дәјишдиричи тәсирләр чәјнизмин вә буддизмин јаранмасында өзүнү кәстәрди. Чәјнизмдә бир гәдәр мәһдуд шәкилдә, буддизмдә исә даһа әсаслы шәкилдә. Мәһз бунун нәтичәсиндә дә буддизм бәјүк дүнјәви динә чеврилмишди.

Буддизм фәлсәфи фикир кими е.в. 6—5-чи јүзилләрдә мејдана кәлмәјә башламыш, е.в. 4—3 јүзилләрдә дини тәлим кими формалашмыш, е.в. 3-чү јүзилдә рәсми дин е'лан олунмушдур. Һазырда Шри Ланка, Јапония, Чин, Непал, Мјамма (Бирма) вә Тибетдә (ламаизм формасында) вә б. өлкәләрдә јайылмышдыр. Тәғрибән 500 милјон адам бу динә е'тигад едир. Бу динин баниси Будда (Нурлу) адыны алмыш Сиддһартһа Гаутама олмушдур. Бу дин ири дөвләтләрин тәшәккүлү дөврүндә, јухарыда дедијимиз кими, браһманизмә е'тираз әләмәти олараг мејдана кәлмиш, онун мүгәддәсләшдирији каста (тәбәгә) системинә, аллаһлара ибадәтин чәтин, үзүчү ајинләринә, ифрат һал алмыш гурбанвермәләрә гаршы чыхмышдыр. О, изтираблардан азад олмаг, ничата чатмағын чарәсини әхлағи тәкмилләшмәдә ахтарырды. Будда аллаһ-атаны рәддә, Веда динини инкар етмиш, лакин онун бәзи хусусијәтләрини тәкмилләшдиерәк гәбул етмишди. Бу, хусусилә инсанын өзүнү әхлағи чәһәтдән тәкмилләшдирмәси, һәјата јахынлашмасы, ничат јолу арамасы илә бағлы нағыл вә әһвалатларда даһа ајдын нәзәрә чарпыр. Инсан даһили нараһатлығыны боғмагла, дүнјаны дәрк етмәклә, өз күчүнә архаланмагла ничат јолуну тапа биләр.

Буддизм тәлимини әсасландыран садә, бәдии нағыллар рәвәјәт шәклиндә дә олса, фәлсәфи фикрин әсасландырылмасы үчүн бәјүк рол ойнамышдыр. Буддизм инсаны азалардан хилас едән, она јени јол көстәрән идејалары илә кениш күтлә арасында јайылмышдыр. Инсан јалныз чохлу гурбанлар вермәклә, өмрүнүн чохуну ајинләр ичрә етмәклә дејил, өзүнә күвәнмәклә, шәхсијјәтини тәрбијә етмәклә, билијини зәнкинләшдирмәклә, хејрхәһ вә вичданлы олмагла, һәјәтә вә инсана хејрхәһ мүнәсибәт бәсләмәклә һәјәтын ағыр әзаларындан хилас ола биләр. Бу идејалар инсанлары јени бир сәмтә јөнелтмиш, онларын һәјәтында ингилаби, дәјишдиричи дөнүш јаратымышдыр.

Буддизмлә бағлы әски әдәбијјат чағымыза бир нечә дилдә, о чүмләдән, санскритдә вә кали дилләриндә кәлиб чатмышдыр. Әсас версијалар е.в. 80-чи илләрдә Сәјлонда—Шри Ланкада јазыја алынмыш "Типитака" — "Үч сәбәт (ганун)" китабында чәмләнмишдир. Бу топлуја дахил едилмиш әсәрләр даһа өнчә — е.в. VI вә II јүзилләрдә мејдана кәлмишдир. Бу китабдакы әсәрләр јалныз буддизм тәлимини әсасландығына, дини дүнјәкөрүшү тәбиј етдијинә көрә дејил, һәм дә бәдии сөз сәнәтинин ән дәјәрли абидәләри олдуғуна көрә дүнја әдәбијјатынын парлаг өрнәкләриндән сәјиләр. Мәтнин хејли һиссәсини тәшкил едән "Сутта-питака"ја дахил олан әфсанәләр, притчалар, диалоглар шәрлә вә нәслә гәләмә алынмышдыр. Онын әсас һиссәләри "Кхуддака-ника" — "Гыса тәлимләр топлусу"дур.

Будда әдәбијјатынын күчлү бәдии дәјәриндән данышаркән, унутмаг олмаз ки, ведаларда да белә јүксәк естетик кејфијјәтләр мөвчүддур. Тәдигитчылар әдәби абидәнин бәдии дәјәрини дејил, онларын фәлсәфи мүндәричәсини әсас көтүрәрәк, белә бир гәнаәт ортаја гојурлар. "Веда мәтнләри һәгигәти өјүр, Будданынқылар исә һәгигәтә инандырыр" (Бах: П.Гринтсер. Гәдим һинд әдәбијјаты. Поезија и проза Древнего Востока, изд-во, "Худ. литература". М., 1973, с. 378). О да һәгигәтдир ки, ведаларда инсани дүшүнчәләр, дүнјадүјүмү, бәшәри амилләр символларла, категоријаларла, шәрти ишарәләрлә гејд олунур; буддачы әдәбијјатда исә һадисәләрин маһијјәтинә, сәбәбине диггәт верилир, керчәклијә, реаллыға әсасланма бурада башлыча јер тутур. Бунунла јанашы, һәр ики дини тәлиме әсасланан әдәби абидәләрин тарихилик, өзүллүк бахымындан чох јахын вә охшар чәһәтләри дә данылмаздыр. О да данылмаздыр ки, Веда, Будда, Чәјн әдәби абидәләри вә әски елик әсәрләр дөрдлүгү бүтөвлүкдә әски һинд әдәбијјаты тарихинин әсасыны, өзүлүнү тәшкил едир вә сонракы инкишаф мәрһәләләри мәһз бу өзүлә дајаныр. Гәдимлији, зәнкинлији, һуманист-бәшәри идејалары илә һинд әдәбијјаты дүнја сивилизасијасынын өнәмли уғурларындандыр. Онын јарадылышы, тәшәккүлү, дүнјаја јайылмасы бәшәријјәтин, инсан мәһвијјатынын зәнкинләшмәсинә бәјүк тәсир кәстәрмишдир.

Гәдим Иран әдәбијјатынын тарихи е.в. II минил әрзиндә һиндигуш дағларындан Дунаја, Хәзәрин күнејиндән Дәчлә вә Фәрат чајлары саһилләринә гәдәр бир әразидә Иран тајфаларынын вә халғларынын јайылма јерләри илә бағлыдыр. Бәјүк әразидә јайылан, гаршылыгылы мәдәни, иптисади әлағәләрин тарихән пассив олан дөврдә халғларын мәдәни инкишаф сәвијјәси ејни дејилди. Буна бахмајараг, әдәбијјат, јазы мәдәнијјәти кетдикчә инкишаф едир вә јаваш-јаваш гоһум тајфалар арасында јайылырды. Әски Иран тајфалары бир тәрәфдән зәнкин мәдәнијјәти олан түрк халғлары илә, Чин вә һиндистанла, диқәр тәрәфдән Икичајарасы халғлары илә әлағәләрә малик иди. Тәбии ки, белә гошулуғ әлағәләри дә онун инкишафында кифәјәт гәдәр рол ойнамышдыр. Орта Асија, хусусилә онун индики Әфғаныстан әразиләри, Мидија, Азәрбајчан (Атропатена), Аралыг дәнизинәдәк әразиләрдә јаранмыш бәјүк сивилизасија да бу тарихи вә мәдәни бүнөврәјә сәјкәнирди. Әски иранлыларын ән бәјүк дини-әдәби абидәси сәјылған вә јазылы версијалары илә бу күнүмүзә кәлиб чатан "Авеста" тәхминән ики мин беш јүз иллик бир дөврдә јараныб формалашмышдыр. "Авеста" зәрдуштчүлүјүн әсасыны тәшкил едән мүгәддәс дини китабдыр. Бу китаб ики вариантда зәманәмизә кәлиб чатмышдыр. Биринчи вариант өзүндә дуалары чәмләшдирән хусуси јазысы олан авеста дилиндәки мәтнләрдир. Һәмин дуалар инди дә зәрдуштчүләр тәрәфиндән охунмагдадыр. Икинчи вариант да һәмин дуалар топлусундан ибарәтдир, лакин бурада, ајин заманы дуаларын ардычыллығына наил олмаг мәгсәди илә мәтнләр системә салынмышдыр. "Авеста"нын даһа мүкәммәл сағылан икинчи варианты ашағыдакы тәркибдәдир: I. "Вендидад". Әски фарс сөзү олан "вендәвдат"ын позунтуја уғрамышдыр: јә'ни "ви дево дате" — "дивләрә гаршы билки". Мәзмуну шәр гүввәләрин гаршысыны алмағын гајдалары

һагда Зәрдүштлә улу танры һөрмүз арасында диалогдан ибарәтдир. Ијирми ики башлыгдан ибарәт олан бу бөлмәдә кунәһларын тәмизләнемәси, шәрә гаршы мүбаризә ајинләри, мифоложи сүжетләр әсас јер тутур. 2. "Виспәрәд", Авеста дилиндә "Бүтүн мөвчудат", јәни "хејирли варпыгларын һимајәдарларь". Ијирми дөрд башлыгдан ибарәтдир. Бураја дуалар—нәгмәләр дахилдир. 3. "Јәсна", "Авеста" дилиндәки "јаз" — "ситајиш етмә" сөзүндөндир. Јетмиш ики башлыгдан ибарәтдир. Онуи он јөддиси Зәрдүштүн "гат"лары адланьвр вә "Авеста"ның ән гәдим мәтнләриндән сајылыр. 4. "Јәшт". Бу сөз дә авеста дилиндәки "јаз" сөзү илә бағлыдыр; "сајы", "ибадәт-ситајиш" аңламындадыр. Бураја ијирми ики өјкү нәгмәси дахилдир. Бу өјкүләр аллаһларә өјкү—һимнләрдир, мифоложи үнсүрләрлә зәнкиндр. 5. "Кичик Авеста" адланан бу бөлмәјә әсасән орта фарс дилиндә дуа мәтнләри дахилдир.

"Авеста" тарихи, дини, әдәби абида кими е.в. XV—X јүзилләр арасында формалашмыш, сонралар хејли дөјишикликләрә уграмьыдыр. Тарихи билкиләрә кәрә, "Авеста"ны системләшдирән, ону дини китаба чевиран Зәрдүштдүр. Зәрдүшту ејни заманда "Авеста"нын мүәллифи, бөјүк философ, атәшпәрәстлијин јарадычысы — пејгәмбәр адландырырлар. Зәрдүштүн шәхсијәти барәдә чохла мүхтәлиф фикирләр мөвчуддур. Рус билкини С.Артаманов "Әски чағлар дүнја әдәбијәти" адлы дөрдчилдик китабында бу мәсәләјә тохунараг гөјд етмишдир: "Зәрдүшт адыны гәдим Јунан вә Рома мүәллифләри әсәрләриндә (Һеродот, Ксенофонт, Платон, Плини, Плутарх) хатырлајырлар. Онуи е.в. 660—583 ипләрдә јашадыгы вә Иранын гәрбиндә доғулдуғу күман едилир. Атасы чохла "нефит гујулары олан өлкәдән — мүасир Азәрбајчан әразисиндән олмушдур" (Бах. С.Д.Артаманов. Сорок веков мировой литературы. В 4-х тт., Т. 2. Изд-во "Просвещение, М., 1997, сәһ. 156). "Авеста"нын тәшәккүлү, мәтнләринин дили, вариантлары, сүжетиндәки охшарлыглар вә с. барәдә чохла марағлы арашдырмалар вардыр. Бүтөвлүкдә бизим чағларә кәлиб чатмыш "Авеста" фәлсәфи, тарихи вә әдәби әсәр кими дүнја әдәбијәтинын ән гөјмәтли абидаләриндөндир. Мәзмунуна, поетикасына, мифоложи вә керчәк, реал һадисәләрин тәсвирина кәрә диггәти чәлб едән бу әсәрин ән башлыча кејфијәти инанчлы инсана мүрачиәтдир. "Авеста" инсаны һапаллыға, шәр гүввәләрә гаршы мүбаризәјә, ода, торпаға, вәтәнә сәдагәтә сәсләјир. Тајфачылыгдан синфи чәмијјәтә кечид просесиндә чәмијјәтин идарә олунмасында "Авеста"нын бөјүк тарихи ролу олмушдур "Авеста"да тәсвир олунан мүһит, аллаһларә гурбан вермәклә кунәһларыны јујан, хејирхаһ руһларә сәдагәт нумажиш етдирәрәк гурбанлар верән, дуалар охујан адамларын мәнәвијәти, һәјәти олдуғуна ибрәтлидир. Тәбиәтдә мөвчуд олан хејир вә шәр гүввәләрин, әксликләрин мүбаризәси, мифик гәһрәманларын һәјәти, онларын инсан һәјәтина тәсири, дүнјанын дәркинә јөнәлмиш ахтарышлар, тәбиәт культу бу мәтнләрдә хүсуси јер тутур. "Авеста"нын гатлары әски чағлар инсанынын гәлбине јол талыб. Бу тәлими өјрәнмәклә адамлар чәтин мәғамларда аллаһа дуа етмәклә, шәр гүввәләри ләнәтләмәклә, хејирин вә хејирхаһларын һимајәсинә сыгынмағла нараһат үрәкләрини овундурмуш, айләсини јашатмыш, тәсәрруфатыны бөјүтмуш вә сабаһыны ајдынлатмаға чалышмышлар. Хејирә, хејирхаһлыға инам, шәр гүввәләрин һәјәтдан, дүнјадан, инсан тәлејиндән узаглашдырылмасы кими мүгәддәс диләкләр зәрдүштчүлүјү халға севдирмиш вә бу идеолокијанын е.в. I минилдә Әфғаньстан, Иран вә Азәрбајчан әразисиндә кешиш јайылмасына сәбәб олмушдур.

Зәрдүшт дини-фәлсәфи инанчына, "Авеста" гатларына кәрә, керчәк вә руһани аләмдә мөвчуд олан һәр шөј гошадыр, икили характерә маликдир. Тәбиәт, Јер, кайнат вә инсанын мәнәви аләми — һәр шөј икилидир. Хејир—шәр, ишыг—гаранлыг, бу дүнја—о дүнја, јакшы—пис, кечә—күндүз, исти—сојуғ, јаз—гыш, һәјәт—өлүм, ачы—ширин вә с. кими керчәк мүшаһидәләрә әсасланан мүлаһизәләр дүнјаны дәркин әнәмли васитәси сајылырды. Бу чүр дуалист фәлсәфи дүшүнчә вә инсанларын һәјәти фәалијәтинин бу дүшүнчәјә ујғун гурулмасы, дүнјаја үфүғи вә шагули бахышлар "Авеста" дөврү чәмијјәтинин әсасыны тәшкил едирди. "Авеста"да инсана мүрачиәт, онун дүшүнчәсинә, ағлына, уғурлу әмәлләринә инам, хејирхаһлыға чағырыш, кунәһсыз, пак јашамағ аңлајышы күчлүдүр. Јәснанын 19-чу бәндиндә дөјилр: "Уғурлу дүшүнчә нәдир? — Илк өнчә пак даврашыш. Уғурлу сөз нәдир? Мүгәддәс кәлам. Уғурлу әмәл нәдир? — Мүгәддәс јаранмышлары үстүн тутарағ он-лајар ситајиш етмәк". 33-чү бәнддә санки бу фикир давам етдирилир: "Јалан дин әләјинә өз сөзү, дүшүнчәси вә әмәли илә мүбаризә едәнләр, еләчә дә өз адамларына јакшылыг өјрәдәнләр Мәзда Әһуранын истәдијини јеринә јетиришмә олурлар..." (Бах: "Авеста". Азәрнәшр, Б., 1995, сәһ. 31).

"Авеста" мәтнләри халг тәфәккүрү сүзкәчиндән кечәрәк формалашдыгына көрә, онда фолклор материаллары, мифик сүжетләр чоңдур; халг поэзиясы әсасында формалашдыгына көрә, сәдә үслүб вә бәһзәтмәләр, сәдә поетик ифадә тәрзи үсгүндүк тошкил едир. Дуа вә өйкүләрдә нәғәрәтләр—дөнәр мисралар вә шә'р парчалары мәтндә сәдәлик вә емоционаллыг ярадыр, бәдии сөзүн тә'сирини күчләндирир.

Гәдим дөврләрдән орта чаглара кечид мәрһәләсиндә Иран әдәбијатында көклү дәјимчиликләр әмәлә кәлмишдир.

Јени јаранан әдәби абидәләр (III—VIII јүзилләр) бир тәрәфдән әски көкләрә дајанмыш, диқәр тәрәфдән јени дахилги мәзмуна јијәләнмишдир. Лакин чоҳ узун бир тарихи дөвр әрзиндә Иранда дини идеслокија дәјишмәмиш, зәрдүшчүлүк дәвләт дини олараг јашамышдыр.

Әввәлки дөврләрдә әдәбијат јалныз "Авеста" мөвзусунда вә үслубунда әски Иран дилиндә (авеста дили) јаранырдыса, јени дөвр әдәбијаты мүхтәлиф форма вә жанрларда, һәм дә Иран халгларынын ајры-ајры динләриндә (орта фарс дили, парфија, согда вә б.) инкишаф едирди. Парфија дили о заманкы Ираннын шимал-гәрбиндә јашајан әһалинин дили иди вә Мидија диалектинә јахын һесаб едилирди. Бу дилдән фарс вә ермәни дилина чоҳлу сөз кечмишдир. Бизим еранын 5—6 јүзилләриндә фарс дили, ону сыхышдырыб арадан чыхармышдыр. Согда (Орта Асијада Зәрәфшан вә Гашгадәрја чајлары һөвзәсиндә јерләшмиш гәдим Согдиана вилајәтинин ады да бурадандыр) дилиндә јаранмыш әдәби абидәләр дә гәдим Иран әдәбијаты ичәрисиндә диггәти чәлб едир. Археологлар е.в. 6—4 јүзилләрдә формалашан, ерамызын 8-чи јүзилигнәдәк јашамыш олан бу гәдим дилдә дә хәлпи сөнөд ашкар етмишләр. Иран әдәби абидәләринин хәлпи һиссәси пәһләви дилиндә јаранмышдыр. Һәмин мәтнләрин бир гисми IX әсрдә зәрдүштчүлүјүн өз јерини ислам дининә вердији дөврдә јени редактәдә јазыја алынараг сахланмышдыр. Пәһләви дилиндәки бәдии әсәрләрдә кәһинләрин, зәрдүштчүләрин ән'әнәсини јашадан, ејни заманда халг ичәрисиндә јетишән фолклор нүмунәләри чоҳлуг тәшкил едир. III—VII јүзилләрдә Фарс вә Хорасан вилајәтләриндә әввәлләр күчлү шәкилдә инкишаф едән бу әдәбијат даһа өзкүр вә мүстәгил олмушдур. Иран вә Орта Асијанын әрәбләр тәрәфиндән ишғалындан сонра бу әдәбијат күчлү кәнар тә'сирләрә мә'руз галмышдыр. О заманлар "Панчатантра"дан игтибас едиләрәк пәһләви дилинә чеврилмиш "Кәлилә вә Димна", ејни заманда әрәбчәдә дә тәрчүмә олунуб дунјаја јајылмышдыр "Һватајнамә" ("Шаһлар һаггында китаб") әсәри дә бу дөврүн мәшһүр әдәби абидәсидир. Бу абидә дунја шәһрәтли Фирдовсинин мәшһүр "Шаһнамә" әсәринин јарнамасы үчүн әсас олмушдур. Өзүндә феодал идеолокијасыны јашадан "Дәнкард" әсәри енскилопедик тутумлу бир абидәдир. Сасаниләр дөвүрү зәрдүштчүлүк тәфәккүрү илә сәсләшән бу әсәр чоҳ бөјүк тәрбијәви әһәмијәтә маликдир. О дөврүн әсәрләри ичәрисиндә шәһрәт тапан әдәби абидәләрдән бири дә "Бундәһиши" ("Илкин јараныш") китабыдыр. Бу китабын ики — фарс вә һинд вариантлары мөвчуддур. Бунлардан ән тутумлусу бөјүк Иран вариантыдыр. Бу китабда "Авеста" мифләрини, һимн вә сүжетләрини хатырладан чоҳ шәйләр вардыр. Бу дөврдә Парфија дилиндә төшәккүл тапан "Јадикари Зәриран", "Дрәһт ассурик", ("Ассурија ағачы"), орта фарс дилиндә јазылмыш "Карнамаки Әртахшери Панақан" ("Әрдәшир Панағанын әмәлләри") вә шәһмәт һаггында "Шәтрәнк" поемасы хүсусилә сечилир.

Иран әдәбијатынын хәлпи һиссәсини дә Мани әдәбијаты тәшкил едир. Ерамызын әввәлләриндә Мани дининин төшәкүлү, идеоложи принципләри әсасында јаранмыш әсәрләр белә адландырылып. Мани 216—274 илләрдә јашамыш мәшһүр рәссамдыр. 24 јашында өзүнү пејғәмбәр е'лан етмиш, Шәрг өлкәләрини кәзәрәк дини тә'лимләрини јајмышдыр. 243-чү илдә Иран шаһәншаһы Шапур Манини јени динин пејғәмбәри кими гәбул етмишдир. Мани өлкәләр кәзәрәк тәблиг едирди ки, бу дин мөвчуд тә'лимләри бирләшдирмәли, онлардан јүксәдә дурмалы, универсал, вәһид дунја дини" олмалыдыр. Бөјүк сәфәрләрдән Ирана гајыдаркән гаты Зәрдүштчү олан Сасани һәкмдары I Бәһрам тәрәфиндән ишкәнчә вериләрәк е'дам олунмушдур. Мани 6 китабдан ибарәт фәлсәфи тә'лимини өзүнүн јаратдыгы әлифба илә јазмышдыр. Мәнбәләрдә онун 6 китаб вә 76 рисаләси олдугу көстәрилип. 20-чи әсрин әввәлләриндә Чин Түркүстанында маничиләрин Орта Иран диалектиндә, уйғур вә чин дилләриндә орижинал әсәрләриндән фрагментләр тапылмышдыр.

1931-чи илдә Мисирдә тапылмыш 2000 вәрәгдән ибарәт дини мәзмунлу 7 китаб да (гибти дилиндә) она аид едилір. Онун дини-фәлсәфи керүшләри сонралар "манилик" адландырылмышдыр Манилик — зәрдуштчулүжүн, буддизмин, христианлыгын, гностисизмин вә башга тә'лимләрин тә'сири алтында јаранмышдыр. Манилик даһа чох һиндистанда, Орта Асијада, Иранда јайылмышдыр. Манинин өзү вә тәрәфдарлары бөјүк әдәби ирс јадикар гојмушлар.

Нуру тәблиғ етмәклә инсанын дахили-мә'нәви аләмини кезәлләшдирмәклә инсанлара хәјирхәллыг, мөһәббәт ашылајан манилик үзүн мүддәт өз јашарылыгыны сахламышдыр. Мани пөјгәмбәрин "Мөһәббәт олмајан јердә бүтүн әмәлләр јарымчыгдыр" — мүдрик дејими дә онун ишыглы, инсансәвәр тә'лиминин ифадәсидир. Инчәсәнәтин мусиги, коллиграфија, рәссамлыг вә б. сәһәләрини дә тәблиғ вә шәрһ едән манилик Мисирлә Чин арасындакы бөјүк әразиләрдә јашајан халгларын инанчына чеврилмиш, онларын дини, фәлсәфи, мә'нәви әдәт-кәләнәкләриндә јер алмыш вә онлара етки кәстәрмишдир.

Әски чағлар јәһуди әдәбијаты Шәрг әдәбијатынын өзүнәмәхсус зәнкин бир голудур. Гәдим јәһуди халгынын тәшәккүл, формалашма, дәвләтләшмә кими бөјүк тақамул јопу кечмәси онун әдәбијат, сәнәт вә тарих јарадычылыгы илә бирликдә кетмишдир. Гәдимләрдә јәһудиләр (јеврејләр — әски јәһуди дилиндә "ибрим" — һәрфи аңламда "чајдан чыхмышлар", јә'ни Фәрат чајында тәзәһүр етмишләр) Сурија вә Әрәбистан јарымадасы дүзәнпикләриндә, Месопотамијанын (Икичајарасы) гузәјиндә јашајан гәрби семит тајфаларына дејилмишдир. Онлар бу әразиләрә тәхминән е.ә. XVI-XIV јүзилләрдә јерләшмишләр. О тајфаларын бир гисми хејли сонрлар, јә'ни е.ә. XIII јүзилин башлангычында отураглашараг, јерли әһали илә гајнајыб гарышмыш, дәвләт јаратмышдыр. Бу дөврдә Фәләстинин күнәј вә күнәј-доғру тәрәфләриндә һејвандарлыгга мәшғул олан алпаһлары Јаһвејә инанан тајфалар бирләшәрәк "Исраил" ("алпаһ дејүшүр") адыны алдылар. Онларын гәбилә бирләшмәләри һагда илк јазылы билкијә фир'он Мернептахын (е.ә. XIII јүзилин сону) зәфәр јазыларында раст кәлинир. Е.ә. биринчи минилин классик јәһуди дилиндә ајры-ајры группара мәхсус дил хусусијәтләри мөвчуддур. Сонракы дөврләрдә јени тајфаларын кечәрилиқдән отураглыға кечмәси, онларын арасында ханаанејалыларын үстүнлүк газанмасы дилин вә мәдәнијәтин формалашмасында хусусилә габарыг керүнүрдү. Е.ә. XI јүзилин сонларында Исраил чарлыгы јаранды. Чарлыг јаратмагда илк тәшәббүс Кидеон вә сонра Саула вид олса да, гулдарлыға әсасланан мөһкәм дәвләт гурулушуну Давид вә онун оғлу Соломон (е.ә. XI јүзилин сону X јүзилин биринчи јарысы) јаратдылар.

Соломон (мүсәлман әдәбијатында "Сүләјман" кими таныныр) илк дәфә исраилләрин тајфа иттифагынын аллаһы Јаһве үчүн Јерусәлимдә мә'бәд тикдирди. Сонралар бу дәвләт күчлү халг гијамы нәтичәсиндә парчаланды: Фәләстинин гузәјиндә Исраил, Иордан чајынын о тәрәфиндә исә Иуда чарлыглары јаранды. Е.ә. 722-чи илдә Ассиријанын һүчуму вә ишғалы илә Исраил чарлыгына сон гојулду, онун әһалиси Јахын Шәргин мүхтәлиф күшәләринә дағылшыды. Беләликлә јәһуди халгынын јекәнә үнваны вә дашыјычысы кими Иуда чарлыгы јашады.

X—VII јүзилләр әрзиндә Исраилдә, сонра исә Иуда чарлыгында синфи мүнәсибәтләр сүр'әтлә инкишаф едирди. Бир тәрәфдән, варлы задәканлар мејдана кәлир, диқәр тәрәфдән, јохсул әһалинин сајы чохалыр, сырави әкинчиләр варлыларын кәләсинә чеврилирдиләр. Бу вәзијәт "пөјгәмбәрләр һәрәкаты" дејилән бир дини-идеоложи һәрәкатын јаранмасына сәбәб олду. Илк чағларда гејри-рәсми кәһинләр вә чадукәрләр "пөјгәмбәр" адландырылырды вә бу груп адамлар хусуси бир зүмрә әмәлә кәтирирди. Сонралар бу ад јени дини-сијаси мә'на газанды. Илк вахтлар гулдарлыг дүнјакөрүшүнә әсасланан бу анлајыш кечмиш сүләләләри идеализә едир, онлара үстүн һаглар верирди. Вә бу, бә'зи аиләләрин бир чох һаг вә һүгүглара ијәләнмәсинә сәбәб олурду. Јохсуллар даһа да јохсуллашыр, имтијазлылар даһа да варланырдылар. Тәдгигатчылар бу барәдә сөһбәт ачанда пөјгәмбәр Исајын (5:8, 15) бир моизәсини хатырладырлар. һәмин моизәдә дејилир:

Лә'нәт олсун евинә јад евини гатана,
һәм дә јад тарласыны тарласына гатана.
Лә'нәт өз евинә өзкә евини,
Өзкә тарласыны өз тарласына

Гатан адамлар! Лә'нәт онлара!
Дүнјада бир гарыш јер гојмадылар...
Алчалыр инсанлар, баш әјир мәрдләр,
Бир күн алчалачар бу мәғрурлар да!

Әски чағлар чәмијјетиндә кедән синфи просесләр, тәбәғәләр арасында фәргләрин даһа да артмасы, јерли вә кәлмә этносларын бир-бири илә гаршылығлы мунасибәтләри, инам вә инанч фәргләри олан әһали күтлсинин бир дөвләт вә шәһәрлә јашамасы чәтинликләр, гаршыдурмалар мејдана кәтирирди. Ассиријалы, финикијалы вә бабилистанлы әһали ајры-ајры аллаһлар ситајиш едирдиләр.

Е.ә. VII јүзилдә Гүдсә Јаһвә мә'бәди тикилмиш вә башға аллаһлар ситајиш гадаған олуномшду. Буна бахмајарағ, е.ә. V јүзилә гәдәр јәһудиләрин Јаһвә илә јанашы, башға аллаһлар да ситајиши давам етмишдир. О заманлардан јәһудиләр тәк-аллаһлы сајылыр вә јалнзы Јаһвәјә инам бәсләјирләр.

Тарихин сонрағы дөврләри дини идеолоји мубаризәләрин күчлү олдуғуну кәс-тәрир. "Пејғәмбәрләр һәрәкаты" кими гијмәтләндирилән бу дөврдә мә'бәдләрин бир чохуна инамсызлығ тәлгин олуномурду ки, бу да диндарлар вә дини рәһбәрләр арасындағы зиддијәтләрлә бағлы иди. Мәнбәләрин мә'луматына көрә јәһуди (иврит, идиш, ладино) дилинин әлифбасы е.ә. XI јүзилдә әски финикија јазысы әсасында јаранмышдыр. Бу дилдә ән гәдим китабә кән'ан әлифбасы илә јазылмыш Кејзәр тәғвимиدير (е.ә. X јүзил). Фәләстинин Бабилистан тәрәфиндән ишғалындан сонра (е.ә. VI јүзил) гәдим арами јазысы тәдричән јәһуди әлифбасыны сыхышдырмыш вә арами јазысы әсасында индијәдәк истифадә олуна "квадрат" әлифбасы јарадыл-мышдыр. Е.ә. V јүзилин икинчи јарысында башлајарағ "пејғәмбәрләрин" дини-сијасы чыхышлары јазыја алынмышдыр. Е.ә. IX–VIII јүзилләрдә "Варлы", "Ахирәт", "Левилиләр", "Рәғәм" ("Сајлар" да дејилир) китаблары формалашмыш вә бу китаб-ларда дүнјанын, Израил оғуллары нәслинин јаранмасы барәдә мифик, әфсанәви тарих тәсвир олуномшдур. Е.ә. VII вә VI јүзилләрин башланғычында "Иисус Навин", "Һакимләр", "I вә IV чарлығ китабы", башға сөзлә "Самуилин I–II китаблары" вә "I вә II Чарлар китабы" мејдана кәлмишдир. Бу китабларда Фәләстин тарихи, Јаһвә мәтнләри әсас јер тутур. Е.ә. 622-чи илдә Јерусәлимдә (Гүдсә) мә'бәдин јенидән гурулмасы заманы "пејғәмбәрләр" тә'лимини јекунлашдыран "Икили ганун" китабы ашкар едилмиш вә бу мөвчуд олан Мусанын дөрд китабына әлавә едиләрәк "Төврат"ы мејдана кәтирмишдир.

Е.ә. 597-чи илдә јәһуди чарлығы Бабил һөкмдары II Навуходоносор тәрәфиндән ишғал олуңду. Әһалинин бејүк бир һиссәси ишғалдан аз сонра Бабилистана кә-чүрүлдү. Анчағ онлар бурада гула чеврилмәдиләр, өз мәдәни бирликләрини горужуб сахлаја билдиләр; "пејғәмбәрлик" һәрәкатына јашатдылар. Бабил сүркүнү чағларынын ән көркәмли пејғәмбәри Језекиил иди. О, милли гејрәт кәстәрәк, утопик, хүлјәви олса да, Израилин бәрпасы дини идејасыны ирәли сүрдү. Бу идејаја көрә, Израил теократик дөвләт олуб, өзүнә Јерусәлими (Гүдсү) башкәнд етмәлијди.

Елә һәмин VI јүзилдә Бабилистан өзү фарс Әһәмәни шаһларынын ишғалына уғрады. Бу һадисә, мүејјән мә'нада, јәһудиләрин хејринә олду: јени ағалар стратеги мәсәдлә онлара өз јурдларына гајытмаға, дағылмыш Јерусәлими јенидән гурмаға изн вердиләр. Әһәмәни империясы дахилиндә јәһудиләр бөләликлә әзүнүдарәјә малик дини ичма әмәлә кәтирдиләр.

Ағылакәлмәз дәрәчәдә узун мүддәтли, ардычыл вә сәрт гырғынлар, дағынты-лар, сүркүнләр јәһуди халғыны сындыра билмәмишдир. О, өз јарадычы руһуну вә ән'әнәсини горужуб сахламышдыр. Елликчә Вәтәндән сүрүлдүјү чағларда бәлә, Вә-тән ешгијә, Вәтән адларыјла, доғма кәләнәкләрлә јашајыб јаратмышдыр. Халгын бәдди-дини јарадычылығы онун даим јашајан, даһа доғрусу, севкиләрдә јашадылан чанлы тарихи, кәләчәк реал варлығынын көкү, тәмәли олмушдур. Онун пејғәмбәр-ләри јәһуди халгынын, јәһуди Јурдунун башына кәтирилән мүсибәтләри елә дәрин-дән, елә доғмачасына, елә гејрәтлә дујуб гәләмә алмышлар ки, әслиндә аз сајлы бир халға мәхсус олан бу јазы-јанғылар инди бүтүн Јер үзүнү долашыр, үмүмбәшә-ри Дини Китаблар кими таныныр, севилир вә өјрәнилир.

Јәһуди халғыны тарих јолларында мәһв олмагдан Китаб хилас етмишдир.

Бу халгын гәдим Китаб хәзинәси олдуғча зәнкин, өзүнәмәхсус вә системлидир. Онун "дини"си илә "дүнјәви"си бир-бириндән аз сечилир. Әслиндә һамысы дүнјәви-дир – бир гисми дини бичимдә јазылмыш, дејилмишдир, о бири гисми дүнјәви

бичимдә. О сөз ки, о Китаб ки Вәтәнә, Халга, онун тарихинә, кәләчәжинә, бу дүнјада вар олмасына хидмәт едир — о, мүгәддәс Сөздүр, мүгәддәс Китабдыр, дүнјәвидир — нә тәрздә, һансы үслубда олур-олсун.

Јәһуди әдәбијјатынын пәјғәмбәрчилијиндән бәһс едән мүтәхәссисләр бу әдәбијјатдакы Мессижачылыга, хиласкар идејасына Зәрдүшт һөрмүздчүлүјүнүн тә'сир етдијини кестөриләр. Бу тә'сир "Хиласкар" идејасы илә јанашы, һәм дә һәјата дуалист бахышда өз ифадәсини тапыр: Зәрдүштчүлүкдә гаранлыгла ишыгын, хејирлә шәрин мүбаризәси һүрмүздлә Әһримән арасындакы мүбаризә кими верилир, јәһуди дини әдәбијјатында бунлар Илаһи (Аллаһ) вә Шејтан адларыјла образлашдырылыр.

Охучулара тәгдим етдијимиз бу китаба гәдим вә зәнкин јәһуди әдәбијјатынын мүхтәлиф дәврләринә аид нүмунәләр дахил едилмишдир. Мәгсәдимиз Азәрбајчан охучусунда "Төврат" ("Библија") ады илә мәшһур олан јәһуди әдәбијјат абидәси һаггында мүәјјән тәсәввүр јаратмагдыр. Бунлар һәмин хәзинәдән Азәрбајчанда Азәрбајчан дилиндә нәшр олунан илк нүмунәләрдир. Күман едирик ки, бу нәшр даһа долгун, елми чәһәтдән әсаслы кәләчәк тәрчүмәләр үчүн тәкан ролуну ојнаја биләр.

Бүтөвлүкдә исә бу ән "Гәдим Шәрг әдәбијјаты" китабында топланмыш әсәрләр јалныз Догу руһуну ифадә еләмир. Бурада үмүмбәшәри руһ, үмүминсан өлмәзлији өз әксини тапмышдыр. Нә гәдәр ки инсан вар — онун көзәллик уғрунда, хејир уғрунда, һагг-әдаләт уғрунда, ары-дуру севкиләр уғрунда, Вәтән уғрунда, әслик-доғмалыг уғрунда — шәр вә кор гүввәләрә гаршы, өлүмә гаршы мүбаризә әзми де олачагдыр.

Инсан өзүнүн көзәллик ешги, әдаләт ешги, идрак ешги, гуруб-јаратмаг ешги илә өлмәздир.

Шәр галасы нә гәдәр алынмаз олур-олсун алыначагдыр, Хејир галасы нә гәдәр чәтин олур-олсун гурулачагдыр...

Әсәрләри бу китаба дахил едилмиш гәдим, ән гәдим Шәрг мүдрикләринин мин илләрин о башындан бизә вә биздән дә кәләчәјә дедикләри будур.

Исмајыл Вәлијев

ГӘДИМ МИСИР
ӘДӘБИЯТЫ

³³ онда биз дөңиздәдик, јелкөнлә
³⁴ үзүб гуруја чата билмәдик.
³⁵ Будур, күләк кетдикчә чошур, далғаларын һүндүрлүјү
³⁶ сәккиз дирсәк гәдәр. Будур, дор ағачы гопуб дүшдү
³⁷ далғаларын үстүнә вә кәми
³⁸ мөһв олду вә дөңизчиләрдән һеч ким
³⁹ сағ галмады. Тәкчә мәни атмышды
⁴⁰ дөңизин далғасы адаја.
⁴¹ Үч күн кимсәсизликдә галдым, јалһыз
⁴² үрәјим иди һәјаным. Узанмышдым
⁴³ ағач
⁴⁴ чәнкәллијиндә, кәлкәләрин
⁴⁵ агушунда. Сонрадан ајаға галхдым
⁴⁶ ки, ағзыма гојмаға бир шәј ахтарым,
⁴⁷ әнчир тапдым,
⁴⁸ үзүм вә һәр чүр көзәли тәрәвәз вә
⁴⁹ фир'он әнчири мејвәләри, вә
⁵⁰ санки инсан әлијлә јетишдирилмиш хијар, балыг вә
⁵¹ гушлар тапдым. Вә елә бир тәам олмады
⁵² ки, орада тапылмасын. Вә беләликлә
⁵³ јејиб дојдум, әлимдә нә
⁵⁴ галмышдыса, јерә гојдум. Бурғу кәсдим,
⁵⁵ од әлдә еләдим вә
⁵⁶ аллаһлара одлу гурбан вердим. Бирдән
⁵⁷ илдырым сәси ешитдим. Дүшүн -
⁵⁸ дүм ки, бу, дөңизин
⁵⁹ далғаларыдыр. Ағачлар чатлајырды,
⁶⁰ јер титрәјирди.
⁶¹ Үзүмү ачанда көрдүм ки, бу
⁶² мәнә тәрәф јахынлашан бир иландыр.
⁶³ Онун узунлугу отуз дирсәкди. Сағгалы - ики
⁶⁴ дирсәкдән чох оларды. Ахчасы -
⁶⁵ гызылдан, гашлары лазуритдәнди.
⁶⁶ Бәдәни јухарыја әјилмиш.
⁶⁷ О мәним гаршымда ағзыны ајырды, мәнсә
⁶⁸ јерә сәрәләндим.
⁶⁹ О мәнә деди: "Сәни бураја ким кәтириб, сәни ким кәтириб, көрпә?
⁷⁰ Ким кәтириб сәни? Әкәр јубансан
⁷¹ онун адыны мәнә демәкдә, өзүндән күс,
⁷² күлә дәнмәјин дадыны көрәчәксән,
⁷³ јоха чыхачагсан вә сәни һеч ким көрмәјәчәк."
⁷⁴ Мән она чаваб вердим: "Бах сән мәнимлә данышырсан, мәнсә
 баша дүшмүрәм.
⁷⁵ Гаршында јерә сәрилмишәм." Вә
⁷⁶ мән горхудан бајылмышдым. Онда мәни ағзына кәтүрүб

77 апарды
78 өз каһасына, јерә гојду
79 сағ-саламат, анчаг мән
80 зәдәсиздим, әзаларым бәдәнимдән гопарылмамышды.
81 О, ағзыны мәнән јана чевирди, мәнсә
82 қаһада онун гаршысында јерә сәрәләнмишдим.
83 О мәнә деди: "Сәни бураја ким кәтириб, ким кәтириб сәни,
84 көрпә? Сәни бу адаја, саһили далғалар олан
85 дәнизин ортасына ким кәтириб?"
86 Она чаваб вердим,
87 әлләrimi һөрмәтлә
88 чарпазлајыб она белә дедим:
89 "Чарын елчиси кими
90 мә'дәнә јола дүшмүшдүм
91 бир кәмидә ки,
92 узунлуғу јүз ијирми, ени гырх дирсәк,
93 јүз ијирми сечмә мисирли
94 дәнизчијлә.
95 Онлар бојланыб кәјәми бахырлар, јерәми бахырлар,
96 онларын үрәји ширдән даһа чох горхубилмәздир.
97 Онлар туфан олачағыны габагчадан,
98 ғасырғаны башламамыш хәбәр верирләр.
99 Бир-бириндән чәсур үрәкли,
100 голу гүввәтлијдиләр. Вә араларында
101 ләјагәтсизи јох иди. Вә бирдән туфан
102 гопду, онда биз дәниздәјдик
103 јелкәнлә **үзүб** саһилә чата билмәдик.
104 Күләк кетдикчә шиддәтләнир, далғалар
105 сәккиз дирсәк һүндүрлүјүнә галхырды. Бирдән дор ағачы
106 гопуб дүшдү далғаја вә кәмимиз мәһв олду,
107 һеч кәс саламат галмады,
108 мәнән башга. Будур мән дә сәнин јанындајам.
109 Мән бу адаја атылмышам
110 дәнизин далғаларыјла".
111 О мәнә деди: "Горхма, горхма,
112 көрпә, горхудан үзүнү кизләтмә бурда,
113 мәним гаршымда. Бах, аллаһ сәнә
114 өмүр бәхш едиб, сәни Бука адасына чыхарыб.
115 Бу адада олмајан шеј јохдур,
116 ада һәр чүр не'мәтлә долудур.
117 Бах сән бу адада ајбаај,
118 дөрд ај - та о вахтадәк
119 јашајачагсан ки,
120 чар мәскәниндән кәми кәләчәк,
121 кәмидә адамлар - сәнин танышларын кәләчәкләр.

¹²² Сән онларла чар мәскәнинә гајыдыб
¹²³ өз шәһәрində өләчәксән.
¹²⁴ Нағылчы кечмиш мүсibәтләрә нечә сөвинирди, 'үнки әзаблар
 өтүб кечмишди!
¹²⁵ Бах мән сәнә бу адада баш вермиш һадисәләрдән данышарам.
¹²⁶ Мән орада өз гардашларым вә ушагларымла јашајырдым,
¹²⁷ биз јетмиш беш илан идик.
¹²⁸ мәним ушагларым вә гардашларымла, дуа илә
¹²⁹ әлдә етдијим кичик гызымы сајмасаг. Бир күн улдуз дүшүб
¹³⁰ онлары јандырды. Бу, о вахт баш вермишди ки, мән орада -
¹³¹ онларын арасында дејилдим. Мән онларын һамысыны
¹³² јанмыш чәсәдләр топасында тапанда аз галдым өләм. Әкәр күч-
 лүсәнсә, үрәјини тохтат, зира
¹³³ сән һәлә ушагларыны гучаглајачаг, өпәчәксән
¹³⁴ арвадыны, евини көрәчәксән - һәр шејдән көзәли дә будур.
¹³⁵ Сән чар мәнзилинә чатачагсан вә орада
¹³⁶ өзүнә бабларын арасында олачагсан". Мән
¹³⁷ јерә сәрәләниб, үзүмү торпага
¹³⁸ сүртәрәк она белә дедим.
¹³⁹ "Сәнин бөјүклүјүн барәдә чара данышарам - гој билсин
¹⁴⁰ сәнин бөјүклүјүнү. Мәним васитәчилијимлә чар сәнә елә әтирли
 отлар - булаготу, хекену
¹⁴¹ нудәнб, хесант вә мә'бәд бухуру көндәрәчәк ки,
¹⁴² Бүтүн аллаһлары бунларла рәһмә кәтирирләр. Мән бурада баш
 верәнләр һаггында хәбәр чатдырарам она,
¹⁴³ сәнин күчүнү көрүб
¹⁴⁴ өлкә Шурасы гаршысында тә'рифләрләр сәни. Мән сәнә - одда
 гызартмаг үчүн гурбанлыг
¹⁴⁵ даналар кәтирирәм. Мән сәнә гурбанлыг гушлар
¹⁴⁶ кәтирәрәм. Мәним васитәчилијимлә сәнә кәмиләр көндәриләр—
¹⁴⁷ Мисирин ән јахшы не'мәтләријлә долу - инсанлары севән аллаһа,
¹⁴⁸ адамларын танымадыгы узаг өлкәдәки танрыја көндәрилдији
 кими".
¹⁴⁹ Мән белә дејәндә о мәнә күлдү, чүнки мән бош шеј даны-
 шырдым.
¹⁵⁰ О мәнә деди: " Сән мирра илә зәнкин дејилсән, бухурун јијәси
 кими доғулмамысан.
¹⁵¹ Мәнсә Пунтун һөкмдарыјам вә онун бүтүн әтирли биткиләри мә-
 нимдир.
¹⁵² Сән хекену барәдә дедин - хекену илә зәнкиндир бу ада.
¹⁵³ Бу ададан ајрылдыгдан сонра исә һеч вахт
¹⁵⁴ ону бир дә көрмәјәчәксән, чүнки "ада суја дәнәчәк". һаггында
¹⁵⁵ габагчадан онун мәнә хәбәр вердији кими кәлди.
¹⁵⁶ Мән уча бир ағача дырмашдым вә чар евиндән олан өз таныш-
 ларымы көрдүм,

157 илана буну демәјә кетдим. Көрдүм ки, о артыг һәр шеји билир.
 158 Вә о мәнә деди: "Әлвида, әлзида, көрпә, өз евиндә
 159 ушагларынла көрүш, мәним адымы өз шәһәриндә шәһрәтләндир
 — мәним сәндән
 160 истәдијим дә елә будур."
 161 Әлләрим и һәрмәтлә чарпазлајыб онун гаршысында јерә сә-
 ригдим.
 162 О мәнә мирра,
 163 булаготу, нуденб, хесант јүкләрини, вәсмә,
 164 зүрафә гујругу, бөјүк бир галаг бухур, фил дишләри,
 165 ов итләри, мејмунлар вә чохлу башга көзәл не'мәтләр бағыш-
 лады.
 166 Бунларын һамысыны кәмијә јүкләјиб, јенә јерә сәрилдим
 167 ки, она тә'риф јағдырым. Онда о мәнә деди: "Чар мәнзилинә
 168 ики аја чатачагсан. Ушагларыны гучаглајачагсан
 169 вә чар мәнзилиндә чаванлашачаг вә орада дәфн олуначагсан."
 Онда мән саһилә тәрәф,
 170 кәминин дајандыгы сәмтә ендим вә кәмидәки
 171 адамлары сәсләдим. Вә бу аданын һөкмдарына тә'рифләр јағ-
 дырдым,
 172 кәмидәки дәнизчиләр дә еләчә. Биз шимала,
 173 чар мәнзилинә доғру јола дүшдүк. Чатдыг биз чар мән -
 174 зилинә ики ајдан сонра - иланын габагчадан дедији вахт. О вахт
 мән чарын гаршысында дајандым.
 175 вә һәмин ададан кәтирдијим бәхшишләри она вердим.
 176 Онда чар өлкә Шурасы гаршысында мәни тә'рифләди вә
 177 мән "чарын јол јолдашы" адына лајиг керүлүб
 178 табеликдәки адамлар тәрәфиндән
 179 мұкафатландырылдым.
 180 Бах беләчә мән хошбәхтликлә јан алдым торпаға - бәхтимә
 181 дүшән бүтүн сынаглардан чыхдыгдан сонра. Вә будур, сән мәни
 көрүрсән. Инди динлә мәни,
 182 чүнки адамлары диггәтлә динләмәк јахшы шејдир."
 183 О мәнә деди: " Бичлик еләмә,
 184 дост! Гуша сүбһ чағы
 185 су верән кимдир
 186 сәһәр-сәһәр ону кәсмәздән габаг?" Бу иш әввәлдән
 187 ахыра чатдырылыб - бармаглары өјрәнчәли
 188 јазарын - Амениян оғлу Амениянын јазысында јазылмыш шәкилдә
 тапылдыгы кими, —
 189 гој о сағ, саламат вә сағлам олсун

- R¹ Нәчабәтли, һамыдан үстүн олан, көчәриләр јурдунда чар тор-
пағларынын һөкмдары олан,
R² чарын һәгиги танышы, чарын севимлиси, чарын јолдашы Синухедир. О белә дејир: "Мән чарын јол јолдашыјам,
R³ һөкмдарыма јол јолдашлығы еләјирәм, Чар һәрәмханасынын вә
нәчабәтли чаричәнин, чарын
R⁴ пүтфүлә јүксәлән, Хнум-сутда чар Сенусертин зөвчәсинин вә
чар Аменем-хетин
R⁵ Канефрудакы гызы ләјагәтли Нефрунун хидмәтчисижәм. 30-чу
ил, дашгынлар фәсли, 3-чү ај, 7-чи күн.
R⁶ Ашағы Мисирин чары вә Јухары Мисирин чары Схетепибра ал-
лаһ өз ајағына галхыб учалды.
R⁷ О, көјләрә галхды вә күнәшлә бирләшди. Чарын илаһи
R⁸ чисми өзүнү төрәдән сәбәблә бирләшди. Чар сарајы сүкута
далды,
R⁹ үрәкләр кәдәрлә долду. Бөјүк Алагапылар бағланды,
R¹⁰ ә'јанлар башларыны дизләринәдәк ендирдиләр,
R¹¹ халг һычгырырды. Ә'лаһәзрәт орду
R¹² Темеху өлкәсинә јопа салды, чарын бөјүк оғлу,
R¹³ хејирхәһ Сенусерт аллаһ ордуја башчы олду. Чар она көрә Се-
нусерти көндәрди
R¹⁴ ки, јәделлиләрә галиб кәпсин, Чехен өлкәсинин сакинләрини гыр-
сын. Будур, о артыг
R¹⁵ гајыдыр, Чехен өлкәсиндә тутдуғу әсирләри
R¹⁶ вә сәјсыз-һесабсыз һәр чүр мал-гараны ардынча кәтирир
R¹⁷ Чар достлары гәрб саһилә чапарлар көндәрдиләр ки,
R¹⁸ сарај һадисәләри барәдә чар оғлуна
R¹⁹ хәбәр версинләр. Чапарлар ону јолда тапдылар,
R²⁰ онунла кечә көрүшдүләр.
R²¹ Гартал бир ан да јубанмады - дәрһал учуб кетди
R²² јол јолдашларыјла, өз ордусуна белә билдирмәдән. Анчаг онунла
бирликдә ордуда олан
R²³ о бири чар ушағларына да хәбәр көндәрдиләр
R²⁴ вә чапарлар онлардан бирини чағырдылар. Мән јахынлыгда дур-
мушдум,
R²⁵ о исә бир гыраға чәкилиб онларла данышырды вә мән онун сә-
сини ешитдим.
R²⁶ Үрәјим сыхылды, әлләрим әсирди, бүтүн бәдәними
R²⁷ учунма тутмушду, атыла-атыла орадан узағлашдым,
R²⁸ бир сығыначаг тапдым, коллугда кизләндим, кәләнин
R²⁹ јолуну тәмизләдим, Чәнуба јолландым,
R³⁰ чар еви барәдә даһа һеч нә дүшүнмүрдүм, чүнки дејирдим:
R³¹ Сарајда гырғын олачаг, мән дә орадан сағ чыхмајачам.
R³² Маати чајыны кечдим

- R³³ Сикоморанын јахынлыгындан. Снефру адасында дајаныб орада
бир күн галдым,
- R³⁴ тарлаларын ајагында. Сүбһ чагы јолума давам еләдим.
- R³⁵ Јолда бир адама раст кәлдим. О мәнә һөрмәтлә
- R³⁶ салам верди, мәнсә ондан горхдум. Шам јемәјинин вахты
чатды.
- R³⁷ Негау кәндиңә јахынлашырдым
- R³⁸ Сүкансыз сап илә Нилдән кечдим,
- R³⁹ гәрб күләји әсирди. Шәргә доғру кетдим—
- R⁴⁰ Гырмызы дағын һөкмдары үзәриндәки даш карханасынын шәр-
гилә.
- R⁴¹ Үзүмү дөндәрдим
- R⁴² гузејә. һөкмдарын Барысына чатдым,
- R⁴³ о Барыја ки, кәчәриләрин гаршысыны алмаг, гумларда кәчәри
һәјат кечирәнләри әзмәк үчүн тикилмишдир.
- R⁴⁴ Коллуға синмишдим, горхурдум ки, һәмин күн нөвбә чәкән дө-
јүшчү
- R⁴⁵ кәрәр мәни. Кечә јолума давам еләдим.
- R⁴⁶ Јер үзү ишыглашанда Петенә чатдым. Бәјүк Гара кәлдәки
- R⁴⁷ адада дајандым. Јанғы бүрүдү мәни, сусузлуғ гаплады мәни, бо-
гулурдум, боғазымдан алов чыхырды вә
- R⁴⁸ мән дүшүнүрдүм: "Бу, өлүмүн дадыдыр". Анчаг бу мәгамда гәл-
бими овутдум, бәдәними әлә алдым — нахыр мәләшмәси
- R⁴⁹ ешитмишдим. Кәчәриләри кәрдүм.
- R⁵⁰ Онларын башчысы таныды мәни — о, Мисирдә олмушду.
- R⁵¹ О мәнә су верди, сүд биширди. Онунла јола дүшүб
- R⁵² онун гәбиләсинә кетдим. Онлар мәнә чоҳ кәзәл мүнәсибәт кәс-
тәрдиләр! Бир өлкә мәни о биринә верди!
- R⁵³ Библдән чыхыб кетдим, Кедемә чатдым.
- R⁵⁴ Ил јарым орада јашадым. Мәни Амуненши өз јанына
- R⁵⁵ гәбул етди — о Јухары Ретенунун һакимидир. Мәнә деди: "Мә-
ним јанымда күнүн јахшы кечәчәк, —
- R⁵⁶ Мисир данышығы ешидәчәксән". О она белә деди, чүнки мәним
ләјагәтләримдән һалы иди,
- R⁵⁷ мәним мүдриклијим барәдә ешитмишди, -
- R⁵⁸ буну она онун јанында олмуш Мисир адамлары данышмышды-
лар. О мәнә деди: "Сән нијә бурдасан?
- R⁵⁹ Чар сарајында бир һадисәми баш вериб?" Мән она дедим:
- B³⁶ "Јухары вә Ашағы Мисирин чары Схетепибра өз афагына
галхыб.
- B³⁷ Сонрасы нечә олачаг, билинмир". Вә јаландан дедим:
- B³⁸ " Темеху өлкәсинә јүрүшдән гајытмышдым, баш вермиш һадисә
барәдә мәнә мә'лумат вердиләр. Бу вахт үрәјим
- B³⁹ сыхылды, јериндән чыхмаг истәди, гачмаг јолуну
- B⁴⁰ тутмаға мејлләндим, һалбуки мәни данлајан јох иди,

- В ⁴¹ үзүмө дө түпүрмүрдүлөр, - зира, бөйтана мән ујмурдум, — адым чә-
килмирди чарчы
- В ⁴² дилиндө. Билмирәм, јад өлкәјә мәни кәтирән нә иди, - бу,
- В ⁴³ аллаһ гарғышы кими бир шеј иди, санки Делта сакини өзүнү Еле-
фантиндө, Батаглыг адамы Нубијада көрүрдү," Бу вахт о мәнә
деди: "Бундан сонра Мисирин башына нәләр кәләчәк онсуз,
- В ⁴⁴ о көзәл аллаһсыз, — онун зәһминдән
- В ⁴⁵ јад торпаглары горху бүрүјүрдү, таун илиндө Сехмет гаршысын-
дакы горху кими?" Чавабында мән она
- В ⁴⁶ дедим: "Шүбһә јохдур ки, онун оғлу Сараја дахил олуб,
- В ⁴⁷ атасынын ирсини гәбул өдиб. О да аллаһдыр, мисли-
- В ⁴⁸ бәрәбәри олмајан. Онун кимиси һеч вахт олмајыб. О, мүдри-
лијә чатыб, онун фикирләри
- В ⁴⁹ көзәл, әмрләри мисилсиздир, адамлар онун әмријлә
- В ⁵⁰ кириб-чыхыр. Атасы Сарајада долашаркән өзкә торпагларыны тутан
о иди.
- В ⁵¹ Атасынын бујруглары јеринә јетдикчә бу барәдә она мә'лумат
верирди. О,
- В ⁵² голугатланмаз бир әрдир,
- В ⁵³ һамы көрә-көрә јаделлиләрин үзәринә сел кими кетмәкдә, дүшмән-
ләрә јахынлашмагда мисилсиз бир икиддир.
- В ⁵⁴ О, дүшмәнләрини сарсыдыб, бујнузларыны гырыр, онлара елә
бир кәлиш кәлир
- В ⁵⁵ ки, өз сыраларыны гура билмирләр. О, алынлар дағыдан бир
чәзакешдир ки, гаршысында һеч кәс
- В ⁵⁶ дуруш кәтирмәз. О, ири аддымларла јеријәрәк, гырыр говдугла-
рыны,
- В ⁵⁷ пејсәрини она чевирәнләрин сајы јохду. Көтүрүшмә заманы үрә-
ји дәјанәтлидир,
- В ⁵⁸ дүшмәнә һәмишә үзүнү чевирир, она һеч вахт күрәјини дөндәр-
мир. Үрәји тәпәрлидир,
- В ⁵⁹ гаршыда дүшмәни чох көрдүкдә тәләша дүшмәз.
- В ⁶⁰ Күндоған көчәриләрини көрөндә горхмур, даһа да шадланыр, аси-
јалыларын
- В ⁶¹ үзәринә чумаркән, галханыны көтүрүб онлары тапдалајыр.
- В ⁶² Өлдүрдүјү дүшмәнин биринә ики зәрбә вурмаз. Онун охундан ја-
јына билән јохдур. Јохдур
- В ⁶³ онун јајыны дарта билән. Онун сағ әли алтында
- В ⁶⁴ јаделлиләр Бөјүк Илаһәнин гүдрәтиндән гачан сајаг гачырлар.
О, јорулмадан вурушур,
- В ⁶⁵ һеч кәсә аман вермир, һеч кәси сағ бурахмыр. һамынын се-
вимлисидир, көзәлликлә долудур,
- В ⁶⁶ мәһәббәт ојадыр. Шәһәр ону өзүндән чох истәјир, она өз ал-
лаһларындан артыг
- В ⁶⁷ садигдир. Кишиләр вә гадынлар јанындан өтәркән она баш ен-
дирир,

- В⁶⁸ вәчдә кәлирләр — ахы о, чардыр!
- В⁶⁹ О, һәлә јумуртадајкән чар һакимијјәтинә јијәләнмиш, көрпәли-
јиндән үзүнү она чевирмишдир. О өз мүасирләринин сајыны ар-
тырыр.
- В⁷⁰ О, бирчәдир, танры веркисидир о, инсанлара. Аһ, онун идарә
етдији өлкә нечә чалыб-чағырыр!
- В⁷¹ Өлкәнин һүдудларыны о кенишләндирир. Күнәј өлкәләрини
- В⁷² о, рам етди, Гузәј өлкәләринә дә нифрәтлә бахан одур, -
- В⁷³ о асијалылары вә гум үстүндә долашанлары дармадағын етмәк
үчүн доғулуб. Чапарлар көндәр онун јанына
- В⁷⁴ ки, сәнин адыны билсин! Онун уча затына гаршы сөз демә!
- В⁷⁵ Зира, сәдагәт көстәрән јәделли өлкәсинә онун лүтфү түкәнмәз-
дир! “ Бу һалда о мәнә деди:
- В⁷⁶ “Шүбһә јох ки, Мисир хошбәхтдир, чүнки онун шүчаәтиндән һа-
лыдыр.
- В⁷⁷ Анчаг сән бурдасан. Сән мәнимлә олачагсан. Мән сәнә јахшы-
лыг едәчәм”.
- В⁷⁸ О мәни өз ушағларына башчы гојду.
- В⁷⁹ вә бөјүк гызыны мәнә верди. Мәнә имкан верди ки,
- В⁸⁰ о дијарда, о бири өлкә сәрһәдинә јахынлыгдаки
- В⁸¹ ән јахшы јерләрдән өзүмә торпаг пәји көтүрүм. Бура гырмызы
торпагдыр, ады да — Иаа. Орада әнчир
- В⁸² вә үзүм битирди, шәраб судан чох иди, бал нә гәдәр истәсән,
- В⁸³ зейтун јағы бол иди; ағачларда һәр чүр мејвә варды;
- В⁸⁴ арпа, бугда, сајсыз-һесабыз һејван сүрүләри варды.
- В⁸⁵ һәдсиз фәјдалар көрүрдүм —
- В⁸⁶ һамысы да онун мәнә севкисиндән. О мәни өз өлкәсиндәки
- В⁸⁷ ән јахшы нәслин башчысы тәјин етди. Онлар мәнә тахыл, минт
ичкиси кәтирирдиләр
- В⁸⁸ һәр күн, сојутма әт, гызардылмыш
- В⁸⁹ гуш әти кәтирирдиләр, сәһра гушларыны демирәм һәлә,
- В⁹⁰ о гушлары ки, мәним үчүн тутуб гаршыма гојурдулар, һәлә өз
итләримин кәтирдикләри
- В⁹¹ бу саја дахил дөјилди. Мәнә чох јахшылығлар өләјирдиләр. Бү-
түн сојутма хәрәкләрә
- В⁹² сүд гатырдылар. Бир чох илләр кечди, оғулларым
- В⁹³ пәһләван олдулар; һәрәси
- В⁹⁴ өз тајфасына башчылыг едирди. Шимала, ја Чәнуба, чар евинә
тәләсән чапар мәним јанымда ајаг сахларды — мән онларын
һамысыны
- В⁹⁵ евимә дә'вәт едәрдим;
- В⁹⁶ сусуза су верәрдим, азымша јолуну көстәрәрдим.
- В⁹⁷ Вар-јоху талананы хилас едәрдим. Јәдәлли
- В⁹⁸ һөкмдарлара гаршы вурушмаја вадар едилмиш асијалылара
- В⁹⁹ ордуну һараја јөритмәли олдуғларыны көстәрәрдим.

- В ¹⁰⁰ һөкмдар Ретенунун јанында галыб узун илләр онун
В ¹⁰¹ ордусуна башчылыг еләдим. Һансы халга гарилы чыхдымса, мәг-
луб етдим,
В ¹⁰² вә һәммин халг өз отлагларындан чыхыб кетди, су гујуларыны
тәрк етди.
В ¹⁰³ Мән онун сүрүләрини әлә кечиртдим,
В ¹⁰⁴ адамларыны әсир апардым, азугә еһтијатыны тутуб алдым.
В ¹⁰⁵ әрләрини гырдым өз әлимлә, өз јајымла, өз јүрүшүмлә,
В ¹⁰⁶ өзүмүн мүдрик бујругларымла. Амуненшинин гәлбини овладым
В ¹⁰⁷ О мәни севирди, билирди ки, чох күчлүјәм. О мәни өз
В ¹⁰⁸ ушагларына башчы гојду. О мәним голүмун
В ¹⁰⁹ күчүнү көрүрдү. Ретену пәһләваны кәлди. Мәни
В ¹¹⁰ өз чадырымда күләшмәјә чағырды. О, чәсур оғлан иди, тајы јох
иди онун. О, Ретену өлкәсини зәбт еләди
В ¹¹¹ башдан-баша. Деди ки, сәнинлә дөјүшмәк истәјирәм. Фикирләш-
мишди ки,
В ¹¹² мәни өлдүрсүн. Истәјирди ки, сүрүләrimi гәнимәт алсын, —
В ¹¹³ тајфасы ону белә өјрәтмишди. Амуненши һөкмдары
В ¹¹⁴ мәнимлә мәсләһәтә кәлди вә белә деди: "Мән ону
В ¹¹⁵ танымырам, онун дүшәркәсиндә олмамышам. Онун
В ¹¹⁶ гапысыны мәкәр мән ачмышам? Мәкәр онун барыларыны учурт-
мушам?
В ¹¹⁷ О пахыл бир үрәк иди —
В ¹¹⁸ көрүрдү ки, сәнин әмрләрини нечә јеринә јетирирәм. Мән һәги-
гәтән өзкә нахыра гарышмыш буға кимијәм:
В ¹¹⁹ бу нахырын бугалары она һүчум чәкир,
В ¹²⁰ шешәбујнуз буға онунла туташыр. Елә бир күтлә адамы јохдур ки,
В ¹²¹ рәис оlanda да севилсин. Вә елә бир көчәри јохдур ки,
В ¹²² делталыны севсин. ...папирусу даға јапышдырсын.
В ¹²³ Мәкәр кәлмә адам разы олармы вураған буғаја
В ¹²⁴ горхудан күрәјини чевирсин, өзү буға кими олса да?
В ¹²⁵ Мәкәр үрәјиндән дөјүшмәк кечирсә, буну ачыг десин.
В ¹²⁶ Мәкәр аллаһ кимә нә гисмәт еләдијини билмир? О билир!"
В ¹²⁷ Кечә дүшәндә јајымын киришини чәкдим,
В ¹²⁸ охлары гојдум охданыма, гылынчымы јүнкүлчә
В ¹²⁹ сүрүшдүрдүм гынына, јарағымы төмизләдим. Јер үзү ишыглашан-
да Ретену халгы кәлди,
В ¹³⁰ онун тајфалары вә
В ¹³¹ гоншу халглар топлашдылар - пәһләван дөјүшә һазырлашды.
В ¹³² Будур, үстүмә кәлди. Киши вә гадынлар пычылдашдылар -
В ¹³³ һамынын үрәји мәнә тәрәф иди. Адамлар
В ¹³⁴ дүшүнүрдүләр: "Онунла ким вуруша биләр?" Онун галханы,
В ¹³⁵ балтасы, бүтүн чыдалары әлиндән дүшдү. Мән ону мәчбур ет-
дим ки, бүтүн јараглары әлиндән салсын.
В ¹³⁶ Онун охданыны тамам бошалмаға мәчбур етдим - бүтүн

- В¹³⁷ охлары бир-биринин ардынча јанымдан өтүб кечди. Бу вахт о
мәним үстүмә атылды.
- В¹³⁸ Мән исә ону охладым - охум онун бојнуна батды.
- В¹³⁹ О чыгырыб јерә сәрилди
- В¹⁴⁰ Галан чаныны да балта илә алдым, гәләбә
- В¹⁴¹ чиккәси чәкдим онун күрәјиндә Бүтүн асијалылар севинчдән
гышгырышдылар.
- В¹⁴² Мәнсә Монту аллаһа мәдһ охудум. Онун огул-ушагы аглашды.
Амуненши
- В¹⁴³ һөкмдары мәни гучаглады Мән онун варидатына
- В¹⁴⁴ јиләндим, сүрүсүнү гәнимәт көтүрдүм.
- В¹⁴⁵ О мәнә гаршы нә дүшүнмүшдүсә. бунлары мән онун башына кө-
тирдим. Онун алачыгында нә вардыса, әлә кечиртдим,
- В¹⁴⁶ вә бүтүн дүшөркәсини зәбт еләдим. Беләчә бөјүјүб аргды
- В¹⁴⁷ варидатым, сүрүпәрим чоһалды.
- В¹⁴⁸ Беләликлә, аллаһ бир вахт гәзәбләниб јад өлкәјә говдуғу бән-
дәсинә лүтфүнү бол еләди вә бу күн
- В¹⁴⁹ о бәндәнин үрәји күнаһдан јујулуб тәмизләнмишдир.
- В¹⁵⁰ Габаглар мән гачгын идим, индијсә чар сарајы да таныјыр
мәни.
- В¹⁵¹ Ачыннан илан кими сүрүнүрдүм, индијсә гоншуја да чөрәк вери-
рәм.
- В¹⁵² Өз өлкәмдән гачанда јалавачдым,
- В¹⁵³ индијсә зәриф кәтандан дон кејиниб салланырам.
- В¹⁵⁴ һәмдәмсиздим, бәләдчисиздим гачанда,
- В¹⁵⁵ индијсә чоһлу һөкәрим вар, евим көзәлдир, кенишдир мүлкүм.
- В¹⁵⁶ Сарајда да хатырлајырлар мәни. Еј мәнә гачмагы бујурмуш
аллаһ, сән һәр кимсәнсә,
- В¹⁵⁷ инсафлы ол, мәни чар сарајына апар! Ола билсин ки, сән мәнә
- В¹⁵⁸ гәлбимин һәр күн зијарәт еләдији дијары көрмәк имканы ве-
рәчәксән.
- В¹⁵⁹ Доғулдуғум өлкәдә басдырылмагдан јахшы нә ола биләр?
- В¹⁶⁰ Имдадыма јет! Кечмишләр көзәлдир:
- В¹⁶¹ Аллаһ мәнә лүтф еләмишди. Инди дә олајды онун лүтфү, әв-
вәлләр алчалтдығынын сон күнүнү бәзәјәди.
- В¹⁶² Онун үрәји гүрбәтдәки гәрибә јанырды. Бу күн дә
- В¹⁶³ о, көрәм каныдыр, јалварышы узагдан ешидир,
- В¹⁶⁴ мәни көчәрилијә салмыш әли инди сән мәни ајырдығын јерлә-
рә узаныр.
- В¹⁶⁵ Гој Мисир чары лүтфкар олсун мәнә гаршы, гој мән онун лүт-
фүндә јашајым!
- В¹⁶⁶ Онун Сарајындакы Өлкә Ханымыны саламлајырам! Онун ушагла-
рындан
- В¹⁶⁷ бир хәбәр кәләјди мәнә, чаванлашајды
- В¹⁶⁸ онун чаны, зира гочалыг алыб гапыны:

- В ¹⁶⁹ заифлик бүрүжүб мени, көзүм дә пис көрүр, әлләрим күчдән
дүшүб,
- В ¹⁷⁰ јорулмуш үрәјими ајагларым да ешитмир. Јахынлашырам
- В ¹⁷¹ кетмәјә, мәни Әбәдијәт шәһәринә апарачаглар. Гој
- В ¹⁷² мән елә Мәликәнин ардынча кедим, гој о мәнә ушаглары се-
виндирән бир хәбәр версин, үзәримдә
- В ¹⁷³ әбәди вар олсун. Мәним барәмдә Јухары вә Ашағы Мисирин
ә'лаһәзрәт һөкмдары Хеперкараја мә'лумат верилди.
- В ¹⁷⁴ Вә ә'лаһәзрәт мәнә чар не'мәтләри көндәрди
- В ¹⁷⁵ јад өлкә һакиминә көндәрдији кими, беләликлә о, өз нөкәрини
севиндирмәк истәјирди.
- В ¹⁷⁶ Чар ушаглары Сарајда мәнә
- В ¹⁷⁷ өзүм барәдә ашағыдакылары билдирдиләр:
- В ¹⁷⁸ "Бу нөкәрә чатдырылмыш чар фәрманынын әл јазысы: Мисирә
гајытмаг барәдә.
- В ¹⁷⁹ Рәсми чар титуллары садаланыр: Өз доғулушујла јашајан Хор,
һәр ики һөкмдар Ханым, өз доғулушларыјла јашајанлар, Јуха-
ры вә Ашағы Мисирин чары Хеперкара, Ранын оғлу,
- В ¹⁸⁰ әбәди һәјат верилмиш Сенусерт. Чарын јол јолдашы Синухе
үчүн чар фәрманы.
- В ¹⁸¹ Сәнә бу чар фәрманы верилиб ки, биләсән:
- В ¹⁸² Будур, сән Кедемдән Ретенуја гәдәр јад өлкәләри кәзиб до-
лашдын, бир өлкә сәни о бири өлкәјә верди —
- В ¹⁸³ өз үрәјинин истәјилә. Анчаг нә пис иш тутмушдун ки, чәза көз-
ләјәсән? Далда данышмамысан — сәнин сөзүнү данан бир кәс
јохдур.
- В ¹⁸⁴ Ә'јанлар шурасынын далынча данышмамысан — сәнин сөзүнү
инкар едән јохдур.
- В ¹⁸⁵ Гачмаг истәји долмушду сәнин үрәјинә, мәним үрәјимдәсә сәнә
гаршы һеч нә јох иди. Сәнин сәман — Сарајдакы Нефрудур ки,
- В ¹⁸⁶ һәлә дә чичәкләнмә дөврү кечирир. Онун башыны чар өртүјү
бәзәјир, ушаглары
- В ¹⁸⁷ чар отагларында јашајыр. Сән онларын пәј вердикләри не'мәт-
ләри топлајачаг вә онларын сәхавәтијлә јашајачагсан.
- В ¹⁸⁸ Беләликлә, Мисирә јола дүш! Әрсәјә чатдығын сарајы көрәчәк,
- В ¹⁸⁹ торпағы өпәчәксән Бејүк Гапыларын јанында вә чар достла-
рыјла бирләшәчәксән, ахы сән
- В ¹⁹⁰ артыг гочалмаға башламысан вә кишилијини итирмисән.
- В ¹⁹¹ Дәфн күнүн барәдә, еләнин ләјагәтинә гошулмаг барәдә дүшүн
сән "кечәни", јағы
- В ¹⁹² вә кәфәни Таит өз әлилә верәчәк сәнә. Сәнинчүн дәфнчиләр
дәстәси дүзәлдиләчәк,
- В ¹⁹³ мумијан үчүн алтун табут, лазуритдән табут башлығы һазыр-
ланачаг, башын үзәриндә сәма рәсм олуначаг, сәни ағач гутуја
- В ¹⁹⁴ гојачаглар, табутуну өкүзләр чәкиб апарачаг, гаршында мүғән-
ниләр јеријәчәкләр. Мә'бәдинин кирәчәјиндә

- В¹⁹⁵ чыртданлар ојнашачаглар. Сәнинчүн өлү гурбанларынын сија-
һысы охуначаг, вә будур,
- В¹⁹⁶ сәнин гурбанкаһынын кирәчәјиндә чохла гурбанлар кәсилиб,
Сәрдабәнин тағлары ағ дашдан јонулачаг, гәбрин
- В¹⁹⁷ чар балаларынын гәбирләри арасында олачаг. Гүрбәтдә өл-
мәјәчәксән, сәни сөнөвә (гәбирә) асијалылар јола салмајачаг-
лар,
- В¹⁹⁸ гојун дәрисинә бүкүлмәјәчәксән, үзәриндә тәпә јарадылмаја-
чаг—јетәр
- В¹⁹⁹ сәфилләндијин јер үзүндә. Нахошлуғлар барәдә дүшүн. Гајыт!"
Чар фәрманы мәнә өз тајфам ичиндә
- В²⁰⁰ оларкән чатды. Фәрманы мәнимчүн охудулар, сәрилдим јерә,
тохундум
- В²⁰¹ торпаға, вә башыма торпаг төкдүм. Дүшәркәми долашдым се-
винч ичиндә вә дедим:
- В²⁰² "Нечә олуб ки, нөкәрчүн белә бир шеј јазылыб, о кимин истәјиј-
лә јад өлкәјә көндәрилиб?
- В²⁰³ һәгигәтән, мәни өлүмдән гуртаран үрәјин лүтфү көзәлдир! Јә-
гин мөһләт верәрсән ки,
- В²⁰⁴ чисмани өмрүмү баша вурум чар сарајында". Фәрманын
чатмағы барәдә гәбзин сурәти:
- В²⁰⁵ "Сарајын нөкәри Синухе дејир: "Рәһмәт сәнә! Нә јахшы ки,
В²⁰⁶ адил аллаһа, һәр ики торпағын һөкмдарына, Ранын севимли-
синә, Монту аллаһын истәклисинә, Фива һөкмдары Амона
онун нөкәринин гәсдсиз гачдығы бәллидир.
- В²⁰⁷ Һәр ики Торпағын һөкмдары, Себек, Ра, Хор, Хаткор, Атум вә
онун Доғгуз танрысы,
- В²⁰⁸ Сопд, Нефербау, Семсеру, шәрг Хору Буто һөкмдар гадын (гој
о, сәни
- В²⁰⁹ һифз еләсин), судақы аллаһлар, сәһранын
- В²¹⁰ ортасындақы Мин, Уререт, Тунтун гадын һөкмдары, Нут, Хорур
вә Севимли Өлкәнин бүтүн аллаһлары вә дәниз адаларынын
- В²¹¹ Гадын һөкмдары гој сәнә һәјат вә һакимијәт көндәрсинләр, гој
сәни не'мәтләрә өз сәхавәтләринә көрә барындырсынлар,
- В²¹² гој сәнә сонсуз вә һүдудсуз әбәдијәт бағышласынлар, Гар-
шында горху бүрүсүн
- В²¹³ сәһра вә дағлары, Күнәшин көзү дәјән бүтүн јерләри зәбт
еләјәсән. Бу,
- В²¹⁴ ону Амөнтидән хилас етмиш ағасына нөкәрин дуасыдыр.
- В²¹⁵ Инсан зәкасынын һөкмдары олан о, өз көләси Синухени та-
ныјырды, билирди ки, көләси буну демәкдән горхур вә бунла-
ры тәкпар еләмәк
- В²¹⁶ онунчүн һәм ағыр, һәм дә чәтиндир. Аллаһ гәдәр, Ра кими бөјүк
олан о, көләсинә ағлы өзү вермишдир.
- В²¹⁷ Көләси - онун үчүн чалышыр; һәгигәтән онун бујуруғларында
мәнә јер вар. Галиб Хор —

- В ²¹⁸ сәнин али һәзрәтиндир, бүтүн дағ вә дүзләрин күчүндән артыг-
дыр голунун күчү.
- В ²¹⁹ Али һәзрәтин әмр еләсин Мекини Кедемдән, Хөнтиушени
- В ²²⁰ Хөнткешудан, Менусу Финикијадан кәтирәк.
- В ²²¹ Бүтүн бунлар адлы-санлы һакимләрдир, һамысы да
- В ²²² сәнә севкиләриндә сабит, һәлә Ретену һакимини демирәм:
онун өлкәси - сәнин мүлкүндүр,
- В ²²³ өз итләрин кими. Нөкәринин гачмағы гәсдән дејилди, мән
гачачағымы кәсдирмәмишдим үрәјимдә,
- В ²²⁴ билмирәм, мәни өз јеримдән узаг салан нә иди. Бу,
- В ²²⁵ јуху кими бир шөјди: санки Делта сакини өзүнү Елефантинада
- В ²²⁶ Батаглыглар адамы Нубијада кәрмүшдү. Ахы
- В ²²⁷ мән горхмурдум, мәни гован да јох иди. Ахы мән бөһтана ујма-
мышдым вә чарчы мәним адымы
- В ²²⁸ чәкмәмишди. Анчаг јенә дә бәдәним әсирди, ајагларым
- В ²²⁹ гачмаға үз гојмушду. Бу, аллаһын гисмәти иди, мәни өз өлкәм-
дән о апармышды. Ахы јекәханалыг јохдур
- В ²³⁰ мәндә вә өз өлкәсини таныјан еһмал олар.
- В ²³¹ Ра сәнин гаршында дүзәнләр бојунча горху јағдырды,
- В ²³² бүтүн дағлар үзәриндә сәнин гаршында дөһшәт ахытды. Мән
сәнин сарајында олсајдым, сән, јалныз сән кизләдә
- В ²³³ биләрдин мәндән көјләрин ишығыны. Күнәш сәнин истәјинлә
доғур Чај суларыны да сәнин ирадәнлә
- В ²³⁴ ичирләр. Сәма јелләрини дә сәнин әмринлә удурлар.
- В ²³⁵ Нөкәрин бу јердә әлдә етдији али ә'јан рүтбәсини сән кимә де-
сән - она верәчәк.
- В ²³⁶ Гој али һәзрәтин нечә истәјир, еләчә дә һәрәкәт етсин, зира,
биз сәнин лүтф етдијин һава илә нәфәс алырыг.
- В ²³⁷ Гој Ра, Хор, Хатхор сәнин бурун пәрәләрини сөвсинләр, аллаһ
Монтунун, Фива һөкмдарынын тәрәфкешликлә севдији бурну-
ну сөвсинләр! Гој әбәди олсун сәнин бурун пәрәләрин!"
- В ²³⁸ Будур, нөкәрин јанына кәлдиләр вә Иаа өлкәсиндә даһа бир
күн јашамаға она имкан вердиләр.
- В ²³⁹ Мән өз варидатымы ушагларыма вердим. Илким тајфа
башчысы олду,
- В ²⁴⁰ Мәним бүтүн тајфам вә бүтүн варидатым онун әлиנә кечди —
бүтүн адамларым вә һөјванларым
- В ²⁴¹ бүтүн өрүшләрим, мејвә верән ағачларым да еләчә. Сонра не-
кәр чәнуба јолланды.
- В ²⁴² Хорун јоллары үстүндә дајандым. Сәрһәд гаровул рәиси мәним
гајытмағым барәдә чапар
- В ²⁴³ васитәсијлә чар сарајына хәбәр көндәрди. Ә'лаһәзрәт бујурду
ки, чар әкинчиләринин маһир
- В ²⁴⁴ башчысы јола дүшүб, мәни Хорун Јол -
- В ²⁴⁵ ларына гәдәр мүшајиәт едән асијалылара кәмиләрдә чар һә-
дијјәләрини мәнә чатдырсын.

- В²⁴⁶ Кәләнләрин һәр бирини мән өз адыҗла чағырдым, һәр нөкәр өз ишинин үстүндә иди. Үзүб кетдим
- В²⁴⁷ јелкәнләрлә. Мән Иту шәһәринә чатанадәк јанымда күтлә јоғу-руб, ширә чәкдиләр.
- В²⁴⁸ Јер үзү чох тез ишығланды, кәлиб мәни чағырдылар. Он адам кәлмишди ки,
- В²⁴⁹ мәни Сараја апарсын. Мән сфинксләр арасында үзүмү јерә сүртдүм.
- В²⁵⁰ Чар ушағлары гапыда дајаныб мәни сахлајырдылар.
- В²⁵¹ Чар достлары мәни сүтунлу һәјәтдән кечириб јатаг отағына апардылар.
- В²⁵² Ә'лаһәзрәти талвар алтында Вөјүк алтун тахт үстүндә көрдүм. Онун гаршысында өлү кими јерә
- В²⁵³ сәрилдим, һушуму итирдим. Аллаһ
- В²⁵⁴ лүтфкарәнә мүраҗиәт өләди мәнә, мәнимсә көзүмә гаранлыг чөкмүшдү.
- В²⁵⁵ Руһум јоха чыхмышды, чаным сусталмышды, даһа синәмдә үрәк галмамышды, сечә билмирдим
- В²⁵⁶ өлүмү һәјәтдан. Бу вахт ә'лаһәзрәт достлардан биринә деди: "Галдыр
- В²⁵⁷ ону, гој мәнимлә данышсын." Даһа сонра ә'лаһәзрәт бујурду: "Будур, кәлиб чыхдын. Гачдыгдан сонра, гүрбәтдә сән јад өл-кәләри зәбт етдин.
- В²⁵⁸ Анчаг өзүнү јетирди гочалыг, онун кандарына чатдын.
- В²⁵⁹ Сәнин бәдәнинин дәфн олунмасы балача иш дејил. Сәни сон евә асијалылар мүшајиәт етмәјәчәкләр. Сән дә өввәлки кими етмә, етмә, - ахы адын чәкилдији һалда,
- В²⁶⁰ јенә дә сусмусан. "Горхдум чәзаланым, одур
- В²⁶¹ ки, горхмуш адам кими чаваб вердим. Јахшысы будур сусум.
- В²⁶² Ахы бурда аллаһын әли вар, инди мәним чанымда олан дәһ-шәт аллаһын бујурмуш олдуғу вә мәни гачмаға мәчбур етмиш горхуја бәнзәјир.
- В²⁶³ Бах мән сәнин гаршындајам - һәјәтым сәнә мәхсусдур. Сәнин али һәзрәтин өз истәјијлә һөкм версин."
- В²⁶⁴ Ә'лаһәзрәт әмр еләди ки, чар ушағлары кәтирилсин. Ә'лаһәз-рәт, чар арвадына бујурду: "Будур, Синухе кәлиб,
- В²⁶⁵ о, асијалыја охшајыр, о көчәријә чеврилиб". Чар арвады учадан гышгырды, чар
- В²⁶⁶ ушағлары исә бир ағыздан ә'лаһәзрәтә
- В²⁶⁷ дедиләр: "Догрудан да өзүдүр, чар, һөкмдарымыз." Ә'лаһәзрәт бујурду: "Бу
- В²⁶⁸ һәгигәтән одур". Будур, онлар бојун бағларыны кәтирдиләр - мениталарыны, систрләрини, трешот-
- В²⁶⁹ каларыны вә инди онлары ә'лаһәзрәтә вериб дедиләр: "Сәнин әлләрин, еј чар, гој көзәллијә - Көјләр һөкмдарынын сәлигәси-
- В²⁷⁰ нә доғру узансын, еј сарсылмаз һаким!

4. ⁵ кими дәрк еләди ону. Елә һәммин кечә о гадынын
4. ⁶ бојуна оғлан ушағы дүшдү. Будур, бир чох күнләр кечди, бир оғлан доғду бу гадын
4. ⁷ ки, бүтүн өлкәдә мисли јох иди. О, јекә иди [...] вә апләһдан доғулана охшајырды. Ону
5. ¹ мәктәбә гојдулар. О, јазмағы јахшыча өјрәнди вә бүтүн киши ишләрини јеринә јетирмәјә башлады. О,
5. ² өзүндән бојук мәктәб јолдашларыны һәр ишдә өтүб кечди.
5. ³ Онда јолдашлары ондан сорүшдулар: "Кимин оғлусан. Сәнин атан јохдур."
5. ⁴ Онлар оғланы лаға гојмаға башладылар. "Һәгигәтән сәнин атан јохдур!" дејә тәһгир етдиһәр. Онда
5. ⁵ оғлан анасына деди: "Кимдир мәним атам? Мән ону өз јолдашларыма демәлијәм. Онларын һамысы мәнә
5. ⁶ дејирләр: "Атан һардадыр?"
5. ⁷ Мәнә белә дејиб гәлбимә дәјирләр." Онда анасы деди: "Гапыда отуран
5. ⁸ о кору көрүрсән - сәнин атан бах одур."
6. ¹ Анасы она белә деди. Оғлан деди: "Нечә лазымдыса сәнин гоһумларыны
6. ² бир јерә топламаг вә тимсаһы чағырмаг јахшы оларды! "Оғлан атасыны
6. ³ евә кәтириб стулда өјләшдирди, ајағынын алтына
6. ⁴ кәтилчик гојду, габағына чәрәк гојду, - она јемәк-
6. ⁵ ичмәк верди. Оғлан өз атасына деди: "Сәни
6. ⁶ ким кор еләјиб? Мәнә де ки, гисасыны алым." Атасы она деди: Кичик гардашым
6. ⁷ кор еләди мәни." Башына нә кәлимишдисә һамысыны оғлуна данышды. Оғлу кетди
7. ¹ атасынын интигамыны алмаға. Јола он чәрәк, чәлик,
7. ² сәндәлләр, бир хәз вә бир гылынч көтүрдү. Јахшы көрүнүшлү
7. ³ бир чөнкә көтүрүб Әјринин нахыры отлајан јерә кетди.
7. ⁴ Нахырчыја деди: "Ал бу он чәрәји, чәлији, хәзи,
7. ⁵ гылынчы, сәндәлләри — һамысыны өзүнә көтүр.
7. ⁶ Чөнкә исә гој мәнә галсын, мән шәһәрдән гајыдана гәдәр." Будур, чохла күнләр өтдү
7. ⁷ вә чөнкә Әјринин нахырында галды бир чох
7. ⁸ ајлар әрзиндә. Будур, Әјри
8. ¹ отлаға кәлди ки, нахырына баш чәксин вә һәммин чөнкәни көрдү,
8. ² көрүнүшү көзәл олан чөнкәни. О, нахырчысына деди: "Бу чөнкәни мәнә вер, јејим."
8. ³ Нахырчы деди она. "Бу мәним чөнкәмдир, ону сәнә верә бил-мөрәм." Онда Әјри она деди:
8. ⁴ Мәним чөнкәләрим һамысы сәндәдир, онлардан бирини саһибинә вер." Оғлан ешитди ки,

8. ⁵ Өјри онун чөнкөсини апарыб, одур ки, јола дүшүб Өјринин на-
хыры отлајан јерә кетди.
8. ⁶ Нахырчыја деди: "Һаны мәним чөнкөм? Сәнин
8. ⁷ чөнкөләринин арасында ону көрмүрәм." Нахырчы деди: "Бүтүн
чөнкөләр сонунчујадәк сәнин ихтијарындадыр.
9. ¹ Истәдијини, бәјәндијини сеч." Оғлан она деди: "Онларын ичин-
дә ирилијинә көрә мәнимкимә тај оланы вармы?
9. ² Ахы мәним чөнкөм Пәјамунда дајананда гујругунун учу папирус
гамышлығына чатыр.
9. ³ Бујнузунун бири гәрб дағындадыр, бири шәрг
9. ⁴ дағында. Онун динчәлдији јер — чај јатағыдыр. Вә ондан алт-
мыш бузов гөрәјир
9. ⁵ күндә." Онда нахырчы она деди: "Мәкәр бу ириликдә, сәнин
дедијин јекәликдә чөнкө олурму?"
9. ⁶ Бу јердә оғлан ону јахалајыб Өјринин јанына сүрүдү. Өјрини
исә сүрүјүб
10. ¹ Доғгузларын мәһкәмәсинә апарды: "Аллаһлар Доғгузлуғу оғ-
лана деди: "Доғру дејил, [...]"
10. ² биз бу бојда, сән дејән ириликдә чөнкө көрмәмишик." Онда
оғлан Доғгузлара деди:
10. ³ "Сизин дедијиниз өлчүләрдә бычаг нечә — тижәси Јал дағы бој-
да [...],
10. ⁴ туталгасы [...] Коптос сајаг, ғыны - аллаһ мәғбәрәси, гајышы
Кал [...] сүрүсү?"
10. ⁵ Сонра о, Доғгузлара деди: "Доғрула Өјрини ајырд един. Мән
кәлмишәм
10. ⁶ ки, онун гисасыны алым." Онда Өјри, һөкмдарын адына, - гој о
јашасын, хатадан узаг олсун! - анд ичиб деди: "Амон әбәди
олдуғу
10. ⁷ кими, һөкмдар әбәди олдуғу кими - еләчә дә ахтарыб тапсын-
лар Доғруну вә әкәр о, сағдырса,
11. ¹ гој мәни һәр ики көздән кор еләсинләр, онун гапысына гапычы
гојсунлар!" Бу вахт оғлан да һөкмдарын адына, - гој о јашасын,
хатадан узаг вә саламат олсун! - анд ичди. Амон әбәди олдуғу
кими, һөкмдар әбәди олдуғу кими, ахтарыб тапсынлар
11. ² Өјрини, әкәр о сағдырса, [...] вә она беш жүз зәрбә вә беш јара
вурсунлар,
11. ³ һәр ики көзүнү төксүнләр вә Доғру евинин гапысына гапычы
гојсунлар."
11. ⁴ [...] Доғрунун вә Өјринин

Сонра зәдәләнмиш колофонун изләри кәлир.

1. ¹ Дејирләр ејни ата-анадан доғулмуш ики гардаш вармыш. Анупу - бөјүјүнүн адыјмыш, кичијин ады Бата имиш. Анупунун еви дә, арвады да вармыш,
1. ² кичик гардашса онун оғлу јериндәјмиш; о, бөјүк гардашынын палтарыны тикәр вә онун мал-гарасыны өрүшә апарарды,
1. ³ јер шумлар, бугданы бичиб јығарды. О, бүтүн бунлары гардашыјчүн еләрди, тарлада һәр чүр иши јеринә
1. ⁴ јетирәрди. Кичик гардаш көзәл бир кәнч иди, бүтүн өлкәдә тајы јох иди, онда аллаһ күчү варды. Бир чох илләр кечди, кичик гардаш
1. ⁵ һәр күн, адәт үзрә, мал-гара илә кедәр, ахшамларса тарлаларын чүрбәчүр отлары илә, сүдлә, одунла вә
1. ⁶ көзәл-көзәл чөл не'мөтләријлә гајыдар вә кәтирдикләринин һамысыны гардашынын гаршысына јығарды, гардашыјса
1. ⁷ өз арвадыјла јејиб-ичәр, сонра исә төвләјә чәкиләрди ки, кечәни өз һејванлары арасында олсун.
1. ⁸ [...] Јер үзү ишыглашанда вә нөвбәти күн кәләндә исә [...] о, хәрәкләр биширир вә өз бөјүк гардашынын габағына гојурду,
1. ⁹ о исә кичијә чөлләрин тахылыны верирди вә өз мал-гарасыны дүзә говуб апарыр вә өз мал-гарасыјла кедирди.
1. ¹⁰ һејванлар она дејирдиләр: "Оранын, јахуд буранын оту јахшы-дыр", - о да бунлары ешидир вә һеј -
2. ¹ ванлары онларын истәдији јахшы отлу јерләрә апарырды. Онун отардығы һејванларса бәрк көкәлир вә јахшы да
2. ² дәл верирди. Јер шумламаг вахты кәләндә бөјүк гардашы она деди: "Бизә гошгу һазырла [...],
2. ³ јер шумлајачағыг, чүнки торпағын араты чыхыб, шум үчүн јетишиб. Сән дә кәләрсән
2. ⁴ тарлаја, тохум кәтирәрсән сәпмәјә, чүнки биз шумламаға сабаһ сәһәр башлајырыг." Бөлә деди о.
2. ⁵ Бөјүк гардаш нә барәдә "Буну өлә!" демишдисә, кичик еләди. Јер үзү
2. ⁶ ишыглашыб о бири күн кәләндә, һәр икиси тохум илә тарлаја сәпинә јолланды. Онларын
2. ⁷ үрәкләри чох севинди, өз әмәкләринин башланғынчында шадландылар. Чохлу күнләр етдү,
2. ⁸ гардашлар тарладајдылар, даһа тохум сәпмирдиләр, тахылын һамысы битмишди. Онда бөјүк гардаш
2. ⁹ кичији кәндә көндәрәрәк деди: "Кәнддән бизә тохум кәтирмәјә тәләс." Кичик гардаш өз кәлинләрини
2. ¹⁰ сачыны дарајан јердә көрдү. Она деди:

3. ¹ "Галх мәнә тохум кәтир, тәләсирәм, гајытмалыјам. Јубанма!"
Кәлин она деди: "Кет анбары ач,
3. ² өзүн кәтүр нә гәдәр лазымса, - гој мәним даранмағым ја-
рымчыг галмасын". Онда кәнч оғлан
3. ³ төвләјә кетди вә ири бир габ кәтүрдү. Истәјирди ки, мүмкүн гә-
дәр чох тахыл апарсын. Далына
3. ⁴ чохлу бугда вә арпа кәтүрүб анбардан чыхды. Бу вахт кәлин
она деди: "Чијиндәки нә жүкдүр?" О чаваб
3. ⁵ верди: "Үч хара бугда, ики хара арпа - чәмиси беш хара -
чијнимдәки жүк будур." О белә деди. Кәлинсә деди: "Күчүн
3. ⁶ нә чохдур! Сәнин ләјагәтләрини мән һәр күн көрүрәм". Вә
үрәјиндән кечди ки, ону бир киши кими дә танысын.
3. ⁷ Галхыб ону гучаглајыб деди: "Кедәк бирчә саатлыга бир јердә
јатаг. Бу, сәнин хејринә олар - сәнә
3. ⁸ гәшәнк палтар тикәрәм." Бу заман кәнч оғлан
3. ⁹ чәнуб пантеринә дөндү гәзәбдән [...], чошду онун дедији бу
мурдар сөзләрдән, кәлин бәрк горхду. Оғлан онунла данышыб
деди: "Бу нә сөздүр? Ахы сән мәнә
3. ¹⁰ ана әвәзисән, сәнин әринсә мәнә ата әвәзидир, ахы о, мәним
бөјүк гардашымдыр, мәни о бөјүдүб ахы.
4. ¹ Бу нә ијрәнч сөздүр мәнә дејирсән! Ону бир дә һеч вахт дилинә
кәтирмә, мән дә һеч кәсә демәрәм, ағзымы јумарам ки,
4. ² буну һеч кәс ешитмәсин." Вә о, жүкүнү чијнинә гојуб тарлаја јол-
ланды. Гардашынын јанына гајытды, онлар јенидән
4. ³ ишә башладылар. Ахшам дүшәндә бөјүк гардаш өз
4. ⁴ евинә кетди, кичик гардашса һәр чүр чөл не'мәтләрилә шәллә-
нәрәк мал-гараны апарды.
4. ⁵ О, өз мал-гарасыны кәндә тәрәф говду ки, һејванлар кечә өз
пәјәләриндә јатсын. Бу вахт бөјүк гардашын арвады
4. ⁶ дедији сөзләрә көрә горху ичиндәјди. Пиј кәтүрүб өзүнә јахды
ки. дөјүлмүш адам кими
4. ⁷ әринә десин: "Мәни сәнин кичик гардашын дөјүб."
4. ⁸ Әри исә һәмишәки кими, ади гајдада ахшам евинә дөндү. Өз
евинә кирди, арвады јерә узанмыш вә өзүнү хәстәлијә вур-
мушду.
4. ⁹ һәмишә олдуғу кими, бу дәфә онун әлине су төкмәди. Онун
кәлмәјијлә чырағы јандырмады, ев зүлмәт ичиндәјди.
4. ¹⁰ Арвад јерә узаныб өјүмәјиндән шикајәтләнирди. Әри она деди:
"Хәтринә ким дәјиб?" Арвады деди: "Сәнин кичик гардашындан
башга
5. ¹ һеч ким. О, сәнә тохум апармаға кәлмишди, мәни төкликдә
көрүб деди: "Кедәк бирчә саатлыга
5. ² бир јердә јатаг. Парикини кејин." Гардашын белә деди. Мән она
гулаг асмадым. "Мәкәр мән сәнин анан дејиләм? Мәкәр бөјүк
гардашын сәнә ата әвәзи дејилми?"

5. ³ Мән она белә дедим. О, горхуја дүшүб мәни дөйдү ки. мән буну сәнә данышмајым. Әкәр сән ону сағ бурахсан,
5. ⁴ мән өләрәм. Бах о кәләндә [...], зира онун дүнән һәјата кечирмәк истәдији бу ијрәнч фикир мәни үзүр."
5. ⁵ Буну ешитчәк бөјүк гардаш чәнуб пантеринә дөндү. Бычағыны итиләди вә бәрк-бәрк сыхды әлиндә. Пәјә
5. ⁶ гапысынын далында дајанды ки, кичик гардашы ахшам евә га-
йыдында, мал-гараны
5. ⁷ пәјәдә өрнәшдирәндә ону өлдүрсүн. Будур, күн батыр, кичик
гардаш, өзүнүн һәр күнкү адәти үзрә белиндә һәр чүр чөл от-
ларындан шәлә олмагла
5. ⁸ гајыдыр евә. Биринчи инәк пәјәјә кирир. О өз отаранына деди:
"Будур, бөјүк гардашын әлибычаглы дајаныб
5. ⁹ ки, сәни өлдүрсүн. Гач ондан!" О, биринчи инәјин дедијини
ешитди.
6. ¹ О бири инәк дә пәјәјә кирәндә һәммин сөзү деди. Бу вахт оғлан
пәјә гапысынын ашағысына бахыб
6. ² гардашынын ајағыны көрдү, о, әлибычаглы дајанмышды гапы
далында.
6. ³ Бу заман о шәләсини јерә гојуб гачмаға башлады өзүнү гур-
тармагчүн. Бөјүк гардашса
6. ⁴ әлибычаглы ону говуб тутмаг үчүн тәрпәнди. Онда кичик гар-
даш аллаһ Ра-Хорахтини көмәјә чағырыб деди:
6. ⁵ "Лүтфкар һөкмдар! Јаланы доғрудан ајыран сәнсән!" Вә
6. ⁶ Ра аллаһ онун јалварышыны ешитди. Ра бујурду ки, гардашлар
арасына сулар енсин
6. ⁷ вә о суда лимсаһлар гајнашсын. Беләликлә, һәр ики гардаш
сујун бир тәрәфиндә галды.
6. ⁸ Бөјүк гардаш ачыгындан өз әлине ики дәфә вурду ки, кичик
гардашыны өлдүрә билмәди. Онда
6. ⁹ кичик гардаш о бири саһилдән она үз тутду: "Јер үзү ишыгла-
нана гәдәр јериндә дајан. Күн доғанда, мән сәнинлә бәрәбәр
онун гаршысында
7. ¹ мүһакимә олуначам, о исә јаланчы вә доғручунун пајыны лаји-
гинчә вөрәчәк — чүнки мән өмүрлүк сәнинлә [...] олачам,
7. ² анчаг орда галмајыб Кедр вадисинә чәкиләчәм. Будур, јер үзү
ишыгланды, нөвбәти күн кәлди.
7. ³ вә Ра-Хорахти галхды, гардашлар бир-биринә бахдылар. Кичик
гардаш сөзә башлајыб белә деди:
7. ⁴ "Бу нә ишдир? Далымча дүшүбсән ки, мәкрлә өлдүрәсән мәни!
Ахы сән мәнә һеч гулаг асмадын! Ахы мән сәнин кичик гарда-
шынам,
7. ⁵ ахы сән мәнә ата әвәзисән! Ахы сәнин арвадын мәнә ана әвә-
зидир. Һәгигәтән беләдир! Сән мәни тохум кәтирмәјә көндә-
рәндә сәнин

7. ⁶ арвадын мәнә деди: "Кедәк бирчә саатлыға биркә јатаг." Индијсә көр о, һәр шеји нечә баш-ајаг салыб сәнин кәзүндә!" Бундан сонра о,
7. ⁷ кәлинлә өз арасында нә сөз олмушдуса, һамысыны гардашына данышды. О, Ра-Хорахтијә анд ичди вә дилләнди:
7. ⁸ "Инди бу нә ишдир, сән далымча дүшүб говурсан вә позгун гадынын хатиринә мәни мәкрлә бычагла өлдүрмәк истәјирсән?"
7. ⁹ Сонра о, ити бир гамыш јарпағы гырыб өзүнүн тәнасүл үзвүнү кәсиб суја атды, сом балығы ону удду. Вә
8. ¹ о күчдән дүшдү, бәдбәхт олду, бөјүк гардашса гәлбән бәрк сарсылды вә учадан һычгырды, анчаг ичиндә тимсаһлар гәјнашан сују кечә билмәди.
8. ² Кичик гардаш она мүрачиәтлә деди: "Нијә сән ағлына јалныз пис шеј кәтирдин, нијә сән мәним сәнә еләдијим јахшылыгларын бирини јадә салмадын? Инди гәјыт евинә
8. ³ мал-гараны өзүн отар, зира, мән даһа сән олан јерләрдә олмајачағам. Кедр вадисинә кәдәчәјәм. Анчаг сән ешитсән ки, башыма пис һадисәләр кәлиб,
8. ⁴ көмәјимә јетишәчәксән. Мән өз үрәјими гопарыб кедр чичәјинин башына гојачағам.
8. ⁵ Әкәр кедр кәсиб чичәји јерә салсалар, сән мәним үрәјими тапмаға кәләчәксән. Әкәр ахтарышларын једди ил дә чәксә—руһдан дүшмә. Ону—мәним үрәјими тапдыгда исә, ичиндә сәрин су олан бир габа гојачагсан, онда мән дирилиб, мәнә шәр атандан
8. ⁶ интигамымы алачағам. Мәним башыма нә кими пис ишләр кәлдијини исә сән о вахт биләчәксән ки, сәнин әлиңә пивә вериләчәк вә о гәфләтән гырағындан дашыб төкүләчәк. О вахт әсла јубанма!" Кичик гардаш буну дејиб.
8. ⁷ Кедр вадисинә јола дүшдү, бөјүк гардашса әлләријлә башыны тутуб, башына тоз совуруб евинә јолланды. Вә о, евинә чатыб өлдүрдү
8. ⁸ арвадыны, ону итләрә атыб, отурду кичик гардашы үчүн агламаға. Будур, чохла күн өтдү, кичик гардаш Кедр вадисиндә галмышды
8. ⁹ вә төк иди. О, күнләрини сәһра гушлары овламагла кечирир, ахшамлар кедрин дибиндә узаныб јатырды, үрәјини дә бу кедрин чичәјинин үзәринә гојмушду.
9. ¹ Будур, чохла күнләр өтдү вә о, Кедр вадисиндә өз әлләријлә өзүнә бир сарај тикиб, ичини
9. ² чүрбәчүр көзәл шејләрлә долдурду вә үрәјиндән аилә гурмаг кечди. Бир күн о өз сарајындан чыхыб Доггузларла көрүшдү.
9. ³ Аллаһлар бүтүн јер үзү үчүн өзләринин нәзәрдә тутдуғларыны јеринә јетирә-јетирә кедирдиләр. Доггузлар она мүрачиәтлә
9. ⁴ дедиләр: "Еј, Бата, Доггузларын чөнкәси, бөјүк гардашың Ану-пунун арвадынын учбатындан өз кәндини

9. ⁵ атыб гачандан бәри сән бурада төк јашајырсан? Анчаг бах ки, даһа онун арвады өлдүрүлүб, интигамыны алмысан сән." Аллаһлар гәлбән
9. ⁶ онун һалына јандылар. Аллаһ Ра-Хорахти Хнума деди: "Батаја арвад јарат, гој о
9. ⁷ төк јашамасын". Хнум онун үчүн арвад јаратды. Онун бәдәни вә үзү өлкәдә олан бүтүн
9. ⁸ гадынларынкындан көзәл иди. Бүтүн аллаһларын мајасы варды онда. Будур, једди Хатхор кәлиб она бахдылар вә бир ағыздан
9. ⁹ дедиләр: "Ону ғылынч өлдүрәчәк." Бата ону бәрк истәјирди, гадын да онун сарајында јөрләшди. Вә Бата күндүзләрини
10. ¹ сәһра гушу овунда кечирир, овуну евә кәтирир вә онун гаршысында галаглајырды. Сонра исә гадына деди: "Бајыра чыхма ки, дәниз
10. ² сәни тутмасын: сән өзүнү гуртара билмәзсән, чүнки гадынсан. Мәним үрәјим кедр чичәјинин төпәсиндәдир.
10. ³ Ону бир кәс тапса, мән онунла ворушачағам." Вә о, һәр сиррини ачыб она деди.
10. ⁴ Будур, чохла күнләр өтдү, Бата гојулмуш гајда үзрә ова јолланды.
10. ⁵ Гадын евин јахынлығындакы кедрин алтында кәзишмәјә чыхды. Дәниз ону көрдү,
10. ⁶ өз далғаларыны онун далынча көндәрди. Гадын гачыб евдә кизләнди. Дәнизсә
10. ⁷ кедрә үз тутуб деди: "Тут ону мәнимчүн!" Кедр дәниз үчүн онун сачларыны әлдә еләди, дәнизсә
10. ⁸ онлары Мисирә апарыб саһилә чыхартды, орада фир'онун, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — лиманјуанлары ишләјирдиләр. Онун сачларынын әтри
10. ⁹ фир'онун, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — палтарына һопду. Вә ә'лаһәзрәт, фир'онун, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — лиманјуанларынын гара сынча сөjlәниб деди: "Фир'онун, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — палтарында әтирли јағларын рајиһәси вар." О, лиманјуанлары һәр күн беләчә данлајырды, лиманјуанларса
11. ¹ билмирдиләр нејләсинләр. Фир'онун, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — лиманјуанларынын рәиси саһилә чыхды, о, үрәјиндә бир ағырлыг дујурду.
11. ² чүнки фир'он һәр күн ону данлајырды. Рәис кәлиб дајанды дүз о јердә ки, гадынын сачы онунла үзбәүздә —
11. ³ сујун ичиндәди. О, әмр еләди ки, суја кириб сачы кәтирсинләр, Сән демә, онун олдугча хош әтри вармыш, о бу сачы көтүрүб апарды фир'она, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун!

11. ⁴ Мүдрик мирзэләри чағырдылар фир'онун јанына, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — вә онлар фир'она, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — белә дедиләр:
"Бу сачлар
11. ⁵ аллаһ Ра-Хорахтинин гызына мөхсүсдур, онун чанында бүтүн аллаһларын мајасы вар. Бу, башга бир өлкөнин сәнә бәхшишидир. Көндәр
11. ⁶ өз елчиләрини бүтүн јад өлкәләрин торпагларына ки, ону тапсынлар. О ки галды Кедр вадисинә көндәриләси чапара, гој ону
11. ⁷ чохлу адам мүшајиәт еләсин ки, о гызы бура кәтирә билсинләр." Онда ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — бујурду: "Дедијиниз сөзләр олдугча көзәлдир." Онлара чәкилиб кетмәк изни верилди. Чох-чох күн -
11. ⁸ ләр өтүб кечди, јад өлкә торпагларына көндәрилән елчиләр гајыдыб кәлдиләр вә ә'лаһәзрәтә, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! - мә'лумат вердиләр:
11. ⁹ "Кедр вадисинә кедән елчиләр гајытмајыблар, Бата онларын һамысыны гырыб, јалныз биринә аман вериб ки, ә'лаһәзрәтә, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — буну хәбәр версин."
11. ¹⁰ Бу һалда ә'лаһәзрәт, гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — әмр етди ки, чохлу дөјүш вә чәнк арабасы вә онларла бирликдә
12. ¹ әлиндә гадынлар үчүн чүрбәчүр көзәл бәзәкләр олан бир гадын көндәрилсин. Бу гадын Батанын
12. ² арвадыјла гајытды Мисирә. Бүтүн өлкәни шәнлик бүрүдү. Ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — бәрк севди
12. ³ бу гадыны вә ону "Бөјүк Севкили" адландырдылар. Онунла данышыб дедиләр ки, әри барәдә мә'лумат
12. ⁴ версин. Бу гадын ә'лаһәзрәтә, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — белә деди: "Гој кедр кәссинләр ки, о өлсүн."
12. ⁵ Фир'он әмр етди ки, јараглы дөјүшчүләр көндәрилсин кедри кәсмәјә. Дөјүшчүләр дә кедиб
12. ⁶ чичәјинин башында Батанын үрәји олан кедри кәсдиләр.
12. ⁷ О саат Батанын өлүсү дүшдү јерә. Јер үзү ашыгланыб кедрин кәсилдији күнүн ертәси кәлдикдә исә
12. ⁸ Батанын бөјүк гардашы Анупу өз евинә кирди,
12. ⁹ отурду ки, әлини јусун. Она пивә илә долу габ вердиләр. Пивә габын гырағындан дашыб төкүлдү;
12. ¹⁰ она ичиндә пивә олан башга бир габ вердиләр, пивә лилләнди. Бу һалда
13. ¹ о, чәлијини, ајагабысыны, палтарыны вә јарағыны көтүрдү. Јол алды

13. ² Кедр вадисинә тәрәф. Кичик гардашынын сарајына кирди, гардашыны тахт үстүндә
13. ³ узанмыш көрдү, о өлмүшдү. Бөјүк гардаш кичик гардашыны өлмүш көрүб аглады. Кетди кедрин
13. ⁴ алтында, онун кечәләр јатдыгы јердә кичик гардашынын үрәјини ахтармаға
13. ⁵ Бөјүк гардаш үрәји үч ил ахтарды, анчаг тапа билмәди. Дөрдүнчү ил башлананда о, Мисирә гајытмаг истәди.
13. ⁶ О дүшүнүрдү: "Мисирә сабаһ јола дүшәрәм." Анчаг јер үзү ишыгланыб ертәси күн кәләндән сонра јенә кедрин
13. ⁷ јанына кетди вә өз кичик гардашынын үрәјини бир күн дә ахтарды вә ахшам белә бир гајгыјла гајыдыб кәлди ки, нечә олурса-олсун үрәји тапачаг.
13. ⁸ Будур, о бир нохуд дәнәси тапды, бу — онун кичик гардашынын үрәјиди. О, ичиндә сәрин су олан
13. ⁹ бир габ көтүрдү, нохуду габа салды вә өзүнүн күндәлик адәти үзрә отурду. Кечә дүшәндә исә
14. ¹ нохуда су һопду вә Батанын бүтүн бәдәни титрәди, гардашына тәрәф чеврилиб бахды — бу вахт үрәк
14. ² һәлә габда иди. Онда бөјүк гардаш Анупу, ичиндә өз кичик гардашынын үрәји олан сәрин су илә долу габы
14. ³ алыб она верди ки, ичсин. Үрәк өз јеринә дүшдү, Бата әввәл-ләр нечәјдисә, һәмин көркәмини алды. Онлар
14. ⁴ гучаглашдылар, данышдылар. Кичик гардаш бөјүк гардаша
14. ⁵ деди: "Инди мән рәнки көзәл, фикирләријсә намә'лум олан нәһәнк бир бугаја чевриләчәјәм.
14. ⁶ сән мәним белимә миниб күн доғаначан белимдә отуарсан вә биз мәним арвадым олан јерә кедиб
14. ⁷ чатарыг. Мән өз гисасымы аларам. Сән мәни ә'лаһәзрәт олан јерә апарарсан, чүнки ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — мәни ора апардыгын үчүн
14. ⁸ сәнә лүтфкарлыг көстәрәчәк, — үстүндән өз ағырлыгын гәдәр гызыл-күмүш асачаглар, зира мән орада бөјүк мө'чүзә олачагам,
14. ⁹ бүтүн өлкә чамааты шәнлијә гәрг олачаг, сәнсә өз кәндиңә гајыдачагсан". Јер үзү ишыгланыб
15. ¹ ертәси күн кәләндән сонра Бата бөјүк гардашына дедији чилдә кирди. Онда Анупу,
15. ² бөјүк гардашы торан чагы онун белинә минди вә онлар ә'лаһәзрәтин мәскәнинә кәлиб чатдылар. Ә'лаһәзрәтә, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! —
15. ³ буга һаггында мә'лумат вердиләр. Ә'лаһәзрәт буганы көздән кечириб чох мәмнун олду. Бу мүнәсибәтлә чохлу
15. ⁴ гурбанлар кәсилди; данышырдылар ки, "Бөјүк мө'чүзә баш вериб!" Өлкә чамааты шәнлик ичиндәјди.

15. ⁵ Бөжүк гардашын әжин-башындан өзү ағырлыгда гызыл-күмүш асдылар, о өз кэндинә гајытды, ә'лаһәзрәт она чохлу
15. ⁶ адам вә чүрбәчүр не'мәтләр верди, чүнки фир'он, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — ону чох, өлкәдә һамыдан чох севди.
15. ⁷ Бир чох күнләр кечди, буға мәтбәхә кирди, Бөжүк Севкилинин
15. ⁸ јанында дајанды. Онунла данышмаға башлајыб деди: "Бах, мән һәгигәтән сағам." Гадын она
15. ⁹ деди: "Сән кимсән?" Буға она деди: "Мән Батајам. Билирәм фир'ондан, — гој о јашасын, хатадан
15. ¹⁰ узаг вә саламат олсун! — кедри кәсдирмәји нә вахт хаһиш етмисән ки, мән өләм. Анчаг бах, мән
16. ¹ һәгигәтән сағам, өзү дә буғајам." Гадын өз әринин дедији бу сөзләрдән
16. ² бәрк горхду. Буға исә мәтбәхдән чыхды. Ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — тахта чыхды ки, гәбул олунмуш күнү сөвкилисијлә биркә кечиртсин. Гадын
16. ³ ә'лаһәзрәтчүн, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун, шәраб сүздү, гадынла хошча рәфтар еләди. О, ә'лаһәзрәтә, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — белә деди: "Аллаһа анд ич вә де ки: Сән нә истәсән, сәнин хәтрин үчүн едәчәјәм."
16. ⁴ Ә'лаһәзрәт ону диггәтлә динләјирди, гадын она деди: "Бу буғанын бағырыны вер мәнә јејим, чүнки о, бизә бундан
16. ⁵ башга һеч нә вермәјәчәк." О, фир'она белә дејирди. Ә'лаһәзрәт фир'ону, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — онун дедији бәрк дилхор еләди
16. ⁶ вә буға барәдә дејилән сөз онун үрәјини сыхды. Јер үзү ишыглашыб ертәси күн кәләндә, бөжүк гурбан бајрамы олачағы е'лан өдилди.
16. ⁷ Фир'онун, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — биринчи гәссабыны көндәрдиләр ки, буғаны кәссин.
16. ⁸ Сонра әмр олунду ки, буға кәсилсин. Буға хидмәтчиләрин чіјинә галдырылыб онун бојнуна гәссаб өз
16. ⁹ бычағыны вуранда әлаһәзрәтин, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — Бөжүк Гапыларын дабанына ики дамчы ган дүшдү, бир дамчысы фир'онун, — гој о јашасын,
16. ¹⁰ хатадан узаг вә саламат олсун! — Бөжүк Гапыларынын бир тәрәфинә, о бири диқәр тәрәфинә
17. ¹ дүшдү вә онлардан ики бөжүк персеја ағачы битиб галхды, икиси дә мүкәммәл. Бу барәдә фир'она, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — мә'лумат апарыб она белә дедиләр:
17. ² "Фир'он үчүн бөжүк мө'чүзәдир, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун!" Шәнлик бүрүдү
17. ³ бүтүн өлкәни, мө'чүзәли ағачлара гурбанлар кәтирдиләр. Чох

чох күнләр өтдүкдән сонра ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! —

17. ⁴ зүмрүд пәнчәрә габағына кәлди, бојнунда чичәк чәләнки, сонра исә
17. ⁵ фир'он — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — сарајындан чыхды ки, һәр ики персејаја бахсын. Бөјүк Севкили дә өз фајтонуну фир'онун, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — ардынча сүрүб кетди.
17. ⁶ Ә'лаһәзрәт, — гој јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — персејалардан биринин алтында отуруб арвадыјла сөнбәтә башлады. Буга деди: "Еј ријакар! Мән
17. ⁷ Батајам, сәнин мәкринә рәғмән јенә дә јашајырам. Билирәм, бу сәнин ишиндир ки, фир'он, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — кедри кәсмәк әмрини
17. ⁸ вериб. Мән бугаја чеврилмишәм. Сәнсә истәјирдин ки, мәни өлдүрсүнләр." Чох-чох күнләр өтүб кечди,
17. ⁹ севкили гадын галхыб фир'она, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — шәраб сүздү. Ә'лаһәзрәт онунла чох лүтфкар давранырды. О, ә'лаһәзрәтә, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — белә деди:
17. ¹⁰ "Аллаһа анд ич вә де: "Севкили нә истәсә, онун хәтри үчүн јеринә јетирәчәјәм."Беләчә де!" О, бу
18. ¹ гадыны диггәтлә динләјир, гадынса она дејирди: "Әмр ет ки, бу ағачлары кәссинләр, онлардан гәшәнк мебел гајырсынлар.
18. ² Ә'лаһәзрәт онун дедикләринин һамысыны динләди. Вә ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — нөвбәти анда
18. ³ бачарыглы усталар көндәрилмәсини әмр етди, онлар да персејалары кәсдиләр фир'он үчүн, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! Чар арвады,
18. ⁴ онун севкилиси исә буна тамаша едирди. Ву вахт бир талаша гопду, сычрајыб онун ағзына дүшдү вә
18. ⁵ о, талашаны удду вә о саат ушаға галды. Ә'лаһәзрәт әмр етди ки, севимлиси нә арзуламышдыса
18. ⁶ кәсилмиш ағачлардан дүзәлдилсин. Бир чох күнләр өтүб кечди,
18. ⁷ бу гадын бир оғлан доғду. Фир'она, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — хәбәр чатдырдылар:
18. ⁸ "Оғлун олуб". Ону фир'она кәстәрдиләр. Ә'лаһәзрәт она дајә вә мұһафизәчиләр тә'јин етди. Вә
18. ⁹ бүтүн өлкә шадланды. Вә ә'лаһәзрәт тахта чыхды ки, хош бир күн кечиртсин вә
18. ¹⁰ онлар шәнлик ичиндә олдулар. Вә ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — көрпәни чох вә илк бахышдан севди вә

19. ¹ чар оғлу Куш гисмәтини јазды. Чохлу күнләр өтүб кечди вә ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — ону бүтүн өлкәнин
19. ² вариси тә'јин етди. Чохлу күнләр кәлиб кечди, о,
19. ³ узун илләр бојунча бүтүн өлкәнин вариси олараг галды. Вә ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — учалды сәмаја.
19. ⁴ Онда фир'он деди: "Гој ә'јанларым јаныма кәлсинләр. Фир'он-са, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — онлара хәбәр версин ки,
19. ⁵ өзлөринә аид нә баш вериб". Онун арвадыны да кәтирдиләр. О, ә'јанларын гаршысында арвадындан ајрылды. Онлар да "һә" дедиләр.
19. ⁶ Онун бөјүк гардашыны јанына кәтирдиләр.
О, гардашыны өзүнүн бүтүн өлкәсинә варис гојду,
О, отуз ил Мисир Чары олду, сонра исә
19. ⁷ өлдү. Дәфн күнү бөјүк гардашы онун јеринә кечди. Колофон: бу әмәл көзәлчәсинә вә динчликлә
19. ⁸ баша чатдырылмышдыр, — фир'он—гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — хәзинәсіндән олан мирзәнин руһу нами-на, мирзә Кағабунун,
19. ⁹ мирзә Хоринин, мирзә Меримненин руһу наминә. Иши бу кита-бын јијәси Иннана јеринә јетирмишдир. Китабын дүзкүнлүјүнү данмаг истәјән оларса, Тот аллаһ она гәним олсун.

[МӘҢКУМ ОЛУНМУШ ШАҢЗАДӘ]

[... ...]

4. ¹ Бир чар һаггында данышыб дејирләр ки, онун оғлу јох иди, о өз торпагынын аллаһларына јалварыб оғул истәјирди(...)
4. ² Аллаһлар бујурдулар ки, онун оғлу олсун, чар арвадыјла бир кечә јатды, арвады (...) ушаға галды.
4. ³ Вахт-вә'дә тамам оlanda о, бир оғлан доғду. Хатхор илаһәләри јығышдылар ки, онун тәлејини габагчадан хәбәр версинләр. Онлар дедиләр:
4. ⁴ "Ону ја тимсаһ өлдүрәчәк, ја илан, ја да ит". Көрпәјә бахмаг үчүн ајрылмыш адамлар буну ешидиб ә'лаһәзрәтә, —
4. ⁵ гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — чатдырдылар. Онда ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — гәлбән күскүнләшиб кәдәрләнди. Вә онда ә'лаһәзрәт — гој јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — әмр етди ки, сәһ-рада бир даш ев тикилсин,
4. ⁶ ичәриси адамла вә чар, — гој о јашасын, хатадан узаг вә сала-мат олсун! — сарајындакы һәр чүр көзәл шејләрлә долдурулсун ки, онун оғлу һәмин евдә јашајыб ешијә чыхмасын. Будур,

4. ⁷ оғлан бөјүдү, бир дөфә евин дамына галхды, јолда бир адам вә онун арха тәрәфиндә дә бир ит көрдү.
4. ⁸ Бу вахт шаһзадә јанындакы гуллуғчуја деди: "Јолда адамын да-
лынча һәрәкәт едән нәдир елә?"
4. ⁹ Гуллуғчу деди: "Итдир." Шаһзадә деди: "Гој мәнә дә бир еләсини
кәтирсинләр." Онда гуллуғчу
4. ¹⁰ бу барәдә ә'лаһәзрәтә, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат
олсун! — хәбәр вермәјә кетди. Онда ә'лаһәзрәт, — гој о јашасын,
хатадан узаг вә саламат олсун! — деди: "Она балача бир күчүк
чатдырылсын ки, ушағын гәлбинә дәјмәсин." Она бир күчүк кә-
тирдиләр.
4. ¹¹ Күнләр өтдү, шаһзадә бәдәнчә тамам јеткинләшди
4. ¹² вә атасына деди: "Бир јана чыхмадан, бир күнчә гапылыб гал-
магдан нә чыхар? Онсуз да тәләјим гарғајыб мәни. Гој мәнә им-
кан версинләр ки,
4. ¹³ аллаһын бујуругу кәлмәмиш, өз гәлбимин истәјилә һәрәкәт
еләјим!"
Онда онун үчүн чәнк арабасы гошдулар, ону һәр чүр
5. ¹ јарагла тәһһиз етдиләр, хидмәтинә гуллуғчулар вериб доғу са-
һилинә кечиртдиләр.
5. ² Вә она дедиләр: "Гәлбинин истәјилә јола дүш!" Онун ити дә ја-
нындајды. О, үрәјинин истәјилә сәһраја јола дүшдү вә ән јахшы
сәһра гушларыјла гидаланырды.
5. ³ О кедиб Нахарина һөкмдарынын мүлкәринә чатды. Нахарина
һөкмдарынынса бир гыздан башга
5. ⁴ өвлады јох иди. Бу гыз үчүн ев тикилмишди, онун пәнчәрәләри
јердән
5. ⁵ једди дирсәк һүндүр иди. Нахарина һөкмдары бујуруг вериб Су-
рија торпағларынын бүтүн һакимләринин оғулларыны чағырт-
дырыб онлара деди:
5. ⁶ "Ким һоппанмагла мәним гызымын пәнчәрәсинә чатарса, гызым
онун арвады олачаг".
5. ⁷ Әбәс чәһдләрә бир чох күнләр кетди, бир күн јахынлыгдан чәнк
арабасында бир оғлан кечирди. һаким -
5. ⁸ ләрин оғуллары ону өз отағларына апардылар, онун
5. ⁹ атларына јем вердиләр вә она әлләриндән кәләни еләдиләр —
чанына әтирли јағ сүртдүләр, ајағларына сарғы гојдулар, нөкәр-
ләринә
5. ¹⁰ чөрәк вердиләр. Сөһбәт әснасында она дедиләр: "Көзәл оғлан,
5. ¹¹ һарадан кәлирсән?" Оғлан онлара деди: "Мән Мисир торпағын-
дан бир дәјүшчүнүн оғлујам.
5. ¹² Анам өлмүшдү. Атам ајры арвад алды. Аналығым мәнә нифрәт
еләјирди, мән онун әлиндән гачмышам." Онлар

- 5.¹³ оғланы гучаглайыб өпдүлөр. Бундан сонра чохлу күнлөр өтдү. Оғлан һаким ушагларына деди:
- 5.¹⁴ "Сиз нә едирсиниз ..." "... үч ај габаг. Биз дә елә о вахтдан бәри һоппанырыг.
- 6.¹ Ким һоппаныб пәнчәрәјә чатса, Нахарина һөкмдары
- 6.² өз гызыны она верәчәк." Оғлан онлара деди: "Ајагларым агры-масајды, мән дә сизинлә бирликдә
- 6.³ һоппанмаға кедәрдим." Онлар һәр күнкү кими һоппанмаға кетдиләр, кәнч оғланса
- 6.⁴ аралыда дајаныб бахырды. һөкмдарын гызынын көзү она саташды,
- 6.⁵ бундан сонра оғлан о бири оғланлар кими һоппанмаға кетди. һоппаныб пәнчәрәјә чатды.
- 6.⁶ һөкмдарын гызы ону өпүб
- 6.⁷ гучаглады. һөкмдара хәбәр кендәрдиләр. Она дедиләр: "Бир адам сәнин гызынын пәнчәрәсинә гәдәр
- 6.⁸ һоппанды." һөкмдарса сорушду: "О һансы һакимин оғлудур?" Она дөдиләр:
- 6.⁹ "О һансы бир дөјүшчүнүнсә оғлудур, Мисир торпағында өз аналығындан гачмышдыр." Онда
- 6.¹⁰ Нахарина һөкмдары гәзәбләнди. О деди: "Доғруданмы
- 6.¹¹ мән өз гызымы бир Мисир гачгынына верәчәјәм?! Гој рәдд олуб кетсин о бурдан!" Оғлана хәбәр вердиләр: "Чых кет һардан кәлмисән ора."
- 6.¹² Онда һөкмдарын гызы кәнч оғланы гучаглайыб аллаһа анд ичиб деди: "Ра-Хорахти аллаһ әбәди олан кими, әкәр
- 6.¹³ бу оғланы мәнән алсалар, һеч нә јемәјәчәјәм, су ичмәјәчәјәм, о саатча өлөчәјәм."
- 6.¹⁴ Онда онун бүтүн дедикләрини атасына чатдырмаға кетдиләр, атасы әмр етди адамлар кендәрилсин ки, кәнчи
- 6.¹⁵ јериндәчә өлдүрсүнләр. Гыз исә кендәриләнләрә деди: "Ра-Хорахти аллаһ әбәди олан кими, әкәр ону өлдүрсәләр, күн батан тәки мән дә өлөчәјәм.
- 6.¹⁶ Ондан сонра тәк бирчә ан да сағ галмајачағам." Онда бу барәдә онун атасына мә'лумат вермәјә јолландылар, о исә әмр етди ки,
- 7.¹ кәнч оғланы онун гызыјла бирликдә кәтирсинләр. Онда кәнч оғлан [...] һөкмдарын гызы атасынын
- 7.² јанына кедән заман [...] һөкмдар ону гучаглайыб өпдү. Вә она деди: "Өзүн барәдә даныш —
- 7.³ сән мәнә огул әвәзисән." Кәнч оғлан һөкмдара деди: "Мән Мисир торпағындан бир дөјүшчүнүн
- 7.⁴ оғлујам. Анам өлмүшдү. Атам ајры арвад алды, о мәнә нифрәт бәсләди, мән дә гачдым." һөкмдар өз гызыны она әрә верди. О она тарла

7. ⁵ вә ев, еләчә дә мал-гара вә һәр чүр башга не'мәтләр верди. Будур, һәммин вахтдан бир чох күнләр кечди,
7. ⁶ кәнч оғлан арвадына деди: "Мән үч тәләжә мәһкумам — тимсаһа, илана, итә." Арвады она деди: "Әмр ет
7. ⁷ итини өлдүрсүңләр." О, арвадына деди: "Кичик вахтыңдан көтүрүб сахладығым ити өлдүрмәји әмр едә билмәрәм."
7. ⁸ О вахтдан бәри арвад әрини бәрк-бәрк горганыр, ону евдән тәк чыхмаға гојмурду.
7. ⁹ Кәнч оғлан Мисир торпағыңдан кәлдији һәмминчә күн [...] үчүн, онун
7. ¹⁰ тәләләриндән бири олан [...] тимсаһ һовуз әтрафында [...]
7. ¹¹ [...] көрүндү. Анчаг һәмминчә һовузда азмаң бир су чини дә варды. Чин гојмурду ки, тимсаһ
7. ¹² судан чыхсын, тимсаһ исә имкан вермирди ки, чин ондан арансын.
7. ¹³ Күн галханда туташыб чарпышыб вурушурдулар, дүз үч ај һәр күн беләчә вурушдулар.
7. ¹⁴ Будур, күнләр ахыб кечди, оғлан тахта чыхды ки, өз евиндә шән бир күн кечиртсин. Ахшам күләји сусандан сонра исә
7. ¹⁵ оғлан өз чарпајысына узанды вә ону јуху апарды. Онда
8. ¹ габлардан бирини [...] илә долдурду, о бирини пивә илә. Бу вахт илан өз јувасыңдан
8. ² сүрүнүб чыхды ки, чалсын оғланы. Арвады јанында отурмушду, јатмамышды. Бирдән [...]
8. ³ [...] илан. О ичиб, дәмләниб јухулады, гарнынын алты үстүнә чыхды. Бу вахт онун әрини ојатдылар [...]
8. ⁵ О, әринә деди: "Бир бах, аллаһын тәләләриндән бирини сәнин ихтијарына вериб. О сәни бундан сонра да горужаңаг."
8. ⁶ Оғлан Раја гурбанлар верди, ону вә онун гүдрәтини һәр чүр өјдү. Даһа бир нечә күн кечдикдән сонра
8. ⁷ оғлан көзмәјә чыхды [...] өз торпағыңда [...]
8. ⁸ Ити дә далынча дүшдү. Бирдән ит дил ачды [...]
8. ⁹ [...] оғлан итин јаныңдан гачмаға үз гојду вә һовуза јахынлашды. О [...] дүшдү.
8. ¹⁰ Тимсаһ ону һәммин су чини олан јердәчә тутду.
8. ¹¹ Тимсаһ она деди: "Мән сәни изләјән тәләјинәм. Будур, дүз үч ај-дыр
8. ¹² су чинијлә вурушурам. Индијсә мән сәни бурахырам [...]
8. ¹³ [...] су чинини өлдүр." [...]
8. ¹⁴ Јер үзү ишыглашыб өртәси күн кәләндә [...] кәлди.

(Бурада мәтн гырылып.)

1. ¹ [...] јуз ијирми суријалы дөјүшчү [...] сәбәтләр кими [...]
1. ² Чехути үчүн [...]
1. ³ фир'онун, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — дөјүшчүләри [...] онларын үзләри ... Бир саатдан сонра исә кеф-ләнмишдиләр. Јупа һакиминә Чехути деди [...]
1. ⁴ [...] арвад-ушағымла сәнин шәһәринә. Гој онларла бирлиқдә су-ријалы дөјүшчүләр дә
1. ⁵ кәлсинләр вә гој онлара да јемәк верилсин, ја да гој онлардан һәр бирини бир аһр
1. ⁶ мүшәјиәт еләсин. Онлара инәкләр вә јемәк верилди.
1. ⁷ [...] чар Менхеперра, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — Чехутијә бу барәдә хәбәр кәтирдиләр.
1. ⁸ Јупалы дүшмән Чехутијә деди: "Истәјимдир ки, чар Менхеперра-нын, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — әмудуна бахым,
1. ⁹ о әмуда ки, ады — [...] Көзәлдир. Чар Менхеперранын, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — руһуна анд ичирәм — о бу күн сәниндир, сәнин әлиндәдир [...]
1. ¹⁰ [...] ону мәнә кәтир." Керүн Чехути нечә еләди: о, чар Менхепер-ранын әмудуну кәтирди
1. ¹¹ [...] онун (?) кејиминдә. Чехути јупалы дүшмәнин гаршысында дајаныб деди: "Мәнә бах, јупалы
1. ¹² дүшмән! Будур әмуду чар Менхеперранын, — гој о јашасын, ха-тадан узаг вә саламат олсун! — һејбәтли ширин, илаһә Сехмет оғлунун әмуду. Амон она өз
1. ¹³ күчүнү бәхш едиб." Вә о, әлини галдырыб јупалы дүшмәнин кичкаһына бир зәрбә вурду. Јупалы дүшмән јыхылды [...]
2. ¹ (...) онун гаршысына. Чехути әмр етди ки, онун бојнуна бојунду-руг кечирилсин вә кән кәмәрлә
2. ² вурулуб јерә сәрилмиш (...)
2. ³ јупалы дүшмәнин әл-ајағы бағлансын. Онун ајағына дөрд нем-сет ағырлығында мис жүк бағладылар. Чехути әмр етди ки,
2. ⁴ габагчадан тохутдуғу ики күз сәбәти кәтирсинләр вә әмр етди ки, онларын ичиндә ики јүз дөјүшчү кизләтсинләр.
2. ⁵ Бу дөјүшчүләрин әлләри кәндирлә, бојундуругла долу олмагла, сәбәтләрин ағзыны
2. ⁶ мөһүрләдиләр. Сәбәтдәки адамлара ајагабыларыны
2. ⁷ вә јараг да вердиләр. ... Вә сечмә дөјүшчүләр — һамысы беш јүз нәфәр — аһырдылар сәбәтләри апармаға.

2. ⁸ Онлара дедиләр: "Шәһәрә кирәндә
2. ⁹ сәбәтләри ачыб јолдашларынызы бурахын. Шәһәрдә гаршыны-
за чыхан һәр кәси тутуб јубанмадан әл-ајағыны
2. ¹⁰ бағлајын." Чыхдылар ки, јупалы дүшмәнин арабачысына де-
синләр:
2. ¹¹ "Сәнин аған дејир: "Кет ханымына де: "Шадлан! Сутех аллах
Чехутини, онун арвад-ушағыны бизим әлимизә вериб!
2. ¹² Мәним симам онларын азадлығыны әлләриндән алды. "Ичи
адамла, ипләрлә вә бојундуругла долу олан бу ики сәбәт һаг-
гында
2. ¹³ белә де." Арабачы дәстәнин габагында кедирди ки, өз ханымы-
нын үрәјини севиндириб
2. ¹⁴ десин: "Биз Чехутини әлә кечирмишик!" Беләликлә, шәһәрин
гапысыны Чехутинин гаршысында ачдылар.
3. ¹ вә дөјүшчүләр шәһәрә кирдиләр. Онлар
3. ² өз јолдашларыны ачыб бурахдылар вә шәһәри әлә кечиртди-
ләр,
3. ³ кәнчләри вә јеткинләри тутуб, јубанмадан голларыны
3. ⁴ зәнчирләдиләр, бојунларына бојундуруг тахдылар. Фир'онун, —
3. ⁵ гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — гүдрәтли әли
дүшмән шәһәри зәбт етди.
3. ⁶ Чехути исә Мисирә, өз һөкмдары чар Менхепер -
3. ⁷ раја, — гој о јашасын, хатадан узаг вә саламат олсун! — бир мәк-
туб јазыб јатды:
3. ⁸ "Гој үрәјин шад олсун — сәнин лүтфкар атан Амон
3. ⁹ јупалы дүшмәни, онун бүтүн адамларыны вә шәһәрини сәнин
ихтијарына верди.
3. ¹⁰ Әсирләри, гәнимәтләри апармаг үчүн адамлар
3. ¹¹ кәндәр вә өз атан Амон-Ранын, аллахлар чарынын евини
3. ¹² гул-гарабашла долдур. Гој онлар вурулуб ајағына дүшсүнләр
3. ¹³ әбәди!"
- (Колофон:) бу иш маһир бармаглары олан
3. ¹⁴ гошун мирзәси (...) - нин руһу шәрәфинә баша чатдырыл-
мышдыр.

(Колофонун сону галмајыб.)

¹ Аллаһы онун өз адыјла мәдһ едирик: "Аллаһ Ра-Хорахти сағдыр, көј үзүндә шадлыг едир, онун адында Шу ады вар — Атон да елә одур." Гој о дүнја дурдугча јашасын. Атон сағ вә бөјүкдүр, көјүн һөкмдары, јерин һөкмдарыдыр, Ахетатондакы Атон мә'бәдинин һөкмдары вә һәгигәтлә јашајан Јухары вә Ашағы Мисир чарынын шөһрәтидир, Ранын оғлу, Ранын бирчәси. һәр ики Неферхепрур Торпағы һөкмдары, һәгигәтлә јашајан, Ехнатон тачларынын һөкмдары, — гој онун өмрү узун олсун! — шөһрәтидир, һәр ики Торпаг һөкмдары, Нефернефруитен Нефертитинин, — гој о јашасын вә вар олсун, дүнја дурдугча сағлам вә чаван олсун! — чарын севимлиси бөјүк чаричәнин шөһрәтидир.

² О, Ејаја дејир: "Сән көј үзүндә көзәл ишыг сачырсан, еј чанлы даирә — һәјатын башланғычы! Сән шөргдә көјләрә галхдын вә бүтүн јер үзүнү өз көзәллијинлә долдурдун. Сән көзәлсән, бөјүксән, ишыг-сачансан! Сән бүтүн јер үзүнүн үзәриндә јүксәкләрдәсән! Сәнин шүаларын өз јаратдыгларынын сон һәддинә гәдәр бүтүн өлкәләри бүрүјүр.

³ Сән Расан, сән сон учлара чатырсан. Сән узаг-узаг торпаглары севимли оғлуна табе едирсән. Өзүн узагдасан, шүаларынса јердәдир, сән адамларын гаршысындасан (...), сәнин һәрәкәтиндир. Сән гәрбдә батырсан — јер үзү өлүмә уграмыш кими зүлмәтә батыр. Адамлар евдә јатырлар, башларыны бүрүјүрләр, көз көзү көрмүр, онларын баш алтында кизләтдикләри варидаглары оғурланыр, өзләри бундан хәбәр тутмурлур.

⁴ Шир өз каһасындан чыхыр. Кечә дүшүб, јер үзү сүкута даланда гаранлыгда иланлар адамлары чалыр. һәр шеји јарадан өз көј гүббәсиндән енир. Сән көјә галханда јер үзү ишыгланыр; сән күнәш синиси кими ишыг сачырсан, зүлмәти говурсан, өз шүаларыны сәхавәтлә пәјләјирсан, һәр ики торпаг шадлыг ичиндә јухудан ојаныб ајага галхыр. Онлары сән ојадырсан — онлар да өз чанларыны јүјүб, палтарларыны көтүрүрләр.

⁵ Онларын әлләри сәнә доғру узаныр, сән бүтүн јер үзү үзәриндә ишыг сачанда онлар сәни мәдһ едир, өз ишләриндә чалышыб зәһмәт чәкирләр. Мал-гара чәмәндә севинир, ағачлар вә отлар јашыллашыр, гушлар јувадан учур, онларын ганадлары да сәнин руһуну шөһрәтләндирир. Бүтүн һејванлар өз ајаглары үстә, ганадлылар ганадларыјла тулланышыр, —

⁶ сән өз нурунла ишыгландыранда онларын һамысы чанланыр. Кәмиләр шимала вә чәнуба үзүр, бүтүн јоллар ачылыр сән ишыг сачанда. Чајдакы балыглар сәнин үзүнү көрәндә дәчәлчәсинә үзүшүр, сәнин шүаларын дәнизин дибинә енир, сән илбиз чанында

мирвари ярадырсан, кишидә тохум әмәлә кәтирирсән, анасынын бәтниндә оглуна һәјат верирсән, сән көрпәни овундуурсан — о да ағламыр, — сән ону гидаландырырсан,

⁷ бәтндә өзүн јаратдығына нәфәс верирсән, ушаг (...) бәтниндән чыхан анда, өз доғулуш күнүндә сән онун ағзыны ачырсан, онун үчүн нә лазым олса јарадырсан. Гуш баласы јумуртада оlanda вә орадан онун сәси кәлир, сән габыг арасындан она нәфәс көндәрирсән вә она һәјат верирсән. Сән она јумуртаны јыртмаг мүддәтини мүәјјән едирсән вә будур о, јумуртадан чыхыр ки, сәнин мүәјјән еләдијин вахтда сәсләнсин. О јумуртадан чыхан кими өз пәнчәләрилә јејир. Кәр сәнин јаратдыгларын, адамларын дүнјасындан кизли олан шәјләр нечә дә чохдур, еј ваһид аллаһ,

⁸ сәндән башга јарадан јохдур! Сән тәк идин — өз үрәјинин истәјилә јери јаратдын, јерлә бирликдә адамлары, мал-гараны, ашағыда өз ајагыјла јеријән вә јухарыда өз ганадларыјла учан бүтүн чанлылары јаратдын. Јаделли елкәләр, Сурија, Куш, Мисир — сән һәр адама јер ајырмысан. Сән онлара кәрәк оланларын һамысыны јарадырсан. Һәрәнин өз гидасы вар, һәрәнин өмүр мүддәти мүәјјәндир. Адамларын дилләри бир-бириндән фәрғлидир, онларын сурәтләри дә бир-биринә бәнзәмир,

⁹ дәриләринин рәнки дә, чүнки сән бир өлкәни дикәриндән фәрғләндирмисән. Сән чәһәннәмдә Нили јарадыб ону өз арзунла јер үзүнә чыхартмысан ки, адамларын өмрүнү узадасан, онлара һәјат бәхш етдијин кими, онлары өзүнчүн јаратдығын кими, еј һамынын һөкмдары, өз әмәјилә јорулмуш олан, еј бүтүн торпагларын һөкмдары вә онлар үчүн пејда олан, күндүз күнәшинин даирәси, улу, һөрмәтли! Бүтүн јаделли узаг өлкәләри сән јаратмысан вә онлар сәнин лүтфүнлә јашајырлар — ахы көјләрә онларын Нилини сән вермисән ки, о јерә төкүлүб —

¹⁰ инди будур дәниздәки кими дағларда да далға вар вә онлар һәрәнин тарласыны өз јериндә суварыр. Сәнин бујуругларын нечә көзәлдир, еј әбәдијјәт һөкмдары! Көјләрдәки Нил - јаделлиләр вә дәр-дајаглы вәһши һөјванлар үчүндүр, чәһәннәмдән чыхан Нил исә Севимли Торпаг үчүндүр. Сәнин шүаларын бүтүн әкинләри јемләјир: сән галхырсан — онлар чанланыб јашајыр. Сән вахтын ачарыны мүәјјән етмисән ки, јаратдыгларын

¹¹ дөнә-дөнә јарансынлар, — мүәјјән етмисән гышы ки, — өз әкинләрини сәринләшдирсин, бүркүнү ондан әтрү ки, [...] Узаг сәмалары јаратмысан ки, ораја учаласан — бүтүн јаратдыгларыны көрмәк үчүн. Сән бирчәсән, сән өз симанда пејда олурсан, еј чанлы Атон, ишыгы вә парлаг, узаг вә јахын олан! Өзүндән, бирчәдән јарадырсан сән өзүнүн милјонларча сурәтини.

Шәһәрләр вә кәндләр, тарлалар вә јоллар вә Чај. Һәр бир көз дикилиб сәнә, күндүз күнәшинин синиси,

¹² [... ..]

Сән мәним гәлбимдәсән, Ранын јеканәсиндән, өз оғлун Неферхепрурдан башга сәни дәрк едән јохдур, сән өз оғлуна сәнин бујуругларына вә гүдрәтинә вагиф олмаг имканы верирсән, бүтүн јер үзү сәнин сағ әлинин алтындадыр, чүнки адамлары сән јаратмысан: сән галхырсан—өлүрләр онлар. Сән онларын өмүр мүддәтисән. Онлар сәндә јашајырлар. Сән лап батана гәдәр бүтүн көзләр сәнин көзәллијинә бахырлар. Сән гәрбдә батанда бүтүн ишләр дајаныр. Сән доғуб галханда, бујуурсан ки, (...) чар үчүн чичәк ачсын. Сән јер габығынын әсасыны гојандан бәри һамы тәләсир. Сән һамыны өз оғлун, өз чисминдән тәрәмиш, Јухары вә Ашағы Мисирин чары, һәгигәтлә јашајан, һәр ики торпағын һөкмдары, Неферхепрур, Ранын јеканәси, Ранын һәгигәтлә јашајан оғлу, бөјүк Ехнатон тағларынын һөкмдары, — гој онун өмрү узун олсун! — үчүн вә чарын севдији бөјүк чаричәнин, һәр ики торпағын һөкмдары Нефернефруштен Нефертитинин, — гој о јашасын, дүнја дурдугча чаван олсун! — хатиринә ојадырсан!"

{ "ӨЛҮЛӘР КИТАБЫ"НЫН 125-ЧИ ФӘСЛИ }

{ КИРИШ }

Салам олсун сәнә, бөјүк аллаһ, Ики Керчәјин һөкмдары!

Кәлмишәм ки, сәнин көзәллијинә бахым!

Мән сәни таныјырам, мән бурада, — Ики Керчәјин Бөјүк Сарајында олан гырх ики аллаһын адыны билирәм, — онлар гатилләри көзләјир вә чаниләр Унниферин сорғусуна чәкилән күн онларын ганыны ичирләр. Бах, мән сизи таныјырам, еј әдаләт һөкмдарлары!

Сизин јаныныза әдаләтлә кәлирәм, сизин хатиринизә атмышам әдаләтсизлији.

{ ӨЛМҮШ АДАМЫН ИЛК БӘРӘӘТ НИТГИ }

¹ Адамлара пислик еләмәмишәм.

² Мал-гараја зәрәр вурмамышам.

³ Һәгигәт јериндә күнаһ еләмәмишәм.

⁴ (...) - мәмишәм

⁵ Пис иш тутмамышам.

⁶ (... ..)

⁷ Мәним адым мүгәддәс кәмини сүрәнин гулағына чатмајыб.

⁸ Күфр данышмамышам.

⁹ Зәифә әл галдырмамышам.

¹⁰ Аллаһлар гаршысында мурдарлыг еләмәмишәм.

¹¹ Көләни онун ағасы гаршысында инчитмәмишәм.

¹² Хәстәлијә сәбәб олмамышам.

¹³ Көз јашына сәбәб олмамышам.

¹⁴ Адам өлдүрмәмишәм.

- ¹⁵ Өлдүрмәк әмри вермәмишәм.
- ¹⁶ Неч кәси изтираба салмамышәм.
- ¹⁷ Мә'бәдләрдәки азугәни түкәтмәмишәм.
- ¹⁸ Аллаһларын чәрәјини корламamyшәм.
- ¹⁹ Өлүләрин чәрәјини мәнимсәмәмишәм.
- ²⁰ Әр-арвад сәдагәтини позмамышәм.
- ²¹ Сөјүш сөјмәмишәм.
- ²² Чәки дашынын ағырлығыны артырыб-азалтмамышәм.
- ²³ Арурадан азалтмамышәм.
- ²⁴ Јарым арура гәдәр дә һеч кәси алдатмамышәм.
- ²⁵ Чәки дашынын үстүндән басмамышәм.
- ²⁶ Шагул илә кәләк ишләтмәмишәм.
- ²⁷ Ушагларын ағзындан сүдү алмамышәм.
- ²⁸ Мән гојун вә кечиләри өрүшдән говмамышәм.
- ²⁹ Танры гушларыны чәлә гуруб тутмамышәм.
- ³⁰ Мән танры балыгларыны ноһурда тутмамышәм.
- ³¹ Суларын ахымыны дајандырмамышәм.
- ³² Ахар суларын јолуну кәсмәмишәм.
- ³³ Гурбанкәсмә саатында гурбан одуну сөндүрмәмишәм.
- ³⁴ Өт гурбаны күнләрини бош өтүрмәмишәм,
- ³⁵ Аллаһын мүлкләриндә сүрүнү һүркүтмәмишәм.
- ³⁶ Аллаһын чыхышында мән она мане олмамышәм.
- ³⁷ Тәмизәм, тәмизәм, тәмизәм, тәмизәм!

Мәним тәмизлијим — һераклиондакы бөјүк фениксин тәмизлијидир, чүнки мән ғышын икинчи ајында, сонунчу күндә бу јерин һөкмдарынын јанында — һелиополдакы Хорун көзүнүн долғунлуғу күнүндә — бүтүн мисирлиләрә һәјат бәхш едән нәфәс һөкмдарынын бурнујам.

Һә, мән һелиополдакы Хорун көзүнүн тамлығыны көрдүм!

Бу өлкәдә, Ики Керчәјин бөјүк сарајында бу өлкәдә мәним башыма һеч бир пис һадисә кәлмәјәчәк, чүнки мән бу сарајда олан ғырх ики аллаһын адыны, бөјүк аллаһын јол јолдашларынын адларыны билирәм.

[ӨЛМҮШ АДАМЫН ИКИНЧИ БӘРАӘТ НИТГИ]

- ¹ Еј Усех-немтут — һелиополда олан, — мән пислик еләмәмишәм!
- ² Еј Хепет-седечет — Хер-ахода олан, — мән оғурлуғ еләмәмишәм!
- ³ Еј Денчи-Һермополда олан, — мән гибтә еләмәмишәм!
- ⁴ Еј Акшут—Кереретдә олан, — мән сојғунчулуғ еләмәмишәм!
- ⁵ Еј Нехехау—Ра-Сетауда олан, — мән адам өлдүрмәмишәм!
- ⁶ Еј Рути—көјләрдә олан, — мән чәки өлчүсүнү азалтмамышәм!
- ⁷ Еј Ирти-јем-дес — Летополда олан, — мән икиүзлүлүк еләмәмишәм!

- 8 Еј Неби—далы-далы пејда олан, — мән күфр данышмамышам!
- 9 Еј Сед-Кесу — Һераклеополда олан, — мән јалан данышмамышам!
- 10 Еј Уди-Несер — Мемфисдә олан, — мән јемәли шеј оғурламамышам!
- 11 Еј Керти—Гәрбдә олан, — мән бош јерә донгулданмамышам.
- 12 Еј Хечу-ибеху— Фајумда олан, — мән һеч бир позунтуја јол вермәмишәм!
- 13 Еј Унем-сенф — гурбанкаһда олан, — мән аллаһлара мәхсус олан инәк вә өкүзләри кәсмәмишәм!
- 14 Еј Унем-бесеку — 30-ларын сарајында олан, — мән сүнбүлдә дәнләри зәбт еләмәмишәм!
- 15 Еј һәгигәт һекмдары—Маатидә олан, — мән бишмиш чәрәји әлләр-дән дартыб алмамышам!
- 16 Еј Темми—Бубастда олан, — мән һеч кәси хәлвәтчә динләмәмишәм!
- 17 Еј Аади—Һелиополда олан, — мән бош-бош данышмамышам!
- 18 Еј Чучу—Анечидә олан, — мән варидат үстүндә савашмамышам!
- 19 Еј Уамти—мәһкәмә јериндә олан, — мән зина еләмәмишәм!
- 20 Еј Манитеф—Мин мә'бәдиндә олан, — мән ләтајил данышмамышам!
- 21 Еј Херпуру—Имадда олан, — мән һеч кәси һәдәләмәмишәм!
- 22 Еј Хемп—Туидә олан, — мән һеч бир гануну позмамышам!
- 23 Еј Шед-Херу — Уритдә-олан, — мән һеч кәсә гәзәбләнмәмишәм!
- 24 Еј Нехен —Хеха-Чидә олан, — мән дүз сөзә кар олмамышам!
- 25 Еј Сер-Херу — Унсидә олан, — мән дөзүлмәз олмамышам!
- 26 Еј Басти — Шетитдә олан, — мән мәһкәмәдә үзә дурмамышам!
- 27 Еј Херөфхајөф -Төпхет — Чатда олан, — мән ушагбазлыг еләмәмишәм!
- 28 Еј Та-Ред — дан јериндә олан, — мәним үрәјим һеч нәји кизләтмир!
- 29 Еј Кенөмтче — зүлмәтдә олан, — мән башгасыны төһгир етмәмишәм!
- 30 Еј Инхетөнеф — Саисдә олан, — мән башгасына гаршы кобуд олмамышам!
- 31 Еј Неб-Херу — Нечөфөтдә олан, — мән гәлбән тәләскән адам олмамышам!
- 32 Еј Серөхи—Учөнетдә көрүнән, — мән(...) позмамышам!
- 33 Еј Неб-Атси — Сиутда көрүнән, — мән чәрәнчи олмамышам!
- 34 Еј Нефөртум — Мемфисдә олан, — мөндә ләкә јөхдур, мән пис иш тутмамышам!
- 35 Еј Тем-Сен—Бусирксдә олан, — мән чары төһгир етмәмишәм!
- 36 Еј Иремибөф—Чебуда олан, — мән суда үзмәмишәм!

³⁷ Еј Хеи—Кунда олан, — мән сәс-күј салмамышам!

³⁸ Еј Учи-рехит — сарајда олан, мән һеч кәсә һөрмәтсизлик етмәмишәм!

³⁹ Еј Нехеб-Неферт — Нефердә олан, — мән ловғаланмамышам!

⁴⁰ Еј Нехеб-Хау — шәһәрдә олан, — мән өзүмү өзкәдән фәрғләндирмәмишәм!

⁴¹ Еј Чесер-теп — каһада олан, - (...)

⁴² Еј Инајеф — Југертдә көрүнән, — мән өз шәһәримдә Танрыја бөһтан демәмишәм!

СЕВКИНИН КҮЧҮ

1

Чаныма долуб, ганыма кечиб сәнә олан севким,
Гарышыб шәрабла су гарышан төк.
Нарынчла хош ијли әдвијат,
Ја сүдлә әтирли бал гарышан төк.

Тәләс, өз Бачынын јанына тәләс,
Чыдырда шүтүјән чәвлан ат кими.
Ја да ки өкүз
Ач галыб ахура тәпилән кими.

Сәнин мәнәббәтин — Танры веркиси,
Көвшәни бүрүјән аловдур, алов,
Көјләрдә овуну вуран бир гартал.

2

Мәни овсунлајыр бир көнүл һүснү,
Додаглары—ачылмамыш дирилик чичәјинә,
Дөшләри нарынча бәнзәр бағымын.
Гучмуш әлләрини ачан тапылмаз.

Мәни әсир еләјиб онун сығаллы алны.
Сәрвдән дүзәлдилмиш тәләјә бәнзәјир о.
Сачынын чығалары — ширникдиричи јөмдир,
Мәнсә вәһши газ кими дүшмүшәм бу тәләјә.

3

Һалым јох, севкини рәдд едим сәнин.
Сән дә өз әһдиндән дәнмә, садиг ол!
Төрк едән дејиләм мәнрибанымы!

Истәр батаглыгда сахлајын мәни!
Истәр гамчылајын Суријајадәк,
Ја дәјәнәкләјин Нубијајачан.
Истәр чубуг вурун, говун сәһраја,
Дөјүн Нил чајынын башына гәдәр.

Ујмарам сиз верән нәсиһәтләрә.
Дөнмәк истәмәрәм мән өз севкимдән.

4

Бир гајдајла таппылдајыр аварлары кәмимизин.
Нил чајыјла шәлә-шәлә гамыш апарырам мән.
Мемфисә каш тез јетирим, дуа едим Птаја
Дејим она севкилими јетир мәнә бу кечә!

Чај - шәрабдыр!
Танрым Пта - гамышыдыр бу чајын.
Сучичәји јарпаглары - илаһәмиз Сехметдир,
Гөнчәләри - илаһәмиз Иаритдир, чичәји - Танры Нефертум.

Мәним гызыл истәклим шәнләнир, нур сачараг,
Јер үзү ишыгланыр. Мемфис узаглардадыр.
Танрынын өз әмәјилә,
Дүзүлүб, долдурулмуш нарынч синиси кими.

5

Јатағыма узаныб
Хәстәлијә вурачағам өзүмү.
Гоншуларым мәнә баш чәкәчәк,
Гошулуб онлара севкилим дә кәләчәк.
Мәрәзими бүтүн ел биләчәк,
Гынајачаглар мәнә хәстәлик ујдуран һәкимләри.

6

Будур, шәһәр гырағында Бачымын еви.
Ики тајлы гапысы ачыгдыр тајбатај.
Чәфтәси атылыб бир јана.
Јаман һирсләниб севкилим, јаман.

Каш, мәни даландар көтүрәјди каш,
О ки вар мән ону чинләдәрдим ки,
Ачыглы сәсини тез-тез ешидиб
Әсәјдим өнүндә көрпә ушаг тәк.

Һөкмдар архынын ахарыјла јол кедиб
Кечердим Ра адыны дашыјан башга јола,
Истәрдим чатым ора -
Чадырлар гурулан вахт,
Мертиу каналынын ағзы ачылан заман.

Үзүрәм - бајрама кечикмәјим каш!
Танрым Раја доғру гәлбим учунур.
Гој көмәк етсин мәнә Гардашымла көрүшүм
О бизим һөкмдарын мө'бадинә кедәркән.

О каналларын ағзы галды һәр икимиза.
Сәнсә мәним гәлбими апардын һелиопола.
Мән дә сәнинлә кетдим о улу һөкмдарын
Шәрәфинә салынмыш мешәдәки талаја.

О Күнәш танрысынын (јашыл) ағачларындан
Будаг гырыб өзүмә јелпик дүзәлдирәм мән.
Үз чевириб данүрәм мешәдәки талаја,
һәм бахырам орада (дуран) ибадәткаһа.

Чығалы сачларыма гаты балзам чәкәрәк,
Әлләрим и долдуруб персәј будагларыјла
Мән өзүмү Мисирин илаһәси санырам.
Сән мәни гучаглајыб ағушуна аланда.

БАЧЫНЫН ЧӨМӨНЛИКДӨН ГАЈЫДАРКӨН
ОХУДУҒУ КӨЗӘЛ ВӘ ШӘН МАҢНЫЛАРЫН
БАШЛАҢҒЫЧЫ

1

Еј гардашым! Истәјини
Ғабагчадан дујмушам мән.
Бир арзум вар, каш әзизим
Севәјди мәни үрәкдән.

Мән чыхмышам гуш овуна.
Бир әлимда тәләм вардыр,
О бириндә тор тутмушам,
Бир дә учу ити мызраг.

Пунтдан Мисир сәмтә учан
Ғанадлары мирра¹ кими

¹ Мирра — әтирли гатран.

Өтир сачан о гушларын
Бири дүшүр төлөмизә.

Өтирли Пунт жагына
Бөләнибдир чајнаглары.
Кәл бу гушу азад едиб
Тәк галаг бурда икимиз.

Ешитдинми һарајыны
Өтир сачан о көзәлин?
Чөләләри гуран вахты,
Ја биз биркә олан заман.

Хошбәхтлиқдир - чәмәндә сән
Севкилинлә көрүшәсән.

2

Чөл гызы һај салыр
Төләјә дүшүб.
Мәнсә чырпынырам
Ешг төләсиндә.

Гуш тута билмәсәм,
Овсуз-шикарсыз
Анамын јанына нөчә гајыдым,
Нөчә чаваб верим онда анама.
Мән төлә гурсам да бу күн, доғрусу:
Дүшмүшәм јарымын ешг төләсинә.

3

Чөл гызы ганад чалыб,
Сулара баш вурур о.
Учур дөстәјлә гушлар. Еһ, нәјимә кәрәқдир.
Мәним үрәјим долуб севкијлә, мәнәббәтлә.

4

Инди чыхыб кәлирәм, истәклимин јанындан
Јенә гәлбим учунур
Мән ону дүшүнәндә.

Шипширин жемәк белә -
Мәнә ачы, шор кәләр;
Дадлы шәраб версәләр,
Газ өдүндән пис олар.

Севкилимин өпүшү
Гәлбимә һәјат верәр,
Аман аллаһ, һифз елә
Севкилими әбәди.

5

Ај әзизим, һәр заман арзуларам үрәкдән,
Нола сәнин евинин саһибәси олајдым.
Әлләрим исинәјди, нола, сәнин овчунда
Мәһәббәтим каш сәнә сөвинчләр бәхш едәјди.

Көксүнә сығынанда гәлбимдә јалвардым ки:
"Каш бу кечә севдијим мәним әрим олајды.
Јатајдыг бир јатагда.
Онсуз елә билирәм гәбирдә јатмышам мән".

Сән - Сағламлыг өзүсән, сән — әбәди һәјатсан!
Јашајырсан. Бу өзү — сәадәтдир, сәадәт!
Варлығын хошбәхтлиқдир
Даим сәнә чан атыб, сәни севәнләр үчүн

6

Ешидирәм охујан гарангушлар дејирләр:
"Дан сөкүлүр, сүбһ олур, јола дүшмәк дәмидир!"
Ај гуш, мәзәммәт едиб,
Нолар, мәни ғынама!

Раһатча јатыб мәним севкилим отағында.
Гәлбим јаман сөвинир.
Әлләрини алараг әлләримин ичинә
Дил ачыб һәмдәмимә дејирәм: "Кетмә, кетмә!"

Икимиз дә бирлиқдә кәзинмәјә чыхырыг,
Бағын кимсәсиз, сакит кушәсини кәзирик.
Гадынларын ән бөјүк хошбәхти олмушам.
Јар сөзүмү ешидир, јараламыр гәлбими.

Гапыја үз тутмушам. —
Инди жарым көпөчөк!
Көз дикмишәм жоллара —
Сөксөкө ичиндөжөм,

Гајғым — мөһөббәтимдир,
Ишим, пешәм — көзлөмөк.
Мән жалныз мөһөббәтө
Һај верирәм үрөкдән.

Мән гасид көндөрәрәм —
Чапар кими тез кедән.
Хәбәр кәтирсин, бәлкә
Сән мени алдатмысан?!

Башгасыны севмисән,
Овсунлајыб о сәни.
Инанмырам, алданыб
Унудасан сән мени!

Сәнин мөһөббәтин дүшүр јадыма!
Сачымын жарысы дараныб һәлә.
Дарагы туллајыб, сачы унудуб
Сәни ахтармаға гачырам инди.

Билсәм көзләјирсән, унутмамысан,
Сачыма бир анда дараг чөкөрәм,
Бир көз гырпымында һазыр оларам.

СЕВИНЧ НӨҒМӨЛӨРИНИН БАШЛАНҒЫЧЫ

Көзәл чичәкләрдән чөләнк һөрүрәм.
Хәзлә таразланан долу тулуг тәк,
Гөлбим тараз олуб гөлбинлә сәнин,
Динчәлир, көксүнә сығындығымдан.

Истәјим - көзүмә мөлһәм тапмагдыр.
Көзүмә нур кәлир сәнә баһанда.
Сығыныб көксүнә сәндә тапмышам,
Ешгими, еј мәним севимли әрим.

Бу көзәл саатдыр! Нола бу анлар
Узаныб чатајды әбәдијјәтә.
Сыгыныб гојнунда јатанда сәнин
Галдырдын көјләрә мәним гәлбими.

Көнлүм севинәндә, ја сыхыланда
Мәним јанымда ол, ајрылма мәндән.

2

Сармашыг вар чәләнкимдә,
Һөрмүшәм јарашсын о кәнч алнына.

Ахы сәнинкијәм мән -
Күлләрини бечәрдијим
Отлары әтир сачан
Бир бағ кими.

Бир чарһовуз дүзәлтмисән,
Хәфиф јелләр әсдикчә
Сәринләдир әтрафында
Кәздијимиз сулары.

Овчундадыр әлләрим —
Бәхтијарлыг ахыр чаныма,
Чырпыныр үрәјим.
Јанашы јол кедирик сәнинлә биркә.

Хош сәсин - шипширин шәрабдыр мәнә,
Онунла хошбәхтәм, јашајырам мән.
Једијим чәрәкдән, ичдијим судан
Даһа чох бахышын кәрәкдир мәнә.

[О Н У Н Б А Ѓ Ы Н Ы Н А Ѓ А Ч Л А Р Ы]

1

Н а р а ғ а ч ы д е ј и р :

Мән онун дишләринин дүзүмүнү өрнәк көтүрдүм.
Дәнәләрими онун дишләри кими дүздүм.
Мејвәләрими дә онун дөшләринә охшатдым.
Јарпағымла бәзәниб өјүнүрәм ил боју.

Севкилиләр жығышыр чәтиримин алтына
Мәлһәм чәкиб, јан вуруб орда сығаллашырлар.
Шәраб, гычгыртма ичиб кефләнәрәк чаванлар
Бүркүдән горунараг, орда далдаланырлар.

Фәсил дәјишдикчә бу бир гәјдадыр,
Төкөр јарпагыны багда ағачлар.
Мән исә сахлајыб тәрәвәтими
Көзәл галлам илин он ики ајы.

Чичәјим дүшмәјә мәгам тапмамыш
Тәзә тумурчуглар верәр будағым.
Бағларын көзүјәм - биринчисијәм,
Икинчи сајылмаг ар кәләр мәнә.

Чәсарәт еләјиб әкәр сиз мәним
Хәтримә дәјсәниз, ја алчалтсаныз,
Ачарам үстүнү кәләјинизин,
Фаш олар бүсбүтүн јаланларыңыз!

Севән өз лајигли пајына алар,
Мави вә ағ лотос сачагларыјла
Верәр өз дәрсини севкилисинин,
Чыхарар чанындан бүтүн һејфини.

Мәст олар, һәр чүрә пивәдән ичиб,
Ғынајыб кәмәндә салар оғланы.
Сахлајыб о ғамыш чәтир евиндә
Севиб әјләндирәр бүтүн күн ону.

— Нә дејим! һағлыдыр о нар ағачы,
Кәрәк дилә тутуб ону о ки вар,
Бүтүн күн әјләнәк көлкәлијиндә.

Ә н ч и р а ғ а ч ы д е ј и р:

Көзәлдир о ғызын әсири олмаг!
Ғадынлар ичиндә онун тајы јох!
Әкәр гарабашы азлыг еләсә,
Дурардым гул кими хидмәтиндә мән.

Ғалхыб, Суријада бој атсам да мән,
Севән ғадынлара пај кәтирдиләр.
Ханым истәди ки, онун бағында
Торпаға әкилиб битим, бој атым.

Өзләри һеј ичиб сәрхош олурлар,
Мәнә бирчә дамла гыјмырлар анчаг.
Бары тулугдакы о сәрин судан
Мәним көкләrimi дојуздуралар?

Раһатланмаг үчүн көлкәм кәрәкдир,
Өзләри ичмәјиб әјләнан заман.
Еј көзәл, руһума анд олсун, инан,
Сәндән гисасымы алачағам мән.

О көзәлин әлләрилә әкилмиш
балача әнчир дејир:

Хышылдајан јарпағлары
Бал әтринә бәнзәјир.
Онун чохла гол-будағы
Көз охшајыр — тәзә-тәрдир.

Јәшәм тәки гыпгырмызы
Мејвәләри будаг әјир.
Фирузә тәк јарпағлары
Парылдајыр мина кими.

Көвдәси — бозумтул мави,
Елә бил дашдан јонулуб.
Чәлб өләјир адамлары
Әтрафа сәринлик јајыб.

Бағын саһибәси
Мәктуб јазыр севкилисина
Бағбанын чәлд јеришли гызы илә көндәрир:
"Рәфигәләрим олан мәчлисимә гонаг ол!"

Чичәкләрә бүрүнүб ағачлар,
Көшкүмүз, чадырымыз.
Јолуну көзләјирләр.
Кәлишинә севинир ев саһибәси ушаг тәк.

Гој төз кәлсин совгаты
Кәтирән гуллуғчулар.
Билсәм ки, кәләчәксән,
Шәрабсыз да мәст оллам.

Гуллугчулар дашыыб кәтирсин габ-гачагы,
Ичиндә дә нәвбәнәв пивәләр долу олсун.
Чәрәк, тәрәвәз, мөјвә,
Әдвијјәләр бол олсун.
Кәл ки, көлкәлијимдә
Үч күн хош вахт кечирәк.

Достуну отурдурлар
О көзәлин сағында.
Өзүнү дартмајараг
Кезәл ону мәст едир.
Ичкиләр олан јердә сәрхош јатыб гонаглар,
Анчаг о гадын галыб өзүнүн сөвдијилә.

Онларын адәтидир
Чәкилиб кәләчәкләр мәним көлкәлијимә,
Мән буну чох көрмүшәм, анчаг инанын мәнә.
Көрдүјүмү демәрәм, һеч кәсә бирчә кәлмә.

БӨЈҮК СЕВИНЧЛӘР БӘХШ ЕДӘНИН
ИЛК СӨЗҮ

[БИРИНЧИ НӘҒМӘ]

Һәр вахт арзуладығым
Бир мисилсиз көзәл вар.
Парылдајыр о көзәл, јени ил улдузу тәк
Тәзә ил башлананда.

Мәрһәмәтли, нурлудур,
Дәрис ишыг сачыр.
Бахышы чан алан, сөзләри ширин,
Дилиндән бир кәлмә бош сөз сөјләмәз.

Нур сачан синәсиндән мәғрур бојну учалыр.
Онун чыға телләри - тәбии бир бәзәкдир.
Онун тотуг әлләри гијмәтлидир гызылдан.
Бармаглары елә бил әбәдијјәт чичәји.

Јериши нәчабәтли,
Сарғылары гәшәнқдир —
Онун көзәллијилә бәһсә кирибләр санки
Диггәтими чәлб едиб, гәлбими оғурлајыр.

Ону көрән кишиләр
Дөнүб бир дә бахырлар.

Кимин үзүнө күлсө - хошбөхтдир демәли,
Чаванлар арасында о фәхр едәр-сечиләр.

Көзләжирләр о мөлөк ездән һачан чыхачаг,
Адамлар баш әјәрәк, салам версинләр она.

[ИКИНЧИ НӘҒМӘ]

Үрәјими үшүдүр ики сөзлә гардашым.
Мән бу сәси ешидиб, долашарам сәркәрдан.
Евләримиз жанбајан, әл узатсан чатасы,
Онлара кедән јолу тапа билмәрәм анчаг.

Каш анам әл гатајды, киришәјди бу ишә.
Гадаған еләјәјди мәнә бахмағы она.
Үрәјим бир тәрәфдән дејир: унут ону сән.
Бир тәрәфдән мәнәббәт аловунда чырпыныр.

Нечә даш үрәклидир, истәјими дујмур о,
Арзумдур ону гучмаг, онунса јох хәбәри.
Истәјирәм анамдан истәјиб мәни алсын.
Елә бил ки, бу онун хәјалына да кәлмир.

Бәхтинә дүшмүшәмсә сәнин Ғызыл гадын тәк.
Сәнә гисмәтәм, гардаш!
Кәл севә-севә бахым о көзәл чамалына,
Көрүб ата-анам да шад олсунлар үрәкдән.

Ғој өзкәләр һәсәдлә нәзәр салсынлар сәнә.
Һәјатда сәнсэн тајым, сән, еј мәним көзәлим,

[ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ]

Ғәлбин үч арзусу бирләшиб мәнә:
Мә'бәдә кедим, Јарымы көрүм, она дуа еләјим.
Мәнә гисмәт олуб чәнк арабасында кедиб Мехини¹ көрмәк
Јығышыб чаванлары һәр тәрәфдән башыма.

Мәним һәлим үрәјим!
Нижә Мехијә гаршы кетмәјә сөвг едирсән?
Олмазмы онунла мән дил тапараг бирләшәк,
Билә гәлбимдән кечән хејирхаһ хош мәрамымы.

Ешитдирәм ки, она: "Сәнин нәш'ән үчүнәм!"
О да мәнә јер верә ез әсас мәнзилиндә –

¹ М е х и — јер адыдыр.

О јерә ки, топлајыр о өз мәијәтини.
Мәним шөһрәтим үчүн үч јол адымы чәкә.

[ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ]

Үрәјим дөрд дәфә чырпынды бәркдән
Севкилим һаггында дүшүнәндә мән.
Гојмур адам кими доланым, кәзим,
Галыб дејүкүрәм ајағы бағлы.

Дејир, палтар кејмәк сәнә галмајыб,
Нәјинә кәрәкдир јелпик кәтүрмәк?
Нә кәрәк чәкәсән кәзүнә боја,
Нејнирсән өзүнә әтир сүртмәји.

Ону дүшүнәнтәк, дартыр голумдан:
"Јубанма, карыхма! Кет арзуна чат!"
Јаман тәләсирсән, үрәјим мәним!
Тохта, јорма мәни чылғынлығынла.

Севдијин јанына өзү кәләчәк.
Кәләчәк мә'налы бахышларыјла,
Гојма ки, ғынајыб десинләр мәнә.
"Ешгиндән ағлыны итириб бу ғыз".

Ону дүшүнәндә сәбирли ол сән:
Үрәјим, сәбирлә чырпын дөрд дәфә.

[БЕШИНЧИ НӘҒМӘ]

Кәјләр саһибинә беш мөдһ охудум,
Баш әјдим өнүндә Ғызыл Хатхорун.
О Мүтләг һакимә алгышлар дедим,
Она мәрһәмәтлә долудур үрәк.

Ешитди о мәним јалварышымы,
Кәлди көрүшүмә о Ғызыл јарым.
Әвәзсиз хошбәхтлик дүшүб бәхтимә:
О мәним евимә тәшриф кәтириб.

Нејранам, гәлбими шадлыг бүрүјүб
Елә ки, сөјләди: "Бах, о бурдадыр".
Кәләндә ешг илә аловланараг,
Онлар баш өндириб чәкилди кери.

Көjlәр саһибинә дуалар дедим,
Ондан үч күнлүжә бәхшиш алдым мән.
Һәр нә еләдимсә, чыхыб кәлди о...
Будур, тәк галмышам, бешинчи күндүр.

[АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ]

Гапыларына чәми алты дирсәк галмышды,
Мән онларын евинин габагындан кечәндә.
Меһрибан анасыјла дајанмышды орада.
Бачы-гардашлары да дөврәләмишди ону.

Мән орадан кечәндә
Бир анлыг бахды мәнә.
Көзүнә дәјди көзүм,
Фәрәһләндим үрәкдән.

Каш анам фүрсәт тапыб үрәјими ачајды.
Еј көзәлим, јубанма, бөлә тәрпәнишлә сән
Онун гәлбини долдур,
Кеңиб кирип евинә о истәкли јарымын.

Ону гоһумларынын јанында өпәчәјәм
Јадлардан, өзкәләрдән утанмајачағам һеч.
Һәсәд апарсынлар ки,
Ешгими данмајыр о!

Мән бајрам едәчәјәм, о севки илаһәмә.
Көр нечә дә сүр'әтлә вурур синәмдә үрәк!
Дејәчәјәм: "Изин вер - мәнә, ај Меһрибаным,
Һеч олмаса алты күн бахым јарын үзүнә!"

[ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ]

Једди күндүр көрмүрәм өз севимли јарымы.
Хәстәлик үстүн кәлиб јаман, ајылтма мәни.
Јаман долубдур, јаман чаныма ағырлыглар,
Елә бил далғынлашыб, итирмишәм һушуму.

Биличи һәкимләр дә кәлирләр, кедирләр.
Онларын ағу кими дәрманындан нә фајда.
Чадухәрләр дә чашыб
Баш тапмыр азарымдан.

Ғулағыма сиз онун адыны пычылдајын, —
Бу хәстә јатағымдан сычрајарам о саат.

Бураја ајаг басса әкәр онун елчиси,
Үрәјим чана кәләр, чанланар.

Галын тибб китабыны рәдд еләјин о јана.
Туллајын бир ғыраға о дәрман топасыны.
Мәлһәммим - севкилимдир.
Јалныз онун јанында күмраһ, сағлам олурам.

Онун бахышларыјла чаванлашырам, инан,
Сөзләриндән алырам күчүмү, гүввәтими.
Гучағында мән онун әбәдијјәт тапырам.

[ҮЧ ИСТӘК]

1

Аһ, тәләс, Бачынын јанына тәләс —
Шаһын һәјәчанла көзләдији о
Хәбәри чатдыран бир елчи кими;
Нечә ки, тез ону билмәк истәјир.

Онунчүн һәр јердә гошгулар јазыр,
Һәр заман һазырдыр атлары онун.
Араба истәсә, верәрләр она,
Чүнки о јолларда динчәлә билмәз.

Бачынын евинә ким кедиб чатса,
Үрәји севинчлә, фәрәһлә долар.

2

Аһ, әкәр чапараг кәлсәјдин бура,
Чыхыб о минләрлә атын ичиндән,
Бүтүн илхыларын бәзәји олан
Кәлсәјдин сајсечмә шаһ аты кими.

О ат ки сечилмиш дән једирәрләр.
Ону јеришиндән сечәр јијәси.
О ат ки гамчынын сәси кәләндә
Јүјәни дартмагла сахламаг олмаз.

Ә'ла сүвари дә
Она чатаммаз.
Бачынын гәлбинә ајан олар тәк,
О биләр узагда олмадығыны.

Аһ, әкәр сән,
 Дүзәнләри кечән чејран тәк
 О гыза доғру јүјүрсәјдин -
 Ајағлары јорулуб, бәдәни зәифләјиб
 Чаныны горху алыб.

Санки овчулар говар, һәр јандан итләр дүшәр,
 О гыз да итәр елә тоз думаны ичиндә.
 Онун динчәлмәк јери башына әнкәп олар
 Чајса дајанар онун гаршысында јол кими.

Кәрәк тез јетишәсән сән онун мәнзилинә,
 Әлиндән дөрд өпүшү аланачан чатасан.
 Чүнки көзәлим өзү белә бујуруб, еј дост.

НЕКРОПОЛУН МИРЗӘСИ НАХТ-СОБЕКИН
 ҺӘКК ЕТДИЈИ ЈАЗЫЛАРДА ТАПЫЛАН
 ШИРИН НИТГЛӘРИН БАШЛАНҒЫЧЫ

1

Сән онунла Бачынын евинә кәлсән әкәр,
 Әкәр јетишәр олсан сән онун мәскәнинә.
 Онда онун мәскәни башга чүрә олачаг,
 Маһнылар, рәгсләр илә бәзәнәчәк, долачаг, —
 Үстәлик дә сән она бир аз шәраб верәрсән.

Онда бичликләринә үстүн кәләрсән онун,
 Кечәни сүбһә кими алар мұкафатыны.
 Онда о гыз дејәчәк (тез-тез) "мәни гучагла".
 О күнүн сәһәри дә мүтләг бу чүр едәрсән.

2

Бачынын һәјәтинә маһныларла кәләндә,
 Һәм дә сәнин јанында бир кимсәнә олмаса...
 Онун бајрамында сән, шәнлән истәдијин тәк.
 Гој күләкләр јелләтсин диварда чилчырағы.

Кејләр һаваја енир, һава сахламаз көјү.
 Чатдырмаг истәјирләр көјләр сәнә әтрини.
 Һамыны кејләшдириб,
 мәст еләјән әтрини.

Кери дөн Кезалимин көр сәнә бәхшиши вар -
Бу гижметли өмрүнүн бах дадына сән өзүн.

3

О гыз јахшы бачарыр, сәрраст кәмәнд атмагы,
Нејван үчүн горхутмур ону верки гајгысы.

Сачынын кәмәндилә бәнд еләјир о мәни.
Одлу бахышларыјла чәкир мәни өзүнә.
Өз бојунбагыјла мәни мөһкәм сарыјыр,
Өз өзүлә сонра мәнә дамга да вурур.

4

Нијә өз гәлбинә дејирсән ки, сән:
"Јанырам о гызы гучмагдан өтрү!"
Амона әнд олсун кәләчәјәм мән,
Әлимә көтүрүб палтарларымы.

5

Сујун гырағында тапдым о чаваны,
Чаја салламышды ајагларыны.
Онун гаршысында сини вар иди —
Ичиндә дөшүмә бәнзәр мејвәләр.

6

Нејләди көр мәнә, көр о көзәл гыз.
Бәјәм сејләмәјим инди мән буну?!
Евин габағында сахлады мәни,
Өзүсә (сакитчә) кирди ичәри.
Демәди: "Сән дә кәл, ај көзәл оғлан!"
Дејән кар олмушду о гыз бу кечә.

7

Евләринин јанындан адлајанда о кечә,
Дөјдүм гапыларыны, ачан олмады анчаг...
Демәк, даландар үчүн лап мисилсиз кечәјди.
Ах, чафтә, истәјирдим сәни гырыб гопарым.

Гапы! Сән тәлејимсән,
Хејирхаһ руһсан мәнә.

Ичәридә адына бәлкә өкүз кәсәрләр,
Сәнин шәрәфинә бил, һәр шөј едәрләр, гапы!

Гурбанлыгчүн бујнузлу өкүз тапарлар сәнә.
Көдәкбујнузлу өкүзсә пај олунар гыфыла.
Һәнкамәләрә чатар гурбанлыг чанлы газлар,
Пијсә сәниндир, ачар!

Һәмин өкүз әтинин ән јағлы тикәсини
Верәрләр дүлкәрләрә гуллуғ едән шакирдә.
Дејәрләр ки, рәзәни гој гамышдан дүзәлтсин,
Гапыныјса күләшдән.

Гој Оғлан, кефи һачан истәјәндә бујурсун,
Һачан кәлсә, гапыны о, ачыг көрәчәкдир.
Јахшы парча чәкилмиш кәзохшајан бир јатағ
Бир дә һәмин јатағда көзәл бир гыз көрәчәк.

О гыз мәнә дејәчәк:
"Бу, шәһәр рәисинин әзүнә мәхсус евдир".

[Ч А Ј Г Ы Р А Ы Н Д А]

1

О Гыз о бири тајда.
Севки јолуну кәсиб,
Чај ахыр арамыздан,
Тимсаһ исә јамачда өзүнү күнә верир.

Дајазлыгдан адлајарағ ахыны,
Далғалары јара-јара кечирәм.
Гәлбим мәним мәғрурлуғла дөјүнүр,
О чај исә сәма кими дәриндир.

Мәһәббәт чаныма күч верир мәним,
Елә бил сулары овсунлајарағ.
О гыз нәғмә дејир (маһны охујур).
Одур, јахын кәлир әли гојнунда.

Үрәјим ојнады, учду јериндән,
Әбәдијјәт гәдәр өмрү вар санки.
Кәл, мәним мәләјим, мәнә јахын кәл.
Мәндән узағларда јубаныб галма.

2

Мән ону гучанда көрүрәм бәрк-бәрк
О да мәни гучур, дујурам буну.
О наз-гәмзәсијлә Пунта охшајыр,
Ән көзәл гатрана бәнзәјир әтри.

3

Бир гәдәр ләнкисә мәним өпүшүм,
Бир аз кеч ајрылса додагларымыз.
Бир шеј ичмәсәм дә һәмин анларда,
Елә билирәм ки, сәрхош олмушам.

4

Ај хидмәтчи, бәс һачан ачаһасан јатағы.
Сәнә дејирәм ки, мән
Елә бир өртүк кәтир, өртсүн гызын үстүнү.
Анчаг сәрмәјәсән һа, сән о шаһ кәтанындан!
Садәчә - ағардылмыш парчаны гојма јахын.
Сән мирра һопдурулмуш парчадан јатаг дүзәлт.

5

Бир гуллугчу гыз олуб
Јусајдым јатағыны,
Һеч олмазса дәринә
Бахыб динчлик тапардым.

6

Палтарјујан олајдым
Бары бирчә ајлыға.
Палтарларыны јујуб
Балзам, әтир вурардым.

7

Бармағында меһүрлү үзүк олајдым сәнин!
Онда әзизләјәрәк горујардын сән мәни -
Өмрә зинәт кәтирән
Бир бәзәк әшјасы тәк.

[П А Р Ч А Л А Р]

1

Бүтүн күн жалвардым ханымыма мән:
Нолар дедим, мәнә дүшмән кәсилмә!
Ај ханым, бу гәдәр мәчбур өләмә,
Бу гәдәр сән мәни көзләтмә белә.

Атын чиловуну сахлајаммырам
Елә бил чанында туфан вар онун.
Һәлә рам етмишәм ону бир тәһәр, -
Јаралы араба сахлајан кими.

2

Башга әләмдәдир сәрхош ханымым,
Гызыл адасына үзүр елә бил.
Ешгә гурбан вермә танры Мехити
Де ки, галачагыг орда бүтүн күн.

3

Аһ, бу нә көзәл, мејхош һавадыр,
Онунла бир јердә олачағам мән.
Ондан ајрылмарам дејирәм елә,
Күләк фыртынаја чеврилсә белә.

Гәлбимә үз тутуб сорушурам ки:
"О кәнчи нә үчүн севир үрәкләр.
Бүтүн варлығымла бәхш олунмушам,
Сәнә верилмишәм ешгин күчүјлә,
Алгыш јағдырмагдан кәсилиб сәсим.
"Гој Мехи сағ олсун, саламат олсун
Јашасын даим о өз мәнзилиндә".

[К Ü Л Ü К]

Јел кәлир - әнчир бағына әсир,
Сән кәлирсән - јар јанына тәләсир.

[С Е В К И Н Ә Г М Ә С И]

Сәнин севкин - гуш севкиси,
Көркәмин - оғлан көркәми,
Әтрин - балзама бәнзәјир,

Дәринсә - ән зәриф мејвә габығы.
Тохумун - бәнзәјир һәјат күчүнә.
Чамалын бәнзәјир доған күнәшә.
Бахышында бәхтәвәрлик јашајыр.
Әлини көјләрә тутуб санки сән
О кәнч - Ра танрыны тә'рифләјирсән.
Үзүндә - һөкмдар һермопол меһрү -
О меһрү һәкк едиб сәнин үзүнә.
Ипуинин оғлу - һәмин Амоннехт.

[КАҢИН ГАДЫН ХАТХОР]

Дарыдыр, севкисилә шириндир - дејир о каһин Хатхор Мутирдис:
Дарыдыр, севкилә шириндир - дејир чар Менһеперра.
Ханымдыр, севкисилә шириндир - дејир кишиләр.
Севкидә султандыр - дејир гадынлар.

Чарын гызы - шириндир севкисилә,
Гадынларын кәзәлидир, көзүдүр.
Һеч вахт мисли керүнмәјән кәнч гыздыр.
Сачлары - кечәнин рәнки тәк гара.

Додағы үзүмдән, хурмадан ширин,
Дишләри дүзүлү мунчуг кимидир.
Чахмаг дашы кими дүзүлүб дишләр.
Көксүндә дајаныб - шах дуруб дөшләр...

[ӘБӘДИ СЕВКИ]

1

Сәнинлә бирлиқдә олачағыг биз
Бизи һеч аллаһ да ајыра билмәз.
Анд олсун мән сәндән ајры дүшмәрәм,
Сән' өзүн дарыхыб тәрк едәнәчән.

Сонра һәр гајыдан азад оларыг,
Чыхмаз гаршымыза угурсузлуглар.
Әбәди аләмә чәкиләрик ки,
Адымыз дүнјада унудулмасын.

Күнәш нур сачыб,
Даим бүрүјәндә сәрдабалары,
Нура гәрг едәндә гәбристанлығы
Заман көзәл олур.

Көрүрөм даим сән бурда олурсан,
 Һәмишә, һәр заман галырсан бурда,
 Күнбәкүн, мән һәр күн көрүрөм сәни
 Сәндән аҗры кәзиб әл чәкәммирәм.

Севинчим гәлбимдә тоҗ-баҗрам гурур,
 Сәнин кәнчилијини јада саланда.
 Даим ушаглара сөһбәт ачырам -
 Бир ата, бир ана барәсиндә мән.

[СЕВӘН АРВАДЫН ӨЈҮЛМӘСИ]

Әри севән гадынын - өзү, сөзү кәзәлдир.
 Додағы мәстедичи, данышығы дадлыдыр.
 Нә сөз десә, елә бил һәгигәтин сөзүдүр.
 Ә'ладыр, шәһәриндә она тә'риф дејирләр.
 Мәрһәмәтлидир, даим көмәк әли узадыр.
 Јахшы шејләр данышыр, хош сөһбәтләр сөјләјәр.
 Елә ишләр тутар ки, адамлара хош кәләр.
 Бир кимсәјә дилиндән бир зијан дејилмәјиб.
 Ону - Ренпетнефрети — онунчүн һамы севир.

[ПТАХОТЕПИН ӨЈҮДЛӘРИНДӘН]

1

Чошуб, ловғаланма билкинлијинлә,
 Дәмә ки, һәр шејин сәнсән биләни!
 Тәкчә билкәләрдән өјүд кетүрмә -
 Набәләд көрсән дә, мәсләһәт истә.

Сәнәт дедикләри сәрһәд танымыр.
 Рәссамлыг јүксәләр сәнәт тахтына.

Мүдрик сөз, зүмрүдтәк кизлиндә галар,
 Дән үјүдән гулда да тапарсан ону.

2

Достлуг етмәк истәсән,
 Гонаг, ја гардаш кими
 Ајаг басдығын евдә,
 Гадынла һүркәк долан.

Она јахын дурмаг хејир кәтирмәз,
Онлары танымаг чәтиндир, чәтин.
Гадын учбатындан нә гәдәр адам
Мәһв олуб өмрүндән, хејриндән кечиб.

Онун сахсы бәдәни адамлары кор өдәр,
Сонра да јандырычы сардониксә¹ чеврилир.
Гадына саһиб олмаг - гысача бир јухудур,
Онлары тәрк етмәк - чәтиндир өлүм гәдәр.

3

Хејрә мејиллисәнсә, әзүнә бир ев учалт,
Сев һәјат јолдашыны үрәјин истәјинчә.
Мә'дәсини дојуздур, палтар кејдир әјнинә,
Бәдәнини һәмишә әтирли јағларла сүрт.

Ону даим севиндир, нечә ки сағдыр чанын.
Мәһсулдар торпаг кими бар верәр саһибинә.

[СЕВКИ ОВСУНУ]

Салам сәнә, Ра - Хорахти, аллаһларын атасы,
Салам олсун сизә дә, Једди Хатхор.
Сизә дә салам олсун, ал сарғы бағлајанлар.
Салам олсун аллаһлар -
Јер - Кеј һөкмдарлары!
О кишинин гызы гој мәним далымча кәлсин,
Ач дана јем далынча тејләниб кәлән кими.
Ушағларын далынча хидмәтчи кәлән кими,
Нахырчылар нахырын далынча кедән кими.
Гојмасаныз о гызы мәним далымча кәлсин,
Од вуруб Бусирисә
Јандырачағам ону.

[БАҒДА БАЈРАМ]

Гәбул ет сизин бағын бу лотос чичәјини,
Нечә ки, ону сәнин әлиндән алмајыблар.
Гој о сәнә һәр чүрә бар-бәрәкәт кәтирсин,
О бағын мәһсуллары, мејвәләријлә биркә.
Сән дә бәһрәләнәсән онун не'мәтләриндән,
Онун бары-бәһәри сәнә ләززәт кәтирә.

¹ Гијмәтли даш — тәрч.

Бах о чичәкләр сәнин руһуну тәзәләјир.
Ағачларын көлкәси чаныны сәринләдир,
Онунчүн едәчәксән көнлүн һәр нә истәсә.

[З И Ј А Ф Ә Т]

1

Истәмирми һәгигәт
Кефләнсин үрәјиндә?

2

Һәгигәтин сачларына әтир јах -
Өзү сағлам олсун, иши уғурлу.

3

Әс, еј гузәј јели, әс!
Мән гүлләдә оlanda.
Сәнә нәзәр салмышам.

[ҮМИДСИЗИН ӨЗ ГӘЛБИЈЛӘ
МУБАНИСӘСИНДӘН]

[БИРИНЧИ КИЛЕЈ]

Көрүрсән, адым бәднамдыр -
Ијрәнчдир јәј күнүндә
Иј верән гуш зылы тәк,

Көрүрсән, адым бәднамдыр...
Көјләрдән од јағанда
Иј верән балыг кими.

Көрүрсән, адым бәднамдыр -
Батаглыгда зыг басмыш
Өрдәк јувасы кими.

Көрүрсән, адым бәднамдыр,
Ијрәнчдир батаглыг батдагы,
Чыр-чындыр балыгчы тору кими.

Көрүрсән, адым бәднамдыр -
Гоншулугдакы мурдар
Тимсаһ нәфәси кими.

Көрүрсән, адым бәднамдыр -
Әр өнүндә бөһтана,
Шәрә дүшән гадын төк.

Көрүрсән, адым бәднамдыр -
Тәмиз гәлбли бир кәнчә
Атылан ләкә кими.

Көрүрсән, адым бәднамдыр -
Чарлығындан аҗрылмаг
Истәјән шәһәр кими.

[ИКИНЧИ КИЛӘ]

Кимә дејим дәрди ми?
Гардашым шәрәфсиздир,
Достларым үз дөндәриб.

Кимә дејим дәрди ми?
Һамы һәрислик едиб
Көз дикир јад малына.

Кимә дејим дәрди ми?
Зорлулар һөкмрандыр,
Хејирхаһлар дардадыр.

Кимә дејим дәрди ми?
Писләр мејдан сулајыр,
Јахшыларса сөјүлүр.

Кимә дејим дәрди ми?
Һәјасыз иман сатыр,
Адамлар өз кефиндә.

Кимә дејим дәрди ми?
Чанијә инанырлар,
Досту - јағы санырлар.

Кимә дејим дәрди ми?
Јахын адамын сон тикәсини
Ағзындан чыхарыб севинирләр!

Кимә дејим дәрди ми?
Гәдри билинмир, јохдур
Јахшылыға јахшылыг.

Кимә дејим дәрдими?
Достлар сојууб кедиб,
Үмид галыб јадлара.

Кимә дејим дәрдими?
Көзләримә тор кәлиб,
Гардашлар үз чевириб.

Кимә дејим дәрдими?
Үрәкләр худбинләшиб,
Дајаг кәзмәк әбәсдир.

Кимә дејим дәрдими?
Әдаләтли адам јох,
Дүнја әјриләриндир.

Кимә дејим дәрдими?
Үрәк достлары јохдур,
Гәлби јадлар оводур.

Кимә дејим дәрдими?
Хошбәхтләр јоха чыхыб,
Достлар көчүб дүнјадан.

Кимә дејим дәрдими?
Чијнимдә дәрдим јүкү,
Гәлбимәсә һәмдәм јох.

Кимә дејим дәрдими?
Јохдур дүнјада шәрин
Нә учу, нә бучағы.

[ҮЧҮНЧҮ КИЛЕЈ]

Өлүм инди мәнә башга чүрә көрүнүр -
Агры чәкән хәстәнин
Әзаблардан гуртулушу кими.

Өлүм инди мәнә башга чүрә көрүнүр -
Мирранын хош әтриндә,
Бәрк күләкдә јелкән көлкәлијиндә отурмаг кими.

Өлүм инди мәнә башга чүрә көрүнүр -
Лотос әтринә бүрүнүб
Саһилдә гајғысыз, сәрхош кәзән тәк.

Өлүм инди мәнә башга чүрә көрүнүр -
Агаран јолларла
Сәфәрдән гајыдан кими.

Өлүм инди мәнә башга чүрә көрүнүр -
Көјләрин ачылыб
Һәгигәтләрин ашкар олмасы кими.

Өлүм инди мәнә башга чүрә көрүнүр -
Узун һәбсдән сонра
Гајытдығым ев кими.

[ДӨРДҮНЧҮ КИЛЕЈ]

Һәгигәтән ким ахирәт дүнјасына көчәчәксә,
Шәрдән гисасын алан
Танры кими олачаг.

Һәгигәтән ким ахирәт дүнјасына көчәчәксә,
Күнәш гајыданда үзүб орадан
Мә'бәдә бәрәкәт ахыдачагдыр.

Һәгигәтән ким ахирәт дүнјасына көчәчәксә, -
Танры Ра илә лап јахындан данышан
Мүдрикләрин сырасында олачаг.

МӘРҲУМ ЧАР АНТЕФИН ЕВИНДӨ
АРФА ЧАЛЫБ ОХУЈАН МҮҒӨННИ
ШӘКЛИНИН ГАРШЫСЫНДА ҺӘКК ОЛУНМУШ
МАҢНЫ

Көзәлләшир о меһрибан һекмдар -
Онун ағибәти чох көзәл олуб.
Ата-бабаларын дөврүндән бәри
Бир-бирини әвәз едир нәсилләр.
Вахты илә емр еләмиш аллаһлар
Инди ујујурлар өһрамларында.
Шөһрәтли, ад-санлы адамлар белә,
Дәфн олуб, ујујур өһрамларында.
Онлар бина тикиб, ев учалтмышды.
Инди һеч јери дә билинмир онун.
Нә кәлиб онларын башына бир көр.
Сөзләрини ешитмишәм Имхотөпин, Чедефхорун.
Тәкпар едир бу сөзләри елә һамы.
Бәс онларын сәрдабасы нечә олду?

Диварлары учуб тамам,
 Инди һеч јери дө билинмир онун.
 Санки олмајыбдыр јерли-дибли һеч.
 Ордан бир кимсә гајытмајыб ки,
 Данышсын о јанда көрдүкләриндөн.
 Онлар истәјиндән бизә хәбәр версин ки,
 Онлар кедән јерләрә
 Биз өзүмүз чатмамыш,
 Гәлбимиз раһат олсун.
 Оунучүн үрәјинә тохтаглыг - төсәлли вер,
 Гој үрәјин унутсун
 Сәни дө бир заманлар сәфәр көзләдијини.
 Үрәјиндән кечәни
 Ешит нечә ки сагсан.
 Башына мирра сүртүб,
 Хас парчадан палтар кеј.
 Аллаһлар бәхш еләјән
 Өтирдән вур өзүнә,
 Артыр вар-дөвләтини
 Гојма сәнә үрәјин.
 Кет арзунун далынча, көзлә өз хејрини сән.
 Һәлә ки гурулмајыб үстүндә јас, ағлашма.
 Дүнјада өз ишини
 Гур өзүн истәјән тәк.
 Гәлби јорулана чатмыр ағлашма сәси,
 Ағлашма бир кишини чыхараммаз гәбирдән,
 Оунучүн бајрам елә, хош кечир бу күнүнү,
 Үзмә наһаг өзүнү.
 Көр вармы вар-јохуну апаран өз коруна,
 Вармы о кедәнләрин бир керијә дөнәни?

[Ө Л Ү М Ү Н Ө Ј Ү Л М Ә С И]

Сиз өј хејирхаһ руһлар, доггуз һелиопол аллаһы!
 Ешидин "Танрыларын атасына" тә'рифи.
 Оун рүтбәси үчүн гәлби ләкәсиз иди,
 Өбәдијјәт шәһриндә о өлмәз аллаһ иди,
 Гәбирләрә баш чәкиб, дүшүнүрсүз бурада,
 Јатанларын бахшыны.
 Сәрдаба дашларынын диварына јазылмыш
 Нәгмәләр билирәм ки,
 Өбәдијјат јеринә бу һәјат тә'рифләнир.

Шөһрәтсиздир дејирләр нијә гәбир дүнјасы -
Бир дүнја ки һеч онун горхусу, һүркүсү јох.
Дидишмәдән ијрәниб, сакитчә динчәлирләр.
Гоһум, дост горхусу јох, дүшмәнчилик нә кәзир,
Әчдадларыңыз орда гәдимләрдән ујујур.
Мисирдә доғуланлар кедәчәк, галмајачаг -
Әбәдијјәт шөһриндә јер һазырдыр һамыја.
Дүнјада гонағыг биз - бу чоһму узанацаг?
Сакит өтүб-кечәчәк бу заман јуху кими.
Өмрүн гүлүб дүзүндә гонағы гаршылајыб
"Хош кәлдән" дејәчәкләр.

[МИРЗӘЛӘРИН ӘЈҮЛМӘСИ]

Мүдрик мирзәләр!
Аллаһлары әвәз едәнләрин дөврүндә
Кәләчәкдән хәбәр вердиниз!
Өзүнүз кәчүб кетдиниз.
Унудулду бүтүн гоһум, достларыңыз.
Гурмадыңыз мисдән әзүнүзә мә'бәд,
Бүрүнч баш дашы да учалтмадыңыз.
Мирзәләрдән сонра нә оғул-ушаг,
Нә варис јашатды адларыны да.
Онлардан јазылар галды јадикар,

Бизә вердикләри өјүд, нәсиһәт,
Јазылар онларын кәһини олду.
Јазы сүтунлары - оғулларыдыр,
Нәсиһәт китабы - сәрдабәләри.
Көрпәләри исә гамыш гәләмләр.
Онлара арваддыр дашларын үзү,
Онлара өвладдыр - дашлар, гәлпәләр.
Чүнки мирзә дуруб онларын үстдә.

Тағлы евләр варды, учуб, дағылыб.
Адам дәфн еләјән кәһинләр һаны?
Палчыға гәрг олуб абидәләри,
Унудулуб тамам мә'бәдләри дә.
Анчаг китабларда адлары галыб.
Бу китаб јазылыб онлар сағ икән.
Онунчүн, онунчүн әбәдидир, бил,
Китаб јајанларын хатирәләри.

Мирзә ол, сән она бағлан үрәкдән,
Гој сәнин дә адын әбәди галсын.

Јахшыдыр китаблар гәбир дашындан...
Мөһкәмдир (жазылы) дивардан бөлә.
Китаб жазысында мирзәнин ады
Чәкилсә гәлбләрдә еһрам учалар,
Ады керчәк олар бүтүн динләрдә.

Өмүр баша чатыр, мөһв олур инсан,
Бүтүн јахынлары дүнјадан көчүр.
Анчаг жазыларда јашајыр ады,
Јазыдан јајылыр дилә, ағыза.
Китаб кәрәклидир гурулу евдән,
Үстүндүр гәбрустү сәрдабалардан.
Зәнкин сарајлардан јахшыдыр, инан,
Көзәлдир мә'бәдин абидәсиндән.

Де вармы һардаса Чедефхора тај?
Де һаны бәнзәри Имхотепин?
Јохдур ичимиздә Нефри кимиси.
Нә дә Хеттијә бәнзәримиз вар.
Сәнә хатырладым Птахемчхутини,
Бир дә јада салым Хахөпәрра-сенеби.
Де вармы бәнзәри Птахотепин,
Ја да Каресунун?

Онлар иди кәләчәји керән билкәләр.
О вахт нечә демишдиләр, елә дә олду.
Бах онларын китабында жазылыб бунлар.
Бу јашајыр, бах, онларын кәламларында.
Ајры-ајры ушаглардыр онлара варис,
Елә бил ки, өвладыдыр бүтүн ушаглар.
Өз сиррини кизләтсә дә онлар һамыдан,
Анчаг инди һеј охунур нәсифәтләри.

Адлары да, өзләри дә
Көчүб кетдиләр.
Анчаг бүтүн жазылары вадар едир ки,
Јада салсын, хатырласын һамы онлары.

[МЕМФИС ҮЧҮН ДАРЫХМАГ]

Көр, үрәјим кизличә
Учду таныш јерләрә
Мемфиси көрмәк үчүн о күнејә тәләсди.
Отуруб көзләмәјә чатсајды күчүм әкәр,
Дајаныб көзләјәрдим онун гајытмагыны!

Гэлбим дөјөрдү она Аг диварын јанында бүтүн ешитдијими
Мән чарәсиз галмышам, һәр шөј чыхыр әлимдән.
Онунчүн ки, јериндә јохдур мәним үрәјим.
Пта, кәл апар мәни о Мемфисин јанына.
Гој көзүмү гырпмадан дојунча бахым сәнә.

Гэлбим мәним арзуларла дөјүнүр,
Синәмдәсә галмајыбдыр үрәјим.
Бәдәнимә пис агрылар долушуб,
Гулаг батуб, көз јорулуб бахмагдан.
Дилим топуг чалыр, сәсим галмајыб.
Бары инсаф елә гој чатым ора.

[ҮЗҮМ ЈЫҒЫМЫ НАГГЫНДА]

Әзиз һекмдарымыз, бах үзүмлүкләринә.
Гој үрәјин шад олсун, гәлбин фәрәһлә долсун.
Гадынлар ајаглајыб үзүм сыхырлар орда.
Тәнәкләрдән салланыр ири-ири салхымлар.

Үзүмүн киләләри әввәлкиндән шириндир,
Онлар сәнин гәлбини әјләндирмәк үчүндүр.
Әсиркәмә өзүнә сәрхош, сәрмәст олмағы.
Ич кефин истәјинчә, өјлән, севин дојунча.

Јаваш-јаваш күн кечир, вахт өтүр, ахшам дүшүр,
Јетишмиш салхымларын үстүнү шеһ бүрүјүр.
Үзүмчүләр үзүмү сыхмаға тәләсирләр,
Һәкмдара кузәдә ширә апарыр онлар.

Ич, ағам, ич дојунча, илаһинин ешгинә,
Бизә һәр бир не'мәти бәхш еләјән онларды.
Сән о бәрәкәт руһлу бағларын һамисинә
Шәраб нәзири вериб, ондан диләк дилә ки,
Кәлән ил мәһсулумуз, шәрабымыз бол олсун.

[НИЛИН ӨЈҮЛМӘСИ]

1

Алгыш сәнә, Хапи!
Сән бу торпаға кәлдин.
Кәлдин ки, чанлансын Мисир,
Ахыны кизлидир, гаранлыг кими олур,
Күнүн күнорта чағы хидмәтчиләри өјәндә ону,

О, Ранын жаратдыгы тарлалары суварыр,
Суварыр ки, һәр кола һәјат версин.

О, сәһраны, гуруну да суварыр,
Көјдән дүшән шеһ дә онун шеһидир.

О, торпагы севир,
Непраны идарә едир,
О, рөвнәг верир Птанын сәнәтинә.

2

Балыгларын јијәси - онлары саһилләрә чатдыран
Јох олур, буғда јығанларын башы үстүндә
Учушан гушлар јохдур.
Онун бармаглары зәифләјәндә, гапананда бурун пәрәләри
һамы јохсуллашыр.
Бу заманлар танрыларын көјләри дә ғысырлашар,
Ғырылар јығын-јығын адамлар.

3

Бәла бүрүјәндә, бәдбәхтлик басанда Јер үзүнү
Ғырылыр ушаг да, бөјүк дә.
О јахынлашанда адамлар бир јерә топалашыр.
Ону чанландыранда Хнум.
О пејда оlanda - Јер үзү күлүр,
Севинир бүтүн варлыглар.
Ғәһгәһә чәкир бүтүн ә'залары,
Күлүрләр бүтүн дишләри ағарынчајадәк.

4

Һәр чүр не'мәт јетирән, бол јемәкләр јијәси,
Көзәлликләр јарадан!
Күч-бәрәкәт јијәси, хош дујғулар ојадан.
Одур - севинч кәтирән,
Одур - сүрүләр үчүн чәмәндә от битирән,
Одур - она верилән гурбанлары јад едән.
О һарда олур-олсун:
Ја гаранлыг дүнјада, ја Көјдә, ја да Јердә

Сахлајыр һөкмү алтда о һәр ики торпагы.
Анбарлары долдурур, тахылдан тығлар вурур.
Јохсуллара әл тутур, онлара не'мәт верир.

Бүтүн ағачлара чичәк бәхш еден,
 Хәтри истәјәнләрин һамысы үчүн
 Бол-бол ағач битирән.
 Өз гүдрәтилә кәмиләр јаратдыран,
 Тишәсиз, дајјонансыз
 Абидәләр јарадан.
 Сирли, көзәкәрүнмәз,
 Нә хидмәтчи сахлајыр, нә дә ки, веркијыған.
 Онун сирри ачылмаз.
 Неч кәс билмир һарадан, һансы јерләрдән кәлир.
 Јазылары охусан, јенә таға билмәзсән кәлдији каһалары.

Һеч бир бинаја сығмаз сәнин бол не'мәтләрин.
 Неч кәсә өз фикрини һекм етмәк кәрәк дејил.
 Сәнинлә фәхр өдирләр кәнчләр дә, ушағлар да.
 Сәнә сәчдә едирләр бејүк һөкмдар кими.
 Сәнин өз ганунларын һеч бир заман дәјишмәз.
 Чыхарсан һәм Ашағы, һәм Јухары Мисирдә.
 Һамы сәнин сујуну ичәр, көзүнә төпәр,
 Чалышырсан чохалсын дүнјанын көзәллији.

Чарчы сәнин һүнәрләрини өјәндә,
 Шадлыг үзә чыхыр, кәнүлләр күлүр.
 Тимсаһлар боғаздыр, Нејт доғмаға башлар,
 Көзәлдир сәнин һелиополунун Доғгуз Аллаһы.
 Тарлада чүчәрәнләр бој атыр - кәнлү тохдур.
 Бол мәһсул адамлара күч верир, гүввәт верир,
 Кими дојуздуруп, кимини шәнләндирир,
 Көтүрүр орталыгдан һәр дедини-годуну,
 Пај верөнин башынын үстә нәзарәтчи јох.
 Адамлар өзү билир һәр шејин өлчүсүнү.

Зүлмәтләри дағыдыб, аләми нурландыран.
 Бол-бол сүрүсү олан,
 Битмәз гүдрәт јијәси.
 Сағлар ичиндә ону танымајан тапылмаз,
 Сәһәр мин бир һәвәслә тарлаја гәдәм гојан.
 Ахшамларса тарланы северәк әзизләјән

Өзүнүн жыгын-жыгын сүрүлөрүни севен,
һамилә оланларын гәлбинә һәјат верир.

12

Сән шәһәрә ајаг басанда
Кәзәл шәјләр јијәси шәнлик едир, севинир.
Јохсул дејир: "Олсајды мәним һәјат чичәјим".
Јер үзүнүн һәр шеји бир-биријлә бағлыдыр,
Бүтүн отлар верилир онун өвладларына.
Әкәр хәрәк јејәнләр ону унудурларса,
Итәр евдән бәрәкәт,
Дүнја бәлаја дүшәр.

13

Еј Хапи, сән кәлән тәк
Гурбанлар кәтирирләр,
Кәтирирләр кәсмәјә сәнинчүн өкүзләри,
Гушлары да сәнинчүн бәсләјиб көкәлдирләр.
Сәнинчүн сәһрадан ширләри овлајырлар,
Сәнә бәхш ејләјирләр чох көзәл һәдијјәләр.
Нечә ки Хапијә гурбан верилир,
О чүр дә верирләр һәр бир аллаһа
Илаһи әтирләр, өкүз, мал-һејван
Чохлу гуш, бир дә од.

Чох каһалар газыб Хапи Фивада
Анчаг о, дүнјада ад чыхармајыб.

14

Аллаһын адыны чағырыр адам
Горханда һөкмүндән гадир һакимин,
Јалварырлар чичәк ачсын һәр ики саһил.
Чичәк ач, чичәклән ди, Хапи.
Адамлара, һејванлара чан верән
Дүзләрин не'мәтләрилә.
Чичәк ач ди!
Чичәк ач, чичәклән ди, Хапи,
Чичәклән, чичәклән, еј пајы көзәл.

Уғурла баша чатдырылыб дүнјада
Ики евин күмүшү - катиб Кагабунун әлијлә.

[И Л А Н Ə Ј Ə]

Сән, еј, ири аддымларла јеријән,
Јоллары улдуз кими, зүмрүд, фирузə сəпən.
Сән чичəк кими кəзəллəшəндə
Мən дə чичəк ачырам чанлы биткилəр кими.

[С Ə Н Ə Р К У Н Ə Ш И Н Ə]

Кəзəлим кəрүнүр Күнəшин кəмисиндə, -
Ра севир ону.
Күндүз кəмиси тəк гүдрəтлидир о, -
Ра севир ону.
Ра чыхыб ки, бахсын кəзəллијинə, -
Ра севир ону.

[К Е Ч Ə Ј Ə]

Кəјлəрин бəтниндə јетишди кечə.
Кəјлəрин бəтниндə ајылды кечə,
Доғма анасына мəхсусдур кечə -
Мənəсə гисмəтдир чан рəхəтлыгы.

Еј кечə, сən мənə рəхəтлыг јетир,
Мən дə бəхш едэрəм сənə рəхəтлыг.
Еј кечə, сən мənə истирəхəт вер.
Мən дə истирəхəт верэрəм сənə!

Ахшам əријэрəк чəкилиб кетди,
Онун əл ағачы - чəлији сынды.
Парча-парча олду онун кузəси,
Пис сују ахараг тəkүлдү јерə.

Кечə өз анасынын - Гызыл илаһəниндир.
Тəбиəтин сүстлүју - динчлијисə мənимдир.

[Ч А Р И Ч Ə Х А Т Ш Е П С У Т Ə З А Т А С Ы
А М О Н Ү Ч Ү Н Ə Т И Р Ə Л Ч Ү Р]

Чаричə өз əлијлə əтирли јағдан əлчүр,
Онун бəдəнинəсə мирра əтири јəхылыб,
Илаһəлəр кими о кəзəл шeһ əтри верир.
Бу рəјиһə гарышыр Пунтун кəзəл əтринə,

Гызыл кими дәрин ишыг сачыб
Уча сәма тағындан парлајан улдуз кими,
Ишыгына гәрг едир өлкәни башдан-баша.

[ЈЕДДИ ХАТХОРУН НӘҒМӘСИ]

Бизим динч зәһмәтимиз - сәнин үчүндүр
Сәнин шәрәфин үчүн рәгс өләјирик.
Көјүн једди гатына
Галдырыг тә'рифини,

Сән һәкмдар әса'сынын јијәсисән,
Јијәсисән бојунбағларын, бәзәкләрин,
Јијәсисән сәнинчүн
Чалынан мусигинин.

Сәнин бөјүклүјүнү һәр күн мәдһ едирик биз.
Ахшамдан сүбһә кими - күн јерә јайылынча.
Сәнин гаршында ојнајырыг, ханым Дендера
Маһны охумагла биз сәни саламлајырыг.

Сән ки шәнликләр шаһы, ојунлар јијәсисән,
Сән мусиги һакими, һәм арфа устасысан.
Сән һәм өлин маһнысы, һәм чәләнк һакимисән,
Өтирләр һемдары, рәгсләр һакимисән.

Биз сәни мәдһ өдирик, өјүрүк шөһрәтини,
Сәнә тә'риф дејирик.
Шөһрәтини биз сәнин көјләрә галдырырыг,
Аллаһдан, илаһәдән уча билирик сәни.

Сән өјкү һәкмдары,
Китаблар һакимисән,
Биликләр саһибисән,
Мирзәләр јијәсисән.

Сәнин бөјүклүјүнә биз һәр күн севинирик,
Сәнә нәғмә дејирик, сәнин гәлбин шад олур.
Һүснүнә бахдыгча биз һәр күн фәрәһләнирик,
Биз сәни көрән заман үрәјимиз шадланыр.

Чөләнкләр һөкмдары, нәғмәкарлар јіјәси,
Сән арамсыз мәстлијин - сәрхошлуғун саһиби,
Гаршында рәғс едирик сәнә алғыш дејирик,
Бүтүн бунларса сәнин гәлбини севиндирир.

[ОСИРИС БАРӘДӘ ИСИДА'НЫН АҒЫСЫ]

Мән гадынам - көзәлијәм әримин,
Сәнә һәм арвадам, һәм Бачыјам мән.
Кәл, төз ол, јаныма кәл!
Чүнки көрмәкчүн сәни мәним үрәјим әсир.
Нә вахтдандыр мән сәнин үзүнү көрмәмишәм,
Ра көјләрдә олса да, зүлмәт басыб әтрафы.

Көјләр јерә гарышыб, көлкә дүшүб јерләрә,
Ајрылығын ачысы үрәјими јандырыр.
Үрәјим аловланыр, бир пислик көрмәсәм дә,
Арамызда ајрылыг дивары јаратмысан.

Јоллар гарышыб, ики шәһәримиз дағылыб,
Мән сәни арајырам, сәнинчүн гәлбим јаныр.
Елә бир шәһәрдәјәм, әтрафда галасы јох,
Сәнин мәһәббәтинчүн јаманча дарыхырам,
Кәл! Орда тәкчә галма! Мәндән узагда дурма!

Бир бах, оғлун Гор говур Сети е'дам јеринә.
Гамышлыгда өзүмү оғлумла кизләтмишәм,
Кизләнмишәм мән сәнин гисасыны алмаға.
Сәндән узагда галмаг - бу нечә зүлүмдүрсә,
Сәнинчүн дә бу өзү еләча дөзүлмәздир.

[КӨРҮШ НӘСРӘТИ]

Чебаутда → мәндән узагларда олан ағам.
Бу күн көрүрәм сәни. Чанындан Пунт әтри кәлир.
Адлы-санлы гадынларын дилиндән дүшмүр адын.
Севинчи-шәһрәтисән бүтүн Еннеаданын.
Гајыдыб кәл өз арвадынын јанына,
Онун үрәји кедир, бил ки, сәндән өтру,

О сәнә сығыначаг, сән ону гучачагсан,
Чўнки сәни көрән тәк онун гәлби шадланыр.

[ДӘФН ЈЕРИНДӘ ВАЈСЫНМАГ]

Адамы сәрхош едән ичкиләри хошлајан,
Чәкилиб кетди бурдан Гураглыг өлкәсинә.
Чохлу, сәјсыз-һесабыз анбарларын јијәси
Инди өзү галыбдыр бир овуч дәнә мөһтач.

ГӘДИМ ШУМЕР
ӘДӘБИЯТЫ

Чевирәни:

Исмајыл ВӘЛИЈЕВ

КИЛ ЛӨВҲЭЛЭРИН ДАСТАНЫ

Кечән әсрин икинчи жарысындан башлајараг Дәчлә вә Фәрат чајлары вадисиндән вә она јахын әразиләрдән тапылан кил лөвһәләр јаваш-јаваш мараг доғурурду. Кил лөвһәләрдә јазылар вә рәсмләр вар иди. О заманлар бу јазыларын ачары һәлә тапылмадыгына көрә һеч кәс онлары охуја билмирди.

...Күнләрин бир күнү Лондонда металишләмә е'малатханаларындан биринә гәрибә бир сифариш верилди. Бу сифариш башгаларына бәнзәмирди. Кил лөвһәләр үзәриндәки ишарәләр метал үзәриндә әслинә ујғун дөјүлүб һазырланмалы иди. Буну е'малатханаја көркәмли инкилис шәргшүнасы һенри Раулинсон гәдим шәргдә тапылан кил јазы ишарәләринин охунушуна һәср олунмуш монографијасы үчүн сифариш вермишди. Мис үзәриндә дөјмә ишини кичик јашларындан ата вә бабасындан өјрәнән кәнч Чорч Смит гравүрү јалһыз һазырламагла кифајәтләnmәди. һәмин јазылары охумага һәвәс кәстәрди, кил китабын ајры-ајры лөвһәләрини-сәһифәләрини әлдә едиб, онлары өјрәнмәјә башлады. Беләликлә, Смит бу лөвһәләрин ән јахшы бәрпачысына вә охучусуна чеврилди. Бундан сонра кил лөвһәләрин охучулары чоһалмага башлады.

1872-чи илдә Смит артыг Ассиријанын мәркәзи Ниневија шәһәриндә апарылан газынтылардан тапылмыш лөвһәләрин арашдырылмасы илә мәшғул олурду. Бир дәфә Смит лөвһәләрин бириндә бәлә бир мәтнә раст кәлди:

Нисир дағы јанында дајанды бизим кәми,
Даг кәмини сахлајыб тутмушду дајаг кими.
Дүз ики күн гојмады кәмини тәрпәнмәјә,
Үч, дерд күн дә гојмады, даг кәмини сахлады,
Беш, алты күн дә кечди, кәмини бурахмады.
Једдинчи күн кәләндә,
Мән көјәрчин чыхарыб ону бурахдым көјә.
Көјәрчин учуб кетди, сонра дөндү керијә.

"Дүнјаны су басмасы", јахуд "дүнја дашгыны" илә бағлы бу поетик парча Смити јени ахтарышларла сөвг етди. Јени лөвһәләр тапылдыгча мә'лум олду ки, бу, Билгамысын (Килгамышын) гәһрәманыгына һәср олунмуш гәдим шумер дастанынын бир һиссәсидир. О, дүнјаны су басандан сонра Јер үзүндә айләси илә биркә саламат галан бир инсанын - Утнапиштинин Билгамыса сөйләдији әһвалатдандыр. Кәнч алимин јени ахтарышлар үчүн марағы даһа да артды. Дастанын галан һиссәләрини дә әлдә едиб охумаг үчүн о, Месопотомијаја сәфәрә чыхды. Месопотомијада апарылан археоложи газынтылар нәтичәсиндә әһвалаты тамамлајан чоһлу јени лөвһәләр тапылды...

Инди о вахтдан јүз илдән чоһ бир дөвр кечиб. Артыг кил лөвһәләрә јазылмыш мәтнләр охунмуш, гәдим инсанларын јаратдыгы бу нәғмәләр вә дастанлар бүтүн дүнјаја таныдылмыш, әксәр халгларын дилләринә тәрчмә олунмушдур. Бу дастан вә нәғмәләрин илк јарадычылары 4-6 мин ил бундан өнчә Дәчлә вә Фәрат чајлары һөвзәсиндә јашамыш шумерләрдир.

"ҺӘН? ШЕЈИ БИЛӘН АДАМЫН ДАСТАНЫ"
(БИЛГАМЫС)

ЧАДУКАР
СИН-ЛИКЕ-УННИНИНИН ДИЛИНДӨН
БИЛГАМЫС ҺАГГЫНДА ДАСТАН

1 лөвһә

1. 1 Дүнҗанын бу башындан, о башына долашмыш,
Дәнизләри адламыш, уҗа дағлары ашмыш.
Досту илә бирликдә дүшмәнләри һагламыш,
Мүдриклијә јетишмиш, дүнҗаны дәрк еләмиш
Бир инсан һаггындадыр бизим бу дастанымыз.

5 О һәр сирри биләрди, о һәр шеји көрәрди,
Јери су басмасындан бизә хәбәр верәрди.
Узун јоллар долашыб, јорулуб әлдән дүшдү,
Башына кәпәнләри сал бир ғајаја дөјдү,
Сонра һасара алыб, адыны Урук гојду,

10 Мүгәддәс Еананын галасы олду Урук.
Диварлара нәзәр сал, бүрчләри дүзүм-дүзүм,
Бу чүр сәддә бәрабәр сәдд көрмәз әсла көзүн.
Кечмишин јадикары, бу гәдим дивара бах,
Иштарын мәнзилинә — Еанаја кәл чыхаг.

15 һеч кәләчәк шаһлар да тикә билмәз бу сајаг.
Чых Урук галасынын дивары үстә јери,
Көр өзүлү нечәдир, нечәдир кәрпичләри.
Дивар бишмиш кәрпичдән бәрк һөрүлүб баша-баш,
Једди мүдрикли гојуб галанын һиминә даш?

(Бундан сонра отуз мисра чатышмыр)

О [бүтүн инсанлардан] әзәмәтли, уҗадыр.

II. 1

О инсандыр, јарыдан чоху танрыдыр анчаг,
Һеч кәс она тај олмаз-онун көркәминә бах!

(Бундан сонра дөрд мисра чатышмыр).

7 Урукун диварыны одур учалдан бөлә
Чылғынлыгда, гүввәдә охшајыр гызмыш кәлә,
Дөјүшдә јарағынын јох тајы-бәрабәри,

10 Тәбил сәсләнән кими ојаныр икидләри -
Сычрајыр јатағындан Урукун әрәнләри:
"Аталарын јурдунда огул гојмаз Билгамыс
Өзү өз башына о кечә-күндүз ачар иш.
О һасарлы Урукун каһиними Билгамыс?

15 Урук огулларынын каһини төк бирди о,
Өзәмәтли, шөһрәтли һәр шејә гадирди о.
Гојмаз ки, аналарын кәлинләри дул галсын
Огуллары далынча узанан бош јол галсын".
Онларын килејини ешидирди танрылар.
Көјләрдән дејирдиләр, еј улу һөкмдар,

20 "Сән икид јаратмышсан, охшајыр гызмыш кәлә,
Дөјүшдә силаһынын јох тајы-бәрабәри,
Тәбил сәсләнән кими ојаныр икидләри!
Сычрајыр јатағындан Урукун әрәнләри
23 "Аталарын јурдунда огул гојмаз Билгамыс
23a Өзү өз башына о кечә-күндүз ачар иш.
О һасарлы Урукун каһиними Билгамыс?

25 Урук огулларынын каһини төк бирди о,
Өзәмәтли, шөһрәтли, һәр шејә гадирди о.
Гојмаз ки, аналарын кәлинләри дул галсын
Огуллары далынча узанан бош јол галсын".
Чох заман бу килеји Ану да ешидәрди.

30 Арууну пәнаһа чағырардылар онлар,
30a "Аруу, Билгамысы бу чүр јаратмышан сән.
31 Бир икид дә јарат ки, күчдә олсун она тән.
31a Бир-биријлә гој онлар һәмишә јарышсынлар
Урук да тамаша едиб, бир аз ејни ачылсын".
33 Аруу ешидәрәк онларын сөзләрини
33a Өз гәлбиндә јаратды Анунун бәнзәрини
О јујуб әлләрини...
34a Килдән бир шеј јоғуруб, көјләрдән јерә атды,

- 35 Гүввәтли бир гәһрәман—Енкидуну јаратды.
 35a Көчәјары төрәјән Нинурта дөјүшчүсү
 36 Јун кими галын түклә бәдәни өртүлмүшдү
 36a Гадын кими башында узун сачлары варды.
 37 Сачынын һәр чәнкәси сүнбүл кими сых иди,
 38 Адамлардан узагды, хәбәрсизди дүнјадан.
 38a Шәһрәтли Сумукантәк кејими варды онун,
 Чүјүрләрә гошулуб чөлләрдә от јејирди.
- 40 Вәһшигә һәлә бирликдә о да су үстә кәлир,
 О да јыртычыларла су ичиб шәнләнирди.
 Инсанды: балыгчыјды, һәм дә маһир овчујду.
 Суватларын мәскәни мәскәни иди онун.
 Биринчи, һәм икинчи, һәм дә үчүнчү күнү.
 44a Суватларын мәскәни мәскәни иди онун.
- 45 Бир овчу көрдү ону, тамам рәнки дәјишди.
 Јығыб мал-гарасыны евинә јола дүшдү.
 Дәһшәтә кәлди, сусду, дили тутулду онун
 Үрәјини гәм үздү, гәлбини өртдү булуд.
 Бу кәдәр лап ишләди илијинәчән онун.
 50 Јол кәлиб јорғун дүшмүш јолчуја бәнзәди о,

- III. 1 Овчу хәбәр кәтириб, атасына сөјләди:
 "Ата, дағлардан енмиш, бир икид киши кәлмиш,
 Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз
 Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри
 Бүтүн дағлары кәзир, вејилләнир, долашыр,
- 5 һәмишә вәһшиләрлә суватлара јанашыр.
 О һәмишә јолуну суларың үстә салыр.
 Горхурам јахынлашам, чүрәтим чатмыр мәним!
 Мән гујулар газырам, о долдурур онлары,
- 10 Мән тәләләр гурурам, о дағыдыр онлары,
 Чөлүн вәһшиләрини чыхарыр о әлимдән,
 Имкан вермир ов тутам дүнјаның чөлләриндән".

Атасы да үз тутуб она белә сөјләди:
 "Оғул балам, Билгамыс јашајыр о Урукда.

- 15 Ондан күчлү, гүдрәтли адам јохдур дүнјада.
 16 Бүтүн елдә таныныр, гүдрәтлидир әлләри,

16a

Көјдөн дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри!
Кет она үз туткунан,
Даныш һәммин адамын гүдрәтиндөн, күчүндөн,
О сәнә шәһвәт долу көзәл гадын верәчәк.

20

Јенсә һәммин адамы јалныз гадын јенәчәк.
Вәһшиләри су үстә о апаран заманда
Гој о гадын сојунсун о әрин габағында.
О, гадыны көрәнтәк она јахынлашачаг.
Буну көрән вәһшиләр ондан узаглашачаг".

25

Овчу өз атасынын сөзләрини ешитди,
Јолланды, Билгамысла көрүшмәк үчүн кетди.
Јол алды аддым атды бирбаш Урука сары.
Билгамысын өнүндә дуруб сөзә башлады:
"Уча дағлардан ениб, бир икид киши кәлмиш,

30

Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдөн дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри
Бүтүн дағлары кәзир, вејилләнир, долашыр,
Һәмишә вәһшиләрлә суватлара јанашыр.
О һәмишә јолуну суларын үстә салыр.

35

Горхурам јахынлашам, чүрәтим чатмыр мәним,
Мән гујулар газырам, о долдурур онлары,
Мән тәләләр гурурам о дағыдыр онлары.
Чөлүн вәһшиләрини чыхарыр о әлимдән
Имкан вермир ов тутам дүнјанын чөлләриндән".

40

Билгамыс гулаг асыб сонра деди овчуја.
"Кет, шәһвәтли Шамхаты көтүр өзүнлә апар.
Вәһшиләри су үстә о суваран заманда,
О гадыны көрәнтәк, она јахынлашачаг,

45

Буну көрән вәһшиләр ондан узаглашачаг".
Овчу кедиб Шамхаты өзү илә апарды,
Јола чыхыб бир баша доғма јерләрә варды.
Үч күндән сонра онлар һәммин јерә кәлдиләр.
Овчуја һәммин гадын ордача кизләндиләр.
Бир-ики күн сәбрлә дајаныб көзләдиләр.
Вәһшиләр су үстүнә будур ениб кәлирләр,

IV. [†]

Јыртычылар ојнаыб су илә шәнләнирләр,
Вәтәни дағлар олан Енкиду да онларла,
Бир кәзир аһуларла, гидаланыр отларла
Вәһшиләрлә бирликдә о да су үстә кәлир,

5 О да ыртычыларла су ичәрәк шәнләнир.
Шамхат бурада көрдү инсанла вәһшиләри
Галын чөлләрдән чыхыб кәлмиш о горхунч әри.
Овчу деди ки, "Шамхат! Тез ол ач әз гојнуну,
Аг бәдәнини көстәр, сөһрлә тезчә ону.
О сәни көрән кими јанына кәләсидир.

10 Чәкинмә, горхма ондан нәфсини гәбул елә.
Сојун палтарларыны, гој кирсин ағушуна!
Ону әјләндир, зөвг вер, сән бу ишдә маһирсән.
Онунла бир бој атан вәһшиләр јадлашачаг,

15 Күчлү бир еһтирасла о сәнә сармашачаг".
Шамхат дөшүнү ачды, бәдәнини көстәрди,
Нәфсини гәбул едиб, онун гојнуна кирди-
Сојунду палтарыны, о кирди ағушуна.
Гадын она зөвг верди, о бу ишдә маһирди.

20 Әр икид еһтирасла она бәрк-бәрк сарылды
21 Алты, једди күн кечди, һәмин јава гадындан
21a Енкиду әл чәкмәдән, арамсыз ләззәт алды.
Нәвазишдән дојараг
О вәһшиләр сәмтә үз тутуб кедән заман
Енкидуну көрәнтәк үз дәндөрдә вәһшиләр.

25 Чөл һејванлары онун чисминдән јан гачдылар.
Енкиду чәлд сычрады, чаны зәифләмишди,
Ајағы јеримирди, вәһшиләрсә кетмишди.
Билди әввәлки кими, гача билмәз јериндән.
Ағлы кәлди башына, фикирләшди дәриндән -

30 Кәлиб јава гадынын гаршысында диз чөкдү,
О шәһвәтли гадынын сифәтинә көз диқди.
Көрсүн нә сөјләјәчәк, гулаглара сәсдәдир.
Гадын сөзә башлајыб Енкидујә сөјләди:
"Сән гәшәнксән, Енкиду, танрыја бәрабәрсән

15 Нијә вәһшиләр илә бу чөлләрдә кәзирсән?
Кәл сәни апарым мән, о һасарлы Урука -
О јарашыглы евә, Анунун мәскәнинә.
Билгамысын һүнәрлә, гоч кими икидләрә
Гүдрәтини көстәриб мәскән салдыгы јерә".

- 40 Сөйләди ки, бу хәбәр онун јатыр гәлбинә,
Онун мүдриг үрәји дост ахтарыр өзүнә.
Енкиду о шәһвәтли гадына белә деди:
"Кәл, Шамхат, мәни апар, апар мәни ораја
О мүгәддәс мәнзилә, Анунун мәскәнинә
- 45 Билгамысын һүнәрлә, гоч кими икидләрә
Гүдрәтини көстәриб мәскән салдыгы јерә
- V, 1 Урукда һарај саллам, мәним күч, гүдрәтим вар
Чөлдә догуланларын гүввәси дә чох олар!"
"Кедәк, Енкиду, кедәк, Урука тут үзүнү,
- 5 Билгамыс олан јерин мән билирәм јолуну.
Кедәк, Енкиду, кедәк, о һасарлы Урука -
О јерә ки, адамлар шух кәјимлә өјүнүр.
О јерә ки, һәр күнү, тоја, бајрама дәнүр.
О јерә ки, учалар арфанын, синчин сәси,
- 10 Шәһвәтли гадынларын сонсуздур әјләнчәси.
Ширин еһтираслары, мин бир севинч вәд едир.
Бөјүк адамлары да кечә јериндән едир.
Енкиду, көрмәмисән сән һәјатын дадыны,
Әзабкөш Билгамысын сонсуз истә дадыны.
- 15 Сән бир она нәзәр сал, үзүнә диггәт јетир,
О мәрддир, әр күчүлә көзәлдир, гүдрәтлидир.
Онун вар көвдәсиндән јалныз еһтирас јағыр.
О сәндән һејбәтлидир, һәм күчлүдүр, һәм ағыр.
Кечә-күндүз билмир о, динчлик, отурмаг нәдир!
- 20 Сән өз чылғынлығыны кәл, Енкиду, әлә, ал,
Ону Шамаш да сефир, Ану, Еллил, Еја да,
Она ағыл бәхш едиб Аллаһлар дәрја бојда.
Сән дағдан өнмәмишдән, кәлмәмишдән бураја
О Урукда Билгамыс, сәни јухуда көрмүш.
- 25 Ојанараг Билгамыс, јухусуну јозмушду.
25a Анасына демишди:
"Мәним анам, бу кечә јуху көрдүм јатанда
Көрдүм улдузлар дәјир көзүмә асиманда.
Елә бил даш дүшдү көјдән мәним башыма,
Ону јердән көтүрдүм, көрдүм ағырды мәндән.
- 30 Силкәләмәк истәдим, тәрпәнмәди јериндән.
Галхды онун үстүнә бүтүн Урук дијары

Чамаат еллик илэ јериди она сары.
Дөврәјә алды ону әр икидләр һәр јандан

35 Јолдашларым өндүләр онун ајагларындан.
Севкилим кими севиб ону басдым бағрыма
Сонра ону кәтирдим ајағына мән сәнин,
Ону мәнә тај тутдун, мәнә бәрабәр дедин."

40 Билгамысын анасы - мүдрик гадын сөйләди:
Көјләрдә улдуз кими көзләринә саташан,
Бир даш кими көјләрдән сәнин үстүнә дүшән
Сән јердән галдырдығын, сәндән дә ағыр олан,
Силкәләмәк истәјиб, тәрпәдә билмәдијин,

47 Севкили гадын кими өз бағрына басдығын,
46 Сонра да ајағыма кәтирдијин о инсан,
45 Сәнә бәрабәр билиб, тај билдијим о инсан

VI. 1 Күчлү бир һәмкарындыр, достун, хиласкарындыр,
Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри,
Севкилин кими ону бағрына басачагсан,
Үрәқдән севәчәксән.

5 О сәнинлә дост олуб, сәни тәрк етмәјәчәк -
Көрдүјүн о јухунун бах беләдир јозуму".
Өз доғма анасына Билгамыс белә деди:
"Мәним анам, мән јенә јатанда јуху көрдүм.
Көрдүм Урукда јерә бир балта дүшүб, һамы
дөврәсинә јығылыб:

10 Галхыб ајаға дурмуш, бүтүн Урук дијары
11 Чамаат еллик илэ јеријир она сары.
12 Дәстә-дәстә ахышыр, һамы кәлиб јығылыр.
13 Севкилим кими севиб ону басдым бағрыма,
14 Сонра ону кәтирдим ајағына мән сәнин

15 Ону мәнә тај тутуб, мәнә бәрабәр дедин".
Билгамысын анасы - Нинсун беләчә деди:

20 "Бах, о балта јеринә сән бир адам көрмүсән,
Севкилин кими ону басачагсан бағрына.
Ону сәнә тај билиб бәрабәр тутачағам,
Дедим ки, о олачаг достун вә хиласкарын.
Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз.
Көјдән дүшмүш даш кими чох ағырды әлләри".
Билгамыс анасына деди:

- 25 "Еллил бујурубдуса - кәрәк өјүдчүм олсун,
Гој елә јахын достум олсун мәним өјүдчүм.
Мән дә ки, өз достумун өјүдчүсү оларам".
Белә јозду о өзү өзүнүн јухусуну".
- 29-30 Енкидуја данышды Шамхат бу һадисәни,
Сонраса башладылар севишмәјә.

II ЛӨВҺӘ

"Ниневија" вариантында лөвһәнин әввәлиндә, үзәриндә миhi јазы олан хырда гы-рыглар нәзәрә алынмазса, јүз отуз бешәдәк сәтир чатышмыр, һәммин мисралар "Ғадим Бабил версијасы"нда "Пенсилванија лөвһәси" адланыр вә ашағыдакы кими верилән бир эпизоддан ибарәтдир:

- II.¹⁷ "Ајаға дур, Енкиду, сәни апарачағам
Еана мә бәдинә, Анунун мәскәнинә.
О јөрдә ки, Билгамыс шөһрәтә, ада чатмыш
20-21 Өзүн кими сән ону сөвәчәксән үрәкдән
22-23 Ғалх торпагдан ајаға, дур чобан јатағындан!"
24 Бу сөзләри ешитди, батды онун ағлына,
25-26 Гадынын мәсләһәти чох тә`сир етди она.
27-28 Парча чырыб бир гырыг Енкидуну кәјдирди
29-30 Сонра бир аз парчајла о өзү дә кәјинди.
31-32 Ушаг кими әлиндән тутуб ону апарды
33-34 Чобан дүшәркәсинә, мал-гара ағылына.
35 Чобанлар дөрд төрәфдән онлары дөврәләди,
а Она ишарә едиб бир-биринә дедиләр:
б "Бу икид көркәмчә дә Билгамыса бәнзәјир,
в Боју ондан көдәксә, мөһкәмдир сүмүкләри
г Бу дүздүр ки, Енкиду чөлләрдә доғулмушдур.
д Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз,
е Кәјдән дүшмүш даш кими чох ағырдыр әлләри.

- II. III.¹⁻² О вәһши һөјванларын дешүндән сүд әммишдир!"
3 Ғабағына гојулмуш сүфрәдәки чөрәјә
4-5 О һөјрәтлә бојланыр, көзүнү дөјә-дөјә,
6-7 О һәлә адам кими чөрәк јемәји билмир,
8-9 Өјрәтмәјибләр ону - сикера ичә билмир.
10-11 Јава гадын сөз ачыб, Енкидуја дејир ки:
12-13 "Чөрәкдән јә, Енкиду, бу, һәјат не`мәтидир,
14 Сикера ичкинән сән, о, дүнја гисмәтидир".
15-16 Енкиду дојаначан, о ки вар чөрәк јөди.
17-18 Үстүндән једди күјүм сикерадан килләтди.
19 Онун руһу ојнады, бәјни тамам ачылды,
20-21 Ғәлбинә севинч долду, чөһрәсини нур алды.

22-23 Әлләрини кәздирди сых түклү бәдәниндә.
 24-25 Зейтүн яғы сүртүб о, бәнзәди инсанлара,
 26-27 Әжинә палтар кәйди бәнзәди икидләрә.
 28-29 Јараг-јасаг көтүрүб дәјүшдү ширләр илә -
 30 Нараһатлығы кетди кечәләр чобанларын.
 31-32 Асланлара күч кәлди, дил тапды гурдла о,
 33 Баш чобанлар динчәлиб кетмишдиләр јухуја,
 34-35 Енкиду кешик чәкир, көмәк едир онлара
 36-37 [.....]

II. ⁶ Хәбәр чатды һасарлы Урукда Билгамыса.

("Гәдим Бабил версијасы"на көрә бу јердән тәхминән беш-алты мисра чатышмыр)

IV. ⁹ Нәмин јава гадынла кеф чәкәндә Енкиду
 10-11 Бир дә бахыб көрдү ки, бир адам вар өнүндә,
 12 Јава гадына деди:
 13 "Шамхат, гов бу адамы!
 14-15 О нијә кәлиб бура? Де көрүм нәдир ады!"
 16 Јава гадын сәсләди
 17 Јахын кәлиб, сонра да кери дөнән адамы:
 18-19 "Икид, јолун һарадыр? Де нијә төләсирсән?"
 20-21 О адам ағыз ачыб Енкидуја сөйләди:
 22 "Никаһ аранкаһына чағырмышдылар мәни,
 23-24 Лакин бизә гисмәтдир бөјүкләрә баш әјмәк!
 25 Шәһәрдә сәбәтләри кәрпичлә долдурурлар.
 26 Јем вермәк тапшырылыб бүтүн күләјәнләрә.
 27 Тәк һасарлы Урукун шаһына гисмәт олур;
 28 Онунчүн ачыг олур јалныз һәрәмханалар.
 29 Тәк һасарлы Урукда шаһа гисмәтди бунлар.
 30-31 Онунчүн ачыг олур јалныз һәрәмханалар.
 32 О орада әјләнир ез кәлин арвадыјла!
 33-34 Бу белә олур, дејим, белә дә олачагдыр.
 35 Танрылар гәрар вериб бу чүр дә галачагдыр.
 36-37 Көбәји кәсиләндән она бу һөкм верилмиш!"
 38-39 Бу сәзләри динләјиб онун рәнки ағарды.

(Бешә гәдәр мисра чатышмыр).

V. ⁷⁻⁸ Өндә Енкиду кедир, далысынча да Шамхат

(Бундан сонра әсас "Ниневия версијасы"ндан бир парча галмышдыр)

II. ³⁵ Кәлиб чыхды Енкиду о һасарлы Урука
 36 "Отуз пәһләван кәлсин, дәјүшәрәм, - деди, - мән!"

37 Никаһ евинә кедән јолу кәсди һәр јөрдән.
 38 Онун үстүнә галхды бүтүн Урук дијары,
 39 Чамаат еллик илә јериди она сары.
 40 Дәстә-дәстә ахышды, һамы кәлиб јығышды.
 41 Дөврәјә алды ону әр икидләр һәр јөрдән.
 42 Ушаг кими өпдүләр онун ајагларындан:
 43 "Бу күндән јанымыза көзәл бир икид кәлиб!"
 44 О кечә Ишхар үчүн јатаг һазырланмышды,
 45 Лакин о Билгамыса танрытәк рәғиб кәлди,
 46 Кәсди һәрәмханада гапыны ајағыјла;
 47 Енкиду гапылары гојмады ки, ачыла,
 48 Гојмады ки, Билгамыс ораја тәшриф ғыла.
 49 Никаһ һәрәмханасы өнүндә туташдылар,
 50 Күчәдә, енли јолда дөјүшә башладылар,
 Дәһлизләр јерә чөкдү, силкәләнди диварлар

VI. ²⁴⁻²⁵ Билгамыс дизи үстә әјилиб енди јерә
 26-27 һирсини күчлә боғду, өзүнү алды әлә
 28-30 Үрәји сојујанда Енкиду деди белә:
 31-32 "Сәни јалныз бу чүрә
 33-34 Галаларын чамышы Нинсун доға биләрди".
 35 Әр икидләр ичиндә башын учадыр сәнин
 36-37 Инсанлара шаһлығы Еллил һөкм вериб сәнә!"

("Ниневија версиясы"нда II лөвһәнин бундан сонрақы мәтниндән јалныз чүз"и парчалар галмышдыр: бирчә бурасы ајдындыр ки, Билгамыс өз достуну анасы Нинсунун јанына апарыр):

["....."]

III. ⁴³ Бүтүн елдә о әрин әлләринә тај олмаз,
 45 Көјдән дүшмүш даш кими, чох ағырды әлләри!
 46-47 Хејир-дуа вер она, гој мәнә гардаш олсун".
 48 Билгамысын анасы, чамышабәнзәр Нинсун
 49 Сөз ачараг чәнкавәр Билгамыса сөјләди:
 50 "Мәним оғлум [.....]
 Ағырдыр [.....]"

VI. ¹ Билгамыс да сәз ачыб анасына деди ки:
 [.....]
 Гапыја јахынлашыб мәнә күчүн көстәрди,
 Чылгынлығыма көрә мәним дәрсими верди.

⁵ Енкидунун нә досту, нә дә ки, анасы вар,
 һеч заман гырхылмајыб башындакы бу сачлар.
 О чөлләрдә доғулуб, она тај тапмаг олмаз"

Енкиду динләјәндә онун бу сөһбәтини
Гәлбинә гәһәр долду, кәдәрләниб ағлады.

10 Јашармыш көзләриндән јашы күчлә сахлады:
Бош-бекар отурмагдан күчләри азалырды.
Бир-биринә сарыныб, отурдулар јанашы,

13 Гучаглајар бу чүрә доғма гардаш-гардашы.

*(Мәзмунун давамы "Гәдим Бабил версијасы"нын Јел ләвһәси адланан III ләвһәси
әсасында бәрпа олуна биләр.)*

II. 32-33 Билгамыс јерә бахыб, Енкидуја сөјләди:
34-35 "Нијә јаш илә долуб, гәм јағыр көзләриндән,
36-37 Үрәјин кәдәрләниб, ачы көкс өтүрүрсән?"
38-39 Енкиду ағзын ачыб Билгамыса сөјләјир:
40-41 "Достум, гәһәрләнмишәм, гәм тутуб боғазымы,
42-43 Бош-бекар отурмушам, итир күчүм-гүввәтим".
44-45 Билгамыс сөһбәт ачыб, Енкидуја сөјләди.

III. 1-2 "Достум, бурдан узагда, Ливан дағлары вардыр.
3-4 Сидр мешәси илә өртүлүдүр о дағлар.
5 О мешәдә чох залым бир һумбаба јашајыр.
6 Кәл бир күн әлбир олаг, кедәк ону өлдүрәк,
7 Дүнјада нә пис көз вар, шәр очаг вар сөндүрәк.
8-9 О дағлары бүрүјән Сидри кәрәк мән гырам,
10-11 Өзүмә ад газаныб, шөһрәтими галдырам".
12-13 Енкиду чавабында Билгамыса сөјләјир:
14 "Достум, бир заманлар мән дағлары долашанда,
15 Вөһшиләрлә бирликдә мешәләри ашанда
16 Көрмүшдүм, о мешәнин дөрд јанында хәндәк вар.
17 О мешәнин ичинә мәкәр кирмәкми олар?
18 Һумбаба дөһшәтлидир, сәси туфандыр онун,
19 Ағзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!
20 Нәдән бу чәтин ишә киришмәк истәјирсән?
23-24 Һумбабанын јурдунда дөјүшмәк истәјирсән?"
25-26 Билгамыс Енкидуја сөз ачыб бөлә деди:
27 "Достум, Сидр дағына чыхмаг истәјирәм мән
28 Һумбаба мешәсинә галхмаг истәјирәм мән,

(Ики-үч мисра чатышмыр)

33 Дөјүш балтасыны мән асарам кәмәримдән.
34-35 Сән далымча кәләрсән, мән өндә кедәчәјәм!"
36-37 Енкиду да бу заман Билгамыса сөјләди:
40-41 Онун намиси, танры Веер бизи көрмәјә

42 нумбабаја, Шамашын өзү гүввэт верибдир,
43 Танры Аддунун өзү она мәрдлик көндөриб.
44 [.....]

V. ¹ Сидр мешәләрини горуја билсин дејө
Еллил горхунчлуг вериб, зәһм вериб нумбабаја.
Агзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!
4 Дејирләр о мешәјә кедән јол чох ағырдыр.
4a О мешәнин ичинә мәкәр кирмәкми олар?
5 Сидр мешәләрини горуја билсин дејө
5a Еллил горхунчлуг вериб, зәһм вериб нумбабаја,
О мешәјә кирәнин әл-ајағы бошалыр".

("Јел ләвһәси"нин мәтни давам едир.).

IV. ³⁻⁴ Билгамыс сөһбәт ачыб, Енкидуја сөјләди:
5 "Достум, уча көјләрә ким галхыб, ким учалыб?
6 Кимләр күнәшә чатыб аллаһлардан савајы,
7 Инсан исә бу күн вар, сабаһ јох.
8 О нејләсә әбәсди, күләк алыб апарыр,
9 Сәни елә индидән өлүм горхусу алыр.
10 Бәс һаны икидлијин, чәсарәтин бәс һаны?

11-12 "Мән габагда кедәчәм, сән архадан декинән:
"горхма, ирәли вар!"
13 Мәһв олсам гәм јемәјин, дүнјада адым галар.
14-15 Дејәрләр ки: "Билгамыс залым нумбаба илә
дејүшләрә атылды!"
16 Будур, мәним евимдә тәзә ушаг доғулур,
17 "Атамдан даныш" дејә , јанына кәлир бир күн:
18 [.....]
19 "Ким олмуш мәним атам, сәнин достун" - Сорушар.
20 Онда сән данышарсан, мәним руһум шад олар.
21 [.....]
22 Инди сән бу сезүнлә мәни гәмләндирирсән.
23-24 О дағлары бүрүјән Сидри кәрәк мән ғырам,
25 Өзүмә ад газаныб, шөһрәtimi артырам.
26 Достум, мән усталара бијар бујурачағам:
27 Гој онлар јолумуза силаһлар дүзәлтсинләр.
28 Онлар усталара бијар вердиләр.
29 Усталар јығышдылар,
Мәшвәрәт еләдиләр.
30 Нәһәнк әмудлар тәкүб,

31 Үч талантлыг¹ балталар
32 Хәнчәрләр дүзәлтдиләр,
33 Ики талантлыг бычаг тәкүб һазырладылар.

34 Тијәләрин һәр ағзы отуз миналыг² иди,
35 Хәнчәрләрин дәстәси отуз миналыг ызыл.
36 Билгамысла Енкиду һәр бири он талантлыг
силаһла јүкләнмишди.

37 Урук гапыларындан једди ғыфыл ачылды,
38 Чамаат бу сәфәрдән хәбәр тутуб јығылды,
39 Урукун күчәләри адам әлиндән тыхды.
40 Билгамыс чамаатын әнүнә чыхды.
41-42 Һасарлы Урук әһли јерә чөкүб отурду:
Билгамыс чамаата сөзләрини бујурду:
44 "Ешидин, еј һасарлы Урукун аһыллары,
45 Ешидин, еј һасарлы Урук халгы, ешидин.

V. ¹ Көрүн Билгамыс сизә нә дејәчәк, ешидин:
2 "Өлкәләр горхузаны мән көрмәк истәјирәм.
3 Ону Сидр мешәсиндә әлдүрмәк истәјирәм.

4-5 Гој дүнја ешитсин ки, мән - Урукун өвлады
һансы күчә гадирәм.
6 О дағлары бүрүјән Сидри кәрәк мән ғырам,
7 Өзүмә ад газаныб, шөһрәтими артырам!"
8 О һасарлы Урукун башбилән аһыллары
9 Билгамыса белә бир нитглә чаваб вердиләр:
10 "Сән кәнч олдуғун үчүн, езүнә һагг верирсән,
11 һеч өзүн дә билмирсән һечә бир иш көрүрсән!
12 Билирик Һумбабанын һејбәтли көркәми вар,
13 Онун силаһыны бәс, сөјлә, ким дәф едәчәк?
14 Мешәнин дерд јанына дәрин хәндәк газылыб

15 Һеч о олан мешәнин ичинә кирмәк олар?

16 Һумбаба дәһшәтлидир, сәси туфандыр онун,
17 Ағзындан алов чыхыр, нәфәси гандыр онун!
18 Нәдән бу чәтин ишә киришмәк истәјирсән?
19 Һумбабајла јурдунда дејүшмәк истәјирсән?

¹ Т а л а н т - гәдим пул ваһиди.

² М и н , м и н а - гәдим чәки ваһиди.

- 20 Билгамыс адамларын динләди сөзләрини,
 21 Күләрәк, өз достуна зилләди көзләрини:
 22 "Кәл достум, нә дејирәм, инди гулаг ас, дајан,
 23 "Елә мәним өзүм дә ондан горхурам јаман.
 24 Онунчун мешәјә кәл биз бирликдә кедәк
- 25-26 Горху кәлмәсин дөјә ону биркә елдүрәк!"
 27 Урук ағсагаллары Билгамыса дедиләр:
 28-29 "[.]
- 30 [.]
- 31-32 Илаһән сәннән кетсин, танры һифз етсин сәни
 33 Гој ән уғурлу јоллар сәни ора апарсын,
 34 Гој јоллар сәни бир дә бу Урука гајтарсын!"
- 35 Билгамыс диз чөкәрәк Шамашын гаршысында
 36 Деди: "Мән бу сөзләри чох диггәтлә ешитдим,
 37 Онунчүн дә Шамаша мән белә сәчдә етдим:
 38 Гој илаһи бу јолда һәјатымы һифз етсин,
 39 Бир дә мәни Урукун галасына јетирсин,
 40 Бу јолда сән көлкәни үстүмдән әсик етмә!"

*("Гәдим Бабил версијасы"нда бундан сонра бир нечә дағылмыш мисра кәлир.
 Онлара әсасән куман етмәк олар ки, гәһрәманларын фал ачмасына Шамаш
 икибашлы чаваб вермишдир.)*

- 46-47 Габагчадан верилән хәбәри динләдикдә
 48 [. . . .] о, отуруб ағлады,
- VI. ¹ Јаш ахды Билгамысын о дәмдә көзләриндән:
 2 Бир јола чыхырам ки, һеч ајағым дәјмәмиш,
 3 Бир јолдур ки, јурдум да һәлә ону көрмәмиш.
 4 Бир күн мән өз хошума
- 5 Белә сәфәрә чыхыб, зәфәрлә дә гајытсам,
 6 Онда сәнә, еј Шамаш, дуачы оларам мән.
 7 Бүтүн бүтләринә мән кәлиб дәхил дүшәрәм".
 8 Онун өнүнә һәр чүр јараг-јасаг гојдулар -
 9 Әмуд, јекә хәнчәрләр,
 10-11 Јајыны вә охданы вердиләр әлләринә.
 12-13 О, әмуду кетүрдү, охданы да долдурду.
 14 Аншан јајыны алаб, күрәјинә апарды.
- 15 Хәнчәрләри кәмәрә кечирдиләр икидләр,
 16 Јола һазырлашдылар

(Бундан сонра ики ајдын олмајан сәтир кәлир: даһа сонра ики сәтир кәлир ки, бунлар "Ниневия версиясы"нын III лөвһәсиндәки һифз олунмамыш биринчи мисраја ујғундур).

III ЛӨВҲӨ

- VI. ¹⁹ Ел ағсаггаллары она хәјир-дуа вердиләр,
²⁰ Билгамыса јол үчүн нәсиһәт еләдиләр:
² "Билгамыс, өз күчүнә чох да архајын олма,
³ Үздән лагәјд ол сән, күчлү зәрбә вур амма.
⁴ Һәмишә өндә кедән јолдашыны горујар,

⁵ Биринчи чығыр ачан өз достуна јол ачар.
Сәндән габагда кетсин гој Енкиду кедәндә,
Сидрә кедән јолу о сәндән јахшы билир.
О дөјүшдә чох олуб, вурушмада маһирди,
Енкиду, гору ону, гору өз достуну сән

¹⁰ Сән ону гучағында хәндәкләрдән кеч апар,
Биз сәнә тапшырырыг шаһы — беләдир гәрар
Гајыданда сән бизә сағ-саламат вер ону.
¹³⁻¹⁴ Билгамыс сөһбәт ачыб Енкидуја сөјләди:

¹⁵ "Достум, кәл Екалмахдан јолумузу салаг биз,
Шаһ анасы Нинсунун һүзуруна бујураг
Бөјүк Нинсун мүдриқдир, һәр шөјдән хәбәрдарды,
Бизә мәсләһәт верәр, доғру јол кестәрәр о"
Әл-әлә тутуб достлар - Билгамысла Енкиду

²⁰ Екалмаха кетдиләр.
Билгамыс дахил олду шаһ анасы мүлкүнә:
"Нинсун, чыхачағам мән чәтин, узаг јүрүшә -
һумбаба олан јерә.

²⁵ Һеч бәләд олмадығым бир саваша кедирәм
Һеч бәләд олмадығым бир јола чыхырам мән.
"Нечә ки, мән кедирәм, керижә дәнмәмишәм,
Нечә ки, мән чатмамышам Сидр мешәләринә,
О залым һумбабаны нечә ки, әзмәмишәм,

³⁰ Нечә ки, шәр ишләри дүнјадан силмәмишәм
Сән гамәтинә лајиг көзәл палтарлардан кеј,
Шамашын шәрәфинә гаршына бухурдан гој!"
Билгамысын јаныглы нитгинә гулаг асан
Шаһ анасы Нинсунун гәлбини губар алды.

- II. ¹ Нинсун дөнүб өзүнү арамханаја салды.
 Сабунлу көклөр илө бадәнини јуду о.
 Өз гамәтинә лајиг көзәл палтар кејди о.
 Синәсинә јарашан бојунбагы да салды
 Белинә гуршаг вуруб, башына тач гојду о.
- 5 Икидләрин ардынча бир чам тәмиз су атды.
 Пилләләрлә чыхыб о евин дамына галхды,
 Галхыб тә'риф деди о
 Шамашын шәрәфинә,
 Өлини көјә тутду, ун гурбаны гојду о,
 Шамашын шәрәфинә.
- 10 "Нијә бир огул вердин мәнә сән Билгамыс тәк,
 10a Нијә онун көксүнә гојдун нараһат үрәк.
 Ојатмасын јериндөн, о, јолдан галмајачаг,
 Һумбабанын далынча чәтин јола кедәчәк.
 Неч бәләд олмадыгы бир саваша кирәчәк
 Неч бәләд олмадыгы бир јол илә кедәчәк.
- 15 Нә гәдәр ки, кедәчәк, керијә дәнмәјәчәк,
 Нечә ки, о чатмајыб Сидр мешәләринә,
 О залым Һумбабаны нечә ки, мәһв етмәјиб,
 Јер үзүндән нечә ки, шәр гүввәни силмәјиб,
 Вахтын јетишдијини акаһ етдијин заман
- 20 Сәнин јадына салсын горхмадан Аја-кәлин
 Ахшамлар динчлик үчүн евинә чәкиләркән
 Кечә кешикчиләрә тапшырарсан ону сән".
- (Сонра дохсанадәк сәтир чатышмыр).*
- IV. ¹⁵ Бухурданы сөндүрдү, гуртарды ибадәти,
 Енкидуну чағырыб она белә сөjlәди:
 "Енкиду, еј гүдрәтли, еј мәним доғмадығым!
- 8-19 Танры үчүн гурбанлыг каһинләр, гызлар илө
- 20 Мән сәни Билгамыса сирдаш е`лан етмишәм".
 Чыхарыб Енкидунун бојнуна тилсим асды.
 Танрынын арвадлары она әл узатдылар,
 Гызлар да үрәкдән она дуа етдиләр.
 "Енкидујам! Вилгамыс мәни дә өзү илө
 жүрүшләрә апарды!" -

25 "Билгамыс Енкидујла ағыр жүрүшө варды".

(Ики мисра чатышмыр)

28 Нә гәдәр ки, о кедир, керијә гајытмајыб,
28a Нә гәдәр ки, о һәлә сидр чөлүнә чатмајыб
Ај өтсә дә онунла бирлиқдә олачағам.

30 Ил әтсә дә онунла бирлиқдә галачағам!

(Сонра жүз отуздан артыг сәтир чатышмыр)

IV ЛӨВҺӘ

(Бүтүн версијаларда бу лөвһәдән јалныз ајры-ајры парчалар галмышдыр. Онларын јерләшдирилмә ардычыллығы о гәдәр дә ајдын дејил)

[.....]

а Ијирми мәнзилдән бир јола нишан гојдулар,
б Нәр отуз мәнзилдән бир дүшәркә дә салдылар,
в Нәр күн онлар бирлиқдә әлли мәнзил өтдүләр,
г Алты һәфтә үч күндә Фәрат чајы кәрүндү.
д Күнәшин гаршысында онлар гују газдылар.

[.....]

и Билгамыс даға чыхыб әтрафа көз кәздирди.
ө "Дағ, мәнә сән хејирли јуху кәтир!" сөјләди.

[.....]

(Дөрд ајдын олмајан сәтир кәлир: кәрүнүр, Енкиду Билгамыс үчүн чадыр гурур)

о Билгамыс чәнәсини дизләринә сөјкәди,
п Ширин јухуја кетди, ујуду инсан оғлу.
ө Кечәнин бир аләми јухусундан ајылды,
р "Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән нијә ојандым?
с Достум, көр нә дејирәм, бајағ бир јуху кәрдүм,
т Јаман горхулу иди, мәним кәрдүјүм јуху
у Кәрдүм ки, сәнинлә дағ учгунлары алтда
бирлиқдә дајанмышыг,
ү Дағлар учуб төкүлүб, биз алтында галмышыг,
ф Биз [.....]"
х Сәһраларда доғулан һикмәтдән һалы олур,
һ О досту Билгамыса јухуну бөлә јозду:
ч "Кәзәл јуху көрмүсән, кәрдүјүн јухунун, дост,
инан ки, гијмәти чох,

ч
ш
аа
Лухуна кирән дағын зәррәчә горхусу јох.
Биз һумбабаны тапыб ону мәһв едәчәјик,
О мундар мејитини күллүјә атачағы!

бб
вв
гг
гг
дд
еө
өө
жж
зз
пп
рр
сс
тт
Сәһәр тездән Шамашдан шад хәбәр алачағы!"
Ијирми мәнзилдән бир јола нишан гојдулар,
Һәр отуз мәнзилдән бир дүшәркә дә салдылар
Һәр күн онлар бирликдә әлли мәнзил кетди.
Алты һәфтә, үч күндән сонра ора чатдылар...
Күнәшин гаршысында онлар гују газдылар.
[.....]
Билгамыс даға чыхыб, әтрафа көз кәздирди.
"Дағ, сән мәнә хејирли јуху кәтир"— сөјләди.
Кечәнин бир аләми јухусундан ајылды,
Галхыб өз досту илә данышмаға башлады".
"Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән нијә ојандым?
Мән бир јуху да кәрдүм, сәксәниб дә ојандым.

з
4
Дүнја ләрзәјә кәлди, јер ајрылды, чахнады,
Әлбәјаха олдум мән бир вәһши әкүз илә.

5
5а
б
7
8
9
О елә бөјүрдү ки, јер јарыја бөлүндү
Онун галдырдығы тоз кејүн үзүнү алды.
Мән онун гаршысында дизи үстә јыхылдым.
Лакин тутдум [.....]
О мәнә әл узадыб, мәни галдырды јердән
Мәнә јемәк једириб
Тулуғдан су да верди".

10
11
12
13
14
"Бизим үз тутдуғумуз танры дејил о әкүз
Амма ки, әкүзә дүшмән дә демәк олмаз.
Күнәш нурлу Шамашдыр, сәнин јухуна кирән,
Дарда көмәк әлини һәмишә бизә верән,
Сәнә јемәк, су верән

15-16
17
Танры Лугалбандадыр!
Дүнјада көрүнмәмиш бир зәфәр чалачағы!

д
в
с
а
ө
Сәһәр тездән Шамашдан шад хәбәр алачағы!"
Ијирми мәнзилдән бир јола нишан гојдулар,
Һәр отуз мәнзилдән бир дүшәркә дә салдылар.
Һәр күн онлар бирликдә әлли мәнзил кетдиләр.
Алты һәфтә үч күнә узун јоллар доланыб,

Ливанын дагларына онлар кәлиб јетдиләр,
Күнәшин гаршысында онлар гују газдылар,
[.....]

Билгамыс даға чыхыб әтрафа көз көздирди,
"Дағ, мәнә сән хејирли јуху кәтир"- сөјләди.

III. ⁶ Билгамыс чәнәсини дизләринә сөјкәди,
Ширин јухуја кетди, ујуду инсан оғлу.
Кечәнин бир аләми јухусундан ајылды,
Галхыб ~~әз~~ досту илә данышмаға башлады:

10 "Мәни сәнми сәсләдин? Бәс мән нијә ојандым?
Мәнә тохунмадын ки? Нијә дурдум јухудан?
Танрымы өтдү бурдан? Титрәмәјә дүшмүшәм.
Достум, үчүнчү јолду бу чүр јуху кәрүрәм.
Бу јуху даһа бәддир, даһа горхунч јухудур.

15 Көрдүм көј уғулдајыр, јөр мөһкәм курулдајыр,
Бирдән күнәш тутулду, чөкдү гаты гаранлыг.
Шимшәкләр парылдады, алов пүскүрүб галхды,
Од күкрәди, көјләрдән өлүм јағышы јағды
Үфүгүн нуру солду, одлар, аловлар сөндү,

20 Истиләр кечиб кетди, дәрд тәрәф күлә дөндү,
Дур јаыдаг керијә, бизә мәсләһәт кәрәк!"

22 Енкиду баша дүшүб, јухунун мә'насыны
Билгамыса сөјләди:

*(Бундан сонра јүз ијирмијә гәдәр мисра чатышмыр, ајры-ајры парчалар галмышдыр.
Онлардан бөлә анлашылыр ки, гәһрәманлар бәлкә дә кери чәкилмишләр, лакин
сонра јенә сәфәри давам етдирмишлар вә бу заман Билгамыс даһа үч јуху
көрмүшдүр.)*

(Билгамысын сонунчу (3) јухусуну, јухусунда азмаң кәрмәјини Енкиду бөлә јозур)

а "Достум, һәмин јухунун јозуму бах беләдир:
б Азмана охшатдығын, горхулу һумбабаны
в Һәлә ишыглашмамыш мәғлуб едәчәјик биз,
г Әлбир олуб сәнинлә зәфәр чалачағыг биз.
г О нифрәт етдијимиз, дүшмәнимиз һумбаба
д Ајағымыз алтында тапданыб мәһв олачаг".

*(Лакин нәдәнсә гәһрәманлар уғур газана билмирләр, Билгамыс јенә дә танрысы
Шамашдан көмәк истәјир).*

V. ³⁸ (...) Шамашын гаршысында көз јашы
ахыдыр о;

"Урукда сән Нинсуна нә вә'д еләмишдин бәс?

Сөзүнә әмәл елә, инди мәнә гулаг ас!"
О һасарлы Урукун өвлады Билгамысын
Сәси Шамаша јетди,

Шамаш ону ешитди.

Гәфил дәрин көјләрдән, чағырыш ешидилди:
"Тәләс, јахынлаш она мешәјә чәкилмәмиш,
Чәнкәллијә кирмәмиш тез үстүнү кәсдирин.

Тез үстүнү кәсдирин
О әјнинә кејмәмиш једди горхунч кејими.
Кејимләриндән јалныз тәк бири әјниндәдир.
Туташды бирдән онлар
Гызмыш төкәләр кими баш-баша дәјди онлар,
Бүтүн гәзәби илә тәк бирчә нә'рә чәқди,
Мешәнин саһибинин сәси кәлди узагдан,
Һумбаба илдырым тәк һарај салды узагдан.
Билгамыс сөһбәт ачыб Енкидуја сөјләјир:

VI. 1 "Тәкликдә инан, бизә о һеч нә өдә билмәз.
Ајрылыгда бизим дә әлимиздән иш кәлмәз.
Сылдырым тәк кечилмәз, икиликдә кечиләр,
[.....]

Үчгәт һөрүлмүш кәндир асанлыгла гырылмаз,
Бир чүт шир баласынын күчү ширдән аз олмаз!"

(Бундан сонра ијirmiјәдәк сәтир чатышмыр).

Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөјләди:
"Әкәр биз сәнинлә мешәјә кедиб кирсәк,

Тамам әлдән дүшәрик, голларым зәифләјәр".
Билгамыс чавабында Енкидуја сөјләјир:
"Доғруданмы бу ишдә биз мискин олачағыг?
Биз дәрәләр долашыб, нечә дағлар ашмышыг.
Сидри гырمامыш һәлә
Гаршымызда дурандан горхачағыг биз мәкәр?

Достум, вурушлар көрүб, дәјүшләрдән чыхмысан,
Чанына зәһәр һопуб, өлүмдән горхмамысан.
[.....]
Сәнин сәсин тәбил тәк әзәмәтли курлајыр!
Гој голларын ачылсын, кејлик чыхсын чанындан

35 Достум, кэл бир әл-әлә, чијин-чијинә кедәк,
36 Гој вуруш јанғысыјла аловлансын үрәјин.
38 а Өлүмү јаддан чыхарт, өмүр газаначагсан
Өндә кедән өзүнү, јолдашыны һифз едәр.
Онларын ады-саны, ели-обаны кәзәр!"

40 Онлар Сидр мешәсинә јетишдиләр беләчә,
Сөһбәтләрини кәсиб дајандылар сакитчә.

V лөвһә

I. 1 Онлар кәлиб дурдулар мешәнин ғырағында,
Көрдүләр ағачларын упуча гамәтини,
Көрдүләр сидр дағынын, танрылар мәскәнини
Һумбаба кәзән јердән ајаг сәсләри кәлмир:

5 Чыгырлар вар бурада; јоллар, кечидләр раһат
Көрдүләр сидр дағынын танрылар мәскәнини
Ирнишнинин тахт-тачыны.
Дағларын әтәјиндә күчлү чәтир бағламыш ағачлары
көрдүләр

Ағачларын кәлкәси раһатдыр, көз охшајыр,
Көјәмләр пәһрәләјиб, оранын кол-косу вар,

10 Сидрләр бој атдыгча, бој атыр олеандрлар.
Мешәнин һәр тәрәфи хәндәклә дөврәләниб,
Онун үздә икиси хәндәкләрә бүлүнүб.

(Бундан сонра алтмышадәк мисра чатышмыр.)
Галмыш парчаларда "дартылыб алынмыш ғылынчлардан", "зәһәрли дәмидән"
данышылып, Һумбабанын (?) өз горхунч шүә-кејимини (?) кејмәси вә Еллилин
лә нәтләнмәси куманы һаггында данышылып. Сонра Енкидунун нитги кәлир.

II. 18 Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөјләјир:
"Һумбаба [.....]

20 Тәкликдә инан, бизә о һеч нә едә билмәз,
Ајрылыгда бизим дә әлимиздән иш кәлмәз.
Сылдырым тәк кечилмәз, икиликдә кечиләр.
[.....]

25 Үчгат һөрүлмүш кәндир асанлыгга ғырылмаз,
Бир чүт шир баласынын күчү ширдән аз олмаз!"

(Бешиңчи лөвһәнин бундан сонракы "Ниневия версиясынын" мәтни галмамышдыр.
Епосун һетт дилинә тәрчүмәсинин бир парчасындан көрүнүр ки, гәһрәманлар Сидри
ғырмаға кириширләр. Анчаг Һумбабанын пејда олмасы онлары горхудур. Лакин
Шамаш көјдән онлара ғышгырыр ки, горхмасынлар вә онларын көмәјинә сәккиз

күләк кәндәрир, бунун көмәји илә гәһрәманлар Һумбабаја үстүн кәлирләр. Һумбаба
јәлварыб аман истәјир, лакин Енкиду ону бағышламағы Билгамыса мәсләһәт
көрмүр. Бундан башга Һумбабанын "шүә кејим"ләрини ајры-ајрылыгда "өлдүрмәк"
дә ләзым имиш. Мәзмунун давамы јалныз "Гәдим Бабил версиясы"ндан "Бауер
фрагменти" адланан парчадан мә лумдур).

9 Билгамыс сөһбәт ачыб Енкидуја сөјләјир:
10 "Һумбабаны бирликдә өлдүрмәјә кәдәндә
11 Сачылан о шүалар карыхыб јох олачаг.
12 Шүалар итән заман дүнја да гаралачаг!"
13 Енкиду чавабында Билгамыса сөјләјир:
14 "Достум", чүчәләр гачмаз анасы тутуланда!
15 Ишыг шүаларыны сонра да тапмаг олар,
16 Онлар отун ичиндә чүчә кими гачышар,
17 Өввәл өзүнү өлдүр, сонра о бириләри".
18 Билгамыс ешидәндә силаһдашын сөзүнү.

I. 19 Өз дөјүш балтасыны әзәмәтлә галдырды,
Гуршағындан ғылынчыны сыјырды,

21 Дүшмәнин пәјсәринә вар гүввә илә вурду.
22 Бу ан досту Енкиду зәрбә вурду синәдән,
23 Дүшмән јерә ыыхылды үч гүввәтли зәрбәдән.
24 Өзалары сусталды, гүввәдән дүшдү бәдән.

25 Кешикчи Һумбабаны вуруб јерә сәрдиләр.
26 Ики мәнзилә гәдәр инилдәди мешәлик,
27-28 Ики дост мәһв етдиләр ағачлары-тирләри,
Онлар ғырыб-төкдүләр сидр ағачларыны.
29 Ливанда, Сариада¹ - ады саја салынан

30 Мешә көзәтчисини Енкиду мәһв еләди.

31 Бир раһатлыг бүрүдү уча-уча дағлары.
32 Мешәли зирвәләри, јашыллыглары.
33 О мәһв етди мешәдә бүтүн кешикчиләри -
34 Мәһв етди Һумбабанын бүтүн шүаларыны,
34 а Једдисини дә тамам мәһв еләјәндән сонра
Ачды дөјүш торуну,
Бир дә једди талантлыг санбаллы хәнчәрини

35 Ачды сәккиз талантлыг јүкү дә бәдәниндән,
Аннуакларын кизли мәскәнин о тапды.

¹ С а р и а — Сурија вә Фәләстин арасындакы һермон дағынын гәдим адыдыр

Билгамыс доғрајырды бирчә-бирчә сидрләри,
Енкиду чыхарырды торпагдан көтүкләри.
Сөз ачараг Енкиду сөйләди Билгамыса:
"Мәним достум Билгамыс, биз өлдүрдүк сидрләри
Көтүр дәүүш балтаны кечир даһа белинә,
Шамашын гаршысында дил төк, тәшәккүр елә
Сидрләри апарырыг Фәратын саһилинә".

(Сонра лөвһәнин ахырынадек мәтндән јалһыз чүз'и парчалар галмышдыр).

VI ЛӨВҲӘ

Јујунуб сығалланды,
бәдәни пар-пар јанды,
Сачларыны алһындан күрәжинә туллады,
Төкдү кир-пасағыны, тәмизлијә чыхды о,
Палтарыны кејинди, кәмәрини бағлады,

Билгамыс тач кејиниб елә бир сығал вурду,
Мөлејкә Иштар онун тамашасына дурду.
Деди: "Икид Билгамыс, кәл сән мәним әрим ол,
О јеткин бәдәнини мәнә бағышлакынан!
Јеканә әр оларсан, мән арвад оллам сәнә,

Дүзәлтдирәрәм сәнә алтун чәнк арабасы,
Голлары кәһрәбадан, тәкәри гызыл олар.
Она күчлү гатыр јох, туфанлары гошарлар.
Сидр әтри сача-сача гәдәм гој евимизә
Сән евә бујуранда, дахил оlanda бизә,

Өпсүн ајағларыны дөшәмәм, евим, тахтым,
Гаршында диз чөксүн сәнин дәвләтлиләр, ағалар,
Сәнә хәрәч верилсин бол мәһсулу дүзләрин,
Не'мәти тәпәләрин.
Кечиләрин үч бала,
гојунун екиз доғсун,
Јүк дашыјан ешшәјин
гатыра чатсын сәнин.

Чәнк арабанда атлар јүрүшдә дөнмәз олсун,
Бојундуруг алтында кедән өкүзләринин
Өвәзи тапылмасын".

22-23

Билгамыс сөһбәт ачыб Иштара белә дејир:
"Нијә истәјирсән ки, мән сәнинлә евләним?"

25

Чанына сүртмәк үчүн зәјтун јағы верәрәм,
сәнә кејим аларам,
Мән сәнә әт верәрәм, херәк, јемәк јолларам.
Илаһәләрә лајиг чәрәк једиздирәрәм,
Мәләјкәләрә лајиг шәрбәт ичиздирәрәм.
Евини тәмтәрагла, чаһ-чәләлла бәзәрәм.

30

Анбарыны мән сәнин тахылла долдуарам.
Мән сәнин бүтләринә паптар кејиндирәрәм.
Анчаг сәни өзүмә арвад еләмәрәм мән!
Сән одлу бир күрәсән, сојуг олса сәнәрсән
Бир гара гапысан ки.
сахламырсан туфанын, күләјин гаршысыны.

35

Гәһрәманын башына төкүлән бир сарајсан.
Өзү өз паланыны ајаглајан филсән сән.
Зәһмәтини чәкәни јаңдыран гәтрансан сән
Дашыјанын үстүнә су чиләјән тулугсан,
Сән - һөркүнү сахлаја билмәјән тава дашы.

40

Мүстәбидсән, халгыны дүшмәнләрә сатырсан.
Сәндәлсән, саһибинин ајағыны сыхырсан.
Сөјлә, һансы әрини севмисән ахырачан
Һансы әмәлин сөјлә шәһрәтләндириб сәни?
Гој сајым нечәсијлә ејш-ишрәт етдијини!

45

[.....]
Кәнчлијиндә, илк әрин Диммүзијә о ки вар,
Нәсиб етдин көз јашы, напәләр* һычгырыглар.
Кәнч бир чобаны севдин, о көрнәјә сән гылдын.
Сонра зәрбә ендириб ганадларыны гырдын;

50

О һәлә дә чәлләрдә гышгырыр: "вај ганадым!"
Ән күчлү асланы да севиб бағрына басдын.
Сән она једди дәфә једди чүр гују газдын.
Дөјүшдә ад газанан бир аты да севмисән,
Она гырманч вә шаллаг, јүјән нәсиб етмисән.

55

Она нәсиб етмисән једди мәнзил кечмәји,
Она нәсиб етмисән буланыг су ичмәји.

Аглар гојмусан онун анасы Силилини
Бир заманлар севмисән бир кечиотараны,
О кәтириб сүфрәнә күллү көмбә дүзәрди,

60 О сәнә һәр күн көрпә әмликләрдән кәсәрди.
Сән она зәрбә вүруб дөндәрдин чанавара
Өзүнүнкүләр ону инди салыб дағлара,
Өз итләри јазығын будуну парчалајыр.
Сән о бағбан бабаны-Ишуллануну севдин.

65 О сәнә салхым-салхым хурма јығарды һәр вахт
Мәһәббәтлә о сәнин столуну бәзәрди,
Сән она јахынлашдын,
фикрини она ачдын:
"Ишулланум, гој сәнин јеткинлијини дадаг,
Сојунуб гојнума кир, сәнинлә биркә јатаг!"

70 О сәнә чаваб вериб деди:
"Истәјин нәдир?
Јемәмишәм һеч заман анам биширмәјәни
Мән јејә биләрәмми намәһрәм херәјини?
Һәсир дајә туфана таб кәтирә биләрми?"

75 Сән бу сезү ешитчәк
Вүруб о күнаһсызы һөрүмчәјә дөндәрдин.
Сән ону ағыр, чәтин иш далынча көндәрдин,
О даһа ез торундан гуртула билмәјөчәк.
Мәни дә севәрәк сән,
бу һала салачагсан!"

80 Иштар гулаг асараг бу дејилән сөзләрә,
Гәзәбләнәрәк учуб галхды әнкин көјләрә.
Өз атасы Анунун гаршысында ағлады.
Анасы Ангуја да көз јашлары ахытды.
Сөјләди ки: "Билгамыс мәни рүсвај еләди,

85 Бүтүн ејибләрими мәним үзүмә деди.
Деди күнаһларымы,
сајды нөгсанларымы".

87-88 Ану да чавабында гызы Иштара деди:
Јәгин Билгамыс шаһы сән тәһгир еләјибсән,
90 О да ејибләрини сәнин үзүнә дејиб,
Сајыб күнаһларыны,
сајыб нөгсанларыны".

Иштар өз атасына - Ануја сөjlәди ки:
"Ата, бир буға jарат, Билгамысы мәһв етсин,

Бу тәһгир үчүн кәрәк чәзасына о jетсин!
Өкүзү jарадыб сән,
ону мәнә бәхш етсән,
Jашадығы jердәчә онун чаныны аллам,
О дүнjанын ән дәрин гатына jола саллам
Дириләри jәмәкчүн галдыррам өлүләри

Өлүләрдән аз олсун гоj сажы дириләрин
Ану сөһбәт ачараг Иштара белә деди:
"Буға истәjирсәнсә доғруданда әкәр сән,
Урукда дүз jедди ил чохлу саман олачаг

Чохлу jем jығмалысан мал-гарадан өтрү сән,
Чөлүн һеjванларына сән от бечәрмәлисән".
Иштар сөһбәт ачараг сөjlәjир атасына:
Урукда мал-гараjа от тәдарүк етмишәм

Чөлүн һеjванларына отлаглар бәсләмишәм".

*(Сонра үч-дөрд мисра чатышмыр, орада көjlәрдә олан буға һаггында
данышылырмыш).*

Ану ешидәрәк деjиләнләри,
Jаратды Буғаны онун хәтринә,
[.....]
Иштарса көjlәрдән говуб Буғаны:
Кәтириб чыхартды Урука

Чатанда Урукун күчәләринә;
[.....]
О Буға jериjиб Фәрата енди.
Jедди гуртума ичди, чаjын суjу jох олду,
Нәфәс дәрдикчә jердә jедди хәндәк оjулду;
Урукун jүз икиди jыхылды о хәндәjә.

Икинчи нәфәсдә дә дәрин калафа ачды.
Ики jүз Урук әри jыхылыб ора дүшдү.
Үчүнчү нәфәсдә о Енкидунун үзүнә
селик-түпүрчәк атды,
Енкиду сычраjараг буjнузларындан тутду,
Jенә онун үзүнә Буға селик ахытды.

Енкиду имкан тапыб Билгамыса сөjlәди:
"Әзиз дост, шөһрәтимиз јајылыбдыр һәр јерә,
Бәс нечә чаваб верәк инди биз бу тәһгирә?"

"Достум, мән дә көрүрдүм Бугада
чылғынлығы.

Бизи горхуда билмәз онун азғынлығы.
О Буганы икимиз
Бир јердә өлдүрәрик,
Мән онун үрәјини чыхардарам јериндән,
Шамаша апарарам.
Бүјнузуна зейтун јағы долдуруб,
Лугалбандаја чатдырарам.

Сән онун гујруғунун јапыш јоғун јериндән
Алнына, пејсәринә хәнчәр вурачағам мән,
[.....]
Енкиду һәрләјерәк онун далынча гачды,
Гујруғунун лап јоғун јериндән о јапышды,

[.....]
Билгамыс өз достунун икидлијини көрдү.
Буганын пејсәринә, алнына хәнчәр вурду,
Кәтирдиләр гојдулар Шамашын гаршысына
Бир аз көнарда дуруб, сәждә өтдиләр она,

Сонра һәр ики гардаш отуруб динчәлдиләр
Иштар галды Урукун гала диварларына
Дивар үстә сәрилди, бу иш кәлди арына:
"Буганы өлдүрмәклә мәни рүсвај еләдин,
вај һалына, Билгамыс!"
Енкиду гулаг асыб Иштарын бу сөзүнә,

Буганын сағрысыны кәсиб чырпды үзүнә:
Буга кими едәрдим, сән дә дүшсән әлимә.
Онун бағырсағыны долајардым белинә!"

Иштар јүнкүл гызлары, кәзәјән гадынлары
Јығыб аглашма гурду Буганын сағрысына.
Билгамыс бир јерә топлады усталары,
Јоғунлуғуну өјдү усталар бүјнузларын;
Санки отуз миналыг кашыдан төкүлмүшдү,

165 Ики бармаг гәдәри гапындыр сағанағы.
Иқи буінуз тутуму - алты пәй зейтун жағы
Чанына җахсын дејә өзүнүн танрысына
Лугалбандаја верди.
Буінузлары апарыб ағалыг җатағынын
диварларына вурду.
Кедиб Фәрат чајында јудулар әлләрини

170-171 Урук күчәләријлә онлар јола дүзәлди,
Урук әһли онларын тамашасына кәлди.
173-174 Билгамыс сөз сөјләди садә уруклулара:

178 "Бир көрүн, ким көзәлдир
гәһрәманлар ичиндә?
Көрүн әзәмәтпидир ким чаванлар ичиндә?
Бүтүн гәһрәманларын Билгамысдыр көзәли,
Енкидудур әрләрдән дә мәғрур, ән чүссәли,
Гәзәблә говдугумуз о, илаһә Бугасы

180 Опмады истәјинә, арзусуна чатасы.
[.....]

Билгамыс сарајында бөјүк шәнлик дүзәлтди,
Сонра да гәһрәманлар јатыб јухуја кетди.
Енкиду јатыб кечә белә бир јуху көрдү,

185 Галхды икид Енкиду, јухусуну данышды:

VII ЛӨВҲӘ

I. ¹ "Достум, улу танрылар мәшвәрәт еләјирләр".

*(Сонрасы јалныз һетт дилиндә галмыш "Периферија версијасы"ндан бир парча әса-
сында мә лумдур. Онун мәзмуну әсас версијанын үслубуна ујғунлашдырылараг
ашагыда верилир).*

2 [.....]
3 Мәним кечә көрдүјүм јухуну ешит дејим.

4.5 Ану, Еллил вә Шамаш нәсә данышырдылар:
5a Буганы, һумбабаны нијә өлдүрдү онлар?
6 Еллилә тәрәф дөнүб,
7 Ану деди: "Дағлардан сидри оғурлајанлар
8 Өпүмә пәјигдирләр!"
9 Еллил сөјләди ки, гој Енкиду өлсүн онда,

- 10 Билгамысса јашасын!"
Шамаш исә гәһрәман Еллилә чаваб верди:
12-13 "Буганы, һумбабаны онлар өлдүрмәдими
сәнин кестәришинлә?
13 а Инди күнаһсыз јерә нијә өлсүн Енкиду?
14 Еллил дә ачыгланыб деди Шамаша : "Динлә,
15-16 Онлар достлуг етмирми бәс һәмишә сәнинлә!"
17 Билгамысын көзүндән јаш ахды ондан јана:
18 Гардаш, әзиз гардашым, ахы бир сөjlә мәнә
Мән тәмизә чыхмышам нијә сәнин јеринә?
20-21 Бир дә: "Доғрудурму бу, кабусла кәлиб мән дә,
отурачағам орда, мөзар кирәчәјиндә,
22 Севимли гардашымы бир дә өз көзләримлә
көрә билмәјәчәјәм?"

[.....]

(Ола билсин ки, "Периферија версијасы"нын Фәләстин әразисиндә Мекиддодә тапылан аккад дилиндәки парчасы да бураја аиддир).

- [.....]
2-3 Енкиду әли илә Билгамыса тохунуб
она белә сөjlәди:
4 һумбабаны мәһв едиб
сидри мән гырмамышам.
5 [.....]
6 [.....]
7 Танрыларын топлашыб, јашадығы мешәдән
8 Тәк бирчә сидри белә мәһв еләмәмишәм мән!"
8 а Билгамыс бу сәданы өшидәрәк ојанды
9 Гәһрәмана сөjlәди:
10 "Сәнин көрдүјүн јуху хејирдир, уғурлудур,
11 Бир аз чәтин олса да ахыры хејир олар..."

(Көрүнүр "Ниневия версијасы"ндан олан парча да бураја аиддир, лакин ола билсин ки, ондан әввәл јухарыда верилән "Периферија версијасы"ндан чох фәргли мәтн олмушдур. Енкидунун нитгиндәки чох позулмуш бир нечә сәтирдән сонра ашағыда-
кы мисралар кәлир)

1. 27-28 Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөjlәјир:
"Кәл кедәк Еллилдән дә илтимас едәк!" дејир.

Мә'бәдин гаршысында ајаг сахлады онлар.
 Көрдүләр ки, орада ағач бир гапы вардыр,
 О гапы, — Енкиду сөһбәт ачыб ,Билгамыса сөjlәjир:
 О гапы Енкидудан Еллилә јадикардыр.
 Енкиду сөһбәт ачыб Билгамыса сөjlәjир:
 "Ағач гапы үзүндән бу бәлалар үз вәрди!"
 [.....]

Енкиду нәзәр салыб, гапыја көз јетирир,
 Адамла данышан тәк онунла сөһбәт едир:
 "Ади, тахта гапыдыр, хисси јох, дујғусу јох:
 Ағыл дөјилән шөјдән бир дырнаг да јохдур.

О учабој, гамәтли сидри көрәнә кими
 Ијирми мәнзил кечиб чох ахтармышам сәни
 Дүнјада о ағача мөкәр тајмы тапылар.
 Бојун он сәккиз сажын, енин алты сажын вар.
 Чәфтән, һәнчәман, сүнкүн он ики дирсәк олар

һазырлајыб кәтирдим, бәзәдим Ниппурдад да,
 Билсәјдим ағибәтин бу олачаг ахырда.
 Билсәјдим о зәһмәтин будур мәнә галаны
 Чилик-чилик едәрдим, кәтүрәрдим балтаны.
 Сал бағлајыб бир јоллуг ахыдардым сулара.

(Сонра дерд анлашылмаз мисра кәлир)

Анујла Иштар инди кечмирләр күнаһымдан!
 Сәни нијә дүзәлтдим, нијә бу иши тутдум,
 Мә'мин бәхшиши илә мәһв еләдим әзүмү.
 Каш сәнин кәләчәјин шаһы һазырлајајды,
 Каш сәнин лајларыны танры низамлајајды,
 Мәним адымы позуб, өз адыны јазајды.
 Бу гапыны чыхарыб, о гапыны асајды!"
 Ағлады ичин-ичин Енкидунун сөзүндән,
 Килә-килә јаш ахды Билгамысын көзүндән.
 Билгамыс Енкидуја бурада бөлә сөjlәди:
 "Танры сәнә көзәл нитг, дәрин ағыл бәхш едиб,
 Бу чүр ағынла сән көр нәләр дүшүнүрсән?
 Әзиз дост, чох гәрибә дүшүнүрсән бу јердә.
 Елә бир горху јохдур сән көрдүјүн јухуда
 Ахыры хејирлидир, наһагды аһу-зарын,
 Милчәк ганады кими тәрпәшир додагларын!
 Горхулу олса белә, јозуму гијмәтлидир,

с	Нәдәнсә дириләрин гәлбини гәмләр дидир.
т	Јухулар гәм-гүссәни гисмәт верир сағлара
у	Индисә гој јалварым мән улу танрылара,
ү	Рәһм истәјим. гој сәнин танрына үз чевирим.
ф	Танрыларын атасы Ану рәһм етсин јенә
х	Лап Еллил дә, Шамаш да гој сәнә рәһм етсинләр.
һ	Онларын бүтләринә сајсыз алтун бәзәрәм!"
и	Шамаш буну ешидиб көјдән она үз тутду.
и	"Еј шаһ, алтун сәрф едиб бүтә, јорма өзүнү
ш	Танры кери көтүрмәз сөйләдији сөзүнү.
шш	Атылмыш пүшкү даһа
	кери гајтаомаг олмаз.
ч-ш	Инсан кәлди-көдәрди, дүнјада һеч нә гапмаз!"
ч-ш	Шамашын бујруғуна Енкиду дуруб бахды,
чч-ш	Шамашын гаршысында онун көз јашы ахды:
III. ⁴	Шамаш, јалварырам мән,
	мәнә гәним кәсилән
4 а	Овчу-балыгчы инсан тәлѣјимин учундан
5	Мәнә имкан вермәди достум тәк шәһрәтләним,
	Гој овчу достларытәк шәһрәт тапа билмәсин
	Гој сәнин габағында онун пајы азалсын.
8 а	Гој голлары бошалсын ову јахшы олмасын.
9 а	Гој гурдуғу тәләдә бир һејван да галмасын.
9 а	Овчунун арзулары гој галсын үрәјиндә!"
	О һирсләниб Шамхата лә`нәтләр јағдырырды.
10	"Кәл,а јавә, көзәнтә, сәнә диләк диләјим,
	Дүнја варкән вар олсун, гој сәнә гарғыш дејим,
	Сәнә нифрәт јағдырыб, о ки, вар лә`нәтләјим.
14	Гој мәним гарғышларым сәни тезликлә тутсун
14 а	Евиндәки шадлығы, раһатлығы сојутсун.
15	Көкәлмиш гызларыны севә билмәјәсән сән.
	Онларла тој-дүјүнә, шәнлијә кирмәјәсән.
	Сәнин көзәл гојнуна пивә төкүб әјјашлар
	Бајрам күнү донуну мурдар еләсин онлар.
	Гәшәнк мунчуғларыны әлиндән дартыб алсын,
	Дулусчулар далынча кил атыб әлә салсын.
20	Бу дүнјадан дојунча кам ала билмәјәсән,
21	Инсана шухлуг, севинч, тәравәт верир күлүш
21 а	Евиндә һеч бир заман севиниб күпмәјәсән,
	Зөвгү дә, сәфаны да алсынлар әлләриндән

Дөрд јолун ајрычында сәфил допанасан сән.
Чөллөрдө кечөлөмөк сәнин гисмәтин олсун,

25 Диварларын дибиндә јатмаг адәтин олсун.
Динчлик нәдир билмәсин гычларын, ајагларын,
Чолаг, әјјаш әлиндә әзилсин јанагларын

30 Сәдагәтли бир арвад һај салсын, хар оласан,
Уста даман евинин үстүнү дүзәлтмәсин.
Учуг диварларына чөл јарасасы долсун.
Очагында гонаглыг, нә дә бир шәнлик олсун.
[.....]

35 [.....]
Гој богазын тутулсун, бағрын иринлә долсун,
Нә атсалар гаршына диләнчи пајы олсун.
Сән тәмизлик адыјла мәнә зөвчә олмусан,
Мән тәмизин үстүнә јалан-бөһтан атмысан!"

40 Онун дедикләрини Шамаш ешитди, билди,
Көјүн дәринлијиндән белә бир сәда кәлди:
Нијә, Енкиду, нијә Шамхаты лә'нәтләдин,
О ки, танрыја лајиг чөрөк кәтирди, једин.
О сәнә ичмәк үчүн шаһа лајиг су вериб,

45 Сәнә бојуна лајиг палтарлар да кәјдириб,
Сәнә Билгамыс кими јахшы силаһдаш вериб.
Инди сәнин һәм достун, һәм гардашын Билгамыс
Сәни гојачаг уча, чох улу бир јатаға,
Һөрмәт, еһтирам илә һагг јолу - бир јатаға,

50 Даим раһатлыг үчүн бир аз сола чәкәчәк;
Дүнја һөкмдарлары ајағыны өпәчәк.
Дејәчәк, Урук әһли ағласын сәни зар-зар,
Шән адамлар да сәнин јасыны сахласынлар.
Өзү дә сәндән сонра чырыг-чындыр кәјәчәк,

55 Шир дәриси кәјиниб чөлдә кечәләјәчәк".

Енкиду ешидәндә Шамашын сөзләрини
Гәзәбли үрәјинә бир аз сәринлик јағды,

Чылгынлашмыш көксүнө хөйли сакитлик ахды.
Деди: Шамхат, гој сәнә башга бир гисмәт кәсим,

IV Сәни атыб кедәнләр дөнүб јанына кәлсин.
Гој сәнә һөкмдарлар, шаһлар да һејран олсун.
Көрәндә гәһрәманлар сәнинчүн тел тәрпәтсин.

5 Кешикчи сахламасын, сәнә кәмәр бәхш етсин,
Көзәл шүшә пәрәкләр, чәвахир, алтун версин,
Сәнә дөјмә сырғалар, һәдијјәләр кәтирсин
Дөвләт сел кими ахсын,
башына тахыл јағсын.
Чадукәрләр гој сәни өз јериндән көтүрсүн,
Танрыларын мүлкүнә ибадәтә кәтирсин.

10 Гој сәнин хатиринә
Једди өвлад анасы өз әрини тәрк етсин!"
Кечә өз јатағына тәнһа узанан заман,
Енкидунун ичинә бир ағры долду јаман
О дәрдини ачараг өз достуна сөјләди
"Кечә јуху кәрмүшәм, әзиз дост, ешит, - деди, -

15 Көјләр һарај салырды, нида галхырды јердән
Онларын арасында дајанмышдым тәкчә мән,
Бир дә бир адам варды, тутгун иди үз-көзү
Мән фыртына гушуна охшатдым ону, дүзү.
Ити чајнағы варды, гартал кими ганады,
Сачымдан јапышараг көз ачмаға гојмады.

20 Ону вурдум - тулланыб тез сычрады кәнара,
Сонра о мәни вурду, о дәм сағалды јара.
Сонра вәһши өкүзтәк јөријиб мәни јыхды,
Ағыр мәнкәнә кими бәдәними бәрк сыхды.

25 Дөдим, мәни хилас ет!" Сән хилас едәммәдин,
Онунла вурушмаға горхдун, кедә билмәдин
Сән јалныз [.....]
[.....]

31 О мәнә тохунараг, мәни гуша чевирди,
Ганад тахды чијнимә, әдәти гуш ганады,
Үзүмә бахды, бахды, сонра мәни апарды,
Иркалланын мүлкүнә — зүлмәт евинә варды.

35 Кедәр-кәлмәздир ора, кедән керијә дөнмәз,
О евин сакинләри ишыгдан мәһрумдурлар.

Күл илә гидаланыб, торпагла доланырлар.
Онлар гуша бәнзәјир,
Ганадлы палтар кејир.

Ишыг үзү көрмүрләр, зүлмәтдә јашајырлар
Чәфәтә вә гапылары тоз басар, торпаг тутар,

Мәним гәдәм басдығым һәмин Мејит евиндә,
Солгун әклилләр көрдүм о мәнзилин ичиндә,
Көрдүм бизим дүнјаја бир вахт саһиб оланлар,
Орададыр — онлар иди о әклил апаранлар.
Ану илә Еллилә онлар әт говурмасы,
Сәпсәрин тулуг сују, чәрәк апарырдылар.

Мәним кирмиш олдуғум һәмин Мејит евиндә;
Бир каһин, бир хидмәтчи, бир чадукәр јашајыр,
Улу танрыларын да орда гуллугчусу вар
Орда Етана илә Сумукан да јашајыр,

Јерин мәлаикәси Ерешкигал јашајыр.
Онун да габағында јерин мирзәси, о гыз
Белет-сери диз чөкүб.
Онун үчүн охујур, тале јазыларыны,
О башыны галдырыб өнүндә көрдү мәни.
Деди ки, о адамы артыг әчәл алмышдыр!

(Сонра әллијәдәк мисра чатышмыр. Енкиду јенә јуху көрүр. Бу јуху һаггында сөһбәт ашағыдакы сөзләрлә гуртарыр):

"Бүтүн әзијәтләри биз арамызда бөлдүк,
Јадда сахла, унутма, достум әмәлләрим!"
Онун досту чох чәтин јозулмаз јуху көрмүш,
Јуху көрәндә онун тагәти дә түкәнмиш.

Енкиду узанмышдыр,
Бир күн, ики күн кечмиш
Һәлә дә о узаныб,
Беш күн, једди күн, сәккиз,
доггузунчу күн,
Онунчу күн јетишди, ағрылары чоһалмыш.

Он биринчи күн өтдү, он икинчи күн кәлди,
Енкиду јатағындан бир азачыг дикәлди.
Билгамысы сәсләјиб, она белә сөјләди:
"Көрүнүр, достум даһа мәнә нифрәт бәсләјир.
Онунла Урукда биз бир јердә мәсләһәтләшдик.

15 Мән дөјүшдән горханда о мәнә көмәк етди,
Дөјүшдә дада јетән дост инди һара кетди?
Достум, икимизи дә өлүм көзләмирми бәс?"

(Сонра лөвһәнин сонунадәк ијirmi беш-отуз мисра чатышмыр)

VIII ЛӨВҲӘ

1 Уфүгә сәда дүшүб, агаранда дан јери,
Билгамыс сөнбәт ачыб достуна белә деди:
"Енкиду, достум, буну сөјләјим јахшы бил сән,

7 Анан антилоп доғуб сәни чөл ешшәјиндән.
Узаг отлаглардакы мал-гара сүрүсүнүн,
Вә вәһши пејванларын сүдүлә бөјүмүсән.
Сидр мешәсиндәки сән салдығын чығырлар,
Кечә-күндүз арамсыз сәнин далынча ағлар.
Баш һасарлы Урукда ағсагаллар ағлајар,

10 Архамызча көз дикиб, гол ачанлар ағлајар.
Бир заманлар бирликдә башына галхдығымыз
Мешәли зирвәләрин этәкләри ағлајар.
Һөнкүр-һөнкүр ағласын отлаглар ана кими
Бир вахтлар мешәсинә кириб јол ачдығымыз

15 Сидрләр ширә төкәр, сәрвләр дә көзјашы,
Ағлајыр ајылар да, кафтарлар, бәбирләр дә,
Вашагларла, өкүзләр, кечиләрлә ширләр дә.
Мараллар, чүјүрләр дә, мал-гара да — о ки ыар,
Ағлајар чөлләрдәки вәһшиләр, јыртычылар.

20 Саһилиндә гүрурла доландығымыз Јевлеј,
Сууну ичдијимиз Фәрат да ағлајар пеј!
Көз јашыны ахыдар Урукун икидләри,
Буғаны өлдүрәндә бизә тамаша едән
арвад-ушаг ағлајар.
Адыны шөһрәтләндирән о хејрхәһ шәһәрин
әкинчиси ағлајар.

25 О кәсләр ағлајар ки, гәдим адамлар кими
сәнинлә өјүнәрди,
О кәсләр ағлајар ки, сәнә өз сүфрәсиндә
бир вахт чөрәк верәрди.

Ајагына өтир-јағ чәкән кәниз ағлајар,
Сәнә шәраб ичирән гулун кәз јашы ахар.

30 Чанына зејтун јағ сүртән јава гадын ағлајар,
Сәнин мәсләһәтинлә өзүнә арвад тапыб,
Никаһ отағына илк гәдәм басан ағлајар,
Гардашларын ағлајар, бачы кими һај салар,
Јаслара батар тамам, налә чәкиб сач јолар!
Узаг сүрүләрдәки ата-анасы кими,

35 Енкидуја ағлајыб сыхачам көзләрим.
36 Инди мәни ешидин, еј әрәнләр, ешидин!

II, 1 Еј һасарлы Урукун гочалары, ешидин!
Достум Енкиду үчүн мән кәз јашы тәкүрәм,
Ағычы арвадлар тәк һај салыб һөнкүрүрәм:
Ағыр, күчлү балтамы дајағымы, архамы

5 Әжилмәз хәнчәрим, дөзүмлү галханымы,
Бајрам бүрүнчәјими, чәлаллы палтарымы -
Шәр иблис, јағы иблис мәним әлимдән алды!
Сәһрада һејванлары вә вәһши ешшәкләри
гован гардашым мәним!
Сәһралары долашан Енкиду, достум мәним -
мәним кичик гардашым!

10 Бирлиқдә уча-уча дағлара чыхдығымыз,
Буганы икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз,
Инди бу нә јухудур кәлиб сәни чуғлајыб,
Мәни дә ешитмирсән, үзүнү зүлмәт алыб!"
О артыг башыны да галдыра билмир даһа,

15 Үрәјини диншәди, үрәји вурмур даһа,
О достунун үзүнү өртдү кәлин үзү тәк
Өзү дә гартал кими фырланыб кәшт өдирди,
Елә бил ки, баласы тәләјә дүшән ширди,
Гәзәблә вар-кәл едиб ора-бура кедирди.

20 Кәтан кими дартырды, сачларыны јолурду.
Палтарларыны дидиб, чырыг-чындыр олурду.

Үфүгә сәда дүшүб, ағаранда дан јери

Билгамыс өлкәсини чагырырды адбаад
Мискәрләр, дөмирчиләр, дашҗонанлар кәлирди.

Һејкәлтараһлар кәлир, даш гојанлар кәлирди.
"Достум, сәнә мән елә башдашы дүзәлдәчәм,

Беләсини һеч бир кәс достуна дүзәлтмәјиб:
Сачы лачивөрд, алты дашдан, һөрүләчәк,
Үзү әһәнкдән, өзү алтундан јолуначаг.

(Сонра ијirmiјәдәк мисра чатышмыр).

"... Инди сәнин достунам, сән дә гардашсан мәнә,
Чох улу, әзәмәтли јатаг гурмушам сәнә.

Даим раһатлыг үчүн бир аз сола гојмушуг.
Чох улу һөкмдарлар өпдү ајагларындан,
Бујурдум, Урук әһли аглајыр сәни зар-зар,

Шән адамлар кәдәрлә инди сәнә јас сахлар.
Сәнсиз чыр-чындыр кејиб, баш-јахамы ачарам,
Шир дәрисинә кириб сәһралара гачарам!

Үфүгә сәда дүшүб агаранда дан јери

(Бундан сонра јүздән чох мисра чатышмыр).

Билгамыс өзү килдән бир һејкәлчик дүзәлтди.
Сонра тахтадан бөјүк бир маса да чыхартды.
Әгигдән гајырылмыш габы балла долдурду,
Столу бәзәјерәк Шамаш үчүн апарды.

(Бу лөвһәнин сонунәдәк әллијә гәдәр ше'р чатышмыр, онларын мәзмуну Билгамысын фал ачмасындан вә танрыларын чавабындан ибарәт олмушдур. Күман ки, бу парча мәзмун е'тибары илә "Гәдим Бабил версијасы"ндакына бәнзәр олмуш, лакин бурада дејил, ән сонунчу "Мејенер лөвһәси" адланан онунчу лөвһәдә јерләшмишдир. Ашағыда ондан һәмин мәтн верилир, илк мисралар тәрчүмәчиләрин өз еһтималларындан ибарәтдир.)

Еллил онун дедији сөзү ешитди, билди,
Бу вахт гәфил көјләрдән белә бир сәда кәлди:
Билгамыс, адамлара чоҳдан белә бујурулуб
Әкинчи торпаг әкиб, мәһсул јығмагда олуб,
Нахырчы илә овчу һејванларла доланыр,

лөвһә X.² Дәрисини кәжиниб, әтијлә гидаланыр,
Билгамыс, сәнсә инди елә шеј истәјирсән.

Һеч мәним күләкләрим сулары тәрпәдәндән
Белә бир шеј олмајыб.

5 Шамаш чох кәдәрләнди, онун јанына кәлди,
Билгамыса сөјләди:

"Сән һара чан атырсан?

Кәзсән дә каинаты

Һеч вахт тапа билмәзсән

ахтардығын һәјаты.

Билгамыс чавабында Шамаша белә дејир:

"Мән дүнјаны доланыб, инди начар галмышам,

Мәкәр бу јер үзүндә раһатлыг, динчликми вар?

Елә бил индијәдәк мән јухуда олмушам!

Гој ки, көзләрим дојсун бир аз күн ишығындан.

Зүлмәт фәјдасыз шејдир, инсана нур кәрәкдир!

Көрән бир дә өлүләр

Күнәши көрә биләр?"

(*"Гәдим Бабил версиясы"*нда лөвһәнин сонун кими ијirmiјәдәк мисра чатышмыр).

IX ЛӨВҺӘ

1.¹ Билгамыс әзиз досту Енкидудан өтәри
Ачы-ачы аглајыб, кәзир чөлү-дүзәни:
"Мән дә өләчәјәмми бир күн Енкиду кими,
Горху чанымы алып, гүссә јејир ичими.

5 Өлүмүн горхусундан гачырам сәһралара
Убар Тутунун оғлу Унтапиштим һардадыр,
Онун һәкмү алтына кечмәк үчүн тәләсиб
Инди кәдирәм ора.
Бәләнләри адлајыб дағлара галхдым кечә,
Орда ширләри көрүб горхудан әсдим нечә,

10 Үз тутуб, ағыз ачыб Синаја јалварырам
Мән бүтүн танрылара дуачы миннәтдарам.
Мәни әввәлки кими горујун, һифз өләјин!"
О кечә јатды, сонра јуху көрүб ојанды,
Көрдү ширләр ојнашыр, сонсуз севинч ичиндә.

15 О дејүш балтасыны галдырды чох чәлд, зирәк,
Кәмәриндән гылынчы чыхартды сијирәрәк,

Низэ кими онларын арасына дүшдү о,
вурду, јыхды, өлдүрдү, һәр шеји алт-үст етди.

(Бундан сонра отузадәк мисра чатышмыр).

11. 1 Машу дагы һаггында хејли хәбәри варды:
Елә ки, јоллар кәлиб дејилән даға чатды,
Көрдү һәр күн орада күнәш доғур вә батыр,
О дагын зирвәләри көјүн дибинә чатыр.

5 Этәкләри салланыб о дүнјанын дибинә.
Гапысынын ағзында көзәтчиләри дуруб
Адам-әгрәбләр онун кешијиндә отуруб.
Батыб-чыхан күнәши һифз еләјән о дагы

10 Билгамыс көрән заман тутулду гашгабагы
Ваһимә, дәһшәт онун үз-көзүнү бүрүдү,
О күчүнү топлајыб ирәлијә јериди,
Адам-әгрәб гышгырыб сөјләди арвадына:
"Бизә јахынлашаны көрүрсәнми, бах она,
Бәдәни јарадылыб танрыларын чанындан!"

15 Арвады чаваб вериб хәбәр сөјләди ондан:
"Бил онун бәдәнинин бирчә пајы адамдыр
танрыдыр ики пајы".
Адам-әгрәб гышгырыб Билгамыса сөјләди.
"Нијә бу гәдәр ағыр чәтин сәфәр едирсән?
Чох кечилмәз јоллары адлајыб јара-јара,
Нә гәдәр чајлар кечиб нечә чатмысан бура?
Билмәк истәјирәм мән, сөјлә, һара кедирсән.

23-24 Јолун һансы сәмтәдир, һара сәфәр едирсән?"
25 Билгамыс сөһбәт ачыб адам-әгрәбә деди:
"Сәһрада һејванлары вә вәһши ешшәкләри
гован кичик гардашым,
Сәһралары долашан Енкиду, достум мәним -
кичик гардашым мәним,
Бирликдә уча-уча дағлара чыхмышыг биз,
Буғаны мәһв еләјиб торпаға јыхмышдыг биз.
Сидр мөшәсиндә биз һумбабаны өлдүрдүк.
Бах о гәһрәмана мән
бағланмышдым үрәқдән.
Бүтүн зәһмәтләримә ортаг олан гардашым.
Үрәқдән бағланмышдым, о иди дост-сирдашым.
Она да гисмәт олду тәлеји инсанларын!

Дүз једди кечә кечиб, алты күн далда галыб,
 Инди онун бурнунда гурдлармы мәскән салыб?
 Өлүм горхузур мәни, јохму әбәди һәјат?
 Бу дүшүнчәләр мәни гојмур доланым раһат!
 Узун јоллара чыхыб, баш кетүрүб гачырам,
 Енкидуну дүшүнүб ола билмирәм арам.
 Сәһралары кәзирәм, јоллар олуб мәскәним,
 Нечә сусум, дајаным, динчлијим јохдур мәним!
 Мәним әзиз достумун артыг чырағы сөнмүш!
 Мәним достум Енкиду даһа торпаға дөнмүш
 Бир дә галмамаг үчүн јатмајачағыммы мән?
 Әгрәб, сәнә раст кәлдим, сөјлә нечә еләјим?
 О дәнһшәтли өлүмүн үзүнү неч кәрмәјим!

III 1-2

[.....]

3

Дәдәм Утнапиштинин јанына тәләсирәм.
 О јашадыгдан сонра, танрылар мәчлисиндән
 белә бир гәдәр кәлди,
 она һәјат верилди.

5

6-7

Кедирәм ондан сорум, бу һәјат-өлүм нәдир?
 Адам-әгрәб сөз ачыб Билгамыса сөјләди:
 "Һәлә неч кәс ораја неч вахт сәфәр етмәјиб,
 Билгамыс, неч ким һәлә дағ јериши кетмәјиб,
 10 Ордан ичәриләрә он ики мәнзил јол вар.
 Ишыг учу кәрүнмүр, һакимдир гаранлыглар
 Күнәш доғандан сонра гапыны баглајырлар,
 Бир дә күнәш батанда гапылары ачырлар.

5

Танрылар ордан јалныз Шамашы чыхарырлар,
 О бүтүн дириләри од илә гаршылајыр
 Сән нечә кирәчәксән бу јеришлә ораја?
 Кирсән дә чыхаммазсан, кәләммәзсән бураја!"

(Бундан сонра әллидән артыг мисра чатышмыр).

Билгамыс сөз ачараг адам-әгрәбә деди:

[.....]

IV, 33

"Чанымы гәм бүрүсә, гәлбими гәм әзсә дә,
 Истисә, шахтадыса, гаранлыг, зүлмәтсә дә,
 Аһ чәкиб ағласам да ирәли кедәчәјәм
 Ач даға кедән јолу, мән сәфәр едәчәјәм!"

37-38

Адам-әгрәб сөз ачыб Билгамыса сөйләди:
"Кет, Билгамыс, о чәтин юлларына давам ет.

40

Ашан олса Машуну јалныз сән ашачагсан,
Мешәләри, дағлары кечиб долашачагсан.
О јоллардан керијә уғурла дөнәчәксән,
Ачыгдыр о дағларын гапылары үзүнә!"
Билгамыс бу сөzlәри ешитди, дуруб кетди
Шамашын јолу сөмтә үз тутуб сөфәр етди.
Бир мәнзиллик јол кечиб кетди хејли габаға
Артмышды гаты зүлмәт, ишыг јох иди даһа,
Нә габағы көрүр о, нә арха көрүнүрдү,
Икинчи мәнзили дә адлајыб, кечиб кетди...

V. ¹

Чохалды гаты зүлмәт, һәр јан зил гара олду,
Нә габағы көрдү о, нә арха көрүнүрдү.
Үчүнчү мәнзили дә кечәркән кери дөндү.

*(Сонраky чатышмајан он сәккиз мисрада, күман ки, Билгамысын јералты дүнјаја нә
үчүн јолланмағ гәрарына кәлмәси изаһ олунур).*

О өзүнү топлајыб ирәли аддымлады,
Дөрдүнчү мәнзили дә кечиб архада гојду.
Артмышды гаты зүлмәт, ишыг көзә дәјмирди,

25

Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Бешинчи мәнзили дә кечиб архада гојду.
Гаранлыг гатылашыр, ишыг тамам сөнүрдү
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Алтынчы мәнзили дә көчиб архада гојду.

30

Јенә зүлмәт чохалыр, ашыгса азалырды.
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Једдинчини кечәндә, гаранлығы диншәди,
Јенә зүлмәт чохалыр, ишыгса азалырды.
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.

35

Сәккизинчи мәнзилдә о зүлмәтә бағырды,
Јенә зүлмәт гаранлыг, ишыг да азалырды,
Габағы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.

36

Доггузунчу мәнзилдә бир аз сәринлик дујду,
Үзүнә күләкләрин хәфиф әсими дәјди.
Јенә зүлмәт гаранлыг, ишыгса тамам јохду,

40

42-43

Габагы көрә билмир, арха да көрүнмүрдү.
Онунчу мәнзилдә о чыхыша јахынлашды,
Бу јол он мәнзил гәдәр чохалыб узаглашды.

45

Он биринчи мәнзилдә дан јеринә сәс дүшдү.
Он икинчи мәнзилдә о ишыгла көрүшдү,
Дашлыг-ағачлыг көрүб бир гәдәр тәләсди о
Көрдү ки, бурада әгиг кәтириб әмәлли бар,
Көзәл көрүнүшү вар,
Салланырды салхымлар

50

Лачивәрд јарпаглајыб, бар тутуб бурада о да
Онун да чох фүсункар, гәрибә көркәми вар.

*(Бундан сонра отуз дөрд мисра чатышмыр. Бу сәһрли бағын тәсвиринә
һәср олунмуш парчалар ғалмышдыр).*

VI. 35

Билгамыс бу дашлыгла кәтдикчә ирәлијә
Баш ғалдырыб бахырды бу көзәл мө чүзәјә.

Х ЛӨВНӘ

1

Сидури-танрыларын о ғәнисиз ханымы
дәниз саһилиндәки бир јарғанда јашајыр.
Аллаһлара евиндән дадлы пивә дашыјыр.
Она кјүм верибләр, һәм дә бир чам ғызылдан
Өртүклә өртүлүдүр, ону көрмәз бир адам.

5

Билгамыс о мәскәнә јетишиб, јахынлашыб
Дәри көјиб әјнинә артыг ону тоз басыб.
Онун ки, бәдәниндә танрыларын чаны вар,
Лакин онун ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
Көркәминдән јол кәлмиш јорғун адама ошар

10

Ханым ону узагдан елә ки, бахыб көрдү,
Үрәјиндә өзүнә белә мәсләһәт верди.
Фикирләшиб дүшүнүб өз-өзүнә сејләди,
Јәгин чылғын ғатилдир дејә о фикирләшди.
Јахшы адамын бурда нә ити азыб ахы?"

15

Ону көрәнтәк ханым горхуб ичәри кирди
Ғапыны чәфтәләјиб, чәнкәлини кечирди
Билгамыс ешидирди чағылтынын сәсини

Башыны ғалдырағ о ханыма үз тутду:

А ханым, нә көрдүн ки, тез гапыны багладын,
Бир јумругла гапыны, чәфтәни сындыраам!"

[.....]
.....]

Гышгырыб Билгамыса Сидури гәзәбләнди,
Танрылар варисинә һирсли-һирсли дилләнди:
Нижә бу гәдәр ағыр, чәтин сәфәр едирсән,
Һансы јоллары кечиб бураја кәлмисән сән?
Чох кечилмәз јоллары адлајыб јара-јара.
Нә гәдәр чајлар кечиб, нечә чатмысан бура?
Билмәк истәјирәм мән, сөјлә һара кедирсән,
Јолун һансы сәмтәдир, һара сәфәр едирсән?"
Билгамыс сөз ачараг ханыма сөјләди ки,
Мән мөшә көзәтчиси, о горхунчу өлдүрән.

а Сидр мешәсиндәки һумбабаны мәһв едән
б Көјләрдән ениб кәлән Буганы вуруб јыхан.
в Дағларда ширләр илә дөјүшдә галиб чыхан
г Ханым сөһбәт ачараг Билгамыса сөјләди:
д "Әкәр доғрудан да сән кешикчини өлдүрән,
в Сидр мешәсиндәки һумбабаны мәһв едән,
ж Көјләрдән ениб кәлән Буганы вуруб јыхан,
з Дағларда ширләр илә дөјүшдә галиб кәлән.
и икид Билгамыссанса,
к Нијә јанағын батыб, башын ениб синәнә?
к Гәлбини гәмләр алыб,

үзүн нијә саралыб?

д Нијә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
к Көркәмин јоллар јормуш јорғун адама охшар,
к Бүркү, сазаг гарсыјыб нијә сәнин үзүнү,
м Илғыммы ахтарырсан кәзиб чөлүн дүзүнү?"

Билгамыс сөһбәт ачыб ханыма бәјан едир:
"Нечә батмасын јанаг, баш нечә әјилмәсин,
Гәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?
Гәмләр мәним ичимә бәс нечә јол салмасын
Јол кәлиб јорулмуша чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү?
Сәһрада һөјванлары, о вәһши ешшәкләри
гован гардашыма мән
Сәһралары долашан Енкидуја-достума,
кичик гардашыма мән
Буганы икиликдә мәһв өдиб јыхдығымыз,
Мешәдә һумбабаны биркә өлдүрдүјүмүз

- II. ¹ Бах о гәһрәманә мән
багланмышдым үрәкдән.
1а Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма
2 Үрәкдән багландығым Енкиду сирдашыма
2а Ахырда гисмәт олду ади инсан тәлеји.
- 5 Гәбрә гојмадан әввәл
Алты кечә, једди күн она кәз јашы төкдүм.
- II. ⁷ Достум мәни ешидиб бир өзүнә кәлмәзми?
II. ⁶ Бурнуна гурд долмамыш бир ојана билмәзми?
Өлүм мәни горхудар, гојмур дајаным раһат,
Тапа биләрәмми мән көрән әбәди һәјат?
- II. ¹¹ Гулдуртәк јола чыхыб, чәлләр боју гачарам,
- II. ^{8a} Гардашымы андыгча раһат отураммырам.
9 Сәһралары кәзирәм, јоллар олуб мәскәним
9a Достум чыхмыр јадымдан, динчлијим јохдур мәним.
- 10 Узаг јоллара чыхыб сәһраларда кәзирәм.
11 Нечә суса биләрәм, үрәјими үзүрәм.
12 Мәним әзиз достумун артыг һәјаты сәнмүш,
12a Мәним достум Енкиду артыг торпаға дәнмүш!
14 Мән дә ми онун кими әбәди јатачағам?
- II. ¹² Ханым, сәнә раст кәлдим, бир де, нечә өләјим?
О дәһшәтли өлүмүн үзүнү мән көрмәјим!"
Ханым тамам динләјиб, Билгамыса сејләди:
- III. ¹ "Сән һара чан атырсан? Кәзсән дә каинаты,
һеч вахт тапа билмәзсән, ахтардығын һәјаты!
Танрылар хәлг еләјиб инсаны јараданда
Өлүмү инсан үчүн бујурмушдулар онлар".
- 5 һәјаты сахламышлар езләринин әлиндә,
Билгамыс, гәм еләмә, чанын сағ олсун сәнин,
Кечә-күндүз де, шәнлән, кефин чағ олсун сәнин.
Кеф елә, бајрам кечир,
Кечә-күндүз чал-чағыр, нәғмә де, күл, ојна сән!
- 10 Јахшы кејиниб-кечин, әјнин тәмиз, ағ олсун
Сачларына сығал чәк, гој сачын парлаг олсун.
Ушағларын ојнасын, гој тутсун әлләриндән,

14 Севкилини әзизлә, разы галсын әриндән!
Инсанын һәјаты да, иши дә будур анчаг!"

II, 15 Билгамыс сөһбәт ачыб ханыма сөз сөйләјир:
"Ханым, јолуну кәстәр мәнә Утнапиштинин,

17 Дә, нечәдир көркәми үзүнүн, сифәтинин.
17a Онун сәмтини кәстәр, јолуну таныт мәнә
Әкәр мүмкүн оларса дәнизләрдән кечәрәм,
Мүмкүн олмаса әкәр сәһраларла кедәрәм!"

20 Ханым сөһбәт ачараг Билгамыса сөйләјир:
"Билгамыс, о дәнизи олмајыб үзүб кечән,
23 Ким кәлиб кечәммәјиб бура чох гәдимләрдән,
23a Јалныз гәһрәман Шамаш дәнизи кечә биләр.
Ондан башга һеч кәсдә ола билмәз бу һүнәр!
Јаман ағырлашдырыр кечидләр о јоллары,

25 Кәсибдир габағыны дәрин әчәл сулары,
Билгамыс, дәнизләри әкәр адлајыб кечсән
Бәс әчәл суларыјла сонра нә едәчәксән?
Билгамыс, дејим, ешит, бөјүк Утнапиштинин
Уршанаби адында јахшы кәмичиси вар.
Онун бүтләри дә вар, чөлләрдә илан говар.

30 Әкәр бачарырсанса ахтар, долан, ону тап.
31a Мүмкүн олмаса әкәр, дајанма керијә дән".
Билгамыс ешидәндә буну онун дилиндән,
Өз дөјүш балтасыны галдырараг белиндән,
Гылынчы сијирәрәк чыхартды кәмәриндән
34a Ағачларын ичијлә чәнкәллијә кечди о,

35 Низә кими онларын арасына дүшдү о,
Бүтләри чылғынлыгла гырыб төкдү, бичди о,
Тилсимли иланы да тапыб башыны әзди.

40 Бир азча о тохтады, сәнкиди гәзәби дә,
Сакитләшди үрәји, өз-өзүнә сөйләди:
"Һардан гајыг тапым мән, нечә кечим јоллары,
Нечә кечим көрәсән өлүм сачан сулары,
О көниш дәнизләри нечә үзүб кечим мән? "
Билгамыс сакитләшди, әл чәкди гәзәбиндән,

45

Чай тәрәфә јолланды ениб галын мешәдән
Көрдү ки, Уршанаби сулары үзүб кәлди,
Ғајығы јавашыдыб о саһилә јөнәлди,
Билгамыс сөһбәт ачыб кәмичијә сөјләди:

VI. 8

"Дөјим сәнә адымы, таны - Билгамысам мән.
Урукдан кәлирәм мән, Анунун мәскәниндән
Мән сәфәрә чыхмышам Күнәш доған тәрәфдән,
дағлары долашмышам"

10

III. 1

Кәмичи Уршанаби Билгамыса сөјләјир:
"Нијә јанағын батыб, башын ениб синәнә?
Ғәлбини гәмләр алыб,
Үзүн нијә саралыб?
Нијә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,

5

Көркәмин јоллар басмыш јоргун адама охшар.
Бүркү, сазаг гарсыјыб нијә сәнин үзүнү?
Илғыммы ахтарырсан, кәзиб чөлүн дүзүнү?
Билгамыс сөһбәт ачыб, кәмичијә сөјләди:
"Јанаг нечә батмасын, баш нечә әјилмәсин,
Ғәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?"

10

Ғәмләр мәним ичимә бәс нечә јол салмасын,
Јол кәлмиш јоргунлара чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү,
Нечә долашмајым мән, ахы чөлүн дүзүнү,

15

Сәһрада һејванлары, о вәһши ешшәкләри
гован гардашыма мән

15a

Сәһралара долашан Енкидуја-достума,
кичик гардашыма мән. •
Буганы икиликдә мәһв едиб јыхдығымыз.
Мешәдә һумбабаны биркә өлдүрдүјүмүз

20

Бах о гәһрәмана мән,
бағланмышдым үрәкдән.

20a

Бүтүн зәһмәтләримә тән олан гардашыма,
Үрәкдән бағландығым, Енкиду сирдашыма
Ахырда гисмәт олду ади инсан таләји!

21

21a

Алты күн, једди кечә гаршысында диз чәкдүм,

25

Өлүм мәни горхудур, гојмур дајаным раһат
Тапа биләрәмми мән көрән әбәди һәјат.

- 27 Достум чыхмыр ядымдан, бир ан олмурам арам.
27a Узаг жоллара чыхыб, чөллөр боју гачырам,
Достум чыхмыр ядымдан, динчлијим јохдур мәним
Сәһралары кәзирәм, жоллар олуб мәскәним.
30 Нечә суса биләрәм, мән нечә динчөләрәм?
30a Мәним әзиз достумун артыг һәјаты сәнмүш.
31 Кәзәл достум Енкиду артыг торпаға дәнмүш!
31a Мән дә ми онун кими әбәди јатачағам?"

(Уршанабинин чавабы бурахылыб, ола билсин ки, бу, мәтни кечүрәнин көзүндән гачыб).

- 32 Билгамыс сөһбәт ачыб кәмичијә сөјләди:
Уршанаби, јолун де мәнә Утнапиштинин
- 34 Де нечәдир көркәми үзүнүн, сифәтинин,
34a Онун сәмтини кәстәр, јолуну таныт мәнә.
- 35 Әкәр мүмкүн оларса, дәнизләрдән кечәрәм,
35a Мүмкүн олмаса әкәр, сәһраларла кедәрәм!
Кәмичи Уршанби Билгамыса сөјләди:
- IV. ⁷ Мәним кәзәтчим иди о бүтләр гәдимләрдән,
Гојмурдулар тохунам әчәл суларына мән,
Сән мәһв етдин онлары, гырыб дәндәрдин күлә
Сәнә онларсыз үзмәк чәтиндир о саһилә.
Балтаны әлинә ал, Билгамыс, инди тәләс.
- III. ⁴¹
41a Шүвүл кәсмәкдән өтрү мешәнин ичинә кир,
Бири он беш саженлик јүз ијirmi шүвүл гыр,
Гатран сүртүб онлара, пәр дүзәлт мәнә кәтир".
Билгамыс бу сөзләри ешидиб дурду јердән,
24 Балтасыны көтүрдү, јериндән галхды зирәк,
44a Гуршағындан гылынчы чыхарды сијирәрәк,
45 Бирчә көз гырпымында чумуб мешәјә кирди,
45a Бири он беш саженлик јүз ијirmi шүвүл гырды,
Гатранлајыб, онлардан пәр дүзәлдиб кәтирди;
Уршанабијлә биркә әјләшдиләр гајыға,
Далғаларын гојнунда үзә-үзә кетдиләр.
Алты һәфтәлик јолу үч күнә гәт етдиләр.
- 50 Әчәл сулары илә үзүрдү Уршанаби.
- IV. ¹ Кәмичи Уршанаби сөјләди Билгамыса:
"Дајан, Билгамыс, дајан, шүвүлү дә ал әлә,

Өчәл сујуна дәјмә, ондан өзүнү көзлә!
Бу икинчи, үчүнчү, бу дөрдүнчү, ал бир-бир,

5 Беш, алты, јөдди шүвүл, Билгамыс, тез ол көтүр,
Сәккиз, доггуз, бу да он, ал көтүр, Билгамыс сән,
Бу он бир, бу он ики, ал көтүр, Билгамыс сән".
Гуртарды Билгамысын јүз ијирми шүвүлү
Белиндән чәкиб ачды сарғысыны өзүнүн

10 Палтарыны сојунуб, гатыны ачды онун,
Јелкән кими әлијлә, ону көјә галдырды,
Утнапишти узагдан онлар сәмтә бахырды.
Онлары керән кими өз-өзүнә дүшүндү:

15 "Бәс нијә сындырылыб, гајыгда јохду бүтләр,
Нијә саһиби јохдур, гајыг саһибсиз кәлир?
17 Јахынлашан кимдирсә, мәним адамым дејил,
17а Каһ сағдан бојланырам, каһ солдан бахырам мән,
Таныја билмирәм һеч, мән ону кәркәминдән.
Јенә көз јетирирәм, анлаја билмирәм мән.

20 Бахырам, танымырам, билмирәм кимдир кәлән
[.....]

(Бундан сонра ијирмијәдәк мисра чатышмыр).

42 Утнапишти сез ачыб, Билгамыса сөјләјир:
"Нијә јанағын батыб, башын ениб синәнә,
Гәлбини гәмләр алыб, үзүн нијә саралыб?

45 Нијә сәнин ичиндә сонсуз бир нискил јашар,
Көркәмин јоллар басмыш јорғун адама охшар?
Бүркү, сазаг гарсыјыб нијә сәнин үзүнү,
Илғыммы ахтарырсан, кәзиб чөлүн дүзүнү?"
Утнапиштијә ордан белә дејир Билгамыс:

50 "Јанаг нечә батмасын, баш нечә әјилмәсин.

V. 1 Гәлб нечә гәмләнмәсин, рәнк нечә дәјишмәсин?
Гәмләр мәним ичимә бәс нөчә јол салмасын,
Јолларын јорғунуна чан нечә тај олмасын?
Нечә гарсыламасын бүркү, сазаг үзүмү,
Нечә доланмајым мән, ахы чөлүн дүзүнү?

Өлүм саатыныса сөйләмәмишләр гәти
Беләчә бујурмушлар: "Гој јашај аң јашасын!"

ХІ ЛӨВНӨ

1 Билгамыс узагдакы Утнапиштијә дејир:
2 "Утнапишти, мән бурдан бахыб көрүрәм ки, сән
3 Бојдан чох сечилмирсән, елә мәним кимисән,
4 Көрүнүшдә, дурушда фәргимиз јохдур елә.
5 Сәнинлә вурушмаға, дүзү горхмурам һеч мән.
6 Динчәләндә мәнимтәк узаныб динчәләрсән.
7 Танры јығынчағына нечә гәбул олундун,
Де, сән нечә сағ галыб, әбәди һәјат булдун?

8 Утнапишти сөз ачыб Билгамыса сөйләјир:
9 "Билгамыс, ешит, сәнә сәһрли сөз дејәчәм.
10 Танрыларын сиррини сәнә акаһ едәчәм.
Фаратын саһилиндә әбәди мәскән салан,
Шуруппак шәһәрини сән јахшы таныјырсан.
Һәмин гәдим шәһәрә танрылар јахындырлар,
Туфан истәди кәнлү, үрәкләри онларын
Истәдиләр ки, гопсун туфаны танрыларын

15-16 Онларын аталары Ану да ора кәлиб,
17-18 О гәһрәман Еллил дә онлара мәсләһәтчи.
Чапарлары Нинурта, мираблары Еннуки
Кәлиб јығышмышдылар, мәшвәрәт етмишдиләр,
Сәма көзлү Еја да онларла анд ичмишди.

20 Лакин Еја сирләри данышмышды дахмаја,
"Еј дахма, дахма, дахма! Еһ дивар, дивар, дивар!
Ешит, а дахма! Дивар, јадда сахла нә ки вар.
Шуруппак шәһәриндә, Убар-Тутунун оғлу!"
Сөкәрәк мүлкләрини, онлардан кәми дүзәлт

25 Бу вар-дөвләти тәрк ет, һәјат барәдә дүшүн!
Зәнкинлијә нифрәт ет, руһуну хилас елә.
Сән бүтүн чанлылары јығыб кәминә јүклә.
Гој дөрдкүнч олсун сәнин дүзәлдәчәјин кәми.

30 Ени дә узунуна гој тән олсун, дүз кәлсин,
Тахтапуш вурдур она, өртүк чәкдир үстүндән!"
Мән бунлары анладым,

Һөкмдар Ејаја сонра да белә дедим:
"О сөз ки, сән сөйләдин, һөкмдар, мәнә дедин.
Борчумдур, лазымынча кәрәк бу иши көрүм.

35 Бәс мән ағсагаллара, халга нә чаваб верим?
Еја чаваб верәрәк арамла мәнә дејир,
Итаәткар гулуна-о бу чүрә сөйләјир:
"Сән онларын өнүндә белә нитг ирад елә.
Де, билирәм ки, Еллил мәнә нифрәт бәсләјир.
Онунчун бу шәһәри бирјоллуг тәрк едирәм,

40 Еллилин торпагындан бирдәфәлик кедирәм,
Мән һөкмдар Ејанын јанына енәчәјәм,
үммана кедәчәјәм.
Сизин үстүнүзәсә лејсан јағыш јағачаг
Сиз хәбәр тутачагсыз балыгларын јурдундан.
О вахт гуш сеһириндән башыңыз да чыхачаг,

45 Дүнјанын һәр јериндә бол мәһсул јетишәчәк
Сәһәрдән ахшамачан куршад лејсан јағачаг,
Кечә бугда јағышы јағачаг јерә кәјдән.
Дан јери јеничә ағарышанда
Сәсләдим, бир јерә јығышды һамы.

50 [.....][.....]
[.....] [.....]
Мән бијара чағырдым елин әрәнләрини
Евләрим сөкдүләр, һасары дағытдылар,
Ушаглар да ишләјир, гатран дашыјырдылар,

55 Күчлүләр ағыр јүкү чәкиб апарырдылар,
Бешин күнүн ичиндә мән баны дүзәлтдирдим
Саһәси бир һектарың үчдә бири оларды.
Јанларын һүндүрлүју дүз ијирми дирсәк,
Үст јанларын һәрәси, ајрылыгдача тәк-тәк,
Оларды нә аз-нә чох, дүз јүз ијирми дирсәк.
Нахышлар да дүзәлтдим, чыздым гурулушуну.

60 Көјертәјә әмәлли дар ағачы бәркитдим,
Беләликлә, мән ону једди һиссәјә бөлдүм,
Онун дибини исә доггуз јерә ајырдым.
Дибинә лазымынча су мыхчалары чалдым.
Сүкан сечдим, һәр шеји сонра јербәјер етдим,

- 65 Сонра да мән дүз үч габ јахшыча гыр әритдим.
Дүз үч габ гатраны да гарышдырдым онунла.
Һамбаллар кәтирдиләр үч габ да зейтун жағы
Јағламагчун кәмидә бир габ јағдан савајы,
Суканчы да ики габ зейтун жағы кизләтди,
- 70 Шәһәр сакинләринә јахшы бир өкүз кәсдим,
Һәр күн адәтим иди, мүтләг гојун кәсәрдим,
Чај сују, гәдәр халга дојунча шәраб верәрдим-
- Мејвә ширәси, шәрбәт-сикера, ағ, ал шәраб
ичирдиләр о ки вар.
Јени ил шәнлији тәк кеф чәкирди адамлар.
- 75 Әлимә әтир јахдым
Күнүн батан чағында кәми там һазыр олду.
Ону биз јаваш-јаваш тәрпәтмәјә башладыг,
Һәм алтдан, һәм дә үстдән пајаларла гыснадыг,
Чох ағыр зәһмәт илә ахыр ки, суја чатдыг.
Там үчдән ики пајы кәминин суја батды.
-
- 80 Мәним нәјим вардыса о кәмијә жүкләдим,
Нә күмүшүм вардыса о кәмијә жүкләдим,
Нә гызылым вардыса о кәмијә жүкләдим,
Нә һејваным вардыса о кәмијә жүкләдим.
Күлфәтими, нәслими јығышдырдым кәмијә.
- 85 Чөл һејванларыны да јерләшдирдим кәмијә,
Мәнә гәһрәман Шамаш вахт да тәҗин еләди:
87 "Сәһәр куршад јағачаг, лејсан төкәчәк, - деди.-
87а Тахыл јағышыны да һамы ајдын кәрәчәк,
88 Кәми гапыларыны бағлатдырыб гатран чәк!"
89 Шамашын дедији вахт көзләдим, кәлиб чыхды,
- 90 Кејдән һеч кәрүнмәмиш күчлү бир лејсан јағды,
90а Тахыл јағышыны да көрдүм өз көзүмлә мән.
91 Мән һаваја бојландым, көрдүм көјүн үзүндән
92 Санки дәһшәт төкүлүр чәтиндир көрмәк ону,
93 Кәмијә миндим, сонра гатранладым гапыны.
94 Кәмијә гатран чәкән о Пузур-Амурријә,
- 95 Бир гәср бағышладым ичинин сәрвәтијлә.

- 96 Сүбһүн көзү ачылыб, үфүгә дүшәндә дән,
97 Гара бир булуд галхды, көйләрин тәмәлиндән
98 Булудун ортасында Әдду курулдайырды,
99 Өнүндә Шуллаат илә һаниш аддымлайырды.
- 100 Чапарлар чапырдылар дүзәнләрә, дағлара,
Ерегал ишләйирди бәнддә тир ғыра-ғыра
Нинурта чөр-чөпләри сүпүрүб апарырды.
Аннуаклар ишыглы маҗакы җандырырды,
Онларын парылтысы җерә ишыг сачырды.
- 105 Уддунун әмәлиндән көйләр нура бүрүндү,
Ишыглы нә вардыса тамам гаралыб сәндү,
Җер үзү чат-чат олуб сыныг күпәжә дөндү.
Биринчи күн чәнубдан дәли күләкләр әсди,
Дағлары гәрг еләди, зирвәләрә төләсди.
- 110 Елә бил говғалара бүрүнмүшдү Җер үзү
Һәр җан гаранлыг иди, көз-көзү сечмирди һеч,
Көйдән боҗлананда да көзә дәҗмирди һеч кәс
Танрылар өзләри дә ваһимәжә дүшдүләр,
Галхыб көжә, Анунун сәмасына көчдүләр,
- 115 Ев ити кими онлар Ануја ғысылдылар.
О танрылар ханымы, о көзәл сәсли Иштар,
Агры чәкән гадын төк, һарај салыб ғышгырды:
"Каш ки, һәмин о күнә даш җаҗады көйләрдән
Танры мәшвәрәтиндә бу чүр гәрарым нәжди?"
- 120 Мән илк дөфә җаманлыг етмәк фикринә дүшдүм,
121 Инсанларыма өлүм давасыны мән сечдим.
122 Онунчунмү төрәҗиб, чохалдырам ки, онлар
123 Балыг кими сулара, дәнизләрә дөлсунлар?!"
124 Аннуак танрылары ағлајыр ичин-ичин;
- 126 Танрылар рам олублар, ағы деҗирләр һәр күн.
127-128 Бир-биринә сығыныб гурујуб додаглары,
129 Алты күн җедди кечә дәли күләкләр әсир,
129a Туфанлар җер үзүнү дашгынлара бүрүјүр.
- 130 Бу чүрә говға илә көлиб җедди күн олду,
131 Дашгын тамам даҗанды, җасыргалар совушду,
Мән нәфәслији ачдым, үзүмә ишыг дүшдү.
Бахдым сакит дәнизә, көрдүм гәзәби сөнүб,

Бүтүн бәшәријјәтсә тамам торпаға дөнүб.
Јерлә јексан олмушду, дүнја дүмдүз дам кими.

136 Мән дизи үстә чөкдүм, јаш тутду көзләrimi,
Агладым һөнкүр-һөнкүр.
Бахырдым саһилләрә, көрүм нә вар орада,
Он ики мәнзилликдә көрүнүрдү бир ада.

140 Һәммин Нисир дағында дајанды бизим кәми.
Дағ кәмини сахлајыб тутмушду дајағ кими,
Дүз ики күн гојмады кәмини тәрпәнмәјә.
Үч-дөрд күн дә гојмады, дағ кәмини сахлады,
Беш-алты күн дә кечди кәмини бурахмады.

145 Једдинчи күн кәләндә
Мән көјәрчин чыхарыб ону бурахдым көјә,
Көјәрчин учду, учду, кедиб дөндү керијә,
Гонмаға јер тапмады бир дә кери гајытды.
Гарангушу чыхарыб, ону бурахдым көјә,

150 Гарангуш учду, кедиб дөндү керијә
Гонмаға јер тапмады, бир дә кери гајытды,
Мән гузгуну чыхарыб, ону бурахдым көјә,
Гузгун јол кедиб тапды сују чәкилмиш јери,

155 Мән чыхыб дөрд тәрәфин дөрдүнә гурбан вердим,
Галхыб дағын башына көјләрә тәриф дедим.
Мән орда једди дәфә, једди бухурдан дүздүм,
Бухурдана төкмәкчүн мәрсин, сидр, гамыш, әздим.
Танрылар бухурданын бухарыны дујдулар,

160 Хош әтри таныдылар, ора гәдәм гојдулар.
Танрылар гурбанларын башына јығышдылар
Илаһәләр анасы Ану да кәлиб чыхды,

163 Тахмышды алтун гашлы көзәл бојунбағыны:
163a "Еј танрылар! Бојнумда әвәзсиз даш олачағ
164 О мәним әбәдилик јаддашымда галачағ,

165 Бу тарихи күнләр дә хатиримдә олачағ,
165a Онлары өмрүм боју унудан дејиләм мән!
Еј танрылар, јығышын, јахын кәлин, гурбана,

- 169 Тәк Еллили гоҗмајын, бу гисмәт дејил она
Чүнки о дүшүнмәдән белә дашгын төрәтди,
Мәним адамларымы өлүмә дүчар етди!"
- 170 Еллил ораја кәлиб артды гәзәби, кини;
Игиг танрыларына артды гәзәби, кини;
173 "Бу нечә руһдур, көрән, саламат галыб һәлә.
173a Кәрәк сағ чыхмајајды туфандан бир кәс белә"
174 Нинурта сөз сөјләјиб белә сөјләди она
174a Сонра деди Еллилә-о күчлү гәһрәмана:
- 175 "Истәкләри Ејадан даһа јахшы ким көрүр,
176 Еја идарә едир, Еја мәсләһәт верир!"
176a Еја да сәһбәт ачыб Еллилә белә дөди:
"Сән мүдрик гәһрәмансан, танрыларын ичиндә.
Нижә дашгын јаратмағ фикри јаранды сәндә?"
- 180 Күнаһларын үстүнә бир күнаһ даһа кәлди.
180a Сән тәгсири оланын үстүнә јүклә тәгсир,
Көзлә ки, мәһв олмасын, һифз елә дағылмасын.
Бу чүр туфан гопарыб, дашгын төрәтмәкдәнсә,
Шир кәлиб адамлары дишә чәксә јахшыјды.
Бу чүр туфан гопарыб, дашгын төрәтмәкдәнсә,
Чанавар адамлары бир-бир јесә јахшыјды!
Бу чүр туфан галдырыб дашгын төрәтмәкдәнсә,
184a Ачлыг дүшүб онлары тамам гырса јахшыјды.
- 185 Мән исә танрыларын сиррини вермәмишәм,
Ән чох мүдрик олана вагиә көндәрмишәм,
О да вагиф олубдур танрыларын сирринә.
Индисә мәсләһәт вер, гој гулаг ассын сәнә!"
Гәһрәман Еллил дурду, галхыб кәмијә кирди.
- 190 Мәним әлимдән тутуб көјәртәјә кәтирди,
Јанымда дизи үстә отуртду арвадымы,
Алнымыза әл гојуб, арамызда отурду,
Бизә бөјүк гәлбијлә хөјир-дуа верди о:
"Утнапишти адам иди.
Индән белә танрылара тај олачаг!
- 195 О әбәди сағ галачаг,
улу-улу чајлар үстдә јурд салачаг!"
Сонра мәни узаглара апардылар,
Чај ағзында јурд салдылар,

Де, сәнинчүн ким жығарды
танрылары бир мәчлисә?
Сән дә арзуна чатасан,
Әбәди һәјат тапасан?

199 Инди бујур, алты күндүз,
једди кечә јатма көрүм"

200 Ајағыны узадараг бир анлыг отуран кими,
Ону басды зүлмәт јуху, сәһрадакы торан кими.
Утнапишти истәһзајла арвадына сөјләди:
"Һәјат кәзән икидә бах, көз јумду отуран кими,
Бирчә анда јуху басды, сәһрадакы торан кими".

205 Арвады да бәјан едиб Утнапиштијә сөјләди:
"Ону тәрпәт, она тохун, о адамы гојма јатсын,
Гој кәлдији јолла кечиб өз торпагына гајытсын,
Гој кәлдији гапылардан көчиб
кетсин өз јурдуна!"

209 Утнапишти чавабында бөлә деди арвадына:

210 "Адамлар јаланчы олуб! О да сәни алдадачаг.
Кәл она сән черәк бишир,
балышынын јанына гој,
Нөчә күн јатачагдырса,
Һәр күн дивара бир хәтт ој!"
О черәкләри биширди, гојду балышын јанына,
Јатдыгы күнләри сајыб, чызды евин диварына,
Онун биринчи черәји дағылыб јерә әләнди

215 Икинчи черәк чатлады, үчүнчүсү дә кифләнди,
216а Дөрдүнчүсүнүн рәнки дөндү,

Черәк бомбоз бозарды,
217 Бөшинчиси бојат олду, алтынчысы төзә галды,
218 Једдинчинин әтри исә ону ојатды јухудан.

219 Билгамыс сәһбәт ачараг Утнапиштијә сөјләјир:

220 "Нөчә олду һеч билмирәм, јуху мәни үстәләди
Сонра гәфилдән ојандым,
Дөјән кимсә мәнә дәјди".
Утнапишти сөз ачараг, Билгамыса сөјләди:
"Билгамыс, бир дур ајаға,

Сај ордакы чөрөкләри
Һәр күн бир чөрәк биширдик,

225 Сән јатдығын күндән бәри
226 Сәнә бишән илкин чөрәк, дағылыб јерә әләнди,
226a Икинчи чөрәк чатлады, үчүнчүсү дә кифләнди.
Дөрдүнчү чөрәјин рәнки дәјишди,
бомбоз бозарды,
Бөшинчиси бојат олду, алтынчысы тәзә галды,
Једдинчиси бишән заман,
сән бирдән-бирә ајылдын".
Билгамыс бәјан едәрәк Утнапиштијә сөјләјир:

230 "Нејләјим, Утнапишти, мән, бир дә,
Инди һара кедим?

270a Чаныма огру көз дикиб, сөјлә ахы мән нә едим?
Јатағыма әчәл кирир аман вермир мәнә бир ан.
һара бахырам өлүмдүр, әлүмлә долудур һәр јан!"

234 Утнапишти бәјан едир, кәмичи Уршанабијә:

235 "Бәрә сәни көзләмәсин, бәрә сәни гој унутсун,
Саһилә кимсә кәләрсә, о да бәрәјә чан атсын!
Сән кәтирән бу адамын чырыг-чындырды һәр шеји
Дәриләр мәһв едиб онун бәдәниндә көзәллији.
Уршанаби, ону апар, тәмиз суларда јујунсун,

240 Суја чәксин палтарыны, гој ағартсын, тәмиз олсун.
Дәриләри дөнизә ат, су батырсын көһнә шеји,
241a Көри дөнүб һәм дә артсын гәһрәманын көзәллији.

Тәзә ~~ушар~~ доласын гој, онда даһа јахшы олар,
Ибадәт палтары кејсин,
бәдәнини өртсүн палтар.
Бу јоллары кечәнәчән, шәһәринә кедәнәчән,

245 Дөнизләри ашаначан, торпағына јетәнәчән,
246 Кејими јыртылмајачаг, һамысы тәзә галачаг!"
Кәмичи јујунмаг үчүн, көтүрүб ону апарды,
О јујунду, јудугча да кирли палтары ағарды.
Дәриләри суја атды, көтүрүб апарды су:

250 Көзәлләшди, гәшәнкләшди,
Көр нәчә хош көркәми ы

Тәзә гуршаг долады о, гојду башына чалманы,
Әјнинә палтар кејинди, палтарлар шах тутду ону.
Бу јоллары көчәнәчән, шәһәринә кедәнәчән,
Дәнизләри ашаначан, торпагына јетәнәчән.

255 Кејими јылтылмајачаг,
һамысы тәзә галачаг.
Билгамыс Уршанабијлә,
гајыға аддымладылар.
257 Гајығы тәрпәдиб онлар,
чошгун сулара салдылар.

258 Арвады бәјан еләјиб, сөјләјир Утнапиштијә:
"Билгамыс чох јоллар кечиб,
од көтүрүб көзү илә,

260 Сән она нә верәчәксән, о апарсын өзү илә? -
Билгамыс артыг саһилдән ачыб,
чәкмишди бағыны,
263 Саһилләрә јөнәлтмишди, артыг о өз гајығыны,
Утнапишти бәјан өдиб, белә дејир Билгамыса.
"Билгамыс, чох јоллар кечиб,
од көтүрдүн көзүн илә,

265 Ахы сәнә нә верим ки, апарасан өзүн илә?
Билгамыс, онда гулаг ас,
сәнә бир сирр ачачагам,
Чичәјин кизли сиррини сәнә мән данышачагам.
бу чичәк дәниз дибиндә,
көјәмтәк битиб бој атыр,
Гызылкүл тәк тиканлыдыр,
тиканлары әлә батыр.
270 Чичәк сәнә гисмәт олса,
әкәр кедиб она варсан.
270а Бах, о кәнчлик чичәјидир,
кәнчлијинә гајыдарсан" .

Билгамыс ешидән кими, гујунун ағзыны ачды.
Ајагына даш бағлајыб, чумду дәрјанын дибинә.
Әлини тикан дидсә дә.
О чичәқдән бәрк-бәрк тутду,

275

Ајагындан дашы ачыб, Дәрјанын дибинә атды.

276

Сулар ону галдыраг, саһилә үзә чыхартды.

Билгамыс бәјан едиб кәмичијә сөјләјир:

"Уршанаби, бил, о чичәк чох мәшһурдур, сөһрлидир,

Чүнки адамлар онунла сонсуз һәјат әлдә едир.

280

Ону мүтләг мән һасарлы Урука чатдырмалыјам.

280а

Ону халгыма јетириб, чамаата вермәлијәм.

Көрсәм гоча чаванлашыр, мән дә о чүр едәчәјәм,

Кәнчлијимә гајыдараг мәгсәдимә јетәчәјәм".

283

Ијирми мәнзил јол кедиб,

тәк бир јол авар чалдылар,

Отуз мәнзил гәт еләјиб,

бир јол дүшөркә салдылар,

285

Билгамыс сују сәпсәрин,

тәртәмиз бир дәрјача көрдү,

Көнлүнә сәринлик дүшдү,

галхыб о суја баш вурду,

287

Илан чичәк әтри дујуб,

јувасындан баш чыхарды,

288

О чичәји оғурлајыб сакитчә чәкиб апарды.

289

Чаванлашды, тәзәләшди јувасына дәнән кими,

289а

Көһнә габыгындан чыхыб,

о дәјишди габығыны

290

Јаман сарсылды Билгамыс,

отуруб ган аглајырды,

Онун јанаглары илә селләр кими јаш ахырды.

Кәмичи Уршанабијә үз тутуб бәлә сөјләди:

"Бу әлләр кимин јолунда, дәридән,

Нәдән өтрү габыгдан чыхды?

Өзүнү одлара јахды?

295

Өз хејримә чалышмадым,

өзүм дә дадмадым ону,

Јер ширинә гисмәт олду.

Чичәк тапдығым јер

галыб ијирми мәнзил узагда,

Јарағым да орда итди, гујуну ачдығым чагда.

Нә газандым, нә тапдым ки,

шөһрәтимә лајиг ола?

300 Гајығым галыб саһилдә".
300a Ијирми мәнзил јол кедиб,
тәк бир јол авар чалдылар,
301 Отуз мәнзил гәт еләјиб,
бир јол дүшәркә салдылар,
301a Беләликлә онлар кәлиб доғма Урука чатдылар

302 Билгамыс бәјан едиб Уршанбијә деди:

303 "Галх, Урук галасынын диварлары үстә јери.

304 Кәр бүнөврә нечәдир, нечәдир кәрпичләри?
304a Дивар бишмиш кәрпичдән бәрк һөрүлүб, баша-баш.

305 Једди мүдрикми гојуб галанын һиминә даш?
[.....]

ХII ЛӨВҲӘ

"Һәр шеји билән адамын дастаны" Билгамысын дастаныдыр. Гәдим әслинә әсасән бу китабын үзү кәчүрүлмүш вә тутушдурулмушдур.

(Сонралар она ХII лөвһә дә әлавә олунмушдур. Бу, Шумер дастанынын тәрчүмәсидир вә сүжет бахымындан галан лөвһәләрлә бағланмыр).

ШУМЕР ШАИРИ
ЕНЛИЛ ИСМӨ ДАҒАН

(Миладдан өнчө V миниллик - 6500 ил бундан өнчө...)

ҮЧ ШЕҖР

(Алман дилиндө чыхан "Orientalia" (1993, vol.62) журналындан. Мәтнләрин "гәлиб-ләнмәси", алман вә инкилис дилләринә тәрчүмәләри әсасында "ачылышы" Американын Вашингтон штатында јашајан сојдашымыз Таријел Вәли Нүвәдилининдир).

- 13 a (a) En-lil ki ur Dur an-ki sha-ge-X-X-pa (d) a-za
14 abz (u) E-kur ki-aga-zu shu-mu-ran-du bara-mah-zu-shu-mun-
ur-i
15 esh-ca me-bi kal-kal-a-am shu-luh-ci mah-am
16 gaarza-bi ku-ku ga-a[m] ni ka-ge dib-ba-am
17 E-kur-ra sha-bi gala [m-k] ad-am ni nu-zu-am
18 Ish-me-Da-gan-e gish- ur-me-zi-be sih ha-rab-sa-sa-e
19 sa-gid-da-am
20 En-lil Is-me-Da-gan dume-kiaga-can[a]m-iug[aOl-la-a-na bala bi
hara-s-[u-u]b
21 gish-gi-sa-gid-da-bi-im

Түркчә гәлибләнмәси:

- 13 А (j)а Енлил ки, ур дур ан ки, ша-де-Х-Х па[д]а за?
14 Абчу әкүр ки, ағачу шум уранду бара маһсул шумын уры
15 Ешчә ме(н) би(р) кал-кал а(л)ам шулуһчы маһам.
16 Кәәрчә би(р) күкү галам нә ка(м) кедиб ба(л) әм
17 Екурраша (би(р) галам ки, адам нә (у)лу нучу(л)ам

- 18 Исмә Дағане киш урмеси беси һарабса Ү(са је)
 19 Са(ј)чүддәәм
 20 Енлил Исмә Даған думу ки, ағача намлук ала анабала (би(р)
 һара сүүд
 21 Киш ки кәлсә чүддә биим.

Ачмасы:

- 13 Аја Енлил, һөрмәтин дур, анла ки, сағ е на[д] а-ча?
 14 Абчу әкур ки, ағачы шум аранда (пајызда) бара мәһсул
 15 Шум уры ешчә мән бир кал-кал алам, шулухчу бир маһам
 (ајам).
 16 Кәәрчә (кәјәрсә) бир күкү гәләм, нә кам, кедиб бал әм!
 17 Нә улу нәчабәтлијәм, еј әкән адам, нә улу нәчабәтлисән!
 18 Исмә Даған, әкдијим хурмаларын беши һараб чыхса
 19 Јенә әкәчәјәм (чүт сүрәчәјәм)
 20 Енлил Исмә Даған, тум көрпә баладыр, торпаг она исти сүд
 верән ана, һәм дә тум өзүнүн доғдуғу баласына - ағача сүд
 верән ана.
 21 Хышчы кәлсә чүтдәјәчәјәм (әкәчәјәм)
 2' hul-la zalag-ga mu-su-beesh shud-zu mu-ra-ash
 3' nam-gur-ra-zu shi-im-bal-e-ne zi-zu shi-lm-e-ne (Glosse: i-ta-
 am-mu-u)
 4' sa-gid-da-am
 5' a-a En-lil Ish-me Da(-gan)-na nam-sipa-kalam-ma mu-ne-sum-
 ma ul-se he-ak-e
 6' gish-gi-galsagid da-bi-im
 7' en me-gal-zu me-a diri-ga ni-nam-zu gu-ul lu
 8' diri-ga-zu an-gal-su-gin shu-ti-ga nu-um-zu
 9' sha-su-ud-a-ra ka-she-gal-la-zu ni-gi-ra su-ga-am
 10' du-ga du-ga du-g e-a-zu ni nu? [kur?]-ru-dam
 11' ni-si-sa-e ug`-zi-da uru-kili-ba har-ra[n]-besi ma-ra-ab-sa
 12' ui-gi-na pa mu-ra-mul-mul-la-be gu ma-ar-ab-gur
 13' ni-erim ni-a-z[i] ni-ha-lam-ma igi-zu-she nu-di-be

Түркчә гәлибләнмәси:

- 2' Һуллача лағ гамусу бееш (у)ш удчум ураш.
3' Нам курра чушиим бале нә чичушим е нә (һеча дүшүб: ита аммуу).
4' Са киддаам.
5' Аа Енлил Ишмә Даған, нә нам сипа гал амма мунес умма олсә(н) һә(л)акә
6' Киш ки кәлсә кидда биим
7' Енмә кәл, зү (л)мә а дири ганы намсу гул улу
8' Дири газу (б)ан сорағын шүти ганумзу
9' Ша су уд ара каше кәл лаз оны кинә суғаам
10' Ду кә, ду кә, ду кә азуну ну? [кур?]р удам
11' Ниси сае үғзидә уру кими баһар ан беси мараабса
12' Ни кинә па мура мул муллабе гумаара абгур
13' Ни әрим ни аз(и) ниһалам мә(н) иги чушену дибә

Ачмасы:

- 2' Һуллуча, лағы, гејбәти (бурах), шән удчумун тој ширнисини вер
3' Шәрәфди курлајым ганад тәк, нә чыртдыјым јанан јағ тәк.
4' Сај чүтдәјәм.
5' Аја Енлил Ишмә Даған, нә нам сыпа гал, амма е`тибар умма, олсан да һәлак
6' Хышчы кәлсә чүддә би(јел)им...
7' Енмә кәл зүлмә а дири, һаны намусу гул улу
8' Дири, гејзлә кәл сорағын ким...
9' Сән су уд ара каш, кәл излә ону кенә шухам
10' Ду кә, ду кә, ду кә, мән ән азы нахышлы удам.
11' Нијә саје үғзидә уру гылыб баһара шән мараабса¹
12' Нә јенә апағ мәзә мүрәббәси абгора кими, гум ара

¹ М а р а а б с а — Африка гушу.

13` Нә әримишәм, нә азалмышам дибдән чошан ијә бәнзәр
пөһрөјәм.

10` su endumu-ki-aga-sha-za-ra lme-sha-mu-ni-ba
11` nam-En-lil-ki mu-ne-sum dumu-gishkin-ti-zu-um
12` ki-a ug mi-ni-dagal uru a-dam mas-kan mu-e-gar-gar
13` kala-ga si-ga nu-X-X[d]le tesh-bi im-ta-a-bad
14` Nibru-ki-she gu-ba shudul bi-gar du us-asa bi-dab
15` Is-me-Dagan dumu En lil-la sag-keshda-ba- mi-ni-ku
16` u[ru] ki ni-tuk-am ka-zu-she igi-ni im-shi-gal

Түркчә гәлибләнмәси:

20` Су ендуму ки ағаша чар а мешә муниба
21` Нам Енлил ан ки, мунес умдumu хыш кинти чуум
22` Ки а уғ мини дағал-уру адам мәскәнми әкәр гар?
23` Кәлә гаси(д) гану X-X]д[е төгибиим та абад
24` Нибру ки ше кү баш уд ол бичар дуус аша бидаб
25` Исмә Дағандуму Енлиллә сағешдә баминику (?)
26` У(р)у ки нитукам кә(л)чушә икини имши гал

Ачмасы:

20` Су ендими ки, ағача чар чәкә мешә дәбдәбәлә
21` Шәрәфли Енлил, ан ки, мунис умдumu хыш гымылтысы
22` Кимә кәләк кәлирсән а бич, адама гар мәскән олар?
23` Кәлә гасид ганымда учулан атәш мә`бәдин елә абад
24` Нә шәрәф ки, һәгигәт јолундан ашанда битиб досста уд ол.
25` Исмә Дағандымы Енлиллә сағ кешди сәһәр шәбнәминә?
26` Әсас о ки, кәл чушә иј кими фырланан гал.

Чевирәни:

Таријел Вәли НҮВӘДИЛИ

ГЭДИМ ЧИН ЭДЭБИЈАТЫ

Чевирәни:
Елман АҒАОВЛУ

СУН ЈУЈ

КҮЛӘК

Поэма

Чу вилајетинин валиси Сјан өзүнүн Сәһләбли ејван адландырдыгы сарајында кәзишиб әјләнирди. Сун Јујла Тезин Ча икиси дә она гуллуг кәстәирдиләр. Бирдән күләк галхды, выјылтылы сычрајышла она чатды... Вали халатынын јахасыны ачыб күләјә гаршы дурду. Деди: "Аһ, бу күләк нечә хошдур! Мән дә садә, лап садә чамаатла биркә ондан зөвг алсам, нә олар?"

Чавабында Сун Јуј деди: "Јох, бу күләк тәкчә сизинкидир, бөјүк һекмдар! Садә адам исә, сизинлә бирликдә зөвг ала биләрми! "Вали исә она деди: "Гулаг ас! Ахы күләк нәдир? Көјлә Јер арасынын нә-фәси. Шиддәтлә пејда олур, башдан-баша һәр јаны тутур, бахмыр ки, бурда әјан кимдир, садә адам ким, кимин мөвгеји жүксәқдир, киминки ашағы, һамыја сарылыр о. Бурда бирчә сән дејирсән ки, бу күләк мәнимдир. Мәнә изаһ еләмәк үчүн инди нә сөз тапачагсан?"

Сун Јуј чаваб верди: "Нөкәриниз өзүнүн кечмиш һамисиндән ешитмишди ки, ағач әјилиб гармаг әмәлә,кәтирән кими, гушлар орда јува гурмаға тәләсир; бир дешик әмәлә кәлмәјинә бәндмиш кими, ораја күләк долур. Әкәр онун мәнә дедији доғрудурса, күләкләрин әсмәси дә бир-биринә ујгун дејил".

Вали сорушду:

"Јахшы, де көрәк, күләк һардан әмәлә кәлир?"

Сун Јуј чаваб верди: "Дејәрәм. Күләк јердә әмәлә кәлир. О, ағ су занбағларынын башындан гопур. Өз ахымларыјла јарғанлары да тутур. Јер кисәләринин јарығларында вар күчүјлә түғјан еләјир... Тајшан сыра дағларына дырмашыр, шам вә мазы ағачларынын алтында ојнашыр. Јүнкүл сычрајышла һүчум чәкир: ппынг-ппынг... Бурдур, бураған бичиминдә кәлир, алов кими түғјан еләјир. Хунг-хунг дејә шимшәк тәк чакыр. Каһаларда фырланыр, сонра исә һәр тә-

рәфдән чумур һамынын үзәринә. Гаҗалары учурдур, ағачлары жы-
хыр, мешәләри, коллары јох еләјир...

Анчаг индијсә, јавашыјанда исә, о, мүхтәлиф ахынлара парча-
ланмаға, бөлүнмәјә башлајыр. Чалаја долур, гапынын дабанына
чырпылыр. О, каһ учуб дағылараг узаглашыр, каһ јенидән гајыдыр.
Белә чағларда бу кими күләк тәмиз вә сәрин олур, јүксәкләрә чан
атыр, јахуд ашағы енир, уча шәһәр галасы барысынын үзәрindән
адлајыб кечир, ја да сарајын әлчатмаз отагларына сохулур. Чичәјә,
јарпаға тохуначаг, нәфәсијлә ону галдырыр. Орда-бурда әтирли
касси вә персәј отлары арасында кәзишир; чалхаланан су сәтһи
үзәрindә ганад чалыб учур. Бүдур, индицә күсдүм ағачынын лап
үрәјинә тохуначаг... һүчүмла кедир сәһләб ағачлығына, тсин, јахуд
астра чичәкләринин лап чанына һопур, тәзә салынмыш магнолија
чәркәсинин үзәринә чөкүр, әтирли. говагларын сырасыны тутур.
Јарғанда фырланыр вә јенидән тәпәлијә галхыр. Әтирли чичәк-
ләрин топасы өлкүн-өлкүн јетишмәјә башлајанда, јалһыз о вахт о
вурнухур, тикилиләр арасында, һәјәтләрдә, сарајда долашыр вә
шимала-онун јәшәм ағачындан олан отагларына бурулуб кирир. О,
атлаз өртүк алтына тәпилир, дәринләрдә јерләшән тахчалара јол
тапыр. Бу күләк о вахт јалһыз сиз ә'лаһәзрәтин күләји адлана би-
ләр, вали аға! Буна көрә дә бу күләк адамын үстүнә һүчүм чәкәндә
тәзә сәринлик әтри верир, сојуг тәмизлиқдән адам һәтта тынчыхыр.
Олдугча тәмиз, олдугча тәзә, сојуг ахымларла тә'сир еләјән бу кү-
ләк исә хәстәләри сағалдыр, сәрхошларын башыны ајазыдыр. О
бизим көз вә гулағымызын ишини јахшылашдырыр, о, чана сағлам-
лыг вермәклә бизә јахшы тә'сир кәстәрир. Мәним киши адландыр-
дығым, сизин күләк адландырдығыңыз да елә будур, бунун өзүдүр,
һөкмдар!"

Вали деди: "Ә'ла, мәһз ә'лә данчышдын сән бу иш һагда. Јахшы,
бәс садә адамларын күләји чәчә, онун барәсиндә сәндән бир шәј
өшидә биләрәмми?"

Сун Јуј она бу сөзләрлә чаваб вермәкдә булунду: "Дејим ки, садә
адамлара мәхсус о күләк елә бил кардыр, һисс олунмадан һарадан-
са јохсул даланлардан, далдабулағдан галхыр, тозу вә зирзибили
сүтун кими көјә дирәјир... һансы топааларласа төкүлүр вә баш кичәл-
ләндирән гајдада сусуб галыр, чалалара сохулур, гапы үзәринә
чөкүр, гум топааларыны гурдалајыр, өлү күл үфүрүр... Чылғынлашыб
натәмиз палчыглар кәтирир, һәр чүр иј верән чүрүнтүләри көјә гал-
дырыр. О, чәп ахымла һәнчәрәјә тојулан дибидәлик күлдана сүрү-
нүб долур вә адам јашајан јерләрдә пејда олур. Одур ки, белә күләк
адама дәјәндә башдан-баша ијрәнч натәмизлик јараныр, онда топ-
ланан кәдәр вә чимчәшмә үрәкбуландыран бир истилик сачыр,
өзүлә нәмишлик кәтирир. О, үрәкдә изтираб вә гәм јарадыр, хәстә-
лик чатладыр, көзә кирәндә-кор олур адам... Адамын ағзыны бүзүш-

дүрүр, она үрәкбуланмасы вә өскүрәк әзијјәт верир. Нә өлүмдүр, нә
һәјәт-битиб түкәнмир дә.

Бах, буну гадына мәхсус, садә чамаата аид күләк, диши күләји
адландырырам мән".

ДЕНТУ – ШӘҺВӘТ ДҮШКҮНҮ

Поэма

Ә'јан Денту Чу валисинин јанында гуллуғ едәркән Сун Јујү ләкә-
ләмәјә чалышыб дејирди: "Көрүн кимдир Јуј: бичимчә-көрүнүшчә
сакитдир, һәлимдир, көјчәкдир; чевик сөзләрлә ағзы долудур, өзү
дә бунлары чох адам баша дүшмәз... Анчаг о, тәбиәтән шәһвәт
дүшкүнүдүр, мән истәмәздим ки, сарајын алагапысы архасындакы
гәшәнк отаглара һөкмдар онунла биркә кириб-чыхсын."

Вали, Дентунун бу сөзү барәдә Сун Јујун фикрини сорашду. Јуј
деди: "Бичимчә, көрүнүшчә нәјәмсә, сакитәм, сәбрлијәм, көјчәјәмсә,
бунлар мәнә көјләрин верјисидир. Ағзымда чохлу чевик сөзләр
варса вә буну чохлары анлаја билмәзсә, бунлары мән өз мүәлли-
мидән өјрәнмишәм. Анчаг арвадбазлыға, мәним куја шәһвәт
дүшкүнү олмағыма кәлдикдә, сизә дејим ки, һөкмдар, бунлар мәнә
гәтијјән јохдур."

Вали деди: "Сән гадынлары севмирсән, белә дә! Буна демәјә
бир сөзүн вармы? Сөзүн варса, мәним јанымда гал, јохдурса, чых
исте'фаја."

Јуј деди: "Әршфәләкдә бизим бу Чудакы кими көзәлләр јохдур.
Анчаг Чу ләриләри арасында, һөкмдар, мәним кәндимдәки көзәл-
ләрдән јахшысы јохдур; кәнд көзәлләри ичәрисиндә исә, һөкмдар,
мәним гоншумдакы көрпә көзәлә тај јохдур. Мәним гоншумун гызы
бах беләдир: бојуну бирчә бармаг ениндә артырсан, боју чох узун
олар, тәк бирчә бармаг азалтсан, лап гыса олар. Үзүнә зәррәчә ән-
лик чәксән, рәнки һәддиндән артыг ағ олар, јанәгынын аллығыны
артырсан, көзәллији итирәр өлчүсүнү. Онун гашлары-сугузгуну га-
нады; онун дәриси бәмбәјаз гары хатырладыр мәнә. Белинин
боғмасы — халис ипәк буруму кими; дишләри санки мирвари
дүзүмүдүр. Онун бир дәфә күлүмсәмәји јетәр ки, бүтөв бир шәһәр
(мәсәлән, Јанчен кими) ағлыны итирсин, башга бириси (мәсәлән,
Сјатсај кими) дәлилик һәддинә кәлсин.

Бунунла белә, бах бу гыз даим һасара дырмашыб мәнә бахыр,
һөкмдар. Үч илдир беләчә давам едир, мәнсә разылыг вермирәм.
Анчаг Денту исә белә дәјил. Онун арвадынын башы пырпызагдыр,
гулаг әвәзинә башына әјри бир шәј јапышыб, јеријәндә елә бил чәп
јерији, бели дә әјилиб. Бунлар аз имиш кими о һәм дә готур вә ба-
басыллыдыр. Денту исә ондан дојмаг билмир, ону беш дәфә доғуз-
дурмушдур. Сиз бир јахшы-јахшы өлчүб-бичин, һөкмдар, бизим
икимиздән һансымыз әсил гадын севәник, шәһвәт дүшкүнүјүк?"

Сөһбәтин бу јериндә Чжан Хуадан кәлән, оранын танынмыш бир әҗаны онларын јанында дајанмышды. О, габага кәлиб һекмдара бу барәдә белә деди: "Сун Јуј индичә сизин гаршынызда гоншу гызы һәдсиз тәрифләјиб деди ки, о өз көзәллијилә ағыллары чашдырыр. Белә дејилми, дүз демирәмми? Мән өзүм, һекмдар, өзүмү шәрәф вә әдәб көзләјән хадим һесаб едирәм, анчаг демәлијәм ки, бунларла мугајисә едилә билмәрәм. Бунунла белә, дүшүнүрәм ки, Чу учгарындан олан бир гызчыгаз бурада, бөјүк монархын гаршысында сөһбәт мөвзусу олмага чәтин ки, лајиг олсун. Мән исә, һекмдар, мөминлијимә, шахси тәвазәкарлығыма көрә, инанын ки, өз көзләримлә көрдүкләрими бурда данышмага чәсарәт еләмирәм."

Вали деди: "Сәнсә демәјә чалыш, гој тәвазәкарлыг бөјүклүјү ешитсин."

Өҗан деди: "Ешидирәм, ешидирәм! Мән, сизин садиг бәндәниз, чаванлыгымда нә вахтса, узаг сәфәрләрә кедәрдим, одур ки, Чинин бүтүн доггуз вилајетини көрмәк мәнә гисмәт олмушдур. Јер үзүнүн бүтүн истигамәтләриндә бүтүн мүһүм јерләри вә шәһәрләри өз ајагымла кәзиб долашмышам. Мән Сјанјандан дүз чыхмышам, билирсиниз, мән Ханданда шәнлик етмишәм, Чжән вә Вејдә, Тсинин дә, Хуејин дә саһилләриндә дојунча кәзмишәм.

Бир дөфә-јаз вахтыјды, јаз чыхачыхдајды, илин үзү јаја доғрујду, лап јајын оғлан чағына доғру. Гаратојуглар көзәлчә охујурду... Гызлар дәстә-дәстә кедирдиләр тут јығмага. Бу кәндин көзәлләријсә өзләринин чичәкләнән, еҗазкар көзәлликләријлә санки нурла долмушдулар, көрдән вә бәдәнчә һејранедичијдиләр, үзләри олдуҗа чазибәлијди; онларын үзләринә нә әнлик кәрәкди, нә бәзәк. һекмдар, мән онлардан биринә бахдым, ән көзәлинә, шеҗр топлусуну ачыб, дедим: "Мән бөјүк, һә, бөјүк јолла кедиб, сәни дә голундан тутуб апаррам".

Мән она гәшәнк бир чичәк вериб, олдуҗа әфсунлу сөзләр дедим.

Буна әвәз олараг мәним тәмизлијим башыны галдырыб үзүмә бахды вә мәнә гаш-габағыны төкмәклә чаваб верди, јаныма исә кәлмәди. Сонра чашараг, өзүнүн там һәрәкәтијлә чалышды јахына кәлсин, анчаг даһа мәнә тәрәф бахмырды. Онун әһвалы нәјләсә долмушду, көрдәнинин һәрәкәти нәдәнсә мәнә аз анлашыглы иди. Башыны каһ галдырараг, каһ ашағы салараг, о мәнә каһ елә бахырды, каһ белә... Чөһрәсиндән дујулурду ки, мәмнундур, додағларында тәбәссүм варды. Көзүнү сүздүрүб огрун-огрун мәнә бахараг һәмин рәдифлә чаваб вериб деди: "Күләкдән ојанмыш, јаз күләјиндән бүтүн зәрифлик вә көзәллији бој вермиш; халис, мүгәддәс бир пәһриз сахла, көзлә, бил, јенә көзлә ки, мәнә өзүн барәдә хош бир хәбәр верәсән... Јох, әкәр барындырсан мәни белә, бах белә, доғрусу јахшы олар мән һеч јашамајам." Буну нәдәнсә тәрәддүдлә мәнә дејәрәк о, имтина еләди, рәдд өтди мәни.

Бәс иш нә үзлүдү? Ахы мән ону мүәммалы сөзләрлә һәјәчана кәтирмәјә һазырдым. Мән бүтүн гәлбимлә онун сөһриндәјдим, көзләримлә үзүнү јејирдим, ағлымла исә онун гызлыг шәрәфини сејр еләјирдим. О гыз, рәдифи нечә вардыса, еләчә дә баша дүшә билди вә әдәбини көзләди, һеч нәдә сәһвә јол вермәди. Бунунчүн о, тәрифә лајигди."

Инди Чу вилајетинин валиси деди ки, бу јахшы һадисәдир Сун Јуј да ишдән чыхарылмады.

ТСЗЈА И

ТСЈУЈ ЈУАНЫН ХАТИРӘСИНӘ ГӘСИДӘ

Өҗлаһәзрәт падшаһын лүтфүнү тәзимлә гәбул етдим:

Чаншада лајигли чәзамы көзләјирәм.

Ағызлардан ешидәндә ки, мәшһур шаир Тсјуј Јуан бурада, Милонун суларында өлдүрүб өзүнү, Сјанын далғаларына јахынлашыб инипти вә јалварышларымы сәнә тапшырырам, еј шаир-мүәллимим. Сән көрүнмәмиш, һәдсиз ахмаг адамларла гаршылашдын, Елә онда да гыјдын өзүнә, мәһв етдин өзүнү.

Еј кортале! Фәлакәт! Изтираб! Үзүнтү! Еј чиккәм мәним!

Чәтинлик, уғурсузлуг чағлары сәнә гисмәт олду.

Зүмрүд гушу да, симүрг дә тора салыныб, хәндәјә

гыснанмышды.

Бајгушлар, јапалағларса һәр јанда вурнухурдулар.

Зир-зибил, гурд-гуш мүгәддәслијә галдырылмышды.

Бөһтанчы, алчаг, јалтаг һәр шејә наил олурду. Камил, мүдрик адамлар јолларыны азмашдылар.

Јолдан чыхарылмышдылар,

Намуслу вә мәтин адамлар јолдан сапдырылмышды.

Дејирдиләр: гәһрәман Суј-и-мурдардыр.

Чже, ја да Тсјао кими гулдурларса-намуслудур.

"Натәмизләр јох олсун" — гылынчы ән күт гылынчы сајылырды,

Гургушун бычағларса — һамысындан ити сајылырды.

Дәһшәтә кәлирәм! Фәлакәт, рүсвајчылыг! Нечә олду ки, сән

күнаһсызкән белә әзаба дүшдүн, бунча үмидсиз?

Чжоу тарихини көстәрән габлары атдылар, күвәч дибини

ондан үстүн тутдулар!

Чәнк арабасына исә јорғун дүшмүш өкүзләр, үчтајлы арабаја үч ахсаг ешшәк гошдулар. Өҗла ләһрәм атса гулағларыны саллајыб, дуз арабасыны дартыр, Бајрам папағыны көтүрәсән, ајагабы алтына кејинәсән: мүвәггәти олар, бәс сонра? Еј изтираб!

Мүәллим, бу дәрди чәкмәк бир сәнә галыб!

Hejhat, Hejhat! Өлкөндө сәни анламады һөкмдар!
 Сән тәк-тәнһа гәмләндин, үрәјини кимә ача биләрдин,
 Орада, көләрин дәринлијиндә симүрг галхды жүксәкләрә
 Вә өз ирадәсилә јердән узаглашды һәмишәлик.
 Мүгәддәс әждаһа доғгуз тәбәгә дәринликләриндән, дәниз
 кирдабларындан Дәрин су кирдабларына далмышдыр
 ки, өз е'чазкар веркисини һифз еләсин,
 О, сусамуруна, уграја нифрәт едәрәк, дәрин јерләрдә
 •кизләнмәк үчүн суја баш вурур:
 О, мөкәр гурбағаларла бирликдә бағырсаг гурду гәјнашан
 јердә јашаја биләрми?
 Һәр шәјдән гәјмәтли олан — шәрәфдир, мүгәддәс шәрәф,
 мүдрик шәрәфи:
 Чиркли дүнјәви ишләрдән узаглашыб, өзүнү һифз етмәк!
 Агла сығармы, гачаған ат бағланмаға, чиловланмаға дөзсүн!
 Өндә онунла ев ити, јахуд гојун арасында фәрг нәдәјмиш?
 Мәишәт торанында игәләшиб бирдән белә бир бәлаја
 дүшмәк!
 Бүтүн бәла вә сарсынтыларын тәгсири, Hejhat, мүәллим, сән
 өзүндүн.
 Бүтүн "Доғгуз өлкәни" долашајдын, јалныз "өз" валинә хидмәт
 едәрәк!
 Нијә сән јалныз бу јери сечдин, бу сараја севдин?
 Симүрг орада, жүксәкләрдә гәнад чалыр, мин-мин сажын
 жүксәкләрдә,
 Вә шәрәфин нур сачдығы јерә бахыр: көрчәк кәлиб гонур ора.
 Шәри, алчаг ишләрин горхулу әләмәтини көрдүју јердә исә
 Гәнад чалыб, жүксәкләро, жүксәкләрә учуб кедир.
 ... Јарым аршын дәринликдә палчыглы арх, дәлик:
 О балыг, кәминин уда билдији балыг она јөрләшәрми?
 Балыгса Тсзјанын вә көлләрин гаршысыны кәсән балинадыр,
 Иш заманы о, гарышга ордасынын башында дурмалы
 олачагмы?

С Ы М А С Ы А Н - Ж У

Г А П Ы Л А Р У З У Н О Л А Н Ј Е Р Д Ә

Поэма

Ченләр нәслиндән олан император ханымы, Дөјүшкән ә'ла-
 һәзрәт падшаһын Икид оғлунун арвады тәсвир еләдијимиз заман-
 ларда онун хош мүнәсибәтиндән истифадә едәрәк, чох гысганч ол-
 маға башлады, һөкмдар исә ону ајрыча, Узун Гапы сарајында јөр-
 ләшдирди. Ханым орада гәм чәкмәјә, өз бәдбәхтлијини дүшүнмәјә
 гапылды...

Сонралар о ешитди ки, Шу вилајәтинә дахил олан Ченду шәһәриндә Сыма Сјан-жу адында бир адам јашајыр, бизим Өрши-ә'ла өлкәмиздә кәзәл әсәрләр јазмагда о, һамыдан устадыр. Бир күн ханым хәзинәдән јүз тсзин сары гызыл көтүрүб Сјан-жунун, Вентсјун, јахуд Охумуш Ханым адыны дашыјан арвадына верди ки, о өзүнә шәраб алсын вә бүтүн бунлар император ханымынын кәдәр вә күскүнлүјүнү изаһ еләјән бәндләр јазылмасына сәрф олунсун. Сјан-жу өзүнүн үслубу мүәјјән әсәрини јазыб һөкмдар-падшаһы инсафа кәтирмәји гәрара алды. Император ханымы Чен јенә дә һимәјә вә јахынлашмаға лајиг көрүлдү. Онун изһарнамә-поемасында дејилрди:

"Десәниз, орада кәдәрли фикирләрә далараг кәзишән, вурнухан, аддымлајан, јөријән көјчәк гадын, һә, о көзәл кимдир елә? Онун руһу чисмини тәрк едәрәк, итиб кедир, керијә гајытмыр, дөнмүр јөринә, һә, онун көркәми дә үзүнтүлүдүр, о тамам гурујуб, отуруб галыб, тәк-тәнһа јашајыр. Оғлан мәнә дејирди: "Ахы сәһәр мән кедәчәм, ахшам исә јанына кәләчәм, һә, һә, кәләчәм. Өзү инди јејир, ичир, әјләнир, мәни исә унудуб. Онун гәлбиндә мәнимлә бағлы нә вардыса, һамысы тезликлә јоха чыхды. О мәнә хәјанәт еләди, кечмишләри дә дүшүнмүр даһа: инди өз мә'шугәсијлә тапышыб, онунла јахынлашыб! Елә истәрдим ки, о мәнә рәһм едиб суаллар верәјди, сорғуја тутајды мәни, өзү бујурајды ки, мән она јахын олум јенидән, һә, јенә јахын олум; онун дөјәрли сәсини ешидиб гүјмәт-ләндирмәк хошбәхтлијинә лајиг көрүләјдим. О, бошча сөзләрлә ки-фајәтләнди, мәнсә бүтүн гәлбим долусу үмид бәсләјирәм, һә, там инам бәсләјирәм; анчаг мәним һакимим мәнә ағ күнләр бәхш етмәк, јаныма кәлмәк истәмир. Мән бу кашанәдә тәкәм, кирдабдајам вә јалһыз өз дүјғуларыма далмышам, — јалһыз! Күләксә учур, һүчүм чәкир, бурулған кими бу күләк!...

Рәјиһәли гүлләјә галһыб үмидлә бахачағам узағлара, узағлара бахачағам; гәлбимсә лап дәринлијинә гәдәр күчлү истәклә долуб, өзүм дә бүтүн варлығымла бир селә дөнүб ахырам һарајаса. Ду-манларса сүрүнүр, топа-топа ағыр булудлар һәр тәрәфдән кәлиб көј үзүнү бүрүјүб тамам, бүрүјүб тамам; көјләр дә, дибсиз-дәринликсиз көјләр дә күнүн күнорта чағы бирдән түтулду тамам. Шимшәк курлады, чахды шимшәкләр, онун додағлары курлады, курлады; шимшәјин чахышы анчаг, һөкмдарын әјләшдији фајтонун сәсини хатырлатды мәнә. Бах. учан туфан јолундан дөндү, будур, мәним гапыма учуб долур, мәним сарајыма; бир көз гырпымында бүтүн пәрдәләри, бүтүн өртүкләри галдырыр, бирдән дарчын ағачынын бүтүн будаг вә көкләри долашды бир-биринә, һә, будағ-лары; күчлү, кәскин әтирсә кәлир, һеј кәлир. Ири товуз гушу бу ағача гонур вә мәһәббәт јетирир... Гара мејмунса узада-узада фит чалыр вә инилдәјир орада. Будур, сугузғуну, көј зүмрүдү гуш ганад-ларыны јығыб учуб кәлиб о бири гушун јанына гонуб. Еркәк вә диши

симүрглар чәнуба вә шимала учурлар... Үрәјим мәним үмидсиз кәдрлә долуб ағзына гәдәр, јолундан сапдырылмыш руһумса лап түгјан еләјир, ичәримдән һүчум чәкир үстүмә...

Әтирли ејвандан енирәм, бахыб әтрафа бојланырам, әтрафа бојланырам, аста аддымларла јаваш-јаваш јеријирәм ән дәрин сарај јолларыјла. Будур, баш отаг... Елә бил гајадыр... О, көјләрә ди-рәнир, лап көјләрин өзүнә... О бири тикилиләр дә өз тутгун нәһәнк-ликләри илә онунла бирликдә галхыб учалыблар көјә. Заман-заман сағдакы, шәрг тәрәфдәки фликелә сөјкәнирәм үзүнтү ичиндә, һә; ал-әлван азмаң тикилиләрә бахырам ахыры көрүнмәдән, көрүнмә-дән ахыры. Сәдәфли гапылары итәләјирәм, отагларын гызыла ту-тулмуш нөмрә нишанларына әлими сүртүрәм, башымы тутурам, онларын сәси чинкилдәјир, чинкилдәјир, һансы зәнкинсә сәси кими. Гапымын таглары һејкәл магнолијасындандыр бүтүн — һә, һамысы ојмалыдыр, карниз әрик мејвәси шәклилә бәзәнмишдир. Бурада јырғаланан, јелләнән ағачларын сыхдан да сых бүтүн бир шәбәкәси вар; таглары утун ағачындан дајаглар гојулуб. Сүтун башларынын, капителләрин һамысы надир ағачларла бәзәдилмишдир; онларын гејри-бәрабәр сыралары дамларын дајагларыны мөһкәмләдирләр. Бах инди, бу саат һәр шеј гејри-мүәјјән, думанлы көрүнүр, онларын бирини о биринә көрә сечә билирәм; бүтөвлүкдәсә адама елә кәлир ки, јухарыда даш гајалары бир тәһәр дајаныб... Күндүзләрсә бүтүн беш рәнкин һамысы — көз гамашдырыр, бири о биринин гаршы-сында көз гамашдырыр; парылдајыр, көз кими көзәрир, башдан-баша парлаг ишыг сачмаларыдыр! Дашлар елә сых чарпазлашдырылыблар ки, дејирсән бунлар дам кирәмитидир, һә, дам кирәмити; онларын нахышы һансы даш-гашынса рәнк сажрыш-масыны јада салыр. Һәр јаны баша-баш кезәл шәбәкә әмәлә кәти-рән өртүкләр тутмушдур; онлардан Чу сачагларынын бурумлары салланыр ашағы. Гапы пәрвазларына әлими узадырам ки, һеч ол-маса бир һәрәкәт еләјим, һә, тәрпәнишим олсун, усталыгла дүзәл-дилмиш сарај сәки-ејванларынын кениш панорамына бахырам.

Ағ дурна чағырыр, шикајәтли-шикајәтли һычгырыр — һә, һычгырыр; онун тәнһа дишиси гуру говагларын јанында бир ајағы үстүндә дајаныб. Артыг, күндүздән сонра торанлыг галыб, үмидлә-рим гырылыр — һә, гырылыб; гәмли-гәмли өзүмү тапшырырам бош отаға. Көјдән салланыр, бахыр ај, онун шүалары мәним үзәримдә јалныз парылдајыр — һә, анчаг парылдајыр; бу тәмиз көчәдә өз дә-рин јатағыма тәкчә кәдирәм. Гәдим сәртлијә көкләнмиш уду көтүрү-рәм ки, сәртликдән гопаң мотивләр чалым; гәмли дүшүнчәләримин узун чәкмәјечәји барәдә чалырам, бармагларым арасындан жүксәк нотлар чыхыр, кетдикчә дәјишилир вә башга нота чеврилир: симләр үрәквурән тәмизликлә сәсләнир, мелодија көјләрә учалыр — онун дәғиг, сәрт мөвзусу мәним инди көрдүкләримин һамысыны, дәдиб, кечир; фикрим мөһкәмләнир, артыр вә өзү өзүнү галдырыр. Анчаг

мәнимлә, һәр ики әлимдә оланларса, инчиклик ичиндә көз жашы төкүр — һә, аглайырлар; онларын көз жашы һәр сәмтә ирмаг төк ахыр. елә дә, белә дә. Өз һычгырыгларыны сахлаја билмир, кет-дикчә гәмләниб даһа учадан аһ чәкир, аһ чәкирләр; мәнсә артыг јенидән галхырам, бүдрәјә-бүдрәјә, өзүм дә билмирәм, һара кеди-рәм. Палтарымын узун голуну галдырырам, үзүмү гапајырам-гапајырам; даим өз уғурсузлагларымы сајырам, кечмиш сәһвләри-ми... Нә көзүмү көстәрә билирәм, нә үзүмү, үзүмү... Бах беләчә чашгын әһвал ичиндә јатағыма јахынлашырам. Чүрбәчүр әтирли отлар јығырам башымын үстүнә, јастығыма; јатағыма көзәл әтир сачан чичәкләр дөшәјирәм. Бирдән јухуја кедирәм, јатырам, јухуда вә јухулу арзуларда — һә, өз дүшүнчәләримдә хәјалланырам; гәл-бимдәјсә елә һаллар кечирирәм ки, елә бил һөкмдарын өзү бурда јанымдајмыш. Јухуда горхуб ајырылам — аһ, јох, бурда һеч кәс јох-дур, јохдур; бүтүн руһум ајаға галыб, санки јенә иткинин ачысыны дадыб. Артыг хорузлар сәс-сәсә вериб банлајырлар вә мән онла-рын һалына үрәкдән јанмалы, гәмләнмәли олурам; јеримдән галхыб аја бахырам, онун бир јерә чәмләнмиш парылтысына бахырам. Улдузларын чәркәсини сејр еләјирәм, сајрышан сырасыны; Би-Маобиадлар артыг көјләрин шәрг гуртарачағында көрүнмәјә баш-лајыр. Мән һәјәтин ортасына бахырам — орада јарыишыг јарызул-мәт јатыб, һә јатыб; санки ора гыров дүшүб, сон пајызда олан кими. Кечә һеј узаныр, узандыгча узаныр, елә бир кечә дејил, илдир; мә-ним үрәјимдәсә кәдәр гајнајыр, гајнајыр вә ону овутмаг, дәјишмәк мүмкүн дејил. Бах беләчә мән һәјәчан ичиндә вурнухурам, өзүмә јер тапа билмирәм, билмирәм сәһәрә гәдәр... Шәфәг тутгунлашыр вә јаныб-сәнүр... Мәнсә өз-өзүмә кәдәрләнирәм, кәдәрләнир вә гәмлә-нирәм — беләчә бүтүн ил боју сонадәк — утуда билмирәм, чәсарәт етмирәм унутмаға да".

ИМПЕРАТОР ВЕН — ДИ

ЗИЈАЛЫ ПАДШАҢЫН ӘҢАЛИЈӘ КӨМӘК
ТӘДБИРЛӘРИНИН МҮЗАКИРӘСИ БАРӘДӘ МАНИФЕСТИ

Бу сон заманлар бир нечә ил далбадал тахыллар битмәди. Үстәлик һәлә су басгынлары вә гураглыг да олду, јолухучу хәстә-ликләр вә гырғын јаылды. Бунлар бизи сон дәрәчә чашдырды. Биз ағыллы, зијалы дејилик, һәлә дәрк едә билмирик ки, бу кимин тәгси-ри, кимин чинајәтидир. Ола билсин, һөкүмәтимиз өз ишиндә сәһвә јол верир, биз өз рәфтарымызда да јанылма вә сәһвләр көрүрүк. Јохса о вахт Биз көјләрин јолуна әмәл еләмәкдә нәсә дикбашлыг, наразылыг көстәрмишик? Јохса дүнја не мәтләриндән һансыныса көтүрмәмишик, о вахт? Јохса о вахт адамларын ишләриндә әмин-аманлыг дөврү јашајышына нисбәтән чохлу фәргләрни олмушдур?

Јохса о вахт јер руһлары, јахуд көјдән јерә енәнләр Бизи атмышлар, јалварышларымыза, гурбанларымыза бахмадан? Бизи индики һәддә нә салмышдыр? Бәлкә бизим вәзифәлиләрин жүзүнүн дә мәвачиб и һәддиндән артыг исрафлы вә бөјүкдүр? Јохса фәјдасыз, кәрәксий ишләр һәддиндән артыгдыр? Халгын јемәјинин чатышмазлыгы вә ғытлыгы нәдәндир инди? Ахы дүшүнмәк олар ки, торпагдан истифадә һесабыјла Биз халг үчүн ону даһа да азалтмышыг? Јохса халгла нечә доланмағы музакирә едәркән биз онун барәсиндә гајғыны лазымынча артырмамышыг? Ағызлары санајыб, торпага тәтбиг еләјәндә гәдим дүнја илә мугајисәдә торпагда һәтта артыглыг вар; халг өз јекисини једикдә исә чох-чох чатышмазлыглар јараныр. Бүтүн бунун тәгсирини нәдә тапмаг олар?

Бәлкә онда ки, бизим өһали күтләләринин бүтүн нәсил вә зүмрәләри аз әһәмијјәтли шәјләр үчүн һәддиндән артыг ишләјир вә бунунла да өз әкинчи әмсәкләринә зәрәр, зијан вурурлар? Јохса шәраб чәкилмәсиндә һәддиндән артыг тахылы зај еләјирләр? Јохса евдә бәсләнән "алты һејваны" чох јејирләр вә сајлары да һәдсий чох олдугуна көрәдир? Һансы мүһүмдүр, Һансы мүһүм дејил, ајырды еләјә билмирәм, сәбәбләрин ән әсасыны тапа билмирәм. Мән бүтүн бу ишләри баш назирлә, мүхтәлиф вәлиләрлә, еләчә дә нисбәтән ири вәзифәлиләрлә ики мин өлчү дүјү аланларла, бөјүк алимләрлә вә башгаларыјла музакирә етмәлијәм. Гој онлардан бизим бүтүн халгымыза көмәк еләјә биләнләрин һәр бири, сәрбәстчә, истәдији кими вә фикрән узаглары көрмәклә, биздән һеч нәји кизләтмәсин!

ЧЖАН ХЕН

ТАРЛАЛАРА ГАЈЫДАЧАМ

Артыг чохдан, лап чохдандыр ки, пајтахт шәһәрләриндә јашајырам, анчаг мәндә о ағыл вә шүүр ишыгы јохдур ки, күнүн мәгамына көмәк еләјәм. Бүтүн ишим ондан ибарәтдир ки, Чај ғырағына кәлиб балыглара бахырам вә Чајын дуру вә тәмиз олмасыны көзләјирәм, о исә чәтин ки, нә вахтса белә олсун. Мән Тсајын хасијјәтинин дәјишкәнлијини һәссаслыгла гәбул едирәм, мән шүбһәләләрим и дағытмаг үчүн Танын сөзүнү өшитмәјә һазырам.

Доғрудан, көјләрин јолу анлашылмаз вә гаранлыгдыр! Мән фикрән балыгчы атам и јолула кедирәм вә хошбәхтлијиндә онунла бирләширәм. Мән кир дүнјасындан уча дурачағам, ондан узаглашагач вә мәнасыз дүнјанын ишләри илә бирјоллуғ үзүләшәчәјәм.

Инди јазын лап оғлан чағыдыр вә ән јахшы ајыдыр. Инди һава илыг вә тәмиздир. Тарла вә дүзәнләрдә һәр шәј чичәкләјиб, отлар галхыб. Јүзләрлә чүрбәчүр отлар зәнкин-зәнкин, көјчәк-көјчәк чичәк

ачыб. "Кралича көзү" адлы өрдөк баласы артыг ганад чалмыш, пајызбүлбүлү өз севинчсиз мотиви илө маһнысыны охумушдур. Жа-радылмышлар бојун-бојуна верэрөк јухары галхыр, ашағы енирләр кван-кван; чиккилдәширләр — јин-јин, Бах, бүтүн бунларын арасын-да долашмаға, көзмөјө вә һәр јана сәфәр етмөјө башлајыр вә даим истајирәм ки, өз руһуму, дујғуму бунларла севиндирим.

Бах онда әждаһа кими кениш чәмәнләрдә көзә-көзә охујурам; пәләнк кими дағ вә тәпәләрдә фит чаларам. һаваја бахыб јайдан оху бурахарам; ашағы бахыб, узун ахымда балыг тутарам. Оха кечән гуш орда өлүм тапар; тәләјеминә чуман балыг гармағы удар; мән булуда галхан гушу вуруб саларам; дәринләрә үзән балығы көмәримдән асарам.

Сонра исә ишыг сачан мө'чүзә өз шүаларыны бичмөјө башлајыр, долғун ајла, кенишликләр планети илө јерини дәјишир. Јүксәк вә һәдсиз севинчә гәдәр чатдырмышам өзүмүн асудә долашмалары-мы, — күн батмаға доғру кетсә дә, мән јорғунлуғу унутмушам. Мән бүтүнлүклә мүдрик Лаонун гојуб кетдији вәсијјәтин нурундајам вә бу саат өз атымы дамына ајрыготу дөшәнмиш дахмаја доғру дөндәр-мөјө һазырам. Орада бөшсимли чалғы аләтимин көзәл дүзүмүнә чәкәрәм әлими, һәм Чжонун, һәм Кунун дүшүнүб јаздыглары барәдә охујарам. Сонда фырча вә тушла бир хәтт чәкәрәм, онунла гәлби-мин рәнкини ифадә еләрәм. Мән хуанларын улу көчмишләриндән үч Падшаһын чыгырына, орбитинә дүшәрәм.

Өкәр мән инди руһума јер һүдудларындан чыхмаг ихтијары вер-мишәмсә, һансы јолун парылтыја-шөһрәтә, һансынын алчалмаға апармағыны нәзәрә алмаг нәјимә кәрәк?

"ЛУНЈУ" ("НӨКМЛӘР ВӘ СӨНБӨТЛӘР") китабындан

Мүәллим деди:

— Мин дејүш арабасы олан дәвләти идарә етмәк үчүн өһтијатлы, доғручу, тәлабатларда мө'тәдил олмаг, халгы севмәк, бијары јеринә јетирмәјә халгы нә вахт чәлб етмәк мүмкүн олдуғуну билмәк ла-зымдыр.

(Фәсил 1,5)

Мүәллим деди:

— Кичик гардашлар вә оғулар! Нә гәдәр ки, ата евиндәсиниз, өз ата-ананыза һәрмәтлә гуллуғ еләјин! Ата евини тәрк өдәндә аиләнин кичик үзвләри барәдә мәһәббәтлә гајғы чәкин! һамыны севин, өз инсанлығ мајаныза садиг олун! Фәал олун вә әкәр күчүнүз чатса маарифә јијәләннин!

(Фәсил 1,6)

Мүәллим деди:

— Тсзјунтсзы јејир, анчаг дојмаг ахтармыр; јашајыр, сакитлик ахтармыр; ишдә чевикдир, сөздә өһтијатлыдыр; Даонун малик олдуғларына доғру кедир, өзүнү дә дүзәлдир. Билијә чатмаг да елә будур.

(Фәсил 1,14)

Тсзы Лу, Тсзен Си, Жан Ју вә Гунси Хуа мүәллимин әтрафында отурмушдулар,

Мүәллим деди:

— Мән сиздән чәми бир күн бөјүјәм. Одур ки, мәндән утанмајын. Бах, сиз һәмишә дејирсиниз: "Мәни танымырлар! Анчаг, туталым, сизи таныјајдылар, онда нејләрдiniz?"

Тсзы Лу дүшүнмәдән, о саат чаваб верди:

— Мин дејүш арабасы олан дәвләт бир нечә бөјүк дәвләтин арасына ғыснанылмышдыр. һәм дә онун үстүнә бир нечә орду јеридилir. Үстәлик, онун өзүндә ачлығдыр. Бах бу да мәнәм, Тсзы Лујам... Гој белә дәвләтин идарә едилмәсини мәнә тапшырсынлар — үччә

илдән сонра һамыда кишилик пейда олачаг, һамы баша дүшәчәк ки, борч нәдир!

Мүәллим күлүмсүндү.

— Бәс сән, Жан Ју, сән нә дејәрдин?

О чаваб верди:

— , балача бир мүлк, ени-узуну алтмыш-јетмиш ли, лап ондан да балача: әлли-алтмыш ли... Гој белә бир мүлкүн идарә олунмасы мәнә тапшырылсын, үччә илдән сонра халгын һәр шөји кифајәт гәдәр олачаг. Ганун вә гајдалара кәлдикдә исә мән Тсзјунтсзүја мүрачиәт еләрәм.

— Сән нечә, Гунси Хуа, сән нә дејирсән?

О чаваб верди:

— Дејә билмәрәм ки, өзүм нәсә еләјә биләрәм. Мән хаиш едәр-дим ки, мәни өјрәтсинләр. Мән һөкмдарын кичик назири олмаг истәрдим; гәбул заманы кејилән палтар вә папаг кејиб әчдадларын мә'бәдиндә, валиләрин көрүшүндә сәрәнчамлар вермәк истәрдим.

— Бәс сән, Тсзен Си, сән нә дејәрдин?

О отуруб әлини арабир се адлы мусиги әләтинин симләринә тохундурду. О, сени бир тәрәфә гојду, симләр һәлә дә сәсләнирди, оғлан бир аз галхыб деди:

— Мән бунларын үчүнүн дә дедијиндән тамамилә башга шөј истәрдим.

Мүәллим деди:

— Мәһз нә? Нијә чаваб вермәкдә тәрәддүд едирсән?

— Мән истәрдим ки, јазын сонлары — пајыз палтары һазыр олан вахтлар олајды, беш-алты кәнчлә, алты-једди јенијетмә илә И чајында чимәјдим, Ујуј тәпәсиндә узаныб өзүмү јүнкүлчә меһә верәјдим, сонра исә нәғмәјлә евә дөнәјдим.

Мүәллим көкс өтүрүб, деди:

— Мән Тсзен Сијә гошулурам.

Шакирдләрин үчү отагдан чыхды. Тсзен Си јубанды. Тсзен Си мүәллимә мүрачиәт еләди:

— Мүәллим, сиз о үч нәфәрин сөзләри барәдә нә дүшүнүрсүнүз?

Мүәллим чаваб верди:

— Һә, онларын һәрәси өз истәјини билдирди.

Онда Тсзен Си сорушду:

— Сиз Тсзы Лунун сөзүнә нијә күлүмсәдиниз?

Мүәллим чаваб верди:

— Дөвләти ганун вә гајдаларын көмәјилә идарә еләјирләр. О өз сөзүндә өзүнә чох күвәнирди. Мән буна күлүмсәјирдим.

— Мәкәр Жан Ју да дөвләт барәдә ејни чүр данышмады?

— Һә, данышды... Ени-узуну алтмыш-јетмиш вә ја бир гәдәр ондан кичик: әлли-алтмыш ли олан мүлк дә дөвләтдир.

— Бәс Гунси Хуа нечә, мәкәр о да дөвләт барәдә данышмады?

— Һә, данышды... Әчдадларын мүгәддәс мә'бәди, валиләрин

көрүшү... Бу, дөвлөт дейил, бәс нәдир? Анчаг белә дөвлөтдә кичик назир Чи кими бир адам оларса, онун бөжүк назيري ким олмалыдыр?

(Фәсил XI, 26)

Мүәллим деди:

— Данышмаг јериндә данышмајанда адамы итиририк. Данышмаг кәрәк олмајанда данышдыгда сөзү итиририк. Мүдриг олан — адам итирмир, сөз итирмир.

(Фәсил XV, 8)

Јао деди:

— Шун! Көјләрин пүшкү сәнин үзәринә дүшүб. Орта һәддә мөһкәм дајан. Әкәр әтрафында бүтүн өлкә гытлыг чәкирсә, көјләрин бәхш етдији һөкмдар варидаты да јоха чыхыр.

Шун да Јуја буну деди.

Тан-ван Көјләр һөкмдарына үз тутуб деди:

— Мән, мискин бәндә, сәнә гара чөнкәми гурбан вермәјә чәсарәт едирәм вә бу сөзү сәнә ачыг демәјә чәсарәт едирәм: "Мән Тсзә-вана аман вермәдим, онун тәгсири варды. Һөкмдар, гулларынын ишдәкләри сәндән кизли дейил. Сон сөз — сәнин үрәјиндәдир. Әкәр мән тәгсирлијәмсә, бу тәгсири халгын адына јазма. Јох, әкәр халг тәгсирлидирсә, демәли, мән дә тәгсирлијәм".

Чжоу һөкмдарларынын бөјүк сәрвәти варды: онларын дөвләти Хејир адамларыјла зәнкин иди. Һөкмдарларын гоһумлары варды, анчаг һакимләр онлары инсансәвәр адамлардан үстүн тутмурдулар. Онлар дейирдиләр: әкәр ел ичиндән кимсә сәһвә јол верибсә, тәгсир јалныз мөндәдир.

Чжоуларын заманында өлчү вә чәкиләрин дүзкүнлүјүнә даим әмәл өләјирдиләр, мөвчуд гајдаларын фәалијјәт кәстәрмәсинә диггәт јөтирирдиләр. Ләгв едилмиш вәзифәләри бәрпа етмишдиләр, — идарәетмәнин хејри һәр јана јајылмышды. Јыхылмыш дөвләтләри дирчәлтмишдиләр вә варислији бәрпа етмишдиләр. Гачыб дағыланлары јыгмышдылар вә Көјләр алтындакы бу дөвләтин халгы өз үрәјини Чжоуларә вермишди.

Өн мүһүмү — халгдыр, гидадыр, елүләри ләјагәтлә басдырмагдыр вә әчдадларә гурбан вермәкдир. Гәлбән бөјүк оланлар — халг күтләләринә јијәләнирләр. Әмәкдә чалышган оланлар — јахшы нәтичә әлдә едирләр. Әдаләт оlanda — һамы севинир.

Тсзы Чжан Конфусидән сорушду:

— Дөвләти дүзкүн идарә етмәк үчүн нә лазымдыр?

Мүәллим чаваб верди:

— Әкәр "беш көзәллијә" һөрмәтлә јанашылса вә "дөрд шәр" арадан көтүрүлсә, дөвләт дүзкүн идарә олунар.

Тсзы Чжан деди:

— Бәс "беш көзәллик" һансылардыр?

Мүәллим җаваб верди:

— Ләҗәгәтли әр киши хејирхаһдыр, анчаг исрафчы дејил, о, башгаларыны ишләмәжә мәчбур едир, анчаг бунун үчүн она һеч кәсин ачыгы тутмур; онун истәкләри вар, анчаг ачкөз дејил; онун һәр шеји вар, анчаг ловғалыгы јохдур; күчлүдүр, анчаг чылғын дејил.

Тсзы Чжан сорушду:

— "Хејирхаһдыр, анчаг исрафчы дејил" нә демәкдир?

Мүәллим деди:

— О, халг үчүн сәрфәли оланы сәрфәли сајырса, бу о демәк дејилми ки, о, хејирхаһдыр, анчаг исрафчы дејил? О, башгаларыны ишләмәжә мәчбур едәндә зәрури ишләри сечәрсә, кимин ачыгы тутар она? О, инсансәвәр олмаг истәјиб инсансәвәр оларса, ачкөзлүк һарадан пејда ола биләр? Лајигли әр киши үчүн нә күтлә вар, нә азлыг; ондан әтрү нә балача вар, нә бөјүк; о һеч кәсә икраһла јанашмыр. Мәкәр бу, о демәк дејилми ки, һәр шејин ола, анчаг бунунла белә ловғалыгын нә олдуғуну билмәјәсән? Лајигли әр киши гајдаја ујгун папаг вә палтар кејир; көрдүјүнә һөрмәтлә јанашыр; о һәр вахт тәмкинлидир, адамлар да она һөрмәтлә бахырлар, ејни заманда горхурлар ондан. Мәкәр бу, о демәк дејилми гүввәтли оласан, анчаг бунунла белә чылғын олмајасан?

Тсзы Чжан сорушду:

— Бәс "дерд шәр" нәдир?

— Нәсиһәт вермәк әвәзинә, өлдүрмәк; бу, зүлмкарлыг демәкдир; гаршысыны алмаг әвәзинә, гызышдырмаг. Бу, позғунлуг демәкдир. Көстәриш вермәмәк, сонра исә сыхышдырмаг. Бу, гулдур олмаг демәкдир. Адамлара онлара кәрәк олан шеј верилмәлидир. Кәрәк оландан аз вериб, кәрәк оландан чох алмаг; бу, һакимијјәт нүмајәндәси олмаг демәкдир.

(Фәсил XX, 1)

"МЕН — ТСЗЫ" КИТАБЫНДАН

Танрысал Әкинчинин тә'лимини өјрәдән Сјуј Син адлы бириси Чу вилајәтиндән Тен чарлыгына кәлди. Сарај кандарына ајаг басыб чар Вен-гуна деди:

— Узагдан кәлән чох сөзләр ешидиб һөкмдарын инсансәвәр идарәси баредә. Истәрдим ки, јерләшмәк үчүн торпаг алыб сәнин тәбәән олум.

Вен-гун она јер көстәрди.

Сјуј Синин онларча ардычылы олду; онларын һамысы габа мәһуддан палтар кејмишди, черәк пулу газанмаг үчүн башмаг һөрүр, һәсир тохујурдулар.

Конфусичи Чен Лјанын шакирди Чен Сјан вә онун кичик гардашы Тсзәј тоханы чийинләринә атыб Сун чарлыгындан Тенә кәлиб дедиләр:

— Биз һәкмдарын камил — мүдрик идарәси һагда чох сөзләр ешитмишик. Сиз камил — мүдрик адамсыныз, биз дә истәјирик сизин тәбәәниз олаг.

Чен Сјан Синлә көрүшүб ондан бөјүк севинч дүјдү. О өзү өјрәт-дијини бир ғыраға гојуб, Сјуј Синдән өјрәнмәјә башлады.

Чен Сјан Мен Тсзы илә дә көрүшүб Сјуј Синин нитгләрини она верди:

— Тен һәкмдары доғрудан да мүдрик һәкмдардыр, анчаг Јол бар-рәдә ешитмәјиб. Мүдрикләр халгла бирликдә әкиб-бичир, рузи газаныр, өзләринә хәтәи өзләри һазырлајыр, адамлары да идарә едир-ләр. Анчаг бу күн исә гидаланмаг үчүн һәкмдарын анбары да, хәзи-нәси дә вар, анчаг о, халгы талајыр — мүдриклик будурму?

Мен-Тсзы деди:

- Јәгин ки, мүәллим Сјуј јалныз өзү газандыгы чәрәји јејир?
- Һә, еләдир.
- Мүәллим Сјуј јәгин ки, өзү тохудуғу парчадан палтар кејир?
- Јох, мүәллим садәчә опараг габа маһуд кејир.
- Мүәллим папаг кејирми?
- Кејир.
- Нечә папаг?
- Аг кәтандан.
- Кәтаны о әзүмү тохујур?
- Јох, тахыла дәјишиб.
- Нијә өзү тохумур?
- Бу, тахыл әкмәјә мане оларды.

Сонра Мен-тсзы деди:

— Ахы мүәллим Сјуј хәрәји дәмир газанларда вә сахсы габларда биширир вә дәмирлә јер шумлајыр?

- Һә, еләдир.
- Бунлары о өзүмү дүзәлдир?
- Јох, тахыла дәјишир.
- Демәк белә.

— Мәкәр тахылы дәмир газанлара вә сахсы габлара дәјишәндә дулусчулары вә метал әридәнләри таламырлар? Јахуд, дулусчулар вә металчылар габлары тахыла дәјишәндә әкинчини таламырлар-мы? Нијә мүәллим Сјуј кили өзү һөвкәләмир вә дәмири өзү әрит-мир? Өзүнә кәрәк олан шөјләрин һамысыны өз евиндә дүзәлтмир? Нијә о, арды-арасы кәсилмәдән каһ бир шеји, каһ о бирини сәнәт-карларла дәјишдирир? Мәкәр бу, мүәллими јормур?

Чен Сјан чаваб верди:

— Ахы бу гәдәр сәнәтлә мәшгул олуб, өзү дә јер шумламаг мүмкүн дејил.

— Белә чыхыр ки, әкинчиликлә јалныз Әрши-ә'ла өлкәсинин ида-рә олунмасыны бирләшдирмәк олар? Разы дејиләм! Бир вар бөјүк адамларын гисмәти, бир дә балача адамларын гисмәти. Әкәр инсан

бәдәни үчүн үз сәнәтин еләжә билдијини һәр бир адам өзү әмәлә кәтирсәјди вә јалныз өзүнүн әмәлә кәтирдикләриндән истифадә әләсәјди, бүтүн халг динчлик билмәзди. Буна кәрә дә дејибләр: "Ағлы күчә салмаг олар. бәдәни дә күчә салмаг олар. Ағлыны күчә саланлар адамлары идарә едирләр, бәдәни күчә саланлар исә адамлар тәрәфиндән идарә олунурлар". Идарә олунанлар башгаларыны једирирләр, идарә едәнләр исә онлардан јејирләр. Эрши-ә'ла өлкәмизин үмуми гануну беләдир.

(*"Тен Вен-гун" фәсли, 1 һ.*)

* * *

Тси чарлығы сакинләриндән биринин арвады вә кәнизи варды. Онларын әри тез-тез јоха чыхыр, евә тох вә сәрхош вәзијјәтдә гајыдырды. Кимлә јејиб-ичдијини арвады ондан сорушанда һәр дәфә ајдын олурду ки, киши ә'јанларла, варлы адамларла отуруб-дурурмуш. Онда арвад кәнизә деди:

— Киши евдән јоха чыхыр, һәмишә дә евә тох вә кефли гајыдыр, сорушанда ки, киминлә јејиб-ичир, бәлли олур ки, ә'јанларла, варлыларла. Анчаг бизим гапымызы һәлә бир һөрмәтли шәхс ачмајыб! Кедиб өјрәнәчәм, көрүм һара кедир бу киши белә!

Чох еркән дуруб, огрун-огрун әрини изләмәјә башлады. Бүтүн шәһәрдә бир адам тапылмады ки, ајаг сахлајыб онунла кәлмә кәсин. Нәһајәт, о, Шәрг барысы јанындакы гәбиристана чатыб гәбир үстә кәләнләрдән јемәк галыгларыны диләнмәјә башлады. Анчаг, көрүнүр, бу азлыг еләди, киши дөрд јанына бојланыб о бири адамларын јанына кетди... Сән демә, о, белә јејиб-ичирмиш.

Арвад евә гајыдыб кәнизә деди:

— Көр бизә ким әрлик едирмиш, биз исә она архаланмалы вә өмрүмүзү онунла чүрүтмәлијик.

Сонра о, кәрдүкләрини кәнизә данышды вә икиси дә гапыны ичәридән бағлајыб көз јашы төкмәјә башлады. Һәр шәјдән хәбәрсиз киши исә шән вә разы һалда евә гајытды вә мәғрур әда илә арвад-лә кәнизин гаршысында дајанды.

Нәчабәтли әрин фикринчә, вар-дөвләт, ад-сан, мәнфәәт вә јүксәк вәзифә әлдә етмәјә чалышанлар арасында аз адам тапылыр ки, өз арвад вә кәнизләрини хәчаләтдән көз јашы төкмәјә мәчбур етмәсин.

(*"Лилоу" фәсли, 11 һ.*)

Көҗләр алтында билинәндә ки, көзәллик көзәлликдир, чиркинлик дә ортаја чыхды. Билинәндә ки, хејир-хејирдир — шәр дә чыхды ортаја. Буна көрәдир ки, варлыгга јохлуг бир-бирини төрәдир, чәтинлә асан бир-бирини јарадыр, гыса вә узун бир-бирилә өлчүлүр, јүксәк-лә алчаг бир-биринә доғру чан атыр, һәр чүр сәслә инсан сәси бир-бирилә ујарлыг јарадыр, габагкыјла сонракы бир-бирини изләјир. Буна көрәдир ки, мүдрик етмәдән едир вә сусмагла өјрәдир...

3-чү ФӘСИЛ

Өкәр исте`дады тә`рифләјиб көјә галдырмасалар, адамлар арасында рәгабәт олмаз. Аз тапылан шәјләр јүксәк гијмәтләндирилмәсә, адамлар оғурлуг еләмәзләр. Өкәр адамлар истәји гызышдыран шәјләри көрмәсәләр, онларын үрәкләри һәјәчана дүшмәз. Она көрә дә идарә едән мүдрик оlanda о, адамларын үрәкләрини бошалдыргарынларыны исә долдурур, ирадәләрини зәифләдир-сүмүкләрини мөһкәмләдир. О, даим чалышыр ки, халгда билик вә истәк олмасын, биләнләр иш көрмәјә чәсарәт етмәсинләр. О етмәдән едир-һамыны да идарә едир.

12-чи ФӘСИЛ

Беш бојадан көз кор олур, беш сәсдән гулаг батыр, беш даддан дил күтәлир; чыдыр вә ов чылғынлыг јарадыр, аз тапылан шәјләр чинајетә чәкир. Она көрә дә мүдрик гарына гајғы көстәрир, көзә јох: о, зәрури оланы көтүрүб, артығы атыр.

18-чи ФӘСИЛ

Бөјүк Јол јоха чыханда — "хејир" вә "борч" ортаја чыхыр. Ағыл кәскинлији илә бирликдә бөјүк керкәзмәчилик төрәјир. Алты гоһумун сөзү дүз кәлмәјәндә "оғул һөрмәти" вә "ата-ана сөвјиси" ортаја чыхыр. Девләтдә гармагарышыглыг оlanda "садиг тәбәәләр" ортаја чыхыр.

57-чи ФӘСИЛ

Өлкә әдаләтлә идарә олунур, мүһарибә бичликлә апарылыр. Каинат еткисизликлә әлдә едилир. Мән буну нәдән билирәм? Ондан ки, Каинатда гадаға чох оlanda халг јохсуллашыр. Халгын јарағы чох оlanda өлкәдә дидишмәләр башлајыр. Адамлар арасында устаталар вә бачарыглылар чох оlanda аз тапылан шәјләр артыр. Га-

нун вә фәрманлар боллашанда гулдурлуг вә сојгунчулуг артыр. Она көрә дә мүдрик дејир: мән һеч нә еләмирәм, халгса өз-өзүнә камилләшир: динчлији сөвирәм — халг да өз-өзүнә дүзәлир; иш тутмурам — халг өзү варланыр; истәкләрим јохдур — халг да өзүнү садәлиқдә сахлајыр.

64-чү ФӘСИЛ

Јеримәзи — әлдә сахламаг асандыр. Һәлә тәзаһүр етмәмиши-јөнәлтмәк асандыр. Көврәји сындырмаг асандыр. Хырданы-дағыммаг асандыр. Һәлә һеч нә јохкән һәрәкәт етмәк кәрәк. Ара гарышмамаш гәјдә јаратмаг кәрәк. Көвдәси гучага сығмајан ағач көврәк бир зогдан јараныр, доггуз гатлы гүллә торпаг топачығындан галхыр, мин ли узунлуғунда јол ајаг алтындан башлајыр.

Иш көрән — удузачаг, вары олан — итирәчәк. Она көрә дә мүдрик-иш көрмүр вә удузмүр, јохудур ки, итирә дә. Бир иш башлајан адамлар иш баша чатанда чох вахт уғурсузланырлар. Иши еһтијатла башладығы кими еһтијатла да баша чатдыранлар уғурсузлуға дүшмүрләр. Она көрә дә мүдрик тәәссүбсүзлүјә чан атыр, аз тапылан шәјләри гижмәтләндирмир, билмәјәнләрдән өјрәнир, башгаларынын кечдији јола кәлиб чыхыр. О, һадисәләрин тәбии ахарына әмәл еләјир вә иш көрмәјә киришмир

65-чи ФӘСИЛДӘН

Гәдимләрдә Јола әмәл етмәји бачаранлар халгы маарифләндирмир, авамлығда сахлајырдылар. Халг чох биләндә ону идарә етмәк чәтин олур. Она көрә дә өлкә идарә еләјән һәм дә мүдриклик еләјирсә — өлкәјә зәрәр вурур; мүдриклик еләмәдән идарә едән исә — һејир верир. Бу ики мәтләби дәрк еләјәнләр һамыја өрнәк олачагдыр...

"ЛЕ — ТСЗЫ" КИТАБЫНДАН

Тсин валиси Му-гун мөһтәр Бо Лејә деди:

— Сән даһа гочалмысан. Сәнин нәслиндә ат сечә билән башга бириси јохму?

— Јахшы аты, — дејә Бо Ле чаваб верди, — дурушуна, әзәләсинә вә сүмүјүнә көрә танымаг олар. Анчаг Әрши-ә'ланын Биринчи атында бүтүн бунлар санки позулуб вә силиниб, өртүлүб вә кизләниб. Белә ат тоз галдырмадан, архасынча из гојмадан гачыр. Мәним оғулларымынса бачарығы аздыр: онлар јахшы ат сечә биләрләр, анчаг Каинатын биринчи Атыны тапа билмәзләр. Вахтилә мән далымда одун шәләси вә төрөвәз бағламалары дашыјардым. Тсзјуфан Гао адлы бирисијлә. О, атлары некәриниздән пис танымырды. Ону да'вәт еләјин.

Вали Тсзјуфан Гаону гәбул етди вә јубанмадан ону ат далынча көндәрди. Тсзјуфан Гао үч ајдан сонра кәлиб деди:

— Тапмышам. Гумлу Тәпәдә.

— О нечә атдыр? — дејә Мугун сорушду.

— Кәһәр маджандыр.

Мадјаны кәтирмәјә адам көндәрдиләр, бәлли олду ки, бу, гара бир ајғырдыр.

Вали гајғыланды, Бо Лени чағырыб деди:

— Неч нә чыхмады! Ат сечмәјә көндәрдијин адам атын рәнкини дә фәргләндирә билмир, маджаны ајғырдан сечә билмир-ондан ата-бахан чыхмаз!

— Доғруданмы, о бу һәддә чатыб! — дејә Бо Ле дәрин бир һејранлыгла нәфәс дәрди. Һә, бундан сонра минләрчә, лап бир гара сүрү мәним кими адам олса, онун јанында һеч нәдир. Ахы Гао тәбии маһијәти көрүр. Дәни көтүрүб, пүфәни атыр, дахилә далыр, заһири унудур. Нәји көрмәк лазымдырса, ону көрүр, кәрәксизә исә диггәт јетирмир. Нәјә бахмағ кәрәксә — бахыр, кәрәксизә бахмағы јерсиз сајыр. Һә, белә бачарығ һәр чүр атдан гијмәтлидир.

Ајғыры кәтирәндә көрдүләр ки, бу, доғрудан да, Јер үзүнүн Биринчи Атыдыр.

("Ујғунлуғлар һаггында" 8-чи фәсилдән)

Даирәсинин узунлуғу једди јүз ли, һүндүрлүјү мин жен олан Тајхан вә Ванју дағлары габағлар Тсзичжоунун күнејиндә, — Хејанын гузеј тәрәфләриндә јерләширди.

Гузеј дағындан олан авамын бири дә орада, үзбәүздә јашајырды. Онун јашы артығ дохсаны һағламышды. О, дағ кәдикләринә дырмашмағдан, узағ, долама јоллар кетмәқдән јорулуб, бир күн өз ев адамларыны мәшвәрәтә топлады:

— Бу дағы дибинәчән газыб көтүрмәјә киришсәк олмазмы? Онда Јујчжонун күнејинә, лап Ханшуј чајына гәдәр дүз јол ачылар.

Һамы һәвәслә разылашды, Авамын арвады исә шүбһә еләдијини билдирди:

— Сәнин күчүнлә һеч Күјфу тәпәчијини дә јериндән тәрпәтмәк олмаз, бу дағларын өһдәсиндән сәнми кәләсисән! Һәлә бәс ордан чыхан торлағы, дашы нејләјәчәксән?

— Бохај көрфәзинә, о дајаз јердән гузејә тәрәф төкәрик! — дејә она чаваб вердиләр.

Авам киши үч оғлуну вә сүмүјү бәркимиш нәвәләрини кәтүрүб гајалары јармаға, јери газмаға вә ону сәбәтләрдә Бохај көрфәзинә дашымаға башлады. Тсзинчен аиләсиндән гоншу дул гадынын сүд дишини јеничә дишәмиш бир оғлу варды, — о да көмәјә тәләсди. Гыш јајла әвәз олунду, онларса көрфәзлә дағ арасында һәлә бирчә дәфә кедиб-гајыда билмишдиләр.

Чај дөнкәсиндән олан бир ағыл дәрјасы Авамы әлә салыб бу ишдән чәкиндирмәјә чалышырды:

— Ахмагсан ки, тајын јохдур! Бу јашда, бу күчлә сән дағда бир гум дәнәсини дә тәрпәдә билмәзсән, һәлә торпағы, дашы демирәм.

Авам күлүмсәди:

— Сән исә елә күтсән ки, балача ушаг гәдәр ағлын јохдур, бу јетим оғланчығаз да сәндән ағыллыдыр. Мән өләчәм, оғулларым галачаг, онлардан нәвәләр төрәјәчәк, нәвәләрин дә оғуллары олачаг, онларын да өз огул-ушағы; беләчә дә кедәчәк-оғуллар далынча оғуллар, нәвәләр далынча нәвәләр вә онларын ахыры, сону олмајачаг. Бәс дағлар? Ахы оңлар даһа артмырлар — мән гәм јемәлијәмми ки, ону јармаға өмрүм чатмајачаг?

Ағыл дәрјасы демәјә сөз тапмады.

Дағлар руһу, иланлар падшаһы буну ешидиб горхуја дүшдү ки, гоча кери чәкилмәјәчәк вә бу барәдә Әрши-ә'ланын һөкмдарына хәбәр верди. Һөкмдар, гочанын садәдиллијиндән тә'сирләниб, Азман Гарышгалар нәслиндән ики руһа әмр еләди ки, дағлары газыб дашысынлар — бирини шимал-шәргә, о бирини Јунчжоудан күнәјә тәрәф. О вахтдан бәри Тсзичжонун лап күнәјиндән тутмуш дүз Ханшүј чајына гәдәр даһа һеч бир дағ сәдди јохдур.

(5-чи фәсилдән — "Танын суаллары")

"ЧЖУАН — ТСЗЫ" КИТАБЫНДАН

Чжуан Чжоу бир дәфә јухуда көрдү ки, кәпәнәк олуб: о, шән-шән учур, өзүнү хошбәхт һисс едир вә билмирди ки, Чжоудур. Гәфләтән ојананда исә һәтта Чжоу олдуғуна тәәччүбләнди вә артыг билмирди ки, Чжоу јухуда көрүб ки, о, кәпәнәқдир, јохса кәпәнәк јухуда көрүб ки, Чжоудур өзү. Ахы кәпәнәклә Чжоу тамам ајры-ајры шәјләрди. Јохса бу, чеврилмә дејилән шәјдир?

(2-чи фәсилдән "Шәјләрин бәрәбәрлији һаггында")

Батаглыг гырговулу он аддымда бир димдик чалыр, јүз аддымдан бир су тапыб ичир, гәфәсдә исә јашамаг истәмир: тох олса да, нәдәнсә чанына јатмыр!

(3-чү фәсилдән — "Јашамаг сәнәти")

Лао Дан өләндә Тсин И онун јасыны сахлајараг, үч дәфә аһ чәкиб чыхды. Шакирдләри сорушдулар:

— Мәкәр сән Мүәллимин досту дејилдин?

— Достујдум, — деди Тсин И.

— Әкәр беләдирсә, она белә јас сахламаг олармы?

— Олар, — дејә Тсин И чаваб верди. Мән дүшүнүрдүм ки, сиз

доғрудан да онун шакирдисиниз, инди көрүрәм — јох, елө дөјилсиниз. Мән бура кәләндә көрдүм ки, гочалар ону оғул дејиб ағлајырлар, чаванлар ону өз аналары кими ағлајырлап. Бураја топлашдыгдан сонра онлар көз јашларыны вә аһ-уфларыны сахлаја билмирләр. Ахы бу Көјләрә әкс кетмәкдир, һәгигәтдән узаглашмагдыр, тәлејин јазысыны унутмагдыр; кечмишләрдә буна "ағ олмаг күнаһы" дејәрмишләр. Вахт јетишди — Мүәллим доғулду; кетмәк вахты кәлди — Мүәллим бојун әјди. Әкәр гисмәтлә барышсан вә зәрурәтә табә олсан — сәнә нә севинч јол тапар, нә гәм: кечмишдә буна "кәндирдән гуртулмаг" дејәрмишләр.

(3-чү фәсилдән — "Јашамаг сәнәти")

Атын дырнаглары вар ки, гыров вә гар үстүлә јеријә билсин, јуну вар ки, күләјә, сазаға дөзсүн; о, от отлајыр, су ичир, шаһә галхыр вә гачыр — атын әсил хисләти беләдир. Она нә уча гүлләләр кәрәкдир, нә зәнкин отаглар.

Анчаг бир күн Бо Ле кәлиб деди:

— Мән аты әһлиләшдирә билирәм.

Вуну дејиб башлады онлары дағламаға вә дамғаламаға, буховлајыб јүәнләнмәјә, јалларыны гырмаға вә дырнагларыны кәсмәјә, төвләјә вә ахура өјрәтмәјә. Он атдан икиси-үчү өлдү. О исә онлара ачлыг вә сусузлугла әзијјәт верир, лөһрәм вә дөрднала говур, сырада дајанмаг өјрәдир. чировла өндән инчидир, гамчы вә шаллагла архадан һәдәләјирди — нәтичәдә атларын јарыдан чоху өлдү.

— Мәнсә, — дулусчу деди, — киллә нечә рәфтар еләмәји билирәм: даирәләри чидди сурәтдә сиркул үзрә, квадратлары — бучаг-өлчәнлә дүзәлдирәм.

— Мәнсә, — Дүлкәр деди, ағачы идарә едә билирәм: әјрини гармаг үзрә, дүзү — шагул үзрә ујғун шөклә салырам.

Анчаг ағачын вә килин тәбиәти мәкәр гармаға вә шагула, сиркула вә бучагөлчәнә табә олмагдадыр. Усталары исә нәсилдән-нәслә белә сөзләри тәкрар еләмәклә шөһрәтләндирмишләр: "Бо Ле ат әһлиләшдирмәкдә устајды, Дулусчу вә Дүлкәр кили вә ағачы идарә едә билирдиләр."

Әрши-ә`ланы идарә едәнләр дә белә сәһвә јол верирләр. Ону идарә едә биләнләр — белә етмирдиләр.

Адамларын тәбиәти даимидир, сабитдир: онлар тохујур вә кејинирләр, әкир вә јејирләр, — буну онларын ортаг хүсусијјәти сажмаг олар. Бирлик вә бәрабәрлик онларын тәбии вәзијјәтидир. Бах буна көрә дә Јүксәк Хејирхәһлыг заманларында онларын һәрәкәти устуфлу, бахышлары бүтөв иди. О вахтлар дағларда јол вә чығырлар, чајлардаса — гајыг вә көрпүләр јох иди; бүтүн чанлылар бир јердә олур, сәрһәд танымырдылар; гушлар вә һејванлар сүрүлә кәзиб долашырдылар; отлар вә ағачларса истәдикләри кими битирдиләр. Вәһши һејванын вә гушун башына ип салыб апармаг оларды, ағача

дырмашыб жувада гаргаја, сағсағана бахмаг мүмкүн иди. Онда адамлар гуш вә һејванларла биркә јашајырдылар, бүтүн чанлылары доғма идиләр — алчаглар вә нәчабәтлиләр барәдә һарадан биләјдиләр. һамы ејни дәрәчәдә авам иди, һејирхаһлыг да онлары тәрк етмирди; һамы ејни дәрәчәдә арзу билмәзди, садә вә тәбии иди. Халг беләчә садә вә тәбии јашајараг, өз тәбиәтини сахлајырды.

Анчаг һараданса мүдрикләр пејда олуб, өз чәфәнкијатларыны "хејир" гәләминә вердиләр, кәләкләрини "борч" адландырдылар вә өлкәмиздә шүбһәләр јайылмаға башлады. Позғунлуг вә чылғынлығы мусиги адыјла, хырдачылыг гајдаларыны адәт адыјла сырымаға киришдиләр вә Өлкәмиздә дидишмәләр башлады. Мәкәр ола билләрми ки, ағачы шикәст еләмәдән ондан будаг кәсәсән? Мәкәр ағ јәшәм дашыны корламадан ондан шаһ үчүн әса јонмаг олармы? Јолдан вә Хејирхаһлыгдан әл чәкмәмиш, адамлары "хејирә" вә "борча" нечә өјрәтмәк олар? Тәбии дујғулары атмадан аләти вә мусигини нечә өјрәдәсән? Беш бојағы гарышдырмадан бәзәк јарадыла биләрми? Беш сәси гарышдырмадан алты мәгам гурмаг олармы? Шеј-шүј үчүн ағачын шикәст едилмәсиндә дүлкәр мүгәссирдир;

"хејир" вә "борч" наминә Јолун вә Хејирхаһлығын унудулмасын-да мүдрикләр мүгәссирдиләр.

Азадлыгда јашајанда атлар от отлајыб, су ичәрдиләр. Севинәдә бојун-бојуна вериб әзизләјәрдиләр бир-бирини; ачыглананда бир-биринә далларыны чевириб шыллаглашардылар. Онларын бачардығы да елә бу иди. Онларын бојнуна хамыт, әнкләринә ајлара тахдыгдан сонра исә онлар ачыглы-ачыглы бахмағы, бојунларыны әјмәји, чилов кәмирмәји вә јүјән гырмағы өјрәндиләр. Јалманмағы вә чылғынлығы онлара Бо Ле өјрәтмишдир вә бу, онун чинајәтидир...

Хәсјујун чағында халг нәјлә мәшғул олдуғу барәдә дүшүнмәдән јашајырды, һара кетмәли олдуғуну билмирди; ағзы долу, кәмәринин алты бәрк олмагла өзү үчүн кәзиб долашыр вә шадланырды. Онун бачардығы да елә бу иди. Анчаг мүдрикләр пејда олуб өз адәт вә мусигиләрини јаймаға башладылар Өлкәмизи бунунла дүзәлтмәк үчүн, "хејри" вә "борчу" тәрифләјиб көјләрә галдырмаға башладылар — Өлкәмиздә үрәкләри шәфгәтләндирмак үчүн о вахтдан бәри халг чылғынчасына билик вә варидат јығмаг далынча дүшүб — бунда исә мүдрикләрди мүгәссир!

(9-чу фәсилдән — "Атын дырнаглары...")

Чжун-тсзы Пушүј балыг тутурду, Чу чарынын ики нәфәр адлысанлы адамы онун јанына кәлиб дедиләр:

— Һөкмдар сизи өз дөвләтиндә хидмәтә гатлашмаға чағыыр.

Чжун-тсзы гармағы әлиндән бурахмадан, һәтта онлара тәрәф дәнмәдән чаваб верди:

— Ешитдијимә көрә, сизин Чу вилајәтиндә мүгәддәс бир тысбаға

вар: үч мин ил олар кәбәрдији, чарлар исә ону өз әчдадларынын мә'бәдиндә, мүчрүдә, өртүк алтында сахлајырлар. Тысбага үчүн өлүб һөрмәт-иззәтә чатмагмы јахшыдыр, јохса гујруғуну палчыг ичиндә сүрүјә-сүрүјә јашамагмы?

— Гујруғу палчыг ичиндә сүрүјә-сүрүјә јашамаг јахшыдыр, — дејә ә'јанлар чаваб вердиләр.

— Онда чыхыб кедин, — деди Чжуан-тсзы, — мән дә гујруғуму палчыгда сүрүмәји үстүн тутурам.

(17-чи фәсилдән — "Пајыз сулары")

Чуја кедән јолда Чжуан-тсзынын ајағы бош бир кәлләјә илишди — тамам гурумуш, анчаг һәлә бүтөв бир кәлләјә. О, шаллагын сапыјла кәлләни дөјөчләјиб сорушду:

— Нијә бу күнә дүшмүсән? Истәкләриндә ачкәз олдуғун вә гану-ну поздуғун үчүнмү? Јохса өлкән басыланда чәллад көтүјү үзәриндә кәсибләр сәни? Јохса ата-ананы, арвад-ушағыны пис ишләринләрүсвај еләдијинә көрә, утандығындан бу көкә дүшмүсән? Ја ачлыг, сојуг әзаблары сәни бу һала салыб? Бәлкә, садәчә олараг, гочалыб өлмүсән?

Сорғу-суалы сахлајыб, кәлләни башынын алтына гојуб јатды.

Көчә кәллә онун јухусуна кириб деди:

— Сөзләриндән көрүнүр ки, бачарыглы бошбоғазсан. Анчаг сәнин сорушдуғларынын һамысы јалныз дириләрә айддир. Өлүләр-ринсә бундан хәбәрләри јохдур. Истәјирсәнми сәнә өлүләрдән данышым?

— Истәјирәм, — дејә Чжуан-тсзы чаваб верди.

— Өлүләрин, — деди кәллә, — нә јухарыда падшаһы вар, нә ашағыда тәбәәләри; илин дөрд фәслијнән кәлән гајғылары да јох-дур онларын. Гајғысыз вә азад олан өлүләр көј вә јөр гәдәр әбәди-дирләр, һәтта үзләрини күнејә тутуб тахта чыхан чарларын әјләнч-әләри дә онларын бәхтијарлыгыјла јанашы гојула билмәз.

Чжуан-тсзы инанмајыб сорушду:

— Истәрдинми ки, Талеләр һәкмдарына бујурум сәни һәјата гај-тарсын, сәнә сүмүк, дәри вә әт версин, сәни ата-анана, арвад-ушағына, гоншу вә достларына гајтарсын?

Анчаг кәллә гаш-габағыны төкүб чаваб верди:

— Нөчә ола биләр ки, мән чар зөвләрини адамларын әзабына дөјишәрәм?

(18-чи фәсилдән — "Ән јүксәк севинч")

Чжуан-тсзынын арвады өлмүшдү, Хуеј-тсзы јасә кәлди. Чжуан-тсзы исә бу вахт чәмәлиб отурмушду, күпү таггылдадыр вә маһны охујурду.

— Ахы сәнин ондан ушағларын доғулуб, — деди Хуеј-тсзы, — ин-

ди о гочалыб өлөндө исә сән агламаг бир јана, күпү таггылдадыр вә маһны охујурсан. Белә дә иш олар?

— Елә дејил, — Чжуан-тсзы чаваб верди. — О өлүб, мән тәк гал-сайдым, гәмләнмәјә биләрдинми? Анчаг мән онун башлангычы ба-рәдә дүшүндүм — һәлә доғулмадыгы вахтлары; нәинки доғулма-мышды, һәтта чисми дә јох иди; нәинки чисми, һеч нәфәси дә јох иди. О, думанлыга гарышараг, инкишафа башлады, — нәфәси пејда олду; нәфәси артдыгча — чисми јаранды; чисми инкишаф еләди — һәјаты әмәлә кәлди, индијсә јәни бир чеврилмә вә өлүм кәлиб. Бүтүн бунлар бир-бирини әвәз еләјиб, илин фәсилләри кими: јаздан сонра јәј, пәйзын ардынча — ғыш. Каинатда арам олдуғу бир вах-тта ону нијә ағы вә һөнкүртүлә јола салым? Ахы бу, Кәјләри баша дүшмәмәк демәкдир. Мән дә даһа киридим.

(18-чи фәсилдән — "Ән јүксәк севинч")

Тсзисинтсзы чар үчүн дејүш хорuzu һазырламага башлады. Он күндән сонра һөкмдар сорушду:

— Һә, хоруз һазырдырмы?

— Јох һәлә, деди Тсзисинтсзы, һәлә чох шөһрәтпәрәстдир, бошча јерә ловғаланыр.

Он күн өтөндән сонра һөкмдар јенә мә лумат истәди вә чаваб алды:

— Һәлә дә јох: һәр сәсә гулаг верир, һәр кәлкәнин үзәринә атылып.

Он күн көзләјиб һөкмдар јенә сорушду:

— Һәлә дә јох, — дејә Тсзисинтсзы чаваб верди, — ачыглы-ачыглы бахыр, башдан-ајага чылғынлыгдыр.

Он күндән сонра чар јенә марагланыб ашағыдакы чавабы ешитди:

— Индијсә, демәк олар һазырдыр: о бири хорuzu ешидиб һеч ғы-мылданмыр да: бахырсан — елә бил ағачдыр. Ирадә вә дөзүмү гүсурсузду. Онун мејдан суламагына һеч бир хоруз чаваб верә билмәз, дөнүб гачар.

(19-чу фәсилдән — "Һәјаты билмиш")

Чжун-ни Чуја јола дүшдү. Мешәдән чыханда көрдү ки, бир гозбел учу јапышганлы ағачла чырчырама тутур, өзү дә елә усталыгла ту-тур ки, дејирсән бәс әлијлә дәнләјир.

— Сән нечә дә чевиксән, — деди Чжун-ни. Көрүнүр, нәсә бир сирр өјрәнмисән?

— Бири вар, — деди гозбел. — Бешинчи вә алтынчы ајларда ағачын учуна бир чүт мунчуг гојуб астага галдырырам; әкәр мунчуг-лар дүшмүрсә, — он чырчырамадан икиси-үчү мөндән гачыр; әкәр үчү дүшмүрсә — бирчә чырчырама гачыр, әкәр беши дә дијирләниб

дүшмүрсө — санки элимлө дәнләјирәм. Көтүк кими дајаныб голуму гуру будаг кими узадырам. Көјлө јер нәһәнк олса да, дүнјада һәр чүр мәхлуғ чох олса да, фикримдә јалныз чырчыраманын ганадыны көрүрәм; кери чәкилмәрәм, имтина етмәрәм, онлары дүнјаја дәјишмәрәм — бундан сонра онлары тутмаја биләрәмми?

Конфуси шакирдләринә бахыб деди:

— "Ирадәни бир јерә јыға билсән — танрыја бәнзәјәрсән" — бу сөз елә бизим гозбөл барәдә дејилиб ки.

(19-чу фәсилдән — "Һәјәты билмиш")

Дүлкәр Тсин ағачдан зәнк чәрчивәси кәсирди. Чәрчивә һазыр оlanda һамы мат галды: елә бил үстүндә әл кәзмәмишди. Чәрчивәни Лу валиси көрүб дүлкәрдән сорушду:

— Буна һансы сәнәткарлыгла наил олмусан?

— Мән јалныз пешә јіјәсијәм, — дејә дүлкәр чаваб верди, — мән-дә һансы сәнәткарлыг ола биләр? Һә, анчаг бир үсул вар. Гәлбән нараһат оlanda һеч вахт ишә киришмәрәм. Үрәјими тәмизләмәк үчүн мүтләг пешаб еләјирәм. Үч күн пәһриз сахладыгдан сонра һөрмәт вә мүкафат барәдә, мәвачиб вә рүтбәләр һаггында дүшүнмәјә чәсарәт еләмирәм. Беш күндән сонра — тәриф вә дан-лаг барәдә, уғур вә уғурсузлуғ һаггында дүшүнмәјә чәсарәт еләми-рәм. Једди күндән сонра донуб галыр, һеч нә дујмурам, өз чисмими дә һисс еләмирәм, әл-ајағымы унудурам. Бундан сонра мәним үчүн нә вали галыр, нә валинин сарајы, бүтүн заһири шәјләр јоха чыхыр вә мәним бүтүн бачарығым бир нөггәдә чәмләшир. Онда мән дағлара галхыб ағачларын тәбии хүсусијәтләринә бахырам. Јалныз фикрән ән јахшы көвдәдә чәрчивәни артыг һазыр көрдүкдән сонра ишә кириширәм — башга чүр һеч башламасан јахшыдыр. Беләлик-лә, мәним тәбиәтимлә ағачын тәбиәти арасында там ујғунлуғ јара-ныр — иш дә она көрә сәһрли көрүнүр.

(19-чу фәсилдән — "Һәјәты билмиш")

Чжуан-тсзы јасдајды. О, Хуеј-тсзынын гәбринин јанындан өтәр-кән јолдашларына тәрәф дөнүб деди:

— Бир дәфә Ин сакинләриндән биринин бурнунун учуна ағ кил сүртүлмүшдү: ләкә милчәк ганады бојда иди. О, дүлкәр Шијә әмр еләди ки, ләкәни орадан јонсун. Көзүнә дөндүјүм дүлкәр балтаны елә чалды ки, күләк голду: әмри ешидән кими ләкәни тамам јонду. Буруна тохунмадан кили тәр-тәмиз гашыды. Инли исә гашыны да тәрпәтмәди. Сун валиси Јуан буну ешидәндә дүлкәри јанына чағырыб деди:

— Мәнимчүн дә белә бир иш көр.

Дүлкәр чаваб верди:

— Мән вахтилә о чүр ишләр көрә билирдим, анчаг о төһәр материал даһа сағ дежил.

Бах беләчә мәндә дә даһа материал галмайыб: Мүәллим өләндән бәри мүбаһисә етмәјә бир кәсим јохдур.

(24-чү фәсилдән "Сјуј У-гуј")

Тор — балыгы тутмаг үчүндүр: балыг тутуландан сонра тор јаддан чыхыр. Чөлә — довшаны тутмаг үчүндүр, довшан тутуландан сонра чөлә јаддан чыхыр. Сөз — фикри тутмаг үчүндүр: фикир тутуландан сонра сөз јаддан чыхыр. Мән сөзү унутмуш адамы һардан алым ки, онунла сөһбәт еләјим!

(26-чы фәсилдән — "Биздән дышарылар")

Бириси Чжуан-тсзыны өз јанында хидмәтә чағырды. Чжуан-тсзы елчијә белә деди:

— Неч гурбанлыг чөнкә көрмүсүнүзмү? Ону тикмәли парча илә бәзәјирләр, от вә пахла илә јемләјирләр. Сонра исә әчдадларын ма бәдинә — кәсмәјә апарырлар. Бу вахт о јенидән адичә дана олмағы нечә дә истәрди, — анчаг һејһат.

(32-чи фәсилдән "Ле Јуј-коу")

Чжуан-тсзы чан верирди, шакирдләри ону дөбдөбәли сурәтдә дөфн еләмәјә һазырлашырдылар.

— Нәјә кәрәк? — деди Чжуан-тсзы. Табутум торпаг олачаг, кәфәним көјләр; нефрит кәмәрим — күнөшлә ај; мирварим — улдузлар, бүтүн чанлылар — јасә кәләним. Мәкәр дөфним үчүн һәр шеј һазыр дејилми?

— Биз горхуруг ки, — дејә шакирдләри чаваб вердиләр, — гарға-гурғун сизи димдикләјәр.

— Торпағын үстүндә, — Чжуан-тсзы деди, — гарға-гузғун димдикләјир, торпағын алтында гарышгалар вә данадишиләр јејир. Өлүнү онларын бириндән алыб о биринә вермәк нә вачибдир?

(32-чи фәсилдән "Ле Јуј-коу")

"МО — ТСЗЫ" КИТАБЫНДАН

Гуншу Бан Чу чарлыгы үчүн гала алмаг мәгсәдилә "булуд нәрди-ваны" адында бир гургу дүзәлтди ки, Сун чарлыгына һүчум едилсин. Мүәллим Мо буну ешидиб тезликлә Лу чарлыгыны тәрк етди. О, он күн-он кечә јол кетди. Палтары, ајагабысы чырылмыш һалда келиб Чу чарлыгынын пайтахты Ин шәһәринә чатды вә орада Гуншу Баны ахтарыб тапды.

Гуншу Бан сорушду:

— Мүәллим нә сорушмаг истәјир?

Мо-тсзы деди:

— Шималда бир адам пејда олуб, мәни тәһгир еләјир. Истәрдим ки, кедиб ону өлдүрәсиниз.

Гуншу Бан тутулду.

Мо-тсзы давам еләди:

— Әвәзиндә сизә он гызыл верәрәм.

— Ман мә'нәвијат ганунуна әмәл еләјирәм, әбәс јерә адам өлдүрмүрәм, — дејә Гуншу Бан чаваб верди.

Мо-тсзы ајаға галхыб ики дөфә баш әјди вә Гуншу Бана деди:

— Изн верин изаһ едим. Шималда оларкән ешитдим ки, Сун чарлығына һүчүм едилмәси үчүн булуд нәрдиваны дүзәлтмисиниз. Јахшы, бәс Сун чарлығынын кұнаһы нәдир? Ахы Чу чарлығынын торпағы онсуз да һәддиндән артыгдыр. адамы исә чатышмыр. Аз оландан бир аз да өлдүрмәк, чоху бир*аз да артырмаг — буну мәг-сәдәујгун сајмаг олармы? Бир дә, ахы Сун чарлығы һеч бир пис иш тутмајыб, онун үстүнә исә һүчүм едилир — буну инсансевәрлик сајмаг олармы? Буну баша дүшә-дүшә һөкмдары фикриндән дашын-дырмаға чалышмамағы садиглик сајмаг олармы? Сән ону фикриндән дашындырмаға чалышыб наил олмамысанса, мүбаһисә сәнә-тиндә күчсүзсән. Мә'нәвијат ганунуна әмәл етмәк, бир адамы өлдүрмәкдән бојун гачырыб, чохлаыны өлдүрмәјә һазырлыг көр-мәк — макәр буну ағыллы иш сајмаг олармы?

Гуншу Бан билмәди нә десин.

Мо-тсзы деди:

— Демәли, сиз өз фикриниздән дашынырсыныз?

— Мәним күчүм чатмаз, — деди Гуншу Бан. Мән бу барәдә Чу һа-киминә гәти сәз вермишәм.

— Нолар, онда мәни Чу һакиминин јанына апарын, — деди Мо-тсзы.

— Јахшы, — дејә Гуншу Бан чаваб верди.

Һакими көрчәк мүәллим Мо деди:

— Бир адам вар, ојмалы дөјүш арабасындан имтина еләјир, анчаг гоншунун әзилмиш арабасыны оғурламаг истәјир; бөзәкли парчадан тикилмиш узун әтәкли палтардан имтина еләјир, анчаг гоншунун гыса кечә күркүнү әлдә еләмәк истәјир, өзүнүн ә'ла дары вә әтини јемир, анчаг гоншунун пүфәсини вә тулланты әтләрини јемәк ис-тәјир. Бу нечә адамдыр?

— Бу ки оғурлуг азарына тутулмуш бир адамдыр.

Онда мүәллим Мо деди:

— Чу чарлығынын узуну да, ени дә беш мин ли узаныб кедир. Сунун ени-узуну исә чәмиси беш јүз лидир. Бу елә ојмалы дөјүш арабасыјла гоншунун әзилмиш дашгасы кими бир шејдир. Чуда Јунмын келү вар — ичи долу көржәдан, көлүн әтрафында чохлу ма-рал, Јантсзы вә Јан чајларында чүрбөчүр балыглар, тысбағалар, тимсаһлар, јә'ни Әрши-ә'ла дөвләтимизин варыны тәшkil еләјән

һәр шеј болдур. Сунда исә һәтта ғырговул, довшан вә түлкү дә јох-
дур. Бу да елә ә'ла дары вә әтлә пүфә вә әт туллантысы кими бир
шејдир. Чу мешәләриндә уча шамлар, коталплар вә башга ағачлар
битир. Сунда исә ири ағачлар олмур. Бу да елә тикмәли парча вә
габа кечә өртүк кими шејдир.

Сонра Мо-тсзы деди:

— Мәнә елә кәлир ки, сизин некәрләринизин Суна һүчум һазыр-
ламасы оғурлуға сусамыш хәстәјә бәнзәјир. Мәнчә, валинин Суна
мүһарибәјә кетмәсини нәинки һеч бир сәбәблә изаһ етмәк олмаз,
бундан әләвә, бу тәдбир валијә уғур кәтирмәјәчәк.

Һаким деди:

— Һәкиманә нитгдир. Анчаг Гуншу Бан артыг бизимчүн булуд
нәрдиваны һазырлајыб вә биз Суну мүтләг әлә кечирәчәјик.

Сонра мүәллим Мо Гуншу Бана мүрачиәт еләди, кәмәрини ачыб
шәһәр барысыјмыш кими јерә сәрди, јазы левһәчикләри онунчун
һүчум вә мүдафиә аләтләри ролуну ојнајырды. Гуншу Бан доғгуз
һүчум үсулу тәтбиг едирди, анчаг Мо-тсзы һәр дәфә һүчумларын
гаршысыны алырды. Гуншу Банын бүтүн һүчум үсуллары түкәнди,
анчаг шәһәри ала билмәди, Мо-тсзынын исә еһтијатда мүдафиә
үсуллары һәлә варды.

Гуншу Бан мәғлубијјәтә уғрады, анчаг деди:

— Сәнә нечә галиб кәлмәк мүмкүн олдуғуну билирәм, анчаг демәрәм.

Мо-тсзы чаваб верди:

— Мән дә билирәм сән мәнә һансы үсулла галиб кәлмәк истәјир-
сән, анчаг мән дә демәрәм.

Чу һөкмдары изаһат истәди. Мо-тсзы деди:

— Гуншу Банын фикри мәни өлдүрмәқдән о јана кечмир, чүнки
онун фикринчә, мәни өлдүрсә, Сунун әлиндән мүдафиә олунмаг им-
каныны алачаг. Анчаг мәним шакирдим Тсин Гу-ли вә үч јүз нәфәр
башгасы мәним мүдафиә аләтләримлә јарагланараг артыг Сун ба-
рылары үзәриндә дајаныб. Чудан дүшмәнләрин кәлмәсини көзлә-
јирләр. Белә ки, мәни өлдүрсәниз дә, галиб кәлә билмәјәчәксиниз.

— Чох јахшы, — деди һаким. — Әмр едирәм Сун үзәринә һүчум
дајандырылсын.

Мо-тсзы кери гајытды. О, Сун вилајәтиндән кечиб кедәндә күчлү
јағыш башлады. О, гала гапысында јағышдан далдаланмаг истәди,
анчаг көзәтчи буна јол вермәди. Буна көрә дә дејибләр: "Өз руһуну
мүкәммәл еләјәнин хидмәтиндән күтлә хәбәрсиз олур, анчаг өзүнә
курултулу ад газанмаг истәјәнләри о, јахшы таныјыр."

(*"Гуншу..." фәсли*)

"ХАН ФЕЈ – ТСЗЫ" КИТАБЫНДАН

Лу чарлығында бир киши гәшәнк чит башмаглар, онун арвадыјса
"гао" адлы ағ ипәк тохујурду. Онлар Јуе чарлығына көчмәји гәрара
алдылар. Бириси онлара деди:

өһдөсіндән кәлә билмирдиләр. О вахт бир мүдриг адам кәлиб сәй-сыз-һесабыз бәдбәхтликләрдән горунмаг үчүн ағачда бир јува гајырды, халг исә севиниб ону Әрши-ә'ла өлкәсинин һөкмдары кими танымаға башлады вә адыны да гојду Јучао ши, јә'ни "Јува јијәси". Адамлар јабаны мејвә тохуму, гуру вә дәниз илбизләри јејиб дола-нырдылар, чиј әтин пис ији онларын мә'дә вә бағырсағларыны кор-лајырды, адамлар о вахт тез-тез нахошлајырдылар.

Анчаг бир күн мүдриг адам кәлиб ағач пајаны фырлатмагла од әлдә еләди вә әтин ији дәјишилди. Халгса севиниб ону Әрши-ә'ла дәвләтинин һөкмдары еләди вә адыны да гојду Сујжен ши, јә'ни "Од чыхаран".

О гәдәр дә гәдим олмајан кечмишләрдә Әрши-ә'лада дашгын олду, анчаг Гун вә Јуј сулары архларла ахытдылар. Јахын кечмишләрдә Тсзе вә Чжоу шулуглуг еләјирдиләр, анчаг Тан вә У онлары рам еләдиләр. Анчаг Сја сүлаләси заманында бир кәс јува — мәнзил гурмаг фикринә дүшсәјди, јахуд ағачы сүртмәклә од ал-маг истәсәјди, Гун вә Јуј јәгин ки, она күләрдиләр. Вә әкәр Ин вә Чжоу заманларында бир кәс торпағы архлар газмагла гурутмаға киришсәјди, Тан вә У јәгин ки, она күләрдиләр. Буна көрә дә тәбии-дир ки, Јаонун, Гунун, Јујун, Танын вә Унун ишләринә һејран галыб ону бу күнкү нәслә тәтбиг өләмәјә чалышанлар јени мүдрикләрә күлүнч көрүнүрләр. Чүнки мүдриг гәдимләри тәкрар өләмир, дәјиш-мәзи өрнөк көтүрмүр, өз дөврүнүн ишләрини көтүр-гој едәрәк, вә-зијәтә ујғунлашыр...

Сун падшаһлығынын бир сакини јер шумлајырды, тарланын ор-тасында исә бир көтүк варды, һарданса бир довшан чыхды, гачыб һәмин көтүјә чырпылды вә өлдү. Буну көрән әкинчи тохасыны бир төрәфә гојду вә көтүјүн јанында дајаныб нөвбәти довшаны көзлә-мәјә башлады.

Әлбәттә, икинчи довшан кәлиб чыхмады, әкинчи өзү исә бүтүн Сун падшаһлығында күлүш һәдәфинә чеврилди.

Бу күнкү халгы ким кечмиш һөкмдарларын тәдбирләријлә идарә етмәк истәјирсә, һәмин көтүјү күдәнә бәнзәјир.

"ЛЈУЈУН ЈАЗЛАРЫ ВӘ ПАЈЫЗЛАРЫ" КИТАБЫНДАН

Чендән кәлиркән јолүстү Тсаја дәнән Конфусини бәдбәхтлик һаглајанда о, һәтта унлуча шорбасы да јејә билмәмиш, једди күн ағзына бир дән дә алмамышды вә күнүн күнорта чағы зәифликдән јатырды.

Шакирди Јан Хуеј чәтинликлә бир аз дүјү тапыб биширмәјә баш-лады. Дүјү лап бишһабишдә Конфуси бирдән көзүнү ачыб Јан Хуе-јин газандан нәсә көтүрүб једијини көрдү, анчаг өзүнү кәрмәзлијә вурду.

Бир аздан дүҮү Һазыр олду, Јан Хуеј хаһиш еләди ки, Конфуси хәрәјин дадына бахсын. Конфуси ајаға галхыб деди:

— Инди чә рәһмәтлик атамы јухуда көрдүм, анчаг онун руһуна јалпыз тәмиз хәрәклә еһсан вермәк олар.

— Һејиф ки, бу мүмкүн дејил! — дејә Јан Хуеј чаваб верди. Инди чә хәрәјин ичинә көмүр гырығы дүшмүшдү, шакирдиниз ону чыхарыб једи ки, пис әләмәт арадан галхсын!

Конфуси нәфәсини дәриб:

— Биз өз көзүмүзә инанырыг — анчаг она да етибар јохмуш; биз өз үрәјимизә инанырыг — анчаг она да инанмаға дәјмәз. Шакирдләрим, јадда сахлајын: һәгигәтән инсаны өјрәнмәк асан дејил!

Бу һадисә Сун падшаһлығында олмушду. Дин фамилијалы аиләнин су гујусу јох иди. Суварма заманы кәләндә Динләрдән бириси тез-тез һәјәтдән чыхырды. Нәһәјәт, аилә гују газды вә Динләр адамлара дедиләр:

— Гују газмышыг — елә билирик бир адамымыз артыб.

Онлар да о бириләринә дедиләр:

— Ешитмисинизми, Динләр гују газыблар вә орадан да бир адам чыхарыблар.

Бу сөз-сөһбәт бүтүн падшаһлығы јајылды вә нәһәјәт, Сун падшаһынын да гулағына чатды.

Падшаһ бир елчи көндәрди ки, Динләрин өзүндән сорушсун.

Онлар елчијә белә чаваб вердиләр:

— Биз гујудан адам чыхармамышыг, өзүмүзчүн әләвә бир ишчи әлдә етмишик.

Тси падшаһлығында өз горхмазлығы илә өјүнән ики нәфәр ја-шајырды — бири Күнеј барынын јанында, о бири Гузеј барынын. Онлар тәсадүфән јолда көрүшдүләр вә о саат гәрара кәлдиләр: "Бәлкә бирликдә ичәк бир аз?"

Бир нечә бадә аддатдылар, сонра онлардан бири деди:

— Бәлкә бир аз әт тапаг?

О бири чаваб верди:

— Сән дә әтдәнсән, мән дә әтдәнәм, белә олдуғу һалда әт да-лынча кетмак нәјә кәрәк?

Онлар јалпыз бир аз херәк ширәси әлдә етдиләр.

Сонра бычагларыны чыхарыб бир-бирини јемәјә башладылар; јалпыз өлүм дајандырды онлары...

Белә горхмазлыгданса горхмаг јахшы дејилми?!

Конфуси јолда динчөлмәјә дајанмышды, онун аты ачылыб кетди. Ат бир кәндлинин әкинини тапдады, кәндли аты тутуб өз төвләсинә салды.

Тсзы Гун онунла данышмаға кәндәрилди, өзүнүн бүтүн натиглик бачарығыны ишә салды, кәндли исә һеч нә ешитмәк белә истәмирди.

Конфусинин јанында башға бир адам да варды: кобудун биријди, тәһсилә тәзәчә башламышды. О деди:

— Изин вер мән кедиб онунла данышым.

О, кәндлинин јанына кедиб деди:

— Сәнин әкинләрин Шәрг дәнизинин јанындадыр, мәнимки Гәрб дәнизинин јанында. Инди сәнин фикринчә мәним атым сәнин тахылынын дадына баха билмәзми?

Кәндли ағзыны ајырыб күлүмсәди вә деди:

— Бах бу башға мәсәлә! Сән мәни инәндырдын. О габагча кәлән кими еләмәдин. — Аты ачыб бурахды.

Чу падшаһлығынын бир сакини чајдан кечирди. Онун гылынчы гајыгдан суја дүшдү. О, гајығын бортуна бир чызыг чәкиб деди: "Гылынчыым бурдан дүшүб!"

Гајығы сахладылар, киши о саат суја атылыб гајығын тушунда гылынчыны ахтармаға башлады... Анчаг гајыг хејри ирәли кетмишди, сујун дибинә енмиш гылынчса ахы тәрпәнмәмишди јериндән...

Гылынчы бу чүр ахтармаг ахмаглыг дејилми!

Веј чајы бәрк дашмышды, Чжен варлыларындан бири суда боғулмушду. Бириси онун мејидини судан чыхартды. Варлынын әзизләри хаһиш еләдиләр ки, о, мејиди онлара сатсын. Анчаг өлүнү судан чыхаран һәддиндән артыг гызыл истәјирди. Онда гоһумлар Ден Сијә мұрачиәт еләдиләр.

Ден Си деди:

—Нараһат олмајын! Сизә сатмајыб кимә сатачаг ону!

Чәсәдә јијөләнмиш адам да нараһат олуб, өз нөвбәсиндә, Ден Сијә мұрачиәт еләди: Ден Си деди:

— Нараһат олма! Онлар ону сәндән сатын алмајыб, һардан алачаглар?

Лјан падшаһлығынын шималында бир Гара төпә варды, орада бир гулјабаны јашајырды. О һәрдән өз гоһумларындан биринин чилдинә кирмәји хошлајырды.

О јерләрин јашлы сакинләриндән бириси күнләрин бир күнү кефли һалда базардан гајыдырды. Гулјабаны дәрһал онун оғлунун чилдинә кирди: өзүнү елә көстөрмәјә башлады ки, куја кишијә сөјкәк дурур, әслиндә исә јол боју она мане олурду.

Кәндли евинә чатанда башы ајазыды вә оғлуну данлајыб деди:

— Мәкәр мән сәнин атан дејиләм, мәкәр мән сәни севмәмишәм, горумамышам? Мән сәрхош олдугум һалда, јол боју нијә мәни инчидирдин?

Оғлу һөнкүрдү, јерә јыхылыб деди:

— Фәлакәт! Белә шеј олмајыб! Бу чамаатдан соруш: мән кәндин күндөгән тәрәфинә, борчларымызы јығмаға кетмишдим!

Атасы она инаныб деди:

— Һә-ә. Јәгин бу, һәмин гулјабаныјмыш, һаггында чохдан ешитдијим гулјабаны!

Ертәси күн о гәсдән базара кетди, мөһкәм ичди ки, гулјабаныја раст кәлиб өлдүрсүн ону. Оғлан исә горхду ки, атасы евә кәлиб чыха билмәјечәк, ону гаршыламаға кетди. Атанын фикри оғлунун чилдинә кирмиш мәхлуғла елә мәшгул иди ки, вуруб оғлуну өлдүрдү!

Лу падшаһлығында Гунсун адлы бириси һамы ешидә-ешидә дејирди:

— Мән өлүнү ајағ үстә гоја биләрәм!

Адамлар бунун сиррини ондан өјрәнмәк истәдиләр.

О, белә чаваб верди:

— Ахы мән бәдәнинин бир тәрәфи гурумуш адамы мүаличә еләје билирәм, инди исә һәмин дәрмандан мәндә ики пәј вар, демәли, өлүнү ајаға ғалдыра биләрәм!

ТАРИХИ НӨСР ВЭ НЕКАЖӨТЛӨР

СЫМА ТСЈАН

"ТАРИХИ ГЕЈДЛӨР"ДӨН

ТСЈУЈ ЈУАН НАГГЫНДА АЈРЫЧА НЕКАЖӨТ

Тсјуј Жуан — онун ады Тин иди. О, Чу сүлаләсинин гоһуму вә фамилдашыјды, Чу валиси Хуајын јанында јахын адам, "сол мәлүматчы" кими ишләјирди. О, зәнкин мәлүмат вә биликләрә малик иди, јаддашы күчлүјдү. О, дәвләт абадлығы мәсәләләриндән јахшы баш чыхарарды. Чох јахшы натиг иди. Сарајда о, вали илә дәвләт ишләрини музакирә еләјир, әмр вә көстәришләр верир, сарајдан кәнарда исә она гонаглары гәбул етмәк, кәлән вилајәт һакимләрилә сөһбәт апармаг тапшырығы верилмишди. Вали ону ишкүзар адам кими гиймәтләндирирди. Рүтбәси онунла бәрәбәр олан бир нәфәр јухары вәзифә саһиб, әјан вали јанында һөрмәт газанмагда онунла рәғабәт апарыр вә кизлидә онун истә дадларына гаршы гәсд һазырлајырды. Вали Хуај Тсјуј Жуана көстәриш верди ки, дәвләт ганунлары мөчәлләсини һазырласын. Тсјуј Пин онлары гараламада һазырламыш, анчаг иши һәлә баша чатдырмамышды. Һәмин әјан буну көрдү, мәнимсәмәк истәди, анчаг Тсјуј Пин вермәди. Онда әјан она гара јахмаға башлады ки, куја вали Тсјуј Пинә ганун мөчәлләсини һазырламағы тапшыранда чамаат ичиндә елә бир адам галмыр ки, буну билмәсин вә һәр дэфә һәр һансы бир ганун чыханда Пин өз хидмәтләријлә ловғаланыр; бәс демәзсәнми, мәнсиз һеч кәс бир иш көрә билмәзмиш. Вали ачыгланыб Тсјуј Пини өзүндән узаглашдырды. Тсјуј Жуан өзүнү тәһгир олунмуш сајды, килејләнди ки, вали һәр сөзә тәзчә инаныр; бөһтан — намуслулары кәнарда гојур, јалан — умачагсыз ишчиләри мәһв еләјир; сәрт дүзлүк јолу тутан адам бирдән-бирә көздән дүшүр. Бу вахт о, руһдан дүшүб өзүнә гапылды: "Лисао" — "Нәдән сыхынтыја дүшдүм" поемасыны јазды.

Бу "Нәдән сыхынтыја дүшдүм" ады "Нечә инчик салыным" демәкди.

Мән дә дејәрәм инди. "Көјләр нә демәкдир? О. инсанларын башлангычыдыр. Инсан сона чатандан сонра јенидән өз көкүнә гајыдыр. О, чәтинлик вә мәшәггәтдән сон һәддә гәдәр јоруланда елә вахт олмур ки, көјләрә шикајәтләnmәсин; јахуд әкәр о, нахошдур вә әзаб чәкирсә, гәмли-кәдәрлидирсә, елә вахт олмур ки, атасыны вә ја анасыны чағырмасын. Тсјуј Пин дүз јол илә, дүзлүк јолујла кетди, гәлбинин бүтүн һәгигәтини вә бүтүн ағлыны өз падшаһына хидмәтә сәрф еләди. Анчаг бөһтанчы онлары бир-бириндән ајырмышды вә бу, сугута уграмағын лап сон һәдди иди. Ахы, о, тәмиз адам иди, етибара лајиг иди, анчаг шүбһәдән зијан чәкди; сидги-үрәкдән гуллуғ еләјирди, анчаг бөһтанчыја гурбан кетди... Бәс о, гәзәбләnmәјә биләрдими? Тсјуј Пинин "Лисао" — "Нәдән сыхынтыја дүшдүм" поемасы, әлбәттә, онун етираз дүјгуларындан доғулмушду. "Вилајәтләрин әһвалатлары" севки мотивләринә мејилли китабдыр, анчаг онда әхлагсызлығ јохдур. "Гыса өјкүләр" һиддәтлә, һүчумла долу-дур, анчаг онларда гијам јохдур. Инди исә биз "Сыхынтыја дүшмүш" /"Нечә инчик салыным"/ гәсидәси барәдә данышанда дејә биләрик ки, онда бу мәзијәтләрин икиси дә бирләшиб.

О бизә Ди Ку барәдә данышмагла кечмишин дәринликләринә енир, өз дөврүмүзә јахынлашараг, Тси падшаһы Хуан барәдә сөһбәт ачыр. Онларын арасында исә Тан вә У һаггында нағыл еләјир ки, өз дөврүнүн ишләрини јүнкүлләшдирсин, О, сонсуз дао јолларынын бүтүн кенишлик вә јүксәклијини, гүсурсуз де јолуну, сүлһүн, әмин-аманлығ вә абадлығын, еләчә дә онларын әксини тәшкил едән гаршылығын һәдд вә тәфәрруатыны бизә изаһ өләмишдир. Бүтүн бунлар бизә ајдын вә аңлашыгы олмушдур. Онун шаиранә үслубу форма јығчамлығы илә сечилир, нитгинин сөзләри зәрифдир вә күчлә нәзәрә чарпыр; онун көнүл әһвалы өз тәмизлијилә фәргләнир; онун рәфтары, һәрәкәтләри гүсурсуз вә һәгигидир. Онун шәрәдә дедикләри формача бөјүк дејил, дәјәри исә олдуғча бөјүкдүр; һәр чүр тәрифдән учадыр. Онун образ кими кәтүрдүкләри бизә јахындыр, фикир, идеал исә узагдыр. Онун истәкләри тәмиздир: буна көрә дә тәбиәтдә онун тәрифләдији нә варса — көзәлдир. О өз һәјат јолунда намуслу иди, будур, өлүм ајағында да ондан кери чәкилмәји өзүнә рәва билмәди. О, палчыға, һисә батыб боғулурду, анчаг чырчырама кими палчыг ләһмәсиндән һәр дэфә јениләшиб чыхырды; азад олур, үзүр, тоз ичиндән чыхыб, јер ијрәнчиликләри һәддиндән узаглара кедирди. Бу дүнјаны дуру, гаты палчыгыјла гәбул етмәди, ағдан ағ иди, онун палчыгына булашмады. Онун үрәјини-көтүрүб аја, күнәшә бәләд тутмагда һеч бир мүмкүнсүзлүк јохдур.

Тсјуј Жуан хидмәтдән говулдугдан сонра Тсин гәрара кәлди ки, Тсијә һүчум өләсин. Тси исә Чу илә гоһумлуғ әлагәсијлә бағлыјды вә бу һал Тсин валиси Хоју нараһат еләјирди. О, Чжан Ијә бујурду ки, өзүнү елә көстәрсин, куја Тсини тәрк едиб кедир Чу валисинин

хидмәтинә, деди ки, чохлу бәхшиш кәтүрсүн вә өзүнүн Чуја там сә дагәтли олачагыны кәстәрсин. Чжан Чу валисинә белә деди:

— Тсин Тсијә бәрк нифрәт еләјир, Тсини исә сизин Чу илә гоһумлуг телләри бирләшдирир. Анчаг сизин Чу әкәр Тси илә әлагәләр гәтијәтлә гыра билсә, Тсин өзүнүн Шанјү әјаләтини сизә тәклиф етмәјә һазырдыр, онун саһәсијсә алты жүз лидир.

Чу валиси Хуај ачкөз иди, Чжан Ијә инаныб Тси илә әлагәләр кәсди. Торпагы гәбул еләмәкчүн Тсинә елчи кәндәрди. Чжан И бич бич күлүб елчиләрә деди:

— И мәнәмсә, сизин вали илә алты ли барәдә разылыға кәлмишәм, алты жүз ли барәдә ешитмәмишәм.

Чу елчиси ачыгланыб кери гајытды вә бу барәдә вали Хуаја хәбәр кәтирди. Вали Хуај гәзәбләнди, чохлу гошун топлады вә Тсинә доғру јериди. Тсин өз гошунуну чыхартды гәншәрә вә Чу гошунларыны Дан вә Си чајлары арасында дармадағын еләди. Сәксән мин баш кәсди. Чунун гошун башчысы Тсјү Гајә әсир алды, сонра исә Хан (Ханчжун) чајына гәдәр бүтүн Чу торпагларыны тутду. Онда Хуај өз вилајәтиндә олан бүтүн гошунлары топлајыб, Тсин торпагларынын дәринләринә јериди, дүшмәнә зәрбә вурду. Дөјүш Лантјан јахынлығында кедирди. Веј вилајәти бундан хәбәр тутуб гәфләтән Чуја зәрбә вурду. Веј гошунлары Денә гәдәр јериди. Чу гошунлары горхуја дүшдү, Чуја һәлә дә ачығы сојумамыш Тси исә она кәмәк еләмәди. Чу чәтин вәзијәтдә иди. Нөвбәти илдә Тсин барышыг тәклиф мөгсәдилә Ханчжуну ајырыб Чуја бағышлады.

Чу валиси деди:

— Мән торпаг истәмирәм, Чжан Ини истәјирәм. Јалныз ону әлдә етдикдән сонра разы галарам.

Чжан И буну ешидәндә белә деди:

— Јалныз бир Инин әвәзинә бүтөв Ханчжун өлкәсини Әлаһәзрәт, сиздән тәвәггә еләјирәм Чуја кетмәјимә изн верәсиниз.

Доғрудан да кетди Чуја вә орада гијмәтли һәдијәләрлә өзүндән бәј Чу валисинин, әјан Тсин Шанын рәғбәтини газанды, еләчә дә вали Хуајын мәшугәси Чжен Сју илә һијләкәр вә фәндкир данышыглар апарды.

Вали Хуај һәр мәсәләдә Чжан Сјуја гулаг асырды, буна көрә дә Чжан Ини јенә бурахды. Елә бу вахт Тсјү Јуан ишдән кәтүрүлмүшдү вә өз вәзифәсинә гајытмамышды. Ону Тсијә сәфир кәндәрмишди ләр. О, Чуја гајыданда вали Хуаја мөзәммәтлә деди:

— Чжан Ини нијә өлдүрмәдиниз?

Вали Хуај пешиманлады, Чжан Инин далынча адамлар кәндәрди, анчаг она чатмаг даһа мүмкүн дејилди. Сонра бир чох валиләр Чуја һүчум еләјиб ону тамамилә лахлатдылар. Чунун гошун башчысы Тан Меји өлдүрдүләр. Бу вахт Тсин валиси Чжао Чу илә гоһумлуг јаратды вә вали Хуајла көрүшмәк истәди. Вали Хуај јол дүшмәјә һазырлашды. Тсјү Пин деди:

— Тсин пәләнкләр вә гурдлар дәвләтидир. Она етибар етмәк олмаз. Кетмәсәниз јахшыдыр.

Вали Хуајын кичик оғлу Тсзы-лан она, кетмәји мәсләһәт еләди:

— Тсинин сәмими гәбулундан нијә дә имтина едәк?

Вали Хуај онун үзәриндә дајанды ки, јола дүшдү вә кедиб Угуан заставасына чыхды. Тсин исә пусгу гурду вә онун керижә јолуну бағлады. Сонра вали Хуајы тутуб ондан торпаг тәләб еләди. Вали Хуај ачығланды вә ешитмәк истәмәди. Чжаоја гачды. Чжаода ону гәбул етмәјиб, Тсинә гәјтардылар. О, нәһајәт ки, бурада өлдү, әлүсүнү вәтәндә басдырмаға кәндәрдиләр. Онун бөјүк оғлу, вали Тсин Сјан тахта чыхды. Кичик гардашы Тсзы-ланы баш һаким гәјду. Чу халгы исә Тсзы-ланы тәгсирләндириб дејирди ки, вали Хуајы о, дилә тутуб Тсинә кәндәрди, вали дә орадан сағ гәјытмады. Тсјүј Пинин чохдан ону көрмәјә кезү јох иди. О, сүркүндә оларкән өз Чу өлкәси барәдә мәһәббәтлә дүшүнүрдү вә бүтүн варлығыјла вали Хуаја бағлығы вә сараја гәјытмағ фикрини унутмамышды.

О, һәлә үмидини итирмәмишди ки, хошбәхтлик үз верәчәк — һөкмдар — падшаһ ону һеч олмаса бирчә дәфә баша дүшәчәк вә ачлаф дүнја һеч олмаса бирчә дәфә дүзәләчәк. О јалныз өз һөкмдарыны дүшүнәрәк вә өз өлкәсинин чичәкләнмәси фикријлә нечә јашадығыны вә бүтүн бунлары нечә сүбут етмәк истәдијини өзүнүн маһныларындан бириндә үч дәфә нәзәримизә чатдырыр. Анчаг бунун үчүн һеч бир имкан јаранмады вә о, сараја гәјыда билмәди. О бундан белә бир нәтичәјә кәлди ки, вали Хуај ону һеч вахт баша дүшә билмәјиб. Һәр чүр һакимләр арасында — истәр сәфәһ олсун, истәр мүдрик, ләјагәтли, ја ахмаг — еләси тапылмаз ки, гәлбән она бағлы олан, ирәли чәкилмәјә ләјиг адамлары тапыб онлара көмәк еләмәк истәмәсин. Анчаг биз падшаһлыг итириб, ев јыханлар көрүрүк. Беләләри бир-биринин ардынча көзүмүзүн габағындан кәлиб кечирләр; һалбуки јүзилләр бир-бирини әвәз едир, чох мүдрик адамларын һәр һансы падшаһлығы идарә етдијини исә көрән олмајыб һәлә. Мән сорушурам: "Бу нә демәкдир?" Бу о демәкдир ки, валијә садиг сајылан адамлар сәдагәтсиз олур; ләјагәтсиз сајыланларса һеч дә белә олмурлар.

Вали Хуај кимин садиг нөкәр олдуғуну билмирди. Она көрә дә өз сарајында ханым Чжен Сјуун тәлгининә ујмушду, бир јандан да кәлмә Чжан И алдатмышды ону. О, Тсјүј Пини өзүндән узаглашдырыб, јүксәк рүтбә јијәси, әјан вә һаким олан Тсзы-лана бел бағламышды. Нәтичәдә ордусу биабырчасына гырылды, торпағларыны кәсиб тәкдүләр. Дүз алты вилајәт итирди, өзү дә Тсиндә, гүрбәтдә өлдү, бүтүн өлкә ичиндә күлүнч олду. Адамлары јахшы баша дүшмәмәкдән көр нечә бәлалар төрәди. "Дәјишикликләр"дә охујур: "Дурудур гујунун сују, о исә ичмир, бу да мәним гәлбимә јүк олур. Ахы о судан көтүрмәк олар. Падшаһымыз нурлу олса да, о да,

башгалары да көйлөрдөн һәрә өз гисмәтини алачаг." Ахы падшаһын ағлы ишығлы олмаса, она шәфгәт дүшәрми?"

Баш һаким Тсзү-лан белә данышығлары ешидиб гәзәбләнди вә али баш ә'јана бујурду ки, Тсјү Јуаны вали Тсин Сјанын јанында ләкәләјиб көздән салсын. Тсин Сјан ачығланыб ону говду. Тсјү Јуан кәлди Тсзјан саһилинә, о бурада сачлары пыртлашмыш һалда кәзинир вә чај көрфәзи саһилиндә гәмли-гәмли маһнылар охујурду. Оун үзү әзабдан әјилмиш, өзү гупгуру гурујуб бир дәри, бир сүмүк галмышды. Балыгчы олан атасы ону көрүб сорушду:

— Сән һәммин ә'јан дејилмисән ки, бурада үч нәслин дәдә-баба мүлкүнү идарә едирдин? Сәнә нә олуб ки, бу көкә дүшмүсән?

Тсјү Јуан җаваб верди:

— Бүтүн дүнја чиркләниб, буланыб, онда тәк мән тәмизәм. Бүтүн җамаат кефләниб, онларын арасында ајыг бир мәнәм. Бах буна көрә говублар мәни.

Балыгчы деди:

— Биләсән ки, камил адам чиркләнмир, башгалары ону корлаја билмир. Өзү дә бүтүн һәјатла биркә олмағы, кет-кәли бачарыр. Өкәр бүтүн дүнја чиркли вә буланыгдыса, сән нијә онун ахынына гошулмадын, онун далғалары үериндә учалмадын? Өкәр күтләни әмәлә кәтирән адамларын һамысы кефләнибсә, нијә сән јердә галан чечәни тыхмајасан, шәраб хылтыны башына чәкмәјәсән? Нијә гәлбиндә топаз бәсләдијин, әлиндә опал тутдуғун һалда јә'ни көзәл үрәјин, гызыл әлләрин олдуғу һалда, өзүнү сүркүнә мә'руз гојасан?

Тсјү Јуан деди:

— Мән белә ешитмишәм: "Үзүнү индиҗә јумуш адам, мүтләг папағынын да тозуну чырпыр; суда чиммиш адам исә о саатча палтарыны да чырпыр. Бәс нечә ола биләр ки, адамларын ән тәмизи өзкәләрин јапышган кими чиркинә дөзсүн?" Мәним үчүн әзүмү арасыкәсилмәјән ахына тапшырмаг, орада Тсзјан чајында јашајан балығларын гарнында олмаг даһа јахшыдыр. Мән парлајан, тәртәмиз ағлығымла нечә јол верә биләрдим ки, дүнјанын чиркинә булашым?

О, "Чај гушу үчүн дарыхмаг" поемасыны¹ јазды. Сонра гојнуна даш јығыб Мило чајына атылды, орада да өлдү. Тсјү Јуанын өлүмүндән сонра Чуда онун Сун Јү, Тан Ле, Тсзин Ча кими вә башга ардычыллары јазмышлар. Онларын һамысы илһамлы шаир иди, хүсусилә гәсидә јазмагда ад чыхармышдылар. Анчаг онларын һамысынын сәләфи ахычы үслуга малик Тсјү Јуан иди. Артыг онларын һөч бири валијә гаршы ачыг е'тиразыны билдирмәјә чәсарәт еләмирди.

Тсјү Јуандан сонра Чу өз торпағларыны һиссә-һиссә, кетдикчә даһа чох итирмәјә башлады. Бу кедиш бир нечә он иллик мүддәт-

¹ Сыма Тсјянын "Тарихи гејдләр"индә бу сөзләрдән сонра Тсјү Јуанын поемасынын мәтни кәлир. — *Русчаја чевирәнин гејди.*

дән сонра Тсин тәрәфиндән Чунун тамам јох едилмәсилә баша чатды. Тсјуј Јуанын өлүмүндән јүз илдән бир гәдәр артыг вахт кечдикдән сонра Мило чајынын ғырағында Хан јахынлығында Тсзја адлы бир билкин јашајырды. О, Чанша валисинин баш мәслә-һәтчиси вәзифәсиндә ишләјирди. О, Сјан чајына баш чәкиб Тсјуј Јуана јас сахладыгы әлјазмасыны суја туллады.¹

Бөјүк астролог, граф белә јердә дејерди: "Мән "Лисао" — "Нәдән сыхынтыја дүшдүм", "Көјләрдән сорғуларым", "Руһуму чағырырам" вә "Ин үчүн ағлајырам" поемаларыны охудум. Онун гәлби үчүн кә-дәрләндим. Чаншаја да кетмишдим, онун — Тсјуј Јуанын кечдији јерләрә баш чәкдим, өзүнү сујун дибиндә һәлак еләдији јери көрдүм. Бир дәгигә дә ара вермәдән онун үчүн кәз јашы төкдүм, тәсәввүрүмә кәтирирдим ки, онун нечә адам олдугуну көрүрәм. Онун һалына ағлајан алим Тсзја һагғында данышанда исә баша дүшә билмирәм ки, Тсјуј Јуан кими даһијанә руһ саһиби нијә башга бир вилајәт валисинин јанына кедиб онунла достлашмајыб? Ону һансы вилајәт гәбул етмәзди? Баша дүшмүрәм ки, өзүнү бу һәддә чатдырмаг она кәрәк идими. Тсзја Инин бајгуш барәдәки поемасы-ны да охумушам. Анчаг Тсзја кими, һәјаты өлүмлә ејниләшдирмәк, чисмани дүнјанын гәбул вә ја рәдд едилмәсинә бунча чиддијјәтсиз јанашмаг онун ачыгча јанылмасыдыр.

АДЫ БИЛИНМӘЈӘН ЈАЗАР

ЈАНЫН ВАРИСИ ДАН

Јан падшаһлығынын вариси Дан Тсиндә Киров сахланылырды. Тсин валиси онунла көрүшәндә лазымынча һәрмәт еләмирди; Дан наразы галыб вәтәнә гајытмаг истәјирди. Вали бу барәдә ешитмәк белә истәмирди. Бир дәфә о, Таны лаға гојуб деди:

— Гарғанын башы ағаранда, атын бујнузу чыханда сәни бура-хачағам.

Онда Дан аһ чәкиб үзүнү көјләрә тутду. Нечә олдуса, гара гарға-нын башы ағарды вә ат бујнуз чыхартды. Тсин валиси дә Даны бу-рахмалы олду. Анчаг о, кәрпү илә бағлы бир бичлик ишләтди ки, бәлкә Дан тәләјә дүшдү. Анчаг көрпү учмады вә Дан көрпүдән кечиб кетди. Кечәјкән сәрһәд заставасына чатды. Гапылар һәлә бағлы-ды. Дан хоруз кими банлады бир кәрә вә әтрафда хорузлар сәс-сәсә вердиләр. Дан беләликлә өз арзусуна чатыб, евә гачды.

Тсин валисинин һәрәкәтләри Даны бәрк тәһгир еләмишди вә Дан гисас алмаг арзусундајды. О, ән икид дөјүшчүләри јанына чағырыб, онлара елә јағлы вә дләр верди ки, һамысы јығышыб кәлди.

¹ Сыма Тсјанын "Тарихи гејдләр"индә бундан сонра Тсзја Инин поемасынын мәт-ни кәлир. — *Русчаја чевирәнин гејди.*

Сонра Дан өз мүәллимнә Тсјуј Уја мәктүб јазды: "Дан өз әсил-көкүнә лајиг дејил. О, учгар бир вилајәтдә доғулуб, барсыз торпагда бој атыб. Буна көрә дә өмрү боју јүксәк борчуну баша дүшән киши көрмәјиб, онун гијмәтли мәсләһәтләрини ешитмәјиб, одур ки, сәдагәт көстәрмәли бир јола дүшмәјиб. Анчаг о, бурада өз мискин фикрләрини ардычыл шәрһ етмәјә чалышацаг вә үмид бәсләмәкдә хошбөхтдир ки, мүәллимнә онлара диггәт јетирәчәкдир.

Данын ешитдијинә көрә, тәһгир олунмаг, алчалдылыб јашамаг лајигли киши үчүн биабырчылыгдыр, ганмазын биринә туш олуб шәрәфини итирмәк гыз үчүн өлүмдән ағыр олдуғу кими. Буна көрә дүшүнүрәм ки, өз башынчы кәсмәјә һазыр олан адам, тутулуб сачајаг үстүндә газанда бишириләси адам кими горхуја дүшүб гачмаз. Бәлкә онлар өлүмдә сәадәт арајырлар, һәјаты исә унудурлар? Јох, онлар сәдәчә олараг, үрәкләринин дәринлијиндә өз нијјәтләринә садиг галырлар. Бу күн Тсин валиси Көјләрин ганунларына гаршы чыхыр, һамыјла пәләнк вә ја гурд кими рәфтар еләјир. О, Данла мүнәсибәтдә һөрмәтчиллик көстәрмәди, куман еләди ки, о, валиләр ичәрисиндә һамыдан башдыр. Онун барәсиндә дүшүнмәк Даны тәпәдән дырнаға тәһгир еләјир.

Әкәр Јанда мәскун олан чамаатын һамысыны көтүрсәк, онда демәлијик ки, Јан Тсинә үстүн кәлә билмәзди. Мүһарибә узун илләр давам едәчәк, һеч бир нәтичә вермәјәчәк, чүнки ајдын мәсәләдир – гүввә чатышмајачаг. Мәсләһәтим бир будур ки, Өрши-ә'ла өлкәмин эн икид әрләринин һамысы чағырылсын, Дөрд дәниз арасында мөвчуд олан бүтүн шанлы дөјүшчүләр бир јерә топланылсын. Өлкәни ифласа уғратмагса да, хәзинәни бошалтмагса да, икидләри лајигинчә гаршылајачағам. Тсинә гијмәтли нәмәтләр, ширин нитгләр сатачағам вә о, бу сәдагәләрә ујуб инаначаг мәнә. Сонракы ишләри исә јалныз гылынч көрәчәк. Јүз дәфә он мин дөјүшчүсү олан гошуна әвәзди о. Дан тајфасынын үзәриндә олан, он мин нәсил давам етмиш рүсвајчылығы гылынч бир дәфәјә јох едәчәкдир. Әкәр бу дүшүндүкләримиз алынмајачагса, гој сағ галмыш Дан өз үзүнү Көјләрдән кизләтсин. Гој инчиклији чанындан чыхмамыш говушсун о, Доғгуз гајнаға. Ондан сонра һәр бир валичик дә Даны бармагла көстәриб күләчәк. Ишуј чајындан шимала доғру мәним мүлкләримдә ким галачаг, ким өләчәк билмирәм. Анчаг онда, еј ләјагәтли әр киши, сән дә рүсвајчылыгдан гуртармајачагсан. Сәнә бу мәктүбу һөрмәтлә көндәрирәм вә үмид едирәм ки, бурада јазыланларын үзәриндә өзүнүн бүтүн јеткинлијинлә дүшүнәчәксән."

Мүәллим Тсјуј У чавабында јазды: "Тәбәәниз ешидиб ки, гәрарыны тезликлә чыхаран зәрәрә дүшүр, үрәјин ширникләндирмәсинә ујан өз чаныны үзүр. Инди, валимиз ону сыхан рүсвајчылыгдан гуртармаг вә бунула да көһнә дөрддән азад олмаг истәдији бир заманда һәр бир һәгиги тәбәәнин борчу һагг ишдән јайынмаг јох, нечә дејәрләр, "бәдәни тоза дөндәрмәк, кәлләни чилик-чилик өләмәк-

дир". Нөкәриниз бәлә дүшүнүр: мүдрик адам хидмәтләринин гижмәт-ләндирилмәсинә наил олмаг истәјәндә үмидини бәхтә багламаз, ағлы ишыгы олачса нәјин баһасына олурса-олсун тәскинлик тап-маг хатиринә, үрәјин шылтагына ујмаз. Она көрә дә габагча иши баша чатдыр, јалныз бундан сонра тәрпәш. Бах, онда бир иш баш-лајанда елә сәһв еләмәзсән ки, вәзијјәтин даһа да корлансын, јола дүшөркән бүдрәјәндә сарсылмазсан. Шаһзадә икидин мәрдлијини гижмәтләндирир вә ғылынчын күчүнә архаланыр. Анчаг шаһзадәнин уғур көзләдији иши мән һәртәрәфли дүшүнүлмүш иш саја билми-рәм. Тәбәәниз тәклиф едир ки, Чу илә иттифага кирәсиниз, Чжаонун гүввәләријлә бирләшәсиниз. Хан вә Веј вилајәтләрини гәсдә чәлб едәсиниз вә јалныз бундан сонра Тсинин үзәринә јеријә-синиз. Тсини јалныз бу чүр әзмәк олар. Әлавә едирәм: елә көрүнүр ки, Хан вә Веј Тсинлә достдурлар, әслиндә исә дост дејилләр. Биз ордуну галдыраг, онда Чу бизә һај верәчәк, онун ардынча Хан вә Веј бизә гошулачаг. Белә иттифагын күчү көз габагындадыр. Варис мәсләһәти ешидәрсә, шәрәфсизликдән гуртарар, мән мискинсә гајғылардан јаха гуртарарам. Мәним тәклифими көтүр-гој едир."

Варис мәктубу охујуб наразы галды. һами Тсјү Уну јанына чағырды ки, о өз фикирләрини изаһ еләсин. һами деди:

— Тәбәәниз зәнн өдир ки, варис онун мәсләһәтини ешидәрсә, Ишуј чајындан шималдакы торпагларын Тсин тәрәфиндән тутулмаг горхусу олмаз. Вилајәт валиләри — гоншуларса, мүтләг биздән кө-мәк истәјәчәкләр.

Варис чаваб верди:

— Ахы сыхынтылы күнләр узаныб кедәчәк, үрәксә көзләјә бил-мир. Тсјү У е'тираз етди:

— Тәбәәниз өз планыны јахшы дүшүнүб. Тсин барәдә данышы-ланда тәләсмәкдәнсә, бир гәдәр кечикмәк, јујүрмәкдәнсә отурмаг мәсләһәтдир. Дүздүр, сиз Чу вә Чжао илә иттифаг баглајана гәдәр, Хан вә Веји өз тәрәфинизә чәкәнә гәдәр ајлар, илләр өтәчәк, анчаг ахырда иш уғурла гуртарачаг. Тәбәәниз дүшүнүр ки, онун планыны ишдә јеринә јетирмәк олар.

Варис јатаға узанды, јатмаға һазырлашды, һамисини даһа ешитмәк истәмәдијини билдирди. Онда Тсјү У шаһзадәјә деди:

— Көрүнүр, тәбәә шаһзадәјә хош кәлмәди. Анчаг о, Тјан Гуанла танышдыр, Тјан Гуан дәрин ағыл јијәсидир вә башы фикирләрлә долудур. Истәрдим ки, ону кәтирим сизин јаныныза.

Варис чаваб вериб деди:

— Разыјам.

Тјан Гуан шаһзадәнин јанына кәләндә о, тахтын пилләләринин јанында дурмушду. О, Гуаны көрүб ики дәфә баш ендирди. Һәр ики-си отурандан сонра Дан ашагыдакы нитглә она мүрачиет етди:

— Көрүрәм ки, Дан онун јанына адам көндәриб учгар торпагымы-за рәһм етмәсини хаһиш едөркән мәним һамим Јан падшаһлығыны

барбар торпагы, Даны исә өз сәләфләринә жарашмаган варис һесаб етмишдир. Ахы бу, доғрудур, зира Жан падшаһлығы учгарда, Гузәј сәрһәдләриндә йерләшир. белә ки, ону Күнәј барбарларынын сон учу саймаг олар. Мүәллим бүрәја кәлмәкдән утанмамышдыр, инди исә будур, Дан она хидмәт етмәјә, онун сағ-солуна кечмәјә һазырдыр. Сизин нефритә чалан үзүнүзә бахыб, — дејә о әлавә етди, — дүшүнүрәм ки, әчдадларын руһу Жан падшаһлығыны горумаға кәлиб. Сиздән рича едирәм, бизим сәвијәмизә ениб, ағлымызын касадлығыны нәзәрә аласыныз.

Тјан Гуан она бу сөзлә чаваб верди:

— Сачымы гом бағлајандан, чисмим формалашандан бәри, лап бу күнә гәдәр мән, сизин шакирдиниз олмагла, шаһзадәнин жүксәк һәрәкәтләринә гибтә илә бахмыш вә онун шәрәфли адыны мөдһ етмишәм. Сиз инди мәни нә кими өјүдләрлә фејзијаб едәчәксиниз.

Онда Дан диз чөкүб Тјан Гуана доғру сүрүндү. Көз јашы булаг олуб ахды үзү ашағы. О деди:

— Габаглар Дан Тсинин јанында киров сахланылырды. Тсин валиси онунла керүшләриндә она лазыми һөрмәглә јанашмырды. Данын үрәјини кечә-күндүз гисас дујғусу јандырыр. Тәбәәләрин сајы Тсиндә биздән чохдур, күчләримизи өлчсәк, Жан ондан зәифдир. Мән белә демәк истәрдим: иттифаг бағлајыб гоншулары чағыраг, анчаг бачармырам, гәлбими дидән интигам һисси мане олур. Онун учбатындан кечә сәһәрә гәдәр һәсир үстүндә зурнухурам ора-бура һәтта разыјам ки, Јанла Тсин күнләрин бир күнү бирликдә өлсүнләр, мәним күлүм анчаг онда да од тутуб јаначаг, ағ сүмүкләрим чанланачаг. Үмидварам ки, мүәллимим мәнә һәрәкәт планы тәклиф едәчәк.

Тјан Гуан:

— Бу, дәвләт әһәмијәтли ишдир, тәвәгге еләјирәм фикирләшмәјә вахт верәсиниз — дејә мөһләт истәди.

Вали бујурду ки, мүәллими үст мәртәбәдәки јатаг отағына апарсынлар. Өзү она күндә үч дәфә јемәк апарырды, гез-тез һалыны сорушурду.

Үч ај кечди. Мүәллимин сусмасы вариси тәәччүбләндирирди. Гәрара кәлди ки, өзү Гуана мүрачиәт еләсин. Хидмәтчиләри узаглашдырыб она деди:

— Мүәллим јаныма кәлди вә бунунла да мәнә рәһм еләдијини кәстәрди. Үмидлијдим ки, о, мәнә угурлу һәрәкәт планы верәчәк. Анчаг будур ки, үч ај кечир, мән сизин јаныныздајам, гулағым сән тәрәфдән һәнирти күдүр. Доғруданмы чәнаб мүәллимин ағлына һәлә бир фикир кәлмәјиб?

Тјан Гуан чаваб верди:

— Сиз хатырлатмасајдыныз, јенә дә вахты јетишиб вә мән сөзүмү демәјә һазырлашмышдым. Тәбәәниз ешидиб ки, јерлә-көјлә әлләшән үркә мин ли јолу да асанлыгла гәт еләјәр, әлдән дүшәндә

исә ғыса бир юлу да кедә билмир. Варис мәни јада саланда, мән артыг гочалмышдым. Мән она һәр һансы уғурлу фикир десәм дә, о буну тәкликдә јеринә јетирә билмәз. Истәјирдим ки, күчүмү топ-пәјиб өзүм киришәм ишә, ди кәл ки, бачармырам. Мән хәлвәт-хәлвәт сизин гонаглара көз гојурдум. Онларын арасында ишә јара-јаны јохдур. Бах көтүрәк Сја Фуну, о, дәлиганлыдыр, анчаг гәзәблә-нәндә ғыпғырмызы ғызарыр. Јахуд Сун Ини көтүрәк; онун дамарла-ры икидә мәхсусдур, анчаг гәзәбләнәндә үзү тутгунлашыр. Сонра У Јаны көтүрәк; онун сүмүјү икидликдән хәбәр верир, ачыглананда исә рәнки гачыр. Јалныз Тсзин Ке һаггында Гуан дејә биләр; икид руһуна малик олан јалныз одур, чүнки гәзәбләнәндә рәнки дәјиш-мир. Тсзин Кенин билији чохдур, јаддашы мөһкәмдир, бәдәнчә гүввәтлидир, сүмүјү бәрқдир, балача ишләрлә өзүнү сыхынтыја салмадан, бөјүк ишләрдә фәргләнмәјә чан атыр. О, һәлә Веј пад-шаһлығында оlanda онларча бөјүк әр кишиләри өлүмдән гуртар-мышдыр. Галан гонагларынызса ади адамлардыр, адларыны чәкмәјә дөјмәз, демәли белә чыхыр ки, шаһзадәнин дүшүндүјү иш Тсзин Кесиз баша кәлмәз.

Варис һәсирин үстүнә чөқдү, мүәллимә икигат баш әјиб деди:

— Инанырам ки, сизин мүдрик мәсләһәтинизә әмәл еләјиб, Тсзин Ке илә достлуг јаратсам, Јан падшаһлығында јер вә көј руһларына гурбанлар верилмәсинин арасы кәсилмәјәчәк. Бу исә јалныз сизин хидмәтиниз олачаг, мүәллим.

Тјан Гуан о саат кери гајытды. Варис ону шәхсән өзү јола сәлдү, ајрыланда исә Гуанын әлиндән тутуб белә деди:

— Бу, дөвләт ишидир. Хаһиш едирәм сирри ачмајасыныз.

Гуан күлүмсәјиб она белә чаваб верди:

— Јахшы.

Гуан гајыданда тезликлә Тсзин Ке илә көрүшдү. Она деди:

— Даһа өзүнә инамы галмајан Гуан јенә дә өз ата-бабасына лајиг дејил — о сизин һаггынызда варисә данышыб. Јан падшаһлығынын вариси надир мәзијәтләрә малиқдир. О сизә гәлбән мејллидир, мәнсә истәрдим ки, она инанасыныз.

Тсзин Ке чаваб верди:

— Мәним мејлләрим бах бу сајагдыр: үрәјимә јатан адамлардан чанымы әсиркәмәрәм, фикри фикримлә дүз кәлмәјәнә исә бир түкүмү дә ғымарам. Бу күн сиз мәни варислә достлуга лајиг көрдүнүз. Тәклифинизи бөјүк разылыг һиссијлә гәбул еләјирәм.

Тјан Гуан онун разылығыны ешидиб сөзүнә давам еләди:

— Дејирләр ки, әсил инсан башгаларында шүбһә ојатмыр. Анчаг Гуан шүбһә алтында јашамагдан утаныр. Буну дејиб үзүнү Тсзин Кејә тәрәф чевирди, дили батды вә өлдү. Тсзин Ке дәрһал Јан пад-шаһлығына јола дүшдү.

Тсзин Ке Јана кәлиб чатанда ону һөрмәт-иззәтлә миндирдиләр шаһзадәнин идарә етдији дејүш арабасына.

Шаһзадә өзүнүн сол тәрәфиндә она шәрәфли јер көстәрди, Ке ип туталгадан јапышыб, даһа рүтбә фәрғи көзләмәдән арабаја галхды.

Һамы јерини тутана гәдәр Тсзин Ке арабанын ичиндә сакитчә отурмушду. Сонра о данышмага башлады вә онун нитги беләјди:

— Тјан Гуан варисин инсансевәрлијини вә јумшаг үрәклилијини мәнә чох тәрифләјиб көјә галдырмышды, о һәмчинин дејирди ки, Дан дүнјада аз-аз әлә дүшән чомәрдлијә малиқдир, онун уча әмәлләри көјләрә дә хош кәлир. Јер үзүнү һәгигәтән сизин шөһрәтинизә даир сөз-сөһбәт тутуб. Она көрә дә Ке пайтахт шәһәри олан Веји атыб кәлмиш вә Јан јолларына бахараг, јолун чәтинлијиндән горх-мамыш, узаглығы чәтинлик сәјмамышдыр. Варис бу күн мәни адәт үзрә әски достлары гаршылајан кими шадлығыла саламлады, өзү дә мәрәсимә көрә илк дәфә кәлмиш гонаға көстәрилән һөрмәти көстәрди мәнә. Мән буна ади һал кими бахдым, өзүмү вәзифәли шәхс гаршысындакы кими сыхынтылы һисс етмәдим, зира ләјагәтли киши өз һәмфикирләринә бел бағлајар.

Варис ондан сорушду:

— Тан мүәллим хәстәләниб-еләмәјиб?

Тсин Ке чаваб верди:

— Тсин Кени Јана көндәрмәздән габаг о деди ки, сиз инәмсызлыг көстәрәрәк ондан дәвләт сиррини јәјмамагы хаһиш еләјибсиниз, бу исә ләјагәтли киши үчүн рүсвәјчылыгыдыр. Она көрә дә о мәним јанымда дилини удуб өлдү.

Варис горхду, онун үзү саралды, сонра һөнкүрүб көз јашы ахытды:

— Ахы, Дан јалныз мүәллими хәбәрдар еләмәк истәјирди. О, мүәллиминдән шүбһәләнә биләрди мәкәр? Инди исә, мүәллим өзүнә гыјандан сонра Данын бирчә јолу галыр — о өзү-дә бу дүнјаны тәрк етсин.

Варис бундан сонра узун мүддәт һушуну итирди, гаш-габаглы вә тутгун олду.

Бир дәфә варис зијафәт дүзәлдиб Тсзин Кени дә дәвәт еләмишди. Һамы бәс олунча кефләндикдән сонра Дан ајаға галхыб шәхсән өзү она бадә вермәк истәди. Онда, ән чәсур киши олан Сја Фу ирәли чыхыб Тсзин Кејә бу сезләрлә мүрациәт еләди:

— Бәллидир ки, өз јурдунда јахшы ад-сан чыхармајан адамла јүксәк әмәлләр һаггында сөһбәт апармагын мәнасы јохдур, нечә ки, атын бачарығыны билмәдән дејүш арабасыны говаламаг олмаз, нечә ки, онун јахшы вә ја пис олдуғуну билмәк олмаз. Инди мән дә сорушурам: инди бизә узагдан кәлмиш Тсзин Ке бизим шаһзадәнин јанында һансы хидмәт апара биләр? — дејә Сја Фу алтдан-алтдан Тсзин Кени санчмаг истәди.

О чаваб верди:

— Дүнјада надир ләјагәтләри олан кишини онун доғма кәндинин сакинләријлә тән тутмаг о гәдәр дә дүзкүн дејил. Мин верст јолу бирнәфәсә кедә билән үркәјә бәрабәр олан ат дејүш арабасына

гошулмамалыдыр. Һөйван кәсиб балыг тутдуғу үчүн Лү-ваны гәдим-ләрдә Әрши-ә-ланын ән пис адамы саһырдылар. Анчаг о, Вен-вана раст кәләндән сонра Чжоу падшаһлығында мәсләһәтчи олду. Ити-јеришли дај дуз дашыјанда ән сәфәһ јабыја тај олур. Анчаг о, Бо Ленин кәзүнә саташарса, мин верст јолу бирнәфәсә кедән үркәјә чевриләр. Кишинин ләјагәтләрини өз кәндиндә газандығы ад-санла өлчмәк чәтин ки, әдаләтли олсун, атын кәјфијәтләри барәдә онун нә вахтса дөјүш арабасы чәкмәјинә көрә мүһакимә јүрүтмәк дә елә бу гәдәр јанылмагдыр.

Онда Сја Фу гонагдан јенә сорушду ки, о, шаһзадәјә нечә хидмәт етмәк фикриндәдир. Тсзин Ке дә өз мәрамы барәдә онлара даныш-ды. О деди:

— Истәјирәм ки, Јан падшаһлығы вали Чжао Гунун јолујла кет-син, дибиндә һәр биримизин өз мә нәвијјатымызы тәкмилләшдир-дијимиз јабаны алма ағачынын мејвәләри ширинләшсин. Чохдан гәлбимдә бәсләдијим арзудур ки, кечмишин үч валиси илә бирлик-дә дөрдүнчү мүдрик бир валинин ады чәкилсин, алтынчы һөкмдар ад газанмыш беш сәләфинә ләјиг олсун. Сиз фикирләримә нечә бахырсыныз? — дејә орадакылардан сорушду.

Һамы Тсзин Кенин истә дадларыны өјмәјә башлады. Зијафәт гуртарана гәдәр она тохунмаға чәсарәт еләмәдиләр. Варис исә хошбәхтчәсинә севинирди ки, Тсзин Ке кими бир адам инди онун хидмәтиндәдир, Тсин падшаһлығы даһа она тохунмаға чәсарәт етмәз.

Ики күндән сонра варис Тсзин Ке илә Шәрг сарајы һәјәтиндә кә-зиширди. Онлар ноһурун јанындан көзәл мәнзәрәјә бахыб севинир-диләр. Тсзин Ке кирәмит гирығы көтүрүб гурбағаја атды. Варис о саат нөкәрә әмр етди ки, Тсзин Кејә гызылла долу бир габ кәтир-синләр, Тсзин Ке кирәмит әвәзинә гызыл күлчәләрини гурбағаја ат-маға башлады. Габ бошаланда башгасыны кәтирдиләр. Анчаг Тсзин Ке өјләнчәсини дајандырыб өз һәрәкәтини белә изаһ еләди:

— Тулламағы она көрә дајандырмадым ки, куја сиз гызыла гы-зыргаланырсыныз, садәчә олараг голум јорулду.

Сонра икиси дә мин версти бирнәфәсә гачан атлар гошулмуш дөјүш арабасына галхыб кәзинтијә кәтдиләр. Тсзин Ке деди:

— Ешитдијимә көрә, бу атын олдугча дадлы бағыры вар.

Шаһзадә дәрһал бујурду ки, аты кәсиб бағыры Тсзин Кејә кәтир-синләр.

Бир мүддәт кечәндән сонра Тсин сәркәрдәси Фан бир сәһвә јол верди, Тсин валиси ону һәр јердә ахтармаға башлады. Фан варис Данын јанында сығыначаг ахтармағы үстүн тутду. Варис онун шә-рәфинә Хуајан гүлләсиндә зијафәт дүзәлтди. Шаһзадә үмүми шән-лијин кедишиндә бујурду ки, ситра чалмагда ад чыхармыш көзәл-ләрдән бири чағырылсын. Тсзин Ке чалғычы гызы тә-рифләди:

— Нечә мәһарәтлидир!

Варис о саат бу гызы она тәклиф еләди. Ке е тиразыны билдирди:

— Јалныз онун әлләри хошума кәлир.

Онда шаһзадә көзәл гызын әлләрини кәсдириб ону јәшәм да-
шындан гајрылмыш габда һөрмәт-иззәтлә Тсзин Кејә тәгдим еләди.

Шаһзадә адәтән Тсзин Ке илә бир сүфрәдә чәрәк јејәр, бир јердә
јатарды.

Нечә олдуса бир нечә күндән сонра Тсзин Ке санки билмәдән
шаһзадәјә деди:

— Будур, үч илдир Тсзин Ке јаныныздадыр. Бүтүн бу мүддәт әр-
зиндә шаһзадә мәнә гаршы пүтфкар олуб: гурбагаја атмаг үчүн гы-
зыл вериб, мин верстлик јолу бирнәфәсә гачан үркәнин бағырына
гонаг еләјиб мәни, һәтта өз гарабашынын ики әлләрини дә әсиркә-
мәјиб, онлары јәшәм дашындан гајрылмыш габда мәнә тәгдим елә-
јиб. Ади адам белә сәхавәтлә гаршылашанда онун мәзијәтләри,
нечә дејәрләр, дүз бир аршын вә үстәлик дә бир чәрәк артыр вә о
да өз агасына ат вә ја ит кими сәдагәтлә хидмәт еләјир. Инди шаһ-
задәнин јанында оларкән Тсзин Ке һәлак олмуш гәһрәманларын
нүмунәви сәдагәти һаггында ара-сыра сөзләр ешидир. Анчаг, би-
лирсиниз, белә чыхыр ки, онлардан еләси вар өлүмү Тајшан дагын-
дан ағыр, бәзиләринин өлүмү исә гу түкүндән јүнкүл олур. Суал
олунур ки, онлар нәјин хатиринә өлүбләр. Бәлкә варис буну изаһ
етмәклә мәнә хошбәхтлик бәхш едәр?

Нитг сөйләјән Тсзин Кејә һөрмәтлә гулаг асмаг еләмәти олараг,
Дан өз палтарынын әтәјини дүзәлдиб фикирли вә гајғылы көркәмлә
она деди:

— Вахтилә Тсин сарајында јашајырды Дан. О јерин валиси онун-
ла көрүшләриндә гојулмуш адәтләрә әмәл еләмирди. Онунла бир
аләмдә јашамаг Дан үчүн ајыбдыр. Тсин Ке исә Даны ләјагәтсиз
сајмыр, о бизим кичик мүлкүмүздә галмагла ону шәрәфләндирди.
Дан истәјир ки, падшаһлығын һами-руһлар мәбәдини Тсзин Кејә
тапшырсын, анчаг билмир ки, о нә чаваб верәр.

Тсзин Ке чаваб верди:

— Инди Әрши-әла өлкәмиздә Тсиндән күчлү падшаһлыг јохдур.
Сиз елә күчлү дејилсиниз ки, гоншу падшаһлыглар сизә һөрмәт ет-
син вә сиздән горхсун, бундан әлавә, онлар варисин ишинә хидмәт
етмәк дә истәмәзләр. Дан һәтта бүтүн тәбәәләрини Тсинә гаршы
јеритсә дә, бир сүрү гојуну гурдун үстүнә көндөрмәјә вә ја бир сүрү
гурдун пәләнкин далынча дүшүб говмасына бәнзәр.

Варис чавабында деди:

— Доғрудан да бу мәсәлә узун илләрди мәнә раһатлыг вермир,
анчаг индијә гәдәр дә билмирәм нејләјим.

Онда Тсзин Ке тәклиф еләди:

— Фан Јуј-тсин Тсин гаршысында мүгәсирдир вә Тсин валиси Фа-
ны тутмаг истәјир. Өзү исә Дукан торпагларына мүштәри көзүлә
бахыр. Фан Јуј-тсинин башы вә үстәлик Дукан торпагларынын хәри-
тәси биздә олса, ишләр дүзәләр.

Варис деди:

— Ишимиз угурла баша чатса, Жан падшаһлығыны бүтөвлүкдә сизә вермәжә һазырам. Бу, мәним өз үрәжимә јағ кими јајыларды. Анчаг гошун башчысы Фан мәнә пәнаһ кәтирмишдир, онун кери гај-тарылмасына Данын үрәји дөзмәз.

Бунун чавабында Тсзин Ке сусду.

О вахтдан беш ај кечди вә варис горхмаға башламышды ки, бир-дән Тсзин Ке фикриндән дашынар. Бир дәфә о, Кејә деди:

— Тсин падшаһлығы Чжаону дармадағын еләјиб, Тсин гошунла-ры Жан сәрһәдләринә чатыблар; мән нараһатам. Сизин дедијиниз кими һәрәкәт етмәжә һазырам, анчаг билмирәм нәдән башлајым. Бәлкә бу ишә габагча У Јаны көндәрәк?

Тсзин Кенин ачығы тутду:

— Кедәр-кәлмәзә нијә ағзындан сүд ији кәлән ушағы көндәрәк?

Тсзин Ке јалныз фүрсәт көзләдији үчүн һәрәкәт еләмир. Тсзин, Ке тезликлә хәлвәтчә Фан Јуј-тсинин јанына кәлиб она деди:

— Ешитмишәм ки, сәркәрдә Тсин гаршысында сәһвә јол вериб вә онун аиләсини ата-анасыны, арвад-ушағыны, һамысыны тонгалда јандырыб. Сизин әлә верилмәјиниз үчүн мүкафат вә'д олунуб. Јүз-јүзләрчә һәјәти олан бир шәһәр вә үстәлик мин тсзин гызыл. Һалы-ныза јанырам, сәркәрдә. Анчаг сизә сөзүм дә вар. Дејин көрүм өз русвајчылығынызы јумаг вә ејни заманда Жан падшаһлығыны сы-хынтыдан гуртармаға һазырсынызмы?

Фан чаваб верди:

— Мән дә о барәдә дүшүнүрәм. Кечә-күндүз кәз јашымы удурам, анчаг билмирәм нејләјим. Әкәр Тсзин Ке чәнаблары лүтфән мәс-ләһәт верәрсә, чан-башла ешидәрәм ону.

Онда Тсзин Ке деди:

— Мәнә сәнин башын лазымдыр ки, мән ону Дукан торпаглары-нын хәритәсијлә бирликдә Тсинә тәгдим еләјим. Тсин валиси белә һәдијјәдән шад олачаг вә севиниб мүтләг Тсзин Кени көрмәк истәјә-чәк. Онда Тсзин Ке сол әлијлә валинин голундан јапышачаг ки, сағ әлијлә хәнчәри онун синәсинә сапласын. Жан падшаһлығы гаршы-сындакы бүтүн тәгсирләрини Тсзин Ке оқун үзүнә чырпачаг. О, си-зин дә гисасынызы алачаг, сәркәрдә. Бах онда Жан падшаһлығыны гар кими ағардан интигам дағы көрүнәчәк вә бу сизин үрәјинизи сы-хан гәзәби дә јујачаг.

Фан галхды. Биләјини сыхмагла гәтијјәтини билдирди. Сонра гы-лынчы гапыб Тсзин Кејә деди:

— Белә бир әмри мән кечә-күндүз көзләјирдим.

Бир көз гырпымында Фан өз башыны кәсди, башы керијә дүшүб салланды, көзү јумулмаға да мачал тапмады.

Дан буну ешидиб дејүш арабасына сычрады, атлары езу идарә едәрәк өлүм јеринә чапды. О, Фанын мејиди үстүнә јыхылыб учадан ағлады. Онун кәдәри сонсуз иди.

Бир мүддэт кечәндән, һеч нәји дәјишмәјин мүмкүн олмадығыны кәсдирдикдән сонра шаһзадә бујурду ки, Фан Јуј-тсинин башы мүчрүјә гојулуб Дуқан торпагларының хәритәсијлә бирликдә Тсин падшаһлығына һәдијјә апарылсын. Бунлары У Јанын мүшајиәтијлә Тсзин Ке апарды.

Тсзин Ке саатын хош чағыны көзләмәдән Тсинә јола дүшмүшдү Шаһзадә вә онун сечмә достлары садә кәтан палтарда, башларында садә папаг олмагла ону дүз Ишуј чајыначан мүшајиәт өләдиләр. Бурада Тсзин Ке дајанды ки, бадә галдырыб шаһзадәјә узун өмүр диләсин вә сонра бир ағыз охуду.

Күләк амансыздыр. Ишүјүн сүлары сәрин,
Икид јола чыхыр, бир даһа дәнмәз кери...

О охудугча Гао Тсзјан-ли он үч симли ситраны дынгылдадыр, Сун И исә ситранын аһәнкини тутурду. Ситранын сәси мәрдлијә чағыранда онларын башларынын түкләри биз-биз олуб папагларыны галдырырды. Ситра гәмләнәндә икидләр көз јашы төкүрдүләр.

Будур, онлардан икиси дәјүш арабасына галхды вә бир даһа кәри бахмады. Онлар мүшајиәтчиләрин јанындан кечәндә Сја Фу өз башыны кәсди вә бунунла да икидләрә уғурлу јол диләди.

Тсзин Ке вә У Јан Јанди кәндиндән кечирдиләр. Тсин Ке орадан әт алмаг истәди. О, әт парчасынын чәкиси үстүндә гәссабла сәз күләшдирмәјә киришди. Гәссаб Тсзин Кени тәһгир еләди. Онда У Јан голајланды ки, гәссабы вурсун, анчаг Тсзин Ке онун әлини сахлады.

Онлар Тсинә гәрбдән кәлиб пәјтахт Сјанјана чатмышдылар. Онлар сараја јетишәндә Мен адлы бир әјан бу барәдә мәлүмат верди:

— Јан вариси Дан бөјүк валимизин гүдрәтиндән горхараг, Фан Јуј-тсинин башыны вә Дуқан вилајәти торпагларынын хәритәсини сизә бәхшиш кәтириб вә шимал һүдудларында сизин вассалыныз олмағы вәд едир.

Тсин валиси бәрк севинди. Чохлу әјан-әшрафын вә һачабаш низәләрлә јарагланмыш јүзләрчә мүһафизәчинин мүшајиәтијлә чыхды Јан елчиләрини гаршыламаға. Тсзин Ке һөрмәтлә Фан Јуј-тсинин башыны, У Јан исә хәритәни әлләриндә тутмушдулар. Нағара вә зәнкләр сәс-сәсә вериб, әјанлар күтләси учадан: "Бөјүк валимизин мин јашы вар!" — дејә бағыранда У Јаны горху бүрүдү, ајаглары гурујуб јерә јапышды, үзү өлү үзү кими сары-боз рәнк алды. Тсин валиси тәәччүбләнди. Онда Тсзин Ке У Јана дик-дик бахды, ирәли јеријиб үзр истәди:

— Биз алчаг адамлар, шимал вәһшиләринин вә чәнуб тајфалары олан Манын төрәмәләри индијә гәдәр Көјләр оғлуну көрмәмишик. Али һәзрәтинизин лүтфүнү истәјирик; бөјүк вали изин версин, башладығымыз мәрасими баша чатдыраг.

Тсин валиси Тсзин Кејә әмр етди:

— Хәритәни кәтүр, бизә јахын кәл.

Вали хәритәнин бурумуну ачмаға башлады, онун ичиндә ғыса ғылынчы учу көрдү. Бу вахт Тсзин Ке сол әлијлә валинин палтарынын голундан јапышды, сағ әлиндә тутдуғу ғылынчла ону вурмаға һа-зырлашды. Валини өлдүрмәздән габаг, онун тәгсирләрини сајмаға башлады:

— Јан гаршысында тәгсирә батдығын вахтдан чох күнләр өтүб; инди исә Дөрд дөңиз арасында нә гәдәр торпаг варса, һамысына зоракылыг етмәк истәјирсән, ачкөзлүјүнүн һәдди-һүдуду јохдур. Фан Јуј-тсинин сәнин гаршында тәгсири јох иди, анчаг сән онун бүтүн һәслини ғырдын. Бу күн Тсзин Ке сәни чәзаландырмаг истәјир ки, бүтүн Әрши-ә'ла өлкәмизин ғысасы алынсын сәндән. Јан валисинин анасы нахошдур, бу да Кени тәләсмәјә чағырыр. Мүмкүн олса, сәни дири тутачам, мүмкүн олмаса — өлдүрәчәм!

Тсин валиси чаваб верди:

— Көрүрәм ки, сизин ирадәнизи јеринә јетирмәли олачағам. Јал-һыз бир хаһишим: вар; гојун ситраны динләјиб өлүм. һөкмдарын кө-һизини көтирдиләр. о симләрә тохунчаг ситра охумаға башлады:

Зәриф парчадан тикилмиш палтарын голуну
Дартыб ғырмаг олар;
Сәккиз чи һүндүрлүкдә пәрдәнин
Үстүндән атылыб гачмаг олар;
Белә бағланмыш ғылынчы
Ғындан тезчә чыхартмаг олар.

Тсзин Ке ситраны анламады. Вали исә ситранын ејһамыны тутуб ғылынчы ғындан гапды, сонра кәскин бир һәрәкәтлә дартыб голчағыны онун әлиндән чыхартды, пәрдәнин үстүндән атылыб гачды. Тсзин Ке валинин далынча хәнчәр атды, хәнчәрсә бүрүнч сүтуна дәјиб валинин јалһыз гулағыны јаралады. Сүтундан әтрафа ғығылчымлар сәпәләнди. Бу вахт вали гәфләтән кери дөңдү ғы-лынчын бир зәрбәсијлә Тсзин Кенин ики әлини дә кәсиб атды. Тсзин Ке сүтуна сәјкәниб гәшш еләди. Сонра диз үстә чөкдү. О, хакәндаза охшајырды. Тсзин Ке үрәјиндә деди:

— Демәли, мән һәр шеји дәгиг өлчүб-бичә билмәдим, имкан вер-дим ки, ушағын бири мәни алдатсын. Мән нә Јанын ғысасыны ал-дым, нә өз истәјими јеринә јетирдим.

ЛИН СЈУАН

ЧЖАОНУН — УЧАН ГАРАНГУШУН
ФӨРДИ ТӨРЧҮМЕЈИ — ҺАЛЫ

Учан Гарангуш ләгәби газанмыш һөкмдар ханым Чжао, Фен Ван-тсзинин ғызы вә Фен Да-линин нәвәсијди. Онун бабасы мусиги әләтләри гајырмағы бачарырды. О, Тсзјанду валисинин сарајында гуллуг еләјир, орада көкләјичи вәзифәсиндә ишләјирди. Онун оғлу

аиләнин пешәсини давам етдирмәк истәмәди, мусиги бәстәләмәкдә — мәһз ағылар јазмагда күчүнү сынады. Вәзифә борчуну јеринә јетирмәк мәгсәдилә јаздыгы гәмли түркүләри о өзү "Үрәк охшајан мусиги" адландырырды. Онлары динләјән һәр кәс гәлбинин дәринликләринә гәдәр тәсирләнирди.

Вахтилә Тсјандунун гоча валисинин нәвәси, мүлкәдар ханым Гусу Тсјансу тәрәфләрдән олан Чжао Ман адлы бир чжунвәјә әрә верилмишди. Нәмин бу Ман о вахта гәдәр Ван-тсзинә вурулмушду вә јемәјини онунла бир габдан јемәсә дојмурду.

Ван-тсзин бир тәсадүф нәтичәсиндә Чжао ханымла әлагәјә кирди, бундан сонра ханым ушаға галды.

Ман тәбиәтән гысганч вә гызышган иди. Бир нахошлуг тапмышды ону еркән, буна көрә арвадына јахын дүшмүрдү.

Чжао ханым әринин горхусундан, куја хәстәлијинә көрә гоча валинин сарајына көчдү. Бурада о, һамиләлиқдән азад олуб ики ушаг кәтирди дүнјаја. Ишыглы дүнјаја габагча чыхан гыз ушағыны И-чжу, икинчини исә Хе-де адландырдылар. Тезликлә гызлары Ван-тсзинә кәндәрдиләр вә доғумун шәраитини кизләтмәк үчүн онлара Чжао сој адыны вердиләр.

И-чжу һәлә көврәк јашларындан ағлы вә ганачағы илә сечилирди. Ван-тсзинин аиләсиндә нәбзләрин фәргләндирилмәси барәдә гоча Пен-тсзунун бир әсәри сахланылырды, гыз бу китабы охујуб тәнәффүсү идәрә еләмәји өјрәнмишди. Бир аз јаша доланда о, бәдәнчә көзәл бир гыз олмушду, јериши јүнкүл иди, ајағыны көтүрүб гојдугча елә билирдин учачаг, елә буна керә дә ону Феј-јан, јәни учан Гарангуш дејә чағырырдылар.

Хе-де бәдәнчә һамар иди, чанына јағ сүртүлмүш кими; буна көрә дә чимәндән сонра онун дәрисин һеч вахт нәм олмурду. Нәм дә Хе-де јахшы маһны охујанды, сәси үрәјә јатан олуб аһәстә вә зәрифчә ахырды. Бачылар мисилсиз көзәл идиләр.

Ван-тсзинин өлүмүндән сонра аиләси ифласа уграды. Феј-јан вә кичик бачысы Чанана кетмәјә мәчбур олдулар, онлары орада Чжаонун гызлары вә ја Манын ганундан кәнар доғулмуш ушаглары кими таныјырдылар. Бачылар ханым Јан-енин сарај мүһафизәчиләри рәиси Чжао Линин јашадыгы дөнкәдә јерләшдиләр. Онун һимәјәчилијинә үмид еләјән бачылар өз әл ишләри олан тикмәләрдән она дәфәләрлә пәј вермишдиләр. О һәр дәфә сон дәрәчә пәрт олса да, һәдијәләри көтүрүрдү. Бачылар тезликлә көчдүләр Линин евинә вә орада онун өз гызлары кими гәбул олундулар. Линин доғма гызы о вахт сарајда хидмәт еләјирди. Анчаг нахошладыгы үчүн евә гајытмалы олду вә чох кечмәдән өлдү. Феј-јан габаглар да ону ханым Јан-енин сарајында әвәз етмәли олмушду, онун өлүмүндән сонра исә бачысы илә орада һәмишәлик хидмәтә кечдиләр.

Һәлә хидмәтчи ишләдикләри вахтларда бачылар рәғсә вә

мүгөнниләри кизличә җамсыламагла охума вә рәгс сәнәтинин бүтүн инчәликләринә иҗәләнмәҗә башламышдылар. Онлар охуманы күн-ләрлә динләҗә билирдиләр, буна бә'зән о гәдәр алудә олурдулар ки, җемәк җадларындан чыхырды. О вәхт онлар пула вә палтара һәд-сиз мәһтачлығын нә демәк олдуғуну билдиләр, белә ки, өзләринин демәк олар бүтүн җығымларыны чана сүртүлән җағ, чиммәк үчүн әтир вә пудра кими бош шәйләрә хәрчләҗир, онлары апаркән гижмәтләри-нә фикир вермирдиләр. Җан-е ханымын евиндәки бүтүн гарабашлар онлары кич саҗырдылар.

Бу арада Фей-җан гоншуҗла, императорун овчусуҗла әлағә җарат-мышды. Фей-җан җохсул иди, Хе-де илә онун бирчә аджаллары варды. Гарлы кечәләрдән бириндә Фей-җан евин җанында даҗаныб овчуну көзләҗирди. Оғлан көрдү ки, о, күчәдә даҗаныбса да соҗугдан әсмир, нәфәсини ләнкитмәклә чанынын истилијини сахлаҗыр. Оғлан һейран галды вә о вахтдан гызы мәләк саҗмаға башлады. Тез бир заманда, өз ханымынын тә'сири сәјәсиндә, Фей-җан император сараҗына аҗағ ачды, император о саат ону чағырды җанына. Гызын халасы, ә'ләһәзрәтин җатағ отағынын бахычысы Фан-и билирди ки, Фей-җан императорун овчусуҗла җахын олмушдур. Бах буна көрә дә һәмин мә'луматы ешидәндә үшүркәләнди.

Һөкмдар, Фей-җаны өз тәвәччөһлү диггәтиҗлә саламламаға кәлән-дә Фей-җан чашды. Әлләриҗлә көзүнү бәрк-бәрк өртәрәк ағлады, көз җашлары һәтта чәнәсиндән сүзүлүрдү. Горхудан императорун гар-шысына да чыхмады. Император ону үч кечә гучағында сахлады, җенә дә онунла җахынлыг еләҗә билмәди. Анчағ ону данламағы ағлы-на да кәтирмәди.

Онда, габаглар һөкмдарын лүтфүнү кермүш сараҗ ханымлары һөкмдардан о гыз барәсиндә сорушанда о деди:

— О о гәдәр җарашыглыдыр, санки һәр не'мәтдән артыг-арты-ғына варыдыр; елә җумшагдыр, санки сүмүҗү җохдур. О, каһ ағыр тәрпәнишли вә чәкинкәндир, һәрдән елә бил сәндән узаглашыр, сонра җенә җахын кәлир. Әзү дә Фей-җан вәзифә адамы вә әдәб көз-ләјәндир. Даһа нә дејим, ону нөкәрләрлә ашналыг еләҗиб онлара җалтагланан сизин кими гадынларла мүҗәссә етмәкми олар?

Нәһајәт, һөкмдар Фей-җандан зөвгүнү ала билди вә чивә һәсири нәмләндирди. Бундан сонра Фан-и бир дәфә нечә олдуса Фей-җанла үз-үзә сөһбәт еләди:

— Нечә баша дүшәк? Белә чыхыр ки, овчу сәнә җахын дүшмәҗиб?

Фей-җан чаваб верди:

— Ә'ләһәзрәтин җатағында үч күн галдым, буна көрә чаным җети-шиб шишди. Һөкмдар бәдәнчә ағыр вә ири олдуғундан мәнә дәрин җара вурду.

О күндән сонра һөкмдар Фей-җана хусуси нәвазишлә җанашыр, әт-рафдакыларын һамысы исә ону җалныз мәлаикә Чжао ады илә чағырырды.

Бир дэфә һөкмдар Аҗрылмаз Өрдәкләр адасы јанындакы худма-ни јатағында оlanda кәнизләрин сијаһысыны кәздән кечирмәјә гатлашды. Фан-и ишләрин вәзијјәти барәдә она әтрафлы мәлумат верди вә арада ағзындан сөз гачырыб деди ки, Феј-јанын Хе-де адында өзүндән кичик, үзү вә чаны онунку кими кәзәл олан, үстәлик хасијјәтчә дә хошрәфтар бир бачысы вар.

— Инанын, — дејә Фан-и әлавә еләди, — о һөкмдарын ханымындан һеч дә кери галмаз.

Һөкмдар јубанмадан Лүј Јан-фу адлы әјјана әмр етди ки, јүз хәзинә вә феникс ләләкләри тәсвир едилмиш нефрит лөвһәни кәтүрүб Хе-дени кәтирмәјә кетсин. Лакин Хе-де:

— Әзиз бачым дәвәт еләмәсә, сизинлә кедә билмәрәм. Јахшысы будур, мәним башымы кәсиб апарын сараја, — дејә бу тәклифи рәдд етди.

Јан-фу кери гајытды вә ешитдијини олдуғу кими чатдырды һөкмдара. Онда Фан-и санки һөкмдарын еһтијачы үчүн Феј-јана мәхсус, онун өз әлијлә рәнкбәрәнк сапларла бәзәдији, ианә бәхшишләри үчүн тохунмуш бүрүнчәји кәтүрүб һөкмдар ханымынын ирадәсинин тәсдиги кими Хе-дејә көндәрди.

Хе-де јенидән јујунду, Тсзјутсзју алоесинин әтријлә әтирләнди вә өзүнә белә бәзәк верди: сачыны "јени дәб үстүндә" буруб илкәкләди, гашларыны гара тушла "узагдакы дағларын чизкиләри" үслубунда бојады вә үзүнә гырмызы хал гојуб, бәзәјини баша чатдырды ки, бәзәнмәјин бу бичими јунлај, јәни башдансәвдү әлкәздирмә адланырды. Онун өзүнә лајиг кәјими јох иди, о, садә палтар кәјинди — гысагол дон вә ишләмәли-тикмәли туман — бунлары кавалы шәклиндә шәбәкә илә бәзәнмиш гыса чорабла тамамлады.

Һөкмдар онун үчүн Булуд Парылтысы адасында пәрдәләр асылмасыны бујурду вә Фан-ини көндәрди Хе-дејә баш чәкмәјә. Анчаг Хе-де деди:

— Мәним истәкли бачым түндмәчаз вә гысганчдыр, һөкмдарын хејирхаһ әмәлини һечә чыхармаг онун үчүн чәтин бир шәј дејил. Мәнсә рүсвајчылығы гәбул етмәјә һазырам, әмрүмә һејифим кәлмир. Бачымын мәсләһәтләрини ешитмәмиш кетмәкдәнсә, әлсәм јахшыдыр. — Хе-де буну дејиб башыны ашағы салды, ајағынын бирини кәтүрүб о бирини гојмаға башлады, Фа-инин далынча кетмәјә һеји чатмады. Онун данышығы ајдын вә сәлист сәсләнирди. Орада оланларын һамысы бир сәслә разылыгларыны билдирди. Һөкмдар бујурду ки, Хе-де кери гајтарылсын.

О вахт сарајда НАО Фан-чен адлы бир ханым варды. О һәлә Сјуан-динин һакимијјәти заманы әтир биличиси кими ад чыхармышды. Сачларынын чаллашдығы индики күнләрдә исә о, һөкмдарын кәнизләринин мәсләһәтчиси вәзифәсини јеринә јетирди. НАО Фан-чен бир дэфә һөкмдарын арха тәрәфиндә дајан-

мышды, нечә олдуса јөрә түпүрүб деди:

— Мәһшәр гопачаг. Ода су чаландыгы кими, бу гызлар да бизи бөлаја салачаглар.

Һөкмдар Хе-дени әлдә етмәк үчүн мүхтәлиф јоллар дүшүнәркән Фа-инин мүлаһизәсини гәбул еләди: о, императоричаны өзүндән узаглашдырыб онун үчүн Јуантјаогуан адлы јөрдә ода тикилмәсини әмр етди. Она зәнкин өв әшјасы, ал-әлван вә көј булуд рәсмләри тикилмиш пәрделәр, шәбәкәли нефрит габаг столу, гапагынын ғырагларында даг тәсвирләри олан, халис гызылдан дүзәлдилмиш доггузкөзлү мүчрү бағышлады.

Фан-и дә бир дөфә нечә олдуса императоричаја ғынајычы сөзләрлә мүрачият еләди:

— Ахы һөкмдарымызын вариси јохдур. Нечә ола биләр ки, сарај-да оласан, өзү дә һөкмдар нәслинин давам етмәси барәдә дүшүнмәјәсән? Һөкмдардан хапиш еләмәјин вахты чатмајыбмы: о, бир кәнизи өзүнә јахынлашдырсын ки, бу кәниз она огул догсун?

Фај-јан хејрхаһчасына разылыг верди, елә о кечә Хе-де һөкмдарын јанына апарылды.

Император вәчдә кәлди. Хе-дејә сармашды, онун бәдәнинин һеч бир чизкисиндә һеч бир чатышмазлыг тапмады. О, Хе-дени Вен-чжоусјан адландырды ки, бу да "Илыглыг вә рајиһәләр ојлагы" демәкдир. Бир гәдәр кечдикдән сонра о, Фан-ијә өтираф етди:

— Даһа гочалмышам, өлә бу игәмәткаһда елмәк истәрдим. Чүнки бундан сонра һөкмдар У-ди кими Аг Булудлар дијары ахтармаг мәнә јарашмаз.

Фан-и һәвәслә дилләнди:

— Гој һөкмдарымыз он мин ил јашасын! — Сонра һөкмдары тәбрик еләјиб деди: — Әлаһәзрәт, сиз һәгигәтән өлмәзлик пәриси әлдә етдиниз.

Һөкмдар о саат Фан-ијә гызыл ахча тикилмиш ијирми дөрд әдәд зәрхара бағышлады.

Хе-де исә императорун үрәјинә бүтүнлүклә јијәләнди. Тезликлә она биринчи ханым ады верилди.

Хе-де адәтән император арвады олан бачысына хидмәт еләјир, аиләдә бөјүк бачыја кәстәрилән һөрмәтлә јанашырды. Бир дөфә бачылар јанашы отурмушдулар, һөкмдар ханымы түпүрдү, онун түпүрчәји тәсадүфән Хе-денин бүрүнчәјинин үстүнә дүшдү.

— Бачычан, бах көр сиз мәним бәнөвшәји палтарымын голуну нечә дә бәзәдиниз. Елә бил дашда нахыш ачдыныз. Әјан палтарынын бәзәјилә мәшгул олан адама десәјдим, о да белә нахыш сала билмәзди. "Даш бәзәкли кениш голлу палтар" ады бурада олдугча јеринә дүшәрди.

Һөкмдарын арвады Јуантјаогуана көчүрүләндән сонра өз шәхси мүһафизәсини тәшкил едән дәстәдән бир чох забитләрлә вә һәтта сарајдакы гуллардан бәзиләријлә танышлыг јаратмышды. Дүздүр, о јал-

ныз чохушаглы аталарла əлагəжə кирирди. Хе-денин она җазыгы кəлир-ди вə һəр васитəjlə кəнлүнү алмаға чалышырды. Тез-тез һəкмдара деҗирди:

— Мəним беҗүк бачым јүнкүлхасијјət дејил. Горхурам адамлар она гара җахарлар, ган гаралыгы əмələ кəләр. Ханымын ушагы јох-дур, гəм үзүр ону, одур ки, чох аглајыр.

Бах буна кəрə дə һəкмдар, өз арвадынын позғунлашдыгыны де-јən адамларын һамысыны гəтлə јетирди. Елə һəмин вахтлар мұһа-физə дəстəлəринин башчылары вə сарај гуллары əчајиб-гəрајиб рəнқдə шалварлар кəјиниб, ловғаланырдылар, онларын палтарла-ры əтир сачырды; ғысасы, бу адамлар утанмаз ишләр тутур, һəкм-дар ханымын одасында езлəринə сығыначаг тапырдылар. Бу барə-дə һеч кəс чынғырыны да чыхара билмирди. Анчаг ханымын јенə дə ушагы јох иди.

Һəкмдар ханымы адəтəн беш ессексија вə једди чүр əтир гаты-лан су илə јујунурду. Алое ағачындан ғайрылмыш кəтилиң үстүнə галхараг јујунар, јүз отун əтри кəлən суја кирəрди.

Онун бачысы Хе-де исə артыг бəзəклəрдən гачарды: о јалныз су истиоту гатылмыш суда чимəр, јалныз јүз шəһли гəнчəдən һазыр-ланмыш чичəк пудрасы чəкəрди. Бир дəфə һəкмдар Фан-ијə е`тираф елəди:

— Император ханымы надир əтирли җағларда чимсə дə, онун ə-три Хе-денин бəдəнинин тəбии əтријлə мұғажисəжə кəлə билмəз.

Сарајда Тсзјанду валиси Инин кечмиш кəнизи — Ли Јан-жуа ад-лы бириси җашајырды. О, һəкмдар ханымынын бабасы Да-линин ғайнынын ғызы иди. Бу гадын гочаландан сонра Фелəр аилəсинə ғайытмышды. Һəкмдарын арвады вə онун кичик бачысы она ана ки-ми һəрмəт едирдилəр. Ли Јан-хуа бəзəк — җарашыг ишиндə ад чыхартмышды вə арабир һəкмдарын арвадына да мəслəһəтлəр ве-рирди. Мəсələn, она мəслəһəт кəрүрдү ки, Тсзјухуеј дағында битən алое җарпағынын сујунда чимсин вə бəдəнини җахшы сахламаг үчүн тəркиби еркəк кабарга-кəјик кəбəјинин гаты һəлиминдən ибарəт олан һəблəри сынагдан кечиртсин. Хе-де дə һəмин һəблəрдən атырды. Ону да гејд етмəк лəзымдыр ки, бу дəрмандан тез-тез ис-тифадə олундугда онун тə`сириндən гадын ушаға галыр, чүнки һəби ичəнлəрдə ајлыг тəмизлəнмəлəр кет-кədə зəифлəјир. Һəкмдарын арвады бу барədə сарај һəкими Шангуан Уја хəбər верди. У чава-бында деди:

— Əкəр дəрман о чүр тə`сир елəјирсə, сиз ушаға нечə гала би-лəрсиниз?

Онун мəслəһəти илə Фəј-јан меј чичəјини ғайнадыб онун сују илə јујунмаға башлады, анчаг бу васитə дə кəмəк етмəди.

Бир дəфə нечə олдуса јəделли чженшу тајфалары һəкмдара он мин җашы олан бир балыгулагы, һəбелə кечəлəр ишыг сачан мир-вари бағышладылар. Онун парылтысы ај ишыгыјла җарыша билəр-

ди. Онун ишыгында һәр бир гадын көзәлә чеврилирди — өзү ејбәчәр дә олса, көјчәк дә. Һөкмдар балыггулагыны Фөј-јана верди, мирварини Хе-дејә багышлады. Һөкмдар ханымы балыггулагы илә отагынын батмагда олан күнәш шүалары рәнкинә бешгат гызыл сујуна чәкилмиш пәрдәсини бәзәди. Пәрдәнин алтында нә вардыса парпар парлады, санки орада ај доғмушду.

Бир мүддәтдән сонра Һөкмдар Хе-дејә деди:

— Күн ишыгында мәликә кечә олдуғу нәдәр көзәл көрүнмүр. Һәр сәһәр мәнә бир аз үмидсизлик кәлир.

Хе-де о вахт гәрәра кәлмишди ки, кечәләр ишыг сачан, өзүнүн баш бәзәји үчүн һазырланмыш мирварини мәликәнин ад күнүндә она багышласын, анчаг мүвәггәти олараг бу истәјини һәм бачысындан, һәм дә Һөкмдардан кизләтмишди. Мәликәјә јени жүксәк ад верилән күн исә Хе-де она тәбрик мәктубу јазды. Мәктубда дејилирди: "Бу әләмәтдар күндә, көјлә јер арасында чазибәли бир ујарлыг әмәлә кәлдији заман әзиз бөјүк бачым хошбәхтлиг зирвәсинә жүксәлмиш, ишыг сачан парлаглыгында јәшәм дашындан олан тахта чыхмышдыр. Бундан сонра әчдадларымыз рәһмәт газанмышлар ки, бу да мәни севинч вә разылыға гәрг едир. Буна көрә дә тәбрик әләмәти олараг, ашағыда ады чәкилән ијирми алты адда әшјаны миннәтдарлыгла она һәдијә еләјирәм:

Гызыл пәрәкләрлә тохунмуш һәсир.

Лотос тохуму шәклиндә әтирли алое ағачындан гајрылмыш чам.

Бешрәнкли бөјүк илкәк — там биркәлик рәмзи.

Ајрылмаз өрдәкләрин тәсвирилә бир топ зәрхара.

Бүллүр ширма.

Мәликәнин јастығы үчүн, кечәләр ишыг сачан мирвари.

Гара чөлпишијинин түкүндән дүзәлдилиб әтирләр һопдурулмуш гурбанлыг пешкәшләр үчүн өртүк. Сәндәл ағачындан дүзәлдилиб, үстүндә пәләнк түкүнә бәнзәр шәкилләр ишләнмиш һејкәлчик.

Балыг шәклиндә ики парча әнбәр.

Башы јырғаланан, чох гијмәтли лотос чичәји;

Једди ләчәкли, су фындыгынын чичәји шәклиндә күзкү.

Халис гызылдан дөрд дараг.

Сјао ипәјиндән түнд гырмызы дан палтары.

Вен-ло крепиндән күллү өртүк — үч әдәд.

Јагла долу бир гутучуг, бу јағы сүртәндә сачлар парылдајыб әләмин бүтүн једди сәмтинә ишыг сачыр.

Ал гырмызы вә гызылы сапларла ишләнмиш адјал вә дөшәк, онларла бирликдә әтирли маддәләр бухурданы, чәми үч әшја.

Кәркәдан сүмүјүндән хәрәк јемәкчүн — ағуну зәрәрсизләшдирән чөпләр, ики әдәд.

Көј јәшәм дашындан мүчрү, әтирли јағлар үчүн.

Һамысы: Ијирми алты әшја ки, гарабашым Го Јуј-тсүндән Сизә көндәрирәм."

Бунун әвезиндә мәликә Феј-жан она булуд сәпкили зәрхарадан бешрәнкли пәрдә вә әтирли алое сујуула долу чајдан бағышлады. Хе-де көз јашы төкүб һөкмдара шикајәтләнди:

— Бунлары мәликә көндәрмәсәјди, әсла кәтүрмәздим.

Һөкмдар онун сөзүнә хејрхаһлыгла јанашды. Тезликлә фәрман верилди ки, һөкмдар үч иллијә Инчжоуја кедир, Хе-де үчүн хәзинә тәрәфиндән үзәриндә алое рәсмләри олан једди чәркәли зәрхара пәрдә сифариши верилмишдир.

Хе-де императору Таји көлү саһилиндә гаршылады. Орада артыг мин нәфәрдән ибарәт бүтүн сарај әһлини кәтүрмәјә гадир олан нәһәнк бир гајыг һазырланмышды. Бу гајыгы "Бирләшмә сарајы" адландырдылар. Көлүн ортасында "Өлмәз Инчжоулар елкәси" адлы гырх чи һүндүрлүјүндә дағ кими бир павилјон учалдылды.

Бир дәфә һөкмдарла Феј-жан павилјонда оларкән көз өнүндә ачылан мәнзәрәни сејр едирдиләр. Һөкмдар зәриф ипәкдән һеч бир тикиши олмајан, "шан" типли, үзәриндә саһилә чан атан далға рәсмләри ишләнмиш бир көјнәк кејинмишди. Мәликәнин әјниндә Күнеј Јуедән көндәрилмиш палтар варды; булуд вә чичәк шәклиндә алгырмызы туман вә зәриф сјао парчасындан өз рәнки илә гијмәтли лачивәрд чаларлы гырмызы јөшәми хатырладан дон.

Феј-жан "Узагдан үзүмүзә күләк әсир" һавасыны чалыб ојајырды. Һөкмдар онун охумасынын ритмини тутмаг үчүн кәркәдән сүмүјүндән гајрылмыш нахышлы телбасанла јөшәм дашындан гајрылмыш касаны дынгылдадырды. Мәликәнин севимлиси Фен У-фан исә онун бујуруғула "шен" адлы чалғы аләтиндә Феј-јаны мүшајәт едирди. Чалыб охуманын вә кефчил шәнлијин ширин јериндә бирдән күчлү күләк гопду. Күләјә ачыг верирмиш кими мәликә даһа учадан охумаға башлады. У-фан да ез нөвбәсиндә даһа мәһарәтлә чалмаға кечди вә шенин сәси јүнкүл вә зәрифликлә сүзүлмәјә башлады. Мусиги илә охума сәси бир-биринә ујарлыгла чаваб верирди. Гәфләтән күләк мәликәнин туманыны галдырды, ханымын будлары ачылды вә о чығырды:

— Мәнә бахын! Бахын! Вә күләкдә јелләнән палтарынын голларыны тәрпәдәрәк дуа охуду: — Еј көјләр мәләји! Гочалыгы гов мән-дән, кәнчлијими гајтар! Мәни бу гајғылар ичиндә гојма.

Һөкмдар көрдү ки, күләк индичә ону атачаг, У-фандан хаһиш еләди:

— Мәним әвәзимдә мәликәдән јапыш.

У-фан шени атыб мәликәнин ајағындан тутду.

Тезликлә күләк кәсди. Фе-жан көз јашына гәрг олду:

— Һөкмдар мәнә гаршы о гәдәр шәфгәтлидир ки, мәни мәләкләрин јанына кетмәјә гојмады. О гәмләниб фитлә көзәл бир мелодија чалмаға башлады, сонра гәфләтән һәнкүрүб ағлады, јанағындан көз јашлары чохла чығырлар ачды.

Һөкмдар утанды, Феј-јана јазыгы кәлди. У-фана күмүш күлчәлә-

ри багышлады — һәр бири чәки вә вәзндә мин пула бәрәбәр, һәм да она мәликәнин отагына кирмәк ичазәси верди. Бир нечә күндән сонра сарај көзәлләри хусуси бичимдә бәзәндиләр, палтарларынын бүжүмүнү су шырнагы шәклинә салдылар вә бу чүр кејими "Мәләјин тутулуб сахланылдыгы туман" адландырдылар.

Хе-де һөкмдарын кетдикчә артан јахшылыгындан бәһрәләнирди. Она чжао кими нөвбәти бир ад вердиләр ки, бу да "Хош әхлагы илә парлајан" демәкдир. О, бачысынын јахынлыгында олмаг истәдијиндән һөкмдар Шаопингуаны — "Кичик кәниз павилјонуну" вә бир нечә шадлыг одаларыны тикдирди; мәсәлән, Шейли Чичәкләр одасы, күләјин әјләндији ода, Узунөмүрлү Агкүнлүк одасы вә Өлдә Едилән Динчлик одасы. Бунлардан сонра чиммәк отаглары кәлирди: илыг су отагы, буз чәни сахланан отаг, еләчә дә хусуси бир истираһәт отагы; — бу отагын ичиндә бир һовуз тикилмишди, һовузда сәһләб чичәкләри үзүшүрдү. Отаглар бир-биријлә ачыг галереја васитәсијлә бирләширди. Отаглар ичәридән гызыла тутулмуш вә ортасында дәрүкүнч дешији олан даирәви ағ нефрит лөвһәчикләрлә бәзәдилмишди — диварлар минбир рәнкә чалырды. Бу тикилиләр мәликәнин Узаг отагларыјла "Көјләр пәриси мәскәнинин кириш јолу" адланан алагапы васитәсијлә бирләширди.

Фей-јан һөкмдарын рәғбәтиндән һәлә дә бәһрәләnmәсинә бах-мајараг, позгунлуг барәдә кетдикчә даһа чох дүшүнүрдү: һәр јана адамлар көндәриб, ара һәкими ахтарырды, онларын түркәчара да-ва-дәрманы илә гочалмагынын гаршысыны алмаг үмидиндәјди.

Елә бу вахт чәнуб-гәрби јаделли тајфалардан олан бејподан хә-рач кәтирдиләр. Онларын елчиси елә бир дәрман дүзәлдә билирди ки, ону гәбул едән адам дүз бир күн, бир кечә күмраһ олурду. Өзкә торпаглар рәиси онун харичи көрүнүшү барәдә мә'лумат вериб бу-ну да әләвә етди ки, елчи гәрибә бир шәкилдә ишылдајыр.

Мәликә Фей-јан онун һаггында ешидиб сорушмаға башлады ки, о нечә сәһркардыр вә нә кими мәһарәт јијәсидир. Јаделли чаваб верди:

— Мәним мәһарәтим ондадыр ки, јери-көјү зәбт еләјә билирәм, олум-өлүм ганунларыны ача билирәм, варлыгла јохлуғу таразлаш-дыра билирәм, белә ки, он мин чеврилмәнин һамысы мәним әлим-дә ваһид бир бичимдә донуб галыр.

Мәликә о саат Фан-инин Бу-чжоу адлы кәмәкчисини чағырыб она "јаделли үчүн мин гызыл" верди. Анчаг јаделли деди:

— Мәним сәнәтимә јијәләnmәк истәјән адам позгунлуға вә јава-лыға гуршанмамалыдыр.

Мәликә, сөз јох, өјрәшдији мәшгулијәтдән галмаг истәмирди. Бир нечә күн өтдүкдән сонра Фан-и суда чимән мәликәјә хидмәт көстәрирди. Онлар учадан данышырдылар. Мәликә јаделли илә сәһбәтини Фан-ијә данышырды. Фан-и әлини әлине вуруб деди:

— Мән Тсзјандунун хидмәтиндә оларкән Ли Јан-жуа хала көлдә

өрдөк сахлајырды. Анчаг һејиф ки, сусамуру пейда олуб онлары јемәк истәјирди. Бир дөфә Чжулидән олан Һеј гары сусамуруну тутуб Ли-Јан-хуаја апарды вә она белә деди: "Дејирләр, сусамуру өрдәкдән башга һеч нә јемир, демәли, ону јалһыз өрдәк әтијлә јемләмәк лазымдыр". Ли хала буну ешидиб ачыгланды вә сусамуруну асды. Јаделлинин сәнәти мәнә һәмин әһвалаты хатырладыр.

Мәликә бәрқдән күлүб она деди:

— Ах ијрәнч чөлчү! Мәни ләкәләјиб асдырмаға күчү чатармы?

Һаггында данышдығымыз вахтларда мәликә Јан нәслиндән олуб Гырмызы Симүрг ләғәбли бир сарај гулуру өз севкисинә ләјиг билмишди. Бу гул чох гүввәтли вә чевикди, асанлыгла дивара дырмашыр вә ја јатаг отагларына тезчә јол тапырды. Хе-де дә ону өз јатагына гәбул едирди. Бир дөфә мәликә ону јанына чағырмаг үчүн јатаг отагындан чыхаркән көрдү ки, Јан "Кичик кәниз павилјону"ндан чыхыр. Әски адәтә көрә, һәр ил онунчу ајын бешинчи күнү бүтүн сарај әһли Үрәјин сакитләшдирилмәси мәбәдинә — Линјанмјаоја кедирди. Бүтүн күнү мәбәд әтрафында чалғы чалыныр, нағара вурулурду. Гырмызы Симүрг јаллыја гошулду ки, охујанлары өз мусигисијлә мүшәјиәт еләсин. Бу вахт мәликә бачысындан сорушду:

— О кимин хатиринә кәлиб?

Хе-де чаваб верди:

— Гырмызы Симүрг мәним дәјәрли бачымчүн кәлиб. О мәкәр башга бирисүјчүн кәлә биләрдими?

Мәликә бәрк һирсләнди, ичиндә шәраб олан касаны көтүрүб Хе-дејә чырпды, онун туманыны булады. Һәм дә деди:

— Сичан адамы дишләјә биләрми?

Хе-де белә чаваб верди:

— Кимин палтарыны кејирсәнсә, онун да алт палтарыны көрүрсән. Вәссалам. Мән һеч кәси гапмаг истәмирәм.

Хе-де чохдан бәри бачысыјла садә кәнизин мәликә илә рәфтар етмәли олдуғу кими давраһырды. Бу дөфә дә мәликә һәр һансы кәскин сөз ешидәчәјини көзләмирди. Бах елә буна көрә дә о карыхды вә динмәз-сөјләмәз бачысына бахмагла кифәјәтләнди. Бу вахт Фан-и баш өртүјүнү туллады, јерә чырпылды вә башыны јерә елә дөјмәјә башлады ки, ган шораланды. Сонра Хе-денин биләјиндән тутуб ону мәчбур етди ки, мәликә Феј-јан ханыма баш әјсин. Феј-јан баш ендириб ағлады:

— Доғруданмы, бачычан, узун кечәләр бир адјал алтында јатдығымыз чағлары унутмусан? Ачлыгдан, сојугдан көзүмүзә јуху кәлмәјән чағлары унутмусан? Хе-де бачындан, күрәјинә сыхылыб сәни иситмәсини хаһиш еләдијин чағлары унутмусан? Бәс инди? Инди сиз учалмысыһыз, ад-санда башгаларындан үстүнсүнүз. Сизә һеч кәс әл галдыра билмәз. Доғруданмы бош јерә бир-биримизлә далашачағыг?

Мәликә һәнкүрдү. Хе-денин әлиндән тутду, үзәриндә доғгуз

симурґ баласынын тәсвири олан бәнөвшәји јәшәм дашындан гај-рылмыш телбасаны бачысынын сачына санчды. Беләликлә, һәр шәј гуртарды.

Бу әһвалат һөкмдарын гулағына чатды, о сорушмаға башлады ки, нә баш вериб. О вахтдан бәри һөкмдарын адыкизли јери зәиф-ләмишди вә даһа әввәлки кими күчлү дејилди. О, Хе-дени әзизләркән, адәти үзрә, онун ајағындан тутарды. Анчаг бир хәјли вахт иди ки, һөкмдар өзүндә еһтирас јарада билмирди. Көзләнилмәдән о, һәвәсә кәлиб чошанда Хе-де адәтән она далыны чевирирди, белә ки, о даһа гызын ајағындан тута билмирди.

Фан-и бир дәфә Хе-дејә деди:

— Һөкмдар һәр чүр дава-дәрман гәбул еләјир ки, күчсүзлүјүнү јох еләсин, анчаг она һеч нә көмәк еләмир. О јалныз сизин ајағынызы әлиндә тутанда чанында тәрпәниш әмәлә кәлир. Көјләр сизә бөјүк хошбәхтлик вериб. Бәс сиз нијә далынызы чевириб ону гәләбәдән мәһрум едирсиниз?

Хе-де чаваб верди:

— Јалныз күрәјими чевиrmәклә вә һәсрәтдә гојмагла һөкмдары һәвәсли вәзијәтдә сахлајырам. Мән дә бачым кими еләсәм — зира, ајагдан тутмағы она бачым өјрәдиб — мән дә тезликлә ону бездирәрәм. Мәкәр ејни васитәјлә ики дәфә угур газанмаг олармы?

Мәликә Фәј-јан тәкәббүрлү, өзүндән мүштәбәһ гадын иди. Һәр дәфә азачыг насазлајанда јемәк-ичмәкдән бојун гачыарды. Һөкмдар езу гашыгла ону једиздирмәли вә онун бармагларындан тутма-лы олурду. Ачы дәрманы исә јалныз һөкмдарын өз ағзындан гәбул едәрди.

Кечәләр сәһләбли һовузда јујунмаг Хе-денин адәтијди. Онун бә-дәнинин парылтысындан шам ишыгы өләзијирди. Һөкмдар пәрдә далындан она хәлвәти бахмағы хошлајырды. Бир дәфә гуллуғчулар ону көрүб Хе-дејә хәбәр вердиләр. Онда Хе-де гәтифәјә бүрүнүб әмр еләди ки, шамлары апарсындар. О бири дәфә һөкмдар гул-луғчулара гызыл вәд еләди ки, онлар сүссунлар. Анчаг Хе-денин јахын бир рәфигәси бу сөвдаја кирмәк истәмәди. О, пәрдәнин да-лында дуруб һөкмдарын кәлмәсини көзләди. Һөкмдар ичәри кир-мәмиш Хе-дејә хәбәр верди. Хе-де кизләнмәјә төләсди. Һөкмдар о вахтдан бәри үзән сәһләбләр һовузуна бахмаг үчүн пәрдә далына кечәндә гаршылашачағы нөкар вә гарабаша бағышламаг үчүн даһа чох гызыл көтүрмәјә башлады. О, онлары дајандырыр, палтарла-рындан јапышыр вә һәр биринә бәхшиш верирди. Һөкмдарын гызы-лына сусајан нөкарләр јорулмадан ирәли-кери кедиб кәлирдиләр. Тәкчә кечә көзәтчисинә һөкмдар јүздән артыг күлчә вермишди.

Һөкмдар тезликлә хәстәләнди вә тамам күчдән дүшдү. Баш һө-ким мүмкүн олан бүтүн васитәләрә әл атды, анчаг хәстәнин һалы јахшылашмады. Сәһрли мәлһәмләр ахтарышы башланды. Һара-данса шенсјүтсәјә, јә'ни "күч артыран китрә" тапдылар. Ондан еһ-

тијатла истифадә олунмалыјды. Дәрманы Хе-дејә вердиләр. Хе-де һөкмдарла көрүшәндә һәр дәфә она бир һәб верирди ки, онун да тә'сириндән адам бирчә дәфә һәвәсә кәлирди. Бир кечә нөчә олду-са Хе-де бәрк кефләниб једди һәби бирдән верди. Бунун тә'сириндән һөкмдар бүтүн кечәни једдичәркәли пәрдә архасында, Хе-денин ағушунда кечиртди; о, ара вермәдән күлүб ириширди. Сүбһ чағы һөкмдар галхды ки, кејинсин, анчаг онун кизли јериндән һәјат нәмишлији елә һеј ахыб төкүлүрдү. Бир нечә андан сонра һөкмдар тиртап узанды ислатдығы палтарын үстүнә. Хе-де она доғру атылыб кә ту ки, һәддини ашмыш тохум булаг кими гајнајыр, адјалы исладыб иркләндирир. Һәмин андача һөкмдар чаныны тапшырды.

Ө'јанлар һадисә барәдә мәликә Феј-јана мә'лумат верәндә о әмр еләди ки, Хе-денин јанында ә'лаһәзрәтин өлүмүнүн бүтүн тә'фәррүаты өјрәнилсин. Хе-де буну ешидиб деди:

— Мән һөкмдара балача бир ушаг кими бахырдым, о да мәнә пад-шаһлыглар јыхмаға гадир олан мәһәббәтлә чаваб верирди. Нечә ола биләр ки, мән ичәри отаглар рәисинин гаршысында динмәз-сөјләмәз дајанам вә јатаг пәрдәси архасында баш верән ишләр барәдә онунла чәк-чевирә гуршанам? — Сонра арасы кәсилмәдән өз синәсинә дә-јәчләмәјә башлады вә дәрдли-дәрдли һарај чәқди: Еј мәним һөкма-рым, сән һара кетдин? Ағзындан ган шораланды вә өлду.

ЧЖАО ЈЕ

У ПАДШАҢЛЫҒЫНДАН "АЛ-ГЫРМЫЗЫ НЕФРИТ" ЛӘГӘБЛИ БИР ГЫЗЫН ТӨРЧҮМЕЈИ-НАЛЫ

У падшаһлығынын һакими Фу-чанын кичик гызы Тсзы-јуј адыны дашыјырды ки, бу да "Ал-гырмызы нефрит" демәкдир. О, он сәккиз јашында өз исте'дады вә көзәллији илә бәрг вурурду. Хан Чу адлы бир кәнч, сөз кәлиши, дејәк ки, о бу гызла демәк олар јашыд иди, Дао сәнәтинә јијәләнирди. Оғланын она көзү дүшмүшдү вә онлар кизличә мәктублашыр, бир-биринин дујғуларындан хәбәр тутмаға чан атырдылар, белә ки, ахырда евләнмәји гәрара алдылар. Чжун елмләри узаг бир дијарда, Тси вә Лу падшаһлыгларынын сәрһәди јанында өјрәнирди. Анчаг о, јола дүшмәкдән габаг гызын ата-анасынын јанына кәлиб хаһиш еләди ки, Тсзы-јују она әрә версин-ләр. Вали һирсләниб оғланы рәдд еләди. Тсзы-јуј кәдәрләнди, өз нәфәсини кәсиб өлдү. Онун мејидини Чанмын гапыларындан о јан-да басдырдылар.

Үч илдән сонра Чжун гајытды. О саатча башлады өз ата-анасыны сорғуја тутмаға. Онлар һәр шеји олдуғу кими данышды-лар:

— Вали һирсләниб өзүндән чыхды. Тсзы-јуј өз нәфәсини кәсиб өлдү. О, чоҳдан басдырылыб.

Чжун буну ешитчәк һөнкүрүб аглады. О, көз јашларына гәрг олуб, аһлар чәкәрәк, аглајыб гәмини билдирди. Бундан сонра Тсзы-јуун гәбри үстүнә гурбанлыг әт вә кағыз пул кәтирди ки, мәрһумәјә лазымынча јас сахласын. Онда Јујун руһу гәбирдән галхды. Чжуну көрүб, көз јашлары тәкдү вә данышмаға башлады:

— Сән чыхыб кедән кими атамла амам мәни валинин мәслә-һәтчисинә нишанладылар вә мәчбур еләдиләр ки, она әрә кедим, онлар истәјирдиләр ки, мән сәнә говушмаг кими бөјүк бир истәјимә үстүн кәлим. Ағлыма кәлмәзди ки, ајрылыгдан сонра таләјим белә олачаг. һејһат! Даһа нејләмәлијдим? Сонра гыз үзүнү сола чевириб охумаға башлады:

Дағын күнејиндә бир гарға варды,
Гузејдә көзләрди ону тор — чәлә.
Гарғанын үрәји көјә учарды,
Тор исә төк-тәнһа галмышды һәлә...
Сәни сорагладым, дүшдүм далынча,
Өјилди шух гәддим данлаг алтында.
Кәдәрдән мәрәзләр долду чаныма,
Сығыначаг тапдым торпаг алтында,
Ачымы демәјә даһа нә һачәт,
Нә фајда? Керијә дөнмәјәчәк бәхт...

Ганадлылар ичрә тәк фенхуана
Өлүмсүз гуш өмрү јазылыб дүзү.
Анчаг диши симүрг еркәксиз галса,
Кәдәрдән дүз үч ил кор олар көзү.
Учушур јанында гуш алај-алај,
О кәдәрзәјасә тапылмајыр тај,
Шәһрәт шәфәгиндә олмусан пејда,
Сәнә солгун бир үз кәстәрирәм мән.
Чаным учуб кетмиш, гәлбимсә бурда:
Сәни унутмајыб о бирчә ан да.

Тсзы-јуј маһнысыны гуртарыб һычгырды вә јенә көз јашына гәрг олду. Сонра рича еләди ки, Чжун ону мәзара мүшәјиәт еләсин. Чжун онун хаһишинә белә чаваб верди:

— Дириләрлә елүләрин јолу охшар дејил. Сәһвә јол вермәкдән горхурам, она керә дә бујуруғунузу јеринә јетирмәјә чәсарәт еләмирәм.

Онда Тсзы-јуј она деди:

— Дириләрлә елүләрин јолларынын бүтүн фәргләри мәнә бәл-лидир. Индијсә биз бирјоллуг ајрылырыг. Сиз, ағам, көрүнүр, горхурсунуз ки, мән өләндән сонра чансыз руһа чеврилдијим үчүн сизә бәдбәхтлик кәтирәрәм? Мәним бир истәјим варса, о да ағама үрәк-дән гуллуг еләмәкдир.

Гызын сөзләри Чжуну көврәлтди. О, Тсзы-јују мәзара апарды. Ораја чатанда онлар шәраб даддылар. Чжун үч күн үч кечә Тсзы-јуун јанында галды. Онлар әрлә арвад арасында баш вермәли олан бүтүн мәрәсимләри јеринә јетирдиләр. Чжунун кетмәк вахты

чатанда Тсзы-јуј она бир вершок узунлугунда мави бир мирвари вериб деди:

— Мәним адым лә нәтләниб, истәкләрим јеринә јетмәјиб. Нә галыр мәнә? Гисмәтим әбади кәдәр вә сыхынтыдыр. Мәним валидејнләримин евинә кедәси олсаныз, бөјүк вали олан атама мән әвәздән баш әјәрсиниз.

Чжун Тсзы-јујун атасыкилә тәләсди ки, баш вермиш һадисәләрин һамысыны данышсын. Анчаг вали дәһшәтли гәзәб ичиндә Чжуна белә сөзләр јағдырмаға башлады:

— Мәним гызым өлүб. Сән, Чжун исә мәрһумәнин руһуну ләкәләмәк үчүн ағзында кәләни данышырсан. Сән өзүн гәбри ачмысан ки, орда олан гијмәтли шејләри көтүрәсән, инди исә көлкә вә руһлар тәгсирләндирирсән. Еј, нөкәрләр, тутун ону!

Чжун онларын әлиндән күчлә гачыб гуртарды. Јенә кетди Тсзы-јујун мазарына вә башына кәләнләри она данышды. Тсзы-јуј она чаваб верди:

— Гәм јемә. Өзүм кедәрәм валинин јанына.

Тсзы-јуј валинин јанына кәлдији һәминчә анда вали кејиниб-кечинир вә сачыны дарајырды. О, гызыны көрүб һејрәтләнди вә горхду, үзүндә каһ дәрәд көрүндү, каһ севинч. Гызындан сорушду:

— Де көрүм, нечә олду ки, сән тәзәдән дирилдин?

Тсзы-јуј онун гаршысында диз чөкүб чаваб верди:

— Јадыңыздадырмы, Хан Чжун адлы бир кәнч јаныныза кәлиб хаһиш еләмишди ки, мәни она әрә верәсиниз? Инди мәним адым ләкәләниб, чаным өлүдүр, валидејнләримин гаршысында борчуму јеринә јетирмәмишәм. Чжун узаг дијардан гајыдыб өјрәнди ки, мән өлмүшәм. Буна көрә дә о, рәһмәт дуасы охујуб ианә пуллары јандырды. Мәзар үстүнә кәләрәк көз јашы төкдү вә гәмли сөзләрлә дәрдини изһар еләди. Сонсуз јахшылыгындан мүтәәссир олан Тсзы-јуј онун јанына кәлди, чүнки онунла көрүшмәк истәјирди. Сонра бу мирварини она јадикар верди. Инанын ки, о, гәбри ачмајыб. Үмид еләјирәм ки, ону оғурлугда гынамајачагсыныз.

Валинин арвады әз отағындан гызынын сәсини ешидиб чыхды ки, гучагласан ону. Анчаг Тсзы-јуј түстү кими дајанмышды.

ПОЕЗИЈА ВƏ ЗƏРИФ СƏЗ СƏНƏТИ

"НƏГМƏЛƏР КИТАБИ"НДАН

"ЧАРЛЫГЛАРЫН АДƏТЛƏРИ" КИТАБЫНДАН

ЧЖОУ ЧАРЛЫГЫНЫН ВƏ ОНДАН
КҮНЄЈДƏ ЈЕРЛƏШƏН ƏЛКƏЛƏРИН
НƏГМƏЛƏРИ

"ƏРДƏКЛƏР ВАГГЫЛДАЈЫР..." (I)

Əрдəклəр ваггылдајыр чај гамышлығында.
Хырдача бир ада. Əрдəклəрин јувалары ордадыр.
Бу гыз кəјчəкдир, утанчагдыр.
Бу гызы нишанлысы севди.

Əтраф ағ сузанбагыјла долудур.
Ирисини јыгаг, хырдаасыны јыгаг.
Бу гыз кəјчəкдир, утанчагдыр.
О (оғлан) кечə кəдəрлијди, кундүз үзүнтүлү.

О (оғлан) кундүз үзүлүрдү, кəдəрли-кəдəрли
кəзирди,
Узун ахтарышла о гызы ахтарырды.
Јеринə узананда да кəзүнə јуху кəлмəди.
Динчлијини итирди, кəзүнү дə јуммады.

Əтраф ағ сузанбагыјла долудур.
Солда—хырдалары, ирилəри—сагда.
Бу гыз кəјчəкдир, утанчагдыр.
Ситра илə гуслилəр онун барəсиндə охујур
бизə.

Əтраф ағ сузанбагыјла долудур.
Хырдасындан дəрдик, дəрдик ирисиндэн.

Бу гыз көјчөкдир, утанчагдыр.
Зәнкә чаваб верир узагдан.

"ЧӘЈИРТКӘ ГАНАД ЧАЛЫР..." (5)

Чәјирткә ганад чалыр.
Јер үзүндә онун саны јох.
Әкәр сәнин огул-ушағын да
Бөләчә тутсајды ишыглы дүнјаны!

Чәјирткә ганад чалыр.
Сүрүлә бүрүјүр көјүн үзүнү.
Сәнин дә огул-ушағын
Мин илләрчә чохалыб артсајды!

Чәјирткә ганад чалыр.
Нәјатда меһрибан дәстәјә гара күн јохдур.
Еләсә гој огул-ушағын
Булуд тәк ахыб тутсун дүнјаны!

ШАО ЧАРЛЫҒЫНЫН ВӘ ОНДАН
КҮНЕЈДӘ ЈЕРЛӘШӘН ӘЛКӘЛӘРИН
НӘҒМӘЛӘРИ

"МЕШӘДӘКИ ХАЛЛЫ МАРАЛ..." (12)

Мешәдәки халлы марала ох дәјиб.
О, ағ отларын ичиндә көрүнмәз олуб.
Гызын үрәјиндә јаздыр.
Гызын јанында көјчөк бир кәнч дә вар.

Марал өлүдүр. О колун көлкәсиндәдир,
Ағ отлара бөләниб.
Бура сых јашыл јарпагла өртүлүдүр.
Гыз көзәллији јәшәм дашы кимидир.

Јахшы олар, достум, мәнә тохунмајасан!
Мәним дөшлүјүм надинч әл үчүн дејил!
Бирдән көпәјим һүрмәјә башлар.

БЕЈ ЧАРЛЫҒЫНЫН НӨГМӨЛӨРИ

АТЫЛМЫШ АРВАДЫН МАҢНЫСЫ (10)

("КҮНДОҒАН КҮЛӘЈИ ГОВУР ЖЕНӨ БУЛУДЛАРЫ...")

1

Күндөгән күләји говур женө булудлары.
Мән сәнинләјдим бүтүн гәлбимлә.
Јох, сән мәнә ачыгланмамалысан,
Вә мәнчә, һамыја чохдан бәллидир:
Јетишмиш шалғам даһа ширин олур.
Мән јалһыз јахшы ишләр тутурдум.
Һеч бир гәбаһәтим јадыма кәлмир,
Өлүмә дә кедәрдим сәнинлә биркә.

2

Ән ачы јоллардан бири илә кедирәм.
Синәмдә инчиклик вә ирад вар.
Сән мәни јола да салмадын,
Гапыдан тәкчә чыхдым
Дејиләнә көрә, сүдлүјән чох ачы олур
Чобаноту кими ачлара јарајыр о.
Кәнч арвадынла чох мөһрибансан, доғмасан.
Мәнимлә—јашлыјласа амансыз олдун.

3

Тсзин чајыны буландырыб Веј чајы,
Анчаг ахын јавашыјан кими -
Саһилә јахын јердә думдурудур су.
Ағам мәним! Мәнә гаршы нечә дә сәртсән!
Мәним дәһнәмә әзкәни бурахма!
Кәнч арвадла чох мөһрибансан, доғмалар кими,
Мәнијсә јалһыз ачы кәдәр көзләјир.

4

Хырдача бир чајы јеријиб кечә билмәрик.
Бејүк чајда даим кәми тапылар,
Гајыгдан да истифадә етмәк олар.
Мән һеч бир ишдән чәкинмирдим,
Диз үстүндә јохсуллара әл тутардым,
Хилас етдијим мәни хошлугла јад едәрди,

Нахошлуг зәифләри җыханда орда-бурда
Вә әтрафы бәдбәхтлик бүрүјәндә

5

Сән мәни үмидсиз вә зөвг-сәфасыз гојдун.
Нә еләјирдимсә, әвәзиндә ачыглы бахышлар
көрүрдүм.

Сән мәним адымы ләкәләдин,
Даһа мәни һеч јердә сатын алмазлар.
Јохсулкән мәнә раст кәлиб севиндин,
Инди, ишләрин дүз кәтирәндәјсә,
Мән сәнинчүн өлүмсачан ағу олдум.

6

Мәним елә зәнкин сәрвәтләрим вар,
Амансыз ғышдан да горхмајыр онлар,
Чаван арвадынла зәриф, доғмасан,
Мәнсә гуллуғчујам, дејиләм бир јар.
Мәнә гәмдән башга дө, нә кәтирдин?
Өмрүмү бүсбүтүн јахыб итирдин.
Јада сал, ахы лап бу јахынларда
Сән мәни, тәк мәни чандан сөвирдин.

ӘН ЈАХШЫ РӘГГАС (13)

("МИСИЛСИЗДИР!...")

Мисилсиздир! Мисилсиздир!
Күнәш зенитдәдир. Вахт јахынлашыр.
Кнјаз һәјәти. Бејүк рәгсләр вар,
Ән јахшы рәггас да габаға чыхыр.

Көзләрдә вургунлуг, көзләрдә горху.
Чылғынлыға бир бах, нә ојундур бу!
Учабој, гамәтли, шир кими күчлү,
Әлиндә јүјәнләр — санки бир пәргу.

Әлиндә түтәк, башында ләләк, (ғырговул ләләји)
Ә`јанлар өнүндә сүзүр (ојнајыр) шаһин тәк,
Ал јахылмыш кими ғызарды јанаг,
Кнјаз шәрабындан бол-бол ичәрәк.

Бијанлар бәјәнәр алчаг јерләри,
Фындыгса олубдур көјә мүштәри.
Кими дүшүнүрәм мән өмрүм боју?
Руһуму овлајыб кимин көзләри? (көзәллији)
Күнбатандан алыб о адам соју
Күнбатанда доғулуб о инсан оғлу.

ЈУН ЧАРЛЫҒЫНЫН НӘҒМӘЛӘРИ

"ӘКӘР СИЧОВУЛ..." (8)

Әкәр өз түкүлә шухдур (өјүнүр)
сичовул,
Сичовулдан писдир савадсыз оғул.
Сичовулдан писдир савадсыз оғул.
Ахы хәчаләтдән өлмәјиб бу гул
(өлмәјиб һәлә)

Әкәр дишләријлә шухдур сичовул,
Сичовулдан писдир кәвәзә (авам)
оғул.
Сичовулдан писдир кәвәзә оғул,
Ахы хәчаләтдән өлмәјир бу гул.

Әкәр чәлдлијијлә шухдур сичовул,
Сичовулдан писдир кичбәсәр оғул.
Сичовулдан писдир кичбәсәр оғул,
Ахы хәчаләтдән өлмәјир бу гул.

ВЕЈ ЧАРЛЫҒЫНЫН НӘҒМӘЛӘРИ

"АҒАМ МӘНИМ..." (6)

Ағам мәним! Дөјүшдә һамыдан чәсуру сәнсән.
Саға да, сола да топпуз (әмуд) чалырсан.
Сән бөјүк сәркәрдасән, өндәсән даим.
Ардынча гошунла башчылар кәлир.

Сән күндөгана кедән күндән
Сачым гуру сармашыға дөнүр.
Нејнирәм тај даранмағы?
Һансы мәлһәм јарар мәнә?

Каш бир јағыш дүшәнәчән јашајајдым!
Гызғын күнәш парылдајыр, үтүр, јахыр.

Агам мәним! Һәсрәтиндән нөчә дә гурујурам!
Үрәјим учунур, агрыјыр башым.

Бурада, евин јанында, гузеј диварын алтында
Битәјди каш унутганлыг отлары!
Агам мәним! Һәсрәтин чүрүдүр, гурудүр мәни!
Тәнһалыг илбәил даһа чох сыхыр мәни.

ЧЖЕН ЧАРЛЫҒЫНЫН НӨҒМӨЛӘРИ

"ЧЖУН! БИЗИМ КӘНДИМИЗӘ..." (2)

Чжун! Кәлмә бизим кәндимизә!
Сән бизим кечисөјүдүмүзү сындырма, Чжун!
Чжун, әзизим! Бүтүн бу сөјүдләри нејнирәм
мән!

Валидејнләрим әлимдән ачыглыдырлар.
Мән Чжуна вурула билмәздим.
Анчаг валидејнләри ешитмәмәк олмаз.
Һәр бир әркән гыз горхур онлардан.

Чжун, чәпәри дағытмаг јарамаз..
Бизим тут ағачларына гыјма!
Чжун, әзизим! Тут ағачлары нәјимә кәрәк!
Гардашларым мәнә һирсләнәчәкләр.
Мән Чжуна вурула билмәздим.
Анчаг бөјүк гардашлары ешитмәмәк олмаз.
Һәр бир әркән гыз горхур онлардан.

Чжун! Мәни бәдбәхт етмәмәкчүн
Мәним бағымдакы сәндәл ағачыны гырма!
Чжун, әзизим! Сәндәлләр нәјимә кәрәк!
Әтрафда бөһтанчы азлыг еләмир.
Мән Чужуна вурула билмәздим.
Анчаг дөди-годулар барәдә дүшүнмәмәк дә
олмаз.
Һәр бир әркән гыз горхур онлардан.

"ОВЧУ ШУ..." (4)

1

Овчу Шу өзүнүн дөјүш арабасында.
О, дәрдатлы арабасыны сүрүр.
Јүјәнләри ипәк кими тутур әлиндә јүнкүл.

Лөһрәмләр гачаркән санки рәгс едирләр.
Батаглыглар арасында алов яныр.
Ярычылпаг Шу данышыға кирди.
Пәләнк өз овуну парчалайыр.
Пәләнк онун зәрбәсіндән жыхылыр.
Пәләнки кнјаза кәтирәчәк Шу.
Өзүнү көзлә, Шу! Пәләнкин көпәк дишләри
вар!

2

Овчу Шу өзүнүн дөјүш арабасында.
Өзүнүн дөрд көһәр атлы гошгусуну сүрүр.
Атларын бојунлары ирәли дартылыб.
Атлар чөл газына бәнзәјир.
Батаглыг арасында алов яныр.
Батаглыгларда даш зәнк (јахшыча) ешидилир.
Атлар көтүрүлүбләр, чилову чөјнәјирләр.
Дөрд ат — дөрд ганаддыр.
Јајын киришини кәриб әлләр,
Вәһшијә чатмагдадыр ох.

3

Овчу Шу өзүнүн дөјүш арабасында.
Дөрд боз атыны идарә едир.
Әлләр кими ирәли дартыныр атлар
Атлар учмаға ганад истәјир.
Батаглыглар ичрә јаныр аловлар.
Анчаг будур дөјүш арабасы јүрүшү јавашытды,
Даһа атлар чилову чөјнәмирләр.
Кечә гаранлығы гатылашыр.
Јај жыгышдырылыб. Кириш донуб галыб.
Охданда һәлә дә охлар галыр.

"ЧЖЕНИН ВӘ ВЕЈИН СУЛАРЫ..." (21)

1

Чженлә Вејин сулары
Итидән-ити ахыр.
Гызлара, оғланлара
Бәс еләјир сәһләб (ағачы).
Гыз сөјләјир:
"Ораја кәләчәксән?".

Оглан дејир "һә!"
"Тезчә кәл!"
Севәнләр үчүн о, —
Вејин бу саһили,
Сәнә көрә пиондур,
Сәнин үчүн пиондур.

2

Чиженлә Вејин сулары
Думдурудуду, думдуру.
Орада көрүшмәк кәнчләр үчүн
Хош олачаг
Гыз дејир:
"Ораја кәләчәксән?"
Оглан дејир: "һә!"
"Тезчә кәл!"
Севәнләр үчүн о —
Вејин бу саһили,
Сәнә пиондур,
Сәнин үчүн пиондур.

ТСИ ЧАРЛЫҒЫНЫН НӘҒМӨЛӘРИ

"ЕШИДИРСӘНМИ? ОХУЈУР..." (1)

"Ешидирсәнми? Сүбһдән бојланыр хоруз.
Ә`жанлар һәјәтә дүшүбләр артыг"
"Һансы ә`жанлар? Бајырда кечәдир.
Һәлә чибинләрин охумаг чағыдыр".

"Бир бах! Күндөгәндән күн доғур.
Һәјәтә топлашыб адамлар артыг".
"Нә күнәш! Јатыб чамаат.
Ај галхыб сәма тағына".

"Кечә думанлығында чибинләр вызылдашыр".
"Бизим бир јердә јатышымыз нә көзәл!
Ә`жанлар гәбула кәлирләр.
Инди бизә шәр атачаглар".

КҮНДОҒАНДА ҺӘЛӘ...

Күндөгәндә һәлә кечә јарыдыр.
Бир тәһәр кејинә билсәјдик!

Јох, јубанмаг хејир вермәз —
Сән сараја чағырыланда.

Күндөгәнда һәлә дан сөкүлмәјир.
Сән тәләсәрәк бир тәһәр кејинмисән,
Ләнклији хошламыр кнјаз
Ә`јаны сараја чағырырлыр.

Сөјүдләри сындыра-сындыра гачырсан.
Дәли кими бөјәләкләниб гачырсан.
Гој күндөгәны гаранлыг алсын
Вахтындан габаг олмајан о демәқдир ки,
Вахтында дејил.

ВЕЈ ЧАРЛЫҒЫНЫН НӘҒМӘЛӘРИ

"СИЧАНЛАР, ЈЕМӘЈИН БИЗИМ ТАХЫЛЫ!..." (7)

1

Сичанлар, јемәјин бизим тахылы!
Дарымызы јединиз үч ил.
Бу гәдәр тыхмаг, сичанлар, күнаһдыр!
Бизә јалныз бири галыр.
Әкәр бурда бизә хошбәхтлик нәсиб дејилсә,
Демәли, башга бир узаг өлкәдә нәсибимиз вар.
Орда һәгигәт лап чохдан көзләјир бизи.

2

Сичанлар, јемәјин бизим тахылы!
Бугдасыз галырыг нечә дәфәдир!
Бу гәдәр тыхмаг, сичанлар, күнаһдыр.
Бизим гыш јемимиз јенә дә батды.
Бизим бирчә јолумуз галыб.
Әкәр вичдан сизә чәза вермәсә,
Саатын хош бир чағында бурдан көчәчәјик.
Бизи һардаса көзләјир әдаләт.

3

Сичанлар, јемәјин бизим тахылы!
Сизин дишинизин батмадыгы шеј јохдур.
Бу гәдәр тыхмаг, сичанлар, күнаһдыр.
Бизим тахылымыз дојурмаз сизи!

Бизим төк бирчә јолумуз галыр:
Бу чүр ағалара нөкәр олмамаг.
Јени јерләрә көчмәк бизи севиндирәчәк.
Биз орада ағламалы олмајачағыг.

ТАН ЧАРЛЫҒЫНЫН НӨҒМӨЛӘРИ

"ДАҒЛАРДА ГАРАҒАЧ БИТИР.." (2)

1

Дағларда гарағач битир,
Батаглыглар — онун бир нәвү.
Илләрлә кејмәдијим палтарларымы
Тоз басыр.
Төвләдәки шаһбаз атлар
Башга ағалары чох көзләдиләр.
Сәнин өлүмүндән сонра бүтүн бунлар
Бәдхәрчин биринә гисмәт олачаг.

2

Сумаг дағларда битир
Чаггал кавалысы батаглыгда солухур.
Сәнин отағын гонаг көрмәјиб
Чамаат — ајры һәјәтләрдәдир.
Һәлә дә сусур нағараларын
Бағлы гапы архасында.
Сән өләндән сонра бунларын һамысы
Дәмдәмәкинин биринә гисмәт олачаг.

3

Тәпәликдә чохлу сумаг битиб,
Ашағылардаса чөл үзүмү.
Јемәји бол өлә, шәрабы әсиркәмә!
Сусур сәнин ситраларын.
Онларын јатымлы кур сәсләри
Сәнин күн(дүз)үнү кечә јарысыначан узадарды.
Сән өләндән сонра имарәтләринин гапыларыны
Башгасы ачачаг.

СИН ЧАРЛЫҒЫНЫН НӘҒМӨЛӘРИ

"САРЫ ГУШЧУҒАЗЛАРЫН УЧУШУ..." (6)

1

Сары гушчуғазларын учушу көзәл.
Яшыл (көй) будаглар — исти отагдыр.
Һөкмдарла сон мәнзилә (сәфәрә) ким кетмәк истәјир?
Тсзы-Тсзјуја Јан-си, икидләр икиди.
Дөјүшдә о, жүз икидә бәрабәрди.
Вуруш заманы гачыр ондан дүшмәни.
Мави сәма! Ганунларын сәртдир сәнин.
Јүксәклијин амансыздыр.
Гәбирләр (соневләр) һәлә дә дојмајыб.
Чәсурлары дири-дири көмүрүк.
Онларын һәрәси бизә жүз дөјүшчүдән баһа отуруп.

2

Сары гушчуғазларын учмасы көзәл.
Яшыл-јашыл ағачлар зирвәсиндән.
Һөкмдарла сон мәнзилә ким кетмәк истәјир?
Чжун-хан, баһадыр, Чжун-хан, аzman.
Дөјүшдә о тәкчә жүзүнә дов кәлирди.
Вурушма заманы гачырды ондан дүшмән
Мәзар (сонев) өнүндәсә — әсирди өзү.
Мави сәма! Ганунларын аман билмир.
Учалығын сәртдир сәнин.
Соневләр һәлә дә дојмајыб.
Гочаглары дири-дири көмүрүк.
Онларын һәрәси бизә жүз дөјүшчүдән ирәлидир.

3

Сары гушчуғазларын учушу көзәл.
Көјәмин көвдәсинә сармашыр коллар.
Һөкмдарла сон јола ким чыхмаг истәр?
Вичданы һәмишә тәмиз олан Чжен-ку.
О, дөјүшдә жүз јағыја дов кәлирди.
Вурушмада дүшмән гачырды ондан,
Сонев өнүндә исә өзү титрәди.
Мави сәма! Ганунларын амансыздыр.
Учалығын сәртдир сәнин.
Сонев һәлә дә дојмајыб.
Гочаглары дири-дири көмүрүк.
Онларын һәрәси бизә жүз дөјүшчүдән артыгдыр.

БИН ЧАРЛЫҒЫНЫН НӨГМӨЛӨРИ

КҮНСЫРА (ТӨГВИМ) (I)

(ЈЕДДИНЧИ АЈДА ОД УЛДУЗУ СӘНКИЈИР...)

1

Једдинчи ајда күнәш сәнкијир.
Доггузунчу ајда күрк кәрәк олур бизә.
Биринчи ајын гаш-габағы горхунчдур.
Икинчи ајда дөзүлмәз сојуглар олачаг.
Исти палтарсыз јашаја билмәрик.
Үчүнчү ај — шум вахтыдыр
Дөрдүнчү ајда сәһәрдән чөлдә олуруг.
Күнејдәки тарлалары кечадән кечәнә гәдәр шумлајырыг.
Чөлдә ишләјән әкинчијә арвады наһар јемәји кәтирир.
Јазда нәзарәтчи бизә аман вермир,
Бүтүн чамаат әкинә чыхыр.

2

Једдинчи ајда күнәш сәнкијир.
Доггузунчу ајда бизә күрк кәрәк олур.
Јаз кәләндә бүтүн торпаг исинир.
Јазда сарыкөјнәк охујур орда-бурда.
Зәнбилли гызлар чығырла кедирләр.
Онлар мөһрибанча тут јарпағы јығырлар.
Күнәшли күнләрин өмрү кет-кедә узаныр.
Күләкдә јовшан ағарыб ишылдајыр.
Һәјәчанланмыш гыз гәмләнир.
Көрүнүр, о, тезликлә өзкә евинә кедәчәк.
Кәнч ағаја верибләр ону.

3

Једдинчи ајда күнәш сәнкијир,
Сәккизинчи ајда ғамышлыг сыхлашыр.
Барама (ипәкгурду) ајында
Балталары кәтүрәчәјик!
Чәкилләрин чәтри бөјүсүн дејә,
Онун артыг гол-будағ и буданыр.
Једдинчи ајда һөрүмчәк гушу охујур.
Сәккизинчи ајда бизим кәңдләрдә
Һөрмә һөрүрләр.
Ғара вә сары рәнкләр бизә ғалыр.

Түнд гырмызы рәнкләр кәзә хош кәлир.
Ән җахшы парчалары гырмызы бојајаг ки,
Бизим кнјаз оғлу җарашыглы көрүнсүн!

4

Дөрдүнчү ајда отлар чичәкләјир.
Бешинчи ајда чырчырама чырылдајыр.
Сәккизинчи ајда чамаатын тахылы бол олур.
Доггузунчу ајда җарпаглар тәкүләчәк.
Биринчи ајда мешәјә ова кедирик.
Порсуг, чөл пишији вә түлкү тутачам.
Ағама исти хәз кәтирәчәм.
Икинчи ајда сүрәк ову тәзәләнәчк.
Дөјүш мәһарәтимизлә җашајачағыг.
Бүтүн вурулмуш чөл донузларынын
јијәси кнјаздыр.
Анчаг чошгалар галыр бизә.

5

Бешинчи ајда чәјирткә (бала чырчырама)
атылыб-дүшүр.
Алтынчы ајда сисәј ганад чалыр,
Јөддинчи ајда тарлалара чыхыр,
Сәккизинчи ајда евин дамындадыр,
Доггузунчу ајда — гапы ағзында олур ки,
Онунчуда чарпајы алтына кирсин.
Гузәј абышгалары өртмәк чыгыдыр.
Јыртыг-дешији тутмаг, гапыны сувамаг,
Сичовуллары түстүлнә богуб
евдән говмаг вә евдә гышламаг.
Будур, әски ил чыхһачыхдадыр.
Јени ил габағы евә гајыдырыг.

6

Алтынчы ајда албалы (киләнар) дәрәчәјик.
Јөддинчи ајда пахла јөјәчәјик.
Сәккизинчи ајда хурма јетишир
Онунчу ајда тарлаларда чәлтик бичилир
Ки, јазда бабалары шәраба гонаг еләјәк,
Ағсач гочаларын өмрү узансын.
Һәр ил јөддинчи ајда говун јејирик.
Бораны јетишир сәккизинчи ајда.

Доггузунчу ајда чәтәнә тохуму жыгырыг.
Чыр-чырпы жыгдыг, одун тәдарүк еләдик.
Ағамыз тох олачаг, сапсағлам олачаг.

7

Доггузунчу ајда бостаны тапанлајырыг,
Јахшы хырманда тахыл дөјүрүк.
Онунчу ајда тарлалар мәһсул верир.
Дүјү, папта, бугда, дары, чәтәнә...
Торпаг бизә чохла дән верир.
Мәһсулу топладыг. Гыш јахынлашыр.
Евләримизи саһмана салмалыјыг.
Инди оту сәһәр јолмаг кәрәкдир.
Ип (чаты) һөрмәк галыр ахшама.
Дамымызын ахан јөрләрини тезликлә тутайдыг!
Гар әријән кими әкин-сәпин јенә башлајачаг!

8

Икинчи ајда буз гырачағыг
Јонг-јонг-јонг — дөјә сәсләнир о,
Јонг-јонг-јонг дејиб охујур.
Үчүнчү ајда исә буз тәдарүк едәчәјик.
Гојун вә сарымсаг гурбаны вермәјин
Вахты чатыр дөрдүнчү ајда.
Доггузунчу ајда јарпаглар артыг саралмыш.
Бајрамда исә касалар (бујнуз) шәрабла долур.
Бујнуздан ичирик шәрабы гуртум-гуртум.
Ичирик ки, гәм-гүссә билмәјәк,
Јашајаг ишыгыда он мин ил.

С Ә Ф Ә Р Д Ә Н Г А Ј Ы Т М А Г (3)

1

Бизи күндоғана дөјүшә көндәрмишдиләр,
Керијә дөнә билмәздик.
Күндоғандан өвә дөнүрүк.
Јолда јағышлы зүлмәтә дүшдүк.
Елә истәјирдик кери дөнәк!
Доғма өвини көрмәјә һәр биримиз шад олардыг.
Ора сәнинчүн даһа сыра дејил, әскәр дејилсән орда.
Өз көндчи халатыны кејирсән.
Күндүзләр сохулчанлар өлүвајча тәрпәширләр -

Тут ағачларынын сых көлкәлијиндә.
Күндүзләр јорғун-јорғун күнбатана сүрүнүрүк.
Кечәләр дөјүш арабасынын алтында тәк јатырыг.

2

Бизи күндоғана дөјүшә көндәрмишдиләр.
Керијә дәнә билмәздик.
Күндоғандан евә дөнүрүк.
Јолда јағышлы зүлмәтә дүшдүк.
Орда дамлардан чөл боранысы салланыр.
Мәрјәмгурду сүрүнүб евә чохдан чатыб.
Һөрүмчәк тору илк бахышда ипәјә бәнзәјир.
Чөлләр марал изијлә долудур.
Узагда бир ишыг јаныб-сөнүр.
Ишылдагушуну танымаг чәтин...
Горхма! О, хејирхаһ ишыгдыр.
О, кечәләр адамы јалгызлыгдан гуртарыр.

3

Бизи күндоғана вуруша көндәрмишдиләр.
Биз көри дәнә билмәздик.
Күндоғандан евә дөнүрүк.
Јолда јағышлы зүлмәт бүрүдү бизи.
Вағ гушу орада гарышга јувасында гышгырыр.
Евдә гадынлар јарпагтөкүмүнә көкс өтүрүрләр,
Сүпүрүр, јујур (габы), тәмизләјир вә гашыјырлар,
Дивардакы бүтүн дәлмә-дешикләри тутурлар.
Ачы боранылар чыр-чырпы үстүнә атылыб.
Јерә дөшәнмиш шабалыд чырпымыз тамам чүрүјүр.
Јадыма дүшдү: бу күн дүз үч илдир ки,
Биз сәфәрә чыхмышыг.

4

Бизи күндоғана дөјүшә көндәрмишдиләр.
Кери јаыда билмәздик.
Күндоғандан евә дөнүрүк.
Јолда јағышлы зүлмәтә дүшдүк.
Сарыкөјнәјин ләләкләри күнәшдән нечә дә парылдајыр!
Нечә-нечә гызлар бир көр бөјүјүб!
Ејнән бу чүр тој кәләнәји јашар.
Артыг гоншумуз гызыны көчүрүр.

Сәһәр ачылчаг сары атлар гошулуб һазыр.
Нишанлы оглан да кәрәжинчә кејиниб-бәзәниб.
Олсун, кәнч әр-арвада мәнәббәт вә мәсләһәт!
Гочаларла даһа һеч кәсин јох бир иши.

"ГЫСА ӨЈКҮЛӘР" КИТАБЫНДАН

САРАЈ АДАМЫНЫН КИЛЕЈИ (IV,10)

("ҺӘГГ-ТӘАЛА ГОРХУНЧДУР...")

1

Һәгг-тәала горхунчдур, сәртдир, залымдыр.
Ачлыглар, өлүмләр — бүтүн ондандыр.
Өлкәдә һәрчмәрчлик, дөвләтдә парчаланма
вар.

Күчлүләри, күчсүзләри өлдүрүр танры.
Бахмыр ки, һаглы ким, һагсыз кимдир.
Гој жалныз о гәддар изтираб чәксин.
Анчаг әтрафда итки о гәдәрди ки,
Бүтүн адамларчүн гуртулуш јохдур.
Һәр јанда фәлакәт, һәрки-һәркилик.
Бу күн бүтөвлүкдә дөвләтин вәзијјәти писдир.

2

Чжонун еви учуб, һарда јашасын?!
Өјанлар кизләниб, күбарлар гачыб.
Мәним гајғыларымы билмәк истәјән јох,
Һеч кәс сарајда гуллуғ етмәк истәмир.
Нә күндүз тапылыр гуллуғчулар, нә кечә.
Инди һәр чүр әмр бош шејдир.
Ағалар гачмагда, кнјазлар чашмыш.
Еркән дә, көчдән дә адам дәјмир кәзә һеч.
Бу күн јахшылығ еләјән тапмазсан,
Вә жалныз бәла, шәр јахалар бизи.

3

Һәгг-тәала! һаны әбәди ганунун?
Арха чевирмәли (күвәнмәли) бәндән
галмајыб.
Билмәк олмур башчылар һара апарыр
(бизи).

Һара бахырсан — бәдбәхтликдир.
Кнјаз кнјазла дидишмәдә,
Нә сәјғы-иззәт галыб, нә утанч-һәја.
Һәтта Көјләрин гануну да тапдаланыр.

4

Бу савашын сону көрүнмүр.
Ачлыг вә дағынты бүрүјүб өлкәмизи.
Һәкмдарын һәкәри олан мән дә бәзмишәм.
Мәнимлә бәрабәр гуллуғ едән јох.
Ағалар, сиз нијә сусмусунуз?
Мән һағлыјамса, җаваб верин мәнә!
Бәһтанчыны динләмәјә дәјәрми?
Јохса һәгигәт инди гијмәтдән дүшүб?

5

Көзәл даныша билсәјдим бир вахт!
Дилим јохсул вә көнтөјдүр.
Ағыр ишләрлә јашамаға өјрәшмишәм.
Бол варлы јашајыш кәлмәјиб мәнә.
Сарајда јалтағлыг јөнә һакимдир.
Ондан газанылыр шәрәф дә, вар да.

6

"Хидмәт горхулудур", — дејирләр мәнә.
Хидмәт етмәдикдә исә чар јанында сучлусан.
Хидмәт етдикдә дә әмрүн кәдәрди.
Чиновникә јалварыр гоча да, кәнч дә.
Мүкафат әвәзинә һамыдан — нифрәт.
Сәнинчүн дә пис, достларынчүн дә.

7

Гүрбәтдә кизләнмәк рүсвајчылыгдыр!
Сиз дејирсиниз: сығыначағ јохдур.
Мәним ачы сөзләрим ишидин!
Ғанлы көз јашыны төкән бир мәнәм.
Сиз чар сарајыны атыб кедәндә
Јад өлкәдә сизә сығыначағ верән ким иди?

"БӨҮК ӨҮКҮЛӨР" КИТАБЫНДАН

"ЕҢАЗКАР БИР ГҮЛЛӨ (ТИКМӨК) ДҮШҮНҮБДҮР О..." (1,8)

1

"ЕҢазкар бир гүллө (тикмөк) дүшүнүбдүр о,
Өлчүлөри уяр, гануну чидди.
Һәр јандан адамлар кәлиб.
Онлар ишә чанла киришибләр.
Јүрүркөјләр (үфүгләр) гаралмамыш
Үмүхалг иши баша чатды.

2

Һөкмдар өзүнүн көзәл бағына чыхыб.
Бағын көлкәлијиндә чејран, марал јатышыб.
Јуну ишылдајыр, көзләр севинир.
Јарпагларын овчунда гуш ләләкләри парылдајыр.
Һөкмдар өз бағында оlanda
Көзәл нөһурда балыглар тулланышыр.

3

Һәр тәрәф уста әлиндән чыхмыш мәҗмүлатла
долудур.
Һәр бир гонгун сәси тәртәмиздир.
Дәјирми көл гырағында көзәл бир гәср.
Һәр јандан нағара сәси кәлир.

4

Дәјирми көл гырағында көзәл бир гәср.
Дам, дам, дам — нағаралар курлајыр.
Онлар тимсаһ көнүндән дүзәлдилиб.
Чар хидмәтчиләријчүн корлар охујур.

"ӨҮКҮЛӨР" КИТАБЫНДАН

ДАРЫ КНЈАЗ (1,10)

("УЛУ НӘНӘМИЗИ ЈАДА САЛЫРЫГ...")

1

Улу нәнәмизи -
Һөкмдар ханымы, мүдрик Тсзјан Јуаны
сајғыјла јад едирик.
Һәгг-тәаланын әмријлә кедиб о.
Ағыл илә изә дүшдү -
Онун баш бармағынын изинә.

Чүрүмәнин вә зәрәрләрин
габагыны алдыгы гурбанларла.
Саваб ишләрин мұкафаты олараг,
Ағырајаглашды вә доғду.
Дары кнјаз анадан олду.

2

Көрпә көзләнилән күндә доғулду.
Һәгг-тәала онун анасына гаршы амансыз олмады.
Апајдын мө'чүзә: әзабсыз доғум.
Һәгг-тәала әзү көмәк етди доғана.
Гадын, вердији гурбанларын әвезиндә
Агрысыз доғумла мұкафатланды.
Чохдан да чох хош әламәт вар!
Дары кнјаз ишыглы дүнјаја көз ачды.

3

Ону отлаға гојдулар.
Инәк бәсләјир ону вә вәләмир.
Ону инс-чинс олмајан бир мешәјә апардылар.
Одунгыранлар ону далдеј бир јердә тапыблар.
Гышда көрпәни бузун үстүндә унудублар.
Гушлар ону гуш баласы кими исидибләр.
Гушлар мешәләр арасында кизләнирләр, —
Дары кнјаз аглајыр, арамсыз гышгырыр.
Узагдан гулагбатыран сәс (чағырыш) ешидилир.
Ондан бәрк сәс ешидилмәјиб (һәлә).

4

О, ач ағзыны ачыб јем ахтарырды.
Габагча имәкләмәклә тәрпәшди.
Јеримәји сонра өјрәнди.
О, илк дәфә тарланы әкди (сәпин кечиртди).
Дөрд јаны пахлалылар бүрүдү бајраглар кими.
Дән гарышды дәнә, сүнбүл сүнбүлә.
Бугда (сүнбүлләри) сыхлашыр, чәтәнә јетишир.
Торпаг ири боранылар јетирди (доғду).

5

О, јер шумламағы бачарыр, тохум сәпә билирди.
Торпагы алагдан тәмизләјирди.

Сары жатыра (варидата) жува хазырдыр.
Торпага сечмә тохум сәпилиб
О гәдәр зәһмәт һөсабына сәпин кечирилди.
Зәми габагча јашыл иди.
Сыхлашды, чичәкләнди, сүнбүлләнди сонра.
Гызыл сүнбүлләрин сырасы — чәлаллы!
Сүнбүлләр ири дәнләрдән јүкүнү тутмуш.
Инди кнјаз еви Тајдадыр.¹

6

Кнјаз чамаата тахыл верди.
Гара дары верди,
Гоша дәнли гара дары,
Долу сүнбүллү гырмызы дары,
Ағ дары — көмкөзәл дәнли.
Ујар бир күндә о, мәһсулу јыгды.
Дән үстә дән кәлди — боллуг јаранды!
О өз евиндә гурбанлар верди.

7

Биз нечә кәтиририк гурбанымызы?
Тахылымызы дөјүб совуруруг.
Дарыны белә хазырлајырыг:
Она су һопдуруруг.
Сонра бир аз гајнадырыг.
Һәр ишдә өлчү-бичи кәрәк.
Һәр иши ардычыл дүшүнмәк.
Јовшан пијә (јаға) өз әтрини верир.
Јол руһларына — гојун гурбаны (кәсирик).
Гызардыб биширирик јени ил габагы.

8

Габлары јемлә долдуруруг.
Онларын әтри көјләрә галхыр.
Көјдә һәгг-тәала өзү дә разы галыр.
Севинир көјләр танрысы.

Хәрәк әтри дүнјаны тутур.
Дары кнјаз бизә белә мәсләһәт вериб.
О вахтдан (бәри) мин илләр кечиб.
Һамымыз бир нәфәр кими гурбан кәтиририк.

¹ Т а ј — Чиндә јер адыдыр.

"мәсләһәтчиләр, бахычылар..."(II,1)

Мәсләһәтчиләр, бахычы-нәзарәтчиләр, сә'лә гуллуғ един.
Чарын яшајышы барәдә гајғы чәкмәк кәрәк!
Һөкмдарын ирадәсини динмәзчә јеринә јетирин,
Гој һамы сизин нәзарәтиниз алтында ишләсин!

Јубанмајын, бахычылар! Јаз гуртарыр.
Нәји көзләјирсиниз? Ишләмәк чагыдыр.
Сәпининиз нә һалдадыр? Тахылыныз нечә?
Бугда да јахшыдыр, арпа да јахшы.
Мәһсулун гәдрини билсән,
Онда чохла тахыл јығарсан.

Һәгг-тәала хошбәхт ил бәхш едиб бизә.
Кәрки-кәтмәнлә белләри вахтында һазыр един!
Онда һамыја бәс едәр дары, һамы варлы олар.
Пајызда һәр јанда ораглар парлајыр,
Бүтүн халг ишә чыханда.

Т С Ј У Ј Ј У А Н

БАШКӨНД И Н ҮЧҮН И Н ЛӘЈ И Р Ә М

Әдаләтли көјләр (сәма),
Сиз позубсунуз гануну!

Нијә мәним елими
Чахнашмаја салыбсыныз?

Ев-ешиқдән олуб адамлар.
Бир-бириндән ајры дүшүбләр.

Динч јаз күнүндә
Күндоғана доғру гачыблар -

Доғма дијардан
Гүрбәтләрә кедибләр.

Чај бојунча дүзүлүбләр ки,
Өмүрлүк гапылара дүшсүнләр.

Биз шәһәри тәрк етмишик -
Үрәјимиз елә сыхылыр!

Бу сәһәр онларла мән дә
Joла дүзәлдим.

Биз кәндләрин јанындан өтәрәк,
Башкәнддән (пәјтахтдан) о јана кетдик;

Думан бүрүјүб узаглары, —
Бу јолларын сону вармы?

Бирдән-бирә атылыбдыр аварлар,,
Онлары суја салмаға күчүмүз јох:

Биз гәм јејирик (ки), һөкмдары
Сағлыгында көрә билмәјәчәјик.

Еј Атајурдун ағачлары!
Дәрин аһ чәкәрәк ајрылырам сиздән.

Ахыб төкүлүр кәз јашларым,
Сүрәкли пәјыз долусу кими.

Биз чајын ағзындан узаглашдыг
Вә чај илә үзүб кечирик.

Өждаһа гапысы һаны?
О даһа кәзүмә дәјмир.

Јалһыз үрәјим она доғру чәкир мәни,
Јалһыз дүшүнчәмдә раһатсызам.

Јол (су јолу) узагдыр, билмирәм дә
Саһилә (гуруја) һачан чыхачам.

Јолчуну говур јөлләр
Ғачыб көдән далғаларын далынча.

Көз ишләмәз кенишликдә
Баһымсыз-кимсәсиз сәрсәри!

Апарыр мәни гајыг
Јан-хоунун селләријлә (дашгынында).

Бирдән гуш кими учса,
Арзу олуһан дүшәркә вармы?

Гәлбимдәки бу агрыны
Кәсәчәк мәлһәмим јох.

Дүшүнчәмин кәләфини
Ачаммырам, јох, јох!

Гајығымы дөндәрмишәм,
Ахын илә үзүрәм.

Дунтину чајы илә галхмышам,
Тсзјанла ашағы өнирәм (үзүрәм).

Будур, артыг бабаларын
Бешијиндән (улу мәскәниндән) чыхдым.

Бу күн исә далғалар мәни
Күндөгәна туллады.

Анчаг үрәк әввәлки тәк
Јенә евә доғру дартыр мәни.

Башкәнди бир ан белә,
Унуда билмирәм.

Архада галды Сјапу
Дүшүнчәмсә күнбатанда.

Мән ағларам Ин үчүн,
О исә, кетдикчә даһа узағларда галыр.

Адаја галхыб
Узағлара бахырам.

Нараһат гәлбими
Овутмаг истәјирәм.

Мән ағлајырам, торпагса бурда
Ағкүнлә, динчликлә нәфәс алыр.

Мән гәм јејирәм, буранын сакинләријсә
Бабаларын вәсијәтини јашадырлар.

Гаршымда сону көрүнмәјән
Мүһитләр (стихијалар) ачылмыш.

Күнеји думан алыб,
Орада да мәнә сығыначаг јох.

Ким дејерди ки, сәнин гәсрин
Харабаја чевриләчәк?

Шәһәр гапылары
Учуб төкүләчәк!

Үрәкдә севинч јохдур
Бир көр нә вахтдан бәри!

Гәмсә гәмә чаланыб,
Ахыб кәлир гатар-гатар!

Аһ, Инә кедән јоллар
Һәм узундур, һәм горхулу:

Евлә мәним арамда
Тсзјан вә Сја узаныб кедир.

Јох, инанмаг истәмирәм ки,
Евдән чыхыб кетмишәм.

Доггуз илдир ки,
Гүрбәтдә чүрүјүрәм.

Гәм чәкирәм, һәм дә билирәм ки,
Бунун бир хејри јохдур.

Беләчә үмиди итирә-итирә
Гәмими кәздирирәм.

Јалварычы үзләр
Һөкмдардан нәвазиш умур.

Догруну истәјән кәс
Онлара күзәшт етмәлидир.

Мән јалтагланмадан садиг идим.
Она јахын олмаг истәјирдим.

Гара пахыллыг
Кәсди јоллары.

Јао вә Шунун ад-саны,
Онларын ләјагәтли ишләри

Нәсилләрин гәдимлијиндән
Башлајыб учалыр көjlәрә.

Мискин адамчыглар жығынынын
Дојмаг билмәјән пахыллығы

Һәтта мүгәддәсләри дә
Ләкәләди бөһтанла.

Сәмимијјәтлә гуллуғ едәнләрин
Дүшүнчәләри јаддыр сизә.

Сизә хошдур јалтагларын
Тәләсмәси.

Бу адамлар сизә доғру гачырлар,
Артырлар күн-күндән дә.

Јалныз намус-шәрәф күдән
Даим кен кәзир сиздән.

Бахышымы чевирмишәм
Доғуја, батыја тәрәф.

Ахы нә вахт өз евимә
Дәнә биләчәјәм мән?!

Гушлар да учуб дөнүр
Өз јуваларына ахы!

Түлкү дә өләндә
Јувасына доғру чөнүр.

Тәгсирим јохкән мүһакимә олунмушам,
Кәзирәм инди гүрбәтдә.

Мән бу зүлмү кечә-күндүз
Унуда биләрәмми бир ан?!

ДАШЛА ГУЧАГ – ГУЧАҒА .

Јајын киришиндә сакит күн нә көзәлдир!
Ағачлар јашыллашмыш, отлар көјәрмиш.

Тәкчә мән кәдәр ичиндә јаслыјам,
Үзү күндоғана кедирәм, һеј кедирәм.

Гаршымда сонсуз бошлуг,
Һәр шеј дәрин сүкута батмыш.
Синәми кәдәрли дујғулар сыхыр,
Јурддан говулмағ ачысы ағрыдыр мәни.

Дујғуларымы боғуб кизләдирәм,
Анчаг кизләтмәлијәмми инчиклијими?
Сән тири истәдијин кими јона биләрсән,
Анчаг тир итирмәз ағачлығыны.

Нәчиб адамлар инчиклијә көрә
Дөнмәзләр инамларындан.
Биз бабаларын вәсијјәтләрини даим јад едиб,
Онларын гәдим мүдриклијинә гулаг асмалыјыг.

Рухани зәнкинлик, дүзлүк, ләјагәт -
Бөјүк адамлар бунлары дәјәрли сајмыш.
Әкәр Чүј мәһарәтлә ишләмәсәјди,
Онун габилијјәти вә мүдриклији билинәрдими?

Мүдрик (адам) јалғыз јашајанда
Корлар ону сәфеһ сајырлар.
Ли Лоу көзүнү ғыјанда
Көзсүзләр ону көзсүз сајырдылар.

Ағы гара сананлар,
Алчагла учаны гарышдыранлар,
Симүргү гәфәсдә душтаг сананлар,
Тојуғу көјләрдә учан биләнләр.

Јәшәми ади дашла гарышыг саланлар.
Садиглији јалтаглыгдан сечә билмәјәнләр –
Пахыл вә габа олур – буну билмәјә нә вар.
Мәним гајәләрим и анламаз онлар.

Ағыр мәс'улијјәтин сәрт јүкү
Мәни чејил батаглыға чәкир.
Мәндә чох гијмәтли дашлар вар,
Анчаг онлары көстәрмәјә адам тапмырам.

Адәтән, кәнд итләри
Набәләд адамы һүрүшлә гаршылајырлыр.
Исте`дадла зәнкин оланлара гара јахмаг -
Алчагларын әзәлдән билдији будур.

Ичимдә исте`дад кизләниб дәрин,
Онун дәјәрини бир кәс билмәјир.
Билимә, сәнәтә чох маһирәм мән.
Анчаг бир кимсәјә бу, бәлли дејил.

Әдаләти тәсдиг етмәк истәрәм
Билирәм, дүзкүнлүк — севдијим шејдир.
Анчаг Чун-хуа мәнимлә көрүшмүр,
Һәрәкәтләримин дә гәдрини билмәз.

Аһ, нијә бу сајаг гурулуб дүнја ки,
Мүдрикләр бу гәдәр аз кәлир дүнјаја?
Көчмишин дәринлијиндән Чен Тан вә Јуј
Нә сәс верирләр, нә сораг.

Хатирәләрдән кен олмаға чалышырам,
Чошан дујгулары буховлајырам.
Дөзүрәм инчиклијә, борча садигәм анчаг -
Нәсилләрә ернәк истәрәм олмаг.

Гонаг евиндән чыхыб кедирәм бирбаш,
Гүруб чағы сон мәнзилә јол алырам.
Гәм-кәдәримиз изһар едәрәк,
Өлүм ајағына тәләсирәм мән.

Јуан вә Сјан узаныб кедирләр,
Күмүшү кур далғалар курлајыб кедир.
Кечә гаранлығы тутуб јоллары,
Тутгун бир пәрдәјә бүрүнүб узаглар.

Мән дәнмәдән ачыг үрәкли вә доғручујам,
Анчаг буну билән јохдур.
Чохдандыр соневдә (гәбирдә) ујујур Бо Ле
Ити чапан атлары ким гијмәтләндирәчәк?

Һәр кәсин һәјаты тәлејә табе.
Сәһвләрдән һеч кәс тамам гуртармаз.
Дәнмәдән руһуму мөһкәмләдәрәк,
Өлүмүн кәлмәсиндән горхмајырам мән.

Даим азаб чәкиб гәм једијимдән,
Истәр-истәмәз һәрдән аһ чәкирәм мән.
Нечә чирклидир дүнја! Мәни таныјан јохдур.
Гәлбими ачмаға бир кәс тапмырам.

Билирәм: өләчәм, анчаг өлүмүн габағында
Өзүмү әсиркәјиб кери дурмајачам.
Гој мүдрикләр өтән јүзилләрин дәринлијиндән
Өзәмәтли өрнәкләријлә үрәк версинләр мәнә.

НАРИНКИ АҒАЧЫНА ӨЈКҮ

Бахышым севинир сәндән,
мәғрур наринки ағачы.
Чәтирин нә көзәлдир,
јарпағларын, будағларын парлајыр.
Јүксәјә галхырсан сән,
һөч вахт әјилмирсән,
Көзәл бир торпагда ки, орада
Күнеј чарлығлары јерләшир.

Көкләрин торпаға елә ишләјиб,
јериндән сәни тәрпәтмәк олмаз.
Јүзилләри јаран дөнмәзлијини
сындыра билмәз һөч кәс.
Хош әтирли јарпағларын
чичәкләрин ағлығыны утандырыр,
Сыхлығы вә курлуғујла
адамын көзүнү севиндирир.

Ағыр будағларыны бүрүјүб
јүзләрчә ити тикан,
Јүзләрчә ири мејвән
јашыл јарпағ арасында асылмыш.
Онларын зүмрүд рәнки
кет-кедә саралыр,
Ишым-ишым ишылдајыр
күн алтында алов кими.

Мејвәләрини кәсәндә көрүрсән,
онларын әти тәмиз вә дупдурдур.
Онун тәмизлијини јалныз
үрәк тәмизлијилә тән тутмағ олар.
Анчаг онларын фүсункар зәрифлијинә, -
нәчиб көзәл әтринә, -

Бојнума алырам ки, мән
тәшбег тапа билмирәм.

Бахыб сәнә севинирәм,
өј икид вә шүвәрәк оғлан.
Сән — сәни әһатә едәнләрин
арасында тәксән.
Учалара учалмысан
вә һеч заман әјилмәдән
Наринки ағачына бәнзәрлијинлә
адамлары валег едирсән.

Сәнин көкләрин ишләјиб
доғма торпағын дәринлијинә
Сәнин арзуларыны
өлчә дә билмәрик биз.
Чанлы аләм арасында
дајанмысан азад, мөһкөм
Манеәләрдән горхараг,
һеч вахт ахына гошулмазсан.

Рухун әјилмәздир сәнин,
аддымларынса устуфлудур.
Јанлышлыгдан вә сәһвләрдән
өзүнү горујурсан.
Сәнин нәчабәтини јалныз
өз көзүтохлуғунла јанашы гојмаг олар.
Јер үзүндә јашасан да,
ај кими, күн кими ишыглысан.

Өмрүмүн бүтүн илләрини -
(талејин вәрдијини)
Сәнин дөнмәз, садиг
достун олмаг истәјирәм!
Өзүнүн сәрт тәмизлијинлә
чәзб едирсән истәр-истәмәз.
Мүгәддәс һәгигәтчүн дөјүшдә исә
јенилмәз, сарсылмазсан.

Өмүрдән кәнч олсан да,
тәчрүбән азлыг етсә дә, -
Сәндән өјрәнмәк
гочаја да кәсир кәтирмәз.
Сәнин кими давраһмағы
јалныз Бо И бачарарды.

Гој сәнин һәрәкәтләрин башгаларына
хејрхаһ өрнәк олсун.

"ОН ДОГГУЗ ГӘДИМ ШЕ'Р"ДӘН

Јолларда, јолларда,
даим јолларда, јолларда...
Одур ки, ағам, биз
бүтөв бир әмүр мүддәтинә ајрылдыг.

Арамыздакы минилликләрин
сајы јохдур.
Һәрәмиз дә (о биримизә көрә)
сәманын лап ғырағындајыг.

Сәнин јолун горхулу,
һәм дә узагдыр.
Ким билир, бир дә көрүшмәк
бизә нәсиб олачагмы?

Ху дүзләриндән олан ат
гузеј јелләринин ардынча гачыр.
Јуе гушларыјса
күнеј будагларда јувалајыр.

Будур, күндән-күнә
мөндән узаглашырсан.
Палтарым әјнимә
күндә даһа бир аз кен олур.

Үзән (ахан) булудлар
ағ күнәшин үзүнү бүрүјүр тамам.
Узагда галмыш јолчу да
өвә ғажытмағын јолуну унудуб.

Сәнин гәмин бир анда
гочалтды мәни.
Ајлар доланыр,
ил олур тезчә.

Анчаг јетәр артыг
о барәдә данышмаг...
Өзүнү гору,
узун јолда вахтлы-вахтында је!

Јашыл, јамјашылдыр
чај гырағында отлар.
Сымсых жарпагларла
багда сөјүдүн будаглары бүрүнүб.

Көзэл, көмкөзэлдир
јухары евдәки гадын —
Севмәлидир, ишыглыдыр —
ачыг абышга габағында дајаныб.

Зәрифдир, тәртәмиздир,
назикчә киршан-әнлик јахмасы,
Көзэл бәјаз әлләрин
бармаглары узун, зәриф...

Өзүнүн кәнч чагларында
агкүнлү евләрчүн маһны охујан,
Әрини сәфәрдән көзләјән
бир гадына дөнүб инди.

Јад оғлујса (әри)
онун јанына гајытмыр ки гајытмыр.
Бомбош јорған-дөшәји
тәкчә гадын нөчә сахласын!

Һәмишәјашыл сәрв ағачы
даг башында битибдир.
Даг дәрәсиндән ахан чајда
дашлар һәрәкәтсиз донуб.

Бу көјлә јер арасында
елә јашајыр ки, адам,
Елә сәксәкәлидир, санки
узаг јоллар јолчусудур.

Бирчә үскүк шәраб јөтәр —
бизә севинч, зөвг вермәјә:
Әсас олан дад-ләззәтдир,
хырда габдан чәкинмәјәк.

Арабамы говурдум мән,
алашамы шаллаглајыб,

Кәзинтијә чыхдым,
Ван јәрәсиндә, Лонун јерләшдији кенишликдә.

Башкәндимиз (пайтахтымыз) Лојан,
Нечә јарашыглы, нечә мәғрурдур!
Орда "Папагла кәмәрләр"
күтләјә гарышыб итмир.

Орада јолун һәр ики тәрәфиндән
күчәни дәнкәләр кәсиб кечир.
Орада ван вә хоуларын
бәхш едилмиш евләри вар.

Ики нәһәнк гәср орда
узагдан-узаға бахышыр
Бир чүт гүллә васитәсијлә ки,
һәрәсинин һүндүрлүју јүз чидән чохдур.

Һәр јанда зијәфәтләр,
үрәкләр шән әјләнчәдә!
Бәс гәм нечә, гәм
нечә јол тапыр бура?

Чајдан үзүб кечәркән
Лотослар үздүм.
Орхидеј батаглыгында
чохлу әтирли от битир.

Бурада јығдығымы
кимә бәхшиш кәндәрим?
Дүшүнчәми мәшғул едән (ғыз)
бурдан чох узагададыр.

Керијә бахдым ки,
доғма очағымы (евими) бир даһа көрүм.
Анчаг узун јол
бошлугда узаныб кедир.

Бир-бирини бунча сөвән ики үрәк
ајры салынды өмүрлүк.
Јалныз гәмә, билә-билә
гочалмагла кедирик биз.

Һәјәтимиздә
әчајиб (көзәл) бир ағач вар
Онун јашыл јарпағларынын арасында
чичәкләр ачыб.

Будағы әјиб,
көзәллијини гырырам онун,
Гырырам ки,
сөвкилимә (оғлана) апарам.

Онларын әтри артыг
долуб мәним голларыма.
Сөвдијимсә узагдадыр,
чичәкләр ора чатмаз (јолда солухар)

Санки адичә чичәкдир,
нәјини бағышлајасан?
Онлар дејирләр ки,
биз онунла чохдан ајрылмышыг!

Мән кери дөнүб
атларымы дүзүнә говдум
Онлары узаг-узаг,
бөјүк-бөјүк јоллара бурахдым.

Һараја бахырамса —
учсуз-бучагсыз дүзләрдир!
Күндоған јелләри һәр јердә
ағачлары, отлары тәрпәдир.

Һеч бир шөј көзүмә дәјмир
бу јердә габағлар көрдүкләримдән,
Нечә гыјмаг (истәмәк) олар ки, гочалыг
һәрәкәти јавашытсын?!

Чичәкләнмәнин дә, солухманын да
өз вахты-вә`дәси вар.
Она көрә дә кеч кәлән
уғур кәдәрләндирир бизи.

Метала, даша охшар
адам јохдур дүнјада.

Һеч кәсин дә күчү чатмаз ки,
мүддәтиндән артыг узатсын өмрүнү.

Бөләчә көзләнилмәдән, бир ан ичиндә
дәјишилмә (дири-елү) бизи дә һаглајачаг.
Јалныз бир јахшы ад-сан
әбәди јадикар галачаг биздән.

Кедәнләрин (итириләнләрин) һамысы
Күндән-күнә унудулур, јадлашыр.
Кәләнләр (әлдә едипәнләр) исә
Күндән-күнә доғмалашыр бизә...

Шәһәр әтрафындан чыхан кими
ирәлијә (узаглара) бахырам.
Көзүмә көрүнән јалныз
тәпәчикләр вә башдашлары олур.

Гәдимләрин соневи (гәбри, мәзары) исә
тарлаларын алтындадыр.
Сәрвләр, шам ағачлары
одун үчүн доғраныб.

Ағчаговаг јарпаглары да
бурада кәдәрли јөлләрлә долудур.
Выјылдајыр о, выјылдајыр
кәдәр ичиндә боғараг мәни.

Аһ, јенә дә дөнәјдим мән
доғма евин кандарына.
Мән гајытмаг истәјирәм,
гаршымдајса јол јохдур!

Бир инсан өмрүнә
јүзчә ил дә јерләшмәјир,
Анчаг онда һәмишә
мин илләрин гајғысы олур.

Күнүн кәдәк оlanda
кечәнин узунлугу сәни боғанда

Нижә дә
әлда шам (јандырыб) кәзишмәјәсән?

Әкәр кәлибсә севинч
онун бир аныны да итирмә:
Нәдән билирсән ки,
кәлән ил дә кәләчәк (илин өзү)?

Өз варидаты үзәриндә әсән
бејинсиз бир сәфөһдир.
Гәдирбилмәз нәвәләрин күлүшү
көзләјир ону.

Өфсанәдә дејилир ки,
әбәди өмүр тапыб Тсјао.
Һәм дә олдугча аздыр
өлүмсүзлүк күманымыз.

Көјдә Ај апајдындыр —
ағдыр, парыл-парыл јаныр —
Мәним јатаг отағымда
чарпајынын ипәк өртүјүнү ишыгландырыр.

Кәдәр, гәм әлиндән дә
көзүмә јуху кәлмир,
Палтарымы әјнимә тахыб
өзүмә јер тапмырам...

Гүрбәтдә сәнин бир аз
севинмәјин вар јеңә,
Јахшы олар ки, сән бары
өвимизә тез кәләсән (гајыдасан).

Јатагдан чыхыб
узун-узады долашырам төк.
Дүшүнчәләримин кәдәри барәдә
кимә данышачагсан?!

Јоллара бахыб-бахыб
өз јеримә гајыдырам.
Көзүмдән јаш ахыб-ахыб јаваш
палтарымы исладыр (сулајыр).

ХАН НӘҒМӘЛӘРИ – ЈУЕФУДАН

МӘРЗДӘКИ ТУТЛАР

Күн доғду күн доғандан,
Кәлди күнежә доғру
Синејләрин өвләрини,
Јан-јерәдә һәр шеји ишығландырды.
Мәним аиләмдә
Көзәл бир гыз доғулду.
Өзүнә ад кәтүрдү: Ло-фу.
Онун адыдыр бу.
Ло-фу уста ипәкчидир.
О, јарпаг јолур
Шөһәр гапысынын күнејиндә
Битән чәкилликләрдән.
Сәбәти шүләклә сарыыб –
Мави ипәкдән.
Сәбәт акасија ијнәләриндән
Е`тибарлы тохунуб.
Башында дүјүнләдији сачлар
Елә көзәлдир!
Гулағында сырғалар
Мирвари тәк парылдајыр.
Палтары чәһрајы сапла,
Нахышлы тикилишлә тикилиб.
Бәнәвшәји ипәк үстүндән кејдији
Халаты парылдајыр.
Јолчу Ло-фуну көрәндә
Әлләриндә нә варса – атыр јерә,
Гыза бахыб әлләрилә
Биз-биз бығларыны дидишдирди.
Кәнч оғлан да онун ешгинин
Дадыны билмәк истәјир,
Өзүнү кестәрир – папағыны каһ кетүрүр,
Каһ јенидән гојур башына.

Јер шумлајанлар да
Котаны атырлар,
Кәтмәнчиләрин әлиндән
Сүрүшүб дүшүр кәтмән.
Онлара ағыр кәлир
Өз арвадларына бахмаг,
Ахы Ло-фуну бир дәфә көрән
Өмүрлүк вурулур она.

Ад-санлы ә`јан күнејдән кәлир,
Атынын наллары таппатап салыр.

Ардынча дүзүлүб хидмэтчиләри,
Чохлу дост-таныш.
Ло-фуну көрдүкдә ә`жан
Гуллугчуну көндәрди
Сорушсун ки,
Белә бир гыз кимин евини
Шәрәфләндирир (орада јашамагла).
Гуллугчу өјрәнир ки, Синләрин аиләсиндә
Јашајыр о гыз.
Өзүнә дә Ло-фу кими
Гәрибә ад сечиб.
"Бир тезчә өјрән
Бу гызын јашы нечөдир?"
"Һәлә ијирми дә дејил,
Он беши тәзәчә кечиб".
Гуллугчу (нәкәр) ә`јанын сөзүнү чатдырыр:
"Дејир сорушум ки,
Бу гыз онунла биркә
Јашамаг истәрдимиз?"
Ло-фу чаваб верир,
Чавабы ачыгча:
"Сәнин бу аған
Варлы олса да, нечә сәфәһдир!
О варлы ә`јанын
Өз арвады вар,
Ло-фунун истәкли әри вар —
Мән тәк дејиләм.

Доғу дијарында чохлау гошун вар,
Мәним әрим дә ордадыр.
О, лап өндә чапыр атыны,
Амансыздыр дүшмәнә гаршы.
Мәним әрими башгалары арасында
Нечә таныја биләрсиниз?
Онун гачаған аты ағ рәнкијлә сечилир
Гара атлардан.
Көј шүләк бәзәјир
Атынын гуруғуну.
Од топасы тәк.
Ағыр тутачаглы енли гылынчы
Күчлү голларына јарашыр
Он беш јашындајкән көркәмли мә`мур иди
Мәним әрим.
Ијирмисиндә исә бөјүк бир ә`јанын
Көмәкчисијди.
Отуз јашында она
Бөјүк бир вәзифә вердиләр.
Гырах јашындајса о,

Шән чағымызда көрүшүб говушдуг,
Гәм јетирди өзүнү, ајрылмалы олдуг.
Ачы көз јашларымы боға билмирәм,
Гу сүрүләри мөндөн узаглашмаға тәләсирләр.

Биз инди ајрылмалыјыг.
Нәфәсим тәнкијир, данышмаға һејим јох.
Өзүндән муғажат ол, доғуја доғру уч.
Јолун узагдыр о баша. Керијә дә аз дејил.

Еви һәмишә бош сахлајачағам.
Гапыја ән е`тибарлы сүрмә вурачағам.
Өлсәк — көрүшәрик Сары суларда,
Јашајасы олсаг — јенә говушарыг".

Ә С К И Н Ә Г М Ә

Јолда гаршылашдығларымдан еләси вармы
Гәмли-гәмли дүшүнмәсин доғмалар һагда?
Пајыз күләји кәдәрлә выјылдајыр,
Евим һагдакы фикирләр мәни үзүр.
Ағачларын јарпағлары јорғун-јорғун јелләнир,
Гүрбәт елдә туфанлар даһа сәрт олур.
Евимдән кет-кәдә узаглашырам,
Кәмәрим белимә кет-кәдә кен олур.
Ағларам гәм ичиндә, гурумаз көз јашым,
Үрәјим — јүзләрчә тәкәрин кәсиб кечдији јолдур.

Е Ј КӨЈЛӨР!

Еј көјләр! Севдијими тапмаг истәрәм,
Еләсини ки, өмүрлүк ајрылмајым.
Дағларын зирвәләри дүзләрлә тән оларса,
Јајда гар јағарса, ғышда илдырым чахарса,
Көјләр јерә енәрсә, бирләшәрсә,
Биз јалныз онда ајрыларыг сәнинлә!

ГЭДИМ НИНД
ӨДӨБИЈАТЫ

Чевирәни:

Натиг СӘФӨРОВ

МАНАБНАРАТА вә ја БНАРАТА ОҒУЛЛАРЫНЫН БӨЈҮК ВУРУШЛАРЫ НАГГЫНДА ДАСТАН

БАШ Л А Н Г Ы Ч

Гәдим гәһрәманлар, онларын икидлији вә нәчиб әмәлләри, һү-
нәр вә гәләбәләри барәдә һекајәт башланыр.

Океанын о тајындан бу тајыначан бүтүн халглары мејдана чәкән,
гурбанларыны јандырыб күлә дөндөрән, алов кими дерд јаны бүрү-
мүш вуруш барәдә һекајәт башланыр.

Өлүм-дирим чәнкіндә, дө кимдир дүшмәни јыхан?
Әсл икидлик нәдир бу дүнјада, көрәсән?
Чидди мүбаһисәдән кимдир о галиб чыхан?
Өтдүјүн бу нәгмәни кимә һәср ејләмисән?

Ким ки, елин јолунда чаны јандырыр-јахыр,
Һәгигәтин уғрунда гызыл ганындан кечир,
Өлүм-дирим чәнкіндән һәмишә галиб чыхыр.

Өз хејрини күдмәјиб, өз елини дүшүнән,
Гәлби гара һәсәддән, көнлү ач бир һәсрәтдән
Узаг адамы галиб көрмүшәм чарпышда мән.

О нәчиб гәһрәманлар өлмәз, дилләрдә јашар,
Унутмаз ел јаддашы, гәринәләр өтсә дө,
Адына дастан бағлар, шә`нинә нәгмә гошар.¹

¹ Дастанда кетмиш ше'р парчаларынын тәрчүмәси Чинкиз Әлиоглунундур.

Бир заманлар Јер үзүндө Душјанта адлы чаван бир шаһ һөкм-ранлыг еләјирди. Ох атмагда, ғылынч чалмагда, дөјүш филләрини идарә еләмәкдә Душјантанын тајы-бәрабәри јох иди. һамы ону га-нунун дајагы, халгын пәнаһы адландырырды.

Күнләрин бир күнү бу бөјүк һөкмдар ова чыхды. Ону дөјүш ара-балары, дөјүш филләри, атлылар мүшајиәт едирдиләр. Тәбил вуру-лур, шөјпур чалыныр. һај-күдән, ајаг сәсләриндән Јер-Көј титрәјир-ди, мешә һөјванлары гара-горху ичиндә өзләрини ора-бура чырпыр, кизләнмәјә јөр тапа билмирдиләр. Душјанта каман чәкиб, ох атыб јүзләрлә шир, пәләнк, минләрлә чөјран, чүјүр, сәјсыз-һесабсыз гуш овламышды. Ов далынча ат чапыб дөстәдән хөјли узаглашмыш, мешәнин дәринликләринә кедиб чыхмышды.

Мешә горхунч вә кечилмәз иди, ағачларын кевдәсини тиканлы сармашыглар сармыш, баңјан ағачларынын көкләри һәр тәрәфә тор чәкмишди. Бирдән Душјанта күллү-чичәкли бир пөһрәлијә јетишди. Сармашыг вә јасмин чичәкләринин әтри адамын һушуну башындан алырды. Гушлар хош сәслә охујур, әтирли чәмәнликдә арылар учушурду. Сују көз јашы кими дупдуру чајын ғырағында чөјранлар, чүјүрләр ојнашыр, асланлар, пәләнкләр, гапланлар динчәлирди.

Душјанта бура дүшән кими јоргунлуғуну, ачлыгыны, сусузлуғуну унутду, сонсуз бир севинч дүјдү. һөјранлыгла јан-јөрәсинә баха-баха чајын ғырағына кәлди. Сујун лап ғырағында бир абид комасы варды.

Шаһ атдан дүшүб комаја јахынлашды вә чағырды:

— Ај ев јијәси!

Онун сәсинә көзәл бир ғыз чыхды. Душјантаја бөјүк еһтирамла баш ендирди, әл-ајағыны јумаг үчүн лүләјин кәтирди. Сонра да пија-ләни сәрин су илә долдуруб шаһа узатды.

— Еј әдәб-әрканлы көзәл, сөјлә сән кимсән? — Душјанта соруш-ду. — Кимсән, кимин ғызысан?

Ғыз деди:

— Анам мөләкәдир, Јер үзүнә Көјләрдән ениб мәни доғду, елә бу чајын ғырағында гојуб, јенидән Көјләрә — Аллаһларын мәскәнинә гајытды. Сонра абид мәни тапыб кәтирди. Өз ғызы кими тәрбијә ве-риб бөјүтдү. Адымы да Шакунтала гојду. Мән дә ону ата кими севи-рәм, һөрмәт өләјирәм, гуллуғунда дурурам. Инди о, мешәдән кәләр, дедикләримин доғру олдуғуна инанарсан.

Ғыз данышдыгча Душјанта ондан көзләрини чәкә билмир, үрәји севкијлә долурду.

Шаһ деди:

— Көзәл ғыз, кәл сәни алым, евләнәк. Нөјим варса — сәлтәнәтим, сарајларым, хәзинәм, вар-дөвләтим сәнин олсун.

Шакунталанын бадам көзләрində севки вә севинч парлады, утандығындан јанаглары гызарды, һандан-һана аста-аста деди:

— Бөјүк һөкмдар, бу һагда атамла даныш, о разы олса, мән дә разыјам. Анчаг бир шәртим вар:

Бизим никаһымыздан
Оғул доғулса әкәр,
Шаһ олачаг, — башга чүр
Сөјлә, мүмкүнмү мәкәр?

Шаһ Шакунтала илә өвләнөндән сонра мешәдә галыб динч, хошбәхт јашамаға башлады.

Вахт сакит ахан чај кими өтүб кечирди. Күнләрин бир күнү Душјантанын башкәндиңдән — пајтахтындан гасидләр чапыб кәлдиләр вә дөдиләр ки, сәлтәнәтин ишләри төкүлүб галыб, халг бөјүк һөкмдары интизарла көзләјир, өлкәдә һәрч-мәрчлик кетдикчә артыр.

Душјанта Шакунтала илә видалашды:

— Ај үзлүм, тезликлә филләрин нәрилтисини, дөјүш арабаларынын курултусуну ешидачәксән. Ә'јан-әшрәфим сәни чаһ-чәлалла башкәндимә кәтирәчәк вә сән тәбәәләримдән сајғы вә сәдагәт кәрәчәксән.

Шакунтала јенә мешәдә јалгыз, һөкмдар әринин хиффәтини чәкә-чәкә галды. О, чајын ғырағы илә чох-чох узаглара кедир, ат кишнәртисини, дөјүш арабаларынын курултусуну һәсрәтлә көзләјирди. Анчаг күнләр өтүр, мешәнин сакитлијини исә һеч бир сәс-күј позмурду.

Нәһәјәт, улдузларын вә'д еләдији хош күн кәлиб јетишди вә Шакунтала ај парчасы кими бир оғлан доғду. Гоча абид дәдә-баба гајдасына көрә бүтүн мәрәсимләри јеринә јетирди. Ушаг ајла, иллә јох, саатла, күнлә бөјүдү, алты јашына чатанда јенилмәз бир пәһләван олды. Шири, пәләнки асанлыгла тутуб чәпиш кими ағача бағлајырды. О елә икид, елә гәнирсиз көзәлди ки, анасы она баханда үрәји даға дөнүрдү.

Гоча абид көрдү Душјантадан сәс-сораг јохду, ғызына мәсләһәт өләди ки, оғлуну да кәтүрүб башкәндә кәтсин.

Күнләрин бир күнү Шакунтала севинч, фәрәһ ичиндә, јанында да ај парчасына бәнзәјән оғлу сараја, Душјантанын һүзуруна кәлиб јетишди.

Душјанта улдузларын дөврәјә алдығы ај кими ә'јан-әшрәфин, вәзир-вәкилин әһатәсиндә, өз ғызыл тахтында әјләшмишди.

— Еј гиблеји-аләм, мән сәнин арвадынам, абид ғызы... Кәлмишәм ки, сәнин сарајында өз гануни јерими тутам. Бу да сәнин оғлун, алты јашлы шаһзадә.

Сарај әһли буну ешидиб тәәччүбләнди; јер-јердән сәсләр учалды:

— Бу нечә ола биләр? Кимдир бу гадын? Бәс нијә индијәчән онун һаггында һеч нә ешитмәмишик? О нә чәсарәтлә бу ушағы шаһзадә адландырыр?

Душјанта исә Шакунталаны таныды вә онун гәлбиндә бөјүк севкинин сәнмүш очағы јенидән аловланды. Шаһ чамаатын наразылығыны көрөндә анлады ки, һөч кәс Шакунталаны гәбул етмәјәчәк, онун шаһ арвады олдуғуна инанмајачаг. Душјанта үрәјиндә аллаһлары севкилисинин көмәјинә чағырды, өзү исә сахта бир гәзәблә чығырды:

— Рәдд ол буртан, ифритә! Нечә инаным сәнә? Мәним абид гызыјла евләнмәјим јадыма кәлмир. Бир дә ким инанар ки, палыд ағачы кими көвдәли, көзләриндән јеткинлик јаған бу икидин чәми алты јашы вар?

Шакунтала бу көзләнилмәз тәһгирдән өзүнү итирди, сонра исә кәдәрлә дөди:

— Инди ки, сән билә-билә һәгигәти данырсан, демәли, тәкчә мәни вә халгыны алдатмырсан, доғма оғлуну данмагла һәм дә бөјүк бир сәрвәтдән мәһрум олурсан. Елә билмә ки, сәнин бу һагсызлығындан һеч ким сораг тутмајачаг. Наһаг демәјибләр ки, һеч бир суч чәзасыз галмыр.

Бизим һагис әмәлимиз
Санма бир күн јаддашлардан
Өз-өзүнә чыхасыдыр!
Һәгигәтин адыјла
Көнүлләрдә јаз олур!
Унутма ки, һәгигәт
Күнәшин, Јерин, Көјүн
Ајын, Одун, Күләјин
Бир дә ки, бу үрәјин
Јаддашына јазылыр!

Шакунтала бу сөзләри дејиб өрпәји кәдәрлә үзүнә чәкди, оғлујла сарајдан чыхыб кетди. Елә бу анда гејбдән бир сәс кәлди:

— Еј аслан үрәкли һөкмдар! Күнаһа батма, ахы бу гадын сәнин һалалча арвадынды, о ушаг тахт-тачынын варисиди, гәбул елә, нә-вазиш көстәр.

Сарај әһли јер-јөрдән дилләнди:

— Доғрудур! Говма өз арвадыны! Улуларымыз дејибләр ки,

Арвад — өвин бәзәји,
Гәдрин билмәк кәрәкдир!
Ағыр күндә — тәсәлли,
Бәрк ајагда дирәкдир!

— һөкмдар, о гадыны наһаг говдун, о, доғрудан да, сәнин арвадындыр.

Душјанта сөвинч ичиндә гышгырды:

— Тез олун, гајтарын онлары! Доґма оғлуму гучаглајыб баґрыма басмасам, үрәјим партлар.

Шаһын чапарлары тез шәһәрин күчәләринә чумдулар вә аз сон-ра көзәл вә бәхтәвәр Шакунтала әријлә јанашы тахтда отурмушду, хошбәхт иди, оғлу исә шаһзадә вә вәлиәһд елан едилди. Шаһ оғлунун адыны Бһарата гојду вә бу ләјагәтли шаһзадәдән мүдрик һөкмдарлар, икид чәнкавәрләр төрәди.

Бу сојдан олан шаһлар шәрәф вә әдаләт дајағы идиләр. Онларын һәр бири Јер үзүндә мин ил һөкмранлыг еләди. Әдаләт ганунларыны позмадылар вә бөјүк ад-сан газандылар. Халг онлара көзәл маһнылар гошду.

БҢИШМА НАГГЫНДА НЕКАЈӘТ

Бу бөјүк сојда Шантану адлы әдаләтли бир шаһ варды. Бу хејир-хаһ, нәчиб һөкмдар өлкәни һагг вә әдаләтлә идарә едирди, халгы да хошбәхт вә фираван јашајырды.

Бир күн бу шаһ Гангын саһилиндә инчәбелли, пијаләкөзлү бир дүнја көзәлине раст кәлди.

— Сөјлә, кимсән, еј сачлары шәләлә, дурна јеришли гәнирсиз көзәл? Кәл евләнәк, ханымым ол, јалварырам.

Гыз күлүмсүнүб шаһа белә чаваб верди:

— Сәнин арвадын олмаға разыјам, еј икидләр икиди. Анчаг бир шәртим вар: анд ич ки, мәндән һеч вахт һеч нә сорушмајачагсан, истәмәдијини еләмәјә ичазә верәчәксән.

— Һәр шәртинә разыјам. Кәл мин арабама, бу јел ганадлы атлар бир көз гырпымында бизи шәһәрә чатдырар.

Беләликлә, һөкмдарын һәјаты севинчләрә гәрг олду, елә бил көзәллик илаһәси Лакшминин өзү онун сарајына кәлин кәлмишди. Күнләрин бир күнү шаһын оғлу олду вә онларын һәјаты даһа да көзәлләшди. Анчаг шаһбану кезләнилмәдән аллаһларын гүдрәтиндән јаратдығы бу ушағы көтүрүб, Гангын суларына атды.

Шаһ гәм дәрјасына батса да, сез вердијинә көрә динмәди.

Илләр кечди, көзәл шаһбану өзүнүн јөдди оғлуну бөләчә бир-бир Гангын суларына гәрг еләди. Сәккизинчи ушағын доғулмасына аз галанда шаһ өзүлә бачармады, арвадынын үстүнә чыгырды:

— Нејләјирсән, ај огул гатили?! Мәним күнаһсыз балаларыма нечә гыјырсан? Һеч олмаса бирчәчијини сағ сахла ки, сојуму јашадан олсун.

— Сән әһдини поздун, — шаһбану чаваб верди. — Әлвида.

Буну дејиб јох олду.

Шаһ узун илләр дәрә-гәмә батды, һеч йердә тәсәлли тапа билмәди. О, һәр күн Гангын саһилинә кәлир, гәм-гүссә ичиндә кәзиб долашыр, оғланларыны јада салырды.

Бир дәфә йенә саһилдә кәзәндә көрдү ки, бу мүгәддәс чајын сују азалыб вә о, ирәли кетдикчә су даһа да соғулур. Бир аздан шаһ көрдү ки, саһилдә көзәл бир оғлан дајаныб, Гангын суларына ох јағдырыр вә бу охлар чајын күчлү ахарыны сахлајыр. Бу мөчүзәдән һейрәтә кәлән шаһ оғланда бу кутсал гүввәнин һардан олдуғуну өйрәнмәк истәди.

Анчаг сорушмаса маһал тапмады. Гангын сулары йарылды вә илләр боју һәсрәтиндә олдуғу арвады пейда олду. О, өнчәки кими йенә дә көзәл иди. Гадын Шантануја јахынлашыб деди:

— Еј шир биләкли һөкмдар, бил вә акаһ ол, мән бу чајын илаһә-сијәм, адым да Гангдыр. Өмрүнү бу чајын суларында баша вуран адам сәадәтә јетир, өлмәзлик газаныр вә аллаһларын мәскәниндә јашајыр. Једди оғлум артыг аллаһ гүдрәтинә чатыб. Атдығы охларла сәни һейрәтә салмыш икид исә бизим сәккизинчи оғлумузду. Апар ону өзүнлә. О, Јер үзүндә һагг вә әдаләтин кешијиндә дурараг дүшмәнләрин гәними олачаг.

Гадын бу сөзләри дејиб Гангын суларында јох олду; севинчи йерә-көјә сығмајан шаһ исә оғлуну да көтүрүб башкәндә јолланды.

Күнләр кечдикчә бу кәнч, икидләрин ән јахшысы олду вә һәр үч дүнјада мәлум олан билкиләрин һамысыны өјрәнди. Атасы ону Бһишма адландырды вә өз вариси елан еләди.

Анчаг шаһын гәлби раһатлыг тапмырды. О, инди дә бирчә баласынын јашамы, һәјаты үчүн горхурду. Мүдрикләр һаһаг демирдиләр ки, бир оғлу олан киши сонсуза бәнзәр...

Хејли дүшүнүб-дашындыгдан сонра шаһ гәрара кәлди ки, оғлун күл чамалына тамаша еләмәк јетәр, јенидән евләнмәк, соју артырмаг кәрәкдир.

Күнләрин бир күнү шаһ йенә дә евләнмәк һагда дүшүнчәләрә далараг мешәдә кәзирди, бирдән мин-мин сүсән чичәјинин әтринә бәрабәр гоһу дүјду. Вә гаршысында көзәл бир гыз көрдү, мешәни бүрүмүш әтир дә елә онун палтарындан кәлирди.

— Еј камиллик илаһәси, атанын јанына апар мәни, — әтирдән мәст олмуш шаһ дилләнди. — Сәнә елчи дүшәчәјәм.

Гызын атасы да бир балыгчы иди. Шаһын истәјини ешидәндә чоһ севинди, анчаг шәрт гојду ки, оғлун олса, тахт-тачын вариси еләмәлисән.

Шаһ буна нечә разы ола биләрди ки, артыг Бһишманы вәлиәһд елан еләмишди? Адил һөкмдар кими ад чыхармыш шаһ белә һагг-сызлыға нечә јол верә биләрди? Өзүндән сонра Бһишма, Бһишмадан сонра онун бөјүк оғлу, ондан сонра Бһишманын бөјүк нәвәсинин илк оғлу тахт-тача саһиб олмалыјды.

Шаһ сараја гајытды, мешәдә раст кәлдији гызын хиффәтини еләјә-еләјә гүссә ичиндә јашамаға башлады.

Бһишма атасынын кәдәринин сәбәбини өйрәнәндән сонра гәрара алды ки, тахт-тачдан ваз кечсин. Анд ичди ки, өвладлары һаки-мијјәт үстүндә үз-көз олмасынлар дејә һеч вахт өвләнмәјәчәк. Аличәнаб Бһишма балыгчынын гызына елчи кедиб атасы үчүн алды вә өзүнүн дөјүш арабасында сараја кәтирди. Мүдрикләр дејибләр ки,

Атасынын үзүнә
Ғајытмајан һәр оғул,
Доғма ата јурдуна
Дирәк оғул, нәр оғул
Чомәрд өвлад сајылып.
Атасына ачыјан,
Ғәлб јандыран бир оғул,
Атасынын јолунда
Ширин чанындан кәчән
Ғызыл оғул, зәр оғул
Јахшы өвлад сајылып.

Тезликлә шаһын јени вариси дүнјаја кәлди. Ајлар, илләр етдү, је-ни һөкмдар тахта чыхды, бүтүн елмләрден вә ганунлардан хәбәр-дар олан Бһишма исә һәр ишдә она — гардашына көмәк еләди. Он-ларын сәлтәнәти күндән-күнә чичәкләнмәкдәјди. Улдузларын вәд етдији хош бир күндә Бһишма инчи кими көзәл бир гыз тапыб гар-дашыны өвләндирди вә онлар хошбәхт јашамаға башладылар.

Доғуз ај, доғуз күн, доғуз саат кечди, аллаһлар кәнч һөкмдара шаһ нәслинә лајиг бир оғул әта еләди. Ону Куру адландырдылар. Бһишма гардашынын оғлуна да мәмләкәти идарә етмәк елмини өй-рәтди вә аллаһларын тәјин еләдикләри күндә о, гануни бир варис кими тахт-тача саһиб олду.

ОҒУЛ СЕВКИСИ ҢАГГЫНДА НЕКАЈӘТ

Бир күн бу кәнч һөкмдар Бһишмадан сорушду:

— Мөһтәрәм әмим вә устадым, нечә олуб ки, сән белә јалғыз, өвладсыз ғалмысан? Ахы гануна көрә, јеткинлик јашына чатмыш һәр бир чәнкавәр һөкмән өвләнмәлидир. Бәс сән нијә аилә гурма-мысан?

— Она көрә ки, атамын тәлеји мәнә өз тәлејимдән әзиз олуб, — Бһишма чаваб верди. — Сојумузда атасынын сәадәти наминә өз хошбәхтлијиндән кечән тәкчә мән дејиләм.

— Ата-бабаларымыздан даһа кимләр белә нәчиб иш көрүбләр? — шаһ Кура сорушду.

— Бизим сојда Јајати адлы бир һөкмдар олуб. Онун гылман тим-саллы беш оғлу варды. Шаһ оғланларыны үрәкдән сөвир, онлары наз-не-мәт ичиндә бөјүдүрдү. Ушағлар бөјүјүб адлы-санлы икид ол-дулар. Аталары исә билмәдән бир күнаһ ишләди вә аллаһларын

она гәзәби тутду. Өмрүнүн чичәкләнмә чагында јашајан бу һөкмдары көјләр еркән гочалыгла чәзаландырды вә орадан сәда кәлди ки, оғланларындан бири өз кәнчлијини атасына вериб, аллаһларын кәндәрдији вахтсыз гочалыгы өзү үчүн көтүрсә, шаһын күчү-гүввәси өзүнә гајыдар.

Јајати ачы-ачы аглајыб оғланларыны јанына чағырды вә бөјүк бир кәдәрлә онлара деди:

— Өзиз балаларым, севки вә гајғымы һеч вахт сиздән әсиркәмәмишәм. Һәр күлүшүнүз сәһәр күнәши кими мәнә севинч вә фәрәһ кәтириб, һәр дамла көз јашыныз јүз-јүз иланын агусу тәки гәлбими јандырыб. Анчаг мәнә бөјүк бир бәдбәхтлик үз вериб. Өз чаванлығымдан вә күч-гүввәтимдән дојмамыш, һејсиз бир гочаја дөнмүшәм. Халг гаршысында борчуму, вәзифәми јеринә јетирмәмиш әзәмәтимдән мәһрум олмушам, даһа сәлтәнәтин вә халгын дајағы ола билмирәм. Мүсибәтдир, мүсибәт! Өзиз балаларым, үмидим сизәдир! Дејин, сиздән ким мәни хилас еләмәјә разы олар — гочалығымы көтүрүб, чаванлығыны мәнә верәр? Мән буну һәмишәлик јох минчә ил мүддәтинә истәјирәм. Мин илдән сонра чаванлыг вә көзәллијиниз гајыдар өзүнүзә, мәнсә бу дүнјадакы ишләримиз көрүб гуртарар, өз гисмәтимә бојун әјиб, өлүмә һазырлашарам. Дејин көрүм, һансыныз мәни хилас етмәјә разысыныз?

Бөјүк оғлу деди:

Нәји вар ки, бу дүнјада гочанын? -
Үзү гирыш, бәли донгар, көзү кор.
Бир үфрүмә јарпаг кими учанын
Бәрк ајагда һәрзә-һәрзә капы вар!

Икинчи оғул деди:

Гочалдынмы, кедәр һүнәр, шүчаәт,
Диш төкүләр, ағыл учар, нә галар?
Ким көрүбдү гочалыгдан бәрәкәт?
Һәр нә варса, чаванларда, кәнчдә вар!

О бири ики оғул деди:

— Ата, биз дә бөјүк гардашларымыз дејәни дејирик. Ахы, ким разы олар ки, вахтындан габаг сачы, үзү гирышсын? Биз һамымыз кәнчлијимиздән дојунча һәзз алмаг истәјирик. Изн вер кедәк. Овчулар бизи көзләјир, вәһши фил овуна көтмәлијик.

Бу јердә шаһын кичик оғлу дипләнди:

— Ата, бу пис күнүндә сәни тәк гојмарам. Сәнин бәдбәхтлијини керәндә үрәјимин башы сызлајыр. Сән гәлбиниң бүтүн севкисини бизә вермисән, сәлтәнәтә, халга дајаг, дүшмәнләрә көз дағы олмусан. Намәрд гочалыг сәни гәфил һаглады. Голун күчдән, дизләрин тагәтдән дүшүб, гәддин әјилиб. Сәнин бәдбәхтлијинә сакит баха билмирәм. Мән өз кәнчлијими сәнә верирәм. Мин ил һәзз ал чаванлығындан, дејүшләрдә зәфәр чал, сојумузун шәрәфини гору. Сәнин гочалығыны өзүмә көтүрүрәм.

Сон сөзләри агзындан чыхыб гуртармамыш о, дөнүб һөјсиз бир гоча олду, гардашларыјла мүгајисәдә елә бил чичәкләјән палмалар арасында гурумуш ағач иди.

Јајати көрәндә ки, оғланларындан анчаг кичијинин она рәһми кәлди, мин ил көчәндән сонра онун чаванлығыны гајтарды, үстәлик тахт-тачы да һәмин оғлуна верди. Чаван һөкмдар мин ил шаһлыг еләди.

Јајати о бири оғланларына да гәзәбләнмәди. Мәмләкәтин сәр-һәдләриндәки торпаглары дөрд оғлу арасында бөлүшдүрдү вә оғланлар севиндиләр ки, аталары онлары әфв еләјиб.

Гәзәбдән, тәкәббүрдән рәһмдиллик јахшыдыр,
Ганичән өчәландан олмасын сизә нишан.
Хош сөз — сөзүн учасы...Дилдән дә ширин ол ки,
Инсанлара даһа чох сәхавәтдир јарашан.

Мүдрик Бһишма сөһбәтини белә гуртарды вә кәнч һөкмдар Куру бөјүк сәләфләринин хатирәси өнүндә баш әјди.

НИФАГЫН БАШЛАНМАСЫ ҺАГДА ҺЕКАЈӘТ

Бһаратанын бу шанлы нөвәси узун илләр Јер үзүндә һөкмранлыг еләди. Бһишма сәлтәнәтинин бүтүн ишләринә ајыг-сајыг көз олур вә вахтлы-вахтында гардашы оғлунун көмәјинә кәлирди. Халг әз һөкмдарынын мүдриклијинә, дөјәнәтинә алгыш дејирди.

Анчаг дүнјада әбәди, дөјишилмәз һеч нә јохдур. Күнләрин бир күнү әзәмәтли Бһарата сојунун тәмиз торпагына да шәр тохуму дүшдү вә бу тохумдан ағулу шәр ағачы бөјүјүб гол-ганад атды.

Ләјагәтли шаһ Курунун бир оғлу олду. һөкмдарын сарајында вә-лиәһдин дүнјаја кәлмәси ата үчүн нечә дә бөјүк хошбәхтлик ола биләрди! Наһаг демәјибләр ки:

Аллаһа јалварыб бир оғул дилә,
Оғулдур дүнјада өвладың хасы.
Оғулдур узадан ата әмрүнү,
Јашајыр, өлмәјир оғул атасы!

Анчаг шаһ оғлуну ачы тале көзләјирмиш, бешији башында бәд-бәхтлик пусубмуш: о, кор доғулмушду.

Шаһын гәлбини бүрүмүш кәдәр өлчүјә кәлмәзди. Мәмләкәт әһли дә гәм-гүссә ичиндәјди. Анчаг тезликлә шаһын үрәји тохтаг тапды — һәр бир әзасы јериндә олан икинчи оғлу дүнјаја кәлди.

Шаһ бөјүк оғлуна Дһритараштра, јә'ни Сәлтәнәтин Дајағы ады верди вә ону мәмләкәтин кәләчәк һөкмдары кими бөјүтмәјә башлады. Кичик оғлуну исә Панду адландырды.

Әз әһдинә садиг олан Бһишма һәр ики шаһзадәјә өјрәтмәнлик еләјирди.

— Һөрмәтли Бһишма, бәс һардан биләк ки, өлкәдә ән җахшы өй-рәтмән кимдир?

— Таләјин мүүјән еләдији чағ җетишәндә о өзү кәлиб чыхачағ, — Бһишма чаваб верди.

Күнләрин бир күнү шаһзадәләр тахтадан дүзәлдилмиш топла өй-најырдылар. Гәфилдән топ гујуа дүшдү. Ушаглар нә гәдәр чалышдыларса, топу гујудан чыхара билмәдиләр. Онлар гујунун башында дуруб, суда ләнкәр вуран топа јана-јана бахырдылар.

Бирдән киминсә кинајәли сәси ешидилди.

— Сиз дә адынызы икид гојмусуз? Топу чыхармаға бир чарә тапа билмирсиниз.

Оғланлар архаја чөнүб көрдүләр ки, фил күрәкли, шир синәли нәһәнк бир адам күлә-күлә онлара бахыр.

— Бһарата сојундан олан шаһзадәләр саваш сәнәтинә мүкәммәл јијәләнмәлидир, — намәтлүм адам сөзүнә давам еләди. — Бахын, көрүн нејләмәк кәрәкдир.

Буну дејиб, гујуа бир мизраг атды. Мизраг тахта топа санчылды. Сонра икинчи мизрагы туллады. Икинчи мизраг биринчијә санчылды. Беләликлә, мизраглар бир-биринә санчылыб гујунун ағзына кәлиб чатды вә киши бу јолла топу гујудан чыхартды.

Шаһзадәләр һејрәтлә сорушдулар:

— Сән кимсән, өй мүдрикл инсан?

— Кедин улу бабаныз Бһишманын јанына вә топу гујудан нечә чыхартдығымы данышын. О сизә дејәр мән кимәм.

Бһишма шаһзадәләрин конушмасыны ешидән кими севинчәк ғышгырды:

— Дронадыр! һәр чүр јарағы мөһарәтлә ишләтмәји бачаран бөјүк чәнкавәр Дрона! Онун дејүш шөһрәти һаггында чох өшитмишәм вә бура кәлиб чыхмасыны көзләјирдим. Шаһзадәләрә дејүшмәји о өй-рәтмәлидир.

Саваш сәнәтинә дәриндән бәләд олан Дрона о күндән шаһзадәләрлә мәшгул олмага башлады. О, Бһарата сојундан олан бу кәнчләрә сәрраст ох атмағы, ғылынч вә әмудла вурушмағы, низә вә мизраг тулламағы, ат вә фил үстүндә, дејүш арабасында вә пијада дејүшмәји өјрәдирди.

Јенә дә Пандулар Кауравлардан даһа чох бачарыг вә фәрасәт көстәрирдиләр. Буну көрән Дурјодһана кор атасындан хаһиш етмәјә башлады ки, бу бөш гардашдан чан гуртармаг үчүн бир јол дүшүнүб тапсын. Анчаг кор Дһритараштра Пандуларә пислик еләмәк истәмирди. О, оғлуну сакитләшдирмәјә, пис диләкләрдән узаглашдырмаға чалышырды.

— Оғлум, мүдрикләрин бу сөзләрини һеч вахт јаддан чыхарма:

Зүлм әкән зүлмә дә јијә олачағ,
Дүшәммәз пајына бир әјры гисмәт.
Дејишмир дүнјанын әски гајдасы:
Нур әкән — нур тапыр, зүлм әкән — зүлмәт!

Дурјодһана атасынын бу сөзләрини динләјә-динләјә дүшүнүрдү:
"Јох, јох, атам көмөк еләмәјәчәк мәнә. О истәјир биз Пандуларла
бәрабәр адамлар кими јашајаг. Неч фикирләшмир ки, өзү өлөндөн
сонра Панду оғуллары биз Кауравларын үзәриндә ағалыг еләјәчәк-
ләр. Мәнә көмөк еләјә биләчәк күчлү бир досту һарадан тапым?
Күчлү вә шүчаәтдә Пандуларла бәрабәр бир икиди һарада ахта-
рым?"

— Јахшы, мөһтәрәм ата, — јаландан онунла разылашды. — Сә-
нин бу мүдрик сөзләрин үрәјимә јол тапды. мән баша дүшдүм ки,
биз өз әмимиз ушагларыны севмәлијик.

Дурјодһана өз пис диләкләрини вә кинини үрәјиндә кизләдәрәк
чыхыб кетди.

ДУРЈОДҺАНА ИЛӘ КАРНАНЫН ДОСТЛУҒУ ЬАГГЫНДА ЬЕКАЈӘТ

Күнләрин бир күнү Күнәшин оғлу олду. Бу, адәм өвладына бән-
зәмәјән гәрибә ушаг иди. Анадан, әјниндә парлаг зиреһ доғулмуш-
ду, гулагларында Күнәш зәррәсиндән јоғрулмуш бир чүт сырға бәрг
вурурду, бу сырғаларын вә зиреһин парылтысы онун үзүнү Күнәш
кими ишыгландырырды.

Күнәш бу гәрибә ушағы бир чајын ғырағына кәтириб деди:

— Оғлум, индән белә сән инсанларын ичиндә јашајачагсан. Тор-
паг гәдәр гүввәтли, мәним кими одлу-аловлу олачагсан.

Буну дејиб, ушағы чаја атды. Далғалар бу Көј өвладыны гојчуна
алыб апарды. Кәндләр, чәлтик тарлалары, лиана чәнкәлликләри
бир-бир архада галырды. Беләчә, далғалар ушағы апарыб Јадава-
ла мәмләкәтинә чыхартды. Атлары суламаға кәтирмиш шаһ кәрду-
нәчиси бир дә бахыб кәрдү ки, чајда парылтылы, әчаиб бир шеј
үзүр, тез суја тулланыб көрпәни чыхартды. Бу мөчүзәли ушағы се-
винә-сөвинә евинә апарыб арвадына деди:

— Нечә вахтды өвлад үзүнә һәсрәтик. Кечә-күндүз танрылара
јалварырдыг бизә бир оғул бәхш еләсин. Танрылар дуамызы ешит-
ди, бу мөчүзәли ушағы бизә өвлад кәндәрди. Өз севкини, гајғыны
ондан әсиркәмә. Мән дә чалышарам ки, ону икид бир дөјүшчү вә
гәһрәмән кими тәрбијә еләјим, дөјүш арабасыны сүрмәји өјрәдим.

Ушағын адыны Карна гојдулар вә о бу евдә кәрдунәчи оғлу кими
бөјүмәјә башлады. Балача Карнанын өз сој-көкүндән хәбәри јох иди.
О, дүнјада һәр шөјдән чох Күнәши севирди вә бүтүн күнү
чәмәнликдә, чајын далғалы суларында, евин торпаг дөшәмәсиндә
сәјрышан Күнәш шүаларыјла ојнајырды. О, дөјүш арабасыны
сүрмәк сәнәтини дә үрәкдән бәјәниб севмишди. Кәрдунәни елә
сүрәтлә сүрүрдү ки, јолун ғырағында битмиш ағачлар бир јашыл
золаг кими көрсәнирди. Белә чағларда Карна дүшүнүрдү: "Мән пар-
лаг дөјүш арабасында көјләрдә шүтүјән Күнәшә охшајырам".

Күнәш гүрүба чәкиләндә Карна баш ендириб, алныны торпаға сүртүр вә Күнәшин сон шүалары узаг-узаг дагларын зирвәсиндә сөнәнәчән башыны галдырмырды.

Карна беләчә бөйүр вә сәнәтиндә мәһарәт газанырды. Онун дөйүшкәнлик шөһрәти башга шөһәрләрә, өлкәләрә јајыла-јајыла һәстинәпура да кәлиб чыхмышды.

Дурјодһана икид Карнанын сорағыны алан күндән иштаһасыны итирмишди, елә һөј дүшүнүрдү ки, нечә еләсин Карна илә дост вә әлбир олсун. Күнләрсә өтүр, бу гүдрәтли дөйүшчүлә көрүшүб достлашмаг үчүн Дурјодһананын әлине кирәвә дүшмүрдү ки дүшмүрдү.

Ахыр ки, бир күн Дурјодһананын бәхти кәтирди. Каурав оғуллары вә пандулар бүтүн билкиләрә вагиф оландан сонра шаһзадәләрин өйрәтмәни Дрона деди:

— Бһарата соју чаванларынын өз чевиклик вә чәсарәтини көс-тәрмәк чағы јетишди. Кәрәк инди биз дөйүшкәнлик јарышы дүзәл-диб, башга шаһ сојларындан олан икидләри бәһсә чағыраг.

Һәр кәсин ағлы, камалы варса,
Хош ишләр наминә сәрф етсин кәрәк.
О ағлын ишығы, шурун нуру
Зүлмәтдә парлајыб, елин јолуну
Күнәштәк ишыға гәрг етсин кәрәк!

Дһритараштра деди:

— Буну ешитмәјә шадам, өј гүдрәтли Дрона. Каш көзләрим көрәјди, оғулларымын шүчаәтинә тамаша еләјиб фејзијаб олајдым. Анчаг нә етмәли, фәләк мәни бу нәш'әдән мәһрум едиб, гој бары бу севинчи доғмаларым вә халг дадсын. Ләнкимәк олмаз, јарыша тез башламаг кәрәк.

Ахыр ки, сынаг күнү кәлиб чатды. Шөһәрин гала диварлары өнүндәки мејдана о гәдәр адам јығылмышды, ијнә атсајдын, јерә дүшмәзди. Шаһын ә'јан-әшрәфи, вәзир-вәкили, башга шөһәр вә мәмләкәтләрдән кәлмиш адлы-санлы икидләр даш-гашла бәзә-дилмиш сәһнәјә галхдылар. Әлван чичәк вә гуш рәсмләри илә на-хышланмыш парчадан гурулан чәтирин кәлкәсиндә, мәрмәр сән-дәлләрдә әјләшдиләр. Тәбил чалынды, шөјпурлар курлады. Бһара-та сојундан олан шаһзадәләр полад кәјимдә, әлләриндә парылдајан јараг мејданын ортасына чыхдылар. Ирәлидә ағ кәјимли Дрона ад-дымлајырды.

Каурав вә Панду оғуллары бир-бир мејдана чыхыр, низә атмаг-да, гылынч чалмагда, дөйүш арабасы сүрмәкдә, ат вә фил белиндә вурушмагда мәһарәт вә шүчаәтләрини көстәрирдиләр. Галхыб-енән әмудлар һавада парлаг гөвс чызыр, атылан охлардан күнүн габағы тутулур, галханлара дөјән гылынчларын зәрбиндән Јер-Көј титрәјирди.

Бу икидләр јарышында беш Панду гардашы һамыны кәлкәдә бу-рахды, дөйүшкәнлик вә көзәлликдә онлара гаршылыг тапылмады. Ај үзлү Әрчуна исә дөйүш-мәһарәти илә һамыны һөјран еләди.

— Бах, икид буна дејэрлэр, — јер-јердән сөсләр учалды.

— Шаһзадәләрин ән маһири одур! Инсанлар ичиндә арсландыр!

Өрчунa нишан алып чох-чох жүксәкдән асылмыш вә күләкдән јырғаланан марал бујнузунун дешијиндән далбадал ијирми ох кечирди. Тамашачылар вәчдә кәлди, онларын севинч долу бағыр-тысындан дағлар титрәди.

Чамаатын Пандуларын гәләбәсинә севиндијини көрән Дурјодһана аз галырды пахыллыгдан партласын. Башына-көзүнә дејүрдү ки, нијә вахтында Карнаны бура чағырмајыб; гашларыны чатыб дишләрини ғычајараг дүшүнүрдү: "Инди әмиоғулларым елә биләчәкләр ки, Јер үзүндә тај-бәрабәрләри јохдур, һамы онлара табе олмалы-дыр. Билмирәм, Карна һарда галды? Нијә кәлмәди? Мән ахмаг да гасидләри вахтында кәндәрмәдим ки, ону ахтарыб тапсынлар".

Бу дәмдә санки онун фикрини ешидибмиш кими мејданда Карна пејда олду. О, шаһзадәләрин јарышындан сораг тутуб, усталыг вә күчүнү сынамаға кәлмишди. Сырғалары Күнәш кими үзүнү ишыг-ландырырды, чисмини гучан зиреһин күзкүсүндә ағачлар, адамлар вә кејләр әкс олунурду.

О, Панду оғулларына тәрәф јөнәләрәк, учадан деди:

— Еј, Өрчунa, чевиклијинлә чох да өјүмә! Елә билмә ки, ох амағы, әмуд чалмағы бирчә сән бачарырсан! Бахын, дејүш мәһарәтиндә мән ондан әскик дејиләм!

Вә о, Өрчунанын бүтүн һүнәрләрини тәкрарлајыб, чамаатын алғышыны газанды. Дурјодһана фәхрлә ону бағырына басыб деди:

— Еј шир биләкли икидләр икиди, кәл дост ола! Биз бир олсаг, бүтүн дүшмәнләрә дов кәләрик, онлары диз чәкдүрәрик!

Буну дејиб, һәдәјлә Пандулара сары бахды вә онлары әлә салырмыш кими шагганаг чәкиб күлдү.

Өрчунанын гәлбини гәзәб бүрүдү.

— Еј Карна, — учадан деди, — сәфәрә һазырлаш. Бир аздан сәни о дүнјаја кәндәрәчәјәм. Салам-кәламсыз сөһбәтә гарышан чағырылмамыш гонағын јери орадыр.

Карна чавабында деди:

— Икид дилинә јох, голуна күч верәр. Мән сәнинлә ох-јај дилиндә данышачағам. Башыны үзәчәјәм ки, бәдәнинә ағырлыг еләмәсин.

Һәр ики кәнч икид дејүшә атылмаг истәјирди ки, шаһын вәкили ишә гарышды:

— Икидләр, әл сахлајын! Биз һамымыз Өрчунаны таныјырыг — о, Панду шаһын оғлудур. Бәс сән кимсән ки, онунла дејүшмәк истәјирсән? Рәијјәт оғлусанса, Өрчунa сәнинлә вуруша билмәз. Шаһларын гануну беләдир.

Карна пәрт олуб, јеринә гајытмаг истәјирди ки, Дурјодһана орталыға атылып ғышгырды:

— Һәркаһ еләдирсә, онда мән — Каурав оғулларынынын ән бөјү-

йү, мәмләкәтимизин бир бөлүмүнү Карнаја багышлайырам. Инди о ад-санда Әрчунаја тәндир. Гој дөүш башласын!

Карна күләжин говдуғу булуд кими јенидән Әрчунанын үстүнә јеридикдә, Карнанын аталығы, гоча кәрдуначи мејдана чыхыб учадан деди:

— Оғлум, гоча атан сәнинлә өјүнүр! Инди сән шаһзадәсән! Хош-бәхт ол, севимли оғлум!

Гоча көврәлди, Карнаны бағрына басыб өпдү.

— Кәрдуначи оғлу ола-ола, һансы чәсарәтлә јараға әл атырсан?!

— Әрчуна бағырды. — Дәјәнәји кәтүр, кет дана отар!

— Еләдир, еләдир! — Јер-јердан ғышғырышдылар. — Кәрдуначи оғлу шаһзадәләрлә вурушмаға јарар дејил. — Анчаг етираз едән-ләр дә тапылды:

— Јох! — дедиләр. — О әсил икиддир, бөјүк чајларын гајнағыны ахтармаг анламсыз олдуғу кими, онун сој-көкүнү дә сорушмаг артыг ишдир.

Мејданда елә сәс-күј Һопду ки, ағыз дөјәни гулаг ешитмирди. Дурјодһана көрәндә ки, шир биләкли Бһимасена ғылынчыны ғалдырыб Карнаја тәрәф кәлир, чәлд достунун голундан јапшыыб өз евинә тәрәф апарды. Гәзәбләнмиш Пандулар да јарыш мејданыны тәрк етдиләр.

О күндән Карна Дурјодһана илә достлашды вә дар ајагда онун дадына чатдығы үчүн анд ичди ки, өмрү боју Дурјодһананын тәрәфиндә вурушачаг вә һарада олурса-олсун онун көмәјинә кәлечәк.

ГАТРАНЛЫ САРАЈ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Карна илә дартышма Пандуларын дөјүш һүнәринә ләкә вурмады. һамы онларын шүчаәтиндән данышыр, ләјагәт вә икидлијини өјүрдү.

Белә оlanda Дурјодһана јенә кор Дһритараштранын јанына кәлиб ачы-ачы килејләнмөјә башлады:

— Шаһ ата, билмирәм нә көзләјирсән?! Пандулары јох етмәк барәдә нә үчүн дүшүнмүрсән? Ахы, онларын атасы, сәнин кичик гардашын она көрә падшаһ олмушду ки, сән анадан кор доғулмушдун. һәрках сән бу бәдбәхтлијә дүшмәсәјдин, о, тахт-тача јијәләнә биләрдими? Ишләр белә кетсә, Јудһиштира һәстинәпурда да тахт-тачы әлә кечирәчәк, Пандуларын һамысы бөјүк мәнсәбә јетәчәк, биз дә диләнчи кими онларын әлинә бахацағыг, онларын ғызыл тахты өнүндә диз чөкүб сәдәгә диләјәчәјик...Јох, јох! Бу рүсвајчылыгдан өлүм јахшыдыр!

Атасы чавабында деди:

— Мәнә елә кәлир ки, сәнин горху вә тәшвишин јерсиздир. Јудһиштира әдаләтли адамдыр. О һеч вахт ганун јолундан чыхмаз,

мәни — кор әмсини инчитмәз, өвладларымын хәтринә дөймәз. Ону да унутма ки, шәһәр әһли дә, гошун да Јудһиштһира вә онун гардашларына садигдир. Биз истәсәк дә, Пандулары тахт-тачдан мөһрум едә билмәрик.

— Мөһтәрәм ата, сән бир шејдә һаглысан — киши кими дејүшдә онлара күчүмүз чатмаз, басыларыг. Биз Пандулары јалныз фәнд-фе'л илә диз чөкдүрә биләрик. Чалышмаг кәрәкдир ки, онлар өтәри дә олса, пәјтахтдан чыхсынлар; гајыданда шәһәрә бурахмарыг. Көмак елә, онлары дилә тутуб Варнавата шәһәринә — бајрам шәнлијинә көндәрәк. Өзү дә үрәјини буз кими сахла, онлара пислик еләмәрәм, гој һәмишәлик орала галыб ағ күнлү јашасынлар. Биз — сәнин өвладларынса бурада, һәстинәпурда шаһлыг тахтынын јијәси оларыг. Биздән сонра да оғулларымыз, оғулларымызын оғуллары, сәнин доғма нәвә-нәтичәләрин һөкмранлыг едәрләр. Бунун нәји писдир ки?!

Гоча Дһритараштра ики од арасында галмышды, билмирди нә еләсин, нә гәрара кәлсин. О, өлмүш гардашынын хатирәсини әзиз тутур, мәрһумун беш оғлуну чох истәјирди, анчаг өз өвладлары гәлбинә даһа јахын, даһа әзиз иди. Дурјодһананын бич-бич сөзләри овуну пусан илан кими гыврылараг онун гәлбиндә јува салыр, ганына, чанына ишләјирди. Кор падшаһ чох көтүр-гојдан сонра белә гәрара кәлди ки, Пандулары бајрам шәнликләринә кәндәрмәкдә пис бир шеј јохдур. Буна көрә Дурјодһананын тәклифинә разы олду.

О күндән бүтүн сарај әһли, өлә өзү дә Пандуларын јанында јери кәлди-кәлмәди Варнавата шәһәрини, орадакы бајрамы ағыздолусу өјмәјә башлады. һамы онлара мәсләһәт керүрдү ки, һөкмән бу шәһәри зијарәт еләјиб, хош гәдәмләри илә Варнавата әһлини севиндирсинләр. Саф гәлбли Пандуларын һөч ағлына да кәлмирди ки, бу кәләкдир. Буна көрә кор Дһритараштра вә Каурав оғуллары илә еһтирамла видалашдылар, дејүш арабаларына миниб узаг Варнаватаја јола дүшдүләр. Аналары шаһбану Кунти дә онларла кетди.

Бу вахт Дурјодһана Пандулары јох етмәк үчүн атасындан вә гоча Бһишмадан хәлвәт гурғу гурмаға гуршанмышды. О, һөкәрләри јанына чағырыб бујурмушду ки, Пандулар үчүн Варнаватада имарәт тикилсин. Бу имарәт дашдан, кил вә палчыгдан дејил, тез од тутуб алышан гатрандан, пиј сүртүлмүш бамбугдан, ағач габығы вә будаглардан тикилмәлијди. Дурјодһана садиг һөкәрләринә тапшырмышды ки, гаранлыг кечәләрин бириндә, Пандулар ширин јухуда икән гатранлы сараја од вуруб јандырсынлар.

Һөкәрләр дә "Аға, итаәт борчумузду" дејиб, тез-тәләсик Варнаватаја јолланмышдылар.

Беш гардаш өз гоһум-әгрәбасы илә һалаллашыб јола дүшдү. Нечә-нечә адлы-санлы ә'јан, мүшавир вә сәркәрдә онлары шәһәр гурағына гәдәр өтүрдү. Мәрһум Панду шаһын кечмиш вәзири, мүдриг Видура да бурада иди. О анламышды ки, Пандулара гаршы

гәсд һазырланыб. Јудһиштһираны дүјуг салмаг үчүн она ејһамла белә деди:

Ағлы олан ағыллыны анлајар,
Хилас үчүн бир јол сечәр өзүнә.
Өлүм сачан јарағ көрсә кен гачар,
Биләр онун алову нә, көзү нә!..
Јада салар охлу кирли, әждаһа
Од әлиндән гачыб јерә көмүлүр.
Бу дүнјада бүтүн чанлы нә варса,
Ај-улдуза бахыб сонра јол көрүр.

Јудһиштһира бу сезләри ешидиб баша дүшдү ки, ону ирәлидә тәһлүкә көзләјир вә Видураја "анладым" дејиб, һамы илә вида-лашды.

Бајрам шәнлијинә кәлмиш Пандулар Варнавата әһли илә меһ-рибан көрүшдүләр вә һеч нә олмајыбмыш кими бүтүн күнү биркә шәнләниб әјләндиләр. Кечә дүшәндә исә Јудһиштһира канканлары хәлвәт јанына чағырыб тапшырды ки, сарајын алтындан лағым ат-сынлар — бир учу бурда, бир учу гала диварындан о тајда олсун. Һәр кечә бир гардаш кешик чәкирди. Канканлар исә кечә-күндүз јерин алтында ишләјирдиләр. Тезликлә лағым һазыр олду.

Елә ки гаранлыг кечәләр башланды, Дурјодһана нөкәрләринә мәктуб көндәриб, һөкм еләди ки, сарајы одласынлар. Залым ағанын залым нөкәрләри бу горхунч әмри дәрһал јеринә јетирдиләр. Бир анда бинаја од дүшдү вә о, мәш'әл кими алышыб јанды.

Тәһлүкәјә һазыр олан Пандулар аналарыны да көтүрүб лағыма ендиләр, кедиб-кедиб шәһәр диварынын о тајына чыхдылар. Ул-дуздан сәмт көтүрүб галын бир мешәнин ичијлә нәфәс дәрмәдән, бир һовур динчәлмәдән нечә мәнзил јол кечдиләр. Ахырда Бһима-сена бахыб көрдү ки, анасы да, гардашлары да һәјдән дүшүб, даһа јеријә билмирләр, бешини дә чијнинә алыб вәһши фил кими чән-кәллији јара-јара, ағачлары гыра-гыра ирәли чумду. Сүбһ тездән артыг онлар о гәдәр узагдајдылар ки, дүшмәнләри һеч јел ганадлы ат белиндә дә онлара чата билмәздиләр.

Дурјодһананын залым нөкәрләри исә бајрам шәнлијиндә ичиб хошбаш олдуғларындан, јанан сарајдан чыха билмәјиб чәһәннәмә васил олдулар.

Варнаваталылар тәшвиш вә һәјәчанла јанғын јеринә ахышыб, алова бүрүнмүш сарајы көрәндә анладылар ки, әзиз гонағлары хи-лас еләјә билмәјәчәкләр. Кечәнин зүлмәтиндә вәј-шивән шәһәри башына көтүрдү. О горхунч кечәдә һеч кәс динчлик тапа билмәди, һеч кәсин көзүнә јуху кетмәди.

Адамлар сәһәрәчән көз јашы ахыда-ахыда, јаныб күлә дөнмүш сарајын харабалығы өнүндә дајаныб дурдулар. Сәһәр тездән исә шаһәншаһ Дһритараштранын јанына гасид көндәрдиләр. Гардашы ушағларынын башына кәлмиш мүсибәти она чатдырдылар.

Гара өлүм бир жетимин
 Башы үстүнү аларса,
 Гемә батар, яс сахлајар
 Дост-таныш.
 Вај о күндөн адлы-санлы,
 Чаһ-чалаллы бир икид
 Кечә бир күн о ләчәрин
 Чәнкинә! -
 Матәм дүшүр, јаса батыр
 Бүтүн милләт, тамам халг.
 Сән кәл о вахт мүсибәтә,
 Дәрдә бах!

Оглунун дүзәлтдији гәсддән хәбәри олмајан бичарә Дһритараш-
 тра гәм дәрјасына батды. һәкм еләди ки, Панду оғуллары бөјүк
 һөрмәт вә тәнтәнә илә дәфн олунсун. Онларын шәрәфинә шаһлара
 јарар беш мөһтәшәм сәрдабә учалдылсын.

ЗАЛЫМ РАКШАСЫН ӨЛДҮРҮЛМӘСИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Пандулар нечә күндүз, нечә кечә аданын ичијлә јол кетдиләр. Елә
 бир јер тапыб мәскән салмаг истәјирдиләр ки, залым Дурјодһананын
 әли ора чатмасын. Онлар чәнкәлликдә ач пәләнк кими гудуз јаратык-
 лара — адамјәјән ракшаслара раст кәләндә чәсарәтлә дејүшә кирир вә
 аман вермәдән онлары өлдүрүрдүләр. Беләликлә, икид Пандулар аз
 вахтда бүтүн мешәни ракшаслардан тәмизләдиләр.

Тиканлы лианаларын, бамбуг чәнкәллијинин арасында долаш-
 магдан кәнч шаһзадәләрин вә шаһбану Кунтинин әјин-башы, пал-
 тарлары чырыг-чырыг олмушду, гызыл бәзәк-дүзәји итмишди.
 Ахырда ағач габыгы вә лифләриндән өзләринә палтар тохудулар.
 Инди онлар адада јалгыз өмүр сүрән брәһмәнләрә охшајырдылар.

Күнләрин бир күнү шәр гарышанда, Пандулар аданын ғырағына
 чатыб, узагларда һүндүр даш һасарла дөврәләнмиш бир шәһәр
 көрдүләр. Шәһәр алагапыларында кешик чәкән әли јараглы әскәр-
 ләрин һеч ағлына да кәлмәзди ки, онларын јанындан брәһмән кеји-
 миндә өтүб-кечән бу динч адамлар гүдрәтли Бһарата сојунун јенил-
 мез вә шанлы гәһрәмәнларыдыр.

Елә ки, шәһәрә кирдиләр, Јудһиштира бир мөмин брәһмәндән
 сығыначаг истәди. Брәһмән деди: "Јохсул комам сизә гурбандыр".
 О, арвады вә ики ушағы илә кичик бир дахмада јашајырды. Брәһмән
 сәһәрдән ахшамачан шәһәри кәзиб-долашыр, аллаһ ешгинә дуа
 охујур, сәдәгә јығыр. Пандулар да гапы-гапы дүшүб диләнмәјә баш-
 ладылар. Шәһәр әһли онлары брәһмән зәнн едиб сајғы-иззәт көс-
 тәрир, дүјү херәји, гоз ләпәси, гатыг, ширин манго мејвәси верирди-
 ләр. Беләликлә, Панду оғуллары бир мүддәт шад-хүррәм јашады-
 лар. Анчаг бир ахшам гоча брәһмәнин евинә шивән дүшдү. О, та-

лејиндән ачы-ачы шикајэтлөнир, арвады көз јашы ахыдыб зарыјыр, ушаглары аглашырды.

Пандуларын анасы, шаһбану Кунти бу аһ-зарын сәбәбини сорушанда гоча брәһмән деди:

— Јахынлыгдакы чәнкәлликдә ачкөз вә гәддар бир ракшас јашајыр, өзү дә чох нәһәнк вә күчлүдү. Узун илләрди ки, шәһәримиздән хәрч алыр. Биз һәр ил она бир араба чәлтик, ики өкүз вә бир адам көндәририк ки, дишинин ачысыны алсын. Адам әтинә елә өјрәшиб ки, башга јемәјә бахмаг истәмир. Инди дә нөвбә бизә чатыб. Бу кечә аиләмиздән бир нәфәрини адаја гурбанлыг көндәрмәлијик. Билмирәм башыма һаранын дашыны салым, кимдән кәмәк истәјим?

Брәһмән буну дејиб јенидән көз јашы төкмәјә башлады. Арвады она тәсәлли вермәк үчүн аглаја-аглаја дејирди ки, јетәринчә өмүр сүрүб, сач-бирчәк ағардыб, һәр арзу-кама чатыб, гој ракшас ону јесин. Гыз һөнкүр-һөнкүр аглајыб дејирди ки, өлмәјә разы олар, ата-анасыз јашаја билмәз, буна көрә ракшасын јанына гој ону көндәрсинләр. Брәһмәнин кичик оғлу да ата-анасыны, бачысыны гучаглајыб дејирди:

— Агламајын, сиз аллаһ, агламајын! Залым ракшасын габағына өзүм кедәчәјәм, ону бах бу дәјәнәклә вуруб өлдүрәчәјәм, — буну дејиб назик бир чубугу һәдәјлә башы үзәриндә јелләдирди.

Белә оланда, шаһбану Кунти брәһмәнә деди:

— Гәм јемә, һәр шеј дүзәләр. Кејин, раһат јатын, ракшасы фикриләшмәјин. Бизә еләдијиниз јахшылығын әвәзини вермәк чағы јетишиб, оғулларымдан бири чәзирәјә кедиб ракшасы елдүрәр, ондан һәмишәлик чаныныз гуртарар.

Ачыг үрәклә, севкијлә
Пај верәнин пајыны
Гәбул елә..., артыр, чоһалт
Дост-танышын сајыны!

— Севимли ана, нә данышырсан? — Брәһмән учадан деди. — Сиз гонагсыныз, биз ев јијәси. Һарада көрүнүб ки, ев јијәси дура-дура, гонаг езүнү гурбан верә, онун јолунда чанындан кечә. Чамаат на дејәр?

— Үрәјини буз кими сахла, биздән һеч кәс өлмәјәчәк. Оғулларым кедиб бу адамјәјәни чәһәннәмә васил еләјәчәк.

— Һарада көрүнүб ки, фағыр вә мөмин брәһмән дағ чүссәли. пәләнк дишли ракшаса күч кәлсин? Јалныз Јер үзүнүн ән гүдрәтли пәһләваны бу адамјәјәни өлдүрә биләр.

— Нараһат олмајын. Кејин динчәлин. — Шаһбану Кунти баш ендириб оғулларынын јанына кетди.

Шир биләкли Бһимасена ешидәндә ки, горхунч адамјәјәнлә өлүм-дирим вурушуна кирмәлидир, бәрк севинди. Чәлд өкүзләри

чөлтик арабасына гошду, өзү дө дырмашыб отурду кисэлэрин үстүндө, маһны охуја-охуја мешәјә јол алды.

Бһимасена јол јормагда олсун, сизә кимдән дејәк, адамјејән ракшасдан. Ракшас бәрк ачмышды, һирсиндән дашлары кәмирирди, нәрилтиси јери-көјү титрәдирди. Аданы кәзиб-долашыр, дишинин ачысыны алмаға бир гурбан ахтарырды. Бу вахт гулағына маһны сәси дәјди, сонра Бһимасенаны көрдү, гәзәбиндән аз галды боғулсун, вәһши фил кими ајагларыны јерә дөјә-дөјә онун үстүнә чумду. Ағзыны јердән көјөчән ачыб, чохдан көзләдији гурбаны удмаг истәјирди ки, гәфил мәнзәрәдән донуб галды: Бһимасена сакитчә арабада әјләшмишди, ракшас үчүн кәндәрилмиш дүјүнү овучлајыб иштаһла ичәри өтүрүрдү.

Һејрәтдән көзләри кәлләсинә чыхды, гејзлә бөјүрдү:

— Сән...мән...һансы чәсарәтлә...јејирсән?

Бһимасена һеч о тәрәфә бахмады да. Дүјүнү јејә-јејә:

— Чивилдәмә, — деди. — Иштаһамы позурсан. Јум ағзыны!

Ракшас аз галды һирсиндән партласын. Голлу-будаглы бир ағачы көкүндән чыхарыб вар күчүјлә Бһимасенанын күрәјинә ендирди. Анчаг онун һеч түкү дә тәрпәнмәди. Адамјејән һејрәтдән хејли вахт өзүнә кәлә билмәди. Бһимасена исә арабадакы дүјүнү тамам-камал јејиб гуртарды, әдәб-әрканла ағзыны силди вә гәддини дүзәлдиб, булуд кими долуб-долухсунмуш ракшасын үстүнә јериди.

Ракшас бир ағачы да көкүндән чыхарыб Бимасенаја тәрәф тулады, анчаг азмаң Панду оғлу ағачы һавадача тутду, сол әлиндә раһлајыб адамјејәнин габырғасына илишдирди. Ракшасын ағлы башындан чыхды, нәрилдәјиб пәһләваның үстүнә чумду, туташыб сүпүрләшдиләр. Ағачлар көкүндән голуб, дағлар јериндән ојнајыр, јер-көј ләрәјә кәлир, нәрә-журултудан гулағлар тутулуруду. Нәһәјәт, Бһимасена залым ракшасын ајагларыны јердән үздү, ону башы үзәринә галдырыб, ағзы үстә јерә чырпды, ајағыны адамјејәнин белинә гојуб елә басды ки, ракшас ики парча олду. Дәһшәтли бир нәрилти голду, адамјејәнин чаны ағзындан чыхды.

Бһимасена ракшасын лешини далына алыб, шәһәр дарвазасынын јанында јерә атды ки, чамаат онун өлдүјүнү өз кезләријлә көрүб даһа горхмасын.

Бу һүнәрдән хәбәр тутан шәһәр әһли пәһләванлар пәһләваны Бһимасенаны гаршыламаға чыхды, онун шүчаәтинә мин алгыш деди.

АДАХЛЫЛАР ЈАРЫШЫ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Күнләрин бир күнү Панду оғулларынын гулағына чатды ки, узаг Пәнчәл мәмләкәтиндә, шаһ гызына елчи дүшәнләрин бејүк јарышы олачаг, өзү дә Пәнчәлин шаһы бу јарыша Јер үзүнүн ән үнлү, ән күчлү чәнкавәрләрини дә вәт еләјиб. Дејиб ки, ким галиб кәлсә,

дурнајеришли, аһу бахышлы, сәдәф дишли, шәләлә сачлы, көзәл-
ләр көзәли Драупадини она верәчәк.

Мүдрих Јудһиштһира анасынын јанына кәлиб деди:

— Мөһтәрәм ана, мәсләһәтдирсә, биз дә бу јарышда иштирак
еләјәк. Ишдир галиб кәлсәк, гүдрәтли Пәнчәлин һөкмдары илә һәм
һоһум оларыг, һәм дә мүттәфиг.

Кунти чавабында деди:

— Ағыллы сөзләрдир. О кәсин ки, күчлү дүшмәни вар, кәрәк
күчлү дост тапмаг гејдинә галсын.

Гардашлар мәсләһәтләшиб бу јарышда бәхтләрини сынамағы
гәрәра алдылар. Аналары Кунтини дә көтүрүб јола дүшдүләр.

Онлар Пәнчәл мәмләкәтинин баш шәһәринә јахынлашдыгча,
јолларда издиһам артырды. һамы башкәндә тәләсирди. Әтраф шә-
һәрләрин сакинләри ағ өкүз гошулмуш арабаларда, кәндлиләр ајаг-
јалын, тоз галдыра-галдыра кедирдиләр. Башкәндә тәләсән рәгга-
сәләрин голбаг вә биләрзикләрнин аһәнкдар чинкилтиси көнүл ох-
шајырды. Мусигичи вә кәндирбазлар, иланәјнаданлар, су сатанлар,
мәмә јејәндән пәпә дејәнәдәк һамы башкәндә, адахлыларын јары-
шына тамаша еләмәјә чан атырды. "Чәкилин", "јол верин" сәслә-
риндән гулаг тутулурду. Адамлар бир ғыраға чәкилиб адахлылар
јол верирдиләр. Онлардан бә'зиси Күнәш кими ишыг сачан ғызыл
кәрдүнәләрдә, бә'зиси филләрин белиндә, даш-гашла бәзәдилмиш
кәчавәләрдә јол кедирдиләр.

Јер-јердән сәсләр учалырды:

— Сән бир көзәллијә бах! Адамын көзү гамашыр.

— Бу икидләрин габағында ким дајана биләр?

— Көр бир нечә чапыр?! Әсл шаһ баласыды!

Ғызыл кәрдүнәләрә, әзәмәтли филләрә һамы һејранлыгга та-
маша еләјирди. Садә брәһмән палтарында, тозлу јолла аддымлајан
беш гардаша исә һеч көзүнүн учу илә бахан да олмады. Ахы кимин
ағына кәләрди ки, бу заваллылар Јер үзүнүн ән гүдрәтли пәһлә-
ванларыјла јарышмаға чәсарәт еләјәр?!

Көз үстүнү күлә тутуб басдырсаг,
Ким биләчәк о очағын оду нә?
Нечә көррүк мирварини ғырмасаг,
Биз бахмасаг о мәрчанын ичинә?
Булуд кәлсә, көјүн үзү гаралса,
Көрмәк олмаз улдузларын һүсүнү.

Билмәк олмаз көјдә Ајмы учалыр,
Јохса Күнәш ишыг сачыр, динчәлир.
Нечә билмәк олар чичәк рәнкини,
Ачылмаса о тәзә-тәр гәнчәләр?

Панду оғуллары чәлтик зәмиләринин, чамышларын ағнадығы
ноһурларын, јохсул дахмаларын вә мөһтәшәм мә'бәдләрин јанын-
дан өтәрәк јаваш-јаваш башкәндә јахынлашырдылар. Нәһәјәт, узаг-

ларда көзэл бир шәһерин гызылы дамлары парлады. Гардашлар вә онларын мөһтәрәм анасы гала алагапысындан ичәри кечиб, көзәлликдә бәнзәри олмајан бир шәһәрә гәдәм басдылар. Сарај, имарәт вә көшкләр сәһәр күнәши кими һәртәрәфли нура бојанмышды, күчәләр суланмыш, јоллара күл-чичәк сәпилмишди.

Шаһ гызы Драупадијә елчи кәлмиш пәһләванлар, шанлы гәһрәманлар бөјүк мејдана, баһалы, атлаз парчадан гурулмуш чадырын алтына јығышмышдылар. Бә`зиси халы дөшәнмиш сәндәлләрдә әјләшмишди, бә`зиси дә мејданда вар-кәл едир, јарагларыны чинкилдәдә-чинкилдәдә мүштәри көзүјлә рәғибләрини сүзүрдү. Пәһләванларын дәбилгәләри мирвари вә сәдәфлә бәзәдилмишди, көзләри дә мәш`әл кими од сачырды. Јоғун биләкләриндә гызыл голбагар парылдајырды.

Күнәш оғлу Карна да, залым Дурјодһана башда олмагла, Каурав гардәшларынын јүзү дә пәһләванларын арасындајды. Дурјодһананын севинчи јерә-көјә сығмырды, елә билирди ки, Панду оғуллары Гатранлы сарајда јаныб күлә дөнүбләр, даһа бүтүн бу мәмләкәт, бу вар-дөвләт онунду; һәзз ала-ала дүшүнүрдү ки, инди онун сарајында бир хәзинә — кәнч вә көзәл Драупади чатышмыр. Архајын иди ки, јарыш баша чатдыгдан сонра шаһ гызы зәфәр чәләнкини мәһз она тәғдим еләјәчәк, онун гызыл кәрдунәсинә минәчәк. Бу гәнирсиз көзәлин диггәтини чәлб еләмәк үчүн даш-гашла бәзәдилмиш дәмир либас кејмишди, ловға-ловға мејданда кәзишир, өзүнү чамаата көстәрирди. Хам хәјаллара елә ујмушду ки, Панду оғулларынын кәлиб шәһар әһлине нечә гарышдығыны да көрмәди.

Јарыша тәшриф бујурмуш шаһлар вә шаһзадәләр чамаат гаршысында өз сәхавәтләрини нүмајиш етдирирдиләр: пул вә кејим пәјлајан ким, тамашачыларын башына овуч-овуч мирвари вә ноғул сәпәләјән ким. Јер үзүнүн ән көзәл һејваныны — ипәк түклү, кејран јеришли инәкләри һәдијә верәнләр дә аз дејилди.

Мејданы сәс-күј, уғулту бүрүмүшдү. Сәрин ајран, дадлы шәкәр гамышынын ширәси, ширин кәкә сатанларын һарајындан гулаг тутурду.

Тәбилләрин курултусу алтында рәғасәләр сүзүрдү, онларын ипәк кејимләри көј гуршағы кими минбир рәнкә чалырды. Мүғәнниләр ај чамаллы Драупадинин көзәллијини өјүрдүләр.

Пәһләванлар ағырлыг галдырыр, кәндирбазлар чамаатын башы үзәриндән чәкилмиш ипин үстүндә кәзишир, тулланыб-дүшүр, мин һогадан чыхырдылар. Ојунбазлар кәндириң бир учуну көјүн једдинчи гатына атыб, бу кәндирлә јухары дырмашыр, булудларын арасында көрүнмәз олурдулар. Илан ојнаданлар түтәк чалыр, ағулу иланлары сәбәтдән чыхарыб мусигинин аһәнкијлә ојнамаға мәчбур еләјирдиләр.

Јарышын башланмасыны һәсрәт вә интизарла көзләјән бу издиһам күнүн шәфәгләри алтында парылдајан, сәјрышан дәниз кими далгаланыр, уғулдајырды.

Шаһын өмријлә маһир усталар әчаиб бир гызыл һәдәф дүзәпт-мишдиләр. Һәдәф һүндүрә, булудлара галдырылмышды. Шаһын буруғу илә нәһәнк бир каман да дүзәлдилмишди, јалныз гејри-ади күчү олан пәһләван бу каманын јајыны чәкиб ох ата биләрди. Шаһ чар чәкдириб һамыја елан еләмишди: гызыны о гәһрәмана вәрәчәк ки, бу нәһәнк камандан ох атыб гызыл һәдәфи көзүндән вура билсин.

Башкәнддәки бајрам шәнлији дүз он беш күн чәкди. Он алтынчы күн күл-чичәкдән либас кејмиш ај чамаллы, инчәбелли Драупади мејданын ортасында гојулмуш гызыл тахта галхды. Шаһзәдә гыз он дерд кечәлик Ај кими ишыг сачырды, ири, гара, улдузлара охшајан көзләри адамы тилсимә салырды, баһал дејирди, бир дә бахым, Мејдана топлашмыш гәһрәманлар шаһ гызыны көрән кими бир көнүлдән мин көнүлә она вурулдулар, анладылар ки, индән белә онларын бахышлары вә гәлби әбәдилик бу көзәлә әсир дүшүб.

Тәбил, синч чалынды. Јарыш башланды. Шаһзәдәләр бир-бир мејдана чыхыр, бәхтләрини сынајырдылар. Гәһрәманларын бир бөлүјү мејдана гызмыш буға кими атылыр, бир бөлүјү тәнтәчәли мәрәсимдәки филләр кими ағыр-ағыр аддымлајыр, бир бөлүјү дә овуну пусан пәләнк кими синә-синә ох-јаја јахынлашырды. Һәр бири вар-күчүнү топлајыб, нәһәнк каманын јајыны чәкмәјә вә Көј үзүндә гызыл булуд кими ишылдајан һәдәфи вурмаға чалышырды.

Бунлар икидликдә ад чыхармыш, үнлү пәһләванлар иди, һамысы да шаһ вә чәнкавәрләрин адәтинә көрә Ај чамаллы Драупадини гол зоруна өзүнә арвад еләмәк истәјирди. Анчаг каманын јајыны ахырачан чәкмәјә һеч биринин күчү чатмады. Бир-бир рүсвај олуб гәм-гүссә ичиндә чадырын алтына гајытдылар.

Нөвбә Дурјодһанаја чатды. О, камана тәрәф кедәндә, ловға-ловға о јан-бу јана чөнүрдү ки, чамаат онун нөчә көзәл јараг-әсләһәси, дәмир кејими олдуғуну көрсүн...Дурјодһананын нәһәнк каманы јердән галдырмаға күчү чатды, анчаг јајы јарыја гәдәр чәкә билди. Бу дәмдә дәлиганлы Карна елә сүрәтлә мејдана шығыды ки, елә бил чамаатын башы үзәриндә шимшәк чахды. О, јајы демәк олар ки, ахыра гәдәр чәкә билди, анчаг бир түк гәдәр галмыш һејдән дүшүб әлиндән бурахды.

Мејдана сүкут чөкдү. Доғруданмы, бу јајы чәкмәјә һеч кәсин күчү чатмајачаг? Доғруданмы, јарышанлар арасында әсл гәһрәман јохдур?

Кејүн үзүндә һамыја ачыг верирмиш кими гызыл һәдәф парылдајырды: көзлә көрсән дә, охла вура билмирдин. Көзәлләр көзәли Драупади һәлә дә тахта тәрпәнмәз отурмушду, бир икид тапылмырды ки, кедиб онун әлиндән зәфәр зәнчирини алсын. Һамыны үмидсизлик бүрүмүшдү.

Белә оlanda, Панду оғулларынын ән көзәли, јараг ишләтмәкдә ән сәриштәлиси — Әрчуна габаға чыхды. О, парлаг шаһ кејиминә дејил, брәһмән — заһидләрин кејдији марал дәрисинә бүрүмүшдү.

О, дөрд бир тәрәфә — Драупадинин атасына, брәһмәнләрә, мејдана топлашыш чәнкавәрләрә еһтирамла баш ендириб, ох-јајын гојулдуғу тахта сары кетди. Шан-шөвкәтли шаһзадәләрин ичиндән сәсләр учалды:

— Кимди бу азғын? О һара кедир?

Һамыдан да бәрк Дурјодһана бағырырды:

— Бу диләнчи брәһмән һансы чәсарәтлә бизим кими шанлы гәһ-рәманларла јарышмаг истәјир? О, ох атмаг үчүн дејил, сәдәгә үчүн әлини узатмалыдыр.

Орада дајанмыш брәһмәнләр дејирдиләр:

— Бу ахмаг бүтүн брәһмәнләри рүсвај еләјәчәк. Бизим вәзифә-миз аллаһлара дуа еләмәк вә онларын шәрәфинә гурбан вермәк-дир. Саваш сәнәтиндән хәбәри олмајан бу чаван нијә бурнуну бил-мәдији ишләрә сохур? Нә гәдәр кеч дејил, тутуб сахлајаг, ону ох-јаја јахын бурахмаг олмаз.

Анчаг Әрчуна бу сөз-сөһбәтә мәнәл гојмады, гәтијәтлә ох-јаја јахынлашды. Чичәк ачмыш чаван ағачын будағы кими каманын үзә-ринә әјилди, асанлыгла јајы чәкиб, далбадал атдығы беш сәрраст охла гызыл һәдәфи көзүндән вурду.

Мејданы бүрүјән севинч долу бағыртылардан Јер титрәди. һәтта булудлар да шад олуб, јерә чичәк әләдиләр. Халгын севинчинин һәдди-һүдуду јох иди. Драупади зәфәр зәнчирәсини Әрчунанын бој-нуна салды, Әрчуна намуслу чәнкавәр јарышында уддуғу бу гәнир-сиз көзәлин әлиндән тутуб, анасы вә гардашларынын дурдуғу јерә јөнәлди.

Чәнкавәрләр буну өзләринә алчалма билиб, гәзәб ичиндә ајаға сычрадылар, јарагларыны силкәләјиб бағырдылар:

— Бизи бура чағырыблар ки, алчалдыб тәһгир еләсинләр?! Шаһ вә чәнкавәрләрин јасасына — ганунуна көрә, брәһмәнин бизимлә јарышмаға ихтијары јохду. Бу гоча шаһ гызыны диләнчи брәһмәнә әрә вермәклә мүгәддәс гануну позду, бизи хар еләди! О ез сучуну ганыјла јумалыдыр, өлдүрәк ону! Гызыны да ода атыб јандыраг, ма-дам ки, бәјәнмир һеч биримизи.

Чәнкавәрләр беләчә гышгыра-гышгыра, јарагларыны силкәләјә-силкәләјә гоча һөкмдарын үстүнә чумдулар. Шаһ әјәнларынын ча-нына горху дүшдү, кериләдиләр. Гәзәбләнмиш шаһзадәләри тутуб сахламаға һеч кәс үрәк еләмәди. Белә оlanda Әрчуна вә Бһимасе-на гызмыш шир кими габаға атылдылар. Әрчуна ох-јајыны галдыр-ды, Бһимасена голлу-будаглы бир ағачы дибиндән чыхарыб күрз кими башы үзәриндә һәрләмәјә башлады.

Бу һүнәр вә гүдрәти көрән шаһзадәләр һејрәтдән донуб галды-лар. Јер-јердән сәсләр учалды. Бири деди:

— Јох, јох, бунлар брәһмән дејил!

О бири онун сөзүнә гүввәт верди:

— Марал дәрисинин алтында чәнкавәр гүдрәти јатырмыш.

Үчүнчү сорушду:

— Бәс онда бу шанлы гәһрәманлар кимди?

Дөрдүнчүсү дә белә деди:

— Һәрках бизә чәнкавәр галиб кәлсә, буну өзүмүзә әсла алчалма билмәрик.

Беләчә, шаһзадәләр бир-бир Әрчунанын һүнәринә алгыш дөжәрәк, ғыраға дурдулар. Пандуларын анасы, шаһбану Кунти кәлини Драупадини көрәндә она елә кәлди ки, гаршысында көзәллик илә һәсинин өзү дајаныб. Кунти үзүнү оғулларына тутуб деди:

— Әрчунанын һүнәри бөјүк, бу шаһ ғызынын көзәллији бәнзәр сиздир. Анчаг мүгәддәс адәтә көрә, бөјүк гардаш аилә гурмајынча, кичик гардаш евләнә билмәз. Буна көрә гәрарым бөләдир ки, көзәлләр көзәли Драупади бөјүк оғлум Јудһиштһиранын арвады олсун. Сиз дә ону өзүнүзә бачы билин, гуллуғунда дурун, сајғы көстәрин, гој о, гајғы вә дәрд нә олдуғуну билмәсин, шад-хүррәм јашасын.

Сонра шаһбану Кунти беш икид оғлу илә биркә сараја — фүсункар Драупадинин атасынын көрүшүнә јолланды.

Јарышда оланлардан јалныз бир нәфәри Панду оғулларыны көрән кими танымышды. Бу шәхс Двараки мәмләкәтинин һөкмдары, адлы-санлы чәнкавәр вә ганун горујучусу Кришна иди.

КРИШНА ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Күнләрин бир күнү узаг вә көзәл Mathure шәһәриндә јерли һөкмдарын оғлу олду. Ушағын адыны Канса гојдулар. Демә, көрпәнин гәлбиндә залым бир иблис јува салыбмыш вә онун ады да Канса имиш.

Бу фәләкәтдән хәбәрсиз ата-ана ону шаһ оғлу кими тәрбијә едиб бөјүдүр, ән көзәл, ән үлви диләкләрини бу ушагла бағлајырдылар. Анчаг онларын севки вә гајғысына Канса кобудлуг вә гәддарлыгла чаваб верирди. Һәлә балача икән залым Канса онунла бир јердә ојнајан ушаглары дөјүб инчидир, сарај әјанларыны даша басыр, әлинә кечән чанлылара ишкәнчә верирди. Ән чох да онун зүлмүндән бачысы Деваки әзијәт чәкирди.

Канса јеткинлик јашына чатыб күчлү бир чәнкавәр олду. Атасыны тутуб зиндана салды, өзү шаһлыг еләмәјә башлады. Халг бу залым һөкмдардан олмазын зүлмләр керүрдү. Шәһәр мејданында күн чыхандан батаначан сучсуз адамлар асылыр, ган су јеринә ахырды.

Деваки дә бөјүјүб адлы-санлы бир икидин адахлысы олмушду. Гәдим адәтә көрә, бачыны кәрәк бөјүк гардаш әр евинә көчүрәјди. Буна көрә тој топлантысынын јухары башында Канса әјләшмишди. Гәфилдән онун гулағына бир сәс кәлди:

— Ај ахмаг, нијә өз әлинлә өзүнә гәбир газырсан? Бил вә аках ол

ки, бу евләнмәдән догулан сәккизинчи ушаг сәнин өлүмүнә баис олачаг.

Канса өнчә горхду, сонра бу горхуну кор бир гәзәб әвәз еләди. Хәнчәри сыҗырыб шаһмар илан кими бачысынын үстүнә атылды. Анчаг Девакинин адахлысы онун ајаглары алтына җыхылараг имдад истәди:

— Гиблеҗи-аләм, анд ичирәм ки, һәр дәфә ушағымыз оландә, кәтириб сәнә верәчәҗәм. Бу пак, зәиф җаратыҗа — доҗма бачына рәһм елә! О өлсә, мән дә өләрәм.

Залым Канса бачысынын әри кими икид вә күчлү бир пәһләваны итирмәк истәмирди, буна көрә Девакини әфв еләмәҗә разы олду.

О вахтдан кәнч ата-ана җени догулан огулларыны көз җашы төкәткә апарыб Кансаҗа верирдиләр. О да рәһм еләмәдән бу көрпәләри өлдүрүр, онларын ахан ганыны вә әзабларыны көрдүкчә руһу шад олурду. Бирчә Субһадра адлы гызчыгазы сағ сахламышды. Бәдбәхт ата-ананын пәнаһы вә тәсәллиси бирчә бу гыз иди.

Ахырда Девакинин әри залым шаһы алдатмаг гәрарына кәлди. Сәккизинчи ушаг догуландә буну шаһа демәди, көрпәни бир чобан арвадына сахламаҗа верди. Шан-шөвкәтли соҗдан олан бу ушаг беләчә, сарадан ғырагда, әлдән-ајагдаг узаг бир кәнддә җашаҗыб бөјүдү. **Демә**, Кришна адлы бу оғланын сурәтиндә танры Вишунун өзү җерә тәшриф кәтирибмиш, залым иблис Кансаны өлдүрмәк Кришнанын алнына җазылыбмыш. Буна көрә, аллаһлар она мөчүзә җаратмаг гүдрәтини бәхш еләмишди, о танрылар гәдәр көзәл, фил кими күчлү, дүнҗакөрмүш гочалар кими мүдрик иди, истәдиҗи дона кирир, гиҗәфәсини дәҗишә билирди.

Тезликлә Канса хәбәр тутду ки, Деваки ушагларындан бирини ондан кизләдиб. Кансанын буруғу илә һәр җери әләк-вәләк еләдиләр, анчаг ушағы тапа билмәдиләр. Залым шаһ бәрк гәзәбләнди, әмр еләди ки, өлкәдәки оғлан ушагларынын һамысы өлдүрүлсүн. Кансанын тәбәәләринин фәрҗадындан җер-көҗ ган ағлаҗырды. Анчаг залым шаһ һәлә дә сакитләшмәмишди. Горхурду ки, онун гәними олачаг ушаг чәлладларын көзүндән җаҗыһыб һардаса кизләнә биләр. Буна көрә, о, достлары иблисләри һүзуруна чағырыб буҗурду ки, Кришнаны ахтарыб тапсынлар, һиҗлә гуруб, мөһв еләсинләр.

Ифритәләрдән бири Кришнанын җерини өҗрәнәндә, ушағын һөч бир җашы да олмамашды. Көрпә евдә тәк иди — сүд анасы, чобан арвады Јасода инакләри сағмаҗа кетмишди. Ушаг бамбук нәннидә гурудулмуш балгабагдан дүзәлдилмиш ојунчагла ојаҗырды.

Ифритә узун, әјри дишләрини ағарда-ағарда, ушағы гучағына көтүрдү, истәди ки, әмиздириб иҗрәнч сүдүлә ону агуласын. анчаг Кришна җашына көрә чох ағыллы иди, ифритәнин кәләҗини анлаҗыб, онун дөшүнү елә бәрк дишләди ки, ифритәнин чаны ағзындан чыхды.

Башга бир ифритә пусуб Кришнаны мешәдә тапанда, ушағын артыг ики җашы варды. Ифритә ити чајнаглы әлләрини габаҗа уза-

дыб ушагын үстүнө атылды, анчаг Кришна чәлд әжилиб онун ајагын-
дан жапышды, башы үзәринә галдырыб ағача елә чырпды ки, ифри-
тәнин кәлләси чүрүк гоз кими партлады.

Үчүнчү бир иблис нәһәнк вә ыртчы гуш донуна кириб Кришна-
нын үстүнә шыгыды, ону димдижинә алыб һаваја галхмаг истәди.
Анчаг Кришнанын бәдени бирдән-бирә елә исиниб гызды ки, гуш
дәзә билмәјиб ону бурахды вә Кришна гушу богазлајыб ики парча
еләди.

Башга бир иблис исә чох зырпы бир боа илан олуб, Кришнаны
удду. Лакин ушаг иланын гарнында бөјүјүб-бөјүјүб, онун гарныны
ыртды.

Девакинин мәчүзәли оғлу һәлә ушаг икән бу чүр һүнәрләрлә
бүтүн өлкәдә ад-сан газанмышды.

Онун өмрү-күнү чобан ушаглары илә мүхтәлиф ојунларда
кечирди. Кришна онлара гошулуб мал-гара отарыр, орманы кәзиб-
долашыр, чајын ғырағына тимсаһлары чыратмаға кедирди. О елә
кәзәл түтәк чалырды ки, ешидән мәфтун олуб сәһрә дүшүрдү. Ары-
лар чичәкләмиш ағача нечә дарашырса, әтраф кәндләрин чобан
гызлары да еләчә онун түтәјинин сәсинә ахышыб кәлирди. Онлар
Кришнанын башына јығышыб, күн батандан сүбһә гәдәр бүтүн
кечәни Ај ишығында рәгс еләјир, Кришна да јорулмадан сәһрли
түтәјиндә бир-бириндән кәзәл һавалар чалырды.

Кришна бөјүјүб күчлү вә икид бир пәһләван олду. Бир дәфә елә
күчлү јағыш јағды ки, чајлар дашыб саһилиндән чыхды, бир аз да
кечсәјди, сел-су бүтүн мәмләкәти јујуб апарачагды. Белә оlanda,
Кришна нәһәнк бир дағы гопарыб, лејсан јағыш кәсәнә гәдәр чәтир
кими башы үзәриндә сахлады.

Канса ешидәндә ки, кәнч гәһрәманын һүнәр вә шәһрәти күн-
күндән артыр, бәрк горхуја дүшдү. Кришнаны товлајыб башкәндә
кәтирмәк вә орада ишини битирмәк фикринә дүшдү. О, Кришнаја
мәктуб кәндәриб, ону чәнкавәр јарышларына чағырды. Кришна ра-
зы олуб, Матһураја кәлди. Канса өлкәнин ән күчлү пәһләванларына
бујурду ки, Кришнаја һүчум еләјиб ону ғылынчла доғрам-доғрам
еләсинләр, ишди, күчләри чатмаса, вәһши филләри үстүнә бурах-
сынлар.

Анчаг мискин Канса бу әр икидин нечә күчлү бир пәһләван ол-
дуғуну һәлә билмирди, биләндә исә кеч иди. — Кришна нәинки пәһ-
ләванлары вә вәһши филләри өлдүрдү, Кансанын өзүнү дә чәһән-
нәмә васил еләди. Бундан сонра о, Кансанын узун илләрдән бәри
гаранлыг зинданда зүлм чәкән гоча атасыны кәтириб шаһлыг тах-
тында отуртду, өзү исә Двараки шәһәринин һөкмдары олду.

Шәр әмәл јијәләринин бир чохуну јох едән Кришна беләчә бүтүн
дүнјада һаггын вә әдаләтин чарчысы кими ад газанды.

Адахлыларын јарышындан сораг тутанда о да Пәнчәл мәмләкә-
тинин пәјтахтына кәлди. Брәһмән кәјиминдә олсалар да, Панду

огулларыны көрөн кими танымышды. Инди о, жахына келиб шаһбану Кунтијә еһтирамла тө'зим еләди, гардашларын һәр бирини бөјүк гәһрәман кими саламлајыб тәбрик еләди:

— Уғур диләјирәм сизә, әр икидләр! — деди. — Гој ад-саныныз Күнәш кими ишыг сачсын! Индән белә мәни өзүнүзә дост вә мүттә-фиг билин.

Беләчә, Панду огуллары јенилмәз бир чәнкавәрлә, мәрд вә чә-сур Кришна илә достлуг иттифагы бағладылар.

ПАНДУЛАРЫН ГАЈЫТМАСЫ ҺАГГЫНДА НЕКАЈӘТ

Ај үзлү Драупади илә Әрчунанын тој мәрасиминин вахты келиб јетишди. Пәчәлин сарај каһини тәнтәнәли ајинләрин ичрасына тә-дарүк көрмәјә башлады: өнчә мүгәддәс од јандырды, сонра одун јанына кәлинин әл-ајағына јахмаг үчүн бир габ хына, бәјлә-кәлинин башына сәпмәк үчүн бир габ дүјү гојду. Сарајын мәрмәр сүтунлары күл-чичәк, зәнчирәләрлә бәзәдилмишди, һәр јаны мүшк-әнбәр әтри бүрүмүшдү.

Шаһбану Кунти Әрчунаны јанына чағырыб деди:

— Оғлум, ән јахшы кејимләрини кејин, бир аздан адахлыны кут-сал (мүгәддәс) одун башына доландырачагсан. Гој нәсибиниз хош-бәхтлик олсун.

— Ана чан, башым ајағынын алтына, истәјини јеринә јетирә бил-мәрәм, — Әрчуна деди, — ахы сән өзүн демишдин ки, гәдим адәтә көрә бөјүк огул евләнмәјинчә кичик огул евләнә билмәз. Биз — шаһ өвладлары бу кутсал кәләнәји позсаг, халг нә дејәр бизә?! Гој Драу-падини кутсал одун башына бөјүк гардашым доландырсын. Төрә јаса (ганун) онун тәрәфиндәдир.

Кунти шад олуб деди:

— Ај мәним нәчиб оғлум! Сәнин сөзләрин әсл киши сөзүдү. Сиз беш гардаш бир ваһид бәдән, бир ваһид үрәк кимисиниз. Буна көрә сәнин өз гардашына кәлин кәтирмәјиндә һеч бир һагсызлыг јохду. Гој улу бабаларымызын кутсал адәтинчә кәбин кәсилсин.

Беләчә, илаһидән мүдриклик бәхш едилмиш Јудһиштһира ај үзлү Драупадинин әри олду. Инчә белли, аһу бахышлы бу дилбәр тој кечәси әһд еләди ки, индән белә бүтүн мәһрумијәтләрә әри илә бир јердә синә көрәчәк, она вәфалы өмүр јолдашы олачаг. Бәј вә гардашлары да анд ичдиләр ки, Драупадини көз бәбәји кими горуја-чаглар, јери кәлсә, онун јолунда чанларындан кечәчәкләр.

Тој мәрасими баша чатандан сонра Пәнчәлин шаһы Панду огул-ларына баһалы һәдијәләр верди. Дүшмәнләрин гәними Кришна да онлара аз тапылан бәхшишләр көндәрмишди. Бүтүн әһали тама-шаја дурмушду, јер-јердән сәсләр учалырды:

— Танрылара јарар һәдијәләрдир. Назик парчадан тикилмиш кејимләр көрүн нечә көзәлдир!..

— Саф гызылла ишләнмиш кәрдуналәри демирсән! Ики көз ис-
тәјир тамаша еләсин!

— Һәлә дағлара охшајан филләр...

— Сајсыз-һесабыз гуллар, кәнизләр...

— Гызыл үзәнкили атлар...

— Нә јахшы ки, шаһымызын белә гүдрәтли достлары вар.

— Бәли, әвәт. Индән белә кимин һүнәри вар өлкәмизә басгын
еләсин?!

Чамаат Драупадинин әрә кетмәсинә севинир, гүдрәтли Панду
оғулларынын шәһинә алгыш дејирди.

Бу никаһын сорағы кор Дһритараштранын гулағына чатанда о,
бәрк дилхор олду. Вәзир-вәкилләрини јанына чағырыб, онлардан
мәсләһәт истәди.

Шаһзадәләрин дүнја кәрмүш вә мүдрик улу бабасы Бһишма сөз
алыб деди:

— Гибләји-аләм, оғлун Дурјодһананын Пандулар гаршысындакы
сучларыны сән өзүн јумалысан. Виз елә билирдик онлар Гатранлы
сарајда јаныб јох олублар, анчаг инди өшидирик ки, аллаһлар онла-
ры һифз еләјибләр, демәли, улу танрылар да онларын тәрәфиндә-
дир. Јахшы олар, сән Панду оғулларыны сарајына дәвәт еләјиб
онлара сајғы вә нәвазиш көстәрәсән. Унутма ки, онлар сәнин гар-
дашын ушағлары вә бу өлкәнин һөкмдарларыдыр.

Вәзир Видура да онун сөзүнә гүввәт верәрәк сөйләди:

— Мәмләкәтин тән јарысыны Панду оғулларына гајтармаг кәрәк-
дир. О вахт сән һагг вә кунилији (әдаләти) бәрпа етмиш оларсан.

Шаһзадәләрин өјрәтмәни Дрона деди:

— Пандуларла әдавәт сахламаг бизә сәрф еләмәз. Ахы инди он-
ларын Пәнчәл шаһы вә Кришна кими гүдрәтли мүттәфигләри вар.

Бу мәсләһәтләр Дһритараштранын ағлына батды. Вәзири Виду-
раны Панду оғулларынын јанына көндәрди. Вахтилә өз ағыллы
мәсләһтијлә гардашлары өлүмдән хилас еләмиш мүдрик вәзир
һөкмдарын бу гәрарындан бәрк севинди, јубанмадан дөјүш араба-
сына миниб Пәнчәлин башкәндиңә јола дүшдү.

Бөләликлә, Панду оғуллары Драупади вә мөһтәрәм аналары илә
бирлиқдә вәтәнә гајытдылар.

Дурјодһана вә онун өзү кими намәрд дост-ашнасындан савајы
мәмләкәтин бүтүн әһалиси Панду оғулларынын гајытмасына севин-
ир, чалыб-охујур, шәнләнир, бир-бирләринә көзајдынлығы верир-
ди. Адама елә кәлирди ки, бу шадлығын, бу чал-чағырын сону ол-
мајачаг.

Панду оғуллары кәлиб Дһритараштранын һүзурунда дајандылар.
Кор һөкмдар үзүнү Јудһиштһираја тутуб деди:

— Еј мөһтәшәм Кунтинин икид оғлу, сөзләримә диггәтлә гулаг ас.
Бу гүдрәтли мәмләкәт бизә улу бабаларымыздан галмыш кутсал

јадикардыр. Халгын ағ күнү вә мәмләкәтин кәлишмәси наминә ву-
рушмалыҗы! Бунун үчүнсә аразыда бирлик олмалыдыр. Анчаг нә
етмәли! Тале бизә јар олмады. Сизинлә огулларымын ихтилафлары
јадыма дүшәндә гәлбими гәм-гүссә сарыр. Дурјодһана вә онун гар-
дашларыны динләјәндә көрүрәм ки, сиз һеч вахт барышыға кәлмә-
јәчәксиз. Буна көрә дә Панду вә Каурав огулларынын бир јердә ја-
шамасы мәсләһәт дејил. Сәлтәнәтин јарысыны сизә верирәм. Гој
улу бабаларымызын гәдим мәскәни Индрапрастһа сизин башкәнди-
низ олсун. Мән сөзүмү сөјләдим!

Нәчиб Јудһиштһира әјилиб кор әмисинин габағында јери өпдү,
адаләтли гәрара көрә она тәшәккүрүнү билдирди. Бундан сонра
Панду огуллары дөјүш арабаларына миниб, гәдим Индрапрастһа
шәһәринә уз тутдулар. Тезликлә әски шәһәрин харабалыглары јер-
риндә өз көзәллијилә дүнјанын бүтүн башкәндләрини кәлкәдә гојан
јени вә мөһтәшәм бир шәһәр учалды. Шәһәр һүндүр бүрчләр вә дө-
низ кими дәрин хәндәкләрлә әһәтәләнмишди. Онун ағ мәрмәр са-
рајлары Күнәш кими ишыг сачыр, мәбәдләри көј гуршағы тәк мин-
бир рәнкә чалырды. Һәр сәһәр күчәләрә күл сују сәпилирди, фәв-
варә, көл вә һовузлар әтрафа хош бир сәринлик јајырды. Базарла-
рында һәр чүр мал сатылырды, дүнјанын һәр јериндән тачирләр,
сөвдәкәрләр дәстә-дәстә ахышыб бура кәлирдиләр. Шәһәр әһли-
нин сәлигәли кәјими көз охшајырды. һамы зәһмәт чәкиб чалышыр,
фираванлыг күн-күндән артырды. Хош күзәрана вә боллуга сев-
нән адамлар Пандуларын мүдриклији шәһринә нәғмәләр, шәһрләр
гошурдулар.

Јудһиштһира шаһлыг тахтына чыхыб, гүдрәтли вә јенилмәз бир
һөкмдар олмушду. О һамыла мұлајим рәфтар еләјир, тәбәәләринин
гајғысына галырды. Халг арасында дејилирди ки, бу шаһ торпаг гә-
дәр сәбрили, көјләр гәдәр сәхавәтлидир.

ӘРЧУНАНЫН ЕВЛӘНМӘЈИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Күнләрин бир күнү Әрчуна шан-шөвкәтли Кришна илә керүшмәк
үчүн Двараки шәһәринә јолланды. Кришна Панду огулларындан ән
чох Әрчуна илә достлуг еләјирди. Һәр икиси јенилмәз гәһрәмән вә
јараг хиридарыјды. Көзәллик вә нәчибликдә тај-бәрабәрләри јох
иди. Онлар доғма гардашлар кими көрүшүб гучаглашдылар, һал-
әһвал тутдулар. Кришна бујурду ки, шанлы гәһрәмәнын кәлиши
мүнасибәтилә шәһәр бәзәдилсин. Двараки шәһәринин минләрлә
сакини күчәләрә чыхмышды ки, ону саламласын, өз севкиләрини
билдирсин.

Әрчуна вә Кришнанын күнләри овда, ејш-ишрәтдә кечирди.
Достлар јел ганадлы атларын белиндә адада горхунч габанлары

овлајыр, фил белиндә пәләнкләри говалајыр, пәј-пијада гызылгуш овуна чыхырдылар. Атдыглары һәр ох һәдәфә дәјирди, хәнчәрләринин зәрбиндән шимшәк чахырды.

Ахшамлар да мусигичи вә рәггасәләрин әһатәсиндә чај ғырағына, чимиб сәринләшмәјә кәлирдиләр. Дваракидәки һәјат сонун көрүнмәјән парлаг бир бајрама, битиб-түкәнмәјән ејш-ишрәт мәчлисинә дөнмүшдү.

Шәнликләрин бириндә Әрчуна Кришнанын бачысы, көзәл Сүбһадраны көрдү. Ғызын сачлары ајрылма көчәси кими зил гарајды, чөһрәси он дерд көчәлик Ај кими ишыг сачырды. Ғамышлығын ортасында битмиш инчә вә мави шанакулү кими о да камиллији вә кезәллији илә рәфигәләриндән сечилирди. Әрчуна бу дилбәри көрүб, бир көнүлдән мин көнүлә она вурулду. һәммин күндән Әрчуна иштаһасыны, јухусуну итирди, ову, ејш-ишрәти унутду. Бүтүн күнү јалғыз кәзиб долашыр, Сүбһадранын хиффәтини еләјирди.

кришна достунун бу һалыны көрүб сорушду:

— Еј шаһларын јарашығы, нијә кефсизсән? һеч үзүн күлмүр, көнлүн ачылмыр?

Әрчуна аһ чәкиб чавабында деди:

— Еј инсанларын үмидкаһы, мәкәр сән әз бачынын камиллијини кәрмүрсән ки, дәрдимин сәбәбини сорушурсан? Ахы онун бахышларына бирчә дөфә туш олмаг бәсдир ки, бу сөһрли көзләрин әбәди әсири оласан. О мәним арвадым олмаса, јашаја билмәрәм.

— һәркаһ дәрдин будурса, һесаб елә ки, һеч дәрдин јохмуш. Көрүрәм ки, бачымын да сәндән хошу кәлиб. Мәнә галанда исә сәнинлә гонум олмағы өзүмә шәрәф биләрәм.

Әрчуна шад олуб учадан деди:

— Сәнин сөзләрин чаныма мөлһәм кими јайылыр, мәни јөнидән һәјата гәјтарыр. Бачынла евләнмәк үчүн сәндән хејир-дуа диләјирәм.

— Амма бил вә акаһ ол ки, — Кришна деди, — ону адахлыларын јарышында әрә вермәк истәјирләр. һәркаһ бу јарышы көзләмәјә сәбрин чатмырса, ғызы оғурлајыб гачырмалысан. Бүтүн чәнкавәрләр бу чүр едирләр.

— Еләдир, дүнјанын һәр јериндән Дваракијә ахышыб кәлән адахлылары көрәндә ағлым башымдан чыхыр, — сонра да гәтијәтлә әлавә еләди. — Сән һағлысан, јубанмаг олмаз, икидә көзләмәк јарамаз.

Бир дөфә Әрчуна ешитди ки, Сүбһадра өз рәфигәләри вә күчлү кешикчи дәстәсинин мүшајјәти илә дағлардакы пөһрәлијә, чичәкләнмиш лианлара тамаша еләмәјә кедиб. Бу хәбәри ешитчәк Әрчуна чәлд ғызыл дөјүш арабасына миниб ғызын ардынча чапды.

— Меһрибан рәфигәләрим, олмаја туфан голуб? — дөјә Сүбһадра ғызылы ары бечәси кими ону араја алмыш ғызлардан сорушду. — Јери-көјү ләрзәјә салан курултуну ешидирсиниз?

Сүбһадра сөзүнү дејиб гуртармамыш Әрчуна ғызыл көрдунәдә

онларын башынын үстүнү алды. Көшикчилөр горху ичиндө жарагларыны атыб гачдылар. Күнөш кими ишыг сачан полад кәжимли гәһ-раман од пүскүрөн атлары әjlәди, бир көз гырпымында Сүбһадраны гамарлајыб кәрдунәjә басды. Гызын јан-јөрәсиндәкиләр көзләрини јумуб-ачынча јел ганадлы атлар гошулмуш кәрдунәни јериндө көрмәдиләр, јалныз узаг дағларын архасындан, әтүб-кечән туфанын әкс-сәдасы кими јаваш-јаваш сәнкијән курултуну ешитмәк олурду.

Әрчуна гачырдығы бу исмәтли вә утанчаг кәзәли өз сарајына кәтирди. Сүбһадра өз гајынанасыны, гајынларыны, шаһбану Драупадини бөјүк һөрмәтлө саламлады. Драупади ону доғма вә әзиз бачысы кими бағрына басыб деди:

— Гој һеч вахт сәнин әринин дүшмәни олмасын.

Сүбһадра чавабында деди:

— Гој танрылар шаһ Јудһиштираны да һәр чүр хата-бәладан нифз еләсин.

Сүбһадра һамы илә достлашыб Пандуларын сарајында шадхүррәм јашамаға башлады. Тезликлә Кришна да ора кәлиб бачысы үчүн баһалы тој һәдијјәләри кәтирди.

Тој шәнликләри заманы шәһәр әһлине сәјсыз-һесабысыз һәдијјәләр пәјланды, чамаат Пандуларын сәхавәтинә мин алгыш деди.

Тәләјин бәхш еләдији хош бир саатда Сүбһадранын оғлу олду. Ушағын адыны Әбһиман гојдулар. Әрчунанын сөвинчи јерә-көјә сығмырды. О, мәмләкәтин бүтүн сакинләринә гызыл бәзәкләр, баһалы парчалар, илхы-илхы ат, сүрү-сүрү инәк пәјлады.

Гајдаја-төрәјә әмәл ејләјән
Һаггыны алачаг бир күн ахырда.
Көзүтох, тәмкинли, әдәб-әрканла
Сүрәчәк өмрүнү о, хырда-хырда.

Јанылыб, јанылыб азан бир кәсә,
Көнлүндән шүбһәни атараг бир күн,
Дүз јола гајыдыб һәгигәт кәзсә,
Јенә өз һаггыны алачаг дүзкүн.

Һаггы-кунилији унудуб бүтүн,
Дүнјада зүлм әкән алчаг бигејрәт
Шәрәфсиз өлүмлә битириб өмрү,
Гаргыш газаначаг, бир дә ки нифрәт!

Дурјодһана исә һәр күн Индрапрастһејә өз күдүкчүләрини көн-дәрирди. О, Пандуларын һәр аддымыны изләјир, башга мәмләкәт-ләрин һөкмдарлары илә кәрүшләриндән сораг тутур, нә барәдә да-нышдығларыны сорушуб өјрәнир, ән кизли фикирләрини дә билмәјә чан атырды. О, Пандулары тахтан салмаг, бүтүн мәмләкәтин ша-һәншаһы олмаг үмидиндән һәлә дә әл чәкмәмишди. Пандуларын башкәндиндәки һәјатын, ајна суларында сүсән чичәкләри үзән ор-

ман көлү гэдэр көзөл опдугуну ешидэндә ағлы башындан чыхыр, гәзәбиндән дил-додағыны кәмирирди. Анчаг тезчә дә өз-өзүнә тохтаг верирди: "Гој олсун, бу узун сүрмәјечәк. Гојмарам онлар ағ күнлү јашасынлар. Заман өзү көстәрәр ки, диләјимә јетишмәк үчүн нә өтмәлијәм".

БӨЈҮК ГУРБАН МӘРАСИМИ НАГГЫНДА НЕКАЈӘТ

Јудһиштһира узун илләр әдаләтлә һөкмранлыг еләјиб бөјүк гүдрәтә јетди. Өлкәләриндә һәрч-мәрчлик һөкм сүрән, күнләрини ејш-ишрәтдә, савашларда кечирән бир чох шаһлары өзүнә табе еләди. Бүтүн дүнјада сәадәт чарчысы вә шәр әмәлләрин гәними кими ад газанды.

Күнләрин бир күнү Кришна она деди:

— Еј адил һөкмдар, сән бундан да јүксәк мәнсәбә — шаһлар шаһы адына ләјисән! Бүтүн мәмләкәтләрин шаһларыны һүзуруна чағырыб, онларын иштиракы илә аллаһлар шәрәфинә тәнтәнәли гурбан вермәк вә бунунла да Јер күрәсинин һөкмдары олмаг вәдәси чатмајыбмы? Өтрафына бах, бир көр өзкә мәмләкәтләрдә нечә ганунсузлуглар, чинајәтләр төрәдилир, мәнасыз савашларда нә гэдәр инсан гырылып, нечә-нечә шәһәр харабазарлыга чеврилир. Сәнә көнүллү табе олан шаһлар һагг-әдаләтин өзүнә тапынмыш олачаг, өлкәләри чичәкләниб инкишаф едәчәк.

— Мүдрик сөзләрдир, — Әрчуна досту Кришнаја тәрәфдар чыхды. — Һәркаһ сән шаһлар шаһы олсан, нәслимизин шан-шөһрәти бирә он артар, тәбәәләрин барыш вә сәадәтә јетәр.

Гүдрәтли Бһимасена әлавә етди:

— Бу шаһлардан ким өз халгынын хошбәхтлијинә көз јумуб сәнә бојун әјмәк истәмәсә, бизим гылынчымыза туш олар.

— Чох күман Чарасандһаны белә бир агибәт көзләјир, — Әрчуна онун сөзләринә гүввәт верди. — Бу намәрд өз күчлү ордусуна күвә-нәрәк, чох өлкәләри гарәт еләјиб, һөкмдарларыны да ја өлдүрүб, ја да зиндана салдырыб. О һәтта өзкә арвадларыны гачырмагдан да чәкинмир. Һәркаһ јер үзү бу шәрәфсиздән гуртуларса, онун бүтүн тәбәәләри бајрам еләр.

Бһимасена күрзүнү силкәләјиб учадан деди:

— Онда нијә отурмушуг? Чарасандһаја һүчум еләјиб өлдүрәк!

— Ону өлдүрмәк о гэдәр дә асан дејил, — Кришна деди. — Чарасандһа тилсимлиди. Буна көрә дә ән гүдрәтли шаһлар да она галиб кәлә билмир.

— Бизә онун һаггында даныш, — Јудһиштһира хаһиш еләди.

Кришна онлара белә бир әһвалат сөйләди:

— Бу шәрәфсизин атасы узун илләр өвлад үзүнә һәсрәт олуб. Аллаһлар она әвлад әта еләсин дејә ики арвадыны да көтүрүб бир

адаја, мүгәддәс заһидин јанына кедир вә она јалварыр ки, гурбаны-ны аллаһларын дәркаһына чатдырсын. Гурбан мәрасими заманы манго ағачындан јетишмиш бир мейвә гопуб јерә дүшүр. Заһид мей-вәни көтүрүб шаһа верир вә дејир ки, тән јары бөлүб ширәсини ар-вадларына ичирсин. Шаһ мүгәддәс заһидин дедији кими еләјир. До-гуз ај догуз күндән сонра шаһын һәр ики арвады доғур. Амма шаһ севинмәк әвәзинә гәм дәрјасына батыр. Чүнки һәр ана ушағын бир јарысыны дүнјаја кәтирмишди, елә бил бир ушағы ики јерә бөлмүшдүн, онлар ајры-ајрылығда нә нәфәс алыр, нә көрүр, нә ешидир, нә дә тәрпәнирди. Шаһын арвадлары кәнизи чағырыб бују-рурлар ки, бу ејбәчәр әт парчаларыны әскијә бүксүн, апарыб күчәјә атсын. Кәниз дејиләни еләјиб сараја гајыдыр. Демә о кечә бәрк ачмыш диши рақшас шәһәрә сохулубмуш, јемәјә адам әти ахта-рымыш. О, бүтүн шәһәри кәзиб долашыр, ахырда кәлиб сарајын јанына чыхыр. Ушағын бир јарысыны тапыб севинир: "О бири јары-сыны да тапыб бир јердә јејәрәм" — фикирләшир вә ачкөзлүклә јан-јерәјә бојланыр. Бир аз аралыда ахтардығыны көрүр. Һәр икисини јан-јана гојуб јемәк истәркән, бирдән көзүнүн габағында һәр ики һиссә бирләшиб бүтөв ушаг олур. Өзү дә бүтүн әламәтләри онун шаһ оғлу олдуғуна дәлаләт едир. Диши рақшас һејрәтдән донур. "Нә бөјүк мөчүзә" — фикирләшир. — Инди мән нә еләјим! Һәркаһ ону басыб јесәм, атасы јашадығымыз адаја од вуруб јандырар, бүтүн нәслим мөһв олар. Јахшысы будур, сәһәр ону апарыб шаһа верим", фикирләшдији кими дә еләјир. Шаһ бәрк севинир, рақшаса чохлу һәдијәләр вериб јола салыр. Сонра ушағы гучағына көтүрүб аллаһлара дуа еләјир. Беләликлә, ушаг сарајда галыб бөјүјүр. Һәр ики анасынын сүдүнү әмир, күчү бирә-ици артыр. Анчаг диши рақ-шас она нәфәс вердији үчүн дашгәлбли вә залым бөјүјүр. Јеткинлик јашына чатыб шаһлыг тахтына чыханда шәр вә зүлм јолуну тутур. Онун нә кими чинајәтләр төрәтдијини исә бајаг сизә данышдым.

— Бәс онда нијә ләнкијирик, — Әрчуна гышгырды, — кедәк ону өлдүрәк!

— Ону нечә дәфә гылынчла доғрајыблар, анчаг доғуланда ол-дуғу кими һиссәләри о дәгигә бирләшиб, ону ади јарагла өлдүрмәк олмаз.

— Онда мән ону бу әлләримлә боғуб өлдүрәрәм. — Бһимасена буну дејиб дејүш арабасына төрәф чумду.

Ајрылмаз достлар — Кришна вә Әрчуна да дејүш арабасына ми-ниб Бһимасенанын ардынча чапдылар. Чарасандһанын мәмләкәти-нә јетишиб, јан дарвазадан сараја дахил олдулар. Кәлиб залым һөкмдарын гаршысында мәрд-мәрдәнә дајандылар. Чарасандһа шаһ нәслиндән олан бу гәһрәманлары сајғы вә иззәтлә гаршылады, сүфрәјә дә вәт еләди. Анчаг Панду оғланлары јемәк-ичмәјә һеч ке-зучу да бахмадылар. Чарасандһа онларын үнванына хејли тәриф сөјләди, анчаг Пандулар она сүкутла чаваб вердиләр.

Чарасандһанын төөччүбүнү көрөн Кришна деди:

— Еј шаһ, бу ики шәхс кечә жарысына кими сусмагы әһд еләјиб, буна көрә өзүнү јорма. Әмр вөр, динчәлмәк үчүн онлары гонаг отагына апарсынлар.

Кечәјары оlanda Чарасандһа гонагларын јанына кәлиб сорушду: "Сиз кимсиниз? Бура нијә кәлмисиниз?" Даһа сусмаг олмазды. Буна көрә мәрд-мәрдәнә дедиләр:

— Биз сәнин дүшмәниник. Буна карә јан дарвазадан ичәри кир-дик, саламыны алмадыг, сүфрәнә јахын дурмадыг. Биз сәни өлдүрмәјә кәлмишдик. Чүнки сән һагг-әдаләтин дүшмәнисән, башга өлкәләри чапыб-талајырсан, әсир алдыгын шаһлары өлдүрүрсән. Даһа јетәр. Вуруша һазырлаш. Өзүн сеч: һансымызла дөјүшмәк истәјирсән?

Горху-һүркү билмәјән ловға Чарасандһа шир биләкли Бһимасенаны сечди. Елә ордача дөјүш башланды. Дөјүш нә дөјүш! Елә бил јазын ијини дүјмүш ики гызмыш фил кәллә-кәлләјә кәлмишди, елә бил ки, даг тогушурду. Нәһәнк гајалар кими курулту илә јерә дөјир вә гөјзли ширләр кими јенидән бир-биринин үстүнә атылырдылар. Он дөрд күн он дөрд кечә дөјүшдүләр, анчаг һөч бири дов кәлә билмәди. Он дөрдүнчү күн Чарасандһа јаваш-јаваш күчдән дүшдү. Буну көрән Кришна Бһимасенаја деди:

— Өчәли јетишди, битир ишини!

Бһимасена вар күчүнү топлајыб Чарасандһанын ајагларыны јердән үздү вә башы үзәриндә һәрләјиб јерә елә чырлды ки, залым шаһ ики парча олду.

Зиндандан гуртулан шаһлар, чәнкавәрләр вә рәијјәт бөјүк севинч ичиндә өз хиласкарына мин алгыш дедиләр. Динч һөјатда онлара вәфалы дост, дөјүшләрдә етибарлы јарагдаш олмаға анд ичдиләр. Чарасандһанын өлүмүнү һамы бајрам еләјирди. Бу намәрдин өлүмүнә јалһыз бир адам кәдәрләнирди. О да Чарасандһанын јахын досту вә онун кими гәддар вә зүлмкар олан Шишупала иди. Шишупала үрәјиндә Пандулар вә Кришнаја нифрәт бәсләјир, достунун интигамыны алмаг үчүн фүрсәт кәзирди.

Чарасандһаны өлдүрәндән сонра гәһрәман Пандулар өз пәјтахтларына гајытдылар.

Индрапрастһәдә һамы Бөјүк Гурбан бајрамына һазырлашырды. Бу тәнтәнәли мәрасимдән сонра Јудһиштһира шаһлар шаһы елан олуначаг иди вә о бири һөкмдарлар онун гызыл тахты өнүндә сәдагәт анды ичәчөкдирләр. Дүнјанын һәр јериндән һөкмдарлар бура ахышырдылар. Каурав гардашлары да Јудһиштһиранын сарајына тәшриф бујурмушдулар. Онлары улу бабалары гоча Бһишма, өјрәтмәнләри Дрона, бир чох достлары вә јарагдашлары мүшајиәт едирдиләр. Күнәш оғлу Карна, бәднијјәт Шишупала да гонагларын арасындајды.

Панду оғуллары сараја кәләнләри ән әзиз гонаг кими гаршыла-

яр, онлара һәр чүр һөрмәт көстөрирдиләр. Һәр гонаға әл-үзүнү ју-јуб сәринләмәк үчүн су, әјнинә кејинмәк үчүн әтир гоҳујан баһалы кејим, јанғысыны сөндүрмәк үчүн шәрбәт верилирди.

Бүтүн шаһлар бир јерә топлашандан сонра Јудһиштиһра үзүнү Кришнаја тутуб онун әзәмәт, һүнәр вә күчүнү өјмәјә башлады. Мәчлис әһли дә јер-јердән тәсдиг еләди ки, Кришна һәгигәтән аллаһлара барабәр бир гәһрәмандыр, өз камиллији илә Јер үзүнү ну-ра бојајыр.

Бирчә шаһ Шишупала гәзәблә јериндән сычрајыб Јудһиштиһра-нын сөзүнү кәсди:

— Ај ахмаг, башына адам гәһәтдир ки, бу чобанла өјүнүрсән? Нә чоҳдур бу мәчлисдә шан-шевкәтли, һүнәрли шаһлар ки, Кришна һеч онларын әлиһә су төкмәјә јарар дејил. Шаһ гардашларым! Мән сиздән сорушурам: бу чобанын нәји биздән артыгдыр? Биз ушаглыгдан ат чапмышыг, .гылынч ојнатмышыг, бүтүн ганунлары әзбәр өјрәнмишик, о исә мал отарыб, бир дә түтәк чалыб. Нијә сусурсунуз? Көрмүрүсүнүз ки, бизи бура алчалтмаг үчүн јығыблар?

Бу сөзләрдән сонра мәчлисдә бир сәс-күј галхды ки, елә бил ики орду үз-үзә кәлмишди. һамы бағырыр, әлләрини јөлләдир, јарагла-рыны силкәләјирди. Мәчлис әһлинин бир гисми Шишупаланы ја-манлајыб Кришнаны тәрифләјир, бир гисми дә Јудһиштиһраны го-наглара сајғысызлыгда тәгсирләндирирди.

Белә оlanda Јудһиштиһра үзүнү улу бабасы Бһишмаја тутуб деди:

— Шаһларын бу гәзәби мәни јаман нараһат едир. Горхурам шу-луғлуг дүшә, Бөјүк Гурбан мәрасими позула. Инди мән нејләјим?

Бһишма чавабында деди:

— Бир бах Кришна нечә сакитдир, елә бил јухуја далыб. Буна кө-рә дүшмәнләри јатмыш ширин һәндәвәриндәки көпәкләр кими мы-рылдајыр. Бу мискин Шишупала инди өзүнү шир кими апарыр, анчаг Кришнанын бармаг тәрпәтмәји кифајәтдир ки, о, јенидән дөнүб кө-пәк олсун. Буна көрә һеч нәдән горхма: ит һүрәр, карван кечәр.

Өткәм вә ловға Шишупала ағсаггал Бһишмаја чоҳ кобуд чаваб верди:

— Ај кафтар, бары сән динмә, сарсаглајыб нәслини рүсвај еләмә! Јазыг о кәсләрә ки, сәни өзләринә ағсаггал, башчы сечибләр. Дүз де-јибләр ки, кор кора јол көстәрир. Сән нә чәсарәтлә чарыглы чобаны тәрифә тутурсан? О нә һүнәр көстәриб ахы? Ушаглыгда сөһбәтини ешитдијим газа охшајырсан сән. Бу газ дәниз гушларына хејир иш көр-мәји — онун үчүн дәрјадан балыг тутуб кәтирмәји өјрәдибмиш. Гагајы-лар далғалара баш вуруб балыг овладығы заман онларын саһилдә бахымсыз галмыш јумурталарыны оғурлајыб јејирмиш. Билирсән ахырда дәниз гушлары бу газын башына нә ојун ачдылар? Түкләрини јолуб күләјә вәрдиләр. Еј Јер үзүнүн ән шәрәфсиз мәхлуғ, буну мөһ-кәм јадында сахла вә һеч вахт бош јерә выгылдама!

Бу сөzlәри ешидәндә гәзәбдән Бһимасенанын көзләри бир чүт көз кими алышыб-јанды, гашларынын арасына чај кими дәрин гырышлар чөкдү. Голајланыб Шишупаланы вурмаг истәди. Анчаг гоча Бһишма һавадача онун әлини тутуб гојмады.

— Јох, Бһимасена, — деди, — инсан чилдинә кирмиш бу чанава-ры елдүрмәк сәнин алнына јазылмајыб. Ону башгасы өлдүрәчәк. Бил вә акаһ ол ки, Шишупала доғуларда, дәрәд әли вә үч көзү вармыш. Бу ејбәчәрлији көрән анасы дәрәд чәкиб аглајырмыш. Анчаг кечәләрин биричдә гулағына гејбдән сәс кәлир: "Аглама, әксинә, севин ки, сәнин олуну һеч кәс өлдүрә билмәјәчәк. Јер үзүндә јалныз бир нәфәр ону өлдүрә биләр", — Шишупаланын анасы сорушур: — "Үрәјимә даг чәкәчәк о адамы бәс мән нечә таныјым?" Сәс чаваб верир: "Тезликлә дүнјанын һәр јериндән сизин сараја гонаглар кәләчәк. Сән ушағы бир-бир гонагларын дизи үстүнә гојарсан. Начаг ки, ушағын ики артыг голу гопуб дүшдү вә үчүнчү көзү јоха чыхды, о вахт бах көр ушаг кимин гучағындајмыш. һәмин адам кәләчәкдә сәнин оғлунун гатили олачаг". Шишупаланын анасы дејилән кими еләјир вә өрәнир ки, оғлу Кришнанын әлиндә өләчәк. һәмин о Кришнанын ки, индичә Шишупала ону чобан дејә өлә салырды.

Бу һекајәти ешидән Шишупала ә'фи илан кими гывырылыб ачылды, гәзәблә Кришнаја деди:

— Сәни вә сәнин кими шәрәфсизи өјәнләрин һамысыны дејүшә чагырырам!

Бу сөзләрин Шишупаланын ағзындан чыхмағы илә Кришнанын әлиндәки үлкүч кими ити дәмир лөвһәнин парылдамағы бир олду. Лөвһә һавада парлаг гөвс чызыб Шишупаланын башыны үздү. За-лым шаһ илдырым вурмуш гаја кими јерә сәрилди.

Һамы баша дүшдү ки, Шишупала һаглы чәзасына чатды. Ганун биличиси Јудһиштһираја, мүдрикләр мүдрики гоча Бһишмаја, Јер үзүнү шәрәдән гуртаран Кришнаја бөјүк һөрмәтлә тә'зим еләдиләр, сонра да сакитчә гајыдыб јерләриндә әјләшдиләр.

ДУРЈОДҺАНАНЫН ЈЕНИ СУИ-ГӘСДИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Бөјүк Гурбан мөрасими баша чатдыгдан сонра чәми шаһлар Индрапрастһе шәһәрини төрк едиб өз мәмләкәтләринә гајытдылар. Каурав гардашлары да чыхыб кетдиләр. Дурјодһана исә тамаһ гурдуну өлдүрмәк үчүн һәлә бир мүддәт Панду оғулларынын сарајында галыб јашады. О бүтүн күнү сараја кәзиб-долашыр, гәдим дөвр гәһрәманларынын мисилсиз һүнәрләрини тәсвир едән бир-бириндән көзәл дивар рәсмләринә һејранлыгла тамаша едир, сарај рәггасәләринин мәһарәтиндән зөвг алырды. Пәнчәрә вә ејванлары бәзәјән гаш-дашы, отагларда ишыг сачан гызыл шамданлары, сәр-

төвлөдө сахланылан чинс атлары, дүшмөнлөрүн үрәжинә горху салан дейүш филләренин сайыр вә фикирләширди:

"Һәрках бу вар-дөвләт мәним, јалныз мәним олсајды, Јер үзүнүн бүтүн шаһлары Јудһиштһиранын дејил, мәним ајағларыма дөшөнәр, мәнә сәдагәт анды ичәрди. Инди јалныз овучларыны чүтләмәклә мәни саламлајан вә бир нечә кәлмә дә кәсмәјән бу мәғрур Драупади о вахт һүзурумда кәниз гәдәр мүти олар, әз ширин нәғмәләријлә мәни фејзијаб едәрди".

Дурјодһана сәһәрдән ахшама гәдәр бөлә фикирләрлә әлләшир, арзусуна чатмағ үчүн мин чүр тәдбир төкүрдү.

Күнләрин бир күнү Панду оғуллары вә бүтүн сарај әһли гаршысында күлүнч вәзијәтә дүшәндән сонра Дурјодһананын һирс-һиккәси даһа да артды.

Бу белә олду. Сарајы кәзәркән отағларын бириндә кәзәл бир чарховуз көрдү. Чарховузун сују думдуру иди, әтрафа хош бир сәринлик јајырды. О, палтарынын әтәјини галдырды ки, суја кириб бир аз сәринләсин. Анчағ су нә кәзирди? Ајағы суја јох, буллур дөшәмәнин бәрк вә һамар сәтһинә тохунду, сүрүшдү, аз галды кәлләси үстә јерә дәјсин, илан кими гывырлды, мүвазинәтини күчлә сахлады. Һәмишә дәвә тәки тәшәххүслә ләкләјән бу ловға шаһын нечә әл-гол атыб гывырлдығыны көрәнләрин һамысы гәһгәһә чәкиб күлдү.

Хәчаләт вә гәзәбдән башыны итирмиш Дурјодһана сарај бағына гачды ки, орада төк кәзиб, сакитләшсин. Бир аз кетмишди ки, буллур бир кәл көрдү. Кәлүн ғырағында Бһимасәна нәһәнк ағачын кәлә-көтүр будағларына охшајан әзәләли голларыны кениш ачарағ архасы үстә узаныб, динчәлирди. Гардашлары да јанындајды. Дурјодһана кәстәрмәк истәди ки, бу дәфә она кәләк кәлә билмәјә-чәкләр; ајағыны кәлүн дөшәмә зәнн етдији парлаг сәтһинә басмағы илә шаппылтыјла суја дүшмәји бир олду; демә бу, әсл кәл имиш.

Бһимасәнанын көј курултусуну андыран гәһгәһәсиндән көјүн булудлары пәрән-пәрән дүшдү, Әрчунанын күлүшү исә дағ чајынын шырылтысына охшајырды. Гәзәбләнмиш Дурјодһана керијә дәнүб, јенидән сараја тәпилмәк истәди, анчағ јөнә бәхти кәтирмәди: һава кими шәффаф, көзлә көрүнмәјән буллур гапыјла кәллә-кәлләјә кәлди. Башынын зәрбиндән гапы тәјбатај ачылды вә Дурјодһана салонун ичиндән гача-гача кечиб, гаршысында јөнә о чүр гапы көрдү. Әлләрени габаға узатды ки, гапыны итәләјиб ачсын. Анчағ әлләри боша чыхды, үзүстә јерә сәрилди, чүнки гапы тәјбатај ачығ иди.

Дурјодһана гәзәб ичиндә Индрапрастһени тәрк едиб өз пайтахтына гајытды. Анчағ она күлән нөкәр вә гулларын гәһгәһәси һәлә узун мүддәт гулағындан чәкилиб кетмәди. Дајаз кәлмәчә ғызмар күнүн алтында гурудуғу кими Дурјодһананын гәлби дә Пандулара олан нифрәтдән гурујуб даша дәнмүшдү. О, бамбук гәфәсдәки шир кими өзүнү ора-бура чырпыр вә јалныз бир шеј арзулајырды — Панду-

Бу сөзләри өшидәндә гәзәбдән Бһимасенанын көзләри бир чүт көз кими алышыб-јанды, гашларынын арасына чај кими дәрин ғырышлар чөкдү. Голајланыб Шишупаланы вурмаг истәди. Анчаг гоча Бһишма һавадача онун әлини тутуб гојмады.

— Јох, Бһимасена, — деди, — инсан чилдинә кирмиш бу чанава-ры өлдүрмәк сәнин алнына јазылмајыб. Ону башгасы өлдүрәчәк. Бил вә акаһ ол ки, Шишупала доғуланда, дөрд әли вә үч көзү вар-мыш. Бу өјбәчәрлији көрән анасы дөрд чәкиб аглајырмыш. Анчаг кечәләрин биричдә гулағына гөјбдән сәс кәлир: "Аглама, әксина, севин ки, сәнин сәлуну һеч кәс өлдүрә билмәјөчәк. Јер үзүндә јал-ныз бир нәфәр ону өлдүрә биләр", — Шишупаланын анасы сорушур: — "Үрәјимә даг чәкәчәк о адамы бәс мән нечә таныјым?" Сәс чаваб верир: "Тезликлә дүнјанын һәр јериндән сизин сараја гонаглар кә-ләчәк. Сән ушағы бир-бир гонагларын дизи үстүнә гојарсан. һачаг ки, ушағын ики артыг голу гопуб дүшдү вә үчүнчү көзү јоха чыхды, о вахт бах көр ушаг кимин гучағындајмыш. һәмин адам кәләчәкдә сәнин оғлунун гатили олачаг". Шишупаланын анасы дејилән кими еләјир вә өјрәнир ки, оғлу Кришнанын әлиндә өләчәк. һәмин о Кришнанын ки, индичә Шишупала ону чобан дејә әлә салырды.

Бу һекајәти өшидән Шишупала әфи илан кими гыврылыб ачылды, гәзәблә Кришнаја деди:

— Сәни вә сәнин кими шәрәфсизи өјәнләрин һамысыны дејүшә чағырырам!

Бу сөзләрин Шишупаланын ағзындан чыхмағы илә Кришнанын әлиндәки үлкүч кими ити дәмир лөвһәнин парылдамағы бир олду. Лөвһә һавада парлаг гөвс чызыб Шишупаланын башыны үздү. За-лым шаһ илдырым вурмуш гаја кими јерә сәрилди.

Һамы баша дүшдү ки, Шишупала һаглы чәзасына чатды. Ганун биличиси Јудһиштһираја, мүдрикләр мүдрики гоча Бһишмаја, Јер үзүнү шәрдән гуртаран Кришнаја бөјүк һөрмәтлә тә'зим өләдиләр, сонра да сакитчә гајыдыб јерләриндә өјләшдиләр.

ДУРЈОДҺАНАНЫН ЈЕНИ СУИ-ГӘСДИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Бөјүк Гурбан мәрасими баша чатдыгдан сонра чәми шаһлар Ин-драпрастһе шәһәрини тәрк едиб өз мәмләкәтләринә гајытдылар. Каурав гардашлары да чыхыб кетдиләр. Дурјодһана исә тамаһ гур-дуну өлдүрмәк үчүн һәлә бир мүддәт Панду оғулларынын сарајын-да галыб јашады. О бүтүн күнү сарајы кәзиб-долашыр, гәдим дөвр гәһрәманларынын мисилсиз һүнәрләрини тәсвир едән бир-бириндән көзәл дивар рәсмләринә һејранлыгла тамаша едир, сарај рәггасәләринин мәһарәтиндән зөвг алырды. Пәнчәрә вә өјванлары бәзәјән гаш-дашы, отагларда ишыг сачан гызыл шамданлары, сәр-

төвләдә сахланылан чинс атлары, дүшмәнләрин үрәјинә горху са-лан дејүш филләрини сајыр вә фикирләширди:

"Һәркаһ бу вар-дөвләт мәним, јалныз мәним олсајды, Јер үзүнүн бүтүн шаһлары Јудһиштһиранын дејил, мәним ајагларыма дөшәнәр, мәнә сәдагәт анды ичәрди. Инди јалныз овучларыны чүтләмәклә мәнә саламлајан вә бир нечә кәлмә дә кәсмәјән бу мәғрур Драупа-ди о вахт һүзурумда кәниз гәдәр мүти олар, өз ширин нәғмәләријлә мәнә фејзијаб едәрди".

Дурјодһана сәһәрдән ахшама гәдәр белә фикирләрлә әлләшир, арзусуна чатмаг үчүн мин чүр тәдбир төкүрдү.

Күнләрин бир күнү Панду оғуллары вә бүтүн сарај әһли гаршы-сында күлүнч вәзијәтә дүшәндән сонра Дурјодһананын һирс-һиккәси даһа да артды.

Бу белә олду. Сарајы кәзәркән отагларын бириндә көзәл бир чарховуз кәрду. Чарховузун сују думдуру иди, әтрафа хош бир сә-ринлик јајырды. О, палтарынын әтәјини галдырды ки, суја кириб бир аз сәринләсин. Анчаг су нә кәзирди? Ајағы суја јох, бүллур дөшәмә-нин бәрк вә һамар сәтһинә тохунду, сүрүшдү, аз галды кәлләси үстә јерә дәјсин, илан кими гыврылды, мувазинәтини күчлә сахлады. һәмишә дөвә тәки тәшәххүслә лекләјән бу ловға шаһын нечә әл-гол атыб гыврылдығыны көрәнләрин һамысы гәһгәһә чәкиб күлдү.

Хәчаләт вә гәзәбдән башыны итирмиш Дурјодһана сарај бағына гачды ки, орада тәк кәзиб, сакитләшсин. Бир аз кетмишди ки, бүллур бир көл кәрду. Көлүн ғырағында Бһимасена нәһәнк ағачын кәлә-көтүр будагларына охшајан әзәләли голларыны кениш ачараг архасы үстә узаныб, динчәлирди. Гардашлары да јанындајды. Дурјодһана көстәрмәк истәди ки, бу дөфә она кәләк кәлә билмәјә-чәкләр; ајағыны көлүн дөшәмә зәнн етдији парлаг сәтһинә басмағы илә шаппылтыјла суја дүшмәји бир олду; демә бу, әсл көл имиш.

Бһимасенанын көј курултусуну андыран гәһгәһәсиндән көјүн бу-лудлары пәрән-пәрән дүшдү, Әрчунанын күлүшү исә даг чајынын шырылтысына охшајырды. Гәзәбләнмиш Дурјодһана керијә дәнүб, јенидән сараја тәпилмәк истәди, анчаг јенә бәхти кәтирмәди: һава кими шәффаф, көзлә көрүнмәјән бүллур гапыјла кәллә-кәлләјә кәлди. Башынын зәрбиндән гапы тајбатај ачылды вә Дурјодһана салонун ичиндән гача-гача кечиб, гаршысында јенә о чүр гапы кәрду. Әлләрини габага узатды ки, гапыны итәләјиб ачсын. Анчаг әлләри боша чыхды, үзүстә јерә сәрилди, чүнки гапы тајбатај ачыг иди.

Дурјодһана гәзәб ичиндә Индрапрастһени тәрк едиб өз пајтахты-на гајытды. Анчаг она күлән нөкәр вә гулларын гәһгәһәси һәлә узун мүддәт гулағындан чәкилиб кетмәди. Дајаз көлмәчә гызмар күнүн алтында гурудугу кими Дурјодһананын гәлби дә Пандуларә олан нифрәтдән гурујуб даша дәнмүшдү. О, бамбук гәфәсдәки шир кими өзүнү ора-бура чырпыр вә јалныз бир шеј арзулајырды — Панду-

лардан интигам алмаг, онлары шөһрәтдән, әзәмәтдән, нәләри вар-са, һамысындан мөһрүм еләмәк!

Һәмин кунлар Кауравларын сараына Дурјодһананын дајысы Шакуни гонаг кәлмишди. О да бачысы оғлу кими бәднијәт вә залым, түлкү кими һијләкәр вә фәндкир иди. Дурјодһананы һәмишә бәд әмәлләрә сөвг еләјирди. Дурјодһана да һәр бир ишдә онунла мәсләһәтләшир, онун сөзү илә отуруб-дурурду.

Инди дә үзүнү Шакунијә тутуб ачы-ачы килејләнмәјә башлады:

— Гурбанын олум, дајы, даһа дөзә билмәрәм. Белә кетсә, ја өзүмү ода атыб јандырачағам, ја да ағу ичиб өзүмү елдүрәчәјәм. Дүшмәнләрим күнү-күндән күчләнир, үстүмүзә ајаг ачыр, мәнсә ар-вад кими сакитчә отурмушам, тамаша еләјирәм...Белә кишиликмә олар?! Онларын гәләбәләри вә өз уғурсузлуғларым јадыма дүшәндә төпәмдән түстү галхыр, мәнә мәсләһәт вер: нечә еләјим ки, Пандуларә галиб кәлим?

Һијләкәр Шакуни чавабында деди:

— Онларә галиб кәлмәк барәдә дүшүнмә. Сән артыг нечә дәфә буна чәһд еләмисән, анчаг тале һәмишә онларә јар олуб. Јадындамы, гурдугун кәләк? Истәјирдин гызыл күчүнә онлары әлә аласән, бир-биринин үстүнә салышдырасән. сонра да ајры-ајрылагда мәнә еләјәсән. Ахыры нә олду? Кәләјин баш тутдуму? Јадындады, дәлиганлы достун Карна о вахтлар нә дејирди? "Ләнкимә. Нә гәдәр ки, Пандуларын гүдрәтли мүттәфигләри вә күчлү ордусу јохдур, зирәк тәрпән, гошун чәк үстләринә, дејүшдә әз! Унутма ки, икид үчүн бир ганун вар — о да һүнәр, чәсарәтдир!" Лакин сән Карнанын мәсләһәтини ешитмәк истәмәдин. Дүзкүн дә еләдин! Чүнки зор һесабына Пандуларә галиб кәлмәк мүмкүн дејил.

— Бәс онда нә еләјим? Онларын ханәданыны нечә дағыдым, вар-дөвләтини нечә әлә кечирим? Еһ, атам бу гоча Бһишманын вә Видуранын мәсләһәтләринә нијә гулаг асды ахы? Биз мәмләкәтин јарысыны Пандуларә вермәсәјдик, онлар неч вахт белә бир гүдрәтә јетә билмәздиләр.

Түлкү кими һијләкәр олан Шакуни деди:

— Гәм јемә. Јудһиштһираја дејүшсүз-филянсыз галиб кәлмәјин үсулуну билирәм.

Дурјодһана шад олуб учадан деди:

— Сән бу сөзләринлә мәнә јени һәјат верирсән, еј Јер үзүнүн әшрәфи! Сөјлә, тез сөјлә, бу нә үсулдур белә вә биз нә етмәлијик?

— Һамыныз унутмусунуз ки, шаһларын билкәси — ән мүдрики вә адили олан Јудһиштһиранын бир зәиф чәһәти вар. Бу зәиф дама-рындан тутсаг, ону сәнә табе олмаға мәчбур еләрик.

— Ди тез ол де, даһа сәбри-гәрарым галмады, — Дурјодһана дајысыны тәләсдирди. — Онун зәиф чәһәти нәдәдир?

— Зәр ојунуну севмәјиндә. Бүтүн ојунларын шаһы олан бу ојуну ганун-төрә гадаға еләмир. Ону шаһлар да ојнаја биләр, әскәрләр дә

вә бу, онлара хәләл кәтирмәз. Анчаг Јудһиштһира бу ојуну кәләк-сиз-филансыз, тәмиз ојнаыр. Онун зәиф чәһәти дә елә бундадыр. Һамыја бәллидир ки, бу ојунда мән һамыны удурам. Сорушма, буну нечә едирәм, анчаг ону дејә биләрәм ки, нә инсанлар, нә танрылар арасында мәнә тән ојунчу јохдур. Мән Јудһиштһираны асанча уда биләрәм.

Дурјодһана һәдсиз севиниб учадан деди:

— Ај сәни шад хәбәр оласан! Дедијин кими еләрик. Анчаг бу ишин бир әммасы вар: Јудһиштһираны бура ким дә'вәт еләјәчәк? Мән чағырсам, кәлмәз, чүнки ону чох тәһгир еләмишәм.

— Атандан хаһиш елә, о чағырсын. Јудһиштһира кор әмисинә чох һәрмәт еләјир, онун сезүндән чыхмаз.

Беләликлә, бу ики бәдәмәл сөзү бир јерә гојуб кор Дһритараш-транын барикаһына јолландылар.

Биринчи Шакуни сөзә башлады:

— Еј гиблеји-аләм, вәлиәһдин Дурјодһананы һүзуруна кәтирми-шәм, јазыг бојуну бүкүб дајаныб, чөһрәси һималајын зирвәси кими ағаппаг ағарыб, көзләринин аташи үстүнә су чиләнмиш од кими сөнүб, синәсини аһлар, һенкүртүләр дидиб-дағыдыр.

Гоча Дһритараштра бәрк нараһат олуб сорушду:

— Бәс бу дәһшәтли дәрдин сәбәби нәдир? Бәлкә кимсә вәлиәһ-димин гәлбинә тохунуб, јахуд ону әсәбиләшдириб?

— Јох, гиблеји-аләм, сәнин оғлуну мәнв едән ағунун ады башга-дыр. Онун гәлбинә бир истәк һаким кәсилиб. О өз истәјинә чатмаса, мәнв ола биләр!

— Һә, Һә, мәнв оларам, — Дурјодһана зарыды. — Һәркаһ мәнә кәмәк еләмәсән, өзүмү елдүрәчәјәм.

— Үрәјин тохтаг тапсын дејә, мән һәр шејә һазырам, — шаһ деди. — Де көрүм нәдир диләјин?

— Шан-шөвкәтли һөкмдар Јудһиштһира илә зәр ојуну ојнамаг! Чапарлара әмр елә, јубанмадан кедиб ону бураја чағырсынлар.

— Һәркаһ бу сәнә фәрәһ кәтирәрсә, мән разыјам. Гој елә бу күн-дән бәнналар зәр ојуну үчүн көзәл бир ймарәт тикмәјә башласын-лар. Гој дүнјанын бүтүн өлкәләринә чапарлар кәндәрилсин: шаһла-ра бизим саламымызы јетириб десинләр ки, мән онлары бура, ја-рыша бахмаға дә'вәт едирәм.

Кор шаһ сөзүнү дејиб гуртармамыш дашјонан аләтләрин таггыл-тысы ешидилди, шәһәр дарвазаларындан бөјүк бир фил карваны чыхды. Филләрин белиндә отуран чодарлар карваны мешәјә тәрәф јөнәлтдиләр ки, имарәт тикмәк үчүн палыд, гоз, әтирли сәндәл ағачы вә бамбук гырыб кәтирсинләр. Јолларда тоз галдыра-галдыра дөрд бир сәмтә гасидләр чапдылар. Бүтүн мәмләкәтә хә-бәр јайылды ки, нәчиб Јудһиштһира зәр ојунунда иштирак етмәк үчүн тезликлә башкәндә тәшриф бујурачаг.

Дурјодһананын севинчи јерә-көјә сығмырды. Севинирди ки,

мәсләһәт үчүн фәндкир Шакунијә мұрачиәт еләмәкдә јанылмајыб.
О, өз амиси илә фәхр еләјирди. Ахы балыгчы өз торуну палма
сачагларындан мәһарәтлә һөрдүјү кими, әмиси дә өз нитг вә фи-
кирләрини инчә-инчә, бөјүк усталыгла тохујуб дүшмәнә тор гур-
мағы бачарырды.

Ким ки, бу дүнјада һәр ан сүрүнүр,
Тор гурур, рәмл атыр, каһ гују газыр, -
Өзүнү чох ишә вермир һеч заман,
Чалышыр ки, олсун һазыра назир!

Иланын гојнунда исинир илан,
Гурдларын дишинда гуландыр өлән!
Чаггалдыр чаггалла гоша улајан,
Гарғадыр гарғајла гисмәти бөлән!

ЗӘР ОЈУНУ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Зәр ојуну үчүн имарәтин тикилиб гуртармасына аз галанда,
Дурјодһана јенә кор Дһритараштранын јанына кәлди. Атасыны дилә
тутмаг истәјирди ки, өз јеринә Шакунинин ојнамасына разылыг вер-
син.

Дһритараштра ону күләр үзлә гаршылајыб деди:

— Оғлум, көнлүн шад олдуму? Ахы бир аздан сән зәр ојунунда өз
мәһарәтини көстәрә биләчәксән! Севинирсәнми?

— Мән јалныз она севинирәм ки, ојун үчүн белә бир кезәл имарәт
тикилиб, — Дурјодһана дилини сүрүдү, — анчаг бу кифајәтдирми ки,
сызлајан үрәјим тохтаг тапсын?

— Инди шикајәтин нәдәндир? Сән дәмәк олар ки, бүтүн истәклә-
ринә јетмисән. Бир аздан Јудһиштһира да бура кәләчәк, бу имарәт-
дә гардаш кими көрүшәчәксиниз. Мән дә сизә бахыб фәрәһлә-
нәчәм.

— Аһ, мөһрибан ата! Мән онунла гардаш кими нечә көрүшә би-
ләрәм? Гардашлар арасында бәрабәрлик олмалыдыр ки, бир-бири-
ләринә пахыллыг еләмәсинләр. Мәнсә Индрапрастһедә көрдүјүм
чаһ-чәлалы һеч чүр утуда билмирәм.

— Өзкәсинин вар-дөвләти сәнин нәјинә кәрәкдир? Мәним нәјим
варса, һамысы сәниндир, — кор атасы Дурјодһананы дилә тутмаг
истәди.

— Јох, јох, орада көрдүкләрим ајры аләмди. Бөјүк Гурбан мәра-
симинә кәлән шаһлар билсәјдин Јудһиштһираја нечә һәдијјәләр,
бәхшишләр кәтирмишдиләр; бели гызыл кәчавәли сечмә филләри,
јәһәр үзәнкиси гаш-дашла бәзәдилмиш илхы-илхы атлары, бујнуз-
лары гызыла тутулмуш әкүз сүрүләрини, мүшк-әнбәрлә долу гызыл
чамлары, ән икид чәнкавәрләрин јухусунда көрмәдији мисилсиз
јараг-әсләһәни мән нечә утуда биләрәм?!

— Бәс бу вар-дөвләти нә јолла әлдә етмәк олар? — кор шаһ сорушду. — Дејирәм, бәлкә биз дә тәнтәнәли Гурбан бајрамы дүзәлдәк, башга елкәләрин шаһларыны бура дәвәт еләјәк? О вахт сәнин дә вар-дөвләтин бирә он артар.

— Јох, ата, — Дурјодһана деди, — бу мүмкүн иш дејил. Чүнки гүдрәтли шаһларын һамысы Јудһиштһираја итаәт еләјиб она тапыныб. Белә бир һалда онлар бизим һимајәмизә нечә сығына биләrlәр? Јох, ата, мән башга јол сечмәлијәм, өзү дә бу ишдә мәнә көмәк еләмәлисән, ахы биз бир-биримизә бағлы ики гајыг кимијик: мән мәһв олсам вә Кауравлар зәифләсә, сән дә мәһв оларсан, сүлаләмиз дә!

Дһритараштра кәдәрлә сорушду:

— Мән нә еләмәлијәм?

— Изн вер, Јудһиштһира илә дајым Шакуни ојнасын. Бу ојунда онун тајы-бәрабәри јохдур. О ојнаса, һәкмән гардашыма галиб кәләр, онун әмлакыны, вар-дөвләтини удуб верәр мәнә.

— Һәркаһ бунунла үрәјин тохдаг тапарса, разыјам, Шакунијә сөјлә ки, мән ондан бизим адымыздан ојнамағы хаһиш едирәм.

Јудһиштһира Кауравларын сарајына гонаг кәлмәк дәвәтини аланда чох фикирләшди. Үрәји дејирди "кетмә", амма шаһ вә чән-кавәрләрин гәдим адәтинә көрә ојундан бојун гачырмаг да олмазды. Чох көтүр-гојдан сонра дејүш арабасына миниб, гардашлары вә Драупади илә биркә Дһритараштранын сарајына јола дүшдү.

О, шаһларын мәчлисинә варид олуб, һамыны бејүк сајғы илә сәламлады, сонра салонун ортасында, халчанын үстүндә әјләшди. Шакуни дә кәлиб, онунла үзбәүз әјләшди вә Јудһиштһираны гызышдырмаг үчүн белә деди:

— Еј шаһ, сән мүдриклик вә чәсарәтин өзүсән. Буна көрә дә гәрар гәбул етмәлисән ки, биз нечә ојнајачағыг. Ахы аз ојунчу тапылар ки, удузма ачысыны вә гәләбә севинчини сакит гаршылаја билсин. Илдырым ағачы көкүндән нечә сарсыдырса, гәләбә вә мәғлубијәт дә инсан гәлбини еләчә ләрзәјә кәтирир. Бәлкә, ојнамасаг јахшыдыр.

— Мән гәләбә үчүн әлмүрәм, мәғлубијәтдән дә горхмурам. Киши удар да, удузар да, тәки әлиәјрилик еләмәсин, тәмиз ојнасын.

— Онда сөјлә, сән ахыра гәдәр ојнамаға һазырсанмы? Ахы өзүн дә билирсән ки, удмаг еһтирасы сәни, ја мәни диләнчи вәзијәтинә дүшәнәнчән ојнамаға сөвг едә биләр.

— Билирәм. Мән шаһларын бу парлаг мәчлисинә кәлмәмишәм ки, јарымчыг гачам, башла.

Ојун башланды.

— Еј шаһлар шаһы, сән нәдән ојнајачагсан? — Шакуни сорушду.

— Бах, бу сечмә мирвариләрлә сүсләнмиш гызыл тачдан! — Јуд-
һиштһира чаваб верди.

Шакуни зәрләри овчунда гарышдырыб атды вә севинчлә деди:

— Мән уддум!

— Инди дә хөзинәмдәки гаш-дашла долу мүчрүләрден ојнајырам,
— Јудһиштһира деди.

Аз кечмиш икинчи дәфә Шакунинин сәси учалды:

— Мән уддум!

— Алмазларла бәзәдилмиш дејүш арабамдан вә күмүш наллы
дөрд чүт гошгу атымдан ојнајырам.

Үчүнчү дәфә Шакунинин севинч долу сәси учалды:

— Мән уддум.

— Чаван, күчлү, әлиндән һәр чүр иш кәлән јүз мин гулдан ој-
најырам.

Јенә Шакунинин сәси учалды:

— Мән уддум. Инди нәдән ојнајачагсан?

— Дејүш филләримдән. Дүшмәнләрин гала диварларыны бир
һәмләјә учуран, дејүш вахты өзүнү суда балыг кими һисс еләјән,
дөзүмлү вә јенилмәз мин сечмә филдән!

— Мән уддум! Инди нәдән ојнајачагсан?

— Чәнкавәрләрим вә онларын чәнк арабаларындан ојнајырам.

— Мән уддум!

— Бүллур сарајымдан вә сарајымдакы хөзинәләримдән ојна-
јырам.

— Мән уддум!

Һәмишә һагг-әдаләтин кешијиндә дуран Јудһиштһиранын инди
Шакунинин фәнд-фе'лијлә фәлакәтә сүрүлдүјүнү көрән мәчлис әһ-
ли һәјәчана кәлди. Е'тираз сәсләри учалды. Мүдриг вәзир Видура
үзүнү кор шаһа тутуб деди:

— Еј гиблеји-аләм, нијә бујурмурсан ки, ојун дајандырылсын?
Көрмүрсән ки, Јер үзүнүн ән бөјүк һөкмдары мәһв олур? Мәкәр ан-
ламырсан ки, о мәһв олса, тез-кеч Кауравлар да мәһв олар?! Ол-
сајды көзләрин, онда көрәрдин ки, дүшмәнләрин гәними Бһимасе-
нанын јумруглары дүјүнләниб, Өрчунанын гәзәбдән көзләри ган
чәкиб; Накула вә Саһадева исә гылынча әл атыблар! Өвладларына
рәһмин кәлсин, әмр вер, ојун дајандырылсын.

Севинч вә сәбирсизликдән титрәјән Дурјодһана бу сөзләри
ешитчәк чәлд деди:

— Ата, ата, гулаг асма Видуранын сөзләринә, о әввәлләр Панду
шаһла достлуг еләјиб, инди дә онун өвладларына гаһмар чыхыр.
Кәрәк ону чоҳдан өлкәмиздән говајдыг, сәнсә онун һәрзә-һәрзә сөз-
ләринә гулаг асырсан. Бу бојда вар-дөвләти удмуш адамы һансы
фәлакәт көзләјә биләр?! Бу күн кејдәки бүрчләрин, улдузларын та-
ле дүзүмү дә бизә фәлакәт дејил, уғур вә хошбәхтлик вә'д едир.

Видура давам еләди:

— Еј шаһ, жадындамы, сәнин бу бөјүк оғлун доғуларда чагал ки-
ми нечә улајырды?! Һамы дејирди ки, бүтүн нәслинә фәлакәт кәти-
рәчәк, чамааты ғырғына верәчәк. Бил вә акаһ ол ки, Дурјодһана до-
нуна кирмиш чагалдыр сәнин сарајында јашајан. Әмр вер, ојун
дајандырылсын.

— Јох, јох, ата, — Дурјодһана ғышгырды, — гој ојун давам еләсин.
Вә ојун давам еләди.

— Инди нәдән ојнајачагыг, еј шаһ? Мәғлубијјәти бојнуна алыб,
сарајы рүсвајчылыгла тәрк етмәк вә дәси јетишмәјибми? — Шакуни
истеһза илә сорушду.

— Мән өз мәмләкәтимдән ојнајырам. Удсан, мәмләкәтим дә, тә-
бәәләрим дә, өлкәмизин бүтүн сәрвәтләри дә сәнин олсун!

Мәчлис әһлинин һәјечандан нәфәси ғысылды. Һамы јериндә до-
нуб ғалмышды, дәһшәт ичиндә Јудһиштһираја бахырды. Әтрафа
чөкмүш лал сүкутта зәрләр шагылдады, сонра Шакунинин тәнтәнә
долу сәси ешидилди:

— Мән уддум!

Дурјодһана јериндән сычрајыб севинч ичиндә атылыб-дүшмәјә
башлады. Көзләри һәрисликлә парлајыр, ловға-ловға әтрафына
бојланырды.

"Бөјүк гардашым вар-јохумузу удузду, — Бһимасена фикирләшди,
— амма дәхли јохду, елә илк дөјүшдә удуздугларынын һамысыны
гајтарачағам."

"Ејб етмәз, горхуја сәбәб јохду, — Әрчуна фикирләшди, — нә гә-
дәр ки, бир јердәјик, хошбәхтлик дә бизимлә олачағ".

Дурјодһана бармағыны Јудһиштһираја тушлајарағ:

— Бу диләнчи инди нәдән ојнајачағ? — ғышгырды. Бу сөзләрдән
Јудһиштһирананын үзү ағаппағ ағарды. — Һамыныз шаһидсиниз ки,
с ахыра гәдәр ојнамаға сөз вермишди. Инди нәдән ојнајачагыг? Һа-
ны онун сәрвәти?

— Мәним ән бөјүк сәрвәтим — гардашларымдыр, — Јудһиштһира
ләјагәтлә чаваб верди. — Мән кичик гардашым, шир үрәкли, буға
кими гүввәтли, көзәл-көјчөк Накуладан ојнајырам.

— Мән уддум, — Шакуни бағырды. — Бу күндән Накула бизим гу-
лумузду. Даһа нәјин вар?

— Бир кичик гардашым да вар — Саһадева. Накула кими онун да
ғылынч ојнатмагда тајы-бәрабәри јохдур. Үстәлик дә шаһлара аид
јасалары — ганун-төрәни өзбәр билир. Мән ондан ојнајырам.

Јудһиштһира икинчи гардашыны да удузуб, гәм дәрјасына
батды.

Чәнкавәрлик адәтинә көрә, ојунчунун аз-маз варидагы, лап бир
чырыг һәсири ғалыбса, ојундан чыха билмәз. Инди нејнәсин, кимдән
көмәк истәсин? Онун тәғсири үзүндән гардашларыны горхунч бир
тәле көзләјирди. Бу тәле гара булуда дәнүб көзләрини тутмушду вә
о бир чыхыш јолу көрә билмирди.

— Һә, нолду? — Шакуни истехза илә сорушду. — Сусмагла мәни шүбһәҗә салырсан. Горхурам, удуздугларыны вермәк истәмәҗәсән. Бә'зән ојнамаг еһтирасы адамын башыны елә думанландырыр ки, вердији вә'ди дә унудур. Инди нәдән ојнаҗачагсан? Ојнамаға бир шејин галыб, јохса һамысыны удуздун?

— Јох, јох, һәлә вар, — һеч вахт дилинә јалан кәтирмәјән Јудһиштһира ләјагәтлә чаваб верди. — Инди мән јараг хиридары Әрчунанан ојнајырам. О Әрчунанан ки, маһир бир гајыгчы кими бизи бөјүк дөјүшләрин гасыргалы дәрјасындан сағ-саламат кечириб; о Әрчунанан ки, чевиклик вә часарәтдә тајы— бәрабәри јохдур. Мән ондан ојнајырам.

Һеч бир дәгигә кечмәмиш Јудһиштһира Әрчунунаны да удузду:

— Олуб-галанымдан, дүшмәнләрин гәними Бһимасенанан ојнајырам. Јер үзүнүн чәми чанлылары арасында Бһарата сојундан олан бу фил мисаллы гәһрәмандан күчлүсү јохдур. Инди ондан ојнајырам. Зәри ат!

Шакуни зәри атыб:

— Мән уддум, — деди, — инди нәдән ојнаҗачагсан?

— Мәним даһа һеч нәјим јохду. Һәр шеји удуздум. Бир гуру чаным галыб. Һәркаһ бу дәфә дә удсан, өзүнү удузмыш адам нә еләмәҗә борчлудурса, ону еләмәҗә һазырам.

Шакунинин зәрләри атмасы илә фәлакәт һалгасыны нәчиб Јудһиштһиранын боғазына салмасы бир олду.

Шакуни истехза илә деди:

— Бир көр нечә ағыр күнаһа батдын — өзүнү удуздун! О чүр вәридатын, сәрвәтин ола-ола нә үчүн елә алчаг јол сечдин?

— Мәним һеч нәјим јохду. Мән өмрүмдә јалан сез кәтирмәмишәм дилимә, инан ки, даһа һеч нәјим јохду.

— Нечә јохду? Бәс Драупади? Пәнчәл шаһынын о мәғрур гызыны, өз арвадыны унутмусан? Мәкәр арвад өз әринин малы дејил? Бәхтини сына, арвадындан ојна, бир дә көрдүн бәхтин кәтирди, удуздугларынын һамысыны — гардашларыны, вар-дөвләтини өзүнә гајтардым. Һә, нечә сөздү?

Салону дәһшәтли бир инилти долашды. Һамы көзләјирди ки, Јудһиштһира нә чаваб верәчәк.

— Јахшы, сән дејән олсун. — Јудһиштһира ағыр-ағыр дилләнди.

— Мән Драупадидән ојнајырам. Гој мәним сон үмидим көзләри пајыз шанакулүнүн ләҗәјинә охшајан бу гадын олсун. Гадынлара хас бүтүн камиллик вә ләјагәтләр онда чәм олуб. О, мәнә беш оғул бәхш едиб. Јер үзүндә Драупадидән көзәли јохду. Мән ондан ојнајырам, гој ојун баша чатсын.

— Мән уддум, — сонунчу дәфә Шакунинин сәси ешидилди вә о артыг кәрәксиз олан зәрләри кәнара туллады.

— Фәлакәт! Дәһшәт! Рүсвајчылыг! — Јер-јердән сәсләр учалды. Вәзир Видура үзүнү әлләри илә өртүб, һөнкүр-һөнкүр ағлады. Гоҗа

Бһишма башыны ашағы салды, елә бил бу рүсвајчылығы о өзү еләмишди. Шаһзадәләрин мүәллими көзләрини јумду — каш кор олајды, өз шакирдләринин — ағлы вә камалы илә фәхр өләдији Панду оғулларынын гул кими гумара гојулуб удуздугуну көрмәјәјди.

Мәчлис әһлиндән јалныз Дурјодһана вә Карна галиб әдасы илә гәһгәһә чәкиб күлүр вә гузғун кими Пандуларын башына һәрләнир-диләр.

Бһарата сојунун ән јахшы оғулларына — Пандулара бөјүк фәләкәт кәтирмиш бу ојун беләчә баша чатды.

Дүнјанын малына көзүнү дикән
Көр нечә бәдбәхтдир мүфлис оларкән!
Ағылла дүнјаны дерк едән бир кәс
Өмрүн зәрбәсіндән сарсыла билмәз!

ДРАУПАДИНИН АЛЧАЛДЫЛМАСЫ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Дурјодһана мәғрур Драупадинин әлиндән бәрк јанығлы иди. Инди әлине кирәвә дүшмүшдү, ачығыны чыхмаға тәләсирди;

— Кедин, Јудһиштһиранын о дикбаш арвадыны бура кәтирин! Гој кәлиб һәјәт-бачаны сүпүрсүн.

Мүдрик Видура дөзмәди:

— Ај мәл'ун, — учадан деди. — Нијә анламырсан ки, ону алчатмагла өз әлинлә өзүнә гәбир газырсан? Бамбук чәми бир дөфә, өлүмүндән аз өнчә чичәкләјир, көрүнүр сәнин дә әчәл дәммин чатыб ки, бу чүр әл-гол ачмысан. Икид басдығыны кәсмәз, ону тәһгир еләмәз. Сән Пандуларын вар-дөвләтини боа кими уддун, уддугларыны гусдуранда көзлә ки, боғазын јыртылмасын. Бу намуссуз әмәлин сәни бирбаша гәбир евинә апарар, өзүн чәһәннәм, бүтүн Кауравлары да ораја сүрүкләјирсән. Јетәр, әл сахла! Бәд әмәлләринин, күнаһларынын сајыны артырма.

Мүдрикләр јахшы дејибләр: сөзүнү о адама сөјлә ки, сәни ешитмиш олсун. Дурјодһана гоча вәзирин өјүд вә нәсиһәтини гулагардына вуруб меһтәринә әмр еләди:

— Јери, шаһ гызы Драупадини тә'чили бура кәтир.

Меһтәр мәғрур Драупадинин һүзуруна кәлиб деди:

— Дур, дүш габағыма. Һөкмдарын сәни көзләјир, она гаравашлыг еләмәлисән. Сән даһа шаһ арвады дејилсән, әрин сәни гумара гојуб удузду.

— Илаһи, гулағым нәләр ешидир?! Мәкәр шаһ бир шөј тапмады ки, мәндән ојнады?

— О, әввәл бүтүн вар-дөвләтини, мәмләкәтини, гардашларыны, өзүнү удузду, сонра да сәни. Һөчәт еләмә, дүш габағыма кедәк.

— Јох, кетмирәм. Тәк кет, кет о гумәрбаздан соруш ки, һансымызы даһа тез удузду; мәни, јохса өзүнү.

Мөһтәр Јудһиштһирадан буну сорушанда, дашдан сәс чыхды, мәглүб шаһдан сәс чыхмады. Онун әвезинә намәрд Дурјодһана дилләнди:

— Гој Пәнчәл шаһынын гызы өзү кәлиб сорушсун. Биз дә онун әријлә сөһбәтинә гулаг асыб фејзијаб олаг.

Чаванлығы үзүндән надан Карна шагганаг чәкиб күлдү.

— Һә, һә, чәлд ол, кет ону кәтир бура, бир аз әјләнәк!

Мөһтәр јенидән Драупадинин јанына гајыдыб деди ки, ону шаһларын мәчлисиндә көзләјирләр.

Јер үзүнүн бәзәји олан бу гадын итаәткарлығыла:

— Мәни шаһлар дејил, ачы тәләјим көзләјир, — деди — Хаһиш едирәм, бир дә ора кет вә соруш ки, Кауравлар мәнимлә сәјғыјла давраначаглар?

Дурјодһана буну ешидәндә гәһгәһә чәкиб күлдү:

— Сән, бир гудурғанлығы бах! — Сонра үзүнү гардашына тутуб деди: — Душшасана, кет, бизим о кәнизи сачындан тутуб сүрүјә-сүрүјә кәтир бура.

Душшасана: "Итаәт борчумдур" дејиб кетди. Кобуд сөзләрлә Драупадијә бујурду ки, архасынча кәлсин, Драупади бу тәһгирә дөзмәди, һөнкүр-һөнкүр аглајыб әндәруна тәрәф гачды. Арсыз Душшасана архадан она чатыб, сачларындан јапышды. Инчә әтир гоһујан ипәк һөрүкләрини биләјинә долады вә бир кәниз кими сүрүјә-сүрүјә кәтириб Дурјодһананын ајаглары алтына атды.

Палтары чырылмыш, сачлары дағылмыш Драупади үзүнү Кауравлара тутуб гәзәблә деди:

— Танрылар бу кунәһи чәзасыз гојмаз, бары онларын гәзәбиндән горхун! Сачларымы јолмајын, палтарымы чырмајын — Панду оғуллары буну сизә бағышламаз, о вахт һеч бир гүввә, һәтта танрыларын мәрһәмәти дә сизи гуртара билмәз.

Дурјодһананын кобуд гәһгәһәси бу сөзләрин чавбы олду. Һәр ишдә достуну тәглид едән Карна да Драупадини әлә салыб күлдү. Душшасана исә әл атыб онун әјниндәки либаслары чырмаға башлады. Белә оlanda, јанаглары һәјадан од тутуб јанан Драупади үрәјиндә е'чазкар Кришнаны көмәјә чағырды: "Улу Кришна! Үмидим сәнәдир. Чәнкавәр шәрәфи ганунлары илә әл-голу бағланмыш Панду оғуллары нә сөзлә, нә әмәл илә мәнә көмәк едә билмәзләр. Сән — иблисләрин гәними, јер үзүнү фитнә-фәсаддан тәмизләјән шанлы гәһрәман, бәс сән нијә бу дар күнүмдә көмәјимә кәлмир-сән?!"

Елә һәмин анда гүдрәтли Кришнанын сәһри илә Драупадинин әјниндә бәр-бәзәкли, мүшк-әнбәр гоһујан кејим пејда олду. Душшасана бу палтарлары чырдыгча, һәјадан јанаглары күз алмасы кими гызармыш Драупадинин әјниндә јениси пејда олур, зәриф бәдәнини көзләрдән кизләдирди.

Бу вахт шир биләкли, дағ чүссәли Бһимасена сычрајыб галхды.

кей курултусуну андыран сәслә дәһшәтлi бир анд ичди:

— Еј јер үзүнүн чәми чәнкавәрләри! Ешидин сөзүмү, һәлә индијә гәдәр һеч кәс белә анд ичмәјиб. һәркаһ елә илк дөјүшдә бу залымын синәсини парчалајыб, исти ганындан ичмәсәм, гој анамын сүдү мәнә һарам олсун, гој өлүмүмдән сонра руһум сәркардан, јувасыз долашыб, әчдадларымын руһуна говуша билмәсин! Мән сөзүмү сөјләдим.

Топлантыда оланларын һамысы бу сөзләрдән диксинди. Драупади исә үзүнү гоча Бһишмаја, Видураја вә чәми шаһлара тутуб деди:

— Еј мүдрик шаһ вә вәзирләр! Сиздән сорушурам: әрим өзүнү удузандан сонра мәни нечә удуза биләрди? Ахы о өзүнү удузмагла ади бир келә олмушду, келәнин исә мәнән, јә ни шаһ арвадындан ојнамаға ихтијары јох иди, демәли, о мәни удуза билмәзди. Буна көрә дә мән өзүмү удузмуш саја билмәрәм. Мән азад адамәм вә һәмишә азад олачағам.

Дурјодһана ғышгырды: — Јох, сән кәнизсән!

Достлары да ғышгырышдылар: — Кәнизсән сән, кәниз!

— һәркаһ гүдрәтли достум истәсә, һәмишә дә кәниз олачагсан, — Карна әләвә еләди.

Карнанын бу сөзләриндән сонра ишығлы вә көзәл Әрчуна галхыб учадан деди:

— Мән дә анд ичирәм ки, досту дүшмәндән сечмәјән, затыгырыг Карна чаныны охумдан гуртара билмәјечәк. О елә билир зиреһдә доғулдуғу үчүн она кимсә бата билмәз. Анчаг Карна да, Дурјодһана да, онларын бәдәмәл достлары да — бу пак гадыны алчалданларын һамысы мәним охларыма туш олачаг. һималај дағлары јерини дөјишәр, Күнәш өз атәшиндән, Ај өз сәринлијиндән мәһрум олар, анчаг мәним андым өз күчүнү итирмәз!

Онун ардынча Саһадева да Шакунини өлдүрәчәјинә анд ичди. Накула исә әһд еләди ки, Кауравларын һамысындан интигам алмајынча үзү күлмәјечәк.

Бу дәмдә һәјәтдә чаггал улады, ешшәк ангырды, сонра да бајгуш вагғылтысы ешидилди.

Видура үзүнү Дһритараштраја тутуб деди:

— Бу бәд әләмәтләр бәдбәхтлик вәд едир. һамымызы аллаһларын чәзасы көзләјир. Сәнин бөјүк оғлун бу пак гадыны алчалтмагла чох ағыр күнаһ ишләдиб.

Вәзирин бу сөзләриндән Дһритараштра бәрк горхуја дүшдү, үзүнү Драупадијә тутуб деди:

— Мөһтәрәм шаһбану, рича едирәм, оғлумун сучундан кечәсән. О бир дә белә гәләт өләмәз, инан мәнә. Оғлумун сәнин гаршындакы сучларыны јумаг үчүн, сәнин һәр истәјинә чан-башла әмәл еләмәјә һазырам. Сөјлә нә истәјирсән?

— Еј бөјүк шаһ! Әримин азадлыгыны өзүнә ғайтар, бундан башға сәндән һеч бир умачағым жоҳдур!

— Әрини азад еләдим! Јенә бир шеј истә, мәним үчүн бу хош-бәхтликл оларды.

— Онда Панду оғуллаарынын һамысыны азадлыға бурах. Бундан башға һеч нә истәмирәм.

— Сәнин сөзүн мәним үчүн ғанундур. Онлары да азад еләдим, — Дһритараштра лүтфкарлыгла деди. — Мән шаһлыг тахт-тачыны да, вар-девләтинизи дә өзүнүзә ғайтарырам.

— Гардаш, көрдүн атамыз башымыза нә ојун ачды? — Душшасана Дурјодһанаја деди: — Бизим мин әзијәтлә уддугларымызы бирчә дәгигәдә верди күләјә. Инди биз нејләјәк?

— Ишләр шулугду. Пандулар күчлү гошун јығыб үстүмүзә һүчум чәкәчәк, торпағымызы ат торбасында дашытдырачаг. Ешитдин дә нечә дәһшәтли анд ичдиләр?! Драупадинин интигамыны алмасалар, үрәкләри сојумајачаг.

— Горхмајын, — Шакуни сәһбәтә ғарышды. — Инди чә Јудһиштираны ојуна чағырарам. Сизи хилас едәрәм.

Адәт-ән*әнәјә һәмишә һөрмәтлә јанашан Јудһиштира бу дәфә дә ојундан бојун ғачыра билмәди. Рәгилбләр јалныз бир әл ојнадылар вә фәндкир Шакуни бу дәфә дә кәләк ишләдиб Јудһиштираны удду. Удан кими дә деди:

— Мән Дурјодһананын адындан ојнајырам. Гој о әзү десин ки, бу удуш мүгабилиндә нә истәјир.

Дурјодһана деди:

— Удузмуш шаһ өз гардашлары илә бир јердә он ики ил мүддәтинә сүркүнә кетмәлиди. Гој онлар бу он ики или мәмләкәтимиздән узагларда, мешәдә кечирсинләр. Гој даһа бир или — сүркүнүн он үчүнчү илини үрәкләри истәјән јердә, анчаг танынмаз јашасынлар. Ишдир, онлардан лап бирини кимсә танымыш олса, даһа он ики ил сүркүндә ғалмаға борчлудурлар. Ғәрарым беләдир вә мән өз ғәрарымдан дәнмәјәчәјәм. һамыныз шаһидсиз ки, о, көнүллү ојнады. Ојнады вә удузду!

Мәчлисдә оланларын һамысы гәм дәрјасына батды. һамы баша дүшдү ки, даһа һеч нә Пандулары сүркүндән гуртара билмәз...

ПАНДУЛАРЫН СҮРКҮНӘ КЕТМӘСИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Панду оғуллаарына фәләкәт үз верәндә, онларын садиг досту Кришна савашла мәшгул иди. Әрчунанын тојундан сонра Индрапастһада ејш-ишрәтә башы ғарышдығындан һүчум ејләјиб, башкәнди кушатмышдылар (мүһасирәјә алмышдылар). Кришна бу сорағы ешитчәк тәләм-тәләсик вәтәнә ғажыдыб ордуларыны дүшмән үзәринә јеритди. Аз бир вахтда дүшмәнин бүтүн башбуғларыны ғылынч-

дан кечирди, ох атанларыны, кәрдунә сүрәнләрини гырыб, өлкәни жагылардан тәмизләди.

Достларынын башына кәлмиш мүсибәтдән сораг тутан кими Индрапрастһея дөндү. Анчаг олан олмушду, олачага чарә јох иди. Пандулар сүркүнә кетмәя һазырлашырдылар. Әрчуна достуну көрүб севинди:

— Кришна, гардашым, сәндән бир төвәггәм вар. Доґма бачым, мәним вәфалы Сүбһадрамы бурда тәк гојма, кедәндә өзүнлә апар. Ону мәним вә өз һәјатын кими гору. Мән сүркүндән гајыдана кими гојма фикир еләсин.

Кришна да анд ичди ки, Әрчунанын хаһишинә чан-башла әмәл еләјәчәк.

Панду оғулларыны сүркүнә јола салмаг үчүн вәзир Видура да Индрапрастһея кәлмишди. О, үзүнү Јудһиштһираја тутуб көврәлә-көврәлә деди: — Анан сарыдан нараһат олма. Сизин кими биз ону көз үстүндә сахлајачагыг, һеч нәдән корлуғу олмајачаг. Архајын кедин вә сүркүн мүддәти баша чатандан сонра сағ-саламат гајыдын. Биз һамымыз — шаһлар вә вәзирләр, брәһмән вә әскәрләр, һама, һама сизин јолунузу һәсрәтлә көзләјәчәјик.

Шаһбану Кунти ағлаја-ағлаја деди:

— Јох, јох, кетмәјин! Сиз һәмишә рәһмдил вә әдаләтли олмусу-нуз, бәс нә үчүн танрылар сизә гаршы бу чүр гәддардыр?! Һәркаһ билсәјдим ки, сизи белә бир бәдбәхтлик кезләјир, һәлә көрпәликдән һамыдан кизләдәр, Дһритараштранын сарајындан узагларда сахлајыб бејүдәрдим. Онун тәк көзләри јох, гәлби дә кордур. Өз өвладларынын төрәтдији чинајәтләри нә көрүр, нә дујур. Каш мән дә кор олајдым, сизи диләнчи гијафәсиндә чәлаји-вәтән көрмәјәјдим. Мәнә рәһминиз кәлсин, балаларымы әлимдән алмајын! Бары һамысыны бирдән алмајын! Изн верин, һеч олмазса кичик оғлум, сонбешијим јанымда галсын, бу гоча јашымда мәнә тәсәлли олсун. Саһадева, јалварырам, бары сән мәни тәрк еләмә, јанымда гал!

Шаһбану Кунти үст-башыны чырыб ағлајыр, көз јашларыны сачыјла силә-силә јалварырды. Оғланлары бир-бир кәлиб аналарынын гаршысында баш әјдиләр; динмәзчә видалашыб бир-биринин ардынча сарајы тәрк еләдиләр. Күчәдә ијнә атсајдын, јерә дүшмәзди. Чамаат Пандулары јола салмаға кәлмишди, һама ағлајырды. Вәфалы Драупади дә Пандуларла биркә сүркүнә јолланды. Кејиминә јарашыг верән бу гадын инди садә заһид палтары кејиб, сачыны чијнинә төкмүшдү, әријлә јанашы аддымлајырды. Пандулар Драупади илә биркә шәһәр алагапысындан көчиб тозлу јолла мешәјә үз гојдулар.

Видура Панду оғулларыны јола салыб Кауравларын башкәндиңә гајытды. Елә һәмин күн кор шаһ ону јанына чағырыб сорғу-суала чәкди:

— Мән һамысыны сәнин дилиндән ешитмәк истәјирәм. Даныш

көрүм, Панду огуллары нечә кетдиләр, өзләрини нечә апардылар, мәним һаггымда нә дејирдиләр. Јерли-јатаглы һамысыны даныш.

— Мәним көрдүкләrimi һеч дүшмән дә көрмәсин, — Видура деди.

— Бирчә-бирчә данышым, сән дә гулаг ас. Јудһиштһира палтарынын әтәјини үзүнә өртүб кедирди. Ја һөкмдар, бу о демәкдир ки, о инди дә сәнин өвладларына гардаш кими севки илә бахыр, анчаг горхур ки, гејри-ихтијари бахышларында гәзәб парлаја биләр вә сизләрден кимсә бу гәзәби өзүнә аид еләјәр. Буна көрә дә көзләрини өртүб јеријирди. Бһимасена өз әлләринә баха-баха јеријирди. Бу о демәкдир ки, Бһимасена бу әлләри илә алачагы гисас барәдә дүшүнүрдү. Әржуна биләрәкдән тоз галдыраар вә бу тозун нечә әтрафа сәпәләндијинә тамаша еләјә-еләјә кедирди. Ја һөкмдар, бу о демәкдир ки, о, хәјалында кәләчәк дөјүш мејданыны көрүр, мин-мин тоз зәррәсини дүшмән үзәринә јагдырачаг мин-мин ох кими тәсәввүр еләјир. Накула илә Саһадева исә кедә-кедә башларына күл әләјирди. Ја һөкмдар, бу о демәкдир ки, о, гисас чагы јетишәндә онларын өлдүрәчәји әскәрләрин арвадлары бах, беләчә јас сахлаја-чаглар.

Вәзир сөзүнү дејиб гуртаранда Дһритараштранын башы көксүнә дүшдү. Бһарата елинин ағсагалы Бһишма деди:

— Сәнин бөјүк оғлун дәһшәтли чинајәт ишләтди. Он үч илдән сонра сәнин сојунун көкүнү кәсәчәкләр, еј шаһ. Буна көрә гој индән бөлә сизләрден һеч кәс күнаһ иш көрмәсин. Гој һагг-әдаләтлә гол-бојун јашасынлар, о гадир өлүм танрысынын гаршысында өз сучларыны артырмасынлар. Сән мәним көтүчәмсән, сәнин сарајында јашајырам вә һәмишә сәндән сајғы көрмүшәм. Дөјүш мејданында да сәнә көмәк еләјәчәјәм, анчаг јенә дејирәм — гој сәнин огуллары бундан сонра һеч бир һаггсызлыга јол вермәсинләр.

Сонра Дрона јахына кәлиб сөјләди:

— Узун илләр сән мәнә јәмәк-ичмәк вермисән. Сәнин сарајында шад-хүррәм өмүр сүрмүшәм вә һеч вахт буну унутмарам. Мән дә сәнин тәрәфиндә вурушачағам, анчаг үрәјим дејир ки, һәгигәг Пандуларын тәрәфиндәдир.

Гоча шаһын гәлбини тәшвиш бүрүдү вә о үрәјиндә гәрара алды ки, индән бөлә бөјүк оғлуна көз олачаг, гојмајачаг ону Пандуларә пислик еләсин.

Бу минвалла нечә ај кечди. Күнләрин бир күнү Дурјодһана бүтүн достларыны бир јерә јыгыб тәшвишлә деди:

— Мән көчә-күндүз ону дүшүнүрәм ки, Пандулар вердикләри анды позуб, бураја гајытсалар, јахуд атам јумшалыб, онлары кери чагырсә, онда биз нејләјәчәјик? Онлар бизә рәһм етмәјәчәкләр, чүнки биздән дә һеч вахт мәрһәмәт көрмәјибләр. Инди биз нә еләјәк?

Биринчи Шакуни диллэнди:

— Еј гиблеји-аләм, сән әбәс јерә нараһат олурсан. Пандулар вердикләри анды һеч вахт позмазлар. Һәркаһ атан онлары сүркүндән гәјтарса, бизә јахшыдыр. Һәмишә кәз габағында оларлар, бүтүн ишләрини биләрик, гојмарыг киминләсә иттифага кирсинләр. Кефини позма, раһат јаша, заман өзү кәстәрәр ки, биз нә еләмәлијик.

Душшасана да онун сөзүнә гүввәт вериб деди:

— Шакуни доғру бујурур. Аһ, о нечә дә мүдриқдир. Биз Һәмишә онун мәсәһәти илә дуруб-отурсаг удузмарыг.

— Јох! — Карна чылғынлыгла бағырды. — Бу чүр јашамаг олмаз! Көзләмәјин анламы нәдир? Мән Дурјодһана илә дост олмага сөз вермишәм вә сон нәфәсимә гәдәр ону горујуб, она хидмәт еләјечәјәм. Мәнә белә кәлир ки, бурда бош-бошуна отуруб көзләмәкдәнсә, Пандуларын јашадыглары мешәјә жүрүш еләмәлијик. Нә гәдәр ки, күчләнмәјибләр, һамысыны сон нәфәринә гәдәр гырмалыјыг.

Анчаг бу бәдәмәлләр башкәнддән һеч бир мәнзил дә араланмамыш шаһ Дһритараштранын көндәрдији адамлар онларын габағыны кәсиб кери гәјтардылар. Илк дәфәјди ки, кор шаһ һөкм кәстәриб оглуну бәд әмәлдән сахлајырды. Һәркаһ о, зәр ојунуну да вахтында дајандырсајды, бу һөкмүн бәһәри даһа бөјүк оларды! Нә Пандуларын башына бу фәләкәт кәләрди, нә дә өз сојуну кәләчәкдә гырғына верәрди. Анчаг Бһарата сојунун бу шәрәфсиз төрәмәси ағлын сәсинә гулаг асмады. Мүдриқ вәзирләрин мәсләһәтини ешитмәк истәмәди. Буна көрә о, Пандуларын сүркүндән гајыдачағы вә Кауравлардан интигам алачағы о горхунч күнү горху ичиндә көзләмәјә мәһкум иди.

ПАНДУЛАРЫН АДАДАКЫ ҺӘЈАТЫНЫН ИЛК КҮНЛӘРИ ҺАГҖЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Шан-шөвкәтли Пандулар елә ки мешәјә чатдылар, Јудһиштһира үзүнү улу Күнәшә тутуб ондан кәмәк диләди. Ахы дөрд бир јан кечипмәз чәнкәллик иди, ағулу иланларын фышылтысы, вәһши һејванларын нәрилтиси үрәјә вәлвәлә салырды. Мешәнин сых јериндә адамјәјән рақшаслар кизләнмишди. Бунлары билән вә ешидән мүдриқ шаһ Јери-Көјү јарадана үз тутуб ондан кәмәк истәди.

Адәтә көрә, о, ахар суја кирди, овчундакы чичәкләри Күнәшә тутуб дуа еләди:

— Еј улу Күнәш, бүтүн Јер үзүнүн од сачан көзү, Јерин-Көјүн өзәл мајасы, танрыларын, инсанларын һакими! Еј зүлмәтин гәними, ишыгын бешији! Сән ән күчлүдән дә күчлүсән, сән ән кур ишыгдан нурлусан. Сән думаны говуб дағыдыр, дәрјалары, чајлары ичирсән. Булудлары пәрән-пәрән салыр, јағыш олуб јерә чиләнмәјә мәчбур едирсән. Бүтүн чанлылар сәндән гидаланыр, Мәрһәмәтин һүдуд-суздур. Улу Күнәш, јалварырыг, кәмәк ет, һајан ол бизә.

Күнләри, аялары ярадан Күнәш көйдән јерә енди, Јудһиштһира-нын гаршысында дајаныб деди:

— Сән мәним шәһимә көзәл-көзәл сөзләр сөјләдин, мән дә кәл-дим. Сизи дарда гојмарам. Ал бу габы, арвадына вер. О нә вахт ис-тәсә, габ јемәклә долачаг, һәлә артыг да галачаг.

Күнәш буну дејиб јенә көјдә парлады. Јудһиштһира исә ахар су-дан чыхды, сөһрли габы апарыб арвады Драупадијә верди. Панду-лар јејиб-дојандан сонра бир дә Күнәшә дуа еләдиләр вә горху-һүркүсүз мешәјә кирдиләр. Лианаларын сых торуну јара-јара нечә күндүз, нечә кешә мешәнин ичијлә јол кетдиләр: иланлар гајнашан батаглыглары, мин-мин тимсаһ јашајан чајлары кечдиләр, ахырда кәлиб күнәшли бир чәмәнә чатдылар. Бахыб көрдүләр ки, бура чох сәфалы јердир, чичәк чичәји чағырыр, бүлбүл бүлбүлү, өзү дә ја-хынлыгдан бир чај ахыр, сују көз јашы кими дупдуру, адам ичдикчә ичмәк истәјир. Гәрәра алдылар ки, елә бурда мәскән салыб јаша-сынлар.

Тезликлә мешәдә јашајан бүтүн һејван-һәшәрәт сораг тутду ки, бәс гоншулугда јер үзүнүн ән гүдрәтли пәһләванлары мәскән са-лыблар. Илан илана өтүрүрдү бу сорағы, марал марала, гуш гуша, сораг беләчә јайыла-јайыла кедиб чатды адамјәјән рақшасларын гу-лағына. Рақшаслар чоҳданды Пандулардан интигам алмаг истәјир-диләр, чүнки Бһимасена һачанса онларын башчысыны өлдүрмүш-дү. Кечәләрин бириндә зырпы бир рақшас нәрилдәјә-нәрилдәјә Пандуларын мәскәнинә сохулду: көзләри од сачырды, голлары јел дәјирманынын пәрләринә охшајырды. Пандулар нәрилти сәсинә чыхыб чох тәәччүб еләдиләр. Рақшас дондан-дона кирир, онлары горхутмаг истәјирди: габагча бөјүјүб, бөјүјүб дағ бојда олду, сонра чошгун селә дөндү, јүз чүр дона кириб Пандулары гачыртмаг истә-ди, анчаг онларын һеч түкү дә тәрпәнмәди. Ахырда Бһимасена лап безди, гуршағыны чәкиб бәрк-бәрк бағлады вә әлләрини бир-биринә сүртә-сүртә рақшасын үстүнә јериди.

Рақшас бағырды:

— Јахын кәлмә, јохса пешман оларсан. Парча-парча еләрәм сә-ни гардашларынын көзү габағында.

Белә оlanda, Бһимасена голлу-будаглы бир ағачы көкүндән чыхарды, башы үзәриндә һәрләјиб рақшасын кәлләсинә чахды. Рақшас бәрк гәзәбләнди, сөһр-әфсунла башга бир ағачы јандырыб Бһимасенанын үстүнә туллады. Бһимасена зирәк тәрпәниб, јанан ағачы ајағы илә елә һавадача кери итәләди. Сонра икиси дә баш-лады ағачлары дибдән чыхарыб бир-биринин үстүнә атмаға, бе-ләчә мешәнин јарысыны лүтләдиләр. Ахырда Бһимасена рақшасы голлары арасына алыб елә сыхды ки, о, боғулуб чәһәннәмә васил олду.

Бу гәләбә сорағы күләјин говдуғу булуд кими бүтүн мешәни кәз-ди. Адада јашајан јарадылмышын һамысы гәһрәманлара мин алгыш

деди. Ракшаслар исә горхуб бир даһа Пандулара јахын кәлмә-
диләр.

Мешәдәки һәјатын он үч ајы өтүб кечәндән сонра Бһимасәна ја-
ваш-јаваш башлады хиффәт өләмәјә. Ахы нечә мүддәт иди дејүш
арабасына минмирди. Һүнәр көстәрмирди. Ахырда дезмәди, Јуд-
һиштһиранын јанына кәлиб деди:

— Еј Бһарата сојунун фәхри, сөјлә, адада өмүр сүрүб, әдаләт вә
јахшылыг әһдинә вәфа гылмагла, биз нә әлдә етмиш олуруг?

Дүшмәнләр ки мәмләкәти биздән әдаләт вә јахшылыг јолујла
алмајыблар. Сән чәнкавәр анды илә әл-голумузу багладын, онлар
да бундан туталга јапдылар: чолагын мөјвәсини, ахсагын инәјини
нечә алырларса, онлар да өләчә, тахт-тачы әлимиздән алдылар. Бу
мискин сығыначаг јалныз ачизләрә јарашар. Тәһлүкәдән јалныз гор-
хаглар гачар, мәним үчүн анламсыз сәдагәтдән нә чыхар? Һөкмдар
үчүн Јер үзүндә бир һәгигәт вар: мәмләкәти кәлишмә јолуна гојмар!
Бизимсә мәмләкәтимиз јохдур. Мешәни тәрк едиб гылынч күчүнә
ханәданы өзүмүзә гәјтармалыјыг! Бизим үчүн ән бөјүк әдаләт будур!

Јудһиштһира тәмкинени позмадан чаваб верди:

— Сәнин сәзләрин нештәр кими гәлбими дешсә дә, данышмағы
сәнә јасаг едә билмәрәм. Анчаг һәмишәлик јадында сахла ки, киши
сөзүндән гачмаз, чәнкавәр өз андыны позмаз; дүнја јаранандан бә-
ри белә олуб, дүнја дурдугча да белә олачаг. Шаһлар топланты-
сында вердијим сөзә дәнүк чыхмарам; кәл бу барәдә данышмајаг.
Мәним үчүн дә ағырдыр белә јашамаг. Анчаг нејләјәсән, чүтчү сәп-
дији тохумун чүчәрмәсини сәбрлә кәзләдији кими, биз дә кәрәк
сүркүн мүддәтинин битмәсини кәзләјәк. Намус вә вичдан белә тө-
ләб еләјир.

— Дејүш намуссузлуг сајыла билмәз! — Бһимасәна сәсини гал-
дырды. — Намуссузлуг одур ки, дүшмәни өлдүрмәк фүрсәтини әл-
дән бурахасан. Дүшмәни өлдүрәндән сонра, чәһәннәмә дүшсән бе-
лә, ора сәнә чәннәт көрсәнәр. Сарала-сарала јашамагданса, мәрд-
мәрдәнә өлмәк јахшыдыр. Әрчунаја баханда јазыгым кәлир, тәләјә
дүшмүш шир кими чырпыныр, дарыхыр, хиффәт ејләјир. Дүшмән-
ләрин чанына вәлвәлә салан мөчүзәли ох-јај гурумуш лиана төк
команын бир күнчүнә атылыб.

Јудһиштһира фикирли-фикирли дилләнди:

— Агилләр дејибләр ки, дүшмәни әфв етмәк өзү дә бир һүнәрди,
кишилиқдир.

— Әфв етмәк?! — Бһимасәна бағырды. — Сән чәнкавәр кими де-
јил, брәһмән кими данышырсан! Неч билирсән, сәнин рәһмдиллијин
нәјлә сонучланар? Бизим вә мәмләкәтин мәһви илә! Јахшы, тутаг
ки, бу он ики или биз биртәһәр дөздүк. Бәс сонра? О бир или нечә
јашајачағыг ки, неч кәс бизи таныја билмәсин? Сәни — Јер үзүнүн
әшрәфини, јахуд мәни — дағ чүссәли пәһләваны ким танымаја би-
ләр?! Әрчуна да, машаллаһ, сәһрада су гујусу гырагында битмиш

голлу-будаглы агач кими узагдан кәл-кәл дејир, ким ону танымаја биләр? Һәтта кичик гардашларымыз — бир чүт чаван ширә охшајан Накула вә Саһадева да лап мин адамын ичиндә бөј-бухунларыјла сечилир. Нәји көзләјирик биз? Он ики иллик сәрсәри сүркүндә кечирдијимиз һәр ајы бир ил сајар! Елә олса, артыг он үч илимиз баша чатыб вә демәли биз дөјүшә һазырлашмалыјыг. Чәнкәвәр үчүн дөјүш һәгигәтиндән бөјүк һәгигәт ола билмәз.

— Сән һаглысан, еј ширбиләкли гәһрәман. Анчаг агилләрин баш-га бир нәсиһәтини унутма: "Күчүнә јох, ағлына күвән", јалныз јахшы дүшүнүлмүш дөјүш сәркәрдәјә гәләбә кәтирә биләр. Инди Дурјодһана чох күчлүдүр. Биздән алдыгы гызылын күчүнә, әскәрләрин һөрмәтини газаныб, дөјүш филләримиз, јараг-әсләһәмиз дә онун әлиндәдир. Чинајәт етдикләринә көрә чәзаландырдығымыз бүтүн һөкмдарлары өз тәрәфинә чәкиб, һамысыны пулла әлә алыб. Инди онлар Дурјодһананын јолунда чанларындан кечирләр. Дөјүш араба-сы дөјүшүндә тајы-бәрабәри олмајан Карна, бизим өјрәтмәнимиз Дрона вә бир чох јенилмәз икидләр дә онун тәрәфиндә вурушачаглар. Буна көрә дејирәм: Дөјүш барәдә дүшүнмәк һәлә ки тездир. Сүркүн мүддәти гуртарар вә биз әһдимизи позмадан бөјүк бир гошун јығыб тахт-тачы да, дөјүш шөһрәтини дә әзүмүзә гајтарарыг. Үрәјинә тохтаг вер вә јадда сахла ки:

Јер илә, Көј илә әлләшән нәһәнк,
Истәр ја фил олсун, истәр әждаһа,
Өзү тәк јүзүјлә нә едә биләр?—
Тәк әлдән сәс чыхмаз,— белә дејибләр!...

Дашјонан сә'ј илә јонар гајаны,
Күлүнкү зәрб илә гығылчым сачар.—
Вахт кечәр, көрәрсән бир көзәл шәһәр
Дағларын гојнунда күнтәк нур сачар.

Һеч вахт һеч нә асан әмәлә кәлмир,
Тәнбәл нәсибсиздир, икид— адлыдыр!
Ағылын, зәһмәтин бәһрәси кими
Јетишән бир ширин, нүбар дадлыдыр.

МӨЧҮЗӘЛИ ЈАРАҒЫН КӨТИРИЛМӘСИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Пандуларын мешәдәки һәјаты ов овламагда вә ширин сөнбәт-ләрдә кечирди. Онлар тез-тез абидләрин комасына да баш чәкирдиләр. Абидләр чаван јашларындан доғма шәһәр вә кәндләрини тәрк еләјиб, мешәлијә чәкилмишдиләр, кушәнишин јашајыр, өмүр-күнләрини хәјал аләминдә, дәрин дүшүнчәләрдә кечирирдиләр. Онларын бир чоху дәрин билик газанмышды. Абидләр ағылын вә мәнтигин көмәји илә үрәкләри охујур, узаг кечмиши чанландырыр, һәтта кәләчәкдән дә сораг верә билирдиләр. Онлар Панду

огулларына танрыларын вә өлмәз гәһрәманларын . бөйүк-бөйүк һүнәрләри барәдә ибрәтли рәвајәтләр данышмышдылар. Бу агил-ләрдән бири Јудһиштһираја демишди ки, һималај дағларынын әл чатмаз, үнјетмәз зирвәсиндә јашајан аллаһларын әлиндә сәһрли бир јараг вар, о јараг кимин әлиндә олса, дүнјада һеч кәс она бата билмәз.

Буну ешидән Јудһиштһира сәһрли јарағы әлдә етмәк хәјалына дүшдү. Анчаг бу горхулу, кедәр-кәлмәз сәфәрә-кими јолласын?

Өзү кетсә, кәмһөвсәлә гардашлары о саат чумарлар Индрап-растһаја, орада да дүшмән әлинә кечиб мәһв оларлар. Бһимасена кетсә, Пандулар архасыз галар, ракшаслар, башга јыртычылар ајаг ачарлар үстләринә.

Накула вә Саһадеваны исә һәлә көндәрмәк олмаз, икид олсалар да, һәлә чох чавандырлар, бәркә-боша дүшмәјибләр. Бирчә јараг хиридары, гочаг вә чевик Әрчуна галырды. Јудһиштһира чох көтүр-гојдан сонра сәфәрә ону көндәрмәк гәрарына кәлди. Үзүнү Әрчу-наја тутуб деди:

— Мән сәни башы чәнли-думанлы һималај дағларына көндәрмәк истәјирәм.. һималајын ән уча-үнјетмәз, кәзишләмәз зирвәсиндә ал-лаһлар мәскән салыблар. Кедиб онларын һөкмдары, һамыны кө-рән, өзү көрүнмәјән минкәзлү аллаһ Индрадан сәһрли јарағын јери-ни өјрәнәрсән. Бу чәнкавәр-аллаһ сәнин хәтрини чох истәјир. Көј гуршағындан гајрылмыш каманы да, оху һеч вахт түкәнмәјән сада-хы да бир вахтлар о сәнә бағышлајыб. Чалыш, бу өлмәз танрынын гәлбинә јол тап, сәһрли јарағы истә. Бу јараг биздә олса, Кауравла-ра асанлыгла галиб, кәләрик. Анчаг мәнә сөз вермәлисән ки, бизи һеч вахт унутмајачаг вә өзүндән муғажат олачагсан. Һәдә-горху гар-шысында кери чәкилма, дава хатиринә дә дава еләмә. Ахар суја дајанма, һәр дејиләнә инанма. Имкан вермә ки, сәни јолдан сахла-сынлар. Сон мәгсәдинә вә сағ-саламат кери дәнмәјә чан ат.

Әрчуна гардашлары илә худаһафизләшди, Драупадијә тәзим еләди вә јубанмадан јола дүшдү. Аз кетди, чох кетди, кечәләр јат-мады, Күндүзләр динчәлмәди, кәлиб чыхды һималајын әтәјинә. Бүтүн күчүнү топлајыб, ики-үч сычрајыша өзүнү јентирди дағын-ба-шына. Бахды орада, голлу-будаглы бир ағачын алтында гоча бир абид әјләшиб, үз-көзүндән нур јағыр. Гоча ону көрүб сорушду:

— Сән кимсән, еј полад кејимли чаван? Бу ох-јај, гылынч нәдир? Нијә билмирсән ки, заһидләрин бу динч мәскәниндә јараг кәздирмәк күлмәлиди? Гылынчыны, ох-јајыны тулла, бурада һеч кәс сәнә дәјиб-тохунмаз.

Әрчуна сајғыјла баш ендириб:

— Үз вурма, — деди, — буну едә билмәрәм.

— Еј икид, кәл дашы төк әтәјиндән, јарағыны тулла, сәнә дөдим ахы, бу динч мәскәндә јараға еһтијач јохдур.

— Јох, һеч вахт! — Әрчуна учадан деди. — Чәнкавәр јарағы әлин-

дән бурахмаз. Чанымдан кечәрәм, ох-јај вә ғылынчдан кечмәрәм.

Бирдән заһидин көркәми дәјишилмәјә башлады. Ихтијар гоча көз габағындача дөнүб минкөзлү, гүдрәтли аллаһ Индра олду. Илдырым курултусуну андыран бир сәслә күлүб, Әрчунаја деди:

— Хошума кәлдин, еј икид. Сән әсл чәнкавәрсән. Изн верирәм, үрәјндән кечәни истәјә биләрсән. Неч нәји сәндән әсиркәмәрәм.

— Улу танры, мәним сәндән јалныз бир истәјим вар: аллаһларын сөһрли јарағыны вер мәнә.

— Јох, јох, бирчә буну демә. Истәјирсән сәнә өлмәзлики бәхш едим, һәмишәлик гал Аллаһларын мәскәниндә, истәјирсән сәнә әбәди хошбәхтлики верим, дүнја малындан гәни еләјим.

— Јох, сөһрли јарагдан башга сәндән һеч нә истәмирәм, һеч нәјә чан атмырам.

— Јахшы, сән дејән олсун. Анчаг бил вә акаһ ол ки, бу јараг танрыларын ән јенилмәз вә гүдрәтлиси — үч көзлү Шивададыр. Јадын-да сахла ки, Шива алнындакы көзүнүн атәшилә Аллаһларын өзүнү дә јандырыб күлә дөндәрә биләр, буна көрә дә чалыш онун гәзәбинә кәлмәјәсән. Әлвида!

Танры — чәнкавәр Индра буну дејиб гејб олду. Әрчуна Шиваны ахтармаға јолланды. Нечә күн, нечә көчә кәзиб долашды, ахырда кәлиб гәрибә бир мешәјә дүшдү, бурадакы ағачларын јарпағы јох иди, башдан-баша чичәклә өртүлмүшдү, көлләриндә гырмызы, ма-ви шанакулләр чичәк ачмышды, чәмәндә гујруғу көј гуршағына ох-шајан товузгушлары кәзиширди. Бүлбүлләрин чәһ-чәһи, дағ чајларынын зүмзүмәси адамы мәст еләјирди.

Бирдән Әрчуна дағ-дашы ләрзәјә салан бир таппылты ешитди. Чәнкәллиқдән нәһәнк бир габан сычрајыб чыхды, хәнчәр дишләрини ғычајыб онун үстүнә чумду. Әрчуна нечә вахт иди ов үчүн дарыхмышды, габаны көрәндә бәрк севинди вә чәлд нишан алыб атды, илдырым гајаја санчылан кими Әрчунанын оху да габанын бөјрүнә санчылды. Анчаг һәмин анда киминсә атдығы даһа бир ох габаны көксүндән јаралады вә ағачларын архасындан көзәл ғызларын әһатәсиндә намә лум бир овчу чыхды. Овчунун чөһрәси ғызыл кими ишыг сачырды, о елә көзәлди ки, кәлишијлә дөрд тәрәф күл-чичәк ачды.

— Сән кимсән, еј ғызыл чөһрәли икид? — Әрчуна тәәччүблә сорушду. — Бу илаһи көзәлләрин арасында бу мешәдә нә едирсән? һәркаһ сән овчусанса, овчулуғун гајда-ганунуну да кәрәк биләсән. Мәним гәнимәтимә нијә ох атырсан?

— Јох, бу габан мәним гәнимәтимди, — намә лум овчу етираз еләди. — Узаг кечмишләрдән бу мешә бизим ојағымыздыр, овчулуғун гајда-тәрәсинә дә јахшы бәләдик.

Әрчуна бәрк гәзәбләниб деди:

— Бу габаны биринчи күн мән көрүб вурмушам вә ону һеч кәсә вөрмәрәм. Бурдан рәдд олмасан, сәни дә өлдүрәрәм.

Өрчуна буну дејиб мин охла нәмә*лүм овчунун синәсини охлады, анчаг овчу долу кими синәсини дөјәчлөјән охларын габагында даг кими тәрпәнмәз дајанмышды. Өрчунаја бахыб истәһза илә күлүм-сәјирди.

Өрчуна лап мат галды: "Бу нә танры билмәчәсиди көрәсән?— дүшүндү. — Ахы көј гуршагындан дүзәлдилмиш бу ох-јајын габагында һеч кәс дајана билмәз. Инди ону нечә өлдүрүм?" Әлачы кәсилмиш Өрчуна нәһәнк каманы дөјәнәк кими галдырыб овчунун башына чырмага башлады, анчаг о, каманы Өрчунанын әлиндән дартыб алды вә кәнара туллады. Јенилмәз Панду оғлу овчуну ғылынчла, јумругла, ағачла, дашла вурду, анчаг она батә билмәди, ахырда овчу тәнкә кәлиб өзү Өрчунаја киришди, бир көз ғырпымында ону от саплағы кими әзди.

Өрчуна һушу өзүнә кәләндә көрдү ки, овчунун алнында үчүнчү көз парылдајыр, баша дүшдү ки, тәләјә бојун әјмәлидир. Гүдрәтли рәгибинин габагында јери өпүб деди:

— Мәни бағышла, инди анладым ки, бајагдан үчкөзлү аллаһ Шива илә вурушмушам. Мән сәнә сығынырам, еј гүдрәтли Шива, мәнә ачы!

Шива чавабында деди:

— Сән мәним хошума кәлдин. Сән чәнкавәрләрин ән икидисән. Сөјлә, нә истәјирсән?

— Мән бура бир мәгсәдлә: инсан вә аллаһларын, ракшас вә руһларын чанына горху салан, мәһшәр күнүндә бүтүн чанлылары јандырыб күлә дөндәрән мә'чүзәли јарағы истәмәјә кәлмишәм. Минмин шимшәк сачан, Күнәш кими парылдајан бу јарағы вер мәнә.

Аллаһ Шива деди:

— Јахшы, истәдијини верәрәм, еј гүдрәтли гәһрәман. Анчаг бир шәртим вар: бөјүк еһтијач олмадан кәрәк ону ишләтмәјәсән! Јадын-да сахла ки, инсанларын бу јарагдан хәбәрләри јохдур. Һәркаһ еһтијатсызлыг еләсән, о, бүтүн дүнјаны јандырыб күлә дөндәрәр, Јер үзүндә һәјат мәһв олар. Бу јарағы тәкчә әл илә дејил, бахышла, јахуд фикирлә дә ишә салмаг мүмкүндүр. Еһтијатлы ол!

Әлүм аллаһы, мүдрик Јама һејрәт ичиндә донуб галмыш Өрчунаја деди:

"Јаланла барыша билмирсән һеч вахт,
Гыр дагыт алчаг ријакарлары!
Мән сәнә верирәм, әта едирәм
Мәһв етмәк һагыны зүлмкарлары!
Сәнин гәзәбинин вуран әлиндән
Гуртармаз бир нәфәр алчаг бу күндән".

Сонра дәниз аллаһы, Јер-Көј суларынын һөкмдары Варуна дилләнди:

Балыгчы тору вар мөндө чох көзэл,
Сәнә багышлајым о тору мән, кәл.
Фикри-дүшүнчәси нагис оланы
Бу күндән о торда чан верән керәк!
Һаггын, әдаләтин тәнтәнәсини
Инан ки, чох көрмәк истәјир үрәк!

Ән ахырда Јер үзүндәки бүтүн хәзинәләрин танрысы Кубера үзүнү Әрчунаја тутуб деди:

Көтүр, мән һәдијјә верирәм сәнә
Бу дөјүш палтары, кәјимләрини
Ким ки, бу палтары әјнинә кәјди,
Дөјүш мејданында көрүнмәз кәзә, -
Она нә ох батар, нә дә ки низә!

Әрчуна бу һәдијјәләри һејрәт вә миннәтдарлыгла гәбул еләди, чичәк вә мејвә јығыб Аллаһлара бәхш еләди. Танрыларын габагын-да јери өпүб диқәләндә исә дағларын зирвәсиндә һеч кәси көрмәди.

Аз кечмиш Јери-Көјү титрәдән бир курулту ешидилди, кәј үзү көзгамашдырычы ишыға бојанды. Аллаһларын дөјүш арабасы ишыг сача-сача Көјдән өниб, Әрчунанын гаршысында дајанды.

— Еј шанлы гәһрәмән, — көрдүнәчи деди. — Мәни сәнин јанына Көјләрин һөкмдары, минкөзлү Индра көндәриб. Дөјүш арабама мин, сәни бир көз гырпымында онун барикаһына чатдырым.

Беләчә, Әрчуна көјә галхыб, Аллаһ Индранын һүзурунда дајанды, Индра деди:

— Сән дүнјаја кәлән күн мән бешијинин башында олмушам. Мәни өзүнә икинчи ата билмәлисән. Оғлум, севинирәм ки, бу күн јаны-ма кәлмисән. Өлмәз танрыларын јарагыны сәндә көрмәк мәним үчүн бөјүк хошбәхтлиқдир. Анчаг өнчә бу јарагы ишләтмәји әјрән-мәлисән. Буна көрә керәк беш ил мәним сарајымда галасан, јалныз бу јарагын бүтүн сирләриндән һали оландан сонра гардашларынын јанына гајыда биләрсән.

Вә Әрчуна бир мүддәт Көј һүдудларында галды.

НАЛ ВӘ ДАМАЈАНТИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Панду оғуллары мешәдә динч јашамагдајдылар. Илләр өтүр, анчаг Әрчуна гајытмырды ки, гајытмырды. Јудһиштһира гәм дүнја-сына батмышды, һеч чүр тохтаг тапа билмирди. Бир күн јенә кома-нын ағзында отурмушду, фикир еләјирди. Бу вахт бир гоча абид она јахынлашыб дәрдинин сәбәбини сорушду. Јудһиштһира деди:

— Мүдриқ ата, дәһшәтли фәләкәт үз вериб бизә. — Сонра да башларына кәлән мүсибәтләри әтрафлы, јерли-јериндә она нағыл еләди вә көзләри јашара-јашара сорушду: — Еј пирани гоча, инди өзүн сөјлө, Јер үзүндә мәним кими бәдбәхт һөкмдар олубму? Елә бир заваллы таныјырсанмы ки, мәним гәдәр әзаб чәкмиш олсун?

— Еј нәчиб инсан, һәркаһ сән вә гардашларын изн версәниз, сизә ибрәтли бир һекајәт нағыл еләрәм, онда көрәрсиниз ки, Јер үзүндә сиздән дә бејүк әзаблара гатлашмыш бир һөкмдар јашајыб.

— Ата, лүтф елә, о һекајәти бизә даныш, — Јудһиштһира хаһиш еләди.

— Белә рәвајәт еләјирләр ки, гәдим заманларда Јер үзүндә Нал адлы бир падшаһ јашајырмыш. Бу чаван, көзәл-көчәк падшаһын гочаглыгда тајы-бәрабәри јохмуш, вар-дөвләти башындан ашырмыш. Ән чох да ат чапмаг мәһарәтијлә шөһрәт газаныбмыш. О, дөјүш арабасына минәндә, атлар туфанын говдуғу булудлар кими ганад ачыб учармыш.

Гоншу мәмләкәтдә исә Дамајанти адында бир шаһ гызы јашајырмыш. Бу бадамкөзлү, инчәбелли гыз елә көзәлмиш ки, бә'зән адамын көзү гамашырмыш, Јер үзүнүн галан көзәлләри онун әлине су төкмәјә јарар дејилмиш. Дүнјанын һәр јериндә онун көзәллијиндән сөз ачыр, ешгинә ше'р, нәғмә гошурдулар.

Бир күн Нал ов вахты гызыл ләләкли гу гушу тутур. Гуш дилә кәлиб дејир:

— Еј шаһ, мәни бурах, сәнә јахшылығым кечәр. Кедиб Дамајантијә сәнин барәндә данышарам. Вилирәм ки, сән көрмәјә-көрмәјә бир көнүлдән мин көнүлә она ашиг олмусан, онун һәсрәти илә јашајырсан. Мәни бурахсан, она сәнин ешгиндән данышарам вә ола билсин ки, о да сәни бәјәниб севәр.

Нал гушу бурахды, о да вә'дини јеринә јетирди. Кедиб Налы о гәдәр тә'рифләди ки, Дамајанти бир көнүлдән мин көнүлә она вурулду, даһа јемәди, ичмәди, јатмады. Гыз бүтүн күнү аһ-зар еләјир, Налын фикрини чәкирди.

Гызын бу һалыны көрән падшаһ чар чәкдириб е'лан еләди ки, бәс көзүнүн ағы-гарасы олан бирчә гызы Дамајантини әрә верир. Дүнјанын һәр јериндән шаһлар вә шанлы гәһрәманлар төкүлшүб Дамајантинин атасынын сарајына кәлдиләр. Фил ајагларынын тапылтысы, дөјүш арабаларынын журултусундан гулаг тутулурду. Башкәндә тәләсән кәнч гәһрәманларын ичәрисиндә ај чамаллы Нал да варды.

Дамајантинин әрә верилмәсиндән тәкчә Јердәкиләр дејил, Көј-дәки Танрылар да сораг тутду. Көј танрысы Индра, од танрысы Агни, су танрысы Варуна, өлүләр сәлтәнәтинин танрысы Јама да дөјүш арабасына миниб Дамајантинин атасынын мәмләкәтинә үз тутдулар.

Онлар јерә енәр-енмәз, јел кими ганад ачыб учан дөјүш арабасында әјләшмиш Налы көрдүләр. Танрылар она дедиләр;

— Сән өз сәдагәтин вә мәтинлијинлә ад газанмысан. Кәл бизим елчимиз ол. Дамајантинин јанына кедиб денән ки, биз онун гәнирсиз көзәллији наминә Көјдән Јерә өнмишик. Биз сәни бир кәз гырпымында онун сарајына чатдырарыг.

Нал өлмәз танрыларын сезүндөн чыхмаға үрәк еләмәди, танрыларын сөзләрини Дамајантијә чатдырды. Сонра үрәји агрыја-агрыја сорушду:

— Еј бадамкөзлү дилбәр, бу дөрд танрыдан сән кими өзүнә әр сечәчәксән?

— Сәни, јалныз сәни, еј мисилсиз гәһрәман, — Дамајанти севкијлә чаваб верди. — Инсанлар гаршысында да, танрылар гаршысында да мән сәни өзүмә әр сечирәм.

Нал танрыларын јанына дүшүб, шаһ гызынын сөзләрини јетирди.

Танрылар һеч нә демәдиләр. Адахлы сечмәк мәрасиминдә ајча-маллы Дамајанти онун елчилијинә кәлән бир јох, беш Нал көрдү. Беши дә бир-биринә елә охшајырды ки, Дамајантинин гәлбини гәм—гүссә сарды. Беши дә она бахыб күлүмсәјирди вә бир нишанә јох иди ки, Дамајанти бу беш нәфәрин ичиндән әсл Налы таныјыб ајыра билсин. Белә оlanda, шаһ гызы онун елчилијинә кәлмиш танрыларын өзүндән көмәк истәди;

— Еј гүдрәтли танрылар, — деди, — мән сиздән көмәк диләјирәм. Мән әһд еләмишәм ки, јалныз Нала әрә кедәчәјәм. Сизсә онун до-нуна кириб мәнә мане олурсунуз. Өләрәм, анчаг әһдимә вәфасыз-лыг етмәрәм, јалварырам, мәнә көмәк еләјин, имкан верин сизин ичиниздән өз севкилими тапыб ајырам.

Бу сөзләрдән сонра танрыларын она рәһми кәлди, онлары бәни-адәмләрдән фәргләндирән илаһи әламәтләри бүрузә вердиләр. Дамајанти бахыб көрдү ки, беш Налдан дөрдүнүн үст-башы тәртә-миздир, үстләринә бир зәррә дә тоз гонмајыб, Башларына гојдугла-ры чәләнкин бирчә чичәји дә солмајыб, дөрдү дә көз гырпмадан бахыр, дөрдү дә ајаглары јерә дәјмәдән һавадача дајаныб вә һеч бири көлкә салмыр.

Белә оlanda, Дамајанти бу дерд нәфәрә дуа еләјиб, бешинчиси-ни— әсл Налы өзүнә әр сечди.

Танрылар өз барикаһларына гајыдаркән јолда Кали адлы иблисә раст кәлдиләр. Кали иблисләрин ән мурдары иди, инсанларда гу-мара еһтирас ојадырды. Инди дә көзәл бир оғлан чилдинә кириб, адахлы сечилмәси мәрасиминә тәләсирди. Ешидәндә ки, Дамајанти Налы өзүнә әр сечиб, Кали бәрк гәзәбләнди. Налы сәадәтдән вә сәлтәнәтдән мәһрум едәчәјинә анд ичди.

О, Налын сарајында мәскән салыб көзләмәјә башлады ки, бу адил һөкмдар һачан суч ишләјәчәк, чүнки јалныз бу һалда о, Налын гәлбинә кирә биләрди. Анчаг дүнја көзәли Дамајантинин вүсәлына јетмиш Нал гајда-тәрәни позмадан, шад-хүррәм јашајырды. Дама-јанти севимли әринә ики көзәл өвлад — шир баласына охшајан бир оғлан вә шанақулү гөнчәси кими бир гыз бәхш еләмишди.

Иблис Кали јалныз он ики илдән сонра Налын гәлбинә һаким кә-

силә билди. О, бу әдаләтли һөкмдарын гәлбиндә јува салыб, онда гүмара елә бир шөвг вә еһтирас ојатды ки, Нал бир дәгигә дә ојунсуз дура билмирди. О, кечә-күндүз фасиләсиз зәр ојуну ојнајыб бир нечә ајын ичиндә бүтүн вар-дөвләтини удузду.

Әринини сәрсәмлијини көрән Дамајанти ушағлары атасынын сарајына көндәрди, өзү дә Нала јалвармаға башлады ки, бу дәһшәтли ојуна сон гојсун. Анчаг иблис бичарә Налы ичиндән ојур, дурмадан ојнамаға вадар еләјирди. Ахырда Нал мәмләкәтини, һәтта бәзәк әшјаларыны вә кејимләрини удузуб мешәјә үз гојду. Вәфалы Дамајанти дә әринә гошулуб кетди ки, бу дар күнүндә она һајан олсун. Арвадынын әзабларыны көрүб өзү дә әзаб чәкән Нал ону дилә тутуб кери гајтармаг истәди. Деди:

— Гулаг ас, көр нә дејирәм, вәфалым мәним. Мән мәмләкәтимдән мөһрум олмушам, јурдсуз-јувасыз бир сәфил вә диләнчијәм. Башымыза кәлмиш бүтүн бу мүсибәтләрин сучу мөндәдир. Бах, бу јол сәни апарыб дүз атанын мәмләкәтинә чыхарар. Кет, хошбәхт ол. Мәнимлә итирдикләрини сән орада тапа биләрсән.

— Аһ, бунлары ешидиб билмәк нәјимә кәрәкдир? Мән ону билирәм ки, әр јорғун дүшәндә, арвады она ән јахын көмәкчи, нахошлајанда исә ән јахшы дәрмандыр. Мән сәнсиз ата евинә гајытмарам.

Хәчаләт вә әзаб чәкән заваллы Нал вәфалы арвадыны атыб гачмаг гәрарына кәлди, о, үмид еләјирди ки, арвады тәк галса, ата евинә дөнмәјә мөчбур олар, Дамајанти јатмыш икән иблис Калинин тәһрики илә арвадыны мешәдә тәк гојуб гачды; кедәндә өрпәјинин јарысыны да кәсиб өзүлә апарды. Дамајанти ајылыб көрдү ки, әри јанында јохду, кечилмәз мешәдә јалғыз, көмәксиз галыб, лап гәм дәрјасына батды. Әрини һа сәсләдисә, һај верән олмады, ахырда чарәси кәсилиб, ону ахтармаға башлады.

— һардасан, еј башымын ағасы, архам, дајағым? Нијә һај вермирсән, ракшас вә иланлардан, габан вә пәләнкләрдән мәни горумаға кәлмирсән? Анасыны итирмиш үркәк чейран баласы кими бу горхуч мешәдә јалғыз долашырам. Сәни һарда ахтарым, кимдән сорушум? Ким сәнин јерини көстәрәр? Мән горху-һүркү билмәдән һамыдан — пәләнкләрдән, филләрдән, дағ-дәрәдән, күл-чичәкдән сәни сорушурам. һәрках бурадасанса, рәһм елә, кәл мәнә тохтаг вер.

Анчаг Дамајантијә һај верән олмады, һеч јердә Налдан бир из—нишанә тапылмады.

Хөјли кәзиб долашандан сонра бу гәнирсиз ханым бөјүк бир карвана раст кәлди. Палтары чырылмыш, сачлары чијиниңә дағылмыш, көзләриндән диванәлик јаған Дамајантини көрәндә карван әһли һейрәт еләди; анчаг ону говмадылар. Дамајантијә јемәк-ичмәк вериб јанларында сахладылар.

Тезликлә карван мешә көлүнүн ғырағында динчәлмәли олду.

Кечәнин бир аләминдә вәһши фил сүрүсү сувата кәлди. Јүклү әл филләрини көрәндә вәһши филләр чох гәзәбләндиләр, карваны — адамлары, јүк-аты тапдалајыб хурд-хәшил еләдиләр. Карван әһлиндән чаныны гуртаранлар фикирләшдиләр ки, бу фәлакәтә баис Дамајантидир — ону даш-галаг еләмәк истәдиләр. Дамајанти дәһшәт ичиндә онлардан гачыб мөшәдә кизләнди. О јенә јалғыз кәзиб долашыр, Налы ахтарырды.

Күнләрин бир күнү Дамајанти кәлиб бир шәһәрә чыхды. Диләнчи көркәминдә бир сарајын јанындан кечәндә шаһын арвады пәнчәрәдән бахыб ону көрдү, јазыгы кәлди, гуллугчуну көндәриб Дамајантини јанына чағырды. Дамајанти башына кәлән мүсибәтләри әввәлдән-ахырычан шаһ арвадына данышды. Шаһ арвады она деди:

— Ај чамаллы көзәл, гал сарајымда јаша, гулаг јолдашы ол гызыма. Көмәк еләрик, әрини дә ахтарыб тапарсан.

— Галмағына галарам, анчаг өһд еләмишәм: әрим тапылана гәдәр нә үзүмү јујачағам, нә сачымы дарајачағам, нә дә бәр-бәзәк тахачағам.

Дамајантинин атасы исә узун илләрди ки, әријлә биркә сүркүнә јолланмыш гызыны ахтарырды. Мәмләкәтин һәр јеринә адамлар көндәрмишди, онлар кечә-күндүз ат чапыр, гаршыларына чыханлардан Налла Дамајантини сорушурдулар. Анчаг бу ахтарышлардан бир фајда һасил олмурду.

Күнләрин бир күнү шаһын әјанларындан бири Дамајантинин сығыначаг тапдыгы сараја кәлиб чыхды. Тоз-торпаға булашмыш, сачы даранмамыш Дамајантини көрәндә бармағыны дишләјиб үрәјиндә деди: "Еј дилигафил, дејәсән бу одур ахы, дәрд әлиндән бу һала дүшүб — сују гурумуну чаја, үзүнү булуд өртмүш аја охшајыр". Сонра Дамајантијә јахынлашыб деди:

— Мөһтәрәм ханым, мән бура сәнин атанын бујруғу илә кәлмишәм. Гајыт евә. Атан да, өвладларын да дәрд-гәмә батыб. Онлара рәһмин кәлсин.

Өвладларынын адыны ешидәндә Дамајантинин үрәји дөзмәди, елә һәмин күн вәтәнә гајытды. Дамајантинин атасы шад олуб, гызыны тапан адама мин инәк бағышлады, вә башга баһалы һәдијәләр верди.

Дамајанти исә о дәгигә дүнјанын бүтүн өлкәләринә гасид көндәриб онлара бујурду ки, һәр јердә — шәһәрләрдә, кәндләрдә, јолларда, базарларда чар чәкиб бу шәри охусунлар:

Олуб-галаныны удузуб, сонра
Гызы јатмыш гојуб, һараса кетди.
Өрпәјин јарысыны көтүрүб, көрөн
О һара јох олду, көзләрдән итди?

Севир, һәсрәтинлә јашајыр јарын,
Рәһм елә, кери дән, јох сораг сәндән.

— Ким бу сөзләре һај версә, онун һаггында һәр шеји јерли-ја-таглы өјрәнин вә тез гајыдыб мәнә хәбәр верин.

Гасидләр јол јормагда, Дамајанти онлардан сораг көзләмәкдә олсун, сизә кимдән дөјөк — Налдан. Нал вәфалы арвадыны јалгыз бурахыб гачандан сонра гәм-гүссә ичиндә мешәни кәзиб долашыр, чыхыш јолу тапа билмирди. Бир күн көрдү мешәнин дәринлијиндә од јаныр, јахына кәләндә аловун ичиндән бир сәс өшитди:

— Мәни хилас елә, еј бөјүк гәһрәман! Мән иланларын шаһыјам, лә'нәт гурбаны олмушам, нечә илләрди ки, бу одда јаныб говрулурам, мәни хилас еләсән, сәнә садиг оларам.

Нал өзүнү од-алова вуруб иланлар шаһыны орадан чыхарды. Илан да еләмә тәнбәллик атылыб ону чалды, бирчә анда Налын көркәми елә дәјишилди ки, доғма анасы да көрсәјди танымазды.

— Нә еләдин, ај намәрд?— Нал дәһшәт ичиндә гышгырды.— Ахы, мән сәни өлүмдән гуртардым.

— Горхма, һәкмдар, бунун сәнә бөјүк фајдасы олачаг. Зәһәрим сәнин гәлбинә һәким кәсилмиш иблисә ишкәнчә верәчәк. Һәм дә бу көркәмдә һеч кәс сәни таныја билмәјәчәк. Сән дә сәкит, архәјын зәр ојунунун инчәликләринә гәдәр өјрәниб, удуздугларынын һамысыны — тахт-тачы, арвадыны өзүнә гајтарарсан. Өнчәки көркәмини алмаг истәсән, бах бу өрпәјә бүрүнәрсән.

Иланлар шаһы сәһрли өрпәји она вериб, јоха чыхды.

Нал исә севкилисинин хиффәтини еләјә-еләјә јенә мешәдә сәркардан долашмаға башлады. Ахырда кәлиб Гушәл мәмләкәтинин пајтахты — көзәл Ајочһју шәһәринә чыхды. Ешитди ки, буранын падшаһы өзүнә маһир бир кәрдунәчи ахтарыр. Ишә дүзәлиб, сәртөвләдә јашамаға башлады, сојуну-көкүнү кизләдиб деди ки, ады Ваһукадыр.

Күнләрин бир күнү Дамајантинин көндәрдији гасидләр бу шәһәрә кәлиб чар чәкә-чәкә гызын гошдугу ше'ри охумаға башладылар. Нал севки вә мәрһәмәт долу бу сөзләри ешидәндә һөнкүр-һөнкүр аглады. Сонра гасидләри сорғу-суала чәкди, Дамајантини сорушду, анчаг өзүнүн ким олдуғуну демәди.

Гасидләр Дамајантинин јанына дәнүб хәбәр вердиләр ки, бәс Гушәл мәмләкәтиндә шаһын Ваһука адлы чиркин вә күдүлгол кәрдунәчиси ону сорушурмуш, Ахырда да дејибмиш: "Гој бу нәчиб шаһбану өз бәдбәхт әринә гәзәбләнмәсин, онсуз да о чәкдијини чәкиб".

Дамајанти буну ешитчәк өз-өзүнә деди: "Шүбһәсиз ки, бу, Налдыр, бу сөзләри јалныз о дејә биләрди. Билмирәм нијә белә ејбәчәр олуб, анчаг үрәјимә дамыб ки, бу, Налдыр! Көрәсән ону биртәһәр бура кәтирә биләрәмми? Кәнүллү кәлмәз, утанар".

Дамајанти јенә гасидләри Налын јашадығы узаг Гушәл шәһәринә кәндәрди.

— Кечә-күндүз динчинизи алмадан ат чапын. Гушәл шәһәринә је-тишиб оранын шаһына дејин ки, мән она әрә кетмәк истәјирәм. Анчаг һекмән буну әлавә еләјин ки, адахлы сечмәк мәрасими сабаһ сүбһ тездән олачаг. һекмдар мәнә саһиб олмаг истәјирсә, бир кечәдә өзүнү бура јетирмәлидир.

Бу хәбәри алан шаһ үзүнү тәзә кәрдунәчисинә тутуб деди:

— Ваһука, инди сөз сәниндир, сөјлә, мәни бир кечәдә видарбһ-ларын башкәндиңә — дүнја көзәли Дамајантинин атасынын сарајы-на чатдыра биләрсәнми? Сәһәр тездән мән һекмән адахлы сечмәк мәрасиминдә олмалыјам.

Нал гәм дәрјасына батыб өз-өзүнә деди: "Ахы кунәһым нәдир ки, танрылар мәни белә чәзаландырырлар! Дамајанти өзүнә јенә әр ахтарыр. Анчаг бу дәһшәтли хәбәрә һеч инанмағым кәлмир. Кәрәк әзүм һәр шеји көрүб өјрәнәм", сонра да учадан деди:

— Гиблеји-аләм, арзуна әмәл етмәк борчумдур. Ләнкимә, галх дөјүш арабасына.

Дөрд сечмә ат гошулмуш кәрдунә јериндән көтүрүлдү. Нал бүтүн мәһарәтини ишә салды. Атлар ганад ачыб учурду, бар кәтирмиш тәнһа бир ағачын јанындан јел кими етүб кечәндә шаһ деди:

— Бу ағачдакы жарпаглары да, мејвәләри дә саја билдим.

Нал әввәл белә бир мөчүзәјә инанмады. Дөјүш арабасыны сах-лајыб ағачдакы жарпаг вә мејвәләри сајды, вә шаһын доғру дөдијинә әмин оlanda лап мат галды.

— Наһаг тәәччүбләнирсән, — падшаһ деди. — Чәлд сајмағын өзү дә бир вәрдишдир. Әбәс дејил ки, дүнјада зәр ојунуну мәнән јахшы ојнајан јохдур. Дөјүш арабасыны мәһарәтлә сүрмәји мәнә өјрәтсән, мән дә сәнә зәр ојунунун сирләрини өјрәдәрәм.

Елә орадача онлар билдикләрини бир-бирләринә өјрәтдиләр. Елә ки, зәр ојнамаг мәһарәти Налын руһуна, ганына ишләди, даһа иблисә јер галмады, о дәрһал Налын руһуну тәрк едиб өзүнә башга јува ахтармаға учду. Нал азад олду. О, јенидән шаһла биркә дөјүш арабасына галхыб, бир кечәдә Дамајантинин сарајына јетишди.

Дөјүш арабасынын јаз фәслиндәки көј курултусуна, мин-мин зәнк сәсинә охшајан сәдасыны ешидәндә Дамајантинин үрәји гуш кими чырпынды: "Бу одур, — дејә дүшүндү. — Јер үзүндә јалныз о, дөјүш арабасыны бу чүр мәһарәтлә сүрә биләр. Јалныз онун атла-ры гуш кими ганад ачыб уча биләр". О чәлд сарајын дамына галхды ки, севкилисини сејр еләсин, анчаг интизарла кәзләдији Налын әвә-зинә күдүлгол вә ејбәчәр Ваһуканы көрдү. "Гәрибәдир, о гәтијјән Нала охшамыр, бәс онда нә үчүн она баханда үрәјим бу чүр шид-дәтлә чырпыныр?" — Дамајанти белә дүшүнә-дүшүнә чолаг вә еј-бәчәр Ваһукаја бахмагдан дојмурду.

Дамајанти севкилиснин бөжүк ләҗәгәт вә һүнәр ијәси олдуғуну аныб өз гуллуғчусуну Ваһуканын јанына јоллады:

— Она көз гөј, һәр шеји өјрән, — деди, — сонра кәлиб мәнә да-нышарсан.

Гуллуғчу нә кәрәкдисә, һамысыны өјрәниб һөјрәт ичиндә кери дөндү.

— Ханым, — деди, — көзүмлә көрмәсәјдим, инанмаздым. Бу көрдүнәчи аддымбашы мөчүзәләр кестәрир. Әлинин тәмасыјла от-әнчәр алышыб јаныр, күзәләр өз-өзүнә су илә долур, солмуш чичәкләрин тәрәвәтини өзүнә гәјтарыр.

Дамајанти буну ешитчәк, оғлу вә гызыны Налын јанына көндәр-ди. Доғма өвладларыны көрәндә Налын үрәји дөзмәди, һөнкүр-һөнкүр ағлады, онлары бағрына басыб охшамаға башлады.

Дамајанти дәрһал ону гонаг отағына апарды вә орада сорушду ки, күнаһсыз арвадыны горхунч мөшәдә јалғыз атыб кетмиш Налы таныјырмы?

— Сәни атыб кедән мән дејилдим, ичимдәки иблис иди, ишкәнчә верә-верә, зорла мәни өзүлә апарды. Инди ону ичимдән говмушам, гәлбимдә иблис дејил, сәнә олан севким јашајыр, көзәлим, кәл сәни бағрыма басым.

Буну дејиб, иланлар шаһынын она вердији сөһрли өрпәји чијнинә салды, әввәлки көркәмини алыб, сәһәр күнәши кими ишыг сачды. Сонра да өз шәһәринә гајыдыб зәр ојунунда онун бүтүн вар-дөвләтини удмуш адама деди:

— Мән кәлмишәм. Ојуну давам етдирмәк чағы чатыб. Чәнкавәр-лик тәрәсинә көрә, сән бу ојундан бојун гачыра билмәзсән. Башла ојуна.

Елә биринчи әлдән о, вахты илә иблисин тәһрикијлә удуздугла-рынын һамысыны өзүнә гәјтарды. Нишадлар өлкәсиндә јенидән шаһлыг тахтына әјләшән Нал вәфалы арвады Дамајанти илә биркә узун илләр мәмләкәти һагг-әдаләтлә идәрә еләјиб бөжүк шөһрәтә јетди...

— Буна көрә, сән еј мүдрик Јудһиштира, кәрәк һеч вахт үмид-сизлијә гапылмајасан, сәбр вә мәтанәтлә тәлејин сон һөкмүнү көз-ләјәсән, — дејә агил абид өз һекајәтини битирди. — Сән дә өз мәм-ләкәтини кери гәјтарачаг, хошбәхт өмүр сүрәчәксән, бәхт улдузун бир даһа сәнмәјәчәк. Индән белә бир дә удузмајасан дејә бу ојунун бүтүн сирләриндән сәни акаһ едирәм. Бу күндән үч дүнјада — Јерин үстүндә, Јерин алтында вә Көјләрдә сәнә барабәр ојунчу олмајачаг, киминлә ојнасан, галиб кәләчәксән.

Мүдрик заһид бу сөзләри дејиб јоха чыхды.

Пандулар мүдрик заһидләрин дилиндән Нал вә Дамајанти һекајәти кими чох рәвајәт вә әһвалатлар ешитмишдиләр.

Лакин бу ибрәтли рәвајәтләр, мүдрик кәлам вә нәсиһәтләр дә онларын гәлбини сармыш гүсә вә тәшвиши боға билмирди, ахы нечә мүддәт иди ки, Әрчунадан бир сораг јох иди. Ахырда Пандулар дөзмәди, Әрчунаны тапмаг үмиди илә Һималај дағлары сәмтә үз гәјдулар.

Панду оғуллары вә Драупади Һималај дағларынын көзәкөрүнмәз зирвәсинә чатмаг үчүн јүз күндүз вә јүз кечә мөшәјлә јол кетдиләр. Танрыларын горудуғу чајлардан, саһилиндә мөшә руһларынын јашадығы көлләрдән су ичдиләр, јолда нечә-нечә ракшасла гаршылашыб һамысыны рам еләдиләр. Хејли јол кедәндән сонра ахыр ки, көлиб Һималајын әтәјинә чатдылар. Дағларын јамачыны өртән кечилмәз мөшәјә гәдәм басдылар.

Мөшәнин ичијлә бир аз кетмишдиләр ки, аһүкөзлү, инчәбелли Драупади тагәтдән дүшүб јыхылды. Бһимасена көрәндә ки, гардашларынын да јеримәјә һеји галмајыб, мәғлуб еләдији ракшаслары чағырыб онлара бујурду ки, јолчулары далларына алыб апарсынлар. Ракшасларын бир дәстәси ағачлары гырыб јол ачыр, бир дәстәси вәһши һејванлары говуб иланлары өлдүрүр, бир дәстәси исә Пандуларла Драупадини голлары үстүнә алыб бұллур габ кими еһтијатла апарырды.

Бир дәфә Панду оғуллары чичәкли ағачларла дөврәләнмиш думдуру көлүн саһилиндә динчәләндә әсән күләк гызыл шанакул чичәјинин ләчәјини кәтириб Драупадинин ајағлары алтына атды. Бу күл ләчәји елә көзәл, елә әтирли иди ки, ајчамаллы Драупадинин көнлүндән бу күлләрдән гом бағламаг истәји кечди.

— Аһ, бу кезәл күлләр һарда битир? — дәмәјә мачал тапмамыш, Бһимасена галхыб чәнкәллијә чумду ки, Драупадинин бәјәндији күлләрдән јығыб кәтирсин.

Бһимасена суја чан атан чаван фил кими чәнкәллији јара-јара, ағачлары гыра-гыра, коллары ајаглајараг кедирди, һәтта пәләнк вә ширләр дә пәрән-пәрән дүшмүшдү, дөнүб архаја бахмадан гачырдылар.

Бһимасенанын кефи лап көкәлмишди, гуршағына бағладығы бөјүк балыгулағыны көтүрүб үфүрмәјә башлады. Мағараларда әксәда верән бору сәси бүтүн мөшәјә јайылыб горхуну бир аз да артырды.

Бу вахт мејмунлар тајфасы башчыларындан ән мүдрики — Хануман мөшәјә тәшриф бујурмушду ки, ширин вә дадлы мејвәлардән јығыб јөсин. Балыгулағынын һарајыны ешидәндә Хануман анлады ки, көлән Бһимасенадыр. Чәлд чығырда көндәлән узаныб гујругуну елә зәрблә јерә чырмаға башлады ки, дағ-даш ләрзәјә дүшдү. Бу

курулту сәси Бһимасенанын гулағына чатчаг о, сәс кәлән сәмтә чумду ки, көрсүн кимди сәс салан. Кәлиб Хануманы көрдү — гуругу туғ сапына охшайырды, үзү тунч кими парылдайырды, гулағы вә көзләри ал-гырмызы, дишләри ити вә ағаппаг иди. Бһимасена нә рә чәкиб мејмунун үстүнә јериди, бағырыб тәләб еләди ки, чығырдан чәкипиб јол версин. Анчаг Хануманын һеч түкү дә тәрпәнмәди, көз гапагларыны азча аралајыб тәнбәл-тәнбәл дилләнди:

— Ај кәлпейсәр, нијә јухума һарам гатырсан? Көрмүрсән ки, нахошам, өзүмчүн динчәлирәм? Бил вә акаһ ол ки, сәни бу чығырдан кечмәјә гојмајачағам. Бу бәни-адәмләрин дејил, Аллаһларын јолудур. Бу јерә гәдәр кәлмисән бәсиндир. Истәјирсән гал бурда, мермејвә илә долан, заһидлик елә — буна е'тиразым јохдур. Анчаг мәни бир дә нараһат еләмә, јохса сәни чәһәннәмә васил еләрәм.

— Узун данышма, дур ајаға, јол вер. Јохса сәнин өзүнү чәһәннәмлик еләрәм, — Бһимасена чавабында деди.

— Дура билмәрәм, мән хәстә вә гочајам, — дејә Хануман јаландан зарыды. — Һәркаһ бу јолдан кечмәк сәнә чох вачибдирсә, зәһмәт чәкиб гуруғуму долан кеч.

"Чох јахшы, — Бһимасена өзлүјүндә дүшүндү, — инди сәни гуруғундан галдырыб, башыны ағача чырпыб өзәрәм, онда биләрсән". Бу фикирлә дә сол әлијлә Хануманын гуруғундан јапышды, һа еләди, гуругу һеч бир бармагча да јердән аралаја билмәди. Ики әлли јапышыб дартды, анчаг түк гәдәринчә дә тәрләдә билмәди. Өз-өзүнә деди: "Јох, бу ади мејмун дејил, јахшысы будур, она еһтирам көстәрим". Ханумана сајғыјла баш ендириб деди:

— Еј мејмунларын ән гүдрәтлиси, сән кимсән? Өзүм дә көрүрәм ки, мәнән гат-гат күчлүсән! Буна көрә сәнин гаршында баш әјирәм, мәрһәмәтини әсиркәмә мәнән.

Белә оlanda, Хануман ким олдуғуну сөјләди. Деди ки, о Күләк оғлудур вә гуш кими учур. Истәјәндә сичан кими балача вә дағ кими нәһәнк ола билир.

Бһимасена она јалварды ки, мәрһәмәтини көстәрсин, кәркәмини, шәклини дәјишсин. Хануман разы олду вә онун көзү габағындача бөјүјүб-бөјүјүб башы булудлара дирәнди.

Панду оғлу башыны галдырыб ғышгырды:

— Дајан, дајан! Артыг сәнин парлаг чөһрәни көрә билмирәм. Өнчәки кими ол!

Хануман да о дәгигә өнчәки кәркәминә гајытды. Бһимасенанын һәдсиз тәәччүбләндијини керән Хануман ону гучаглајыб деди:

— Сәнин вә гардашларын барәдә һәр шеји билирәм. Сиз сучлу олмаја-олмаја әзаб чәкирсиниз. Горхмајын, сизи дарда гојмарам. Мән билә-билә сәни көзләјирдим ки, өз көмәјими тәклиф едим. Сиз Кауравларла дејүшмәјә башлајанда, мән онларын гошуну арасына сохулуб өз нә рәмлә онлары горхудачағам. Бу, гәләбә чалмагда сизә көмәк едәр. Инди исә өз јолунла кет. Бу јол хәзинәләр аллаһы

Куберанын сәлтәнәтинә апарыр. Көзәл Драупади үчүн ахтардыгын күлләри орада тапа биләрсән. Әлвида.

Жарыаллаһ-жарымәјмун Хануман буну дејиб көздән итди. Икид Бһимасена исә чыгыра дүшүб күлләри ахтармаға јолланды. Аз кетди, чох кетди, ахырда лап узагларда дагын синәсиндәки мави бојунбагыја охшајан бир чај көрдү. Бу чај ахыб көлә төкүлүрдү. Көлүн үзүнү гызыл шанакулү чичәкләри өртмүшдү, даглардан әсән мөһ чичәкләрин әтрини дөрд бир јана јаырды. Анчаг Бһимасена көлә јакынлашанда чичәкләрин кешијини чөкән адамјөјән ракшаслар ону үзүк гашы кими араја алдылар.

— Сән кимсән? — сорушдулар. — Кејиминдән заһидә охшајырсан, анчаг јараглы көлмисән. Мәгсәдин нәдир?

— Мән бура дүнјалар көзәли Драупадијә күл дәрмәјә көлмишәм.

— Сән көрәк бу күлләри биздән истәјәсән. Көрәк ајагымыздан өпүб јалварасан ки, бәлкә бирчәчијини сәнә вермәјә разы олаг.

Бһимасена гејзә көлиб багырды.

— Итилиң көзүмдән! Икид һеч вахт јалвармаз, көнлү истәјәни зорла алар.

Буну дејибән көлә тулланды вә гәфилдән дујду ки, јоргунлуғу, ачлыгы бир анда јох олду. Өнчәки күчү өзүндә гајытды. О, севинч ичиндә тәзә-тәр вә әтирли гызыл шанакулләри дәрмәјә башлады. Ракшаслар бәрк гәзәбләниб, ону оха, даша басдылар, низәјә, әмудә тутуб суда батырмаг истәдиләр. Белә оlanda Бһимасена көлдән чыхыб ракшаслары хурд-хәшил еләмәјә башлады: гырдыгларыны гырды, гыра билмәдикләрини пәрән-пәрән салыб, јенидән көлә кирди, үзмәјә башлады.

Ракшасларла вурушун сәс-күјү Пандуларын гулагына чатан ки, онлар Бһимасенанын аз өнчә ағачлары гырараг ачдыгы кениш јолла гардашларынын көмәјинә гачдылар. Ора чатыб көрдүләр ки, дәјүш битиб, Бһимасена исә кеф ичиндә көлдә үзүр. Она гошулуб дојунча чимдиләр. Күмраһ вә күчлү олдулар. Драупади күл-чичәклә бәзәниб-дүзәнди, улдузлу сәма, јакуд күнүн алтында бәрг вуран көл гәдәр көзәл олду.

Пандулар бу сәһрли көлүн гырагында мәскән салыб Әрчунанын јолуну көзләмәјә башладылар. Чүнки минкөзлү Индранын көндәрдији Көј елчиси хәбәр кәтирмишди ки, јенилмәз гәһрәман тез бир заманда гардашларынын јанына гајыдачаг.

Нәһајәт, чинкилтили бир сәс дагларда әкс олунуб гајытды вә Индранын гызыл арабасында Әрчуна Көјдән Јерә енди. Күл-чичәклә бәзәнмиш Драупадини көрүб деди:

— Еј гәнирсиз көзәл, индән белә мешә чичәкләријлә бәзәнмәјә еһтијач олмајачаг. Көтүр, бу бәзәкләри сәнә Көјләр танрысы Индра көндәриб. Бунлар Индранын илдырымла вуруб Көј гуршагындан гопардыгы гијмәтли дашлардан дүзәлдилиб.

Әрчуна бојунбагы вә сырғалары, үзүк вә биләрзикләри Драупа-

дијә төгдим еләди. Сонра Пандулар жыгышыб мешәдәки сыгыначагларына гајытдылар. Мисилсиз гәһрәман Әрчунанын танрылардан алдығы яраг онларын голуна гүввәт, үрәжинә тохтаг верди. Инди Пандулар кәләчәк воруш барәдә горхусуз-һүркүсүз дүшүнүрдүләр.

МАНУ ТУФАНЫ ҲАГГЫНДА НЕКАЈӘТ

Пандулар мешәјә, сыгыначагларына гајыдыб динч јашамаға башладылар. Јенә һәр ахшам мүдрик абидләр онларын јохсул комасына кәлир, мараглы сөһбәтләр еләјир, гәдим әјјамлардан, кәләчәк гәринәләрдән сөз ачырдылар.

Һәр шејин сәбәбини дәрк етмәјә чалышан Бһимасена бир дәфә абиддән сорушду:

— Еј мүдрикләр мүдрики, бүтүн адамлар бөјүк Мануну һәмишә һөрмәт вә еһтирамла јад едирләр. Истәјирәм мәнә вә гардашларыма онун бөјүк ишләриндән, мисилсиз әмәлләриндән сөһбәт ачасан. Һансы сәбәбә кәрә онун ады индијә гәдәр уча тутулуб! Онун һаггында билдикләрини бизә даныш.

Пандулар јарагларыны бир кәнара гојуб, гара марал дәрисинә бүрүнмүш гочаја јахын отурдулар. Брәһмән һекајәтинә башлады:

— Чох гәдим әјјамларда бу јерләрдә Ману адында бир адам јашајырмыш. Јер үзүндә ондан бөјүк, ондан мүдрик шәхс јох имиш. О, өмрү боју өз әмәлләријлә бәшәр нәслинә бөјүк фајда вермәјә чан атырмыш. Гүдрәтли танрыларын севкисини газанмаг вә онлардан Јер өвладлары үчүн нәсә мисилсиз бир бәхшиш алмаг хатиринә о, һәјат нәш'әләри вә севинчләриндән бүсбүтүн имтина еләмишди. О, он мин ил чајын саһилиндә бир ајағы үстә дуруб, әлләрини кәјә узадараг јеканә бир дуаны тәкрарлајырмыш: "Еј улу танрылар, имкан верин, инсанлар үчүн фајдалы бир һүнәр кәстәрим".

Бир дәфә он дөрд кечәлик Ај кими ишылдајан бир балача балыг саһилә јан алыб Мануја деди,

— Еј бәни-адәмләрин ән үлвиси, мәни' хилас елә. Ири-ири балыглар мәни тә'гиб едир, удмаг истәјирлар. Онларын ити дишләриндән чанымы нечә гуртарым билмирәм. Јалварырам, мән заваллыја кәмәк елә. Вахт олар, мән дә сәни дарда гојмарам.

Манунун она јазығы кәлди, чәлд әлини атыб балача балығы чајдан чыхарды вә апарыб су долу тәкнәјә салды. О, балығы јемләјир, өз баласы кими назыны чәкирди. Бир мүддәтдән сонра балыг бөјүдү, даһа тәкнәјә сыгышмады.

Балыг јенә дилә кәлиб Мануну көмәјә чағырды:

— Еј бөјүк инсан, бура чох дарысгалды, богулурам. Мәнә елә јер тап кен-бол јашаја билим.

Ману гызыл балығы тәкнәдән чыхарыб кәлә бурахды. Анчаг тәзликлә кәл дә бу мө'чүзәли балыға дарлыг еләди вә о, Мануја јал-

варды ки, ону апарыб Ганг чаына бурахсын. Лакин тез бир заманда балыг о гэдэр бөјүдү ки, бу мисилсиз чај да она дарысгал көрүндү вә о јенә Мануну көмөјә чагырды.

— Күнаһы вә һеч бир истәји олмајан инсан! Мән даһа бу чајда јашаја билмирәм. Мән дәрјада үзмәк истәјирәм.

Ману онун бу арзусуна да әмәл еләјәндән сонра балыг деди:

— Инди мәнә диггәтлә гулаг ас. Сән мәним һәр назыма сәбирлә дөздүн, әлиндән кәлән јахшылығы мәнән әсиркәмәдин, буна көрә дә кәләчәјин сиррини ачмаг истәјирәм сәнә. Тезликлә дүнјаја дәһ-шәтли бир фәләкәт үз верәчәк. Көјдән лејсан төкәчәк, дағлары, дүзләри сел-су басачаг, чајлар, дәрјалар дашачаг, бүтүн јер үзү су-јун алтында галыб мәһв олачаг. Буна көрә сән габагчадан ири вә мөһкәм бир кәми дүзәлт. Һәр биткинин тохумундан, ирили-хырдалы һәр чанлыдан, фил вә бөчәкдән, шир вә сичандан, һәр нөвдән бир чүтүнү кәмијә долдур. Јер үзүнү сел-су басанда өзүн дә кәмијә гал-хыб мәни көзлә. Вахт-вә дә јетишәндә мән бөјүк вә бујнузулу бир балыг чилдинә кириб сәнин јанына кәләчәјәм.

Балыг буну дејиб, далғаларын гојнунда јох олду. Ману исә һәр шеји онун дедији кими еләјиб көзләмөјә башлады. Туфан гопуб дүнјаны сел басанда Ману өз кәмисинә галхды. Елә о дәгигә ири вә бујнузулу бир балыг пејда олду. Ману кәндири ачыб атды, балыгын бујнузуна бәнд еләди вә балыг кәмини једәјинә алыб, чошғун сулары јара-јара ирәли апарды.

Бу минвалла бир чох илләр дәрјада үздүләр, анчаг бир әлчим гу-ру јер тапа билмәдиләр. Нәһәјәт, узағларда сујун алтындан бојлан-дан дағын шиш учу көрсәнди. Бу, һималајын ән уча зирвәси иди. Ману кәмини гајаја бағлајыб балыгы бурахды. Балыг деди:

— Һаһмыныз гуруја чыхын, јени һәјатын төмәлини гојун. Мәни исә бир дә көрмәјәчәксиниз. Әлвида.

Ме чүзәли балыг буну дејиб дәрјанын далғалы суларында гејб олду.

Јер үзүндән су чәкиләндән сонра Манунун һифз еләдији чанлы-лардан, тохумлардан һәјат јенә чүчәриб чичәкләнди.

КАУРАВЛАРЫН АДАЈА КӘЛМӘСИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Дүнјаны кәзиб-долашан сәјјаһларын јолу Кауравларын башкәнди — Һастинапура дүшәндә кор Дһритараштра онлары сарајына чагырып, сөһбәтә чәкир, Пандуларын мешәдәки јашајышындан со-раг тутурду.

Һәр дәфә гоча падшаһ аһ чәкиб вәзирләринә дејирди:

— Һејһат, Һејһат, бу шанлы гәһрәманларын бәдбәхтлијиндә мә-ним дә сучум вар. Даим көзләрим гаршысындадырлар: будур, адил Јудһиштһира јорғун һалда гуру јердә узаныб јатыб. Бһимасена гә-

зәб ичиндә јумругларыны дүјүнләјиб, о дәһшәтли анды тәкрарлајыр. Әрчуна һирсиндән јата билмир. Накула вә Саһадева исә ајлары, күнләри дејил, дәгигәләри, анлары һесаблајыр ки, һачан сүркүн мүддәти гуртарачаг. Мән көрүрәм ки, онларын интигамындан јаха гуртара билмәјәчәјик. Ахы онлара ким мүгавимәт көстәрә биләр? Дурјодһананын һиккәси вә сарсағлығы үзүндән бүтүн өвладларым мәһв олачаг. Фәләкәт! Фәләкәт!

Кинли олдугу гэдәр дә һиләкәр олан Шакуни бу сөзләри ешитчәк, Дурјодһананын јанына хәбәрә гачды.

— Еј гиблеји-аләм, сәрвәтин, вар-дөвләтин башындан ашыр, шөһрәтинин һәдди-һүдуду јохдур, бүтүн арзу вә истәкләринә јетиш-мисән. Сән бизим ичимиздә улдузларын әһатәсиндә олан Аја бән-зәјирсән. Бу јахынлара гэдәр сән Пандуларын чаһ-чәлалына бахыб гүссәләнәрдин, бәс инди нә үчүн онларын мискинлијинә тамаша еләјиб шадланмаг истәмирсән?

— Истәмәјинә истәјирәм, — Дурјодһана деди. — Анчаг нә еләјим, мән бурада, онлар срада.

— Кет мешәјә, өз парлаг шөһрәтинлә онлары кор ет. — Карна да сөһбәтә гошулду. — Пар-пар парылдајан полад кејимли, јараг-әсләһәли чәнкавәрләрин әһатәсиндә сәни көрсәләр, пахыллыгдан үрәкләри партлајар. Гој сәнин арвадын, бизим шанлы-шөвкәтли шаһбану ән көзәл кејимләрини кејсин, о диләнчи Драупадијә көз дағы версин. Һөкмән белә еләмәк лазымдыр!

Дурјодһана онларын чавабында деди:

— Мән дә буну истәјирәм. Анчаг атам Пандуларын көзүнә көрүн-мәји мәнә гадаған едиб.

Карна деди:

— Бунун да әлачы вар. Өзүн дә билирсән ки, Пандуларын јаша-дығы мешәдә вә мешәнин һәндәвәриндә, өрүшләрдә сизин тајфа-нын мал-гарасы отлајыр. Атана десән ки, сүрүләрә баш чәкмәк ис-тәјирсән, е тираз еләмәз. Бу бәһанә илә јыгышыб мешәјә кедәрик.

Дурјодһана буну ешидәндә шад олду, дәрһал шаһән-шаһын һүзуруна кедиб онун разылығыны алды. Шаһ бирчә буну деди:

— Кедин, анчаг бир шәртим вар: Пандуларын јашадығы јерә ајаг басмајын, јохса һаһмынызы өлдүрәрләр.

Намәрд Дурјодһана елә һәмин күн бөјүк бир дәстәнин башында јола дүшдү. Сүрүләрә баш чәкди, чобанлара бәхшишләр верди, чобан гызларын рәгсләринә тамаша еләди, сонра да өз хаин дост-лары вә бөјүк бир гошунла Пандуларын јашадығы јерләрә тәрәф үз гојду.

Анчаг јары јолда Кеј чәнкавәрләри — Һандһарвларла үз-үзә кәл-ди. Һандһарвлар Читрасенанын башчылығы илә Кејдән Јерә ен-мишдиләр ки, мешәдә әјләнсинләр, ов овласынлар, шәнләниб

динчәлсинләр. Көј чәнкаварләринин јолу кәсдијини көрән Дурјодһа-
на гәзәбләнди, гошунуна бујурду ки, һандһарвлары говуб јолу тә-
мизләсинләр.

Дурјодһананын әскәрләри јахына кәлиб онлара јолдан чәкилмәји
әмр еләдикдә Көј чәнкаварләрини күлмәк тутду. Читрасена исә бе-
лә деди:

— Көрүрәм ки, падшаһыңыз олуб-галан ағлыны да итириб. О ки-
мә әмр еләјир? Көјләр ордусуна? Мәкәр биз онун нөкәријик? Кедин
она дөјин ки, бу мөшәни тәрк еләмәсә, өлүм танрысы илә көрү-
шәчәк.

Ловға Дурјодһана буну өшидәндә аз галды һирсиндән чатласын.
Дәлиганлы досту Карна илә гошунун башында һандһарвларын
үстүнә јөриди. Анчаг дөјүш узун сүрмәди. Көј чәнкаварләри бир
һәмләјә Дурјодһананын сәфләрини дағыдыб дөрд бир тәрәфә сә-
пәләдиләр, өзүнү дә, јахын адамларыны да әсир алыб, әл-голу
бағлы Читрасенанын һүзуруна кәтирдиләр. Тәкчә Күнәш оғлу Карна
һәлә дә тәслим олмур, чәсарәтлә дөјүшүрдү, ахырда Дурјодһана-
нын өзү она әл сахламағы әмр еләди.

Дурјодһананын мәғлуб едилмиш вә јараланмыш әскәрләри
фәрјад гопара-гопара Пандуларын комасына тәрәф гачдылар. Он-
ларын башына кәлмиш фәлакәтдән хәбәр тутан Бһимасәна деди:

— Кауравлар һағлы чәзаларына чатдылар. Онлар бизи һәр шөј-
дән — шаһлыг тахтындан, вар-дөвләтдән мәһрум еләмишдиләр, бу
бәс дејилмиш, кәлмишдиләр ки, бизә ачыг версинләр. Јахшы дејиб-
ләр ки, һәјнан кәлән вәјнан көдәр, өз чәзаларыдыр, гој чәксинләр.

Анчаг әдаләтли вә рәһмдил Јудһиштһира онун сөзүнү кәсиб дөди:

— Ај мәним ширбиләкли гардашым, сәнин бу кинли сөзләрин
өзүнә дә, бизә дә анчаг әскиклик кәтирәр. Һандһарвлар бизим гар-
дашларымызын әл-голуну гандалламагла бүтүн нәслимизи
алчалдыб тәһгир еләјибләр. Белә шөјә сөвинмәк олмаз. Бир дә ки,
гардашдарымыз бизә гонаг кәлибләр, хош нијјәтләми, бәд нијјәтлә-
ми кәлибләр— бу онларын өз ишидир. Бизим борчумуз гонагларын
үрәјини охумаг дејил, онлары күләүзлә, һөрмәт-иззәтлә гаршыла-
магдыр. Әрчуна, сәндән дә, Бһимасәна, сәндән дә, сиз кичик гар-
дашларымдан да хаһишим будур: ки, кедиб Дурјодһана вә онун
ә`јан-наибләрини азад едәсиниз. Һәркаһ һандһарвлар буна разы
олмасалар, дәрһал дөјүшә башлајын. Кедин.

Јенилмәз гәһрәманлар бөјүк гардашын бујруғуна бојун әјиб дәр-
һал дөјүш мејданына јолландылар.

Һандһарвларла вуруш јенидән гызышды. Атылан охлардан Көј
үзү көрүнмәз олду. Әрчуна охлары бир-биринә елә чалајырды ки,
өлә бил көјдән охлардан һөрүлмүш тор салланмышды. Беләчә, ву-
руша-вuruша Көј чәнкаварләрини сыхышдырыб мөшәдән чыхар-
дылар. Гошунун басылдығыны көрән кәнч сәркәрдә Читрасена гыз-

мыш шир кими дөјүшә атылды, әмудуну галдырыб Әрчунанын башына чалмаг истәди. Анчаг чәсур Әрчуна бир нечә сәрраст охла әмуду парча-парча еләди.

Бу гүдрәтли гәһрәманлары мәғлуб едә билмәјәчәкләрини көрән һандһарлар Көјә галхдылар. Читрасена исә Пандуларә деди: "Мән сизин достузуам" — вә бујурду ки, бүтүн әсирләри азад еләјиб Јудһиштһиранын һүзуруна апарсынлар. Јудһиштһира рүсвај олмуш дүшмәнләрини өз гаршысында көрәндә үзүнү Дурјодһанаја тутуб деди:

— Бир дә белә ағылсызлыг еләмә. Азадсан, өз башкәндиңә гајы-да биләрсән.

Рүсвај олмуш вә алчалдылмыш Дурјодһана адалығы тәрк еләјиб басылмыш гошунуну да өзүлә апарды. О кедә-кедә өз-өзүнә мырылдајырды: "Көј чәнкавәрләри илә вурушда өлмәк, әмиогулларымын бәхш еләдији өмүрдән мин дәфә шәрәфлидир".

Достунун әзаб чәкдијини көрән Карна деди:

— Еј шаһ, гәм јемә, Дәрд чәкмәјә әсас јохдур. Сәни мүдафиә еләмәк Пандуларын борчудур. Ахы онлар сәнин мәмләкәтиндә јашајырлар, сәнин тәбәәләриндир, буна көрә һәр вахт сәни горумаға, сәнин уғрунда дөјүшмәјә борчлудурлар. Үрәјинә тохтаглыг вер. Мәнсә көнлүн шад олсун дејә күчлү бир гошун көтүрүб сәнин үчүн јени өлкәләр фәтһ еләрәм.

Тезликлә дәлиганлы Карна вә`динә әмәл еләди, бир чох шаһлары мәғлуб едиб Дурјодһананын тахт-тачы өнүндә диз чәкдүрдү. Бундан сонра Дурјодһана шаһлар шаһы адыны алмаг үчүн Бөјүк Гурбан мәрасиминә тәдарүк көрмәјә башлады.

О, кечә-күндүз фикир еләјир, тәдбир төкүрдү ки, нечә еләсин, Пандулары алчалтсын. Бу нијјәтлә дә гасид көндәриб онлары Бөјүк Гурбан мәрасиминә дә`вәт еләди.

"Јудһиштһира Бөјүк Гурбан верәндә мән онун башкәндиңдә, шанлы-шөвкәтли шаһларын ичиндәјдим, — Дурјодһана бәдхәһлыгла дүшүнүрдү, — Гој инди дә о, мәним башкәңдимә кәлсин, диләнчиләрин ичиндә дајаныб, дүнја һөкмдарларынын мәни нечә өјдүкләрини ешитсин, вердикләри бәхшишләрә тамаша еләсин".

Анчаг намәрд шаһын кәләји бу дәфә баш тутмады. Јудһиштһира онун көндәрдији гасиди күләрүзлә гаршылады вә деди ки, сүркүн мүддәти баша чатмајаначан о, мешәни тәрк әдиб, вердији сөзү поза билмәз.

Бһимасена исә һирсиндән дил-додағыны кәмирә-кәмирә гасидә деди:

— Бу намәрдин чәзасына чатыб чәһәннәмә васил олачағы күн кәләчәјәм ора.

Пандулары алчалтмаг истәјән Дурјодһана бөләчә өзү хар олуб алчалды.

Күнләрин бир күнү Пандулар јенә ова кетмишдиләр. Һәрәси бир сәмтә јолланмышды. Драупади өвдә төк галмышды. Бу дәмдә узаг бир мәмләкәтин күчлү, ачкөз вә залым һөкмдары Чајадратһа мешәдән кечирмиш. О, бураја дөрд ат гошулмуш зиреһли дөјүш арабасында кәлмишди. Залым һөкмдары полад кејимли достлары вә күчлү бир гошун мүшајиәт едирди.

Онлар мешәнин ичиндән бөјүк һај-күлә кечирдиләр. Дөјүш арабаларынын курултусу вә дөјүш филләринин бөјүртүсүндән дағ-даш ләрзәјә дүшмүшдү. Драупади бу һај-күјү өшидиб бајыра чыхды ки, көрсүн кимди кәлән. Аллаһ Индранын бағышладығы ишыг сачан бәзәкләрини тахыб, јохсул команын астанасында дајанмыш бу гәнирсиз көзәли көрәндә Чајадратһанын маты-гуту гуруду. Илдырым чаханда булудлара ишыг салдығы кими, Драупадинин көзәллији дә ағачлары, коллары, јери нура бојамышды.

Чајадратһа һејрәт ичиндә атлары әјләди. Көзләрини бәрәлдиб шаһ гызынын көзәл чөһрәсинә зилләди. Һандан-һана өзүнә кәлиб достларындан биринә бујурду:

— Кет өјрән көр бу надир инчи кимдир, нәчидир. Бу чүр дүнја көзәли мешәдә нә еләјир? Бәлкә о, аллаһын гызыдыр, Ја Көј өвладыдыр? Бәлкә она Һандһарвлар кешик чәкир? Кет, һәр шеји јерлијериндә өјрән. Мән онсуз бурадан кетмәјәчәјәм.

Досту чәлд дөјүш арабасындан дүшүб Драупадијә јахынлашды. Сорушду:

— Еј гәнирсиз көзәл, сән кимсән? Бәлкә инсан чилдиндә бу адалығы долашан һансы танрынынса гызысан? Сән нә ким олдуғумузу сорушурсан, нә дә биздән горхурсан! Сөјлә, кешијини ким чәкир? Әрин кимди?

Драупади чавабында деди: Мән јад киши илә данышмамалыјам. Анчаг нә еләјим бурада төкәм, бир кимсә јохдур ки, сәнин сорғуларына чаваб версин. Мән гүдрәтли һөкмдар Јудһиштһиранын арвадыјам. Бурада әрим вә гајынларымла бир јердә јашајырам. Инди онлар овдадырлар. Нәчиб Јудһиштһира күндөгән тәрәфә јолланыб, јенилмәз Бһимасена күнејә, зәфәр мүждәчиси Әрчуна күнбатана, кичик гајынларым— Саһадева вә Накула исә гузејә. Евдә төкәм.

Бу ләјагәтли гадынын сөзләрини гасидин дилиндән ешидән Чајадратһа деди:

— Бу дүнја көзәли мәним гәлбими әбәдилик фәтһ еләди. Јер үзүнүн бүтүн гадынлары онун јанында бир сүрү мејмундур. Мән ону өзүмлә апарачағам.

О, дөјүш арабасындан дүшүб, пәләнк овда икән онун јувасына сохулан гурд кими Пандуларын комасына тәпилди. Сафгәлбли Драупади гонағын ајагларыны јумаг үчүн су кәтирди, сүфрә ачыб Күнәшин һәдијјәси олан сөһрли габы орталыға гојду ки, Чајадратһа вә онун әһабәләри јејиб дојсунлар. Анчаг намәрд шаһ деди:

— Бизә jemәк кәрәк дејил, биз сәнин көзәллијини сөјр етмәклә дојмушуг. Кәл мин арабама. Мән сәни өз мәмләкәтимә апарарам, өлкәни бир јердә идарә еләрик. О диләнчидән сәнә әр чыхмаз. Кедәк мәнимлә.

Драупадинин гәлбини гәзәб бүрүдү. Гашларыны чатыб ловға шаһа белә чаваб верди:

— Нә данышырсан? Абыр-һәјаны, утанчы итирмисән? Сән һансы чәсарәтлә һәр бири мин ширә бәрәбәр гәһрәманлары тәһгир еләјирсән?! Онларын гәзәбиндән горхмурсан? Јалныз ахмаг ушаглар јатмыш шири ојатмаға чәсарәт едар. Јалныз диванәләр гәсдән иланын гујругуну тапдалајар. Гач, нә гәдәр ки кеч дејил, гач чаныны гуртар.

— Мәни горхутма, аһүкөзлүм. Мән дә шаһам, чәнкавәрәм, шаһлыг елминә бәләдәм. Саваш еләмәјин дә, барышыға кәлмәјин дә гајдаларына бәләдәм. Ордулары дејүшә апармаг да әлимдән кәлир, өлкәләр арасында нифаг салмаг да. Мәни горхутма. Јахшысы будур, бир тәбәссүм бәхш елә мәнә! Галх дејүш арабама, јахуд бу нәһәнк филин белиндәки кәчавәјә, јола дүшәк.

— Өлмәјә разы оларам, сәнинлә кетмәрәм. Һәркаһ сән икид Пандулардан горхмурсанса, бары гүдрәтли Кришнадан чәкин. О һәмишә Өрчуна илә бир дејүш арабасында чијин-чијинә дејүшүр. Һеч кәс онларла вурушдан саг чыхмајыб.

Чајадратһа күлүб деди:

— Мән Һеч кәсдән горхмурам. Данышдын јетәр, арабама мин, илаһи көзәли.

Буну дејиб Драупадинин голундан јапышды, зорла дејүш арабасына миндирди. Өшабәләри дә онун ардынча чапдылар. Фил ајагларынын таппылтысы, јараг-әсләһә чинкилтиси мешәни бүрүдү.

Онлар филләрини, атларыны сүрмәкдә олсунлар, сизә кимдән дејәк, Панду оғулларындан. Пандулар овдан гајыдыб габагчадан шәртләшдикләри јердә көрүшдүләр ки, евә биркә кетсинләр. Бирдән көрдүләр ки, мешәнини бүтүн гушлары көјә галхыб, елә һеј көјләрдә дөврә вурур, јуваларына гонмурлар. Бәрк нараһат олдулар. Јудһиштһира деди:

— Бу пис әләмәтди. Мешәдә јад адам пејда олуб. Чох нараһатам, үрәјим сәксәкәдәдир. Горхурам Драупадинин башына бир иш кәлә. Тез гајыдаг евә.

Анчаг евә чатанда көрдүләр ки, ләлә көчүб јурду галыб, комада Һеч кәс јохдур, әтрафда да филләрин, дејүш арабаларынын изләри вар. О дәгигә анладылар ки, Драупадини гачырыблар. Даһа ләнкимәдиләр. Атларыны чөвлана кәтириб, дүшмәнләрин ардынча чапдылар; јәј-охларыны да һазыр тутмушдулар.

Чајадратһа архадан сәс-күј ешидиб дөнүб бахды, бахан кими дә баша дүшдү ки, ону изләјән гүдрәтли Панду оғулларыдыр, чошгун

сел кими мешәни ағзына алыб, ону мәһв еләмәјә кәлирләр. Горхуб титрәди. Дили топуг вура-вура Драупадидән сорушду:

— О узагда... ардымызча чапанлар Пандулардыр?— Сонра да сәркәрдәләринә әмр еләди: — Һазыр олун дөјүшә.

— Ај бәдбәхт, дөјүшдән дәм вурма, — Драупади деди, — фикирләш көр чаныны нечә гуртара биләрсән. Ајагларына јыхылыб аман дилә, бәлкә онда сучундан кечәрләр.

О, сөзүнү дејиб гуртармамыш Пандулар гасырға кими Чајадратһанын гошунунун башы үстүнү алды.

Јер үзүнүн ән чәсур чәнкавәрләринин охуна туш олан дүшмән әскәрләри филләрин бөлиндән, дөјүш арабаларындан ашыб, кәләси үстә јерә дөјирдиләр. Јијәсиз галмыш атлар вә филләр дөјүш мејданында езләрини ора-бура чырпыр, сағ галан әскәрләри басыб әзирдиләр. Гошунун гырылдығыны көрән Чајадратһа Драупадини бурахараг гачыб чаныны гуртармаг истәди.

Әрчуна буну көрүб, күрзүнүн бир зәрбијлә јүз дүшмәни әлдүрән Бһимасенаја деди:

— Әл сахла, гардаш. Оғру гачыб гуртулдугу һалда, бу сучсуз бичарәләри гырмағын нә анламы? Чаггаллар пәләнкин далынча кетдији кими, бунлар да өз ағаларынын гујругуна дүшүб кәлибләр.

Белә оlanda, Бһимасена үзүнү Јудһиштһираја тутуб деди:

— Гардашым, Драупади бәрк јорулуб, ону көтүр, комамыза гајыт. Гој динчәлиб сакитләшсин. Бу намәрди тутмаг мәним бојнума. Ону ганына гәлтан еләмәсәм, үрәјим сојумаз.

Буну дејиб Әрчуна илә бирликдә Чајадратһанын далынча көтүрүлдү. Намәрд шаһ артыг хејли узаглашмышды, һеч көрүнмүрдү. Анчаг Әрчунанын гарасына атдығы ох өзү ону тапыб атларыны өлдүрдү. Бһимасена чәлд өзүнү јетирди, күрзүнү галдырыб ону чәһәннәмә васил еләмәк истәјирди ки, Әрчунанын сәсини ешитди:

— Дајан, елдүрмә. Она елә чәза вермәк кәрәк ки, өмүр-биллаһ дады дамағында галсын, бир дә белә намәрдлик еләмәсин.

Бһимасена охун ити учујла Чајадратһанын башыны гојуну гырхан кими ала-тала гырхды, ора-бурасында беш чәнкә түк гојду. Сонра да деди:

— Јашамаг истәјирсәнсә, сөзүмә диггәтлә гулаг ас. Бу күндән сән дүнјаны өлкә-өлкә кәзиб базар вә мејданларында чар чәкиб гыш-гымалысан: "Мән Пандуларын гулујам". Ешидиб билсәм ки, бујругума әмәл еләмәмисән, јерин дешијиндә олсан да, тапыб өлдүрәчәјәм.

Онлар зинакар шаһы чувал тајы кими дөјүш арабасына атыб өз комаларына кәтирдиләр. Чајадратһа Јуһиштһира вә Драупадини көрчәк, итаәткарлыгла:

— Мән Пандуларын гулујам, — дејә чар чәкди.

— Бһимасена, гардашым, бурах ону кетсин, — рәһмдил Јудһиштһира деди. — Бу хош күнүмүздә һеч кәси бәдбәхт вә зәлил көрмәк

истәмирәм. Бурах кетсин. Онсуз да јетәринчә чәзасыны алыб.

— Еләдир, бурах, кетсин, — Драупади әринин сөзүнә гүввәт верди. — Ахы сачы јеринә кәләнәчән һәр күн, һәр саат јадына дүшәчәк ки, шәр әмәл һеч вахт чәзасыз галмыр.

Белә оландә, Пандулар дедиләр: "Чых кет, сән даһа гул дејил-сән, итил көзүмүздән". Анчаг намәрд Чәјадратһа бу нәчиб гәһрәманларын вердији дәрсдән езу үчүн бир нәтичә һасил еләмәди. Ја-дын-да галан бирчә о олду ки, гачырдығы дүнја көзәлини тутуб әлиндән алыблар, үстәлик дә башыны гырхыб алчалдыблар. О, өз өлкәсинә гајыдыб, интигам алмаг үчүн фүрсәт көзләмәјә башлады. Пандуларын Кауравларла олан ихтилафындан Чәјадратһа да һали иди вә о гәрәра алмышды ки, әмиоглулар арасында ачыг дава башласа, Кауравларын төрәфиндә вурушачаг.

РАМА НАГГЫНДА НЕКАЈӘТ

Бир мүддәтдән сонра Јудһиштһира јенә гәм дәрјасына гәрг олду. Һеч чүр анлаја билмирди ки, нә сәбәбә онлар бу чүр мәһрумијјәтлә-рә дөзмәлидирләр. Бир дәфә гоча абиддән сорушду:

— Сөјлә, нәјә көрә Драупади кими ағыллы вә көзәл бир гадын сүркүнә сүрүлмәли, мешәдә диләнчи көкүндә јашамалыды? Бәс әдаләт һарда галды? Биз һеч вахт күнаһ иш тутмамышыг, һеч кәсә пислик етмәмишик, бәс нә үчүн белә инчидилирик? Һансы күнаһла-ра көрә бу чүр зәлил вә бәдбәхт олмушуг?

Дүнјакөрмүш гоча абид чавабында деди:

— Буну сорушмазлар. Демәли, гисмәтимиз беләјмиш. Јөр үзүнүн бир чох бејүк адамлары һәјатларыны сүркүндә кечирмишләр. Сән өз шаһлыг тахтыңы гумарда удузмуш Һал һаггында һекајәти ешит-дин. Мән күнаһы олмаја-олмаја башы чох бәлалар чәкмиш гәһрә-ман һаггында даһа бир һекајәт билирәм. "О гәһрәманын да арвады-ны гачырмышдылар. Анчаг нә олсун ки?! Бүтүн дүнјада онун адыны уча тутурлар вә һәмишә дә уча тутачаглар.

Пандулары мараг бүрүдү, абидә јахын әјләшдиләр. Јудһиштһира деди:

— О гәһрәман кимдир? Онун башына Һансы мүсибәтләр кәл-мишди? Дүшмәнләри кимләрди?

— Белә рәвәјәт еләјирләр ки, гәдим әјјамларда, узаг Ланка ада-сында үч рақшас гардаш јашајырмыш. Биринин ады Раван, о бири-нин — Кумбһакарна, үчүнчүсүнүн дә ады Вибһишан имиш. Гардаш-лардан ән бөјүју вә залымы — Раванын он башы вармыш. Кумбһа-карна гејри-ади күчү илә сечилирмиш, Вибһишан исә рақшасларын һеч биринә охшамырмыш. О, хејирхаһ, һәгигәтпәрәст вә әдаләтли имиш.

Һәр үч гардашын үрәјиндә бир кизли диләк вармыш. Анчаг бу диләкләр јалныз танрыларын көмәји саһәсиндә јеринә јетә биләрмиш. Гардашлар танрыларын мәрһәмәтини газанмаг үчүн бөјүк-бөјүк һүнәрләр көстәрирләр. Он башлы Раван дүз мин ил беш тонгалын арасында бир ајағы үстә дајаныб дурур. Сонра он башынын онуну да кәсиб аллаһлара гурбан верир — тонгала атыб јандырыр. Икинчи гардаш Кумбһакарна нечә јүз ил башыны ашағы салыб дурур. Вибһишан исә хәзәл јемәклә доланыр.

Гардашларын һүнәриндән разы галан аллаһлар Раванын он башынын онуну да өзүнә гајтарыр вә рақсашларын һәр бир истәјинә әмәл едәчәкләринә сөз верирләр. Белә оlanda, Раван арзулајыр ки, һеч кәс ону өлдүрә билмәсин — нә аллаһлар, нә илаһәләр, нә һандһарвлар, нә рақшаслар, нә пәләнкләр, нә иланлар, тимсаһлар; бирчә инсанын адыны чәкмир, чүнки о заман рақшаслар бәни-адәмләрдән зәррәчә дә горхмурмушлар. Ортанчыл гардаш Кумбһакарна өзү үчүн миниллик бир јуху истәјир. Вибһишан исә һәтта тәһлүкә анында да јахшылыг јолундан сапмамаг үчүн аллаһлардан сәбир вә дәјанәт истәјир.

Һәр үчү диләјинә јетишән кими, Раван хәзинәләр аллаһы Кубераны чапыб-талајыр, онун сәма арабасыны әлиндән алыр. О бу арабада һималајын ән уча зирвәләринә галхыр, аллаһларын мәскәнинә басгын еләјир, онларын динчилијини позур. Инсанлар арасында да о, шәр тохуму сәпир, Јер үзүндә фитнә-фәсад күндән-күнә артыб чоһалыр.

Ахырда аллаһлар бир јерә јығышыб мәсләһәт-мәшвәрәт едирләр ки, бу охбатмаз, гылынчкәсмәз дүшмәндән нечә јаһа гуртарылар. Бирдән јадларына дүшүр ки, Раван өз диләјини сөјләјәндә инсанын адыны чәкмәјиб, демәли о, јалныз инсан әлијлә елдүрүлә биләр. Аллаһлар гәрәра алыр ки, Көјдән енсинләр вә Јер сакинләринин чилдинә кириб залым рақшасы өлдүрсүнләр.

Бу иши Вишну адлы танрыја тапшырырлар. Вишну һәмишә ганун вә әдаләтин кешијиндә дурурмуш. Инсанлар шәр әмәлләрә гуршананда, Јер үзүндә һәрч-мәрчлик башлајанда, Вишну көјдән өнир, каһ габан, каһ шир, каһ да тысбаға донуна кирәрәк ганун-тәрә јолундан чыханлары чәзаландырырды. Инди дә о, инсанларын гәлбиндә хејрә һөрмәт вә шәрә нифрәт ојатмағын вахты чатдығыны көрүб, шаһ Дашаратһанын балача оғлу Раманын чилдинә кирди.

Падшаһ Дашаратһанын үч көзәл-көјчәк арвады вар имиш. Рама шаһын бөјүк арвадынын оғлу иди. О, атасынын сарајында бөјүјүр, мисилсиз көзәллији вә күчү илә һамыны һејран еләјир. Һәлә ушаг икән бүтүн биликләри синәдәфтәр еләјиб јенилмәз бир пәһләван олур. Онун ады көләндә дүшмәнләр түк салыр. О, јүксәк амал вә дүјгуларла јашајыр. Гәдим адәтә көрә, шаһлыг тахтында атасындан сонра о отурмалы иди. Һамы Раманын адыны сајғыјла чәкир, онун шаһ олачағы хошбәхт күнү сәбирсизликлә көзләјир.

Рама жеткинлик жашына чатыб, адахлылар жарышында дүнја өлкөлөрүнүн шаһзадөлөрүнө галиб келир, көзөллији мин Күнөш кими Јер үзүнө ишыг сачан Ситаны алыр. Рама вә онун төбөөлөри хош-бөхт бир һәјат сүрүрләр.

Анчаг тезликлә бүтүн өлкәни фәлакәт сели басыр вә адамлар узун илләр шаһзаденин ишыглы чөһрәсиндән мөһрум олур.

Бу фәлакәтә дә шаһын кичик арвады, мәғрур Кәкеји баис олур.

Күнләрин бир күнү гөзбел, бөдхәһ дәјәсиндән ешидир ки, мүдрик һөкмдар Дашаратһа һәлә өз сағлығында мәғлүбедилмәз оғлу Раманы тахта отуртмаг истәјир.

Кәкејинин дәјәси чох шәрчил арвад имиш. О. шаһын чаван арвадынын үрәјинә хал салыр, ону горхудуб инандырыр ки, һәрках Рама падшаһ олса, онун доғма оғлу, шаһзадә Бһаратаја зүлм еләјә-чәк, ону хошбөхт јашамаға гојмајачаг.

Белә оlanda. Кәкеји әри, падшаһ Дашаратһанын јанына кедир, јалварыб-јахарыр ки, онун һәр истәјинә әмәл едәчөјинә сөз версин.

Дашаратһа чавабында дејир:

— Мәним мәләјим, сөјлә, истәјин нәдир? һөкмдар өз севимли арвадынын бир сөзүнү ики еләмәз.

Белә оlanda, оғлуна көрә кечирдији горхудан ағлыны итирмиш Кәкеји һагг-әдаләти унудараг:

— Аличәнаб шаһ, истәјим одур ки, бөјүк оғлун, вәлиәһдин өлкәдән говулсун, оғулларындан ән кичији, мәним Бһаратам шаһлыг тахтында әјләшсин, — дејир.

Бу сөзләр Дашаратһанын үрәјинә ох кими санчылыр, һејрәт вә дөһшәтдән шаһын дили тутулур.

Анчаг нәчиб Рама биләндә ки, падшаһ Кәкејинин һәр бир истәјинә әмәл едәчөјинә сөз верибмиш, дејир:

— Мән сүркүнә кедәрәм, тәки атам вә'динә хилаф чыхмасын. Гој өлкәдә Бһарата шаһлыг еләсин, хошбөхт олсун.

Саф гәлбли шаһоғлу заһид палтары-кејиб, өз өлкәсини вә халғыны тәрк еләјир. Онун вәфалы арвады Сита: "Нә бу дүнјада, нә о дүнјада сәндән әјрылмарам", дејиб әријлә бәрабәр сүркүнә јолланыр. Раманын ортанчыл гардашы һәмишә бөјүк-бөјүк һүнәрләрә чан атан кәнч чәнкавәр Лакшман да чанындан әзиз тутдуғу гардашындан әјрылмаг истәмир.

Бу үч нәфәр өз абад өлкәлериндән чох-чох узагларда, галын бир мешәдә јурд салыр. Онлар ракшаслары гырыр, заһидләрин кешијини чәкирләр. Бундан онбашлы Раван хәбәр тутур. Өз дејүш арабасында һаваја галхыб узаг мешәјә төрәф учур ки, онун төбөөлөрени өлдүрән гәһрәманлара диван тутсун.

Раманын комасы јахынлығында јерә енир, ракшаслардан биринә әмр еләјир ки, гызыл бујнузлу марал чилдинә кирсин:

— Онларын комасынын этрафында долан, каһ габагларына чых, каһ көздөн ит, та о вахтачан ки, далынча дүшүб говласынлар. Галаны илө ишин олмасын, өзүм билөрөм нө елөрөм.

Өз залым һөкмдарынын ирадәсинә табе олан ракшас Раманы вә Лакшманы товлајыб мешәнин дәринлијинә чәкиб апардыгда намәрд Раван көзәл Ситаны зорла сәма арабасына миндириб өз мәмләкәтинә гачырыр.

Ситә көз јашы ахыда-ахыда Раманы көмәјә чағырыр. Онун фәрјадыны нәһәнк ганадлы чалаған Чатају ешидир. Гыј вуруб Раванын үстүнә шығыјыр, димдији, чајнағы илө ракшасы дидмәјә башлајыр. Раван гылынчыны чәкиб чалағаны өлүмчүл јаралајыр. Ганадлары гырылмыш, ганына гәлтан олмуш чалағаны Рама вә Лакшман тапырлар. Артыг өлүм танрысынын чајнағында чырпынан чалаған Раванын бу камил гадыны һараја гачырдығыны, онун аглаја-аглаја әрини нечә көмәјә чағырдығыны гардашлара данышыр.

Раманын гәлбини гәзәб бүрүјүр. Сәдагәтли гардашы илө биркө узаг Ланкаја тәрәф чумур. Онлар елө ити гачырлар ки, дағлар бир көз гырпымында архада галыр, ағачлар, чајлар, көлләр исә туфанын говдуғу булудлар кими көрүнүб дәрһал јох олур.

Гуш кими ганад ачыб аз бир вахтда мешә мејмунларынын һөкмдары Сугриванын сәлтәнәтинә јетиширләр. Бу вахт Сугрива сүркүндө имиш. һөкмдарын залым вә күчлү гардашы онун шаһлыг тахтачыны да, сөвимли арвадыны да әлиндән алыб, өзүнү өлкәдән говбумыш.

Һагсызлыға дөзмәјән гәһрәман Рама, мејмунлар һөкмдарынын намәрд гардашыны өлдүрүб, гызыл тачы өлкәдән һагсыз говулмуш Сугриваја гайтарыр.

Сугрива шад олуб, сажсыз-һесабсыз тәбәәләрини һүзуруна чағырыр, онлара бујурур ки, һәр јери ахтарыб, Раванын ајузлү Ситаны һараја гачырдығыны өјрәнсинләр.

Сугриванын вәзири Ханумаң адында бир мејмун имиш. Бу мејмунун әлиндә мөчүзә јаратмаг су ичмәк кими бир шејмиш: истәјәндә чилдини дәјишир, учмағы бачарырмыш. Инди дә о, һаваја галхыр, океанын үзәријлә учуб дәрин бир кирдабын ортасында үзән Ланка адасына јетишир. Ситаны Раванын бағчасында сачы дағыныг, көзләри јашлы, тагәтсиз һалда көрүр. Она тохтаг вериб дејир:

— Үрәјини сыхма, мөһтәрәм шаһбану, мән нур чөһрәли Раманын мүждәчисијәм. О, тезликлә сажсыз-һесабсыз гошунла Ланкаја кәлиб сәни азад еләјәчәк.

Сугриванын бу гүдрәтли вәзири Раманын јанына гајыдыб Ситаны көрдүјүнү, онун гырмызыкөз, үчкөз, тәкајаглы вә башга ејбәчәр вә залым диши ракшасларын ичиндә нечә әзаб чәкдијини, өз әрини нечә бир һәсрәтлә көзләдијини данышыр.

Гәзәбдән Раманын көзләри ганла долур. Сугрива вә Ханумандан

рича еләйир ки, ордуну мешә тајфаларындан ыгсынлар. Елә ки, Сугриванын жүз милјон тәбәәси, жүз милјон күчлү ајы вә башга мешә сакинләри бир јерә топланыр, Рама бу нәһәнк ордуну көтүрүб океана, Ланкаја тәрәф һәрәкәт едир. Далғалы океанын саһилинә чатыб, чашгынлыг ичиндә дајаныр: инди бу учсуз-бучагсыз дәрјадан нечә кечсинләр. Мүдрик Рама дејир:

— Кечәнин хејриндәнсә, сәһәрин шәри јахшыдыр, сәһәри көзлә-јәк. Сүбһ тездән мән од сачан охларымла бу дәрјаны јандырыб гурударам.

Сонра о, океанын лап ғырағында узаныб көзләрини јумду ки, бир аз динчәлсин. Јухуда о зинәтли вә әзәмәтли Океаны көрдү. Океан сајғыјла овучларыны чүтләјиб сорушду:

— Сән кимсән, еј чәнкавәр? Мәндән нә истәјирсән?

— Изн вер, гошунум сәнин далғалы гојнундан кечиб Ланкаја кетсин.

Океан деди:

— Јахшы, сәнә көмәк едәрәм. Гој сәнинлә бура кәләнләр әлләринә кечән гајалары, дашлары, ғамыш вә ағачлары чошгун суларыма атсынлар. Мән өз далға голларымла бунлары сујун үзүндә тәрпәнмәз сахларам, бир учу бурда; бир учу Ланкада олан көрпү дүзәләр.

Сүбһүн илк шәфәгләријлә јухудан ғалхан Рама ез гошунуна мөчүзәли көрпү гурмағы әмр еләди. Төзликлә онун бүтүн гошуну көрпүдән кечиб, Ланка адасына, Раванын мәмләкәтинә гәдәм гојду.

Ракшасларын шәһәри һүндүр, даш һасарла әһатә олунмушду. Бу һасар да суларында тимсаһ вә јыртычы балыглар гајнашан једди дәрин хәндәклә дөврәләнмишди. Диварын үстүндә тәпәдән-дырнағачан јарагланмыш кешикчиләр кәзиширдиләр; чәнләрдә гатран гајнајыр, сәбәтләрдә ағулу иланлар гајнашырды.

Анчаг Раманын чәсур гошуну һеч нәдән горхмады, шәһәрә һәмлә еләди. Вуруш башланды. Бир тәрәфдә, горхунч бағыртысы илә дүшмәнләрин чанына вәлвәлә салан боз ајылар дөјүшүрдү, онлара Лакшман сәркәрдәлик еләјирди. Башга бир тәрәфдә Сугрива вә Хануман өз гујруглу чәнкавәрләрини ғалә диварларына һәмләјә көндәјирди, онлар да горху-һүркү билмәдән хәндәкләрин үзәриндән тулланыр, чәлд дивара дырмашырдылар. Үчүнчү тәрәфдә мешә сакинләри гошун-гошун шәһәрә ахышыр, ракшаслары дидиб-парчалајырды. Рама исә одсачан охларыны дүшмәнин үстүнә елә сүрәтлә јағдырырды, елә бил кәјдән одлу јағыш тәкүрдү.

Раванын ғардашы, чомәрд Вибһишан көрәндә ки, Рама әдаләт уғрунда дөјүшүр, онун тәрәфинә кечиб ракшасларла вурушмаға башлады.

Раван бир дә бахды ки, гошуну лап сәјрәлиб, бир аз да кечсә, ғырылыб гуртарачаг. Миниллик јухуја далмыш ортанчыл ғардашы — Кумбһакарнаны дүмсүкләмәјә башлады. Биртәһәр јухудан ојанан бу нәһәнк ракшас дөјүшә башлады. О, мејдана јеничә кирмишди ки,

чәсур Сугрива онун үстүнә чумуб, жүзиллик бир ағачы башына чалды. Анчаг Кумбһакарнанын һеч түкү дә тәрпәнмәди, о, Сугриваны гамарлаыб шәһәрә апарды ки, орада раһат јесин.

Буну Лакшман көрдү, оху камана тахыб атды, ох илдырым кими ачкөз ракшасын үрәјинә санчылды. Адамјејән јерә елә зәрблә дәјди ки, јер ајрылыб ону удду. Сугрива онун әлиндән гуртулуб өз дөјүшчүләринин јанына гајытды.

Раван өз гардашынын өлдүјүнү көрүб, ох-јајла јарагланмыш оғлуну дөјүшә көндәрди. О, тилсимли охларла Раманы вә Лакшманы вуруб јерә сәрди. Һамынын көзүнә гаранлыг чәкдү, елә бил көјдә күнәш вә ај сөндү. Анчаг мүдриг Вибһишан әфсун оху, охлары бу горхмаз гәһрәманларын бәдәниндән чыхарыб онлары һәјата гајтарды.

Белә оlanda, һәтта танрылары да дәһшәтә салан он башлы Раван чәнк арабасында дөјүшә атылды. Өз сәһринин күчүјлә јүз мин јени ракшас јаратды вә бу түклү, балтадиш әскәрләринин әһатәсиндә Күнәш кими ишыг сачан Раманын үзәринә јериди.

Гүдрәтли Рама бу шәр һөкмдарыны горху-һүркүсүз гаршылады. Одсачан охларыјла Раванын јараг-әсләһәсини вуруб парча-парча еләди. Сонра да оддан ләләк тахылмыш охла ракшасларын һөкмдарынын дүз үрәјиндән вурду, Раван од тутуб јанды.

Икид Рама бүтүн чанлыларын нифрәт еләдији Раваны өлдүрәндән сонра онун нәчиб гардашы Вибһишаны Ланканын һөкмдары тәјин еләди, өзү исә вәфалы арвады Сита вә јенилмәз Лакшманла доғма јурдуна гајытды.

Веләчә, Јер үзү бөјүк фәләкәтдән гуртулду, орада јенә һаггәдаләт бәргәрар олду.

Нә гәдәр ки, Јер үзүндә уча дағлар дурублар,
Нә гәдәр ки, бүтүн чајлар океана төләсир,
Раманын шүчаәтини вәсф еләјән нәгмәләр
Ундулмаз һеч заман, халгын дилиндә көзәр!

СӨДАГӨТЛИ АРВАД ҺАГГЫНДА НЕКАЈӨТ

Гоча абид Рама һаггында һекајәтини битириб деди:

— Јудһиштһира, оғлум, буна көрә сән көрәк руһдан дүшмәјесән. Бөјүк Рама өз гардашы Лакшманла мешәдә јалгыз галанда, она јалһыз гушлар вә һејвәнлар көмәк еләјирди. Сәнинсә дөрд икид гардашын, Кришна кими гүдрәтли достларын вар. Сән нијә фикир еләјирсән?

Јудһиштһира деди:

— Чанымдан әзиз тутдуғум гардашларымын дәрдиндән, өз дәрдимдән даһа чох, арвадымын — бу нәчиб вә пак гадынын ачы тәлеји ағрыдыр мәни. Онун әзабларыны көрәндә үрәјим ган аглајыр. Ахы о мәнимлә сүркүнә көнүллү кедиб, инди дә бу чүр мәһрумијәтләрә

дөзүр. Абид ата, сөйлө, һеч ешитмисәнми ки, Јер үзүндө һансыса гадын өз сәдагәти вә паклыгына көрә белә әзаблара гатлашмыш олсун?

— Бәли. Савитри адында бир гадын олуб ки, әринә сәдагәти үзүндөн фәләјин зүлмүнә дүшүб, олмазын әзаб-ишкәнчәләрә дөз-мәли олуб.

— Онун һаггында бизә даныш. мөһтәрәм абид, — Драупади ха-ниш еләди.

Абид дә онлара белә бир әһвәлат нағыл еләди:

— Әски чағларда бир шаһ һөкмранлыг едирди. Сач-саггалы ағар-са да, өвлады јох иди ки, о өлөндөн сонра тахт-тача јијә дурсун. Әв-лад диләји илә алышыб-јанан бу шаһ илаһә Савитринин шәрәфинә јүз мин гурбан верир. Ахырда Савитри өзү гурбанкаһдакы од-аловун ичиндән чыхыб онун јанына кәлир.

Шаһ илаһәни көрүб сајғыјла баш ендирди. Савитри сорушду:

— Еј шаһ, сән өз әһдиндә бөјүк бир сәхавәт вә дәјанәт көстәрдин. Диләјин нәдир?

— Истәјирәм ки, чохла огул-ушағым олсун, нәслимин кәкү кәсил-мәсин.

— Јох, оғлун олмајачаг, — илаһә деди — Анчаг нәслинә јар-јарашыг олачаг, кезәл-көјчөк бир гыз вә д еләјә биләрәм.

Доғрудан да, тезликлә шаһын гызы олду. Она, һәјат бәхш елә-миш илаһә Савитринин адыны гојдулар.

Савитри бөјүб елә бир кезәл олду ки, көрән билмирди Јер әв-ладыды бу гыз, јохса Көјләр сакини; бој-бухунда, јарашыгда гызыл-дан төкүлмүш һөјкәлә охшајырды.

Гыз чох кезәл олдуғундан һеч кәс она јахын дүшмәјә, елчи көн-дәрмәјә үрәк еләмирди. Ајлар, илләр өтүр, анчаг ону алан тапыл-мырды. Шаһы фикир кәтүрмүшдү, билмирди нејләсин. Ахырда үзүнү гызына тутуб деди:

— Мәһрибан гызым, ахтар, өзүнә јарар бир әр тап. Даһа сәнин јалгызлыгына дөзә билмирәм. Ахы сәңин әрсиз галмагынын бир күнаһы мөндәдир. Агилләр дөјибләр:

Өркән гыза әр кәзмәјән бир ата,
Бир киши ки, еврәнмәсин арвада,
Дул анаја бахмајан һәр бир огул, -
Бах, бу үчү лә нәтликдир дүнјада!

Савитри атасы гаршысында баш ендириб, дөјүш арабасына минди. Габагча абидләрин мәскәнинә јолланды ки, онларла сөһбәт еләјиб, көнүл динчилији вә мә нәви күч тапсын.

Галын мешәдә о, Сатјаван адлы бир оғлана раст кәлди вә бир көнүлдөн мин көнүлә она ашиг олду.

Сатјаванын атасы вахты илә гүдрәтли бир һөкмдар иди. Анчаг сонралар гафил бир бәлаја мүбтәла олду, көзләри тутулду.

Дүшмәнләри бундан истифадә еләјиб онун тахт-тачыны әлә кечирдиләр, өзүнү дә говдулар.

Инди о, арвады вә оғлу илә мешәдә, динч мәскәндә өмүр сүрүрдү.

Һәјатда бирчә тәсәллиси олан оғлу Сатјаван аличәнаб, күчлү, јарашыглы бир икид иди. Анчаг һансы сучуна көрәсә танрыларын лә нәтинә кәлмишди — бир илдән сонра өләсијди.

Бөјүк бир мүдриқдән буну ешидиб билән Савитринин атасы гызына деди:

— Јох, бу чавандан сәнә әр олмаз. Онун бүтүн камиллији кәрәк-сиз бир шејди, чүнки бир илдән сонра һәјатдан көчәчәк, өзүнә башга әр ахтар.

Анчаг Савитри атасына е тираз еләјиб деди:

Бир дәфә кәтирир адамын бәхти,
Әрә бирчә дәфә кәдир чаван гыз.
Чәми бирчә дәфә гыз верир ата, —
Бу шејләр бир дәфә олур һәјатда.

Буна көрә мәнә фәрги јохдур ки, о бир ил јашајачаг, ја јүз ил. Мән она көнүл вермишәм вә һеч вахт әһдимдән дәнмәрәм. Јалныз Сатјаван мәним әрим ола биләр.

— Гој елә олсун, — атасы буну дејиб тоја тәдарүк кәрмәјә башлады.

Төзликлә о, гызыны Сатјаванкилин мешәдәки мәскәнинә кәтириб, дәдә-баба гајдасыјла ону әрә верди. Савитри абид арвады олан күндән гызыл бәр-бәзәјини чыхарды, от-әнчәрдән тохунмуш пайтар көјди. Өз јүксәк әсил-нәсәбини вә дәбдәбәли сарај јашамыны унудуб, башыашагы бир кәлин олду. О, гоча гајынатасы вә гајынанасынын, әринин гуллуғунда дуруп, гајғыларыны чәкирди.

Анчаг вахт өтүр, горхунч күн јахынлашырды. Савитри бу барәдә һеч кәслә данышмаса да, әзаб ичиндә говрулурду. Нәһәјәт, Сатјаванын өлүм күнү кәлиб чатды. Савитри әринин бөјүр-башына долаһыр, онун јанындан бир аддым да чәкилмирди.

Онун мешәјә мејвә вә ағач көкү јығмаға кетдијини көрәндә чәлд әринин далынча дүшдү. Мешәни кәзиб мер-мејвә јыған Сатјаван гафилдән зәифләдијини дујду, пијалә көзлү арвадына деди:

— Агрыдан доғранырам, елә бил бејнимә шиш сохурлар.

Буну дејибән јерә узанды вә көзләрини јумду. Дәһшәт ичиндә донуб галмыш Савитри бир дә бахыб көрдү ки, әринин башы үстүндә горхунч, боз үзлү бир јаратык (мәхлуг) дајаныб, көзләри од сачыр, әјнинә дә парлаг либас кејиб.

— Сән кимсән? - горха-горха сорушду.

— Көзүмә диқ бах, гүдрәтли өлүм аллаһы Јаманы таны, - дејә јаратык чаваб верди. - Сәнин әринин руһуну ез мәмләкәтимә апармаға кәлмишәм.

Мөһтәшәм аллаһ буну дежиб, Сатјаванын руһуну бәдәниндән чыхарды вә күнәј - өлүләр сәлтәнәтинә јол алды. Савитри тәрәддүд көстәрмәдән онун далынча дүшдү, чүнки әһд еләмишди ки, һеч вәдә әриндән ајрылмајачаг. Гүдрәтли өлүм танрысы кениш аддымларла ирәлијә чан атырды, колларын, ағачларын үстүндән асанлыгла адлајыб кечир, дағлара галхыр, чајларын үстүлә шүтүјүрдү. Савитри ондан кери галмамаға чалышырды. Ајағыны дашлар әзирди, палтары кол-коса илишиб чырылырды, бүдрәјиб јыхылып, јенидән галхыб өлүм танрысынын ардынча тәләсирди. Нәһәјәт, јенилмәз аллаһ ајаг сахлајыб, ону башындан рәдд еләмәк истәди:

— Нијә далымча дүшмүсән? Сәнин борчун дириләр арасында јашамагдыр.

— Әр-арвадлыг борчу даһа вачибдир. Буна көрә јолуму кәсмә, мән әримдән ајрылмајачағам.

— Бу јол чох узагдыр, — Јама деди. — Онсуз да мәнзил башына кедиб чыха билмәјәчәксән. Јахшысы будур, гајыт.

Анчаг Савитри етираз еләди:

Борча садиг галанын әли һәр јерә чатар,
Борча садиг галмагдан дүнјада уча нә вар?!

Буну дежиб, Јаманын далынча дүшдү. Белә оlanda өлүм аллаһы деди:

— Сән хошума кәлдин. Нә диләјин варса де, јеринә јетирәрәм, Бирчә әринин руһуну истәмә, онсуз да вермәјәчәјәм.

— Онда гајынатамын көзүнүн нуруну өзүнә гајтар, - хаһиш еләди, - О, гоча вә бәдбәхтдир.

Јама деди:

— Сән дејән кими олачаг.

Јенә бир-биринин далынча дүшүб, өлүмүн сону көрүнмәјән јолу илә кетмәјә башладылар.

— Ај арвад, тәрслик еләмә, гајыт, - өз көркәми илә чәми јарадылмышын чанына горху салан аллаһ јенә хаһиш еләди. - Көрүрәм ки, бу чәтин јолда јорулуб әлдән дүшмүсән.

— Әри јанында оlanda гадыны јоллар јора билмәз. Онун јолу - мәним јолумдур.

Әрим јахшы адамды, јахшылардан јахшыды,
Јолуна јахшы чыхса, демәк бәхтин нахшыды!

— Гызыл кими көзәл сөзләрин хошума кәлди, - Јама деди. - Даһа бир бәхшиш истәјә биләрсән, анчаг Сатјаванын һәјатыны истәмә.

— Еј гүдрәтли аллаһ, әримин атасынын сәлтәнәтини өзүнә гајтар. Јама буна да разы олду:

— Сән истәдијин кими олачаг, - деди.

Савитринин ганлы из сала-сала һәлә дә ардынча кәлдијини көрән өлүм аллаһы јенә ајаг сахлајыб сорушду:

- Нә үчүн јенә далымча дүшмүсән? Наһаг јерә өзүнү јорма. Гајыт.

- Јер үзүндә јашајанларын күлли-ихтијар саһиби олсан да, изн вер, сәнә табе олмајым. Мән һәмишә һәгигәт јолу илә кетмәјә чан атырам.

- Бәс һәгигәт нәдәдир? - Јама сорушду.

- Бәс һәгигәт нәдәдир? Һәгигәт ондадыр ки, сөзүн вә әмәлинлә Јер үзүндә јашајанлара хәтәр јетирмәјәсән.

Өлүм аллаһы деди:

- Еј гадын, сәнин сөзләрин шәкәр дадыр. Сән јенә үрәјимдән хәбәр вердин. Даһа бир диләјинә әмәл еләрем, анчаг әринин һәјатыны истәмә.

- Онда мәним атама јүз оғул әта елә ки, нәслинин көкү кәсилмәсин. Ахы онун көзүнүн ағы-гарасы бирчә гызы вар. Бирчә гызы оланса сонсуза бәнзәр.

- Сән истәдијин кими олачаг, - Јама үчүнчү дәфә деди. - Бу диләјинә дә әмәл еләрем. Анчаг гајыт. Јашамагда олан адам үчүн бу чох узаг јолду.

- Јох, - Савитри разы олмады. - Әрин јанында ән узаг јол да јахын кәрсәнәр. Ахы мән онун кетдији јерә чан атырам. Еј гүдрәтли аллаһ, мәним вә сәнин, һәр икимизмн јолу вә һәгигәти ејнидир. Һәгигәтсә јахшылыгла гардашдыр. Јахшылыг гапы ачар, мәһәббәт бу гапыдан ичәри кирәр. Јалныз јахшылыгла шәрә үстүн кәлмәк олар.

Инсанларын гәлбиндә е'тибары, инамы

Хејирхаһлыг јарадыр.

Зүлмә галиб кәлир о, дүнјада ондан көзәл

Дејин кәрәк нә вардыр?

- Мән өмрүмдә белә сөз ешитмәмишәм, - Јама деди. - Дөрдүнчү дәфә сәнә ичазә верирәм ки, диләјини дејәсән.

- Еј јенилмәз аллаһ, мән сәндән Сатјаванын руһуну истәјирәм. Гој о дирилиб евинә гајытсын, гој онун көзәл-кејчәк јүз оғлу олсун. Мәним башга арзум, диләјим ола билмәз. Әрсиз мәнә нә севинч кәрәкди, нә дә өз һәјатым. Бә'динә әмәл ет, онун руһуну гајтар.

Јама чарәсиз галыб Сатјаванын руһуну гајтарды вә деди:

- Кет вә хошбәхт ол. Сән өз мәһәббәтинлә мәним күчүмә галиб кәлдин. Сиз дөрд јүз ил өмүр сүрәчәк, јүз оғул кәтирәчәксиз Јер үзүнә.

Савитри.әринин руһуну алыб, онун чансыз бәдәнинин дүшүб галдыгы јерә тәрәф көтүрүлдү. Әринин руһуну кәтириб јеринә гојду. Әринин јанында отурду, башыны дизләри үстүнә гојуб көзләмәјә башлады. Бир аздан Сатјаван ајылыб, көзләрини ачды вә сорушду:

- Бәс нијә мәни бајагдан ојатмырсан? Ахы, кечди, өвә гајытмалыгы.

- Һә, дур кедәк, вахтды, гаранлыг дүшүб, јыртычы һејванлар

кечә овуна чыхыб, чаггаллар улајыр, евә гајыдаг. - Савитри чаваб верди, анчаг өз һүнәри барәдә бир кәлмә дә кәсмәди.

Онлар кечә жарысы евә чатдылар. Атасынын көзләринин ачылдығыны көрәндә Сатјаванын гәлби севинчлә долду.

Сонра да Савитри һәр шеји јерли-јериндә нағыл еләди вә онлар Сатјаванын нечә өлүб-дирилдијини, дәһшәтли бәдбәхтлијинин һансы јолла севинчә чеврилдијини ешидиб билдиләр.

— О вахтдан бүтүн инсанлар гадынларын ән јахшысы олан Савитринин адыны уча тутур, ону тәрәннүм еләјирләр. - Гоча абид бу сөзләрлә һөкајәтинә сон вериб, сонра да әлаве еләди: — Савитри өз доғмаларыны әзаб-ишкәнчәдән гуртардығы кими, дөјәнәтли вә нәчиб Драупади дә сизин нәслинизә сәадәт јолуна чыхмагда көмәк едәчәк.

ТАПМАЧАЛАР ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Сүркүн мүддәти сона јахынлашдыгча Пандулар шаһлыг тахт-тачыны гајтармаг јоллары барәдә бир о гәдәр чох дүшүнүрдүләр. Онлар билирдиләр ки, бәдхәһ вә намәрд Дурјодһана мәмләкәтин жарысыны, гошунларыны, вар-дөвләтләрини хошлугла гајтармајачаг.

Бһимасена көзләрини гәзәблә парылдадараг:

— Бизи дөјүш, јалныз дөјүш хилас еләјә биләр, - демәкдән јорул-мурду.

— Мән дә о фикирдәјәм, - Јудһиштира онунла разылашырды. - Анчаг ону да унутма ки, һәлә достларымыз аз, дүшмәнләримиз исә күчлүдүр.

Буну дејиб кәдәрлә сусурду, о ән чох чәсур вә јенилмәз, охбат-маз, гылынчкәсмәз зиреһлә өртүлмүш Карнадан еһтијат еләјир вә фикирләширди ки, һүнәрдә Әрчунаја бәрабәр, нитги вә әмәлләри кәсәрли бу гәһрәманын еһдәсиндән кәлмәк чәтин олачаг.

Анчаг иш елә кәтирди ки, өз мәрһәмәтини Пандулардан әсиркә-мәјән минкөзлү танры Индра Јудһиштираһанын әзабларындан сораг тутду.

Индра Карна һаггында һеч кәсин билмәдикләрини дә билирди. Бирчә Индраја мә'лум иди ки, Карнанын чаны онун сырғаларында-дыр вә бу сырғалар нә гәдәр ки, онун гулағындадыр, һеч кәс она бата билмәјәчәк.

Гүдрәтли танры ону да билирди ки, күч һесабына Карнаја галиб кәлмәк мүмкүн дејил, фәнд-фе'л исә Пандуларын әлиндән кәлмир. Буна көрә гәрәра кәлди ки, өзү ишә гарышыб бир јолла Карнадан сырға вә зиреһини алсын, дара дүшмүш гәһрәманлара көмәк еләсин.

Анчаг буну нечә еләсин? Чох көтүр-гојдан сонра белә гәрәра алды ки, брәһмән көркәминдә Карнанын јанына кедиб онун сырға вә зиреһини истәсин. Ахы дүнјада елә бир адам тапылмаз ки, брәһмә-

нә сәдәгә вермәкдән бојун гачырсын, чүнки јер үзүндә бундан ағыр күнаһ јохдур.

Анчаг Индранын бу кәләјиндән Карнанын атасы улу Күнәш сораг тутду. Кечә оғлунун јухусуна кириб ону төһлүкәдән һалы еләмәк истәди:

— Дүнјаја биркә кәлдијин сырға вә зиреһини һеч кәсә вермә, нә варлыја, нә јохсула, нә әскәрә, нә брәһмәнә. Сәнин күчүн, сәнин гүдрәтин бу сырға вә зиреһдәдир. Өләлхүсус да брәһмәнләрдән өзүнү көзлә. Тезликлә онлардан бири јанына кәләчәк.

— Ата Күнәш, одлу Күнәш, мән күнаһа бата билмәрәм, - Карна деди. - Ахы чәнкавәр шәрәфи тәләб едир ки, брәһмәнләрин гајғысына галаг, онлардан һеч нәји әсиркәмәјәк. Өлүмә разы оларам, чәнкавәр шәрәфинә ләкә вурмарам.

Күнәш чох јалварыб-јахарды, анчаг Карна тәрслијиндән дәнмәди:

— Өләрәм, гәдим адәтимизи позмарам, - сөјләди.

Өлачы кәсилмиш Күнәш деди:

— Көрүрәм ки, сән үрәји кениш вә сәхавәтлисән, онда бары бу мәсләһәтимә әмәл елә: јанына тәшриф бујурачаг брәһмәндән онун низәсини истә. Ахы о, брәһмән дејил, илдырым вә мүһарибә аллаһы Индра олачаг. Гој о өз низәсини сәнә версин. Бу сәһрли низәдир - бир атыма мин дүшмәни өлдүрмәјинчә јерә дүшмүр. Низәни истә-мәји унутма...

Бу јердә Карнанын јухусу гырылды. О, сүбһ тездән дуруб, Күнәшин илк алтун шүаларыны бөјүк сајғыјла саламлады вә сакитчә брәһмәнин кәлишини көзләмәјә башлады.

Нәһәјәт, күнләрин бир күнү онун гаршысында сәдәгә илә дола-нан брәһмән сурәтиндә гүдрәтли Индра пејда олду. Карна ондан сорушду:

— Мөһтәрәм ата, нә гурбан еләмәлијәм сәнә?

— Мән сәдәгә олараг сәндән Күнәш кими парылдајан сырғала-рыны вә бәдәнини ертән зиреһи истәјирәм.

— Јох, верә билмәјәчәјим бир шеји мәндән умма. Истәјирсән сәнә бир овуч гызыл бојунбағы, ја да мин сағмал инәк бағышлајым? Јахуд сәнин үчүн көнлүн истәдији мәмләкәти фәтһ еләјим?

— Јох, сәндәки сырға вә зиреһдән савајы мәнә һеч нә кәрәк дејил, - Индра сөзүндән дәнмәди.

— Јахшы, гој сән дејән олсун. Истәдијини верәрәм. Анчаг бир шәртим вар: сырға вә зиреһин әвәзинә сән дә өз низәни мәнә вер ки, дүшмәнләрдән өзүмү горумаға бир јарағым олсун.

— Разыјам, низәм сәнә пешкәшдир. Анчаг јадында сахла ки, бу низә мәним әлимдә оlanda јүзләрчә, минләрчә дүшмәни бирдән өлдүрәчәк. Буна көрә низәни атмаздан јахшы-јахшы фикирләш, көр кими өлдүрмәк истәјирсән. Өзү дә әфсун охујуб сонра низәни ат.

Гүдрәтли Индра әфсун дуасыны Карнаја өјрәдиб низәни она бағышлады. Карна да ичиндә Күнәш ишығы олан сырғалары гулаг-

ларындан кәсди, шө'лө сачан чанагы бәдәниндән гопарды. Ал ганы аха-аха бунлары минкөзлү аллаһа вәрди. Бөјүк Индра бирчә бахышылға онун јараларыны сағалтды вә Јери тәрк едиб һималајын гарлы зирвәләринә гајытды.

Инди о архајын иди ки, Пандулары чох тәһлүкәли бир дүшмәндән хилас еләјиб.

Бу әһвәлат сүркүнүн он икинчи илинин сонларында баш вермишди.

Пандулар узун илләр онлара е'тибарлы сығынчаг олмуш мешәни тәрк еләмәјә һазырлашырдылар. Азман икидләр заһид комаларына баш чәкиб онларла видалашдылар. Драупади һәр күн онун јанына кәлән мешә һејванларыны сонунчу дәфә јемләди, кедиб чајдан су кәтирди, команын јан-јерәсиндәки күл-чичәји сонунчу дәфә суварды.

Он ики илди ки, Пандулар дөјүш мејданына, бөјүк-бөјүк гәләбә вә һүнәрләрә һәсрәт иди. Он ики илди ки, Пандулар вәтән торпағындан, гошундан, әмәлләринин бәһрәсиндән узағларда өмүр сүрүрдүләр.

Намәрд дүшмәнләр өз һәрис вә чиркин әлләријлә бу әдаләтли вә мүдрик әрәнләрин һәјатындан он ики или оғурламышдылар. Он ики илди ки, онларын тәбәәләри әзаб-ишкәнчә чәкир, Пандуларын јолуну һәсрәтлә көзләјирди.

Нәһајәт, сүркүн мүддәти баша чатмышды. Инди онлар Јудһиштираһанын он ики ил әнчә удуздуғу ојунун бүтүн шәртләринә сона гәдәр әмәл еләмәк үчүн даһа бир или танынмадан јашамалы идиләр.

Шан-шөвкәтли Пандулар өз сығынчағларыны тәрк өләјиб нечә күн, нечә кечә јол кетдиләр. Сәһәрләр сүбһ Күнәшини гаршыладылар, ахшамлар батан Күнәши јола салдылар, көчәләр Ај ишығы алтында јатдылар, күндүзләр јол кетдиләр.

Бир дәфә һамысы бәрк сусады, јахынлығда исә су јох иди. Јудһиштира үзүнү Накулаја тутуб деди:

— Сән һамымыздан кичиксән, чых ағача, бах көр јахынлығда чајдан, көлдән нә вар.

Накула һүндүр бир ағачын тәпәсинә дырмашыб ғышгырды:

— Узағда су кәнарында битән ағачлары көрүрәм, дурна ғыыны ешидирәм.

Јудһиштира деди:

— Кет ора, ох габында бизә су кәтир.

Накула кетди вә гајытмады. Бу дәфә Јудһиштира үзүнү о бири гардашы Саһадеваја тутуб деди:

— Саһадева, сән һамымыздан кичиксән. Садахы көтүр, кет бизә су кәтир. Бах көр, Накулаја нә олуб, нијә гајытмыр.

Саһадева да кетди - гајытмады.

Белә оlanda Јудһиштира үзүнү үчүнчү гардашы Әрчунаја тутуб деди:

— Инди нөвбә сәниндир, кет өрән көр гардашларымыз һарда галды. Бәлкә дара дүшүбләр, көмәк кәрәкди.

Әрчуна "итаәт борчумдур" дежиб гардашларыны ахтармаға јолланды. Көзләдиләр, көзләдиләр, анчаг о да гајытмады.

Јудһиштһира деди:

— Бһимасена, үмид сәнәдир, кет гардашларымызы тап, бизә дә су кәтир. Драупади сусузлугдан јаныр.

Бһимасена гардашларынын изини тутуб кетди. Күн батды, Ај чыхды, гардашлардан бир сәс-сорагса кәлмәди.

Јудһиштһира бәрк тәшвишә дүшдү, әлач нәјди, өзү кетмәли олду. Драупадини чичәкләнмиш бир ағачын келкәсиндә гојуб, гардашларыны ахтармаға јолланды. Ону бу сәфәрдә нә көзләдијини бирчә танрылар билирди.

Јудһиштһира чох ахтарандан сонра гардашларыны сәрин вә думдуру көлүн ғырағында тапды. Дөрдү дә голларыны кениш ачыб архасы үстә сәрәләнмишди, елә бил јатмышдылар. О, горхуб Бһимасенанын үстүнә јүјүрдү, әјилиб үзүнә бахды, көрдү ки, гүдрәтли гәһрәман чохдан өлүб. Дәһшәт ичиндә Әрчунаны силкәләжиб ојатмаг истәди, анчаг бу јенилмәз гәһрәмәнда да һәјат нишанәси көрмәди. Кичик гардашлары да отлугда чансыз-нәфәссиз дүшүб галмышдылар.

Јудһиштһира гәм дәрјасына батды: "Бу сакит, динч јердә онлара ким гәсд еләјә биләрди? - фикирләшди. - һеч јердә ајаг изи көзә дәјмир, бәдәнләриндә дә јара јохдур. Бәлкә көлүн сују зәһәрлијмиш. Кәрәк өзүм јохлајым."

О, көлүн ғырағына кәлди, әјилиб судан ичмәк истәјирди ки, кимсә сәсини ешитди:

— Дөјмә, бу мәним сујумдур. Мәним сорғуларыма чаваб вермәјинчә суја јахын дурма. Гардашларын буну еләмәк истәмәдиләр, буна керә дә мән онлары Әзрајылын ихтијарына вердим. Мәним сорғуларыма дүзкүн чаваб версән, судан үрәјин истәдији гәдәр ичә биләрсән.

Јудһиштһира әтрафа бојланды, анчаг һеч кәси көрә билмәди:

— Сән кимсән? - сорушду.

Чаваб кәлди:

— Мән дурнајам.

— Јалан данышма, бу гәһрәманлары гуш өлдүрә билмәзди. Сән кимсән? Дүзүнү де.

— Мән дурна сурәтиндә мешә руһујам. Мәни сорғулара тутдуғун јетәр. Бурда мән суал верирәм. һәрках сағ галмаг истәјирсәнсә, чаваб вер.

Јудһиштһира сәс кәлән сәмтә кедиб ағачларын сых јарпаглары арасында мешә руһуну көрдү. О ән һүндүр палма ағачы бојдајды, бәдәни гызыл кими парылдајырды, көзләри јумру, бахышлары ғырпымсыз иди. Шәләлә курултусуну андыран сәслә сорушду:

— Чаваб верәчәксән ја јох? Јохса истәјирсән әбәдилик бурада галасан.

Јудһиштһира деди:

— Соруш.

— Ағлы нечә газанмаг олар?

— Мүдрикләрлә сөһбәт етмәклә.

— Дөјүшчү үчүн ән гијмәтли шеј нәдир?

— Онун јарағы.

— Чүтчү үчүн ән гијмәтли шеј нәдир?

— Јағыш.

— Бәс әкинчи үчүн?

— Тохум.

— Сәмадан јүксәк нәдир?

— Ата.

— Бәс күләкдән јүрәк?

— Фикир.

— О нәдир ки, көзләри ачыг јатыр?

— Балыг.

— Доғуландан сонра тәрпәнмир?

— Јумурта.

— Сојугдан нә мүаличә еләјир?

— Од.

— Атанын руһу кимдә олур?

— Оғулда.

— Ән јахын дост кимдир?

— Арвад.

— Ән јахшы сәрвәт һансыдыр?

— Билик.

— Дүнја нәјә бүрүнүб?

— Зүлмәтә.

— Әсл раһатлыг гајнағы нәдәдир?

— Көнүл динчлијиндә.

— Һансы мәрәзин дәрманы јохдур?

— Тамаһын.

— Еј бәни адамларын ән мүдрики, сән бүтүн сорғуларыма доғру чаваб вердин. Буна керә дејирәм кет вә мәним көлүмдән дојунча су ич, садахы сујла долдур вә бир кимсәдән горхма. Сәнин гардашларыны исә һәјата гајтарырам.

Мешә руһу бу сөзләри дејиб гејб олду. Панду оғуллары дирилдиләр. Сојуг судан дојунча ичиб јанғыларыны сөндүрдүләр, садахларыны су илә долдуруб Драупадия апардылар.

Нечә вахтдан бәри јолда олан Пандулар бир мешәнин әтәјинә чатыб дајандылар. Јудһиштира үзүнү гардашларына гутуб деди:

— Һә, ахыр ки, гүдрәтли һөкмдар Виратанын мәмләкәтинә кәлиб чатдыг. Бурада бизи һеч кәс танымыр. Бу мәмләкәтдә бир ил јашамалыыг вә һеч кәс билмәмәлидир ки, биз кимик. Инди мешәдән чыхыб Виратанын башкәндиңә кетмәлијик.

Бһимасена сорушду:

— Еј мәним мүдрик гардашым, бәс онда јарагларымызы нејләјәк? Өрчунанын јәј-охуну бүтүн дүнја таныјыр. Елә мәним күрзүмү, кичик гардашларымызын ғылынчларыны да танымајан аздыр.

— Бах, о таладакы нәһәнк ағачы көрүрсән, - Өрчуна дилләнди, јарагларымызы һәмин ағачын будаглары арасында кизләдәрик. Гој бир ил орда галсын.

Гардашларын ән чәлди, ғыврағы олан Накула тез ағача дырмашды, јайлары, ох габларыны, ғылынчлары ағачларын чәтири арасында галын бир будаға сарыды. Сонра гардашлар шәһәрә кирдиләр, чамаата гарышыб, сараја тәрәф јолландылар.

Јудһиштира бирбаш сараја кәлди, һөкмдарын габағында дуруб деди:

— Еј бөјүк һөкмдар, мән брәһмәнәм, пәнаһ кәтирмишәм сәнә. Истәјирәм сәнин һимајәндә јашајым. Өзүм дә зәр ојунунун бүтүн сирләринә бәләдәм, сәнә сәдагәтлә хидмәт едәрәм.

— Еј һөрмәтли гонаг, үрәјиндән нә кечирсә, сәнә вермәјә һазырам, - Јудһиштиранын сөзләриндән мәмнун олан шаһ чаваб верди. - Сән мәним достум вә мәсләһәтчим олачарсан, бир јердә мәним дөјүш арабама кәзәчәјик... Сиз һамыңыз исә, — Вирата үзүнү ә'јанларына тутду, - мәнә еләдијиниз һөрмәт вә еһтирамы она да еләмәлисиниз.

Јудһиштира беләчә сарајда галды.

Арадан бир мүддәт кечәндән сонра Бһимасена да сараја, Виратанын һүзуруна кәлди. Онун әлиндә нәһәнк бир газан, бир дә ғашығ варды. Бһимасена деди:

— Еј шәһрәтли шаһ, мән ашпазам. Изн вер, сәнин мәтбәхиндә јашајым.

— Сән ашпаза охшамырсан. Сәнин күрәкләрин кәл күрәкләринә, голларын фил хортумуна охшајыр, - шаһ шүбһә вә тәрәддүдлә деди.

— Бәли, мән тәкчә ашпаз јох, һәм дә пәһләванам. Истәсән ширләр, филләрлә күләшиб сәни әјләндирә биләрәм, мәни гуллуға кәтүр.

— Онда мәним баш ашпазым вә садиг нөкәрим ол, - шаһ сөвинчлә дилләнди.

Бһимасена шаһын мәтбәхинә кечди вә орада галды.

Драупади исә өз узун һөрүкләрини гара өрпәјинин алтында киз-

ләдиб, сарајын габагында кәзишмәјә башлады. Јолдан көчәнләр ондан сорушанда ки, кимсән, дејирди: "Гуллугчујам. Апарын мәни евинизә, хидмәтчиниз олум". Ди кәл, көзәллийини, зәрифлийини көрүб, һеч кәс онун гуллугчу олдуғуна инанмыр, буна көрә дә евинә апармырды.

Күнләрин бир күнү шаһын севимли ханымы сарајын өјванлары алтында көзәл, гара палтарлы арвады көрүб јанына чагырды. Деди:

— Еј гәнирсиз көзәл, сән кимсән, нәчисән? Бу өрпәк нә гәдәр гара олса да, сәнин көзәллийини кизләдә билмир.

— Мән гуллугчујам, - Драупади сажыјла чаваб верди. - Гәшәнк сач дүзәлдирәм, әнлик-киршан һазырламағы, күл-чичәкдән көзәл зәнчирләр һөрмәји бачарырам. Һөрмәтли шаһбану, мәни гуллугчу көтүр өзүнә, пешман олмазсан.

— Јахшы, еј гәнирсиз көзәл, әндәрунда, сарај ханымларынын арасында хошбәхт јашамағын үчүн әлимдән кәләни әсиркәмәрәм, — шаһбану деди. - Гуллугчуларымын вә кәнизләримин башчысы оларсан. Бу күндән мәним һимајәм алтындасан.

Беләликлә, Драупади һәмин күндән өз әри илә бир дамын алтында - Вирата шаһын сарајында јашамаға башлады.

Драупадидән сонра сараја Саһадева кәлиб чыхды. Әјнинә чобан палтары кејмишди, Вирата шаһа деди ки, бир вахтлар Пандуларын сүрүләрини отарыб. Сонра да әлавә етди:

— Инди икид Пандулар адамлардан кизләнибләр вә мән өзүмә иш ахтармаға мәчбур олмушам.

— Гәрибәдир, - шаһ дилләнди. - Сән чобандан, нахырчыдан чох чәнкавәрә, јараг хиридарына, дејүш арабасы сүрәнә охшайырсан.

— Јох, јох, һөрмәтли һөкмдар, мән садә чобанам, өзүмүн дә малдарлыгдан чох јахшы башым чыхыр. Мал-гараја дүшән азары дүнјада мәнән јахшы сағалдан тапылмаз. Мәни гуллуга көтүр.

— Ди јахшы, — Вирата разылашды. - Сәни сажсыз-һесабсыз сүрүләримә баханлара башчы тәјин өдирәм.

Беләликлә, Саһадева да бу шан-шөвкәтли һөкмдарын хидмәтчиси олду.

Тезликлә Әрчуна да сараја кәлди. О, әјнинә кәндбәкәнд, шәһәр-бәшәһәр кәзиб, чамааты өз маһнылары вә рәгсләри илә әјләндирән кәзәрки ојунбаз палтары кејмишди. Күчлү голлары нәзәрә чарпмасын дејә, чохлу парылдајан голбаг, биләрзик тахмышды. Јај киришинин бармагларындакы изини үзүкләрин алтында кизләтмишди. Бојнуна төкүлмүш буруг сачларынын арасында гулагларына тахдығы сырғалар көрүнүрдү, кениш чәнкавәр синәсини парлаг бојунбағылар өртмүшдү. Ханымлары әјләндирән бүтүн кәзәрки ојунбазлар кими, о да әјнинә кен арвад палтары кејмишди, бунунла да пәһләван чүссәсини өрт-басдыр еләмишди.

— Кимдир бу? - тәәччүбләнмиш шаһ сорушду. - Бу адамы биринчи дәфә көрүрәм сарајда. Гылман тәки көзәлдир, бахышларын-

дан исә икидлик, чәсарәт јағыр. Буна арвад палтарындан чох чән-кавәр кејими јарашар. Кимдир бу адам?

Өрчуна бу сөзләри ешидәндә шаһа јахынлашды, овучларыны чүтләјиб онун габагында дәјанды вә деди:

— Еј аләмләрин гибләси, мән охумағы, ојнамағы, мусиги аләтләриндә чалмағы бачарырам. Мәнә әзаб вермәк истәмирсәнсә, ким олдуғуму сорушма. Јурдсуз-јувасыз јетим адамам, өлкәләри кәзиб чамааты әјләндирирәм. Еј бөјүк шаһ, истәсән, сәнин гызына вә онун рәфигәләринә мусиги вә рәгс өјрәдәрәм.

— Өјрәт. Мусиги һәјатын бәзәјидир вә мән истәјирәм ки, гызым охујуб-ојнамағын инчәликләрини өјрәнсин. Шадам ки, сарајыма кәлмисән. Гал, јаша бурда.

Беләликлә, Өрчуна да әзүнә сарајда јер тапды.

Бир нечә күндән сонра Пандуларын сонунчусу - Накула сарај һәјәтинә дахил олду, шаһын атлары сахланан јерә кәлиб, сәриштәли адам көзүлә онлара бахмаға башлады.

Вирата узагдан ону көрүб деди:

— О кимдир атларыма тамаша еләјир? Кәтирин ону һүзурума!

Накула сараја кирәндә шаһ ондан сорушду:

— Еј көзәлликдә танрыја, күч-гүввәдә чәнкавәрә охшајан чаван, сөјлә, атларымын јанында нејләјирдин? Бу атлардан сәнә нә?

— Шаһ сағ олсун, мән меһтәрәм, дәјүш атларыны өјрәдирәм. Буна көрә бир чох мәмләкәтләрин һөкмдарлары мәни јахшы таныјыр вә һәмишә севинчлә гаршылајырлар. Истәсән, сәнин меһтәрин оларам.

— Гал сарајымда. Мәнә атлардан јахшы баш чыхаран адам кәрәкдир, — Вирата разылыг верди. — Сәнә гызыла тутулмуш дәјүш арабасы верәрәм. Бу күндән мәним дәјүш арабаларымы сүрәнләрин башчысы олурсан.

Накула разылашды вә гардашлары илә биркә сарајда јашамаға башлады.

Арадан бир нечә ај кечди, бөјүк ел бајрамы кәлиб чатды. Маһир охатанлар, дәјүш арабасы сүрәнләр, пәһләванлар бајрам шәнликләриндә өз шүчаәтләрини нүмајиш етдирмәк үчүн һәр јердән Виратанын пајтахтына - башкәндинә ахышдылар.

Онлар шәһәрин бөјүк мејданында јарышыр, чамааты әјләндирирдиләр.

Һәр бири бир гаја парчасы олан пәһләванлар мејдан сулајыр, күләшмәјә адам чағырырдылар. Онлардан бири о гәдәр нәһәнк, о гәдәр әзәмәтли иди ки, баханда адамын чанына үшүтмә дәшүрдү. Нәинки онунла күләшмәјә, һәтта јахынына кетмәјә һеч кәс үрәк еләмирди. Нәһәнк пәһләван мејданда вар-кәл еләјир, бу өлкәдә онун гәншәринә чыха биләчәк бир адам олмадығындан мәмнун һалда күлүмсәјирди.

Онда Вирата шаһ Бһимасенаја әмр еләди ки, бу нәһәнк кәлпәј-сәрин габағына чыхсын.

Бундан чох севинән Бһимасена тезчә разылыг верди вә бир нечә дөғигәдән сонра ики нәһәнк гајаја, ики гәзәбли филә бәнзәјән бу әзәмәтли пәһләванлар минләрлә адамын көзү габағында гаршылашдылар.

Онлар күшт тутуб күләшмәјә башладылар. Әввәлчә бир-бирини чијинләри илә итәләдиләр, голлары арасына алыб сыхдылар, итәләјиб јерә јыхдылар. Пәһләванлар тоғушанда ајаглары алтында торпаг титрәјир, ағачлар көкүндән гопуб јерә сәрилирди, бир-биринә шапалаг вуранда елә сәс чыхырды ки, дејәрдин көј курулдајыр. Бурунларына јазын ији дөјмиш кәлләр кими дөјүшүрдүләр вә һеч ким дејә билмәзди ки, гәләбә кимин олачаг. Нәһәјәт, шир биләкли Бһимасена рәғибинин ајагларыны јердән үздү, ону башы үзәринә галдырыб көтүк кими фырлатмаға башлады. Јүз дәфә фырладыб јерә чырды вә дизини синәсинә гөјдү.

Бу дөјүшә баханларын һамысы Бһимасенаја алгыш деди. Белә күчлү, белә гүдрәтли пәһләваның өз хидмәтчиси олмасындан севинән Вирата исә Бһимасенаја сәјсыз-һесабыз ән'ам верди.

Һеч ким тәрәфиндән танынмајан Пандулар беләчә јашајыр, бир илин вә бу иллә бәрәбәр бүтүн әзаб, тәһгирләрин баша чатачағы күнү сәбирсизликлә көзләјирдиләр.

КИЧАКАНЫН ӨЛДҮРҮЛМӘСИ ҢАГГЫНДА ҢЕКАЈӘТ

Вирата шаһын пәјтахтында јашадыглары вахтдан он бир ај көчәндә талә аз гала Пандуларә үзүдөнүклүк едәчәкди.

Бир дәфә Драупади шаһ арвадынын отағында оlanda шаһбанун гардашы Кичака ону көрдү. Кичака өз арзусуна чатмаг јолунда һеч нәдән чәкинмәјән кобуд, гүввәтли чәнкавәр иди. Драупадинин көзәллији онун ағлыны башындан алды. Кичака Драупадијә јахынлашыб деди:

— Ајүзлү, гывырмсаçлы, дурнајеришли көзәлим, кәл евләнәк, арвадым ол. Өзүн шаһ арвады ола билдијин һалда, шаһ арвадына гуллугчулуг нијә еләјирсән? Кәл апарым сарајыма, гызыл бөзәк, даш-гаш, ипәк, атлаз палтар, вар-дөвләтим сәнин олсун.

— Мән гуллугчујам, елә гуллугчу да галмаг истәјирәм, - Драупади көзләрини галдырмадан әдәблә чаваб верди. - Мән таләјимдән разыјам, башга чүр јашамаг арзусунда дејиләм.

— Сәфәһлик еләјирсән. Сәнин күзәрәнынла көзәллијин ујушмур. Һәр бир гадынын әри олмалыдыр ки, гајғысыны чәксин, јери кәлән-дә ону гору-сун. Бурах бош сөзләри, кедәк мәнимлә.

Драупади нејләјә биләрди, ахы анд ичмишди ки, кимлијини биру-зә вермәсин. Буна көрә дә нә әрини, нә дә гајынларыны көмәјә чағыра биләрди.

— Эл чәкин мөндән, мөһтәрәм һөкмдар, - деди. - Мән һеч вахт сизин арвадыңыз олмарам.

Анчаг Драупадинин көзәллижиндән мәст олмуш Кичака онун голундан җапышыб ардынча сүрүдү.

— Ниҗә тәрслик еләјрсән? - деди. - Гуллуҗу кәрәк севинсин ки, белә бир хошбәхтлик үз верир она. Кәл кедәк, һамыҗа дејим ки, тој төдарүкү көрсүнләр.

Сафгәлбли Драупади горхудан аз галды дәли олсун, җарамаз Кичаканын әлиндән күчлә гуртулуб Вирата шаһын җанына гачды. Ловға вә залым Кичака онун далынча чумуб, палтарындан җапышды. Драупади бу азгын шаһзадәни елә итәләди ки, о җыхылды. Кичака бәрк гәзәбләнди, заваллы гадыны җерә чырпыб төпикләди.

— Һәлә бунун назына бир бах, куҗа шаһ гызыдыр, - һирсиндән боғула-боғула ғышгырды. - Күнаһ мөндәди ки, җалварырдым, бу кечә кәлиб зорла апарачагам.

Драупади ағлаја-ағлаја Һимасенанын җанына кетди вә башына кәләни она данышды. Пандуларын ән күчлүсү, инсанлар ичиндә фил олан бу икид гәзәб одунда говрулараг:

— Анд ичирәм ки, ону өлдүрәчәјәм! - ғышгырды. - Чәнкавәр вә җа брәһмән, шаһ вә җа аллаһын өзү олсун, һеч кимин сәни тәһгир етмәсинә дөзмәрәм. Өлдүрәчәјәм ону.

Драупади җалвармаға башлады:

— Бары елә ет ки, һеч ким танымасын сәни, еһтијатлы ол. Ахы сүркүнүмүзүн гуртармағына чәми бир ај галыб. Һамымыз мөһв оларыг.

Һимасена ону сакитләшдириб деди ки, еһтијатлы олачаг.

— Нә гәдәр ки, Кичака бу торпағын үстүндә кәзир, бизим һеч биримиз раһат вә хошбәхт ола билмәрик, - деди. - Өзүм билирәм нејләјәчәјәм. Сән дә кәмәк еләмәлисән мәнә.

— Һеч өзүнү горуҗа билмәјән бир заваллы сәнә нечә кәмәк еләјә биләр?

— Бу кечә сән өз җериндә јох, мәним җеримдә јатарсан. Мәнсә кизличә кәлиб сәнин җериндә узанарам, Кичаканын сәни гачырмаға кәлмәсини көзләјәрәм. Сонрасыјла ишин олмасын, раһат јат.

Кечә Һимасена сарајын һәјәтиндәки бағда Драупади илә көрүшдү. Драупади гаранлыгдан истифадә едиб ону өз отағына апарды, јатағына узатды, үстүнә ипәк өртүк салды, өзү исә Һимасенанын шаһ мөтбәхинин җанындакы отағына сивишди вә орада кизләнди.

Өз мәгсәдинә чатмаг үчүн һеч нәдән чәкинмәјән Кичака кечә җарысы сарајын гадынлар јашајан һиссәсинә јолланды.

Овуну пусан гурд кими Драупадинин отағына јахынлашды, гулағыны гапыҗа дајајыб динләди. Кечә сүкутунда јүнкүл хорулту ешитди, отаг гаранлыг олдуғундан сәси тутуб кетди ки, јухулу Драупадини гамарлајыб гачырсын.

Анчаг бармаглары көзәл ханымын зәриф вә инчә бәдәнинә дејил, Бһимасенанын дәмир әзәләләринә раст кәлди.

Јухудан ојанмыш Бһимасена гудуз габан кими Кичаканын үстүнә атылды, ону гуру гамыш дәрзи тәки алтына басыб әзди, гол-габырғасыны гырды, ағачларын алтына атды.

Сәһәр Кичаканын мејиди тапыланда һеч кәс баша дүшә билмәди ки, бу нәһәнк, гүввәтли чәнкавәри ким өлдүрүб, сүмүкләрини һансы дәһшәтли јарагла белә хынчым-хынчым еләјиб.

Сарај әһли бир-биринә дәјди, һамы бу һагда данышырды:

— Олмаја, чәсур Кичаканы һандһарвлар елдүрүбләр?

— Ахы, она кимин күчү чатар?

— Јәгин, бу чох гүдрәтли бир пәһләван имиш!

— Кәрәсән Кичиканы ким өлдүрүб?

Шаһ Вирата сарај шаиринә дә бу сорғуну вәрди. Шаир чавабын-да бу шә'ри сејләди:

Көјүн сакинләриндән тәкчә бөјүк Индра,
Бир дә һандһарвларын әзәмәтли ордусу
Кичаканы беләчә мәғлуб едә биләрди.
Анчаг бурда, бах бу күн, Јер үзүндә јәгин ки,
Адамларын ичиндә тәкчә ортанчыл Панда
Улу көјүн сакини аллаһа бәрәбәрди.

— Бәли, јалныз бөјүк Јудһиштһиранын ортанчыл гардашы өз гә-зәбини белә бүрүзә вәрә биләр! - һамы бир ағыздан деди. - Ди кәл Пандулар нечә вахтды елә бил гејбә чәкилибләр, изләри дә итиб. Бәс онда ким елдүрүб Кичаканы?

Сарај бағында баш вермиш олајдан тәкчә ә'јанлар дејил, шәһәр сакинләри дә данышырдылар. һамы өз һејрәтини билдирди.

Дурјодһананын әмри илә Пандуларын һарда кизләндијини өј-рәнмәк үчүн гоншу өлкәләри кәзиб-долашан часус да бу олајдан сораг тутду.

Часуслар Кауравларын пайтахтына кәлиб, Вирата шаһын са-рајында баш вермиш әһвалаты Дурјодһанаја данышдылар. Анчаг аллаһлар часусларын ағлыны думанландырды вә онлар чамаатын Бһимасәна барәдәки сөз-сөһбәтини јаддан чыхардылар. Ахырда да белә дедиләр:

— Һәр јери әләк-вәләк еләдик, Пандулары тапа билмәдик. Сәнин әмринлә, еј шаһәншаһ, мешәләри, дүзләри, дағ-дәрәни гарыш-гарыш кездик, амма һеч јердә онлардан бир из дә көрмәдик. Чәнка-вәр вә диләнчидән, дәрвиш вә сарај әһлиндән сорушдуг. Пандула-ры көрдүм дејән олмады. Анчаг ону өјрәндик ки, һандһарвлар Вира-та шаһын сәркәрдәси Кичаканы өлдүрүбләр, инди онун гошуну зә-ифләјиб. Јад өлкәләрдә бундан башга һеч бир јөнилик јохдур.

Фикри-зикри анчаг алчаглыг олан Дурјодһана гәрара алды ки, досту Карна вә бүтүн гардашлары илә бирликдә Виратанын өлкәси-

нә сохулуб, гарәт еләсин. Анчаг онун да ағлына кәлмәди ки, Кичаканы Бһимасена өлдүрүб.

Кауравлар күчлү гошун топлаыб, дәһшәтли һај-күјлә дүз Виратанын башкәндиңә жүрүшә башладылар.

Шәһәрә чатһачатда онлар гошуну ики һиссәјә бөлдүләр. Гошунун бир һиссәси Вирата ордусу илә вурушмалы иди, о бири һиссәси исә өрүшләрә тәрәф јолланды ки, шаһын башлыча сәрвәти олан сајсыз-һесабысыз мал-гара сүрүләрини алә кечирсин.

Адил һөкмдар Вирата бундан сораг тутан кими Јудһиштһираны чағырыб деди:

— Инди мән нејләјим? Сәркәрдәми һандһаврлар өлдүрүбләр, билмирәм ордума ким башчылыг еләјәчәк. Бәрк нараһатам.

Бһимасена буну ешидәндә дәрһал шаһын јанына кәлиб деди:

— Изн версән, сәнин ордуна көмәк еләрәм. Мәним нечә чәнкавар олдуғуму артыг көрмүсән.

Елә ки, дөјүш башланды, шир биләкли икид Бһимасена дүшмән ордусунун ән дестәләрини бир һәмлә илә вуруб дағытды, јүзләрлә дөјүш арабасыны, минләрлә дүшмән әскәрләрини мәһв өләди. Аличәнаб Виратанын башчылыг етдији орду Бһимасенанын ардынча кәлиб, дүшмән гошунларыны сел кими ағзына алыб апарырды.

Гәләбәјә лап аз галмыш чобанлар тәшвиш вә һәјәчан ичиндә башкәндә кәлиб дедиләр ки, дүшмән сүрүләри говуб апарыр. Бу ачкөз дүшмәнләрин габағыны ким ала биләрди? Јалһыз Виратанын кәнч оғлу. Анчаг онун дөјүш арабасыны сүрмәјә сәриштәли бир сүканчысы јох иди.

— Ким мәним дөјүш арабамы дүшмән үстүнә сүрә биләр? - шаһзадә јаныглы-јаныглы гышгырды. - Илаһи, кер нечә зәлиләм ки, шаһ оғлу ола-ола өз халгымы, онун сәрвәтләрини дүшмәндән горуја билмирәм!

Дөјүш атларыны сүрә билән бир адам галмајыбмы шәһәрдә?!

Анчаг она һај верән тапылмады, чүнки әли гылынч тутан кишиләрин һамысыны Вирата дөјүшә апармышды.

Сөз сарајын гадынлар јашајан һиссәсинә чатан кими дөјүш арабасы сүрәнләрин ән јахшысы олан Әрчуна шаһ оғлунун јанына кәлди. О гәдәр тәләсирди ки, үстүндәки бәр-бәзәји дә чыхармамышды. Әрчуна Вирата шаһын оғлуна деди:

— Бир илдир сәнин сәхавәтли атанын сарајында јашајырам. Нечә вахтды ки, ишим-пешәм мусигијлә мәшғул олмаг, гызлара рәгс ејрәтмәкдир. Инди елә бир вахт чатыб ки, мән сизә көмәк еләмәлијәм. Сәнин дөјүш атларынын чиловуну мөһкәм тутмаға, онлары ида-рә еләмәјә голумун күчү чатар. Кедәк, кәстәр мәнә арабаны.

Онлар дөјүш арабасына миниб отлаглара сары чапдылар. От-

лаглар бир ил өнчө Пандуларын өз жарагларыны кизлэтдикләри агачын һәндәвәриндә иди. Өрчуна өз јај-охуну әлинә аланда чох севинди.

Виратанын сајсыз-һесабыз сүрүләри отлагдан узаға говулмуш вә кауравларын гошуну төрәфиндән мүһасирәјә алынмышды. Бу гошуна Дурјодһана илә Карна башчылыг еләјирдиләр.

Онлар гана һәрис пәләнкләр тәки сүрүләрин әтрафында һәрлә-нир, әлә кечирдикләри бу сәрвәтә бахдыгча севинирдиләр. Сүрүлә-ри јүзләрлә дөјүш арабасы, минләрлә дөјүшчү мүһасирәјә ал-мышды.

Һәлә дөјүш тәчрүбәси олмајан кәнч шаһзадә белә әзәмәтли го-шуну көрәндә өзүнү итирди, фикирләшди ки, бу бојда гошуна чәми ики нәфәр нејләјә биләр? Елә бәрк горхду ки, чәлд арабадан тулла-ныб гачмаға үз гојду.

— Дајан! - Өрчуна гышгырды. - Дөјүшчү вуруш мејданындан гачармы һеч? Дүшмәнин габағындан гачмагданса өлүм јахшыды. Гајыт кери!

Буну дејиб өзү дә арабадан тулланды вә шаһзадәни гајтармаг үчүн онун далынча гачды. Елә бу вахт дүшмәнләр ону көрдүләр.

— Кимдир бу? Кимдир? - Кауравларын сәркәрдәләри бир-бириндән сорушмаға башладылар. - Ора бахын, әјниндәки гадын палтарыдыр, бураја исә вурушмаға кәлиб. Үст-башында көр нә гә-дәр бәр-бәзәк вар, анчаг бој-бухунундан Өрчунаја охшајыр. Бәлкә елә Өрчунанын өзүдүр?

— Өрчунадан башга ким чүр'әт еләјиб бу гәдәр гошунун габағына тәкбашына чыха биләр? - Дурјодһана деди. - Әкәр о доғрудан да горхмаз Өрчунадырса, онда хошбәхтлијимә елә бурадача јетишми-шәм. Мәнә белә кәлир ки, Пандуларын сүркүнүнүн баша чатмасына һәлә бир нечә күн галыб. Демәли, биз онлары тапыб таныја бил-мишик вә Пандулар даһа он ики ил мүддәтинә мешәләрә кетмәли-дир.

Карна она чаваб верди:

— Јох, һәкмдар, сәһв еләјирсән. Онларын сүркүн мүддәти бу күн баша чатыб. Бундан сонра сиз бүтүн мүбаһисәләринизи дөјүш меј-данында һәлл етмәли олачагсыз.

Бу вахт Өрчуна Виратанын оғлуна чатды, ону данламаға баш-лады:

— Еј дүшмәнләрин гәними, еј пәләнк мисаллы икид, әкәр вуруша билмирсәнсә, онда чилову ал, атлары идарә елә, мән вурушум дүш-мәнлә. Атлары дүз дүшмәнин топлашдығы јерләрә сүр. — Өрчуна буну дејиб нәһәнк јај-охуну башы үзәринә галдырды.

Кәнч шаһзадә үч дүнјанын һеч бириндә тајы-бәрабәри олмајан бу јај-оху көрәндә һејрәтә кәлди вә сорушду:

— Киминдир бу ох-јај? Аллаһларын јарағына охшајыр! Һәлә ушаг вахты ешитмишәм ки, Өрчунанын бу чүр ох-јајы олуб.

— Дүз тапмысан, бу Панду шаһынын оғлу Өрчунанын ох-јајыдыр.
— Бәс онда икидин өзү һаны? Ахы дејирләр Панду оғуллары Јер үзүндән јох олублар.

— Бил вә акаһ ол ки, мән Өрчунајам вә һеч нәдән горхма. Мән вә гардашларым дүз бир ил һеч кимин хәбәри олмадан сизин шәһәри-низдә јашамышыг. Вә инди мәмләкәтиниңи азғын дүшмәндән горуја-чағыг. Артыг бу күн ким олдуғуму һамыја дејә биләрәм. Чүнки бу күн сүркүнүмүзүн он үчүнчү или дә баша чатды.

Вирата шаһын оғлу бу сөzlәри ешидәндә үрәкдән севинди вә дујду ки, бајадан чаныны бүрүмүш горху кечиб кетди. О, Өрчуна-нын габағында баш ендириб деди:

— Мән гызлара охујуб-ојнамаг өјрәдән бир адама архаланмагдан горхурдум. Шәһрәти јер үзүнү долашан Өрчуна илә чијин-чијинә ву-рушмаг исә ән бөјүк сәадәтдир. Әмр елә, нә десән јеринә јети-рәчәјәм.

Өрчуна үст-башындакы бәр-бәзәји, голбагларыны чыхарыб ат-ды, көртәнкәлә дәрисиндән дүзәлдилмиш әлчәјини кејди ки, јајын мөһкәм кәрилмиш кириши бармағынын әтини гопармасын. Сонра кириши мөһкәмчә дартыб бурахды. Гасырға выјылтысына охшајан бу сәс дүшмәнләрин үрәјинә вәлвәлә салды, достлары исә севин-дирди. Нечә вахтды ки, һеч кәс бу сәси ешитмирди. Инди исә һамы билди ки, дејүш мејданына јарашыг олан Өрчуна јенә чәнкавәрләр чәркәсинә гајыдыб.

— Атларын башыны сахла, Өрчуна шаһзадәјә деди. - Дејүш шеј-пуру чалачағам.

Өзәмәтли Өрчуна буну дејиб, дејүш шејпуруну дилә кәтирди. Шејпурун сәси Јери-Көјү титрәтди, дағлары јарыб кечди, океанлары далғаландырды.

Дүшмән әскәрләринин чаныны горху бүрүдү. Араја алынмыш мал-гара бу сәсдән пәрән-пәрән дүшдү, Дурјодһананын гошунуну ајаглајыб әтрафа дағытды.

Сонра исә Өрчунанын јајынын сәси ешидилди вә минләрлә ох Кү-нәшин габағына пәрдә чәкиб һаваны гаралтды. Аз вахтда минләрлә дүшмән әскәри бичилмиш чәлтик дәрзләри тәки чөлә сәрилди.

Карна горхудан дејүш мејданындан гачды. Өрчуна илә дејүшә кирмәк истәјән Дурјодһана исә һеч јајыны галдырмаға мачал тап-мамыш јараланды вә сағ галмыш әскәрләрини кәтүрүб Виратанын мәмләкәтини тәрк еләди.

СҮРКҮНҮН СОНУ ҺАГДА ҺЕКАЈӘТ

Сүркүнүн он үчүнчү или баша чатандан сонра Пандуларын һа-мысы јујунуб пак олдулар, бәдәнләринә сәндәл әтри сүртдүләр, әјинләринә көзәл палтар кејиб, башларына гызыл тач гојдулар, Ви-

рата шаһын тахт-тач отағына кәлиб, фил сүмүјүндөн дүзәлдилмиш, гаш-дашла бәзәдилмиш тахтларда отурдулар.

Онларын бәзәниб-дүзәниб шаһ тахтында отурдугуну көрәндә, Вирата шаһ һејрәтләнди:

— Бу тахтлар шаһзадәләр үчүн гојулуб. Сиз нијә орда отурмусу-нуз вә нијә әјнинизә шаһ палтары кејмисиниз?

— Гәзәбин тутмасын, еј шанлы һөкмдар, - Јудһиштһира чаваб верди. - Бу тахтларда отурмаға бизим һаггымыз вар бу күн. Биз, јә'ни бу тахтларда отуранлар бир ил өнчә иткин дүшмүш Пандулар-рыг. Билин вә акаһ олун ки, биз Панду шаһын оғулларыјыг вә инди сизә өз сајғымызы билдиририк. Бу бир илдә сиз өз сарајыңызда би-зә сығыначаг вермисиниз вә биз һеч вахт буну јаддан чыхармаја-чағыг.

Аличәнаб Вирата бу сөзләри ешидәндә шад олду вә билдирди ки, бүтүн вар-дөвләти, бүтүн мәмләкәти Пандулара пешкәшдир.

Анчаг елә онун өзү гәдәр аличәнаб олан Јудһиштһира Виратаја тәшәккүр еләјиб деди ки, јалныз шәһәрләриндән бирини Пандулар үчүн ајырса, кифајәтдир, онлар дост вә мүттәфиг олдуғлары шаһ-лары һәмин шәһәрә чағырыб мәшвәрәт еләмәк истәјирләр.

Вирата онларын истәјини јеринә јетирди. Пандулар бүтүн өлкә-ләрин, бүтүн мәмләкәтләрин һөкмдарларыны һәмин шәһәрә чағырдылар. Шаһларын бу мөһтәшәм топланышы улдузлу Көјләрә, һималај дағларынын парлаг зирвәсинә охшајырды. Көрүшдә һөкм-дарлар он үч илдә Пандуларын башына кәлән олајларла, мүсибәт-ләрләр таныш олдуғдан сонра бир ағыздан дедиләр:

— Итирдикләринизи анчаг саваш јолу илә гајтара биләрсиниз. Ловға Дурјодһананы јалныз јараг күчүнә баш әјмәјә мәчбур едә би-ләрсиниз. Бизимлә бирләшин вә бирлиқдә Кауравларын ордусуну гарышға јувасы тәки Јер үзүнә сәпәләјәк.

Бу ағыллы мәсләһәтә әмәл етмәји гәрара алан Јудһиштһира гардашы Әрчунаны шан-шөвкәтли Кришнанын башкәндинә-пајтахтына јола салыб бујурду:

— Атлары гов, өзүнү Кришнанын сарајына чатдыр, онунла итти-фаг бағла. Биз исә бурада дүшмәнләримизлә саваша һазырлашаг.

Әрчуна дөјүш арабасына миниб Кришнанын башкәндинә чапды. Анчаг Дваракаја јетишиб, Кришнанын сарајына кирәндә көрдү ки, Дурјодһана ондан габаг өзүнү бураја чатдырыб. Һәр икиси Күнәш үзлү Кришнанын һүзуруна кәлиб, гаршыдакы дөјүшдә ондан кәмәк истәдиләр.

Дурјодһана деди:

— Биринчи мәнә кәмәк көстәрмәлисән, чүнки мән Панду оғлун-дан тез кәлмишәм. Әдаләтли адамлар, адәт-кәләнәјә сајғыјла ја-нашырлар, хаһишә биринчи кәләнә кәмәк еләјирләр.

Кришна чаваб верди:

— Јахшы, диләјини сөјлә, нә истәсән, јеринә јетирәчәјәм.

— Истәјим будур ки, Пандулара галиб кәлмәкдә мәнә көмәк едә-сән, - Дурјодһана хаһишини билдирди - Бундан башга һеч нә истә-мирәм.

Кришна деди:

— Сәнин хаһишини јеринә јетирмәздән, мән Панду оғлуну да динләмәлијәм.

Бу дәфә Әрчуна габага јеријиб деди:

— Хаһишим будур ки, бизә көмәк еләјәсән, Кауравлара галиб кә-ләк. Бундан башга бизә һеч нә кәрәк дејил.

— Мән ејни бир вахта икинизин дә хаһишинә нечә әмәл едә би-ләрәм? - Кришна онлардан сорушду. - Бунун үчүн мән савашла, дејүшлә бағлы нәјим варса - ики јерә бөлмәлијәм. Бу да ибарәтдир мәнән вә бир дә дејүшләрдә јенилмәз ордумдан. Инди өзүнүз сечин.

— Мән биринчи сечмәлијәм! - Дурјодһана ғышгырды. - Еј бөјүк һөкмдар, адәт-кәләнәји поэма, ичазә вер, биринчи мән сечим.

— Сеч, - Кришна хејирхаһлыгла дилләнди.

— Мән сәнин мөһтәшәм ордуну сечирәм. Гој сәнин бүтүн гошун-ларын мәмләкәтимә кәлсин.

— Бәс сән, Панду оғлу, нәји сечирсән? Дурјодһана илә мәним гошунларым үстүндә мүбаһисә едәчәксәнми?

— Јох, еј дүшмәнләрин гәними, мүбаһисә етмәјәчәјәм, - Әрчуна чаваб верди. - Мән Јер үзүнүн зинәти олан сәни, гәһрәман Кришна-ны сечирәм.

— Разыјам! - Кришна дилләнди. - Сиз дејән кими олачаг.

Сечмәк мәсәләсиндә Панду оғлуна кәләк кәлдијини дүшүнән Дурјодһана севинә-севинә өз башкәндиңә тәләсди ки, бу шад со-рағы достларына чатдырсын.

Әрчуна илә икиликдә галмыш Кришна исә Панду оғлундан со-рушду:

— Еј Бһарата сојунун икид оғлу, сән нијә мәним шүчаәтли ордуму јох, мәним өзүмү сечдин?

Торпағын јаратдығы не'мәтләрин ичиндә,—
Өлү, дири нә варса, һамысындан учасы.
Ән јүксәк рүтбәлиси чанлылардыр јәгин ки,
Учан, гачан, сүрүнән чанлыларын ичиндә,
Һамысындан јухары шәксиз инсандыр, инсан!—
Истәр чаваны олсун, истәрсә дә гочасы.
Инсанларын ичиндә, истәр шаһ, истәрсә гул,
Истәр сәркәрдә олсун, фәрги јохдур, әзәлдән
Тәкчә сәнсән Кришна, тәкчә сәнсән учасы!

Она көрә дә мән сәни сечдим вә сәнән хаһишим будур ки, ил-тифат кәстәриб, мәним дејүш арабамы сүрәсән, чәтин дејүш јолла-рында мәнә өндәрлик едәсән.

Кришна деди:

— Сәнин хаһишини јеринә јетирмәјә һазырам!

Сонра онларын һәр икиси дөјүш арабасына миниб Јудһиштһиранын вә башга Пандуларын јанына јола дүшдүләр.

Өз мәмләкәтинә төз чатмаға чан атан Дурјодһана исә јолда бөјүк бир ордуја раст кәлди. Учу-бучағы көрүнмәјән гошунларын, сајсыз-һесабсыз филләрин тәпији, јүзләрлә дөјүш арабасынын төкәрләри алтында Јер титрәјирди. Мүхтәлиф јараглар, чәнкавәрләрин полад кејимләри, дөјүш арабаларынын үзәриндә рәнкбәрәнк бајраглар далғаланырды. Бүтүн бу гошунларын башында Пандуларын доғма әмиси шаһ Шалја ирәлиләјирди. Пандуларын азад олмасына севинән Шалја онларын көрүшүнә тәләсирди. Бу вахт һијләкәрликдә тајы-бәрәбәри олмајан Дурјодһана һеч кимин көзүнә көрүнмәдән јолдан чыхыб ирәли чапды. Өз мәмләкәтинин јол үстүндәки бүтүн кәндләринин, шәһәрләринин чамаатына бујурду ки, Шалјанын гошунларыны бөјүк сајғыјла гаршыламаға һазырлашсынлар. Чамаат онун дедији кими еләди: јол үстүндә јүзләрлә талвар гурулду, көл-кәлик дүзәлдилди, чүрбәчүр јемәкләр, ичкиләр һазырланды. Шаһ Шалја бу гонагсөвәрлији көрүб сорушду ки, кимдир бүтүн бунлары дүзүб гошан? Бу вахт Дурјодһана онун гаршысына јериди. Аличәнаб Шалја ону гучаглајыб деди:

— Сән ки бу чәтин јүрүшдә мәним ордума белә јахшылыг еләми-сән, үрәјиндән нә кечирсә, истә мәнән. Әлимдән кәләни әсиркә-мөрәм.

Шалјанын бу вә`динә севинән Дурјодһана деди:

— Еј әзәмәтли һөкмдар, мәним гошунларымдан биринин башында дур. Јер үзүндә сән мәһарәтдә сәркәрдә - башбуғ јохдур. Мән истәјирәм сән мәним тәрәфимдә вурушасан.

— Еј гәһрәман, бәс сән киминлә вурушмаг истәјирсән? - Шалја сорушду. - Ахы сәнин мәмләкәтинә һеч ким һүчум етмәјиб.

— Талә үзүдөнүкдур. - Дурјодһана чаваб верди. - һеч ким билмир ки, ирәлидә ону нә көзләјир. Сән мәнә сөз вердин, хаһиш едирәм сәзүнүн үстүндә дуласан.

— Јахшы, разыјам, лазым кәлсә, гој, гошунларымыз бирләшсин. Мән вердијим вә`ди позмарам. — Шалја буну дејиб јолуна давам етди.

Јудһиштһира илә көрүшәндә о, јолда башына кәлән олајы да-нышды вә өјрәнәндә ки, Пандулар Кауравларла дөјүшә һазырла-шырлар, чох пешман олду.

— Бир бәдбәхтлијә бах! Мән, сәнин доғма әмин, сәнә ата әвәзи олан бир адам, сәнин дүшмәнинә көмәк етмәјә сөз вермишәм. Өзү дә кер нечә бир вахтда! Илаһи, бу нә бәдбәхтликдир кәлди мәним башыма! Мән нејләјим инди?

— һеч бир шүбһә ола билмәз ки, сән Дурјодһанаја вердијин сәзүн үстүндә дурмалысан, - әдаләтли Јудһиштһира әмисинә деди. - Ан-чаг сән мәнә дә көмәк етмәлисән. Кауравларын тәрәфиндән бизим-

лө вурүшачаг чәнкавәрләрин ән горхулусу Күнәш оғлу Карнадыр. Бу маһир вә чәсур пәһләван илк өнчә Әрчунаны өлдүрмәк истәјәчәк. Гардашымы онун охларындан горумаг кәрәкдир. Сән, мөһтәрәм әми, Карнанын дөјүш арабасынын сүканчысы олмалы вә арабаны елә сүрмәлисән ки, о, охла Әрчунаны вүра билмәсин. Бундан артыг көмәк ола билмәз, она көрә дө үрәјини сыхма, кечәнә күзәшт дөјөрләр.

— Јахшы, гој сән дөјән олсун, — Шалја разылашды. — Мән шадам ки, һеч олмаса нәјләсә сизә көмәк едә биләчәјәм.

Бир аздан Драупадинин гардашы, горхмаз чәнкавәр Дһриш-тадјумна өз гошуну илә кәлиб чыхды. Дүнјанын һәр јериндән Пандуларә көмәк кәлирди. Бу күчлү ордулар көјдә үзән гара булудларә охшајырды. Полад кејимли дөјүшчүләр гызылдан текүлмүш һөјкәлләрә, дөјүш филләри исә мөһтәшәм дағларә бәнзәјирди. Чәнк арабалары елә сүрәтлә учурду ки, атларын дырнаглары јерә дөјмирди. Балача чајлар дәрјаја гарышыб јох олдуғу кими, бу ордулар Јудһиштиранын сәјсыз-һесабысз гошунларына гарышыб итирди.

Һәр чүр һазырлыг баша чатандан сонра Кришна Јудһиштираја јахынлашыб деди:

— Еј Bharata сојунун бәзәји! Нә гәдәр ки, Әрчуна охларыны чилләјә кејдирмәјиб, нә гәдәр ки, сәнин кичик гардашларынын гылынчлары гындадыр — әлимиздән кәләни етмәлијик ки, ган текүлмәсин. Мән Дурјодһананын јанына кедиб, сизи барышдырмаға чалышарам.

Кришна буну дејиб дөјүш арабасына минди вә кор шаһ Дһриташтратанын сарајына кәлди. Кришна Дһриташтраја, онун вәзирләринә, сарајдакы башга шаһларә, һабелә Дурјодһананын өзүнә мүрачиәт едиб, онлары баша салмаға чалышды ки, Пандуларын мәмләкәтини, вәр-дөвләтини гајтармаг лазымдыр.

Анчаг гочаман Бһишма, әдаләтли мүшавир Видура вә асгагал Дһриташтра Дурјодһананын нә гәдәр һагг јолуна чағырдыларса, о, дедијиндән дөнмәди, Пандуларын әлиндән алдыгларыны гајтармаға разы олмады.

Кришна кор-пешман Пандуларын јанына гајыдыб деди:

— Биз өз аличәнәблығымызы көстәрдик. Инди вурүшмагдан башга чарә галмыр.

ГОШУНЛАРЫН ҮЗ-ҮЗӘ КӨЛМӘСИ БАРӘДӘ ҺЕКАЈӘТ

Елә ки Јерә-Көјә јарашыг олан Кришна кор Дһриташтратанын сарајыны тәрк еләди, Дурјодһана үзүнү достларына вә әсабәләринә тутуб деди:

— Инди, Кришна бизим өз фикримиздән дөнмәдијимизи, сарсылмадығымызы керәндән сонра саваша тез башлајачаглар. Биз били-

рик ки, Пандулар дөјүшә һазырлашырлар, бизим дә һазырлыг көр-мәјимизин вахты чатыб.

Сәркәрдәләрдән бири деди:

— Мәним әскәрләрим дөјүш арабаларына әл кәздириб, атлары гашовлајыблар.

— Мәним әскәрләрим филләри једирдибләр, чимиздирибләр белләринә тахт-рәван баглајыб мөһкәмләндирибләр, — икинчи сәркәрдә дилләнди.

— Мәним әскәрләрим бүтүн јараг-әсләһәләрини һазырлајыб, дөјүшүн башланмасыны көзләјирләр, — башга бир сәркәрдә мә'лумат верди.

Беләчә, гошун сәркәрдәләри бир-бир габага чыхыб билдирдиләр ки, дөјүшә һазырдырлар. Дурјодһана, сүбһ ишығында нәһәнк дәрја кими парылдајан, чалхаланан ордусуну көрәндә гәлби фәрәһлә долду. Бујурду ки, әскәрләри үч јерә: ән јахшылара, јахшылара вә ортабаблара ајырсынлар вә елә дүзсүнләр ки, ән јахшылар ирәлидә дурсунлар, јахшылар ортада вә чинаһларда, ортабаблар да архада.

Дурјодһананын ордусу ајры-ајры гошунлардан ибарәт иди. Онлардан биринә башчылыг етмәји Дурјодһана өз гардашы Душшасанаја тапшырмышды. Бу һәмин Душшасана иди ки, вахты илә Драупадини төһгир еләјиб алчалтмышды; икинчи гошуна Јудһиштһираны зәр ојунунда удмуш Шакуни башчылыг едирди; үчүнчү гошунун сәркәрдәси узун мүддәт сарајларында јашадыгы үчүн Кауравлара көмәк етмәјә сөз вермиш Дрона иди. Башга бир гошуну Дурјодһанаја вә'д вердијинә көрә һәлә дә өзүнү данлајан Пандуларын әмиси Шалја дөјүшә апарырды. Вахтилә Драупадини оғурлајыб гачырмыш азғын Чајадратһа да өз ордусу илә Дурјодһанаја гошулмушду. Пандулар бир вахт мешәдә онун башыны охла гырхмышдылар вә инди о, гисас алмаг үчүн алышыб-јанырды. Учу-бучагы көрүнмәјән ордунун башга һиссәләринә Дурјодһананын гардашлары вә достлары башчылыг едирдиләр.

"Көрәсән бүтүн ордунун баш сәркәрдәси кими тә'јин еләсәм јахшы олар?" — Дурјодһана фикирләшди. — "Икидлийинә, һәјат тәчрүбәсинә, мүдриклијинә көрә бунлардан һансы даһа үстүндүр?"

Хејли дүшүнүб-дашынандан сонра Дурјодһана ез улу бабасы Вһишманы сечди. Вһишма гочалса да, көзүнүн ишығыны, голунун күчүнү вә дөјүш мәһарәтини һәлә итирмәмишди. Дурјодһана Јер үзүнүн ән гүдрәтли чәнкавәринин јанына кәлиб деди:

— Еј әзәмәтли сәркәрдә, башсыз орду ора-бура гачышан гарышга топасындан башга бир шөј дејил. Бизим арамызда сән улдуз көһкөшанындакы Ај, танрыларын ичиндә Индра кимисән. Нахырын габағында күчлү кәл нечә кедәрсә, сән дә бизим өнүмүздә кет.

— Јахшы, сән дејән олсун, — нәчиб Вһишма чаваб верди. — Мән сәнин атана сәз вермишәм ки, көмәк едәчәјәм сизә, лазым кәлсә сизин тәрәфиниздә вурушачағам. Анчаг ону да бил ки, мән Панду-

лары сеvirәм, онлары өлдүрмәje әлим кәлмәз. Буна керә дөjүшдә онларын һеч биринә хәтәр jетирмәjәчәjәм. Гошунларындан исә һәр күн он мин әскәр өлдүрәчәjәм, бир аjа ордуларыны ғырыб-чатарам,

Дурjодһана бу дөfә мүәллимидронаjа үз тутду:

— Бәс сән дүшмән ордусуну нечә вахта ғырыб-чатарсан?

— Мән дә артыг гочалмышам, голумун күчү азалыб. Пандуларын гошунуну мәһв еләмәк үчүн мәнә дә азы бир аj вахт кәрәкдир.

Бүтүн башга сәркәрдәләр дә белә чаваб вердиләр. Тәкчә Карна одлу-одлу ғышгырды:

— Еj гиблеji-аләм, Пандуларын ордусуну мән бешчә күнә jерлә-jексан еләрәм. Изн вер, гошуну дөjүшә мән апарым.

Гоча Бһишма күлүмсүнүб деди:

— һеч вахт Пандуларын ордусуjла дөjүшмәмиш шәхс бу чүр да-ныша биләр.

Бу сөzlәрә Дурjодһана да шәрик чыхды вә о, үзүнү Бһишмаjа ту-туб деди:

— Сән һамымыздан тәчрүбәли вә маһирсән. Бу дөjүшдә биз сә-нин әмрләринә табе олачагыг.

Онда Карна ирәли чыхыб ачыглы-ачыглы ғышгырды:

— Әкәр сәнин ордуна Бһишма башчылыг еләсә, мән ворушмаjа-чагам. О, һәмишә мәнә гаршы олуб, елә сәнә дә. һәмишә Пандула-рын тәрәфини сахлаjыб. Ниjә өз гошунуну она е'тибар еләjирсән? Бһишма дөjүшдә өлдүрүлмәjинчә мән меjдана кирмәjәчәjәм. Буну бил. Ја да ордунун рәһбәрлиjини мәнә тапшыр.

Анчаг Дурjодһана ордусуну бу дикбаш, ловға вә дәлиганлы дос-туна тапшырмаға үрәк еләмәди. Чар чәкдириб бүтүн гошуна бил-дирди ки, баш сәркәрдә Бһишма олачаг. Гошун әһли бу хәбәрә шад олду, шәjпурлар сәсләнди, тәбил, синч чалынды, дүшмәнлә воруш-маға чан атан нәһәнк орду һәрәкәтә кәлди.

Дөjүш меjданына jетишиб Курукшөтра¹ дүзәнлиjиндә дүшәркә салдылар. Гошун чәjирткә кими чөлү-дүзү бүрүдү.

Пандуларын дүшәркәсиндә дә Јер үзүнүн бөjүк-бөjүк сәркәрдә-ләри мәшвәрәтә jыгышмышды. Јудһиштһира үзүнү мәшһур чәнка-вәрә, гардашы Әрчунаjа тутуб сорушду:

— Еj Бһарата соjунун пәләнки, Каурав гошунларынын изини Јер үзүндән силмәк үчүн сәнә нә гәдәр вахт кәрәкдир?

— һималаj зирвәләриндә гадир аллаһ Шивадан алдыгым сәһрли jараг дүшмән ордусуну бир көз ғырпымында мәһв едә биләр. Анчаг биз бу дәһшәтли jараға әл атмадан галиб кәләчәjик. Бир бах, көр сәнин әтрафына нечә күчлү чәсур, һәрәси бир ширә бәрабәр чән-кавәрләр топлашыб.

— Еләдир, — Јудһиштһира разылашды. — Драпуадинин гардашы, тәчрүбәли сәркәрдә Дһриштадјумнаны бүтүн гошунларымын баш-

¹ Ку р у к ш е т р а — ("Куру чөлү") һиндистанын башкәндиндән јүз километр гу-зеj-батыда jерләшән дүзәнлик. Гуру вә jа куру — тајфа ададыр. - ред.

чысы тәҗин едирәм. Кәлин дөҗүшүн нә гәдәр давам едәчәҗи барәдә
јох, нечә кедәчәҗи һаггында фикирләшәк. Сән, Бһимасена, лап ирә-
лидә кедән гошунун башында дур. Гасырғаја дөнүб дүшмәнин өн
дәстәләрини дармадағын едәрсән. Кичик гардашымыз Накула вә
Саһадева чинаһлардан сәни дүшмән низәләриндән вә охларындан
горујар. Мәнсә һәр шеҗи јахшы көрмәкдән өтрү ордунун мәркәзиндә
олачагам. Кришнанын сүрдүү дөҗүш арабасында вурушаҗаг Әрчуна
да мәним јахынлыгымда олачаг.

Гошун тәлатүмә кәлди, океана чан атан Ганг чаҗы кими ирәли
јүрүдү. Гошунун ортасында һәр биринин күрәјиндә једди дөҗүшчү
отурмуш филләр кедирди. Габагда вә чинаһда бөјүр-башына пә-
ләнк, бәбир дәриси тикилмиш дөҗүш арабалары ирәлиләјирди.
Арабалара ох габлары бәркидилмишди, дөҗүш балталары, низә-
ләр вә башга јараг-әсләһә јығылмышды. Дөҗүш арабаларына го-
шулмуш атлар мирваријлә, зынгыровларла бәзәдилмишди. Араба-
лары сүрән дөҗүшчүләр исә һәм вурушда, һәм дә атлары идарә
еләмәкдә маһир идиләр.

Онларын архасынча јай-охла, низәјлә, ғылынчла јарагланмыш
пијада гошунлар кедирди. Даһа сонра кәлән пијадалар ичи ағулу
иланларла долу кузәләри далларына алмышдылар. Бунлардан сон-
ракылар исә әлләриндә узун, назик борулар апарырдылар. Һәммин
боруларла онлар дүшмәнин үстүнә гәјнар гатран пүскүрдәчәкдиләр.
Ичәрисиндә гатран гәјнајан ири чәнләр јүкләнмиш өкүз арабалары
лап архада кәјирди. Бу горхунч орду да дөҗүш мејданына јетишиб
дүшмәнлә үз-үзә дурду. Ики чошгун дәрјаны хатырладан бу орду-
лары бир-бириндән дар бир торпаг золағы аҗыырды.

Кечә дүшдү, һәр ики дүшәркәдә сәс-сәмир кәсилди, әскәрләр
дөҗүшгабағы истираһәтә башладылар. Дөҗүшчүләрин чоху үчүн бу,
дириләр арасында кечирдикләри сонунчу кечә иди.

Һималајын зирвәләри сүбһ Күнәшинин ғызылы шүаларына боја-
нанда Әрчуна Кришнаја деди:

— Бир аздан Јер үзүнүн ән бөјүк вурушмасы башланачаг. Кәл
дөҗүш арабасына миниб ордулары көздән кечирәк.

Кришна атлары тәрпәтди, кәрдунәни сүрүб ики ордуну бир-
бириндән аҗыран золагда сахлады ки, Әрчуна һәр ики тәрәфи ајдын
көрә билсин. Әрчуна ајага галхыб бир-биринин ганына сусајан го-
шунлара бахды вә о, дүшмән ордусунун ортасында вахтилә она ох
атмағы өјрәтмиш Бһишманы, Пандуларын һамысына јараг ишлән-
мәји өјрәдән вә онларын һәр бир уғуруна үрәкдән севинән өјрәтмән
Дронаны, кор Дһритараштранын сарајында бир јердә боја-баша
чатдыглары бүтүн әми вә дајы ушагларыны көрдү. Кауравларын
сәркәрдәси олмуш әмиси Шалја шаһ да, башга гоһумлары да орада
идиләр.

Бир-бирини өлдүрмәјә һазырлашан гоһумларыны көздән кечи-
рәндә Әрчунанын үрәји сыхылды. Үзүнү Кришнаја тутду:

— Ганунсуз олагаг элимиздэн алынмыш сэлтәнәтимизи кери гај-тармаг үчүн савашдан савајы јол јохдурму? Доғруданмы халгымызы Дурјодһананын фитнәләриндән гуртармаг үчүн башга јол тапмаг мүмкүн дејил? Јурдумузда һөкм сүрән бу һәрч-мәрчлијә сон гојмаг үчүн мүтләг ган төкүлмәлидирми?

Кришна деди:

— Сорғуна мүдрикләрин сөзүлә чаваб вермәк истәјирәм:

Бу дүнјаја кәләнин
Өлүмү алнындадыр.
Јолуну вуруб баша
Көчәсидир ахырда.-
Олачага нә чәрә,
Ағламагдан нә фәјда?

— Јох, мән өз гоһумларымы өлдүрә билмәрәм. Ган баһасына әлдә өдилмиш гәләбә кәрәк дејил мәнә. Өз гоһумларымын ганы баһасына газандығым сәлтәнәт, гәләбә севинчи нәјимә кәрәкдир? Бу саваш һәр үч дүнјада шөһрәт газанмыш нәслимизи мәнв едәчәк. Голларым эәифләјир, јајы галдыра билмирәм. Мән вурушмајачағам. Гој өлдүрсүнләр мәни, һеч мүдафиә дә еләмәјәчәјәм өзүмү. — Әрчуна һөјсиз һалда арабанын дибиңә чәкдү, јај-ох әлиндән дүшдү.

Достунун бу һалыны көрән вә дејүшүн лабүдлүјүнү анлајан мүдрик Кришна деди:

— Еј Пандуларын ән ләјагәтлиси, сәһв еләјирсән. Сән һәгигәт наминә вурушмалысан. Дурјодһананын чинајәтләри сизи сонсуз мүсибәтләрә дүчар еләјиб. Буну һамы билир вә әкәр о јарамаз чани чәзасыны алмаса, онда чохлаы онун кими һәрәкәт едәр, ганунсузлуг, чинајәт һәддини ашар. Халга сәадәт бәхш еләјән гардашын өз сәлтәнәтиндән говулуб, дүшмәнләр мәмләкәтинизи јыртычы гушлар кими дидиб дағыдыр. Өзаб-әзијјәт ичиндә јашајан чамаат өлкәдә сүлһүн, әмин-аманлығын бәргәрар олачағы күнү сәбирсизликлә көзләјир. Кичик халглар вә мәмләкәтләр Јудһиштһира кими әдаләт-ли һөкмдарын бајрағы алтында бирләшмәк истәјирләр.

Әрчуна чавабында деди:

— Еј мүдрикләр мүдрики, мәсләһәт вер, јол көстәр мәнә. Ағлым дәррдән чашыр, башымы итирмишәм, билмирәм нә еләјим:

Кришна деди:

— Сән чәнкавәрсән, анадан чәнкавәр доғулмусан, бу дүнјаны да чәнкавәр кими тәрк едәчәксән. Сәнинчүн әдаләт уғрунда вурушмагдан јүксәк һеч нә ола билмәз. Гәтијјәтсиз адамын фикирләри мин шахәли ағача, гәтијјәтли адамын дүшүнчәләри исә дејүш балтасына охшајыр. Шүбһәләри гов үрәјиндән, дејүшә һазыр ол.

Унутма ки:

Борчуну едәмәкчүн бил ки, јашајар әскәр,
Шәрәфинин јолунда дејүшдә чандан кечәр!

Буну дежиб, Кришна јай-оху Өрчунаја верди, голундан тутуб ону ајага галдырды вә атлары говуб Өрчунаны дүшөркәләринә чатдырды ки, бу јенилмәз сәркәрдә бир аздан дөјүшә апарачағы гошунун башында өз јерини тутсун.

ДӨЈҮШҮН БАШЛАНМАСЫ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Мүдрик Кришнанын сөзләри Өрчунанын үрәјинә тохтаг, голуна гүввәт верди, о, өзүнү әлә алды, өнчәки кими мөһкәм вә јенилмәз олду.

Күнәш чыхыб һәр тәрәфи нура бојајанда дөјүш шејпурлары курлады, төбил чалынды. Атлар кишнәди, филләр бөјүрдү, дөјүш арабалары һәрәкәтә кәлди, јараглар чинкилдәди, әләми һай-күј бүрүдү.

Гәләбәјә чан атан ики нәһәнк орду тоггушанда Јер-Көј ләрзәјә кәлди, дағлар инилдәди. Минләрлә јайдан чыхан охлар Күнәшин габағыны гара булуд кими тутду. Гылынчлар тоггушанда, галханлара, полад кејимләрә дәјәндә елә бил шимшәк чыхыр, низәләр, дөјүш балталары гошунларын үстүнә јағыш кими јағырды.

Филләр кәллә-кәлләјә кәләндә, дөјәрдин ки, дағ учгунунда гајалар тоггушур. Онлар дөјүшчүләри тапдалајыб кечир, узун дишләријлә атларын гарныны чырырдылар. Дөјүшчүләрин дәбилгәләри Күнәш шүалары алтында парылдајыр, күрзләр вә гылынчлар һавада парлајан гөвс чызырды.

Һәр ики ордунун ајры-ајры һиссәләри габагчадан мүәјјәнләшдирдикләри јердә өлүм-дирим чарпышмасына киришмишди. Дөјүшчүләр һәр шеји јаддан чыхармышдылар, јалныз гаршыларындакы дүшмәни јох етмәк һаггында дүшүнүрдүләр.

Пандуларын ән чәркәсиндә ики мисилсиз пәһләван - Өрчуна вә Бһимасена вурушурду. Өрчунанын каманындан чыхан охларын выјылтысы дүшмән әскәрләринин үрәјинә вәлвәлә салырды.

Өрчунанын пар-пар парылдајан дөјүш арабасы илдырым кими мејданын бу башындан о башына елә сүрәтлә шығыјырды ки, ону ејни вахтда мејданын һәр јериндә көрмәк олурду. Кришна арабаны дүшмәнин топалашдығы јерә сүрүр вә һәр дәфә төһлүкәдән узаглашдыра билирди. О, Өрчунаны өз синәсилә горујурду. Дөјүш башланандан Кришна нечә-нечә оха, гылынч, низә зәрбәсинә туш олмушду. Өрчуна исә арабанын әтрафында охлардан чәпәр чәкәрәк Кришнаны горумаға чалышырды.

Дүшмәнләр үзүк гашы кими ону араја аланда Өрчуна хәзинә алаһы Куберанын һималајда она бағышладығы дөјүш палтарыны әјнинә кејир вә көрүнмәз олурду. Дүшмән гошуну чашыб өзүнү итирир, Кришна да дөјүш арабасыны мәһарәтлә идарә едәрәк, ону башга сәркәрдәләрин вурушдуғу јерә сүрүрдү.

Агласыгмаз күчә малик олан Бһимасена исә Дурјодһананын әскәрләрини өлүм танрысы кими гырырды. О, мәшһур күрзүнүн бир зәрбәсијлә дөјүш арабаларыны вуруб дагыдыр, дүшмән сәфләрини јерлә-јексан едирди.

Бһимасена әсасән Дурјодһананын сәркәрдәләри илә вурушмаға чан атырды, онларын гызыла тутулмуш дөјүш арабалары күзүндән јайынмырды. Гоча Бһишманын дөјүш арабасыны көрән кими Бһимасена күрзүнү голајлајыб туллады. Бһишманын арабасы парча-парча олду. Анчаг езу чәлд јерә сычрајыб чаныны гуртарды вә јенә дә гошуна башчылыг етмәјә башлады. Дөјүшчүләр чанлы чәпәр чәкиб ону Бһимасенанын јени зәрбәләриндән горудулар.

Бһишманын Каурав ордусуна бачарыгла башчылыг етдијини көрән Кришна атлары бу гочаман сәркәрдәнин дөјүш арабасына тәрәф јөнәлтди:

— Вуруш, анчаг өз борчуну јадындан чыхарма, — Әрчунаја деди, — унутма ки, сәркәрдәсиз орду башсыз бәдән кими бир шејдир.

Әрчуна илә Бһишманын дөјүш арабалары бир-биринә јахынлашды вә бир чүт гартал кими бир-биринин башына һәрләнмәјә башлады. Әрчуна јајыны галдырды вә бир көз гырпымында јүзләрлә ох Бһишманын миндији арабанын атларыны, сүканчысыны мәһв еләди, онун өзүнә исә бирчәчији дә дөјмәди.

Әрчуна бир нечә дәфә өз улу бабасынын дүз үрәјини нишан алып, анчаг ата билмирди. Буну көрән Кришна арабадан сычрајыб јерә дүшдү вә минләрлә дүшмәни чәһәннәмә васил еләмиш дискини ишә салыб, Бһишманы вурмаг истәди. Анчаг Әрчуна тез өзүнү јетирди вә онун голуну тутуб сахлады.

— Тәләсмә, — деди. — Јалварырам, рәһм елә она. Аман вер, һеч олмаса бир нечә дәфә дә сүбһ Күнәшинин чыхмасыны көрсүн.

Кришнанын голу бошалды вә һәр ики чәнкавәр арабаја миниб дөјүш мејданынын башга јеринә чумдулар.

Беләиклә, дөјүш беш күн давам етди. Минләрлә адам низә вә охлара туш олду, он минләрлә әскәр гылынчла доғранды, филләрин ајаглары алтында тапданды. Торпаг инсан ганы илә исланды, чајларын сују ган рәнки алды. Сәһәрләр Күнәш чыханда һәр јери ган рәнкинә бојајырды. Дөјүшдә исә тәрәфләрин һеч бири там үстүнлүк әлдә едә билмирди вә һеч ким дејә билмәзди ки, бу савашын сону нечә олачаг.

Алтынчы күн Дурјодһана гоча Бһишмадан сорушду:

— Дејә биләрсәнми, еј чәнкавәрләрин ағсагалы, сәнин кими, Дрона, Шалја кими, мәним гардашларым кими сәркәрдәләрин башбуғлуг етдији орду нијә галиб кәлә билмир?

— Сәнә дафәләрлә демишәм ки, бизи мәғлубијјәт кәзләјир, —

Бһишма чаваб верди. — Мән дәфәләрлә тәкрар еләмишәм ки, шәрин һәм сүрдүҗү җердә һеч вахт гәләбә ола билмәз. Јалһыз әдаләт уғрунда чарпышанлар галиб кәлә биләрләр. Сән гулаг асмадын дедикләримә. Анчаг һәлә кеч дејил. Нәслимизин нүмајәндәләринин демәк олар һамысы сағдыр. Саваша сон гој вә бир дә ганунсузлуг еләмә.

Дурјодһананын гәлбинә хоф дүшдү, анчаг о, һеч бир сөз демәдән чыхыб кетди, пис нијәтләриндән әл чәкмәди.

Ертәси күн дәүш җени гүввә илә башлады. Јенә дә һәр ики ордуһун чәнкавәрләри үз-үзә кәлир, бир-бирини ал гана бојајыр, гылынчларын чинкилтиси, дәүшчүләрин нә`рәси, филләрин бејүртүсү анчаг ахшам, гаранлыг дүшәндә кәсилирди.

Күнләрин бириндә, вурушманын гызгын чағында Бһимасена хејли Кауравын бир җерә топлашдығыны көрүб, арабадан дүшдү вә күрзүнү һәрләдә-һәрләдә онларын үстүнә һүчум еләди. Әрчуна гардашыны дәүш арабасында көрмәди, һәјәчанла өзүнү арабаја җетириб, сүканчыдан гардашыны сорушду:

— һаны мәним чанымдан әзиз гардашым?

— Мәнә бујурду ки, җеримдән тәрпәнмәјим, өзү исә пијада дүшмән дәстәсинин ичәрисинә сохулду. — Бһимасенанын дәүш арабасыны сүрән әскәр чаваб верди.

Әрчуна тәшвишлә Бһимасенанын вурушдуғу җерә атылды, көрду ки, гардашы жүзләрлә дүшмән әскәрләринин һүчумуна шир кими синә кәриб. Әрчуна охлары јағыш кими јағдырды вә гардашыны мүһасирәдән чыхарыб дәүш арабасына миндирди.

Нечә күн иди Курукшетра дүзүндә сәһәр ачыландан ахшама гәдәр ганлы дәүшләр кедир, савашын исә сонү көрүнмүрдү. Артыг Пандуларын вә Кауравларын мүттәфигләри олан онларча шаһ һәлак олмушду. Накуланын дәүш арабасы парчаланмыш, өзү исә зорла өлүмдән гуртармышды. Инди о, гардашы Саһадева илә бир җердә вурушурду. Јаралыларын инилтиси, чәнкавәрләрин нә`рә сәсләри дүнјаны башына көтүрмүшдү. Чајлар океана о гәдәр ган ахыдыб кәтирмишди ки, далғалар ал рәнкә бојанмышды. Индијәдәк жүз минләрлә дәүшчү мөһв олмушду, анчаг һәлә дә һәр ики орду гәләбәдән узаг иди.

Дәүшүн онунчу күнү Бһишма һәлак олду; жүзләрлә ох онун бәдәнини дәлик-дешик етмишди. Бәдәниндә о гәдәр ох варды ки, арабадан јыхыланда да бәдәни җерә дәјмәди, охлар ону һавада сахлады.

Пандулар да, Кауравлар да мүвәггәти олараг дәүшү дајандырыб, чан вермәкдә олан улу бабаларынын башына јығышдылар.

Гоча Бһишма деди:

— Бәдәним жүзләрлә охун үстүндә дајаныб, башымы сәјкәмәјә исә бир дајаг јохдур.

Әтрафдакылар тез гачыб ири жастыг кәтирмәк истәдиләр. Анчаг өлүм анында да чәнкавәр олдуғуну унутмајан Бһишма ән истәкли нәтичәси Әрчунаја бахыб дөди:

— Еј Бһарата сојунун мүзәффәр оғлу, мәним үчүн һәјатдан көчмәјә һазырлашан чәнкавәрә лајиг жастыг дүзәлт.

Әрчуна һәнкүртүсүнү күчлә боғараг, јајыны гапды, јерә бир нечә ох вурду. Охлар чарпазлашыб Бһишманын башынын алтында дајаг олду. Һәр үч дүнјада һөрмәтлә јад едилән Бһишма инилдәјә-инилдәјә дипләнди:

— Әрчуна, јахын кәл, су вер мәнә. Бүтүн бәдәним од тутуб јаныр, нәфәс ала билмирәм.

Әрчуна оху чилләјә миндириб, Бһишманын лап башынын јанын-да јерә чалды. О саат јердән буз кими су фәвварә вурду, чан вермәкдә олан чәнкавәрин үзүнү, додагларыны ислатды.

Күнәш кәјдәки јолуну јары еләјәндә Бһишма чаныны өлүм аллаһына тапшырды. Сон сөзләри бу олду:

— Гој мәним өмрүмлә бир јердә саваш да гуртарсын.

Өмрүндә һеч вахт әдаләтсиз иш тутмајан бу бөјүк инсан һәјатла беләчә видалашды.

Лакин Кауравларын һеч бири савашы дајандырмаг истәмирди.

Бһишма өлмәјинчә дөјүшә кирмәјәчәјинә сөз вермиш Күнәш оғлу Карна арабасына атылыб Пандуларын үстүнә һучума кечди, бүтүн дөјүшчүләр дә онун далынча чумдулар. Алов гуру оту мәһв еләјән кими инсанлары мәһв еләјән саваш јенидән гызышды.

САВАШЫН ВАША ЧАТМАСЫ ҺАГГЫНДА НЕКАЈӘТ

Карна Кауравларын ордусуна башчылыг етмәкдән бојун гачырды. Дурјодһана илә бирликдә өјрәтмән Дронаја јалвардылар ки, ордуја сәркәрдәлик еләсин. Јараг биличиси олан Дрона разылыг верди.

Он биринчи күн иди ки, саваш давам едирди. Дурјодһананын үрәјиндә белә бир инам јаранды ки, инди гошунлары Дронанын сәркәрдәлијиндән руһланыб гәләбә чалачаглар.

Һәр күн Күнәш доғандан батанадәк дөјүш бир ан да ара вермирди. Һәр ики сәркәрдә — Дрона вә Јудһиштира бүтүн һәрби бачарығыны ишә салыр, ордуларыны каһ һәлгә, каһ хач, каһ да ганадларыны кәрмиш гартал шәклиндә дүзүр, гәләбәјә чан атырдылар.

Дөјүшүн оду-алову бир ан белә сөнмүрдү вә һеч кәс дөјә билмәзди ки, гәләбә кимин олачаг.

Әрчуна нечә дәфә истәмишди ки, Шива аллаһынын она вердији дөһшәтли јарағы ишә салсын, анчаг һәр дәфә Кришна ону дајандырыб дөјирди:

— Бир аз да дөз. Һәлә вахты дежил. Сонунчу ана гәдәр көзлә. Көрсәк ки, дүшмән галиб кәлир, гуртулуш јолумуз јохдур, онда ишә саларсан о дәһшәтли јарағы. Гүдрәтли Шиванын сәзләрини унутма: бу јараг бүтүн дүнјаны мәһв едә биләр.

Әрчуна мүдриг достунун мәсләһәтинә гулаг асыб, јенидән јайыны әлине алып, дүшмәнин үстүнә ох јағдырды.

Бир дөфә Кришна Әрчунаја деди:

— Шиванын јарағыны ишә салмасын да, унутма ки, башга бир гүдрәтли танры, минкөзлү аллаһ Индра сәнә шимшәкләрдән, илдырым охларындан истифадә өтмәји әјрәдиб.

Әрчуна Көјләрин аловуну өз ирадәсинә табе еләмәк үчүн овсун оху, сонра әлини гәзәблә јухары галдырыб бујурду ки, аллаһларын шимшәк охлары дүшмәнин башына јағсын. Бирчә анда Көј үзүнү көзгамашдыран парылты бүрүдү, курулту сәсиндән Јер-Көј ләрзәјә кәлди вә Кауравларын үстүнә охлар јағмаға башлады.

Дүшмәни дәһшәтә кәтирән бу охлар гызыл вә полад кејимләри, галханлары вә дөбилгәләри дәлиб кечирди. Елә бу вахт Хануманын дәһшәтли нә'рәси Кауравлары лап чашдырды. О, Бһимасенаја вердији вә'дә әмәл едәрәк Кауравларын гошуну арасына сохулмушду. Дурјодһананын әскәрләри горхудан ағылларыны итириб дөјүш мејданында ора-бура гачыр, јанар охлардан горунмаг үчүн филләрин, дөјүш арабаларынын алтына сохулурдулар. Нүркмүш филләр бөјүрә-бөјүрә мејданда гачышыр, үстләриндәки миничиләри јерә тулламыш атлар кишнәјә-кишнәјә мејдан боју ора-бура чапырдылар.

Күнәш батыб дөјүш сәнкијәндә, Кауравларын әзәмәтли ордусундан шил-күт олмуш кичик бир дәстә галмышды. Мәғлубијәтин јахынлашдығыны дујан Дурјодһананын үрәји сыхылды, анчаг гәлбини бүрүмүш кәдәри говуб гәрара алды ки, сәһәр дөјүшү давам етдирәчәк. Ордусунун тагәтдән дүшдјүнү көрүб, фәнд-фе'лә әл атмаг гәрарына кәлди. Ертәси күн сүбһ тездән дөјүшчүләринә әмр еләди ки, Јудһиштһираја ох атмасынлар, ону дири тутсунлар.

Намуслу вә әдаләтли Дрона елә билди Дурјодһана савашы дајандырмаг, Пандуларла барышмаг үчүн бу јолу сечиб. Анчаг Кауравларын башчысы башга фикирдәјди. О дүшүнүрдү ки, Јудһиштһираны әсир алса, Пандулар руһдан дүшәр вә сәркәрдәсини итирмиш ордуну асанча мәһв етмәк олар. Јудһиштһира дөјүшдә һәлак оларса, онун ордусу даһа да гәзәбләнәр аә Кауравлары јерлә јексан еләјәр. Буна көрә чар чәкдириб бүтүн гошуна билдирди ки, Јудһиштһираны әсир етмәк истәјир.

Дурјодһананын бүтүн дөјүшчүләри Јудһиштһиранын үстүнә чумду. Анчаг ону әсир тутмаг о гәдәр асан дејилди, икид гардашлары ону һәр тәрәфдән горујурдулар. Әрчуна вә Бһимасена дүшмәни бир ох мәсафәси гәдәриндән јахына бурахмырдылар.

Белә оlanda Кауравларын бүтүн гошуну Өрчунанын үстүнә јери-ди. Дүшмән дејүшчүләри мүгәддәс одлара анд ичдиләр ки, Өрчуна-нын охларындан горхуб кери чәкилмәјәчәкләр. Онларын һамысы өз ганларыјла торпағы сувардылар, бирчәси дә сағ галмады.

Вахтилә мешәдә Драупадини гачырмаг истәјән азғын Чәадрат-һанын гошуну да Өрчунаја һәмлә еләди. Өрчуна кичик гардашла-рына Јудһиштираны горумағы тапшырыб, өзү Чәадратһанын үстүнә јериди.

Кришна дејүш арабасыны дүшмән гошунунун лап ичәрисинә сүрдү вә Өрчуна илә Чәадратһа үз-үзә кәлдиләр. Чәадратһа да чох гүввәтли вә тәчрүбәли чәнкавәр иди, онларын дејүшү күн батана гәдәр давам еләди. Гаранлыг чәкәндә Кауравлар фикирләшдиләр ки, даһа Өрчуна Чәадратһаја галиб кәлә билмәди вә севинч ичиндә гышгырышдылар. Бу вахт Кришна Өрчунаја деди:

— һә, вахт јетишди, охла ону!

Өрчунанын атдығы охун дәһшәтли зәрбиндән намәрд Чәадрат-һанын башы бәдәниндән гопуб кәјә милләнди, булудлары ал гана бојады.

Сүркүн илләриндә Пандулара әзаб-әзијјәт верән Чәадратһа бә-ләчә чәһәннәмә васил олду.

Пандуларла бир сырада Бһимасенанын һакимијјәти алтында олан ракшаслар да вурушурдулар. Гаранлыг чәкәндә дағ бојда бир ракшас Карнанын үстүнә јериди. Ај ишығында о, даһа нәһәнк вә горхунч кәрүнүрдү. О, ири дишләрини ағарда-ағарда, кәзләрини бәрәлдә-бәрәлдә ирәли чуманда, Карна кими тәчрүбәли вә горхмаз чәнкавәр дә өзүнү итирди. Ракшас ирәлиләдикчә Јер титрәјир, филләрин үстүндәки тахтлар ашыр, атлар, әскәрләр ајаг үстә дура билмәјиб јыхылырдылар.

Ракшас Кәј курултусуна бәнзәр бир нә'рә чәкиб ири бир гаја парчасыны Карнаја тәрәф туллады, онун атларыны бөчәк кими әзиб јерә јапышдырды. Карна ону оха басды. Анчаг охлар ракшаса һеч бир хәтәр јетирә билмәди, јалныз дәрисини чызды. Гаранлыг ол-дугундан охла нишан алмаг чәтин иди. Вахтилә сырға вә зиреһини вериб минкәздү танры - Индрадан алдығы әфсанәви низә Карнанын јадына дүшдү.

"Мән ки бу низә илә Өрчунаны өлдүрмәк истәјирдим, — Карна фикирләшди. Ахы чәми бирчә дәфә ишләдә биләрәм бу јарағы. Бәс нејләјим инди?"

Бу дәмдә дәһшәтли ракшас гаја парчаларыны онун үстүнә јағдыр-маға башлады. Даһа тәрәддүд вахты дејилди. Карна овсун охујуб, Инд-радан алдығы низәни дүшмәнинә туллады. Әфсанәви низә гаранлыгда выјылдајараг езу ракшасын үрәјини тапды! вә елә зәрблә ора санчылды ки, дәһшәтли адамјәјәни дүнјанын о башына атды.

Ертәси күн Карна дәйүшдә Бһимасена илә гаршылашды. Онларын дәйүш арабалары тоггушанда Көй курулдайыр, шимшәк чахырды. Карнанын ағ, Бһимасенанын гара атлары мејданда елә чапырдылар ки, елә бил Көјдә гасырғанын говдуғу гара-ағ булудлардыр.

Өз гәләбәсинә әмин олан чәсур чәнкавәр Карна күлүмсәјә-күлүмсәјә Бһимасенаја һүчум едиб дејирди:

— Һә, горхуб арханы чевирмә мәнә. Габағымдан гачмаг истәсән дә, гуртула билмәјәчәксән, низәм чатыб мәһв еләјәчәк сәни.

Бу сөзләр Бһимасенанын үрәјинә нештәр кими санчылыр вә о, гәзәбиндән нәрилдәјәрәк, Карнанын үстүнә бир-биринин ардынча күрз јағдырырды. Карна беш-алты дәфә күрзләрин парчалајыб-дағытдығы дәйүш арабасыны дәјишмәли олмушду, демәк олар бүтүн јараглары гырылмышды, өзү дә даһа күлүмсәмир, кинајә еләмирди, вурушма исә сәнкимирди. Бһимасенанын бәдәниндә о гәдәр јара варды ки, гырмызы чичәкләр ачмыш ашока ағачыны хатырладырды, анчаг гәзәби, һиккәси сојумамышды.

Буну көрән Дурјодһана өз гардашларыны бир-бир Карнаја көмәјә көндәрди. Анчаг онларын һамысы Бһимасенанын күрзләринә туш олдулар, өлән өлдү, јаралананлар да тапданыб әзилмиш илан тәки јердә гыврылырдылар.

Јашча Дурјодһанадан сонра кәлән гардашы Душшасана иши белә көрәндә мејдана кирмәји гәрара алды. Ону көрән кими ган Бһимасенанын бејнинә вурду. Драупадинин сачыны биләјинә долајыб, ону зәр ојнајан отаға сүрүкләмиш бу әчлафдан гисас алмаг вахты јетишмишди.

Бһимасена вахтилә ичдији анды хатырлады: "Бу јарамазын синәсини парчаламајынча дүнјадан кетмәјәчәјәм..." Нифрәтин күчүндән башыны итирмиш Бһимасена арабадан јерә атылды, јарағыны кәнара туллајыб Душшасананын үстүнә чумду.

Әтрафдакылар көзләрини ачыб-јумунча о, бир әлијлә Душшасананын арабасыны чевирди, о бири әлијлә ону галдырыб јерә чырпды. Ајағыны синәсинә басыб бир кәз гырпымында ики парча өләди.

Бу дәмдә Кришна Әрчунанын арабасыны ганлы дәйүш мејданына чатдырды. Әрчунаны көрән Карна ирәли атылды ки, бүтүн һүнәрләрдә она рәгиб олан дүшмәнини мәһв еләсин. Бурада елә бир вурушма олду ки, диллә тәсвир еләмәк мүмкүн дејил.

Пандуларын әмиси Шалја Јудһиштираја вердији сөзә әмәл едәрәк Карнанын дәйүш арабасыны сүрүрдү. Әрчунаја көмәк етмәк, ону Карнанын зәрбәләриндән гоумаг үчүн әлиндән кәләни әсиркәмирди. Арабаны елә сүрүрдү ки, Карна Әрчунаја дегиг зәрбә ендирә билмәсин.

Карна мин илан күчүндө олан оху чилләжә гојуб Өрчунаја атды. Бу охун башы илан башына охшајырды. Навада учанда да илан дө-
рисы кими парылдајырды. Јајдан чыхан илан башлы ох выјылты илә
дүз Өрчунанын богазына төрәф учду.

Кришна буну көрүб дәјүш арабасыны елә кәскин дөндәрди ки,
арабанын төкәрләри жарыја гәдәр гума батды. Илан башлы ох Өрчу-
нанын богазына јох, гызыл дәбилгәсинә санчылды, она һеч бир хә-
тәр јетирмәди. Вә өлә бу анда Өрчунанын атдыгы ох Карнанын
һәјатына сон гојду.

Он үч ил габаг зәр ојнанан отагда даһа бир Пандунун ичдији анд
беләчә јеринә јетди.

Гылынч ојнатмагда тајы-бәрабәри олмајан Саһадева гаршысын-
да гаты дүшмәнләриндән бирини—чаггал үрәкли, пәләнкә охшајан,
фәндкир Шакунины көрчәк онун үстүнә атылды. Онлар бир хејли
охла, низәјлә, гылынчла, күрзлә вурушдулар. Намәрд Шакуни кө-
рәндә ки, мөрд-мөрдән вурушда галиб кәлә билмәјәчәк, мејдандан
гачды. Саһадева гызыла тутулмуш дәјүш арабасыны онун далынча
сәјиртди. Габагча охла атларыны вурду, сонра дәмирдән дүзәлдил-
миш ағыр бир оху јајын чилләсинә миндирди. Охун јајдан
чыхмасыјла Шакунинин башынын бәдәниндән ајрылмасы бир олду.
Мин-мин һијләләр гурмуш, фитнә-фәсад төрәтмиш бу баш тозлу
јолла дијирләниб мүзәффәр Пандуларын ајаглары алтына дүшдү.

Гошунун үмиди вә дәјүш мејданынын бәзәји олан сәркәрдәләри-
нин өлдүјүнү көрән Кауравлар руһдан дүшдүләр. Онларын һамысы-
на јараг тутмагы өјрәтмиш өјрәтмән Дрона да һәлак олмушду.
Драупадинин гардашынын гылынчына туш олуб, гасырганын көкүн-
дән гопардыгы голлу-будаглы ағач тәки јерә сәрилмишди.

Аз сонра Пандуларын мүттәфигләринин охлары алтында Шалја
да һәлак олду. Нәһајәт, Дурјодһана баша дүшдү ки, саваш хош-
бәхтлик кәтирмәјәчәк. Бу ганлы саваша сөвг етдији адамларын һа-
мысы мөһв олмушду. Бһишма вә Дрона да, кор Дһритараштранын
оғуллары да һәлак олмушдулар. Бирчә о өзү, бу кин дағарчыгы сағ
галмышды ки, бүтүн өлкәни гојнуна алмыш ган дәнизинә тамаша
еләсин. Дурјодһана бу һагда фикирләшәндә голлары бошалды, ба-
шы синәсинә дүшдү. Башыны галдыранда көрдү ки, Панду гардаш-
ларынын беши дә гаршысында дуруб.

Онларын һамысы онларча јара алмышды, үст-башлары ган
ичиндә иди, анчаг һеч бири дәјүш әзмини итирмәмишди, һагг јолун-
да ахырадәк вурушмаға һазыр идиләр.

— Бизләрдән һансымызы истәјирсән сеч, онунла вуруш, — Јуд-
һиштһира сакитчә дилләнди.

— Дәјүш нәјә кәрәкдир? — Дурјодһана сорушду. — Мән даһа
шаһлыг етмәк истәмирәм, сәнә верирәм сәлтәнәти.

— Бу, сәлтәнәт уғрунда јох, әдаләт уғрунда дәјүш олачаг. Сән

чох фитнә-фәсад төрәтмисән вә буна көрә чәза алмалысан. Биз һамымыз сәнинлә дөјүшмәјә һазырыг, һансымызы истәјирсән сеч вә вуруш.

Руһу артыг өлүмә чан атан Дурјодһана дөјүшмәк үчүн Бһимасенаны сөчди. Дөјүшә әмудла башладылар. Әмудлар галханлара дөјәндә елә бил илдырым чахыр, Јери-Көјү ишыгландырырды. Нәһәјәт, Бһимасена күчлү бир зәрбә илә дүшмәнини вуруб јыхды. Әмрү боју јалныз фитнә-фәсад јолујла кетмиш бу залым һөкмдарын јарағы әлиндән дүшдү вә о, ағыр-ағыр јерә чөкдү.

Илләр боју әзаб-әзијәт вердији, изтираблара дүчар еләдији адамлар онун башы үстүнү кәсдириб динмәзчә бахырдылар. Дурјодһана сөнмәкдә олан бахышларыјла онлары көздән кечирди, Әрчуна илә јанашы дајанмыш Кришнаны көрәндә гәзәблә деди:

— Мәғлубијјәтимин сәбәбкары сәнсән. Сән өз фәндкирлијинлә Әрчунаны өлүмдән хилас еләдин. Мәним ордума галиб кәлмәк јолларыны Пандулара өјрәтдин. Инди дә сәнин учбатындан тозлу, гызмар торпағы ганымла суварыб көчүрәм бу дүнјадан. Мәним сојумун мәһв олмасында јалныз сән кунәһкарсан.

— Еј чәнкавәр, өлүмгабағы әзабларыны кәрәксиз һиддәтлә артырма, — Кришна она чаваб верди. — Сән һәмишә кунәһ вә ганунсузлуг јолу илә кетмисән, инди дә өз чәзаны чәкирсән. Пандуларын һеч бири сәнин гаршында сучлу дејил. һирс-һиккәни унут, гаршыда ачылмыш әбәди Көјләри, сон сәфәрини дүшүн.

— Бәли, — Јудһиштһира Кришнанын сөзүнә гүввәт верди, сон сәфәрин астанасында олан дүшмәнә тохтаглыг вермәк истәди. — Сән мәрдликлә, чәсарәтлә вурушурдун. О дүнја — чәнкавәрләр сәмасы сәни гаршыламаға һазырдыр. Өлвида.

Јудһиштһира буну дејиб дөнүб кетди. Гардашлары да онун ардынча јолландылар. Гыздырма ичиндә чән вермәкдә олан Дурјодһана чөлүн ортасында, мин-мин улдузун сојуг ишығы алтында јалгыз галды.

ДУРЈОДҺАНАНЫН ӨЛҮМҮ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Һава лап гараландан сонра Каурав ордусунун кәнч дөјүшчүләриндән бири, өјрәтмән Дронанын оғлу Ашваттһаман хәлвәтчә Дурјодһананын јанына кәлди. Чәми бир күн өнчә бу гәдәр һөкмлү вә әзәмәтли олан һөкмдары ал гана бојанмыш көрәндә, Ашваттһаман дөзмәди, мәғлуб олмуш шаһын ајагларыны гучаглајыб һөнкүр-һөнкүр ағлады:

— Еј бөјүк һөкмдар, — деди, — доғруданмы дүнјада әбәди һеч нә јохмуш? Һәлә дүнәнә гәдәр дүнјанын јарысы сәнин һакимијјәтин алтындајды, инди исә бу чөлүн дүзүндә, корешәнләрин, чағгалла-

рын арасында жалгызча чан верирсэн. Һаны сәнин кошунун? Һаны басылмаз сәркәрдәләрин? Гардашларын, ярагдашларын һардадыр? Һамысы өлүм аллаһынын һүзуруна јолланыб. Неч ким галмајыб јанында. Бир кимсә јохдур ки, гуллугунда дурсун, сәнин интигамыны алсын.

Ашваттһаманын һөнкүртүсү Дурјодһананы өлүмгабағы јухудан ојатды. Көзләрини ачыб бахды, Кауравларын мәғлубијјәтинә үрәкдән ағлајан бу кәнчә деди:

— Өмрүмүн баша чатмасы кәдәрләндирмир мәни. Јаранмышларын һамысы тез-кеч өлмәлидир. Мән хошбәхтәм ки, өләндә дә чән-кавәр кими өлүрәм. Мән хошбәхтәм ки, сәни сағ-саламат көрүрәм. Сән һәмишә икид вә дәјанәтли олмусан. Гәм јемә. Мәни кәдәрләндирән бирчә одур ки, ордум дармадағын олуб, дүшмән ордусундан исә көр нә гәдәр сағ галан вар.

— Еј башымын ағасы, гој бу сәни кәдәрләндирмәсин. — Ашваттһаман ғышгырды. — Сәнә анд ичирәм ки, лап тезликлә дүшмән ордусундан бир нәфәр дә сағ галмајачаг. Көзлә мәни. Бу барәдә шад хәбәри сәнә әзүм кәтирәчәјәм.

Сон дәрәчә ғызғын вә икид адам олан Ашваттһаман буну дејиб Пандуларын дүшәркәсинә јолланды.

Савашын баша чатдығы илк кечәјди. Јорулуб әлдән дүшмүш дејүшчүләр өлү кими јатмышдылар. Дүшәркәдә бир дәнә дә одочаг көрүнмүр, сәс-сәмир кәлмирди.

Ашваттһаман оғрун-оғрун дүшәркәјә кирди, бајан ағачынын көвдәси арасында кизләниб дүшүнмәјә башлады. Бу гәдәр адамы тәкбашына нечә мәһв еләјә биләрди? Ону бураја бөјүк кәдәр, өч алмаг јанғысы кәтирмишди. Ди кәл, тәк иди. Белә дејүшдә ону өлүмдән башга нә көзләјә биләрди?

Белә кәдәрли дүшүнчәләрә далмыш һалда ағачын алтында отуруб нә едәчәјини билмирди. Бирдән ағачдан нә исә ајагларынын јанына дүшдү. Елә билди ки, мејвәдир, күләк вуруб салыб. Сонра даһа бир нечә дәфә таппылты ешитди. Өлини узадыб ағачдан дүшән шеји әлләшдирди ки, көрсүн нәди. Гуш иди, чырпынараг чан верирди. Јахынлыгда даһа бир гуш көрдү, башы ғопарылмышды, үчүнчү гушун ләләкләри дидилмишди, дөрд бир јаны өлән, чапалајан гушларла долу иди.

Ашваттһаман башыны галдырыб ағача диггәт јетирди ки, көрсүн кимдир гушлары ғыран. Елә бу вахт ири бир бајгуш нәһәнк ғанадлары илә улдузлу көјләри өртәрәк, онун башы үстүндән учуб кетди. Ашваттһаманын ағлына ғәфил бир фикир кәлди: дүшмәни дејүш мејданында дејил, елә инди, бу кечә, јатдығы јердә мәһв етмәк кәрәкдир. Бајгуш бу јухулу гушлары мәһв еләдији кими. Нә гәдәр ки, дүшмән әскәрләри бу гушлар кими јухудадыр, тәкбашына кәлә би-

ләр өһдәләриндән. һава ишыглашандан сонра исә һеч нә еләжә билмәз.

Тез јериндән галхды, бәбир кими јерә синә-синә гаранлыгда сүрүнмәжә башлады. Пандуларын әскәрләри орда-бурда узаныб дәрин јухуја кәтмишдиләр.

"Бәс јатмыш адамы өлдүрмәжә әлим кәләрми? — Бирдән тәрәддүд еләди. — Дөјүшчү шәрәфи ганунларыны позмараммы бунунла?"

Бир мүддәт јериндәчә дурду, јухуда олан адамлары өлдүрмәжә әли галхмады. Анчаг сонра өз сәркәрдәләриндән ешитдији бу сөзләр јадына дүшдү:

Дүшмәни гәтл елә, тәрәддүдсүз-филансыз, —
Јоргундур, јаралыдыр, мәһәл гојма сән буна.
Јухудадыр, јатыбдыр, ја да гачыр мөјдандан,
Сусузлајыб, тәшнәдир, ја да ки, чәрәк кәсир,
Руһдан дүшүб, кефсиздир, горхудан тир-тир әсир, —
Фикир вермә, гәти ол, бунлара гојма мәһәл,
Ал башынын үстүнү, вур бојуну әлбәәл!

Гәлбини бүрүмүш тәрәддүдү говду, вичданынын галханыны парча-парча еләјиб, хәнчәри гапды. Јатан дөјүшчүләрин үстүнә атылыб кобра кими аман вермәди. Јаралыларын инилтисинә ојанан о бири дөјүшчүләр дә тәһлүкәнин һардан кәлдијини анламадан бир-бирини өлдүрдүләр. Тәкчә Пандулар сағ галды, чүнки о кечә дүшәр-кәдә дејилдиләр.

Дүшмән әскәрләрини гырыб-чатандан сонра Ашваттһаман дүшәркәдәки чадырлары вә талварлары да јандырыб гаранлыға чумду, өлмәкдә олан Дурјодһананын јанына гачды. Әјилиб тәшвишлә сорушду:

— Еј пәләнк үрәкли һөкмдар, ешидирсәнми мәни? Әкәр руһун бәдәнини тәрк етмәјибсә, гулаг ас, сәнә шад хәбәр кәтирмишәм. Дүшмәнләрин бүтүн ордусуну өз әлимлә-мәһв еләдим. Дүшмән тәрәфдән тәкчә Панду гардашлары вә Кришна сағ галыб, биз тәрәфдән исә мән вә даһа ики нәфәр икид дөјүшчү. Көјләрдә атамы, бу дөјүшдә һәлак олан башга әзизләримизи көрәндә де ки, алдым ги-сәсләрыны.

Дурјодһана сон күчүнү топлајыб деди:

— Бүтүн ордумун көрә билмәдији иши сән көрдүн. Хошбәхт ол. Инди раһат өлә биләрәм.

Бу сөзләрлә дә бүтүн өмрү боју, һәјатынын сон анынадәк шәр әмәлләрдән әл чәкмәјән һөкмдарын руһу бәдәнини тәрк еләди.

Јудһиштһира өз гошунунун мәһв өдилмәси хәбәрини ешидәндә деди:

— Әскәрләримиз бизим күнаһымыз үзүндән өлдүрүлдү. Бизим

башысојулгуғумуз сәбәб олду буна. Кәрәк о кечә дүшәркәни тәрк еләмәјәдик. Биз инди дәрјаны үзүб кечәндән сонра чајда батан кәмијә охшајырыг. Кечәнә күзәшт дејәрләр. Инди биз мәмләкәти хилас етмәк, халғымызын күзәрәныны јахшылашдырмаг барәдә дүшүнмәлијик.

Јудһиштһира буну дејиб гардашлары илә бирлиқдә кор һөкмдар Дһритарастранын шәһәринә јолланды.

БАРЫШЫГ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Кауравларын башкәндиндә јашајанларын һамысы гәм дәрјасына батмышды. Һәлак олмуш дөјүшчү арвадларынын вә аналарынын кәз јашы гурумурду. Оғланларынын һамысыны итирмиш гоча Дһритарастра гол-будагы гырылмыш ағача, ганадсыз гуша бәнзәјирди.

— Ахы мән нијә Бһишманын вә Видуранын ағыллы мәсләһәтләринә гулаг асмадым, — о, јана-јана дејирди. — Инди даһа нијә јашајырам? Бүтүн нәслими итирдим. Белә бөјүк дәрдә нечә дөзүм? Әзизләрини итирмиш, јалгыз, кор гоча кимин нәјинә кәрәқдир?

Гоча шаһы һеч вахт тәрк етмәјән Видура она тәсәлли вермәјә чалышды:

— Ајаға галх, еј бөјүк һөкмдар, дәрд күч кәлмәсин сәнә. Дириләрин кәз јашы елүләрин руһуну атәш кими јандырыр. Өлүм аллаһы тәкчә сәнин оғланларыны апармајыб. Саваш чәнқавәрләрин һәјат ганунудур, онлар үчүн дөјүшдә өлмәк бөјүк шәрәфдир. Бир дә, ким дүнјаны тутуб дурачаг? Өлүм һамы үчүн һагдыр:

Өлүмүн көзүндә һамымыз бирик,
Көрүш әјрылыгла битдији кими,
Һәјат да өлүмлә битир ахырда.
Икид дә, горхаг да, динли-динсиз дә
Өлүмүн көзүндә зәррәдән хырда.
Һәјатын чох мөһкәм ганунлары вар. —
Билинмәз үнвандан кәлиб дүнјаја
Билинмәз үнвана көчүр инсанлар.
Һәр шеј сона јетир — кәнчлик, гочалыг,
Бу күн алчалан кәс, сабаһ учалыр...
Тәкчә вахт сонсуздур, заман әбади,
Онун нә сону вар, нә дә мабәди.

Видуранын мүдрик сөзләри гоча шаһын үрәјинә тәпәр, дизинә гүввәт верди, ајаға галхды, онун чижинә сөјкәниб деди:

— Мәним дөнмәз мәсләһәтчим вә достум, сән өз борчуму јадыма салдын. Чағыр, кәлиб јас палтары кәјиндирсинләр мәнә, Гангын саһилинә кедәк.

Гоча шаһ Видура илә бирлиқдә дөјүш арабасына миниб мүгәддәс чајын саһилинә јола дүшдү. Чапарлар бу хәбәри Јудһиштһираја

чатдыран кими о, гардашлары илә бирликдә әмисинин габагына тәләсди ки, мәчбур оллуб ону белә бөјүк мүсибәтә салдыглары үчүн бағышланмагларыны хаһиш етсин. Гоча шаһын јанына чатанда Јудһиштһира онун ајагларына јыхылды. Пандуларын һамысы бир-бир јахынлашыб өз адларыны дедиләр ки, кор әмиләри танысын онлары.

"Нијә мән гәзәбләнмәлијәм бунлара? — Дһритараштра фикирләшди. — Ахы мән јахшы билирәм ки, бүтүн сучлар мәним ағылсыз оғлумдајды. Бунлар, мәним гардашым оғланлары әчдадларымызын ганунларына көрә һәм дә мәним оғланларым сајылып. Нә јахшы ки, һеч олмаса бунлар сағ галыблар, јохса Бһарата соју көсиләрди."

Гоча шаһ бу дүшүнчәләрлә үрәјинә тохтаг верди, Јудһиштһираны гучаглады вә голларыны о бири Пандулар үчүн ачды. Анчаг Бһимасенанын јери титрәдән аддым сәсләрини ешидәндә, гәлбини сонсуз бир гәзәб бүрүдү. Ахы инди о, оғланларынын һамысыны бир-бир өз әлијлә өлдүрмүш бир адамы гучагламалыјды. Бу фикирдән Дһритараштранын бәдәнинә див күчү кәлди, голлары бир чүт нәһәнк илан кими Бһимасенаја сары узанды.

Кришна гоча шаһда баш вермиш дәјишликији көрдү вә баша дүшдү ки, бу саат о, дүнјанын ән күчлү пәһләваныны да боғуб өлдүрә биләр, чәлд Бһимасенаны кәнара итәләди. Илаһи дүјгүја малик олдуғундан Кришна габагчадан билирди ки, Бһимасенаны көрәндә Дһритараштра гәзәбини боға билмәјәчәк вә буна керә өзүјлә дәмирдән дүзәлдилмиш бир адам һејкәли көтүрмүшдү. Инди о, бу һејкәли гәзәбләнмиш шаһын гучагына итәләди.

Дһритараштра һејкәли елә дәһшәтли бир гүввә илә ағушунда сыхды ки, һејкәл мум кими әзилди. О дәгигә дә кор шаһын гәзәби сојуду, еләдијинә пешман олду, әлләрини көјә галдырыб ағлаја-ағлаја аллаһлара јалвармаға башлады ки, Бһимасенаны һәјата гәј-тарсынлар.

Кришна гоча шаһын гәзәбинин сөндүјүнү көрүб деди:

— Кәдәрләнмә, шаһ, гардашынын икинчи оғлу сағдыр, сәнин һејир-дуаны көзләјир. Сән ону јох, дәмир һејкәли сыхыб әздин.

Бу сөздән севинән Дһритараштра мин фил күчүндә олан Бһимасенаны гучаглајыб бағрына басды.

— Инди мәним сәадәтим дә, халгын хошбәхтлији дә сиздән асылдыр, икид балаларым, — деди. — Бундан сонра өлкәни сиз идарә етмәли вә рәијјәтләринизи сиз горумалысыныз. Һејир-дуа верирәм һамыныза.

Дһритараштра бу сөзләри дејиб, Гангын саһилинә јолланды ки, мәрәсими кечикдирмәсин.

Чајын саһили савашда өләнләрә јас тутмаг үчүн бураја кәлмиш дул арвадларла долу иди. Бүтүн бәр-бәзәкләрини, гызыл кәмәрләрини чыхарыб, сачларыны чијинләринә төкмүш бу гадынлар бала-

ларыны итирмиш бир дәстә бәяз дурнаја охшајырды. Онларын аһ-наләсинин сәси көјләрә жүксәлирди. Көз јашларындан Гангын сулары океан далғалары кими шорлашмышды.

Јырғалана-јырғалана ағы дејән бу көзәл гадынлар меһ әсдикчә јелләнен ағ занбағлары хатырладырдылар. Кор Дһритараштраја жүз оғул доғмуш ајүзлү Гандһари һамыдан бәрк ағлајыб фәрјад гопарырды. Онун оғланларынын жүзү дә бу савашда елмүшдү. Јүз оғул итирмиш бу ананын дәрдини дағ да көтүрмәзди.

— Илаһи, ким чәкә биләр бу бојда дәрди! — Гандһари ағы дејирди. — Анан өлсүн, илким Дурјодһана... Нијә гулаг асмадын мәнә?... Мәндән хејир-дуа диләјәндә сәнә дедим ки, гәләбә анчаг һаггын тәрәфиндә олачаг. Бу да сон ағибәтин: күл олуб торпаға гарышдын, өзүн дә өлдүн, гардашларын да гырылды, мәни дә јалгыз гојдун. Уф! Нечә дә дәһшәтди тәк-тәнһа, кимсәсиз өмрү баша вурмағ!

Белә оlanda, Јудһиштира Гандһаријә јахынлашды, онун габағында јери өпүб деди:

— Еј меһтәрәм ана, оғулларынын гатили сәнин гаршындадыр. Һәрках бу сәнә јүнкүллүк кәтирәрсә, мәни лә'нәтлә. Бу гәдәр икидин өмрү баһасына газандығым бу һәјат мәнә зиндандан бетәрди.

Анчаг Гандһари үзүлүб әлдән дүшмүш, бүтүн бәдәни јараларла өртүлмүш бу адама баханда баша дүшдү ки, онун һеч бир күнаһы јохдур. Ахы, онун езу демишди ки, гәләбә һаггын тәрәфиндә олачаг. Әкәр беләдирсә, онда һагг-әдаләт уғрунда вурушан бу шаһын нә күнаһы вар? Онун нә күнаһы ки, нечә-нечә шанлы һөкмдар вә чән-кавәр һәлак олуб? Онун нә күнаһы ки, дејүш мејданы башдан-баша, баһалы даш-гаш кими парылдајан гызыл дәбилгә вә јараг-әсләһә гырығлары илә ертүлүб? Онун нә күнаһы ки, жүз Каурав гардашынын жүзү дә ширләрин өлдүрдүјү филләр кими әбәди јухуја далыб?

Гандһари дә әри Дһритараштра кими Пандулары гучаглајыб өпдү, онлара хејир-дуа верди.

Пандулар анчаг бундан сонра доғма аналары Кунтијә јахынлашдылар.

ЈУДҺИШТИРАНЫН ТАЧГОЈМА МӘРАСИМИ ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Бу олајлардан бир ај сонра Јудһиштира башкәндә варид олду. Онун башына тач гојуб шаһ е'лан етмәлијдиләр. Анчаг нә әлдә етдији гејри-мәһдуд һакимијјәт, нә халгын бөјүк еһтирамы, нә дә сәј-сыз-һесабсыз вар-дөвләт Јудһиштираны севиндирирди. О, пар-пар парылдајан тахтада, бәмбәјаз чәтирин алтында гәм-гүссә ичиндә, далгын бир көркәмлә әјләшмишди, көзләриндән кәдәр јағырды. Ганлы дејүш сәһнәләри онун көзү габағындан чәкилмир, бу саваш-

ларда өлмүш чәнкавэрлэри вэ Бһарата сојунун шанлы огулларыны унуда билмирди.

Јудһиштһира шир үрэкли гардашларыны вэ Јөр үзүнүн зинэти олан Кришнаны јанына чағырыб деди:

— Сизин көмәјиниз вэ икидлијиниз сажәсиндә дүшмәнләримин һамысыны гәһр етдим. Бүтүн дүнјада мәним кими гүдрәтли вэ дәвләтли икинчи бир һәкмдар јохдур. Гәлбими бүрүмүш кәдәр исә һәлә **дә** чәкилмәјиб, фикрим-зикрим һәлә дә һәгигәт сорағындадыр. Белә бөјүк иткиләр баһасына дүнјанын һакими олмағы мән сәадәт сажмырам. Газандығым гәләбәнин севинчи ган дәнизиндә боғулуб. Шаһ олмағ истәмирәм. Гәрара алмышам ки, заһид олуб, мешәдә һејванлар арасында јашајым, мејвәјлә, битки көкләријлә доланым. Бундан башга һеч нә кәрәк дөјил мәнә... Еј ләјагәтли икидләр, нә дејирсиниз мәним бу фикримә?

Узун сүрән сүкутдан сонра биринчи Бһимасена дилләнди:

— Мәним мөһтәрәм гардашым, бу саат сән, әл ичи кими дүмдүз бир јөрдә јолу итирмиш кора бәнзәјирсән. Инди бүтүн дүнја сәнин һакимијјәтин алтындадыр вә һамы көзләјир ки, сән әдаләтлә шаһлыг едәчәксән. Сәнсә тахт-тачдан әл чәкиб кушәнишин олмағ истәјирсән. Бәс онда бу гәдәр шанлы икид нәјә көрә гурбан вериб өзүнү? Гују газмаға башлајан адам нәјә чалышыр? Әл-јағаыны палчыға булашдырмаға, ја әзаб- әзијјәт баһасына олса да, јерин тәкиндән су тапыб чыхармаға?

Вә јахуд, узун мүддәт јол кәлән адам мәнзил башына чатһачатда дөнүб кери гајытса, нә дејәрләр она? Доғма торпағымыз нә олачағ? Јалныз о кәс мешәјә чәкиләр ки, инсанлара көмәк етмәк игтидарын-да олмасын. Унутма ки:

Шаһа шаһ тәләји һазырланыбдыр,
Гисмәти мә'бәддир диндар оланын,
Маралын ојағы јашыл ормајлар,
Әскәрин гисмәти — дөјүш мөјданы.

Јудһиштһира үзүнү Әрчунаја тутду. Әрчуна деди:

— Мән анчағ гардашларымын дедикләрини тәкрарлаја биләрәм. Сән чәнкавәр вә һәкмдарсан, сәнин һәјат тарланда һәгигәтин вә һејирхаһлыгын бәһрәләри јетишмәлидир. Сән дәвләти идарә етмәк кими ағыр бир јүкү сәбирлә дашымалы, өлкәнин сынырларыны горумалы вә рәијјәтләрини һәмишә һағг јолуна јөнәлтмәлисән. Улуларымыз дејиб:

Әһдә сәдагәтли чыхан һәр бир кәс,
Дилинә јалан сөз кәтирмәјән шәхс,
Сөзүлә әмәли дүз кәлән адам
Халгын үрәјиндән һеч вахт силинмәз.

Буна көрө мөһз сән — өзөмөтлү вә нәчиб, әдаләтлү вә икид бир шәхс кими бу мәмләкәти идарә әтмәлисән.

Өрчунадан сонра шир синәли вә чаван ат кими гызгын Накула сөзә башлады:

— Шаһым, унутма ки, нәинки инсанлар, һәтта аллаһлар да өз ағылларына кәләни еләжә билмәзләр. Һәр кәсин вәзифә борчу онун өзүндән күчлүдүр. Әкәр тәрәзинин бир көзүнә вәзифә борчуну, о бири көзүнә исә һәјатын бүтүн ләззәт вә нәш әсини гојсаг, биринчи көз икинчидән ағыр кәләр. Мүдрикләр дејирләр ки:

Тахт-тачдан әл чәкиб,
Халгы сәтән шаһ,
Аллаһын гәзәбинә
Дүчар олачаг.

Унутма ки, халгындан ајры дүшмүш шаһ нәһәнк гара булуддан гопмуш балача бир топадыр вә күлөк ону истәдији сәмтә говуб дагыдар. Кәдәри сил ат гәлбиндән, сән јалныз өз вәзифән, борчун һаггында дүшүнмәлисән.

Пандуларын ән сонунчусу — Саһадева сөзә башлады:

— Јер үзүнүн һакими ола-ола, ата-бабаларынын гојдуглары ганунлары унудан һөкмдар өз коревинә - вәзифә борчуна дәнүк чыхмыш олур. Јалныз о һөкмдар инсанларын гәлбиндә даим ја-шајыр ки, бүтүн һәјатыны тәбәәләринә һәср еләсин, онларын гајғы-сыны чәксин. Агилләр дејибләр:

Инсанларын әмрүнә, бу һәјата, дүнјаја
О дилсиз, о ағызсыз һејванлар да шәрикди.
Көрүнмәз бир хәтт илә бир-биринә бағлыды
Бу дүнјада чанлылар... ахы, бир дә онларсыз
Дүнја нәјә кәрәкди?
Бачарсан јахшылыг ет аллаһын чүчүсүнә, —
Алгышы тапсын сәни.
Бәлкә белә, бу јолла хилас едәсән ахыр
О күнаһкар руһуну, о күнаһкар бәдәни...

Бундан сонра гүдрәтлү Кришна өз одлу бахышларыны Јудһишт-һираја диқди. Гәм-гүссәјә батмыш шаһын әлини әлинә алыб ләпә-ләрин пычылтысыны хатырладан вә инсанларын гәлбинә динчлик кәтирән бир сәслә сөзә башлады:

— Нијә гәм дәрјасына батмысан, еј шаһ? Ахы бунунла сән әбә-дијјәтә говушанлары кери гајтара билмәзсән. Давада һәлак олмуш чәнкавәрләрин һамысы дөјүш мејданына јарашыг иди вә онлар өз өлүмләријлә әбәди шөһрәт газандылар. Онлар һәр бир икидин ар-зуладыгы бир өлүмлә һәлак олублар. Чәнкавәрләр белә өлүм үчүн кәлирләр дүнјаја вә брәһмәнләрин гурбан вермәси, јахуд чобанын гојун отармасы кәдәр доғурмадыгы кими, буна да кәдәрләнмәјә дөј-

мәз. Шаһлар вә чәнкавәрләр бизә гәдәр дә белә јашајыб вә елүб-ләр, биздән сонра да беләчә јашајачаг вә өләчәкләр. Сәндән көмәк көзләјән вә ардынча кетмәјә һазыр олан дириләр һаггында дүшүн. Онлар һаггында фикирләш - будур сәнин борчун.

Бу сөзләрдән сонра Јудһиштһира дүјду ки, гәлбини бүрүмүш кәдәр чәкилиб кедир. О өзүнүн гызыл тахтында гәддини дүзәлтди, ејни ачылды, үзүнү вәзир-вәкилә, ә'јан-әшрәфә тутуб бујурду ки, мәшвәрәт отагына кечиб әјләшсинләр. Бундан сонра тәбәәләрини сәсләди вә чамаат алај-алај сараја ахышды. һамы әдаләтин көшијиндә дуран шаһын нурлу үзүнү көрмәк, она бәхшишләр вермәк истәјирди.

Сонра исә мөһраб гурулду вә кутсал од јандырылды. Брәһмән кәлиб, кутсал аловун үстүнә даг јағ чиләјә-чиләјә, аллаһларын шә'нинә нәғмәләр охуду, онлары Јудһиштһираја хејир-дуа вермәјә чағырды. Сонра да ағаппаг океан балыггулагындан шаһын башына су чиләди.

Јудһиштһира тәбәәләринин вердији һәдијјәләри гәбул етди, бүтүн тәбрикләрә вә өјкүләрә хошча күлүмсәмәклә гулаг асды. Башкәнд сакинләрини бөјүк сәхавәтлә мұкафатландырыб деди:

— Билин вә акаһ олун ки, шаһ Дһиритараштра, мәнә ата әвәзидир. Мән өмрүмүн сонунадәк она сәдагәтлә хидмәт өдәчәјәм вә син борчунуз она бөјүк гајгы көстөрмәқдир. Онун мүдрик вә садиг вәзири Видура исә бундан сонра мәним дә баш мәсләһәтчим олачаг.

Ахырда Јудһиштһира овучларыны еһтирамла чүтләјиб Кришнаја мүрачиәт етди:

— Мөһтәрәм Кришна, бу гәләбәни јалныз сәнин сәјәндә газанмышыг. Еј һаггын, һәгигәтин дајағы, јалныз сәнин көмәјинлә мән јенидән тахтымда бәргәрар олдум вә әчдадларымын торпагларыны бирләшдирә билдим. Еј дүнјаја нур сачан мүзәффәр Кришна, ешг олсун сәнә!

Беләликлә, бүтүн диләкләри јеринә јетән вә Пандуларын јенил-мәзлијини көрүб мәмнун олан Кришна дәјәрли даш-гашла бәзәдилмиш гызыл арабасына миниб, достларынын башкәндиндән - пәјтахтындан чыхыб кетди.

СОН СӘФӘР ҺАГГЫНДА ҺЕКАЈӘТ

Әдаләтин дајағы Јудһиштһиранын тахта чыхмасындан бир гәдәр сонра Пандулар гәрара алдылар ки, Бөјүк Ат гурбаны вермәјин вахты чатыб. Јалныз чох гүдрәтли һөкмдар белә гурбан вермәјә чәсәрәт едә биләрди, чүнки бу гурбандан сонра дүнјанын бүтүн шаһлары онун тахты өнүндә баш әмәлијди.

Сүд кими агаппаг бир ат сечилди. Көзөлликдә вә гүввәтдә бүтүн мәмләкәтдә икинчи белә ат јох иди. Ај бүтүн улдузлардан ишыгы, күнәш бүтүн сәјјарәләрдән бөјүк олдуғу кими, бу ат да башга атлардан өз көзәллији илә сечилирди. Сарај ә'јанларынын, дост һөкмдарларын вә шәһәр әһлинин көзү гаршысында ат гызылла вә гијмәтли даш-гашла бәзәдилиб азадлыға бурахылды.

Шәһәр дарвазасы өнүндә азачыг ләнкијәндән сонра башкөтүрүб, көнлүнүн бујурдуғу сәмтә гачды. Ән јахшы охатанлардан, дејүш арабасы сүрәнләрдән вә ән маһир гылынччаланлардан ибарәт гошун да онун далынча дүшдү. Гызылы тоз галхыб думан кими көј үзүнү бүрүдү вә гошун һај-күлә, јел кими дүзәнләрдән өтүб, узагларда көздән итди.

Бу шаһәнә ат һара чапырдыса, гошун да онун ардынча кедирди. Атын ајағы һансы мәмләкәтин торпағына дәјирдисә, дејүшчүләр тәләб едирдиләр ки, оранын шаһы бөјүк һөкмдар Јудһиштһираја баш ендирсин. Вај о күндән ки, шаһлардан һансыса аты тутуб сахламаг истәјәјди вә ја Пандуларын өз мәмләкәтинә ајаг басмасына е'тираз едәјди: о дәгигә, гошуну јерлә-јексан едилир, өзү исә әсир дүшүб, бојун әјмәјә мәчбур олурду.

Беләликлә, бу мә'чүзәли, мүзәффәр ат Јер үзүнү долашыр вә бүтүн һөкмдарлар әзәмәтли Јудһиштһиранын гаршысында баш ејирдиләр.

Јер үзүнүн һакими олдуғдан сонра Јудһиштһира узун илләр әмин-аманлыг шәраитиндә шаһлыг етди. Һәр јердә һагг-әдаләт һөкм сүрүр, рәијјәт шад-хүррәм јашајырды.

Бир мүддәтдән сонра гоча Дһритараштра башкәнди тәрк едиб мешәјә кетмәк, дүнја гајғыларындан әл чәкиб заһид олмаг арзусуна дүшдү. Јудһиштһира она нә гәдәр јалвардыса, кор шаһ дедијиндән дәнмәди. Башы чох бәлалар чәкмиш арвады Гандһари дә онунла бирликдә кетди. Икид Пандуларын анасы, шаһбану Кунти аиләнин бу гочаман үзвләринин мешәдә тәк галмаларыны рәва көрмәјиб, онлара гошулду вә һәр үчү өмүрләринин сон күнләрини әтирли чичәкләр арасында, ағачларын сәрин көлкәсиндә јашадылар.

О вахтдан узун илләр кечди. Гочалыг өз ганадларыны јенилмәз Пандуларын да башы үзәриндә кәрди. Нәһајәт, Јудһиштһира гәрара алды ки, онларын да бу дүнјаны тәрк етмәк вахты кәлиб чатыб. Әрчунанын нәвәси Парикшити тахтда отурдуб, арвады Драупади вә гардашлары илә бирликдә аллаһларын мәскәни олан һималаја тәрәф үз тутду. Онлар шаһ палтарыны чыхарыб, заһид гијәфәсиндә пәјтахты тәрк еләдиләр.

Тәләсмәдән, сакитчә јол кедирдиләр. Астадан сәһбәт едир, мешәләрдә мејвә јығыб јејир, чајларын саһилләриндә динчәлә-динчәлә өзләринин сон вә али мәгсәдләринә јахынлашырдылар. Онлар һәјатда өһдәләринә дүшән ишләрин һамысыны көрмүшдү-

ләр Пандулары бу дүнја илә һеч нә багламырды вә инди онларын бир диләји варды - минкөзлү Индранын дәркахына јетмәк, әбәдијјә-тә говушмаг.

Онлар өлмәзләр сәлтәнәти һималајын әтәкләринә чатыб, үзү јо-хуша галхмаға башлајанда, күл ләчәји кими зәриф Драупади јерә чөкдү вә сон дәфә кәксүнү өтүрүб һәјатла видалашды.

Бир аздан Саһадәва да јамачда битмиш ағачын алтында отурду вә бир даһа ајаға галхмады. Саһадәвадан һеч вахт ажрылмајан Накула да онун далынча јолланды.

Сағ галмыш Јудһиштһира, Әрчуна вә Бһимасена дајанмадан ју-хары галхмагдајдылар, сонунчу садиг достлары - ит дә онларын да-лынча кәлирди. Јахынлыгда мави сәманын парылтысыны көрәндә Әрчуна дизи үстә чөкдү, руһуну азадлыға бурахыб, јерә сәрилди.

Өзәмәтли Бһимасена зирвәјә чатмаға чан атан бөјүк гардашын-дан кери галмамаға чалышырды. Лакин бир аздан онун да гүввәси түкәнди. Әлләрини Күнәшә сары узадыб јамача јыхылды. Јери сон дәфә ләрзәјә кәтирди.

Јалныз өз һәгигәтиниң күчүнә архаланан Јудһиштһира һәлә дә зирвәјә чан атырды.

Вә будур, аллаһларын ән күчлүсү, илдырым аллаһы Индранын гызыл арабасы онун гаршысында пејда олду.

— Сәнин зәриф вә пак ханымын, икид гардашларын Көјләрә сән-дән габаг чатдылар, — Индра Јудһиштһираја деди. — Сәни көчиқди-рән чисминин ағыр ғылафыдыр. Анчаг инсанлар вә аллаһлар гар-шысында хидмәтләрин о гәдәр бөјүкдүр ки, сәни дири икән апа-рачағам көјләрә. Сән, доғрудан да, әдаләт һөкмдары олмусан вә јенә дә әдаләт шаһы олараг галырсан. Галх арабаја.

Јудһиштһира Индранын дөјүш арабасына минди вә елә һәмин анда бүтүн гардашларынын, арвадынын, шөһрәтли Бһарата нәсли нүмајәндәләринин вә бөјүк мұһарибәдә һәлак олмуш чәнкавәрлә-рин шад-хүррәм доландығлары бир дүнјада көрдү өзүнү.

Нә гәдәр ки, дүнја дурур, Јер үзүнүн бу ән икид гәһрәманлары өз әмәлләринин бәһрәләриндән зөвг алачаг вә өз улуларынын мисли көрүнмәмиш икидликләри һагда хатирәләри гәлбләриндә мүгәддәс бир ирс кими горујуб сахлајан хәләфләринин һәјатыны јүзилләрин дәринлијиндән изләјәчәкләр.

Мүдриқ Вјаса "Маһабһарата"ны дириләрә ибрәт, нәсиһәт мәгсә-дилә јаратмышдыр. Вјаса бу әсәри јарадыб ки, Јер үзүнүн бүтүн адамлары Бһарата сојунун нүмајәндәләринин чомәрдлијиндән со-рағ тутсун. Әдаләтли гәлбә малик олан Вјаса "Маһабһарата"ны ја-

радыб ки, ону охујанлар вә гулаг асанлар хејирхаһлыгын вә һәгигәтин, әзәмәт вә көзәллијин нә олдуғуну баша дүшсүнләр, өјрәнсинләр.

Бһарата сојундан олан чәнкавәрләр мүдрик Вјасанын сөзләрини динләдикчә гәлбләри мәрдлик вә нәчиблик һиссләријлә долурду. Гој мин илләрдән бәри өз шөһрәтини горујуб сахламыш рәвајәтләри ешидиб өјрәнәнләрин дә гәлбләри еләчә мәрдлик вә нәчиблик дујғуларыјла долсун.

ГӘДИМ ИРАН
ӘДӘБИЯТЫ

Чевирәни:

Исмајыл ВӘЛИЈЕВ

АВЕСТА

"ВЕНДИДАД" КИТАБЫНДАН

ВЕНДИДАД – "АВЕСТА"НЫН БҮТӨВЛҮКДӨ
БИЗӨ КӨЛИБ ЧАТМЫШ JEКАНӨ КИТАБЫДЫР.
22 ФӨСИЛДӨН ИБАРӨТДИР.

І ФӨСИЛ

(ЧОГРАФИ ДАСТАН - ПОЕМА)

Фөсил әфсанәви чографијаја һәср олунуб, онда јахшы вә јаман дијарлар тәсвир олунур. Садаланан әлкәләрин бәзиләринин адлары нисбәтән сонрақы чографи адлара ујғунлашдырылмышдыр. (Ујғунлуғу тәхмин вә ја ашкар өдилмишдир). Бәзиләрини исә бу чүр ујғунлашдырмаг мүмкүн олмур.

Һүрмүз (Аһура Мазда) Спитамид Зәрдүштә деди:

– Еј Спитамид Зәрдүшт, мән фәрәһсиз (бәһәрсиз) јерләри динчлик дијарларына чөвирмишәм. (Бундан сонра 16 өлкә ады чәкилир).

"Өн јахшы јерләрдән вә өлкәләрдән биринчисини - көзәл Даитјанын (Даитја чајынын) үстүндә Арјан Вечәни мән һүрмүз јаратдым.

Анчаг бәднијјәт Әһримән дә (Ангра Манју) һәмин өлкә үчүн бәла олан сарымтыл иланлары (сүрүсүнү) вә дөвләрин көндәрдији ғышы јаратды. Орада 10 ај ғыш вә 2 ај јәј олур вә онлар:

сојугду - сулар үчүн,
сојугду - торпаг үчүн,
сојугду - битки үчүн.

Һәм дә бу - ғышын оғлан чағыдыр - орада ғыш чыхана јахын исә һәдсиз су артымлары (дашгынлар) баш верир.

[Һүрмүзүн јаратдығы икинчи өлкә Гавадыр] ки, орада согдалылар јашајыр". [Хејирин әксинә олага, мәкрли, бәднијјәт Әһримән орада өлкә үчүн бәла олан зәһәрли милчәкләр јарадыб - онлар мал-һејваны санчыб өлдүрүрләр].¹

¹ Орта мө"тәризәдекиләр ([...]) – русчаја тәрчүмәчиләр тәрәфиндән тәхмини әләвә олунуб.

[Үчүнчү өлкө - "Гүдрәтли, хејирхәһ (Артаја садиг олан) Моуру (Маргав) өлкәсидир; (әкс олараг орада өлкәнин бәласы олан күнаһлы шөһвәтчиликләр, ијрәнчликләр (?) јарадылыб].

[Дөрдүнчү өлкә] - "Бахдидир, көзәл уча бајраглары олан өлкәдир" [о өлкәнин бәласы - тахылы басыб јејән гарышгалардыр (?)].

[Бешинчи өлкә] - Моуру илә Бахди арасында јерләшән Нисајадыр. [Бәлкә дә бәлә тәрчүмә олунмалыдыр: "Бахди - Моуру да онларын (онун) арасындадыр"]; [бу өлкәнин бәласы - күнаһлы инамсызлыгдыр].

[Алтынчы өлкә] - "Суајрычы әмәлә кәтирән Харојвадыр". [Бәлә дә ола биләр: "Сакини өләндә евләри тәрк едирләр"], [өлкәнин бәласы] "мығмығалардыр [вә ја "аглашма вә инилтиләрдир"]].

[Једдинчи өлкә] - [тәртәмиз] Кирпинин јашадыгы Векертадыр"; [өлкәнин бәласы - Кәрсаспаны јолдан чыхаран јава хасијјәтли пәри олан Хнантаитидир].

[Сәккизинчи өлкә] - "Бол чәмәнли Урвадыр"; [өлкәнин бәласы - пис башчылардыр].

[Доггузунчу өлкә] - Верканларын јашадыгы Хнента өлкәсидир"; [өлкәнин бәласы - гејри-тәбии суч олан ушагбазлыгдыр]; бу - бағышланмаз бир сучдур.

[Онунчу өлкә] - "Көзәл Харахваитидир"; [өлкәнин бәласы - өлүләрин торпаға басдырылмасыдыр (јә"ни торпағын мурдарланмасыдыр) [ки, бунун да] "бағышланмасы (үзрү) јохдур".

(14) [Он биринчи өлкә] - "Јарашыглы, мөһтәшәм Хетумантдыр"; [өлкәнин бәласы - Шәр наминә сәһркарлыг еләјән мәкрли чадукәрләрдир].

[Он икинчи өлкә] - "Үч дијары, вилајәти әһатә еләјән Парадыр"; [өлкәнин бәласы - сонсуз мәкрли инамсызлыгдыр].

[Он үчүнчү өлкә] - Артаја сәдагәтли олан гүдрәтли Чахра өлкәсидир"; [Өлкәнин бәласы - мөјид һиссәләринин гајнадылмасыдыр (?)]; бунун "бағышланмасы јохдур".

[Он дөрдүнчү өлкә] - Әждаһаја галиб кәлмиш Третонун доғулдуғу дөрдбучаглы Варна өлкәсидир." (Варна - өлкәнин адыдыр). [Өлкәнин бәласы - хәстәликләр вә јаделли - ари олмајан - башчылардыр.

[Он бешинчи өлкә] - "Ханта Хиндәв" ("Једди һинду") адланыр". [Өлкәнин бәласы - хәстәликләр вә гураглыгдыр].

[Он алтынчы өлкә] - "Упа Аодешу Рангхајадыр" [јә"ни Рангха чајынын башларында јерләшән өлкәдир"] ки, "орада башсызлар ја-шајыр" [ја һәрфән — башы олмајан, јахуд башчысы олмајанлар ја-шајырлар]; [өлкәнин бәласы - девләрин көндәрдикләри шахталар (сојуглар) вә "өлкәнин таожијалы (?) башчысыдыр"]].

Фәслин сәчијјәвилији будур ки, мұхтәлиф чағларда јаранмыш мифләри вә онларын ишартыларыны өзүндә јашадыр: Дүнјаны су басмасы - (Нухун туфаны) һаггындакы миф, әслиндә зәрдүштлүјүн муһафизәчиси кими дүшүнүлән Јим һаггындакы мифдән өнчәдир, Јерин судан әмәлә кәлмәси (јаранмасы) һаггындакы миф гәдим ичманын (Јим падшаһлығынын) идеализә едилмәсидир; бу һагда чохгатлы јазылы абидәләр - анытлар үчүн сәчијјәви олан бә'зи мә'на - анлам зиддијәтләри ортаја чыхыр.

"Зәрдүшт һүрмүздән сорушду: "Еј һүрмүз, ән уча руһ, чисмани дүнјанын јарадычысы, һәгиги олан (һәрфән: улуларын улусу)! Еј һүрмүз, сән мәнә - Зәрдүштә гәдәрки адамларын һансыјла сәһбәт еләмисән? Сән ону — һүрмүзүн вә Зәрдүштүн динини илк дәфә ки-мә өјрәтмисән?"

Вә һүрмүз деди: "Кәзәл Јим илә, чохлу сүрүләри олан Јимлә, еј мә'мин (һәрфән: Артаја садиг олан) Зәрдүшт, мән һүрмүз, сәнә гәдәр, адамлар арасында биринчи дәфә онунла данышмышам, һүрмүзүн вә Зәрдүштүн динини она бәјан еләмишәм. Вә мән, һүрмүз она, еј Зәрдүшт, демишәм: "Еј кәзәл Јим, Вивахвантанын оғлу мәним диними өјрәнмәјә вә горујуб сахламаға һазыр ол." Вә о кәзәл Јим мәнә, еј Зәрдүшт, чаваб верди: "Мән дини өјрәниб јашатмағ үчүн доғулмамышам вә буну өјрәнмәмишәм." Вә мән, һүрмүз она, еј Зәрдүшт, дедим: "Еј Јим, әкәр сән мәним диними өјрәниб јашатмаға һазыр дејилсәнсә, мәним дүнјамы бечәр вә артыр. Дүнјанын горујучусу, сахлајычысы вә кәзәтчиси, нәзарәтчиси ол-маға һазыр ол". Вә о кәзәл Јим, еј Зәрдүшт, мәнә чаваб вериб дәди: "Мән сәнин дүнјаны бечәрәчәјәм вә сәнин дүнјаны артырачағам, мән дүнјанын горујучусу, сахлајычысы вә бәкчиси олмаға һазыр олачағам. Мәним һөкмранлығ еләдијим јердә нә сојуг күләкләр олачағ, нә јахычы күләкләр, нә хәстәликләр олачағ, нә өлүм". Вә мән, һүрмүз она ики аләт вердим: гызыл ох вә гызыла тутулмуш гамчы... Вә Јимин падшаһлығ әтмәси үч јүз гышы әтүб кечди. Вә бундан сонра онун торпағлары мал вә даварла, адамлар вә итләр-лә, гушларла, аловланан гырмызы одларла долду. Давар вә мал үчүн, адамлар үчүн јер дә галмады (о гәдәр чохалдылар). Вә мән Јимә бәјан етдим: "Еј кәзәл Јим, Вивахвантанын оғлу! Јер үзү да-варла вә мал илә (ири бујнузлуларла), адамларла, итләрлә, гуш-ларла, аловланан гырмызы одларла долду. Хырдабаш (давар) вә ирибујнузлу һејванлар вә адамлар үчүн јер чатышмады".

Вә Јим ишығы, күнәшин шүасыны тутуб күнорта ишығына доғру кетди. Онда торпағы гызыл охла газыб, ону гызыл гамчы илә гамчылады (вурду), вура-вура белә сөјләди: "Әзиз мүгәддәс Армаи-ти (торпағ)! Бир аз чәкил, јер вер ки, мал-гара вә адамлар үчүн дә

јер олсун". Вә Јим јери кенәлтди, о (јер) өнчәкиндән үчдә бир гәдәр кениш олду. Вә орада мал-гара вә адамлар өз истәк вә диләкләријлә, истәдикләри кими јерләшдиләр." Вә Јимин падшаһлығынын алты јүз гышы кечди..." [Вә б.к. јенә јер үзү допдолулашды, Јим ејни гајда илә ону үчдә ики гәдәр артырды]... "Вә Јимин падшаһлығынын доггуз јүз гышы кечди..." [Вә б.к. Јим Јери үчдә үч гәдәр артырынча-јәдәк].

[Һүрмүзүн Јимә габагчадан дедији кими, нәһајәт, сәрт шахталы гыш кәлди, гарларын әримәсиндән әмәлә кәлән чохла сулар исә отлаглары басды. Јим чанлы варлыглары дашгын вә сојугдан горумуг үчүн, Һүрмүзүн өнчәдән она дедији кими, бүтүн дөрд тәрәфи (чартав) ат гачышы узунлуғунда олан мәрәк (һасарлы јер) (вара) дүзәлтди. Ораја о, мал-гарадан, адамлардән, итләрдән, гушлардан, аловланан гырмызы одлардан... тохум апарды (гојду). О, ораја хатра (хатра — тәхминән мин аддымдыр) узунлуғунда јол илә су чәкди, орада күчәләр салды, (јашајыш јерләри) тикди, "вә зирзәми, дәһлиз, дајаначаглар, алачыглар гурду". [Инсан ичмасы - топлуму беләчә јаранды, онларын арасында Аһуранын (Һүрмүзүн) дини јайылды вә Зәрдушт танынды].

III ФӘСИЛ

[ӨКИНЧИЛИЈИН ХЕЈИРИ ҺАГДА]

(Фәсилдә сорғулар вә ачмалар бичиминдә әкинчилик өјүлүр).

"Еј чисмани дүнјанын јарадычысы, һәгиги олан! Јер үзүндә һанысы... јер даһа көзәл олур?" Вә Һүрмүз деди:

— Һәгигәтән о јер ки, мө'мин адам (ашаван) орада ев учалдыр, о евдә од вә сүд олур, арвадлар, ушаглар, јахшы сүрүләр олур, о евдә мал-һејван боллуғу, мө'минлик боллуғу, јем-әләф боллуғу, ит боллуғу, арвадлар боллуғу вә ушаглар боллуғу, очаг боллуғу вә һәр чүр јашајыш боллуғу олур... Вә һәм дә о јер ки, еј Спитаמיד Зәрдушт, орада даһа чох тахыл, от-әләф, биткиләр вә јемәли меј-вәләр бечәрилир, о јер ки, орада гуру торпаглары суварырлар, ја да чох нәмишлик јери гурудурлар, даһа чох мал вә давар јетишдириләр, о јер ки, орада хырда вә ирибунјузлу һејванлар даһа чох пејин верир... О торпағы, еј Спитаמיד Зәрдушт, сол әли илә вә сағы илә, сағ әли илә вә солу илә бечәрән кәс (торпаға) кәлир кәтирир. Бу һәгигәтән она бәһзәјир ки, севән әр јумшаг јатагда јатмыш севимли арвадына оғул вә ја башга бир не"мәт бағышласын.

...Торпаг инсана белә дејир:

— Еј мәни сол әли илә вә сағы илә, сағ вә сол әли илә бечәрән инсан, мән һәгигәтән һәр чүр јемәк-ичмәк вә бол мәһсул јетирәчә-јәм... Еј Спитаמיד Зәрдушт, бу торпағы сол әлилә вә сағы илә, сағ әли илә вә солу илә ким бечәрмирсә, торпаг она белә дејир: "Еј сән, мәни бечәрмәјән адам..., сән һәгигәтән әмрүн боју бојуну әјиб өзкә

гапыларында, даим она-буна әл ачанларын арасында галачагсан, һәгигәтән дадлы не"мәтләри даим сәнин јанындан кечириб апарачаглар, онлары елә евләрә апарачаглар ки, орада вар-дөвләт онсуз да болдур... Тахыл сәпән доғрулуғ сәпир... Тахылы (дөјмәк үчүн) һазырлајанда, дивләри тәр басыр. Дәјирманы (дән үјүтмәк үчүн) һазыр еләјәндә, дивләрин сәбри түкәнир. Уну (ачытмағ үчүн) һазырлајанда дивләр инилдәјирләр. Хәмири (биширмәк үчүн) һазырлајанда, дәһшәтдән бағырышырлар".

"ЈАСНА" КИТАБЫНДАН

[ЗӘРДҮШТҮН ГАТЛАРЫ]

ЈАСНА, 12

[ЗӘРДҮШТЧҮЛҮК ДИНИНИН РӘМЗИ]

¹ Дәјвлары (дивләри) лә'нәтләјирәм, өзүмү һүрмүзүн рәғбәтчиси, Зәрдүштчү, дивләрин јағысы, һүрмүзүн ардычылы, амешаспандлары (өлүмсүз сәма сакинләрини) өјән, амешаспандлара дуа едән сајырам.

Јахшы нә варса, көзәл нә варса - һамысыны она, Артанын дашыычысына, ишығ сачан, ајағы фәррли (фәрр – бәрәкәтли) олан, хејирхаһ, кәрәмәтлә долу олан Аһура Маздаја (һүрмүзә) аид еләјирәм, мал-гараны вә Артаны вә ишығы о јарадыб, өвлијаларын мәскәнләри онун шүаларыја долубдур.

² Мүгәддәс, хејирхаһ, Арамаитини езүмә көтүрүрәм (өзүм үчүн сечирәм): гој о мәним олсун. Мал-гара оғурлуғундан вә гәсбиндән, һүрмүзчү кәндләринә зәрәр вурмагдан, онлары таламагдан имтина едирәм.

³ Мән бурада һејван сахлајан адамларың (һејван јијәләринин) ма-неәсиз кедиб-кәлмәсини, сәрбәст јашамаларыны тә'мин едирәм. Артаја баш әјиб һәдијјәләр вермәклә анд ичирәм: бундан сонра өз чанымын вә һәјатымын хатиринә һүрмүзчү кәндләрә зәрәр вурмајачағ, онлары таламајачағам.

⁴ Бүтүн варлылар үчүн ән ијрәнч, ән зәрәрли олан мурдар, дағы-дычы, Артачы олмајан, мәкрли дивләрлә отуруб - дурмагдан имтина еләјирәм, дивләрдән вә онларын чурларындан (һәмфикирләриндән, чадукәрләрдән вә онларын чурларындан имтина еләјирәм), чанлы варлылар үзәриндә зоракылығ јапанлардан үз дөндә-рирәм; сөздә, дүшүнчәдә, рәмздә (әләмәтдә) имтина еләјирәм. Һәр чүр Друча Раша сифәтләриндән имтина едирәм.

- ⁵ Мәһз о чүр - һүрмүзүн бүтүн сөһбәтләриндә, Зәрдүштлә өз араларындакы бүтүн көрүшләриндә һүрмүзүн өјрәтдији кими (олачағам).
- ⁶ Мәһз о чүр - Зәрдүштүн бүтүн сөһбәтләриндә, дивләрлә отуруб-дурмагдан (үнсијјәтдән) имтина өтдији кими, һүрмүзлә Зәрдүштүн өз араларындакы бүтүн данышығларында дедикләри кими - мән дә, һүрмүз рәғбәтчиси, Зәрдүштчү олан мән дә дивләрлә үнсијјәтдән имтина еләјирәм, мүгәддәс Зәрдүштүн еләдији кими.
- ⁷ Суларын, биткиләрин, бәрәкәтли һејванларын еләдикләри (ики дүнја арасында) сечимә (фәргә) үјгүн оларағ, һејваны вә мө`мин, инанчлы инсанлары јарадаркән һүрмүзүн еләдији кими, Зәрдүштүн, Кавә Виштаспын, Фрашаотрун вә Чамаспын еләдикләри кими... һәммин сечимә үјгүн оларағ мән һүрмүзчүјәм.
- ⁸ (Бу) андла өзүмү һүрмүз рәғбәтчиси (тәрәфдары), Зәрдүштчү е`лан едирәм. Хејирли фикирләр дүшүнәчәјимә анд ичирәм, хејирли сөз дејәчәјимә анд ичирәм, хејирли ишләр көрәчәјимә анд ичирәм.
- ⁹ Анд ичиб өһдәмә көтүрүрәм (сөз верирәм) ки, һүрмүзчү дининә садиг олачағам; (бу дин өјрәдир ки) һәрби јүрүшләр дајандырылсын, јарағлар јерә гојулсун, әз (јахын) адамларынла аилә гурулсун, Арта инамына — бүтүн мөвчуд олан вә оласы (инамларын), ән бөјүк, ән јахшы, ән мүгәддәс инам олан һүрмүз, Зәрдүшт инамына садиг олачағам. Гәбул еләјирәм ки, һәр чүр не`мәт һүрмүзә мөхсусдур.
- Бу — һүрмүзчү инамына ичилән анддыр.

Ј А С Н А , 28

(СӨЗ ҺАГДА ДУА)

Дуаја дурурам чани - көнүлдән,
Тутуб әлләрим и һүрмүзә сары.
Гој хејирхаһ руһлар һазырладығым
Илк өнчә һәр шеји гәбул ејләсин.
Артајла бирликдә севинчләр дујсун
Гој Боһуман илә Буғанын руһу.
Һүрмүз, сән еј мүдрик, улу башчымыз,
Садиг хидмәтчијәм, Боһумана мән.
Сән мәнә бәхш ејлә ики дүнјаны -
Чисмләр дүнјасыны - руһ дүнјасыны!
Артаја етдијим хидмәтә көрә

Мө'минә чатасы нә вар, вер мәнә!
Ешит, еј Воһуман - һејванлар руһу,
Мән тә'риф дејирәм сәнин ағлына,
Артајла һүрмүзә нәғмә дејирәм.
Гој бизә күч версин Арматај ана.
Бир ишчүн һамыја дил ачырам ки,
Сәсимә сәс вериб, кәлсин һараја.
Нәғмәләр охунан евдә һазырам.
Верәм һәјатымы Воһумана мән.
Гој мәним әлимин зәһмәт һағгынын
Һамысыны версин һүрмүз өзүмә.
Бүтүн адамлары, нә гәдәр сағам,
Артанын јолујла апарачағам.
Арта - һәгигәтдир, од руһудур һәм.
Һүрмүзүн кетдији јолу билсәм дә,
Һаны мәнә елә бир гүдрәт, һаны
Анлајым һәм сәни, һәм Воһуманы?!
Сәнин овсунунла јағылары мән
Хејир јолларына јөнәлдәчәјәм,
Воһуман! Ишә сал күчлү ағлыны,
Гој Арта артырсын мәним күчүмү.
Еј һүрмүз, Зәрдүштә сәһирли сөз дә,
Гој гары дүшмәнә аман вермәсин.
Арта - һәгигәтим! Сән Воһуманын
Чошғун илһамыны бағышла мәнә!
Башчымыз Виштаспы мәнимлә биркә
Даһа да гајым ет, Арматај ана.
Һүрмүз , мүғәннијә көмәк ејлә ки,
Һамыны чәлб етсин сәни дүјмаға!
Арта илә хејир гајдаларынын
Ән јахшы достутәк , һүрмүз, сән мәнә,
Бир дә Фрашаотраја јахынлығы өлә.
Гору Воһуманын фикирләрини,
Һифз едиб, јашадан адамлары да.
Биз сизи һеч заман һирсләндирмәрик-
Бүтүн өјкүләрин онда бирини
Десәк дә Артаја, Воһумана биз
Бизим сәлтәнәтин һимајәдары-
Еј һүрмүз, гојмарыг дарыхасыз, сиз.
Сонра Артанын да, Воһуманын да
Кимләр бәһрәләниб бәхшишләриндән,
Һүрмүз дә онлары гәбул едибсә,
Сизин шә'нинизә тә'риф сөјләјиб,
Нәғмә охумаға чан атанларын
Истәк-нијјәтини јетир јеринә.

Арта Боһуманын сифәтләрини
Һәмишә, һәр заман яшатсын дејә
Өлүмсүзлүк вердим нәғмәләринә
Һүрмүз, тә`риф дејим сәнин шә`нинә!
Бу һәјат, бу дүнја нөчә жараныб,
Ағыздан -ағыза долашыб кәлән
Мүдрик кәламлары јетир сән мәнә!

Ј А С Н А, 29

[МАЛДАРЛЫҒЫН ГОРУНМАСЫ БАРӘДӘ
ЈАЛВАРЫШ]

Буғанын руһу сизә јалварыб дуа едир:
"Мәни ким хәлг еләди, нәдән өтрү јаратды?
Јава Ешма һәмишә инчидир, сыхыр мәни.
Оғрулар , таланчылар говур, апарыр мәни.
Сиздән башга нә јијәм, нә дә горујаным вар,
Гој кәндлиләр бәсләјиб, отарыб сахласынлар!"
Суал ејләди Арта - Буғанын јараданы:
"Ким горујуб, сәсләјәр, ким сахлајар Буғаны?
Јахшы отлағы олан малдар, јијә вер она,
Севинсин дејә она елә адам вер ки, сән,
Чанын гуртара билсин Ешманын фитнәсиндән".
Арта чаваб верди ки, јохдур елә бир аға,
Таныдығым адам јох Буғаны отармаға.
Елә адам јохдур ки, лајигли хидмәт етсин,
Јохдур елә бириси һамы һајына јетсин".
Һүрмүз һәр шеји билир, хәбәрдардыр һәр шејдән:
Дивләрин, адамларын, баш тутмуш нијјәтиндән,
Ја да дүшүндүкләри кәләчәк ишләриндән.
Һәр шеји көрән, билән һүрмүздүр, јалныз одур,
Ирадәси јеринә јетишсин гој һүрмүзүн.
Әлләрим и галдырыб јалварырам көјләрә,
Инәјин дә гамәтли Руһу дил ачыр сәнә-
Һүрмүздән бизим јалныз ики истәјимиз вар:
"Елә халис һејван вер, мәһв олмасын, өлмәсин,
Бир дә һејванлар вер ки, Друча әјилмәсин".
Јердә, көјдә һамыдан мүдрик ағыллы олан
Һүрмүз јөнә сөјләди, чаваб верди о заман:
"Јерләрдә вә көјләрдә јохдур елә бир инсан,
Артанын үрәјинчә јохдур елә бир инсан.
Һејван јарадыб вердим чобана, инсанлара
Артаја садиг олан, досту олан мән — һүрмүз,
Мән ичад ејләмишәм, һәм Сөзү-Мантраны,
Јаратмышам ки, артсын јерин малы, һејваны,

Оту-јеми бол олсун, гој чохалсын мал-гара.
 Боһуман, сән дә јетир Мантраны онлара,
 Ђејванын, мал - гаранын, сүрүләрин достуна!
 Дүнјада нијјетими улу тутан бири вар,
 О Зәрдуштдүр Артаја, һүрмүзә садиг јашар.
 О шеһрәтли едәчәк бизи һәр заман, һәр дәм,
 Әкәр она гијмәтли сөзләри бәхш ејләсәм".
 Ѓышгырыб һарај салды Буғанын Руһу бирдән:
 "Сөзү тоз тәк бош олан адамы нејнирәм мән!
 һамыдан гүдрәтлини, күчлүнү истәрәм мән.
 Гој о кәлиб јетишсин, гој о бура бујурсун,
 Әлинин күчү илә мал-гараны горусун!"
 Еј һүрмүз, сәнин өзүн мал-гараја гүввәт вер,
 Онлара Арта күчү, Арта гүдрәти јетир.
 Гој Боһуман раһатлыг, фираванлыг бәхш етсин.
 Јалныз һүрмүз үстүндүр, гој буну, һамы билсин.
 Әкәр Боһуман мәнә Арта күчүнү версә,
 Сирли нитгијлә мәни һүрмүз вәчдә кәтирсә,
 Онда , еј һүрмүз, бизә јени хошбәхтлик кәләр.
 Кәјләрдән башымыза бәрәкәтләр төкүләр.

"ЈАШТЛАР" КИТАБЫНДАН

V ФӘСИЛ

АРДВИСУР - ЈАШТАСЫ

[АНАҺИТ АРДВИСУРА ӨЈКҮ]

I

Һүрмүз белә сөјләди Спитамид Зәрдуштә:
 – Еј Спитамид Зәрдушт, сән Анаһит Ардвисуру
 Су тәк ахыб кедәни, чан мәлһәми оланы,
 О һүрмүзә садиги, дивләрин дүшмәнини,
 Онун ләјагәтини елә тә`риф едәрсән,
 Чисмани аләм белә ону өјәр үрәкдән.
 Әјүб, тә`риф едәрсән Артанын әзизини,
 Еһтирас кәтирәни, һејван мұһафизини,
 О ев, мүлк горујаны - Артанын әзизини,
 Варидат горујаны - Артанын әзизини,
 Өлкә горујучусу - Артанын әзизини.

Бүтүн әр кишиләрә тохум јарадан одур,
 Бүтүн арвадлар үчүн доғум јарадан одур.
 Аналарда аналыг бәтнини о һазырлар,
 Арвадларда доғушу о раһатлар, уғурлар,

Күч вермәк кәрәқдирсә аналарын ишинә,
О долдурар, сүд верәр бил онларын дөшүнә.

Одур учсуз-бучагсыз, ады шөһрәтли олан,
Одур, одур ән узун чајлар кими узанан,
Бурда, бу јер үзүндә ахан сулара јетән,
Узунлугда ән узун чаја бәрабәр кәлән,
Гајнағы Хукарјанын уча зирвәләриндән,
Ворукаш дәнизинә доғру төкүлүб кәлән.
Ворукаш дәнизинин бүтүн саһили боју,

Далғалар шаһә галхыр, тәлатүмләнир сују.
Дәнизин орталары чошуб күкрәјән заман,
Анаһит Ардвисур саһилә атанда чан.
Саһилләрә үз тутуб, ора доғру ахаркән
Онун ки, минләрчәдир көрфәзләринин сајы,
Голлары минләрчәдир, јохдур онларын сајы,
Јел ганадлы бир атлы өз атыны чапарса,
(Өзүнү бу јолларын зәһмәтинә гатарса),
Чапараг кетсә белә бүтүн көрфәз узуну,
Долашса башдан-баша суларын һәр голуну,
Гырх күнлүк вахт итирәр долашдыгча јоллары,
Јалныз бу мүддәтә о кечә биләр сулары.

Бир дә мәним сујумун елә узундур голу
Једди өлкә долашыр, адлајыб кечир јолу.
Бир дә мәним сујумун голу ахыр дурмадан,
О даим чағлајараг кечир гышдан вә јайдан.
Мәним үчүн ади сују о не"мәтә чевирир
Кишиләрә тохуму, гадынлара бәтн верир,
Арвадларын дөшүндә сүдү о јетишдирир.

Мән — һүрмүз тәрәфиндән јарадылмышдыр онлар,
Бөјүсүн евләр, кәндләр, өлкәләр вә дијарлар.
Јаратдым ки, онлары горујуб һифз еләјим,
Кешијиндә дајаным,јағылардан көзләјим.

Еј Зәрдүшт, бах Анаһит Ардвисур кәлди бу ан
Өз јарадычысы олан о һүрмүзүн јанындан.
Еһ, доғрудан да онун чох јахшы әлләри вар,
Ат сағрысына бәнзәр ондакы ағ сағрылар.

Өзәмәти, вүгары һәр заман көз охшајыр,
Шырыл-шырыл ахышы көзәл һәзинлик јајыр
Бир сажендән узундур онун уча гамәти,
Ону бир фикир алыб, раһатлыг вермир гәти:

"Ким мæни тæ'рифлæжæр, мæни шæһрæтлæндирæр,
Сүд илæ јада салар, хатырлајар, диндирæр,
О сүдлæ ки, кæзæлдир, ичиндæ дæ хома вар,

Заотра тæмизлæжиб (ичәнлæр хошбæхт олар)?
Мән кимин зөвг пајыјам, ким сөзүмү ешидәр?
Она севинч верәрәм, о мæндән шадлыг кәрәр".

Гамæтинæ, бојуна өжкү демæк истәрәм,
Кæзæл дуа охујуб, һәм дæ өјмæк истәрәм -
Анаһит Ардвисуру - Артанын әзизини,
Һамы сәнә үз тутсун, гој һамы сөвсин сәни.
Сүдлæ хатырласынлар, көрүшүнә кәлсинләр.
О сүдлæ ки, кæзæлдир, ичиндæ дæ Хома вар,
Заотра тæмизлæжиб, ичәнлæр хошбæхт олар.
Мән кимин зөвг пајыјам, ким сөзүмү ешидәр?
Она севинч верәрәм, о мæндән шадлыг кәрәр.

II

(*Нәғәрәт 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
Дөјүш арабасынын јүјәнини тутараг,
Бири говур атлары ирәлијә чапараг.
Дөјүш арабасыјла шүтүјәрәк Ардвисур,
Һәсрәт чәкир, еһтијач дујур бир баһадыра.
Бир хәјал раһат гојмур, мәшгул едир фикрини:
"Ким шөһрәтә чатдырар, ким тæ'риф едәр мæни".
(*Нәғәрәт 2.* О јарашыг үчүн...)

III

(*Нәғәрәт 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
Онун арабасынын гошгусунда дөрд ат вар.
Дөрдү дæ ағаппагдыр, кæзæл-көјчәкдир атлар.
Һамысы бир чинсдәндир, гамәтләри кæзæл, шах
Јағыларын мәкриндән узагдылар, чох узаг.
Өзләрини горујар адамлардан, дивләрдән,
Чадукардән горунар, кен кәзәр пәриләрдән.
Карапан, Кавә кими һакимләрдән кен дуар,
(Пис кәзләрдән, јамандан усталыгла горунар).
(*Нәғәрәт 2.* О јарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)

О нурлу, гүдрәтлидир, учадыр, гамәтлидир,

Кечә-күндүз сулары ахыр, төкүлүб кедир.

Онун сују өлчүдә дүнја нәһринә чатар,

Даим чаглайыб ахар, ирәлијә чан атар.

(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)

Она гурбан кәтирди уча јарадан һүрмүз,

Даитја саһилиндә, о Арјана Вечәдә,

Ичиндә Хома олан сүдлә биркә кәтирди,

Өз дилијлә јардыма һазыр олан Барсманла,

Заотра илә биркә кәтириб гурбан верди.

Дүшүнчәјлә, әмәллә; гурбанлыг сөзләр деди.

(Зәрдуштсә Анаһитдән белә диләк диләди:

"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,

Мәнә өлә бир уғур нәсиб елә, јетишдир

Ки, мән - Артаја инанан [инамчы] Зәрдушт

Пурушаспын оғлуну бөјүдүм уғурла, [кәлсин әрсәјә]

Өјрәнәрәк инама ујгун дүшүнмәји,

Өјрәнәрәк инама ујгун сөз сөјләмәји,

Өјрәнәрәк инама ујгун ишләр көрмәји".

Вә доғрудан да она бу чүр уғур бәхш етди

Анаһит Ардвисур, кәлиб һајына јетди -

Заотраны үрәкдән она бәхш өләјәнин,

Гурбан вериб хошлугла һәр диләк диләјәнин.

(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)

Уча Хар зирвәсиндә она гурбан кәтирди

Хошјанґһа Парадата -

Мин чәнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.

Ондан рича еләјиб, белә диләк диләди:

Еј хејирхаһ, гүдрәтли, Анаһит Ардвисур,

Мәнә өлә бир уғур нәсиб елә, јетир ки,

Өн бөјүк һаким олум, күчлү һөкмдар олум.

Бүтүн кишвәрләр үстә — өлкәләр үзәриндә,

Бүтүн дивләр үстүндә, адамлар үзәриндә,

Сеһирчиләрин үстә, пәриләр үзәриндә,
Карапан һакимләри, Кавәләр үзәриндә
Һаким олуб јох едим, силим дүнја үзүндән,
О Мазан дивләринин һәр үчдән икисини,
Друча вә Варнаја хидмәт кәстәрәнләри".

Она белә уғуру бәхш еләјиб јетирди
Заотра бәхшишини һәдијә еләјәнин,
Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр бир истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхәһ, мәрһәмәтли, Анаһит Ардвисур.
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

VII

(*Нәгәрат 2. Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...*)
Она гурбан кәтирди Хукарја зирвәсиндә
Мин чәнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.
Бу гурбаны сүрүсү бол олан Јим кәтирди.

Хош сималы Јим ондан белә диләк диләди:
"Еј хејирхәһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир уғур нәсиб елә, јетишдир,
Ән бөјүк һаким олум, күчлү һәкмдар олум.
Бүтүн кишвәрләр үстә — өлкәләр үзәриндә,
Бүтүн дивләр үстүндә, адамлар үзәриндә,
Сеһирчиләрин үстә, пәриләр үзәриндә,
Карапан һакимләри, Кавәләр үзәриндә
Һаким олуб горујум, һифз еләјим дивләрдән
Вар-дөвләти, әмлақы, бүтүн һәр еһтијаты
Мәһсулу, сүрүлөри - бүсбүтүн вәридаты,

Динчлији, раһатлығы, шәрәфи, шан-шөһрәти,
(Һаким олуб, горујум, һифз еләјим дивләрдән)".

Она белә уғуру бәхш өләјиб јетирди
Заотра бәхшишини һәдијә еләјәнин,
Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхәһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән..
Она гурбан кәтирди Баврај өлкәсиндән
Гүввәтли, әзәмәтли үчпәнчәли Әждаһа
Мин чәнкә, он мин гојун, бир дә жүз ат кәтирди.
Әждаһа Ардвисурдан белә диләк диләди:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир уғур нәсиб елә, јетир ки,
Јер үзүндә вар олан бүтүн једди өлкәни
Инсансыз гојум тамам, (јерлә јексан еләјим)".

(Хејирхаһ вә гүдрәтли) Анаһит Ардвисур
Она белә бир уғур, сәләһијәт вермәди.
(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән..
Она гурбан кәтирди о Варна өлкәсиндән,
Икидләр сүлаләси Третонлар евиндән,
Әсилдә-нәчабәтдә Атвјанын сојундан
Диләк диләмәк үчүн гурбан верди бир оғлан
Мин чәнкә, он мин гојун, бир дә жүз ат кәтирди.

Истәјини сөјләди, белә диләк диләди:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир уғур нәсиб елә, јетир ки, сән
Елә гүдрәт, күч јетир, елә гүввәт вер ки, мән
Үчајаглы, үчбашлы, алтыкөзлү, һејбәтли,
Артанын дүнјасына гәним олан, гүввәтли,
Әчаиб әждаһаја галиб кәлә билим мән,
Һәр ики арвадыны алым онун әлиндән.
Онун Санкхавак адлы, бир дә Арнавак адлы
О ики арвадыны кәтүрүб дә гачым мән.
Бачарыглыды онлар, ағушлары көзәлдир,
Евдардыр, чалышгандыр, һәр ишләри көзәлдир.

Она белә уғуру бәхш еләјиб јетирди,
Заотра бәхшишини һәдијјә еләјәнин,
Хош диләклә, нијјәтлә гурбан кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өҗә биләрсән...)

Она гурбан кәтирди, Пишин көлү өнүндә
Кәрсасип о гүдрәтли (һәм дә шәһрәт саһиби)
Мин чөнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.

Истәјини сөјләди, белә диләк диләди:

"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур
Мән елә бир уғур нәсиб елә, јетир ки, сән
Јағыларла дөјүшдә даһа күчлү олум мән.
Ворукашын далғалар јалајан саһилиндә,
Гызыл ајаглы (күчлү) Гандарвајла дөјүшдә.
Кениш, учсуз-бучагсыз, синәси габар-габар,
О көзәл торпаглара һаким Друча ки, вар
Онун хидмәтләрини әлләриндән алым мән,
Даһа күчлү, гүдрәтли вә јенилмәз олум мән".

Она да бу уғуру бәхш еләјиб јетирди
Заотра бәхшишини һәдијә өләјәнин,
Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин.
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өҗә биләрсән...)

Она гурбан кәтирди әсли Туранлы олан,
Учурум ғырағында бәдәмәлли Франграсјан.
Мин чөнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.

О да Ардвисурдан белә диләк диләди:

"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Манә өлә бир уғур нәсиб елә, јетир ки,
Ворукаш дәнизинин ортасында нур сачан,
Бу күнүн, кәләчәјин Ари јурдундан олан,
Зәрдуштә мәнсуб олан, Артаја сәдагәтли,
Чаһ-чәләллы Хварно өлкәси вар гијмәтли-
Гој она саһиб олум, ону өлә кечирим".
(Хејирхаһ вә гүдрәтли) Анаһит Ардвисур
Она белә бир уғур, сәләһијјәт вермәди.
(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1. Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...*)

Она гурбан кәтирди о, Ерзифја дагында
Мәрдликдә ад газанмыш чох гочаг Кавә Усан.
Мин чөнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.

Вә о да Анаһитдән белә диләк диләди:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир уғур нәсиб елә, јетир ки,
Ән бөјүк һаким олум, күчлү һөкмдар олум
Бүтүн кишвәрләр үстә, өлкәләр үзәриндә,

Бүтүн дивләр үстүндә, адамлар үзәриндә,
Сөһирчиләрин үстдә, пәриләр үзәриндә,
Карапан һакимләри, Кавәләр үзәриндә,
(һаким олум, һөкм едим дүнја өлкәләриндә,)"

Она да бу уғуру бәхш еләјиб јетирди
Заотра бәхшишини һәдијјә еләјәнин,
Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин,
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

(*Нәгәрат 1. Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...*)

Ари өлкәләринин баһадыры, икиди,
Дөвләтә дајаг олан Хосрава будур кәлди,
Дәрин, кениш көл олан Чечаста саһилиндә,
Она гурбан кәтирди, нијјәтләри дилиндә:
Мин чөнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.
О көзәл Анаһитдән белә диләк диләди:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир уғур нәсиб елә, јетир ки,
Ән бөјүк һаким олум, күчлү һөкмдар олум.
Бүтүн кишвәрләр үстә, өлкәләр үзәриндә.
Сөһирчиләрин үстдә, пәриләр үзәриндә,
Карапан һакимләри, Кавәләр үзәриндә.
Дөјүш арабасыјла чыдырлар дүзәләндә,
Мән газаным јарышы, мән олум даим ендә.
Әкәр күч көстәрәрсә дөјүшдә гары дүшмән,
Адлајыб кечә билим о газдыгы төләдән".

Она да бу уғуру бәхш еләјиб јетирди
Заотра бәхшишини һәдијјә еләјәнин,

Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нә гарәт 2. О јарашыг үчүн...*)

XIV

(*Нә гарәт 1. Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...*)
Она гурбан кәтирди күчлү Тус дәјүшчүсү -
Маһир, уста атчапан — вурушда ад чыхаран,
Кәтириб дә гурбаны ондан хаһиш етди ки,
Дәјүш арабасыны идарә етмәк үчүн,
Дүшмәни өнчә көрүб, јағыја јетмәк үчүн,
Бәдәнчә сағлам олуб, өн јерә чыхмаг үчүн,
Бир зәрбәлә дүшмәни торпаға јыхмаг үчүн
Она күч версин деди, гүввәт бәхш етсин деди.
Сонра да сөз сөјләјиб, белә диләк диләди:

"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир гүввәт нәсиб елә, јетир сән
Хшатросук адланан дағын дәрәсиндә мән
Артанын мәшһур едиб аләмә танытдығы
Весак оғулларына галиб кәлә билим мән.
Туран торпагларынын һәрби гүдрәтини дә
 Өлли дәфә - јүз зәрбә,
 Јүз дәфә дә мин зәрбә,
 Он мин дәфә јенидән,
 Јүз мин зәрбә ендириб,
Дармадағын едим мән".

Она белә уғуру бәхш еләјиб јетирди
Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нә гарәт 2. О јарашыг үчүн...*)

XV

(*Нә гарәт 1. Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...*)
Хшатросук адланан дағын дар дәрәсиндә,
Галаларын ичиндә ән мөһтәшәм, ән уча
Артанын мәшһур едиб аләмә танытдығы
Весак төрәмәләри она гурбан кәтирди,
Мин чәнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.

О кезэл Анаһитдән белә диләк диләди:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Бизә елә бир уғур нәсиб елә, јетир ки,
Күчлү Тус икидини дәјүшдә јенә биләк,
Әрәб торпагларынын һәрби гүдрәтини дә
Әлли дәфә жүз зәрбә,
Јүз дәфә дә мин зәрбә,
Он мин дәфә јенидән,
Јүз мин зәрбә ендириб,
Дармадағын едәк биз."

Хејирхаһ вә гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Бу уғуру бәхш едиб гисмәт етди онлара.
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

XVI

(*Нәгәрат 1. Сән мәним хәтримә әјә биләрсән...*
Третона адында габил бир дәјүшчүнүн
Арзу-истәји илә, дүнја көрмүш гајыгчы-
Паурва шаһин кими шығыјыб, тәләсәрәк,
Јорулуб динчәлмәдән бирнәфәсә кәләрәк

Үч күн, үч кечә кечиб, кәлиб өзүн јетирди,
(Диләк диләмәк үчүн) она гурбан кәтирди.

Елә кәлди керијә дәнә билмәди даһа,
Кечәнин лап сонунда, аз галанда сабаһа
Ардвисур күнәш кими доғуб ишыг сачанда,
Сәһәрин шәфәгләри јени бир күн ачанда.
О өзүнү јетириб нијјәтләрини деди:
Јалварыб илаһәјә белә диләк диләди:

"Еј хејирхаһ, мүгәддәс Анаһит Ардвисур,
Мәним көмәјимә кәл, мәнә јардым елә сән,
Һүрмүзүн јарадыбан гурдуғу јерә јетсәм,
Сағ-саламат јол кәлиб доғма евимә кетсәм.
Ичиндә Хома олан сүд бәхш едәрәм сәнә,
Вә д едирәм, дејирәм, гисмәт оларса мәнә,
Ранғананын суларында тәмизләнмиш, арынмыш,
Адәт үзрә һәр шејдән (саф вә тәмиз јаранмыш)
Минләрчә сајы олан гурбан кәтирәчәјәм".

Онда күчлү, гүдрәтли Анаһит Ардвисур
Көзәл гәдд-гамәтијлә (зијнәт верән һәјата)

Шәрәфли сојдан олан, ад-санлы бир гыз кими,
Она доғру јериди, ахды бир улдуз кими,
Ајағына кејмишди гызыл телли сәндәли.

Мөһкәм-мөһкәм јапышды, әлине чатды әли.
Ғајыгчы Паурваның баш тутду арзулары,
Бирчә анын ичиндә һәјат бир инадкары
Өз јеринә ғайтарды, өнчәки көркәминдә,
Сағламлығы, гүввәти, кәзәллији јериндә,
Кәлиб евиндә олду, чатды хош нијјәтләрә,
Һүрмүзүн јарадыбан, абад етдији јерә.

Она белә уғуру бәхш еләјиб јетирди,
Заотра бәхшишини һәдијјә еләјәнин,
Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нәғәрәт 2.* О јарашыг үчүн...)

XVII

(*Нәғәрәт 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
Нә заман ки, дивләрә пәрәстиш едәнләрин,
Дручаја ујарағ ардынча кедәнләрин,
Көрәндә чәркә илә кәлән ордуларыны,
Чамасп Ардвисура бәхшиш едиб варыны,
Мин чөнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.

Ондан диләк диләди, истәјини јетирди:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир уғур нәсиб ет, јетир ки, сән,
Бүтүн ари нәслинин биркә гәләбәсиндән
Һеч дә кери ғалмајан зәфәрчала билим мән".

Она белә уғуру бәхш еләјиб јетирди
Заотра бәхшишини һәдијјә өләјәнин,
Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нәғәрәт 2.* О јарашыг үчүн...)

XVIII

(*Нәғәрәт 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
Пурудахштајын оғлу Ашаваздајла биркә

Ашавазда, Трита-Сануҗа оғуллары
Улу танры саҗылан, нурлу һөкмдар олан,
Јеришдә мәшһур олан јорға атлар јијәси,
Апам Напатын орда, саһиб олдуғу јердә
Шәрәфли олсун дејә она гурбан вердиләр-
Мин чөнкә, он мин гојун, јүз дә ат кәтирдиләр.

Истәкләрини дејиб, бир диләк диләдиләр:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Бизә елә бир уғур нәсиб елә, јетир ки, сән
Гәләбәјлә гајыдаг кетдијимиз дејүшдән.
Гој бизә тәслим олсун Туран Данавалары,
Тәслим олсун Асанбан, Гара өвладлары
Тәслим олсун Асанбан, Вара өвладлары,
Рәшадәтли Дуракет мәғлуб олсун гој бизә,
Варлары, дәвләтләри гој кечсин әлиминизә,
Зәфәр чалыб онлара дејүшдә галиб кәләк.
(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн...)

XIX

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
Нотариләр нәслиндән Вистарав адлы бири,
Витангуһаити чајы саһилиндәки јери
Сечиб ораја кәлди, гурбанлар да кәтирди,

Доғру сөzlәри сечиб, диләјини јетирди:
"Еј Анаһит Ардвисур, дејирәм доғрусуну,
Башымын түкү саны көрүб див јолчусуну
Һамысыны мәһв едиб, силмишәм јер үзүндән.
Инди исә, еј һүрмүз, диләјә кәлмишәм мән.
Витангуһаитини нечә кечим, сөјлә сән
Гуру јолуну көстәр, јол кечим саһилләрдән!"
Онда күчлү, гүввәтли Анаһит Ардвисур
Көзәл гәдд-гамәтијлә зијнәт верән һәјата,
Шәрәфли сојдан олан, ад-санлы бир гыз кими,
Она доғру јериди, ахды бир улдуз кими,
Бахајдын, ајағында гызыл телли сәндәл вар,
Бәрбәзәкли сәндәлләр парылдајырды пар-пар.
О, чағлајан сулардан дајандырды бирини,
Ахмаға мәчбур етди суларын дикәрини.

Витангуһаитинин јол ачды үзәриндән,
Гуру саһә јаратды, чајын сулу јериндән,
Она белә уғуру бәхш еләјиб јетирди

Заотра бәхшишини һәдијә еләјәнин,
Хош диләклә, нијәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхәһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

XX

(*Нәгәрат 1. Сән мәним хәтримә ејә биләрсән...*)
Аловларла јанмајан о Ранґһа адасында
Јошта гурбан кәтирди Фрјанлар одасында
Мин чәнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди,
О кезәл Анаһитдән белә диләк диләди:
"Еј хејирхәһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир уғур нәсиб елә, јетир ки,
Мурдар, көз гамашдыран Аһтјаны рам едим мән.
Чаваб верим дедији мәкрли сорғуларә,
Нә бағлама сөјләсә, изаһ верим онларә".
Она белә уғуру бәхш еләјиб јетирди,
Заотра бәхшишини һәдијә еләјәнин,
Хош диләклә, нијәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхәһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

XXI

(*Нәгәрат 1. Сән мәним хәтримә ејә биләрсән...*)
Хејирхәһ, ничат верән һүрмүз белә сөјләди,
Чар чәкәрәк аләмә, бу сајаг сөзләр деди:
"Еј Анаһит Ардвисур, ен ашағы көјләрдән,
Јанымыза кәл бизим, будур истәјим сәндән,
Артанын јаратдығы бу јерләрә гәдәм бас,
Улдузлардан јерә ен, мәсләһәтә гулаг ас.
Гој сәнә тәриф десин чәсарәтли һакимләр,
Һөкмдар оғуллары бир-бир сәни өјсүнләр.

Гој маһир атлы әрләр, сүрәтлә ат чапанлар,
Атлары чапмаг үчүн даим һазыр оланлар
Шөһрәтә чатмаг үчүн сәндән көмәк умсунлар.
Сәндән рича етсинләр, сәнә садиг олсунлар.
Јетсин дејә кәһинләр мүгәддәс диләкләрә,
[...] Сәнә дуа едирләр - јетсинләр биликләрә,
Һүрмүздән дә әрмаған—зәфәрләр истәсинләр,
Ону тәриф еләјән хош дуалар етсинләр.

Сөнә дуалар десин гејрәтли, әркән гызлар...
Икид әр тапмаг үчүн сәни өјсүнләр онлар.
Раһат доғуш диләсин һамилә кәнч гадынлар...
Сәндән диләк диләјир көр нә гәдәр инсанлар.
Инсанлара бунлары тәк сән верә биләрсән,
Бу јахшылыглар кәләр тәк сәнин әлләриндән,
Еј хејирхаһ, гүдрәтли Анаһит Ардвисур,
Үмид вер инсанлара, зинәт вер бу һәјата!"
Еј Зәрдүшт, будур кәлир, бах Анаһит көјләрдән
Улдузлардан ајрылыб олур јерләрә енә.
Кәлиб белә сөјләди, истәкләрини деди:

"Һәгигәтдә Артаја инамыны доғрулдан,
Еј Спитамид, сәнсән һимајәчи доғрудан.
Ратава адландырыб сәни һүрмүз,
Һами сајыб чисмани аләмә дүнјамызда.
Мәнисә һами билиб әзәл күндән һүрмүз
Һәјатда мөвчуд олан бүтүн јаранмышлара,
Артаја садиг олуб инам бәсләјәнләрә.
Мәним еһтишамымла, һөкүм алтда чоһалыб
Бүтүн ирибујнузлу, бир дә хырда һејванлар,
Мәним һимајәм илә нәсил вериб адамлар,
Һүрмүзүн јаратдығы, Артадан доғуланлар,
Не'мәт сајдыгларымыз - бүтүн керчәк оланлар
Һәр шејдән һифз едәрәк горујурам онлары,
Нечә ки, горујурлар пәјәдә гојунлары".

Онда Зәрдүшт сөз ачыб сорушду Анаһитдән,
Вилмәк истәдијинә чаваб истәди ондан.
Сорду ки, "Еј хејирхаһ Анаһит Ардвисур,
Һансы гурбанла сәни өјүм, тә'риф едим мән,
Нечә шөһрәтләндирим, нечә бәһс едим сәндән,
Еј һүрмүз, нә едим, нә сөјләјим ки, сәнә
Күнәшин бу үзү јох, о үзүндән јол ачсан,
(Бүтүн јарамазлыглар сәндән кәнара гачсын),
Иланлар вә Артналар, бир дә горхунч Вавжаклар,
Бүтүн Варнававишләр, бир дә һәммин Варнавлар
Сәндән кәнар олсунлар, јахына кәлмәсинләр,
Сөнә кичик зәрәр дә јетирә билмәсинләр?"

Анаһит Ардвисур белә чаваб сөјләди:
"Доғрудан, өј Спитамид, еј Артаја инанан,
Гурбанларла әзиз тут бу чүр мәни һәр заман.
Бу чүр гурбанлар вериб демәлисән өјкүләр,

Сәһәрләр күн доғандан ахшам батана гәдәр.
Бу мәним Заотрамдыр — сән садиг олмалысан.
Мүгәддәс дејимләри диләк едән каһинләр,
Мүгәддәс төвсијәләр хаһиш едән каһинләр,
Мүдрик өлчи — мүгәддәс сөзләрә вагиф олан-
Гој һамысы, һамысы өјүб зөвг алсын ондан.

Анчаг зөвг ала билмәз Заотрамдан һеч заман
Гыздырмалы, ағрылы, даим хәстә оланлар,
Гарын әти дешилмиш, гарны јыртыг гадынлар,
Гатлары бир јол дилә кәтирмәјән ичмачы,
Елдән ајры сахланан чаны чүзамлы хәстә-
Заотрадан һеч заман зөвг ала билмәз онлар.

Гәбул едә билмәрәм Заотраны һеч заман
Чыртданлардан, корлардан, һәм гулағы карлардан,
Үрәккөчмәлиләрдән, бир дә ағлы кәмләрдән,
Елдән чыхары олан дәлиләрдән-сөјләрдән;
Һеч вахт гәбул етмәрәм көксү вә бели донгар,
Әјридиш чыртданлардан. Гој кәнар олсун онлар,
Заотра бәхшишини һеч вахт кәтирмәсинләр.

Бир дә Зәрдүшт сорушду Анаһит Ардвисурдан:
"Еј Анаһит Ардвисур, сөјлә мәнә
Дивсөвәрләрлә биркә Друча хидмәтчиләри
Заотраны кәтирсәләр, күнәш батандан сонра,
Онда сөјлә, нә олар, нә олар Заотраја?

Она белә сөјләди Анаһит Ардвисур:
"Доғрудан, еј Спитаид, еј Артаја инанмыш,
Үзүнү готур өртмүш, дәһшәтлә јараланмыш,
Дәһшәтлиләр, мурдарлар - алты јүз дә мин оланлар,
Арханча кизли кәлиб хәлвәтчә долананлар,
Заотраја тохунуб она әл јетириләр...
О мурдарлар дивләрә даим хидмәт едирләр".

Мән өјмәк истәјирәм һамыја әзиз олан,
Хукарја зирвәсини - о зирвәләр гызылдан,
Боју нечә минләрчә киши бојуна чатан,
Зирвәләрдән төкүлүб шәләлә кими ахан,
Боју бүтүн дүнјанын суларындан чоһ олан
О Анаһит - зирвәдән ахыб кәлән дағ сели,
Вар күчүлә чағлајыб, сүзүб кедир ирәли.
(*Нәгәрат* 2. О јарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
 Әлиндә Барсман олан, һүрмүзә инананлар
 Ону дөврәләдиләр, җығышдылар башына,
 Ора Хвовлар кәлиб она гурбан кәтирди,
 Нотариләр дә кәлиб она гурбан кәтирди.
 Хвовлар кәлән заман вар-дөвләт кәтирдиләр,
 Нотариләр кәләркән хам атлар кәтирдиләр.
 Она көрә Хвовлар аз вахта, аз мүддәтә,
 Варидат газандылар, җетишдиләр гүдрәтә,
 Тезгиклә Нотариләр истәкләринә чатды,
 Онлар үчүн кәрәкән һәр не мәти җаратды-
 Бу өлкәләрдә олан бүтүн чылгын атлары
 Әлә кечирди Виштасп, һамсыны илхыларын.

Онлара бу угуру бәхш өләјиб җетирди
 Заотра бәхшишини һәдијә өләјәнин,
 Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин
 һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
 Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
 (*Нәгәрат 2.* О җарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
 Онун бу җер үзүндә көрфәзи минләрчәдир,
 Ахар сулу голлары сајсыздыр — минләрчәдир,
 һәр бир көрфәз бојунча јол башланыб кедилсә,
 һәр голун саһилијлә мәсафә гәт едилсә -
 Аты сүрүб көндәрсә бир сүвари — атчапан,
 Дөрд он күнә җетишәр, етәр бу гәдәр заман.
 һәр көрфәзә төкүлән чајын һәр голу үстә
 Јүз пәнчәрәси олан раһат бир ев тикилиб,
 Мин сүтуну вар онун, көркәми көзәлди чох,
 Он мин дајағы вар ки, тајы-бәрабәри јох.
 һәр евә гонаг кәлсә, хош әтирә бәләнәр,
 Јупјумшаг јатагларда узаныб јата биләр.
 Еј Зәрдүшт, о хејирхаһ Анаһит Ардвисур
 Боју нечә минләрчә киши бојуна чатан,
 Зирвәләрдән төкүлүб шәләлә кими јаған,
 Боју бүтүн дүнјанын суларындан чох олан,
 Анаһит — о зирвәдән ахыб кәлән дағ сели,
 Вар күчүлә чағлајыр, сүзүр кедир ирәли.
 (*Нәгәрат 2.* О җарашыг үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә әјә биләрсән...)

Артаја садиг олан, инам бәсләјән Зәрдүшт

О Арјан Вечедә, Даитја саһилләриндә

Ичиндә Хома олан сүд бәхшиши кәтирди,

(Сәдагәтлә, үмидлә) Барсман гурбаны верди.

Фикирләри, сөзүлә, һәм ишијлә бәрабәр,

Заотрајла бирликдә, дилиндә хош дејимләр,

Көмәјә һәр бир заман, һәр вахт һазырам деди.

Һәм дә ондан үмидлә, белә диләк диләди:

"Еј хејирхаһ, гүдрәтли, Анаһит Ардвисур,

Мәнә елә бир уғур нәсиб елә, јетир , мән

Аурватаспын оғлу, икид Кавә Виштаспы

Јеткинләшдирим даим, арасы кәсилмәдән

 Инанараг дүшүнмәк,

 Инанараг данышмағ,

 Инанараг иш көрмәк

 Өјрәдә билим она".

Она белә уғуру бәхш еләјиб јетирди

Заотра бәхшишини һәдијјә еләјәнин,

Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин

Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән

Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.

(*Нәгәрат 2.* О јарашығ үчүн...)

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә әјә биләрсән...)

Фразданава көлүнүн јанында Кавә Виштасп -

О мүдрикләр мүдрики она гурбан кәтирди

Мин чөнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.

Көзәл Анаһитдән белә диләк диләди:

"Еј хејирхаһ, гүдрәтли, Анаһит Ардвисур,

Мәнә елә бир уғур нәсиб елә, вер ки, мән

О јавә, шәр нијјәтли, Тантрјавант дејилән,

Һәм дә (азғын) дивләрә хидмәт көстәрән Пешан,

Друча гуллуг едән, хидмәт көстәрән Арчатасп

Мәнимлә дөјүшәркән галиб кәлим онлара,

Онларын вар-дөвләти кечсин мәним әлимә.

Она да бу уғуру бәхш еләјиб јетирди

Заотра бәхшишини һәдијјә еләјәнин,

Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин

Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ, мәрһәмәтли Ардвисур Анаһит.
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

XXVI

(*Нәгәрат 1. Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...*)
Даитја суларынын гаршысында дајаныб
Чәсур атлы Заривара она гурбан кәтирди.
Мин чәнкә, он мин гојун, бир дә јүз ат кәтирди.
Көзәл Анаһитдән белә диләк диләди:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли Ардвисур Анаһит,
Мәнә елә бир угур нәсиб елә, вер ки, мән
Гәләбәјлә гајыдым дүшмәнлә дөјүшпәрдән,
Чәһәннәм мин дәһшәтли сәккиз мағарасында
Дивләрә хидмәт едән узундырнаг, ејбәчәр
Һумајак үзәриндә дөјүшдә галиб кәлим.

Дружун хидмәтчиси Арчанта үзәриндә -
Онларын мал-мүлкүнү әлә кечирмәк үчүн
Дөјүшләрә киришиб гәләбә чала билим.

Она да бу угуру бәхш еләјиб јетирди
Заотра бәхшишини һәдијә еләјәнин,
Хош диләклә, нијјәтлә гурбанлар кәтирәнин
Һәр чүр истәкләрини, диләкләрини верән
Хејирхаһ, мәрһәмәтли Анаһит Ардвисур.
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

XXVII

(*Нәгәрат 1. Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...*)
Арчатаспын гардашы Бандараманыш кәлиб
Өзүнү Ворукаш саһилинә јетирди.
Он мин гојун, мин чәнкә, бир дә јүз ат кәтирди.
Онларын һамысыны орада гурбан верди,

Сонра да Анаһитдән белә диләк диләди:
"Еј хејирхаһ, гүдрәтли, Анаһит Ардвисур,
Мәнә елә бир угур нәсиб елә, вер ки, мән
Гәләбәјлә гајыдым јолландығым дөјүшдән.
Гәләбә чала билим икид Кавә Виштаспа,
Галиб кәлим атчапан икид Заривараја.
Ари торпагларынын һәрби гүдрәтини дә

Әлли дәфә жүз зәрбә,
Жүз дәфә дә мин зәрбә,
Он мин дәфә јенидән,
Жүз мин зәрбә ендириб
Дармадагын едим мән".

Анаһит Ардвисур бу диләји динләди,
Она белә уғуру гисмәт едиб, вермәди.
(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн...)

XXVIII

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
Дөрд ајғыры јаратды һүрмүз дүнјада:
Күләк, јағыш, булуд, бир дә ки долу.
Еј Спитамид Зәрдүшт, дөрд ајғыр ки, вар,
Бил јағышы, гары онлар јағдырар.
Сулары чошдуар, артырар онлар,
Көјләрдән һәм долу јағдырар онлар
Ардвисурун да, бил, орда пајы вар,
Бу пај доггуз жүзлә мин дамла олар.

Мән өјмәк истәјирәм һамыја әзиз олан,
Хукарја зирвәсини - о зирвәләр гызылдан,
Боју жүз әр икидин биркә бојуна чатан,
Зирвәләрдән төкүлүб, шәләлә кими ахан,
Боју бүтүн дүнјанын суларындан чох олан,
Анаһит — зирвәләрдән ахыб кәлән дағ сели,
Вар күчүлә чаглајыр, ахыб кедир ирәли.
(*Нәгәрат 2.* О јарашыг үчүн..)

XXIX

(*Нәгәрат 1.* Сән мәним хәтримә өјә биләрсән...)
Гызылы өрпәјини синәси үстә тутуб,
Анаһит Ардвисур сәссизчә, сакит дуруб.
О, каһин Заотранын сәсинә һәсрәт галыб,
Дарыхыб, дөзә билмир, ону бир фикир алыб:
"Мәни ким тә"риф едиб, көрәсән, ким өјәчәк?
Ичиндә Хома олан, Заотар төмизләјән.

Сүдлә ким јад өләјиб, ону мәнә верәчәк?
Бәс кимин нијјәтини, диләјини верим мән?
Мәнә садиг олараг, сөзүм ешидәнләрдән

намысы гој шад олсун, онлара севинч кэлсин,
Һәјаты көзәл олсун, һәмишә фәрәһләнсин"
(*Нәгәрат 1. О јарашыг үчүн...*)

xxx

(*Нәгәрат 1. Сән мәним хәтримә ејә биләрсән...*)
Һәр кәсин хәјалында Анаһит Ардвисур
Көзәл гыз бичиминдә, зинәт верән һәјата.
О шухдур, гамәтлидир бој бухунлу гыз кими,
Телли-тоггалы көзәл - парлагдыр улдуз кими,
Шәрәфли-шанлы сојдан, көзәл ата-анадан,
Дүнјаја кәлән көзәл-көјчәкдир һәр сонадан.
Гатламалы, тахталы, гызыл сапла тикилмиш
Әјниндәки бүрүнчәк, көрүн нөчә көзәлмиш,
Кәнч бир гыз көркәминдә дүшүнүр һәр кәс ону,
Гәбул едир көзәлләр көзәли олдуғуну.
Дөрдкүнч, гызыл сырғалар бәрг вуруб көз охшајыр
Нәчиб, хејирхаһ олан Анаһит Ардвисур!
Бојунбағы тахылыб онун көзәл бојнуна,
Мөһкәмчә бағлајыб ки, белиндәки бағлары,
Чаналычы дөшләри чәлб етсин адамлары.

Анаһит Ардвисур чәмбәр асыб алнына
Чох јарашыр о көјчәк, о көзәл чәмбәр она-
Гызыл сапла тикилмиш, јүзләрчә гаш-дашы вар,
Дөјүш арабасы тәк сәккиз чүр һиссәси вар,
Көзәл шүлөк доланмыш һалга вар арасында,
Усталыгла дүзәлмиш үзүк дә ортасында.

О көзәл Анаһитин кејдији күркүн хәзи,
Көрәни валөһ едир, кор едир бахан көзү,
Бу күркә ишләдилиб үч јүз гундуз дәриси,
Гызыл, күмүш вурулуб, парлајыр һәр һиссәси.
Еј хејирхаһ, гүввәтли Анаһит Ардвисур,
Индисә диләјими, истәјими дејим мән,
Сәнин сөвимлин олан көр нә истәјир сәндән,
Әти ири доғрајыб хәрәји бол биширән,
Атлары фынхырдыгча арабасы шүтүјән,
Гамчылары сәсләнән, адамлары чох јејән,
Анбарларында чохлу јемәкләр кизләдилән,
Һәр кәсин анбарында јахшы јашамағ үчүн
Әтирли јемәкләрдән сахламағ һаггы олан
Көниш, учсуз-бучагсыз өлкәләр истәјирәм.

Инди де, еј хејирхаһ Анаһит Ардвисур,
Көндөр мөнә сән ики күчлү икид, баһадур,
Бири икиајағлы, о бири дөрдајағлы.
Бир еләси олсун ки, кедән заман дәјүшә
Елә ити жүрүсүн, күчлү көтсин һәмишә,
Арабаны дартарағ уғурла кедә билсин.
Елә дөрдајағлы ки, һәр кәси етә билсин.
Кениш сырајла кәлиб гошун чәкәндә јағы,
Мәчбур олуб гајытсын, кери дөнсүн сол-сағы,
Мәчбур олсун дөнмәјә дүшмәнин сағы-солу.

Мәним сәнә етдијим дуаларын наминә,
Бу дүнјанын ешгинә ејкүләрим наминә
Еј Анаһит Ардвисур, ен ашағы көјләрдән,
Бизләрә јардым үчүн јетиш јанымыза сән.
Һүрмүзүн јаратдығы јер үзүнә гәдәм бас,
Улдузлардан јерә ен, бу диләјә гулаг ас.
Гурбанлыг јағмур верән, јағышлары бәхш едән
Гәдәм бас бәрәкәтли, кениш торпағлара сән.
Һәмишә хејирхаһсан, даим уғур верирсән,
Заотра бәхшишини һәдијјә едәнләрә,
Хош нијјәтлә, диләклә гурбан кәтирәнләрә.
Онлара истәдији уғуру верирсән ки,
Дәјүшчүләр евинә галиб дәнә билсинләр-
Зәфәр чалан икидләр, баһадырлар дөнсүнләр
Икид Каве Виштаспын дәјүшчүләри кими...
(*Нәгәрат 2. О јарашыг үчүн...*)

10 ФӘСИЛ

(МИҺР - ЈАШТ)

Кениш отлағы олан Митраны биз һәр заман,
Хома ширәли сүдлә јад еләјирик һәр ан.
Бол отлағлы Митраја сонсуздур һөрмәтимиз,
Она сајғы көстәриб, рәғбәт бәсләјирик биз:
О һәгигәт чарчысы — бәләғәтли, хош сәсли,
Мингулаглытәк ајыг, шух бәдән, хош нәфәсли,
Он мин көзлү тәк сајыг, учабојлу, гамәтли,
Јуху нәдир билмәјән ачыг көзлү Митраја.

Һәкимләр, һәкмдарлар дуа едән Митраја,
Ганичән дүшмәнләрин сых ордусуну јенән,
Бир-биријлә дәјүшән ордулары ајыран,
Өлкә һәкмдарлары она дуа едирләр.

Дүшмәнини узагда тез көрә билмәк үчүн,
Рагибләри керижә отурда билмәк үчүн.
О гара дүшмәнләри бир зәрблә јыхмаг үчүн-
Нифрәтәлајигләрин сонун чыхмаг үчүн
Атларынын тәркиндә отуран дөјүшчүләр
она дуа ғылырлар.

О, сәма сакинләри ичиндә кери галмаз,
Ондан өнчүлү олмаз — јүрәк атлы тапылмаз.
Хара зирвәләринә күнәшдән өнчә галхар,
Алтун јүксәкликләрә илк олараг о чыхар,
Орада сејр еләјәр әзәмәтлә һәр јаны,
Көрүнән һәр тәрәфи — ари торпагларыны,
О јерләр ки, орада рәшадәтли башчылар,
Чохлу гошунлар дүзүб, дөјүшә һазыр сахлар.
О јерләр ки, орада учадыр сыра дағлар,
Мал-гараја әләфи, чохлу сују, оту вар.
О јерләр ки, орада хејли дәриндир кәлләр,
Кениш, һамар сујундан үзүб кечир кәмиләр.

Ора доғру чан атыр сују чағлајан чајлар...
Ишката вә Парута, Моура вә Хорајва,
Гавада вә Хваризама даим о сәмтә ахар...

Кимсә јалана ујуб она јалан дејәрсә,
Ја аилә башчысы, ја да ичма башчысы,
Истәр ири вилајәт, ја да өлкә башчысы -
О вахт Митра күкрәјәр, һирсләниб әсәр, чошар,
Һәмин еви, ичманы, һәмин өлкәни јыхар.
Митраја јалан дејән һеч ајаг ача билмәз,
Атланса, ат јеримәз, чалышса, гача билмәз...
Охуса дүшмәнләри нә гәдәр бәд дуалар,
Она атылан низә үзү керижә учар.

Әкәр чәлд атыларса, низә дәјсә һәдәфә,
Һәдәфи зәдәләмәз вурса дүшмән һәр дәфә.
Охуса да Митранын дүшмәни јад дуалар,
Күләкләр о низәни сыхыб јана апарар.
Митра онун голунун күчүнү ондан алар,
Чәлд јеришини алар онун ајагларындан,
Дујгунлугуну алар дујан гулагларындан.

Митра она хош кәлән иш көрән евә кирәр,
Она евлад бәхш едәр, чохлу сүрүләр верәр.

Ону тәһгир еләжән, алчалдан еви јыхар,
Парам-парча еләжәр, тамам сонуна чыхар.

Көниш отлаглы Митраја сонсуздур һөрмәтимиз,
Она сәјғи көстәриб, рәғбәт бәсләјирик биз.
О — һәгигәт чарчысы, бәләғәтли, хош сәсли,
Мингулаглытәк ајыг, шух бәдән,хош нәфәсли,
Он мин көзлүтәк сәјыг, учабојлу, гамәтли,
Јуху нәдир билмәјән ачыг көзлү Митраја,
Һакимләр, һөкмдарлар дуа едән Митраја

Күчлү гошун топлајан о минкүчлү Митраја,
Һөкмдарлыг еләжән, һәр шөји билән Митраја.
О, дурар дөјүш кедән савашын ортасында,
Дөјүшү гызышдырар ордулар арасында.
Дөјүшләрин сәфини, дүзәнини гырар о,
Дөјүшә чыхмышлары дағыдар о, вурар о,

Дөјүш едән дијарлар гајнашар, ачиз галар,
Ғана сусамышларын гошунлары сарсылар.
Онларын үзәриндә һаким олуб, һөкм едәр,
Јалан данышанлара бәла, өлүм јетирәр.
Башсыз галар мејданда Митраны алдаданлар.
Јалан сөјләјәнләрин башы јөрә атылар.
Виран галар, дағылар бомбоз, тутгун каһалар,
Евләр бомбош бошалар, тамам сакинсиз галар.
О јердә ки, јашајыб, сығынмышды бир заман
Митраја јалан дејиб, Друча инананлар,
Артаја садигләри өлдүрәнләр, гыранлар.
Отлаглардан гејб олмуш, оғурламышлар әкүзү,

Ахтарсан көрәрсән ки, онлара кедир изи.
Оғурлуг өкүзләри архасына бағлајыб,
Дөјүш арабасыјла чәкиб апарыр онлар.
Дартылдыгча өкүзләр јаш ахыдар көзүндән,
Јаш дамлалары дүшәр өкүзләрин үзүндән.
Кен отлаглар јијәси Митра гәзәбләнәндә
Барышмаз көркәминдән гәзәб, һирс әләнәндә,

Гартал ләләкләријлә бәзәдилмиш охлары,
Һәдәфә дөјә билмир дүз атылмыш охлары.
Кен отлаглар јијәси Митра һирсләнән заман,
Учлары итиләнмиш, даһа да ити олар
Онларын узун голлу низәләри јан кедир,
Һәдәфә дөјә билмир, атаны мә"јус едир.

Кен отлаглар јіјәси Митра гәзәбләнәндә,
Барышмаз көркәминдән ачыг, һирс әләнәндә,
Онларын әлләријлә гәјрылан бычаглары,
Адамларын башына санчылан бычаглары

Һәдәфә дөјә билмир.

Кен отлаглар јіјәси Митра гәзәбләнәндә,
Барышмаз көркәминдән ачыг, һирс әләнәндә
Дүшмәнин усталыгла јағдырдыгы топпузлар,
Адамларын башына чахдырдыгы топпузлар

Һәдәфә дөјә билмир.

Митра гары дүшмәнә, говараг диван тутур,
Ганун танрысы олан Рашнулары горхудур.
Ме"мин Орош говур онлары һәр тәрәфдән-
Сәма сакинләринин олдугу сәмтә говур,
Кен отлаглар јіјәси Митра гәзәбләнәндә,
Барышмаз көркәминдән ачыг, һирс әләнәндә,
Онлар өн чәркәләри өлүмә туш едирләр,
Сонра отлаг јіјәси Митраја сөјләјирләр:
"Еј Митра, еј бу кениш отлагларын саһиби,
Бу јағылар зүлм едир көр бизләрә нә кими.
Атларымызы говуб, оғурлајыб кедирләр,
Гүввәтли елимизи тамам күчсүз едирләр.
Бизим бычагдан ити әлимиз күчдән дүшүр,
Һечә енир күчүмүз, бу ағры бизи дешир.

Онда кен отлагларын јіјәси Митра чошур,
Јерлә јексан еләјир - дүшмәнләрлә вурушур.

Әлли дәфә јүз зәрбә,

Јүз дәфә дә мин зәрбә.

Мин дәфә он мин зәрбә,

Он мин дәфә јенидән

Јүз мин зәрбә ендириб

Вурушур о барышмаз, гәзәбли олан заман,

Кен отлаглар јіјәси Митра дујулур јаман.

Кен отлаглы Митраја сонсуздур һөрмәтимиз,
Она сајғы көстәриб рәғбәт бәсләјирик биз,
О - һәгигәт чарчысы, бәлағәтли, хош сәсли,
Мингулаглытәк ајыг, шух бәдән, хош нәфәсли,
Он мин көзлүтәк сајыг, учабојлу, гамәтли,
Јуху нәдир билмәјән, ојаг олан Митраја.
Ирәлидә о көзәл, улу һүрмүз јарадан,
Ити дишли, гәзәбли, ирәлијә чан атан,
Һирсләнәндә һәр шөји бир зәрбәјлә јох едән,

Дәмир пәнчәләријлә јыхыб дағыдан, сөкән,
Дәмир дырнағы олан, дәмиргүјруг, сәрт чәнә,
Алаағыз, бәрк гачан, көз вермәјән дүшмәнә,
Чөлдонузу чилдиндә Вертрагна тәк кезән
Митраја сажымыз вар, сонсуздур һөрмәтимиз.
Өләкөчмәз рәгибә әлләрини чатдыран,
Мәрданә бир сәртгликлә ону мәһв едиб гыран,
Чөлдонузуна бәнзәр — зәрбә вурмагла галмыр,
Бир зәрбә ендирмәклә үрәји сакит олмур.
Һәјат гүввәси верән онурғасыны гырыр,
Сындырмаса әл чәкмир, сонра керијә дурур.

Митраја јалан демиш адамлары вурмаса,
Сүмүкләрини гырыб, түкләрини јолмаса,
Әл чәкмәз ондан әсла көксүнә чөкмәјинчә,
Башыны парчалајыб, бејнини төкмәјинчә.
О, күн батандан сонра јол кедир, аддымлајыр,
Бу кениш торпаглары ири аддымла сажыр.
Бу кениш, бу габарыг, уч-бучагсыз јерләри
Бахар, көрсүн бирләшир һарда ки, јөр көјләрә,
Јерлә көј арасында һәр нә варса сејр едәр,
Истәсә, ики гүтбә бирдән төмас еләјәр...

Әлиндә јүз јумруғу, јүз ити диши олан
Топпуз вар ки, шығыса тапылмаз дири галан.
Һүчүм етсә, дөјүшдә дүшмәни әзиб төкәр,
Сары, метал топпуздан јағылар зүлүм чәкәр.
Гызылыдыр металы, о топпуз сапсарыдыр,
Чох гүдрәтли јарагдыр гијмәти бир ајрыдыр.
Сағ тәрәфиндә онун садиг Срашдур кедир,
Солунда уча, күчлү, гамәтли Рашну кедир.
Фравашај - мө`мин руһу - о да онунла олар.
Онунла биркә кедир бүтүн биткиләр, сулар.

Дөрд өлмәз ајғыр чәкир онун арабасыны,
Сәма јемләри илә јемләјир һамысыны.
Ағ рәнкли бу атларын габаг ајагларына
Гызылдан нал вурулуб, бахан мат галар она.
Дал ајаглар һамысы күмүш илә налланыб.
Атларын дөрдү санки бир мәгсәдә јолланыб.
Атларын дөрдүнү дә бир гајда баглајыблар,
Бојундуруг алтында бәрабәр сахлајыблар.
Бојундуругун үстә енинә миллари вар,
Зәриф, метал гармагла чәкилиб багланыблар...

АРД - JAШT

Сән еј көзәл хошбәхтлик, сән еј уча хошбәхтлик!
 Сән нурлусан, парлагсан, даим ишыг верәнсэн!
 Өзүнә чәлб етдијин икидләрә, әрләрә
 Хварно не*мәтләри бәхш едиб кәндәрәнсэн!
 О не*мәтли, гүдрәтли, о уча хошбәхтлијин
 Гарыңлыгылы истәклә дахил олдуғу евләр

Гој илтифатла долсун

* һәр заман абад олсун!

Өзүнә чәлб етдијин әрләр шаһлыға чатар,
 Чохлу јемәк-ичмәји, чохлу евләри олар,
 Өтирли јатағлары ачыларағ дөшәнән,
 Еһтијаты бол олан, тапылар нә истәсэн.
 Бах белә сәадәтә чатдырарсан онлары,
 О кәсләри ки, өнчә өзүнә чәлб едирсэн,
 Сән еј көзәл хошбәхтлик! Сәадәт верән сәнсэн!

Нәгәрәт

Бәхтијардыр, сән кими өзүнә чәлб етмисән,
 һамы ағ күнләр көрүб, сәадәт көрүб сәндән.
 Мәни дә чәк јанына, мәни дә чәк өзүнә,
 Бол бәхшишли, гүдрәтли, сән еј уча хошбәхтлик!
 Сән кимләри севмисән, чәлб етмисән кимләри —
 Евләри чох абаддыр, сәјсыздыр сүрүләри
 О евләрдә һәмишә боллуг вар, бәрәкәт вар,
 Сәнин чәлб етдикләрин һәмишә зәнкин олар.
 Јеринә јетәр онлар нә диләк диләсәләр,
 Еј хошбәхтлик, сәнинлә нурлу сәадәт кәләр.

Нәгәрәт

Сән еј көзәл хошбәхтлик, наз-не*мәтли хошбәхтлик
 Өзүнә чәлб етдијин адамларчүн һәр шеј вар, —
 Көзәл јатағы олан евә саһибди онлар.
 Сәлигәли, јумшагдыр өтирли јастығлары,
 Гызыл сују чәкилмиш, ајағына тахтларын...

Нәгәрәт

Онларын арвадлары хош бир һәјәт газанмыш,
 Јастығларла бәзәнмиш јатағлара узанмыш.

Бәзәнибләр, тахыблар биләрзикләр, сырғалар,
Гызыл бојунбағылар бәрг вурур, јаныр пар-пар.
Дејирләр, ев јијәси кәлиб евдә оlanda,
Биз бојнуна сармашыб ондан зевгләр аланда,
Сән еј көзәл хошбәхтлик, о заман биләчәјик
Сәнә аид әрләрин арвадларыјыг демәк.

Нәгәрат

Онларын гызларынын бели сых боғмалыдыр,
Ајаглары хал-халлы, бәдәни бахмалыдыр.
Әфсунлајыр баханы упузун бармаглары.
Көзәлдир гамәтләри, шух көрүнүр бојлары —
Беләдир, сән өзүнә чәлб етдијин адамлар,
Сән еј көзәл хошбәхтлик, онларын һәр шеји вар...

Нәгәрат

Онларын көһлән аты чох чылғындыр гачанда,
Ох кими сүзүб кедир дәһмәрләјиб чапанда.
Дөјүш арабасыны дартыб кедир чапараг,
Хам көндән һазырланмыш чиловлары дартараг.
Онлар фајтону чәкир, верәрәк вар күчүнү,
Севиндирирләр һәр ан ат чапан сүрүчүнү —
Узун дөстәкли, ити низәјлә јағы вуран,
Дүшмәнин күрәјиндән санчыб ону ашыран.
Бә зән дә синәсинә ох кими низә санчан,
Сөрт учушлу каманла дүшмәнә атәш ачан —
Икидләр чәкиб кедир о дөјүш фајтонуну
Наз-не`мәтли хошбәхтлик, онлара вердин буну.
Сән өзүнә чәлб едиб, сән јетирдин онлары,
Өзүнә бағламысан бу хошбәхт адамлары.

Нәгәрат

Онларын дөвәләри чох горхунчдур, күчлүдүр,
Еһтирасла долудур, чох ити һүркүчлүдүр.
Бир-биријлә вурушур, сычрајыб шаһә галхыр,
Чылғын һәрәкәт едир, бә зән езүндән чыхыр.
Сән чәлб етдикләриндир о дөвә јијәләри,
Сән еј көзәл хошбәхтлик,
Наз-не`мәтли хошбәхтлик!

Нәгәрат

Вар-дөвләт дашыҗараг узаг-узаг өлкәдән,
Карванчылар онларын кисәсини долдурур.
Гызыл-күмүш жүкләҗиб җетириләр онлара,
Җарашыглы палтарлар кәтириләр онлара,
О кәсләрә ки, өзүн онлары чәлб етмисән.
О кәсләрә ки, өзүн һәм дә хошбәхт етмисән.
Сән еҗ көзәл хошбәхтлик!
Наз-не`мәтли хошбәхтлик!

ГӘДИМ ЈӘҺУДИ
ӘДӘБИЈАТЫ

Чевирәни:

Елман АҒАОВЛУ

"ВАРЛЫГ КИТАБЫ"НДАН

(6–8-чи фәсилләр)

(ДАШГЫН)

6-чы ФӘСИЛ

Бу һадисә о вахт баш вермишди ки, адамлар артмага вә онларын гызлары олмага башламышды. Аллаһ огуллары инсан гызларынын көзәллијини көрмүш, һәрәси бирини сечиб өзүнә арвад еләмишди.

Илаһи деди:

— Мәним руһум бу адамларда әбәди галмајачаг, чүнки онлар чисмдирләр. Гој онларын өмрү јүз ијирми ил олсун.

О вахтлар јер үзүндә азмаңлар да вар иди. Ахы Аллаһын огуллары инсан гызларыныы јатағына кирәндән сонра онларын ушаглары олду, һәммин бу ушаглар та әзәлдән гүввәтли, адсанлы адамлар иди.

Бир вахт јер үзүндә инсан шәринин нә гәдәр чох олдуғуну, бүтүн инсан фикирләринин јалңыз күндәлик шәрдән ибарәт олдуғуну көрәндә Илаһи јер үзүндә инсаны јаратмағына һејифсиләнди, гәлбиндә гәмләнди вә деди:

— Јаратдығым адамлары јер үзүндән силәчәјәм, һамысыны силәчәјәм, адамдан тутмуш һејвана гәдәр, јердә сүрүнән һәшәратдан тутмуш көјдә учан гушлара гәдәр һамысыны силәчәјәм, чүнки онлары јаратмағыма тәәссүф еләјирәм.

Нух исә Илаһинин мәрһәмәтини газанды. Нухун нәсил шәчәрәси будур: Нух өз нәслиндә мө"мин, гүсурсуз,

Аллаһы јада салан адам иди, онун үч оғлу олмушду: Сим, һам, Јафәт. Анчаг јер үзү Аллаһын көзүндә позгунлуғ вә әјриликлә долу көрүнүрдү. Һә, һәр чүр чисм јер үзүндә өз јолундан сапдығы үчүн јер үзүнүн позгунлашдығыны көрән Аллаһ Нуһа деди:

— Мәним үчүн һәр чүр чисмин сону кәлмишдир, чүнки онларын учбатындан јер үзү әјриликлә долуб. Мән дә онлары торпаг-

- ла бирликдә јох едәчәјәм. Өзүнә мөһкәм ағачдан бир кәми
 15 гајыр, онда бөлмәләр јарат, она ичәридән вә бајырдан гатран сүрт. Бах, белә бир кәми дүзәлт: узуну үч јүз дирсәк, ени әлли дирсәк, һүндүрлүјү отуз дирсәк. Ону тағлы дүзәлт, јухарысында бир дирсәк узунлуғунда јарыг сахла. Кәминин гапысы јандан ол- сун, кәмидә үч мәртәбә дүзәлт: алт, орта, үст. Мән исә јер үзүнү суја, дашгына мә"руз гојачағам ки, көјләрин алтындакы һәр чүр чисм, һәјат нәфәси олан нә варса, һамысыны мәһв еләјим, јер үзүндә нә варса, һамысы өләчәк. Анчаг сәнинлә мән иттифаг бағлајачам, сән исә кәмијә минәчәксән, сәнинлә бәрабәр сәнин оғулларың, арвадын, оғулларының арвадлары минәчәкләр. Сән кәмијә һәр нөв чанлыдан, һәр чүр чисмдән көтүрәчәксән ки, он- лар сәнинлә биркә
 20 саламат галсынлар вә гој онлар киши вә гадын чинсиндән олсун. Сән өзүнә һәр нөв гушдан, һәр нөв һејвандан, јердә сүрүнән һәр нөв һәшәратдан бир чүт көтүрәчәксән ки, онлар сәнинлә биркә саламат галсынлар. Јејилән һәр чүр гидадан көтүрәчәксән өзүн- лә вә јанына јығачагсан ки, өзүн дә јејәсән, онлара да верәсән.
 22 Вә Нух һамысыны еләди; Аллаһ она нечә бујурмушдуса, о да о чүр еләди.

7-чи ФӘСИЛ

Илаһи она деди:

- Сән вә күлфәтин — јығышын кәмијә, чүнки бу нәсилдә мән сәни өз гаршымда мә"мин көрдүм. Тәмиз һејванларын һәр нө- вүндән једди баш еркәјини вә једди баш дишисини көтүр, натә- мизләрин исә һәрәсиндән ики баш еркәк вә ики баш дишисини көтүр. Еләчә дә көјдә учан гушларын тәмизләринин һәрәсиндән једди баш, натәмизләрин һәрәсиндән ики баш еркәк вә диши көтүр ки, бүтүн јер үзү үчүн дамазлыг сахлаја биләсән, чүнки дүз једди күндән сонра мән јер үзүнә гырх кечә јағыш төкәчәјәм вә јаратдығым нә варса, һамысыны јер үзүндән силәчәјәм.
 5 Илаһи нә тапшырмышдыса, Нух һамысыны еләди. Јер үзүнә дашгын сулары јағанда Нухун алты јүз јашы варды. Дашгын су- ларындан чаныны гуртармаг үчүн Нух оғулларыјла, арвадыјла вә оғулларының арвадларыјла кәмијә минди. Вә чүт-чүт тәмиз һеј- ванлар вә натәмизләр, гушлар вә јердә сүрүнән киши вә гадын чинсиндән һәр чүр
 10 мәхлуг, Аллаһын бујурдуғу кими Нухун јанына, кәмијә минди. Једди күн једди кечә кечдикдән сонра јер үзүнә дашгын сулары јағды.

Нухун өмрүнүн алты јүзүнчү илиндә икинчи ајын он једдинчи күнүндә бөјүк дәнизин бүтүн гујуларының ағзы вә көјләрин бәнд- ләри ачылды вә гырх күн, гырх кечә јерә лејсан јағды. Елә

һәмин күн Нух, Сим, һәм вә Јафәт—Нухун оғуллары вә оғулларының үч арвады кәмијә миндиләр. Онлар вә һәр чүр нөвдән олан вәһшиләр, һәр нөвдән олан һејванлар, јердә сүрүнән һәр нөвдән олан һәшәрәт, һәр нөвдән олан гушлар вә һәр чүр учан вә ганадлы мәхлуг-

15 лар — һәрәсиндән бир чүт, еркәк вә диши, һәјәт нәфәси олан һәр чүр чисм Нухла бирликдә кәмијә минди—аллаһ нечә бујурмушдуса. Илаһи бајырдан онларын кәмисинин ағзыны өртдү. Вә јер үзүндә гырх күн дашгын олду, су артараг, кәмини јердән хејли јүксәкләрә галдырды. Су кетдикчә даһа да артырды вә јер үзүндә елә артыб галхды ки, кәми

20 суда үзмәјә башлады. Јер үзүндә су елә галхды ки, бүтүн көјләр алтындакы дағларын һамысы су алтында галды. О, дағларын үзәриндә он беш дирсәк галхараг, онларын үстүнү өртдү. Јер үзүндә кәзишән чанлыларын һамысы гырылды — гушлар да, мал-гара да, вәһши һејванлар да, јердә сүрүнән бүтүн һәшәрәт да, бүтүн адамлар да. Гуруда нәфәси олан нә вардыса, һамысы өлдү. Бүтүн чанлылары о беләчә силди јер үзүндән. Адамдан тутмуш һејвана гәдәр, сүрүнән һәшәрәтә гәдәр, көјдә учан гушлара гәдәр нә вардыса, һамысы јер үзүндән силинди вә јалныз Нух вә онунла биркә

24 кәмидә оланлар галдылар. Јер үзүндә сујун һәдди иүз әлли күн јүксәлди.

8-чи ФӘСИЛ

Анчаг Аллаһ Нуху, онунла бирликдә кәмидә олан бүтүн вәһшиләри вә һејванлары, бүтүн һәшәрәтә јада салды, јер үзүнә күләк көндәрди вә су ашағы енмәјә башлады. Дәрја гујуларының ағзы, көјләрин бәнди бағланды вә көјләрдән јаған лејсан дајанды. Сулар чәкилмәјә, гурудан кери гајытмаға үз гојду, иүз әлли күн өтөндән сонра сулар чәкилиб кетди. Једдинчи ајда, ајын он једдинчи күнүндә кәми Арарат дағында дајанды. Суларса

5 даим чәкилирди вә онунчу аја гәдәр белә давам еләди. Онунчу ајда ајын биринчи күнүндә дағларын зирвәләри керүнмәјә башлады. Гырх күн кечдикдән сонра Нух кәминин пәнчәрәсини ачды, бу пәнчәрәни о өзү дүзәлтмишди, гарғаны ачыб бурахды, гарға учуб кетди, анчаг јенә гајытды, чүнки јер үзү һәлә гурумашды.

10 О, көјәрчини дә бурахды ки, јер үзүндә сујун чәкилиб-чәкилмәдijини өјрәнсин. Көјәрчин дә гонмаға бир јер тапмајыб онун јанына кәмијә гајытды. О даһа једди күн көзләјиб көјәрчини јенә кәмидән бурахды. Көјәрчин бир дә ахшам чагы гајытды ора, — онун димдијиндә јашыл зейтун будагы варды. Нух билди ки, сулар торпагдан чәкилиб. Даһа једди күн көзләјиб, јенә көјәрчини бурахды, анчаг көјәрчин бир даһа онун јанына гајытмады. Белә-

- ла бирликдә јох едәчәјәм. Өзүнә мөһкәм ағачдан бир кәми
- ¹⁵ гајыр, онда бөлмәләр јарат, она ичәридән вә бајырдан гатран сүрт. Бах, белә бир кәми дүзәлт: узуну үч јүз дирсәк, ени әлли дирсәк, һүндүрлүјү отуз дирсәк. Ону тағлы дүзәлт, јухарысында бир дирсәк узунлуғунда јарыг сахла. Кәминин гапысы јандан олсун, кәмидә үч мәртәбә дүзәлт: алт, орта, үст. Мән исә јер үзүнү суја, дашгына мә"руз гојачағам ки, көјләрин алтындакы һәр чүр чисм, һәјат нәфәси олан нә варса, һамысыны мәһв еләјим, јер үзүндә нә варса, һамысы өләчәк. Анчаг сәнинлә мән иттифаг бағлајачам, сән исә кәмијә минәчәксән, сәнинлә бәрабәр сәнин оғулларың, арвадын, оғулларының арвадлары минәчәкләр. Сән кәмијә һәр нөв чанлыдан, һәр чүр чисмдән көтүрәчәксән ки, онлар сәнинлә биркә
- ²⁰ саламат галсынлар вә гој онлар киши вә гадын чинсиндән олсун. Сән өзүнә һәр нөв гушдан, һәр нөв һејвандан, јердә сүрүнән һәр нөв һәшәратдан бир чүт көтүрәчәксән ки, онлар сәнинлә биркә саламат галсынлар. Јејилән һәр чүр гидадан көтүрәчәксән өзүнлә вә јанына јығачагсан ки, әзүн дә јејәсән, онлара да верәсән.
- ²² Вә Нуһ һамысыны еләди; Аллаһ она нечә бујурмушдуса, о да о чүр еләди.

7-чи ФӘСИЛ

Илаһи она деди:

- Сән вә күлфәтин — јығышын кәмијә, чүнки бу нәсилдә мән сәни әз гаршымда мә"мин кәрдүм. Тәмиз һејванларын һәр нөвүндән једди баш еркәјини вә једди баш дишисини көтүр, натәмизләрин исә һәрәсиндән ики баш еркәк вә ики баш дишисини көтүр. Еләчә дә көјдә учан гушларын тәмизләринин һәрәсиндән једди баш, натәмизләрин һәрәсиндән ики баш еркәк вә диши көтүр ки, бүтүн јер үзү үчүн дамазлыг сахлаја биләсән, чүнки дүз једди күндән сонра мән јер үзүнә гырх кечә јағыш төкәчәјәм вә јаратдығым нә варса, һамысыны јер үзүндән силәчәјәм.
- ⁵ Илаһи нә тапшырмышдыса, Нуһ һамысыны еләди. Јер үзүнә дашгын сулары јағанда Нуһун алты јүз јашы варды. Дашгын суларындан чаныны гуртармаг үчүн Нуһ оғулларыјла, арвадыјла вә оғулларының арвадларыјла кәмијә минди. Вә чүт-чүт тәмиз һејванлар вә натәмизләр, гушлар вә јердә сүрүнән киши вә гадын чинсиндән һәр чүр
- ¹⁰ мәхлуг, Аллаһын бујурдуғу кими Нуһун јанына, кәмијә минди. Једди күн једди кечә кечдикдән сонра јер үзүнә дашгын сулары јағды.

Нуһун өмрүнүн алты јүзүнчү илиндә икинчи ајын он једдинчи күнүндә бөјүк денизин бүтүн гујуларының ағзы вә көјләрин бәндләри ачылды вә гырх күн, гырх кечә јерә лејсан јағды. Елә

һәмин күн Нух, Сим, Һам вә Јафәт—Нухун оғуллары вә оғулларының үч арвады кәмијә миндиләр. Онлар вә һәр чүр нөвдән олан вәһшиләр, һәр нөвдән олан һејванлар, јердә сүрүнән һәр нөвдән олан һәшәрәт, һәр нөвдән олан гушлар вә һәр чүр учан вә ганадлы мәхлуг-

15 лар — һәрәсиндән бир чүт, еркәк вә диши, һәјәт нәфәси олан һәр чүр чисм Нухла бирликдә кәмијә минди—аллаһ нечә бујурмуш-дуса. Илаһи бајырдан онларын кәмисинин ағзыны өртдү. Вә јер үзүндә гырх күн дашгын олду, су артараг, кәмини јердән хејли јүксәкләрә галдырды. Су кетдикчә даһа да артырды вә јер үзүндә елә артыб галхды ки, кәми

20 суда үзмәјә башлады. Јер үзүндә су елә галхды ки, бүтүн көјләр алтындакы дағларын һамысы су алтында галды. О, дағларын үзәриндә он беш дирсәк галхараг, онларын үстүнү өртдү. Јер үзүндә кәзишән чанлыларын һамысы гырылды — гушлар да, мал-гара да, вәһши һејванлар да, јердә сүрүнән бүтүн һәшәрәт да, бүтүн адамлар да. Гуруда нәфәси олан нә вардыса, һамысы өлдү. Бүтүн чанлылары о беләчә силди јер үзүндән. Адамдан тутмуш һејвана гәдәр, сүрүнән һәшәрәтә гәдәр, көјдә учан гушларә гәдәр нә вардыса, һамысы јер үзүндән силинди вә јалныз Нух вә онунла биркә

24 кәмидә оланлар галдылар. Јер үзүндә сујун һәдди јүз әлли күн јүксәлди.

8-чи ФӘСИЛ

Анчаг Аллаһ Нуху, онунла бирликдә кәмидә олан бүтүн вәһшиләри вә һејванлары, бүтүн һәшәрәтә јада салды, јер үзүнә күләк көндәрди вә су ашағы енмәјә башлады. Дәрја гујуларының ағзы, көјләрин бәнди бағланды вә көјләрдән јаған лөјсан дајанды. Сулар чәкилмәјә, гурудан кери гајытмаға үз гөјдү, јүз әлли күн өтөндән сонра сулар чәкилиб кетди. Једдинчи ајда, ајын он једдинчи күнүндә кәми Арарат дағында дајанды. Суларса

5 даим чәкилирди вә онунчу аја гәдәр белә давам еләди. Онунчу ајда ајын биринчи күнүндә дағларын зирвәләри көрүнмәјә башлады. Гырх күн кечдикдән сонра Нух кәминин пәнчәрәсини ачды, бу пәнчәрәни о өзү дүзәлтмишди, гарғаны ачыб бурахды, гарға учуб кетди, анчаг јенә гајытды, чүнки јер үзү һәлә гурумамышды.

10 О, көјәрчини дә бурахды ки, јер үзүндә сујун чәкилиб-чәкилмәдijини өјрәнсин. Көјәрчин дә гонмаға бир јер тапмајыб онун јанына кәмијә гајытды. О даһа једди күн көзләјиб көјәрчини јенә кәмидән бурахды. Көјәрчин бир дә ахшам чағы гајытды ора, — онун димдијиндә јашыл зейтун будағы варды. Нух билди ки, сулар торпагдан чәкилиб. Даһа једди күн көзләјиб, јенә көјәрчини бурахды, анчаг көјәрчин бир даһа онун јанына гајытмады. Белә-

ликлә, Нуһун өмрүнүн алты жүз биринчи илиндә биринчи ајын биринчи күнүндә су јер үзүндөн чәкилди.

Вә Нуһ кәминин гапағыны ачыб көрдү: јер үзү гурујуб. Икинчи ајда ајын 27-чи күнүндә торпаг тамам гуруду.

15 Онда исә Аллах Нуһа белә сөзләр деди:

— Чых кәмидән — сән вә сәнин арвадын, сәнин оғулларын, оғулларынын арвадлары, сәнинлә олан бүтүн вәһшиләри вә һәр чүр гуш вә һејван чанлары, јердә сүрүнән һәшәраты өзүнлә бәрабәр чыхарт, гој јер үзүндә гајнашсынлар, гој төрәјиб артсынлар.

Нуһ да чыхды, онун арвады да, онун оғуллары да, онун оғулларынын арвадлары да онунла бирликдә. Бүтүн вәһшиләр, бүтүн һејванлар, бүтүн гушлар, јердә сүрүнән бүтүн һәшәрат кәмидән чыхды, һамысы

20 өз нөвү үзрә. Нуһ исә Илаһи үчүн гурбанкаһ тикди. һәр нөв тәмиз һејвандан вә бүтүн тәмиз гушлардан бир аз көтүрдү вә гурбанкаһда гурбан јандырма ајини кечиртди. Илаһи хош иј дујуб өз-өзүнә деди:

— Мән инсана көрә јер үзүнү даһа лә"нәтләндирмәјәчәм, чүнки инсанын нијјәти кәнчилијиндән башлајараг

22 пис олур. Јаратдығым бүтүн чанлылары бир даһа мөһв етмәјәчәјәм. Јер үзү галдыгча әкин вә бичин дә олачаг, сојуг вә исти дә, јай вә гыш да, күндүз вә кечә дә.

ИОНАНЫН КИТАВЫ

1-чи ФӘСИЛ

Аммитајын оғлу Ионаја Илаһидән белә сөзләр ешитмәк гисмәт олмушду:

— Јығыш кет Ниневијаја, о бөјүк шәһәрә, орада хәбәр јай ки, онларын јава ад-санлары мәнә чатмышдыр.

Анчаг Иона Илаһинин әлиндән Таршишә гачмаға һазырлашмышды, Јафоја енмиш, Таршишә кедән кәми тапыб минмиш, јол һаггыны әдәмишди ки, онунла үзүб Илаһинин әлиндән Таршишә кетсин.

5 Онда Илаһи дәнизә бөјүк күләк бурахмыш вә дәниздә бөјүк туфан гопмушду, кәминин парчалан-

масы горхусу варды. Дәнизчиләр горхуја дүшмүшдүләр, һәрә өз аллаһыны чағырмаға вә кәмидә әлиһә кечән шәјләри дәнизә тулламаға башламышды ки, кәми јүнкүлләшсин. Иона исә кәминин ичинә ениб узанмыш вә дәрин јухуја кетмишди. Бу вахт дәнизчиләрин рәиси она јахынлашыб деди:

— Нәдир белә јатыб јухуја батмысан? Галх, өз Аллаһыны чағыр, бирдән Аллах бизи бурдан гуртарар, биз дә өлмәрик.

Һамы бир-биринә дејирди:

— Кәлин пүшк атаг, бу бәдбәхтлик кимин учбатындан кәлиб бизә.

Онлар пүшк атдылар, пүшк Ионанын үстүнә дүшдү. Онда дәннизчиләр она дедиләр:

— Бизә де көрәк, бу бәдбәхтлик бизә кимин учбатындан кәлди, сәнин ишинин ады нәдир, һарадан кәлирсән, һансы өлкәдәнсән, һансы халгдансан.

Иона онлара деди:

— Мән јәһудијәм, Илаһидән горхурам, дәнизи вә гуруну јаратмыш көјләр Аллаһындан.

¹⁰ Онда дәннизчиләр һәдсиз горхдулар вә она дедиләр:

— Сән нијә белә еләдин? (Ахы онлар онун Илаһидән гачдыгыны билмишдиләр, чүнки буну онлара Иона демишди).

Онлар Ионаја дедиләр:

— Биз сәнә нејләјәк ки, дәниз биздән чәкилсин? (Ахы дәниз сусмаг билмәдән гәјнајырды.)

О да онлара деди:

— Мәни көтүрүб атын дәнизә, дәниз чәкиләчәк сиздән. Ахы мән билирәм ки, сизи белә бөјүк бир туфан мәнә көрә тутуб.

Онда дәннизчиләр вар күчләријлә авар чәкиб кәмини саһилә чыхармаға чалышдылар, анчаг бу онлара мүјәссәр олмурду, чүнки дәниз чошараг онларын үзәринә кәлирди. Онда онлар Илаһини чағырыб дедиләр:

— Илаһи, бу адамын учбатындан өлмәји бизә рәва көрмә вә күнаһсыз адамын ганыны бизим үстүмүзә төкмә! Ахы сән Илаһи-сән, истәдијини еләјирсән.

¹⁵ Онлар Ионаны көтүрүб атдылар дәнизә вә дәнизин гәјнамағы

¹⁶ дајанды. Онлар Илаһидән һәдсиз дәрәчәдә горхмаға башладылар, Илаһијә гурбанлар кәтириб, вә"дләр вердиләр.

2-чи ФӘСИЛ

Илаһи елә еләди ки, Ионаны јекә бир балыг удду. Иона үч күн, үч кечә бу балығын гарнында галды. Иона балығын гарнын-да Илаһијә, өз Аллаһына дуа охујуб деди:

— Аллаһдан бәдбәхтлик истәдим,
Илаһи дә ешитди мәни,
Мән чәһәннәмдин дибиндән чығырдым,
Сән дә ешитдин мәним сәсими.
Сән мөни дәниз кирдабына атдын,
Дәнизин үрәјинә тулладын,
Ахынлар бүрүдү мәни,
Далғалар башымдан ашды.
Дүшүнүб дөдим ки, мән:

"Ахыр ки, көзүн әнүндән көтүрүлдүм!
 Бир дө мә'бәдини көрмөк
 Гисмәтим олармы?
 Гәлбимин дәринлижинәдәк
 Дәрјанын сујуна гәрг олмушам бах,
 Дәниз отуна дөнмүшәм, бир бах! —
 Башлы бәдәнли батмышам!
 Дағларын дибинә енмишәм,
 Өмүрлүк торпаға кемүлмүшәм,
 Еләјсә, Илаһи, бары инди
 Сөндүр мәним һајатымы!"
 Һә, еј Илаһи, јадыма дүшдү,
 Мән өз руһумдан ајрыларкән
 Дуаларым чатыб сәнә
 Сәнин мүгәддәс мә'бәдиндә.
 Чәфәнк бошбоғазлығы әзиз тутанлар
 Сәнин мәрһәмәтинә лајиг олармы?
 Мәни хилас етмәјә әвәз олараг,
 Гәбул ет сонсуз мәдһләримини!
 Илаһијә нә вә'д еләмишәмсә,
 Инди јеринә јетирәрәм.

- ¹⁰ Илаһи елә еләди ки, балыг Ионаны саһилә туллады.

3-чү ФӘСИЛ

Илаһинин сәсини икинчи дәфә ешитмәк Ионаја гисмәт олду:

— Јыгыш кет Ниневијаја, о бөјүк шәһәрә, бундан әввәл сәнә дедикләримини чатдыр ораја!

Бу дәфә Иона һазырлашыб Илаһинин она бујурдуғу кими, Ниневијаја кетди. Ниневија исә Аллаһын бөјүк шәһәри иди, ајагла үч күнлүк мәнзилдә јерләширди. Иона күн әрзиндә мүмкүн олдуғу гәдәр шәһәрдә кәзәрәк чар чәкиб дејирди:

— Гырх күндән сонра Ниневија дағылачаг.

- ⁵ Ниневија адамлары Аллаһа инандылар, пәһриз е'лан етдиләр, ә'јанлардан тутмуш јохсуллара гәдәр һамысы чыр-чындыр кејинди. Бу хәбәр Ниневија чарына чатды, о да тахтдан енди, өз кејимини әјниндән чыхартды, чындыр палтар кејиб күл үстүндә отурду. Бујурду ки, Ниневијада чарын вә ә'јанларынын белә бир әмри е'лан олунсун: "Нә адамлар, нә мал-гара -ирибујнузлу олсун, истәр хырдабаш һејванлар-јем гәбул етмәсинләр, отлаға кетмәсинләр, су ичмәсинләр. Адамлар вә мал-гара чындыра бүрүнсүнләр, вар күчләрилә Аллаһа јалварсынлар, гој һәр кәс өз пис јолундан вә өз әлијлә төрәтдији шәрдән гајытсын. Ким билир,

бәлкә бирдән Аллаһ фикриндән дашынды, өз чылгын гәзәбини мәрһәмәтлә дәјишди вә биз сағ галдыг."

Аллаһ да онлара ишләринә керә бахды, өз пис јолларындан гайытдыгларыны көрүб онлара дедији бәланы көндәрмәјә гыјмады, онлары бу бәлаја салмады.

4-чү ФӘСИЛ

Иона бундан бәрк-бәрк инчиди вә ачыгланды. О, Илаһијә үз тутуб деди:

— Ах, Илаһи, һәлә әз өлкәмиздә оларкән мән дә буну демир-димми? Габаглар елә буна керә дә Таршишә гачмаг истәјирдим. Ахы мән билирәм ки, сән хејрхаһ вә зәриф, мөһкәм сәбр јијәси вә чох мәрһәмәтли Аллаһсан, мәрһәмәт вә күзәшт канысан. Инди исә, Илаһи, ал мәндән мәним руһуму, чүнки мәним үчүн өлмәк јашамагдан јахшыдыр.

Анчаг Илаһи Ионаја деди:

— Сән чохму инчимисән?

Онда Иона шәһәрдән чыхды, шәһәрин доғусунда дајанды, орада өзүнә чардаг дүзәлдиб онун көлкәсиндә отурду, шәһәрин башына нә көләчәјини көзләмәјә башлады. Илаһи исә елә еләди ки, бир балгабаг битиб Ионадан јүксәјә галхды ки, башы үзәриндәки көлкә онун ачығыны сојутсун. Иона бу балгабагы көрүб чох-чох севинди. Анчаг Аллаһ елә еләди ки, ертәси күн бир гурд балгабагын тағыны кәсди вә о солухду. Күн доғанда исә Илаһи јандырычы доғу күләји көндәрди вә күнәш Ионанын башына елә шахыјырды ки, о јорулуб әлдән дүшдү вә әзүнә елүм истәди. О деди:

— Өлмәјим јашамағымдан јахшы оларды.

Онда Аллаһ Ионаја деди:

— Бу балгабага керә чохму инчимисән?

— Лап өлүмчүл инчимишәм, — деди Иона.

Онда Илаһи деди:

— Зәһмәтини чәкмәдијин, әкиб-бечәрмәдијин, бир кечәнин ичиндә доғулуб о бири кечә боғулан балгабага сәнин һејфин кәлир. Бәс мәним Ниневијаја, јүз ијирми миндән чох әһалиси олан, адамлары доғруну әјридән сечә билмәјән вә бу гәдәр мал-гарасы олан о бојда шәһәрә һејфим кәл-мәсинми?

РУФУН КИТАБЫ

1-чи ФӘСИЛ

Һакимләрин идарә етдикләри заманларда јер үзүндә ачлыг јайылды. Иуданын Вифләјем шәһәриндән бириси Моав чөллә-

риндә јашамаға кетди — өзү, арвады вә ики оғлу. Онун ады Елимелех иди, арвадынын ады Нооми, оғулларынын ады Махлон вә Килјон иди, һамысы Иуда Вифлејеминдән олан ефратиләрди. Онлар Моав чөлләринә кәлиб орада јашамаға башладылар.

Бир күн Елимелех өлдү вә Нооми ики оғлујла галды. Оғланлар Моав ғызларындан өзләринә арвад алдылар, биринин ады Орпа, о бирининки Руф. Орада даһа он ил јашадылар. Анчаг онлар икиси дә — Махлон вә Килјон — өлдү вә Нооми тәк галды — ики оғлундан вә әриндән сонра. Онда о вә кәлинләри јығышыб Моав дүзләрини тәрк етдиләр, чүнки Моав дүзләринә хәбәр кәлиб чатды ки, Илаһинин өз елине рәһми кәлиб, она мәһсул вериб.

Нооми габаглар јашадығы вилајәтдән чыхды, кәлинләри дә онунла, јол алдылар үзү кері Ијегудин кәндләринә доғру. О һәр ики кәлининә деди:

— Гајыдыб кедин өз аналарынызын евинә. Гој илаһи сизә гаршы рәһмли олсун, сиз мәрһумлара вә мәнә гаршы шәфғәтли олдуғунуз кими. Гој О сизин мұкафатынызы версин ки, һәр бириниз өз әринизин евиндә сығыначаг тапасыныз.

¹⁰ О, кәлинләри өлдү, онлар һөнкүрүб ағладылар. Онлар дедиләр:

— Јох, биз сәнинлә кедәчәјик, сәнин елинин ичинә.

Нооми исә деди:

— Гајыдын, мәним ғызларым. Мәнимлә кетмәк сизин нәјинизә кәрәк? Мәним бәтнимдә јенә оғланлар әмәлә кәлиб сизә әр олачаглармы? Гајыдын кедин, ахы мән гочајам, даһа әрә кедән дејиләм. Јох, әкәр мән сизә десәм ки, һәлә үмидими итирмәмишәм, һәлә бир киши тапыб она әрә кедәчәм вә оғулар доғачам, доғруданмы онлар бөјүјүнчә сиз гуруја-гуруја галачагсыныз, доғруданмы өртүк далында әрсиз галыб өзүнүзү үзәчәксиниз? Јох, кәрәк дејил, ғызларым. Онсуз да сизә ачыјырам, чүнки Илаһинин сағ әли үстүмдәдир.

Кәлинләр јенә дә һөнкүрүб ағладылар. Орпа гајнанасыны өпүб кетди, Руф исә ондан ајрылмады.

¹⁵ Нооми деди:

— Бах, сәнин рәфигән өз елинин ичинә вә өз аллаһынызын дәркаһына гајытды. Сән дә гајыт.

Руф деди:

— Демә ки, атым сәни,
Кәлмәјим далынча!
Сән кетдикчә мән дә ардынча кәләчәм,
Сән һарда кечәләсән, орада кечәләјәчәм,
Елин — елимдир, аллаһларын — аллаһларым!
Һарда сән өлсән, орада өләсијәм,
Сәнинлә дәфн олунасыјам!

Гој Илаһи өз ирадәсилә вәрсин һөкмүнү —
Ондан да артыг!
Јалһыз өлүм аҗырар бизи!

Онда Нооми анлады ки, онунла кедәчәјини кәсдириб, даһа данышмады. Онлар јола дүшүб Иуда Вифлејеминә кәлиб чатдылар. Вифлејемә дахил олдулар вә бүтүн шәһәр онлары көрүб тәлатүмә кәлди. Гадынлар ара вермәдән сорушурдулар:

— Будурму Нооми? Будурму дадлы гадын?

Нооми деди:

— Мәнә Нооми — дадлы — демәјин,
Адымы Мара — ачы — чағырын:
Нәдәнсә Илаһи бәрк инчитди мәни.
Бурадан чыханда бол не мәтлијдим,
Илаһи кери гајтарды — әлим, овчум бош.
Сизсә мәнә Нооми дејирсиниз,
Елә бир вахтда ки, Илаһи мәнә гаршыдыр,
Мәтанәтли гара күн көндәрмиш мәнә!

Беләчә Нооми гајытды евә — онунла Моавдан кәлән кәлини моавлы гыз Руфла бирлиқдә. Онлар Вифлејемә арпа бичини башлананда кәлдиләр.

2-чи ФӘСИЛ

Нооминин әр тәрәфдән бир гоһуму варды, Елимехләр нәслиндән, ләјагәтли адам иди. Боаз иди онун ады. Моавлы Руф Ноомијә деди:

— Изин вер, тарлаја кедим. Мәнә гаршы хејрхәһ олан бирисинин далынча кедиб сүнбүл јығачам.

Нооми деди:

— Кет, гызым.

О, тарлаја кетди, бичинчиләрин далынча дүшүб сүнбүл—башаг јығмаға башлады. Иш елә кәтирди ки, о, Боазын чәркәсинә дүшдү. Вифлејемдән кәлән Боаз бичинчиләрә деди:

— Илаһи сизә јар олсун!

Онлар дедиләр:

— Илаһи сәндән разы олсун!

Бурада Боаз бичинчиләрә көз гојан оғландан сорушду:

— Бу чаван арвад кимдир?

Оғлан деди:

— О, моавлыдыр, Нооми илә Моав дүзләриндән кәлиб. О гадын деди: "Изн верирсәнми башаг јығым? Бәлкә бичинчиләрин ардынча кедә-кедә дәрзләр арасындан бир аз топлаја билдим."

һаггыны вериб гуртарсын сәни, җох еләмәзсә онда мән, нә гәдәр ки, Илаһи сағдыр, сәни азад еләрәм! Җат сәһәрә гәдәр.

Руф исә җатды онун аҗаг тәрәфиндә сәһәрә гәдәр вә сүһ чағы, һәлә көз көзү көрмәҗәндә оҗаныб галхды. Боаз она деди:

— Гоҗ бураҗа гадын кәлдиҗини билән олмасын.

15 О бир дә деди:

— Ал өз өртүнү, сахла.

Руф өзү тәрәфдән өртүҗүн учундан тутду, Боаз алты өлчү арпа өлчүб өртүҗә бүкдү, онун чиҗинә галдырды, сонра исә шәһәрә дөндү. Руф да гаҗ аңасынын җанына гаҗытды, о исә кәлининә деди:

— Гызым, сән кимсән?

Руф һәмин адамын онун үчүн нә өләдиҗини данышды. Бир дә деди:

— О, мәним үчүн бу алты өлчү арпаны төкүб деди: "Җаңнанан җанына әлибош гаҗытма!"

Нооми деди:

— Отур евдә, гызым, нә гәдәр ки, бу ишин нечә гуртарачагыны билмирсән, о исә өлә бу күн иши гуртармаҗынча, динчәлмәҗәк.

4-чү ФӘСИЛ

Боаз шәһәр гапыларына тәрәф галхыб отурду орада. Көрдү ки, һаггында данышдыгы гоһуму орадан кечир. Боаз ону адыҗла чағырыб деди:

— Ешидирсән, бир бураҗа дән, отур мәнимлә.

О адам она тәрәф дөндү, онунла җанашы отурду. Сонра Боаз шәһәр ағсагалларындан он нәфәр чағырыб онлара деди:

— Мәнимлә отурун.

Онлар отурдулар. О, гоһумуна деди:

— Моав дузләриндән гаҗытмыш Нооми, габаглар бизим гардашымыза мәхсус олан торпаг сәһәсини сатыр. Мәнсә бурада оланларын һамысынын җанында, шәһәримизин ағсагалларынын җанында сәнә хәбәр верирәм. Сән һаггыны вериб ону азад еләмәҗә разысан әкәр, елә, еләҗә, билмирсәнсә, денән ки, мән билим, сәндән башгасы җохдур, демәли, сәндән сонра мәнәм.

О бири деди:

— Азад еләҗирәм.

Боаз деди:

— Сән о торпагы алан кими мәрһумдан сонра дул галмыш Руфу да алырсан, ону өзүнә арвад еләҗирсән ки, әринин ады онун вәрәсәси үзәриндә бәрпа олунсун.

— Җох, онда мән ала билмәрәм, ахы онда мәним вәрәсәм дә дағылар. Өзүн һаггыны вериб ал, мәнә дүшәни дә ал, чүнки мәним күчүм чатмаз.

Гәдимләрдән пул илә азад етмәнин вә мүбадиләнин гәйдасы вар: һагг-һесабы мөһкәмләтмәк үчүн бир адам ајагындан сәндәлини чыхарыб о биринә верир. Исраилдә сөвдәләшмә гәйдасы беләјди. Гоһуму Боаза деди:

— Сән азад елә, — буну дејиб сәндәлини ајагындан чыхартды. Онда Боаз ағсагаллара вә бүтүн чамаата деди:

— Сиз инди шаһидсиниз ки, мән Нооминдән һәр шеји сатын алдым, Елимелехин нәји вардыса, Килјонла Махлона нә дүшүрдүсә

¹⁰ һамысыны сатын алдым. Еләчә дә моавлы Руфу, Махлонун арвадыны өзүмә арвад еләдим ки, мәрһумун ады өз вәрәсәси үзәриндә бәрпа олунсун. Гој мәрһумун ады гардашларынын арасындан, онун доғма шәһеринин гапыларындан чыхмасын. Сиз исә бу күн буна шәһадәт верирсиниз!

Шәһәр гапылары јанындакы бүтүн чамаат вә ағсагаллар дедиләр:

— Шәһадәт веририк! Гој Илаһи сәнин евинә кәлән арвады икиси бирлиқдә Иаков үчүн ев тикмиш олан Раһиләјә вә Лијаја охшатсын, сән исә Ефратда чичәклән вә бој ат вә гој сәнин адын Вифлејемдә шәһрәтләнсин, гој бу чаван арваддан Илаһинин сәнә бәхш едәчәји оғул-ушаг сәјәсиндә сәнин евин Ијеһуда Тама-рын доғмуш олдуғу Пересин евинә бәнзәсин.

Боаз Руфу өзүнә кәтүрдү, Руф онун арвады олду, о, Руфун јатағына кирди, Илаһи Руфа һамиләлик бәхш еләди вә Руф оғлан доғду.

Онда гадынлар Ноомијә, онун гәјнанасына дедиләр:

¹⁵ — Сәни инди варисдән мәрһум етмәјән Илаһи лүтфкардыр, гој онун ады јүзилләрдә јашасын. Вә гој о, сәнин һәјатыны чанландырсын вә гоча вахтында һимајәчин олсун, чүнки сәни севән кәлин доғубдур ону, о кәлин исә сәнә једди оғулдан ирәлидир.

Нооми ушағы гучағына кәтүрдү, ону өз синәсинә сыхды вә она дәјәлик еләмәјә башлады. Гоншу гадынлар да она ад гојуб дедиләр:

— Нооминин оғлу олуб.

Онда ушаға Обед адыны гојдулар, о, Давидин атасы олмуш Ишајын атасыјды.

Пересин нәсил шәчәрәси будур: Перес Хесрону әмәлә кәтирди,

²⁰ Хесрон Рамы әмәлә кәтирди, Рам исә Амминадабы әмәлә кәтирди. Амминадаб Нахшону әмәлә кәтирди, Нахшон исә Салмону әмәлә кәтирди; Салмон Боазы әмәлә кәтирди, Боаз исә Обеди әмәлә кәтирди; Обед Ишајы әмәлә кәтирди, Ишај исә Давиди әмәлә кәтирди.

ИОВУН КИТАБЫ

1-чи фәсил

Утс торпагында бир киши варды, ады Иов. Бу киши садә вә мөмин, аллаһдан горхан, шәрдән узаг адам иди.

Онун једди оғлу вә үч гызы варды; вары исә једди мин гојундан, үч мин дәвәдән, беш јүз чүт өкүздән, беш јүз ганчыг ешшәкдән вә бир гара сүрү күлфәтдән ибарәт иди.

Онун оғуллары бир јерә топлашмагы адәт өләмишдиләр, һәр бири өз күнүндә өз евиндә зијәфәт верирди вә онлар үч бачылары кәтирмәјә адам кәндәбирдиләр, онлары өзләријлә бирликдә јејиб-ичмәјә чағырырдылар. Анчаг һамысынын зијәфәт нәвбәси совул-дугдан сонра Иов адам кәндәриб оғулларыны чағыртдырып, онларын үзәриндә тәмизләнмә кечирирди; о, сүбһ тездән галхыб онларын сајына көрә күнаһы јүнкүлләшдирмә гурбаны јандырырды. Зира Иов дејирди:

"Бәлкә оғулларым бир күнаһ иш тутублар
вә өз үрәкләриндә Аллаһ барәдә
асилик еләјибләр?"

Иов бүтүн күнләрдә белә еләјирди.

Күнләрин бир күнү Аллаһын Оғуллары Илаһинин гаршысында дајанмаға кәлдиләр; онларла бирликдә Әксданышан кәлмишди.

Илаһи Әксданышандан сорушду:

"Сән һардан кәлирсән?"

Әксданышан Илаһијә чаваб вериб деди:

"Күрреји-әрзи кәзмәкдән,
Јер үзүнү долашмагдан."

Илаһи Әксданышандан сорушду:

"Гәлбин мәним гулуму,
Иову
Көрдүмү?
Ахы јер үзүндә она тај киши јохдур:
о, садә вә мөминдир,
аллаһдан горхандыр вә шәрдән узагдыр."

Әксданышан Илаһијә чаваб вериб деди:

"Мәкәр Иов музд үчүн горхмурму аллаһдан?
һәр тәрәфдән ону,
онун евини

вә нәји варса һамысыны
сән алмамысанмы дөврәжә?
Онун әлиндән чыхан ишләрә
сән вермисән хејир - дуаны,
онун сүрүләри јер үзүнә дағылыб.

Анчаг — Сән өз әлини узадыб,
онда нә варса, һамысына әл вурсан,
Мәкәр о Сәнә аси дүшмәз
үзүнә гаршы?"

Илаһи Әксданышана деди:

"Онун нәји варса—сәнин әлиндәдир;
јалныз әлини она доғру узатма!"

Әксданышан Илаһинин гаршысындан чәкилди.

Күнләрин бир күнү Иовун оғул вә гызлары бөјүк гардашын евин-
дә јејиб, шәраб ичирдиләр. Иовун јанына чарчы кәлиб деди:

"Өкүзләр әкиндә бөјүрүрдүләр
вә ганчыг ешшәкләр отлајырдылар орада,
савәлиләр һүчум еләјиб
онлары апардылар,
оғланлары ғылынчдан кечиртдиләр,
јалныз мән чанымы гуртара билдим
ки, сәнә хәбәри чатдырым!"

О гуртармамыш башга бириси кәлиб деди:

"Көјдән Аллаһ оду јағды,
гојунлары вә чобанлары
јандырыб јахды;
јалныз мән чанымы гуртара билдим
ки, сәнә хәбәри чатдырым!"

О һәлә гуртармамыш бир башгасы кәлиб деди:

"Халдәјләр үч дәстә топлашыб,
дәвәләрә һүчум чәкдиләр.
онлары апардылар,
оғланлары ғылынчдан кечиртдиләр
тәк мән чанымы гуртара билдим
ки, сәнә хәбәри чатдырым!"

Өз нөвбән јетишди — күчсүзсән өзүн,
тохундumu сәнә — ачылмыр үзүн?
Аллаһ хофу олмаја — сәнин үмидин,
мө'минлик дөјилми — үмидин сәнин?

Јада сал; нә заман өлүбдү тәмиз
вә адил олан һарда јоха чыхарылыб?
Мәним көрдүјүм будур ки, бәдбәхтлик әкән
шәр (тохуму) сәпән — бәһрәсини јығачаг өзү.
Аллаһ гәзәбиндән чүрүјәр онлар,
Танры нәфәсиндән әријәр онлар.
Шир нә`рәси дә, нәрилдәјән өзү дә,
шир балаларынын дишләри дә јох олачаг;
гәзәбли шир гәнимәтсиз өлүб,
ана ширин төрәмәләри дә дағылыб итиб.
Кизличә кәлиб сөз чатыбды мәнә —
онун јалныз әкс-сәдасы гулағыма чатды —
фикирли чағымда, көчәјкән,
адамлар дәрин јухуда оларкән;
горху тутду мәни, әсмәчә тутду,
чырпынды сүмүкләрим,
үзүмү бүрүдү руһ,
түкләрим биз-биз олду.
Көзүмүн өнүндә бир сурәт дурду, —
мән ону таныја билмәдим, —
бир аз өзүмә кәләндә сәс ешитдим:
"Аллаһ гаршысында инсанмы һаглыдыр,
өз јараданы өнүндә тәмиздирми әр (киши,адам)?
Будур, Өз Бәндәләринә дә инанмајыр О,
Мәләкләриндә дә гүсуру ашкарлајыр.
Бәс еви торпагдан олан вә евини тозлу сахлајан
бәндәләр (кәсләр) һаггында нә дејәсән?
Күвә кими өзәчәкләр онлары,
ахшамчагы шаггалајачлар,
онлар чүрүјәчәкләр — кимсә билмәдән,
онларын чадырынын ипи гырылачаг,
мүдриклик ичиндә әлмәјир онлар".

5-чи ФӘСИЛ

Чағырсана! Ким чаваб верәчәк?
Мүгәддәсләрдән кими сәсләјәчәксән?
Беләчә, сәфәһи өлдүрүр гәзәб
чылғынлыг јох едир мәһарәтсизи.
Көрмүшәм сәфәһин јекәлмәјини,

анчаг өрүшлэри гуружан кими
огулларынын итиб хошбөхтлији;
өз гапыларында онлары дөјүрлөр,
һеч кәс кәмәк еләмир,
онларын бичинини бир ачкөз једи,
дәрзләрини јохсуллуғ апарды,
јохсуллуғ вары јох едир (јејир).
Јердән чыхмајыр бәлә,
торпагдан галхмајыр гүссә;
анчаг ғығылчымын көјә галхмасы кими
инсан да доғулуб изтираб үчүн.
Мәнсә Танрынын Гүдрәтинә пәнаһланардым,
Аллаһа тапшырардым өз ишләрими, —
ағлын көрмәдикләрини,
вә өлчүјәкәлмәз көзәлликләри јарадана,
Јер үзүнә јағышы јағдырана,
тарланын үзүнә су Көндәрәнә,
алчалмышлары Галдырана, —
онда гүссәләнәнләр гүссәләнәрдиләр, —
бичләрин кәләјини Јох едәнә ки,
онларын дүшүндүјүнү едә билмәсин әлләри,
кәләкбазлары елә өз тарласына салана, —
вә мүдрик дүшүндүкләри ләкәләнди:
ишығлы күндә белә, зүлмәт алачаг онлары,
күнүн күнорта чағы онлар јолдан сапачағлар;
Аллаһ һәм ғылынчдан хилас едир, һәм јаландан,
зоракылардан горујур лүтләри,
күчсүзә күч верир,
шәр дә јумур өз ағзыны.
Беләчә,
хошбөхтдир Аллаһын ифша етдији,
Мәтанәтлинин вердији чәзадан гачма!
Зира чәза верән дә Одур, сағалдан да,
вуран да Одур, мүаличә едән дә.
Алты бәладан гуртарар сәни,
једдинчидә шәр тохунмаз сәнә;
ачлығда өлүмдән гуртарар сәни,
савашда исә — ғылынч зәрбиндән.
Јаман дилләрдән горунмуш олачагсан.
еһтијачын кәлишиндән горхмајачагсан.
Еһтијач вә ачлыға күләчәксән,
јер (үзүнүн) вәһшисиндән дә горхма:
зира тарлаларын дашларла бирлиқдәдир,
чөлләрин вәһшисижсә, сәнинлә барышдадыр.
Биләчәксән ки, севән тохунулмаздыр,

Јадда сахла ки, — өмрүн бир нәфәсдир;
 даһа ағ күн көрмәз көзләрим мәним!
 Бир көрән бир даһа көрәммәз мәни:
 Сәнин көзләрин ахтарачаг — мәнсә јох олачам.
 Булудлар сәјрәлиб, чәкилиб кедир:
 дәрәјә дүшән даһа ғајытмаз кери.
 Өз евинә дөнмәјәчәк о,
 онун јери дә хатырламајачаг ону.
 Одур ки, сәзүмү сахламајачам (дејәчәм),
 гәлбими сыхан мөтләбләри ачачам,
 руһуму чашдырандан шикајәтләнәчәм!
 Мәкәр учурумам, мәкәр иланам мән,
 үстүмдә нијә нәзарәт гојурсан?
 Бир аз дүшүнүрәм: "Јатағым тәсәллидир мәнә,
 гәмими јатағым әксилдәр бир аз", —
 Сәнсә јухуларла дәһшәтә салырсан мәни
 үстүмә кечә зүлмәти јағдырысан!
 Үрәјим истәрди ки, нәфәс алмасын;
 мәним ағрыларымдан өлүм јахшыдыр!
 Бәсдир, јорулдум! Өбәди дејил ки һәјатым.
 Чәкил јанымдан! Күнләрим аһдыр.
 Инсан нәдир ки, Сән ону сечдин,
 онунла мәшгулдур дүшүнчәләрин,
 һәр сәһәр ону јада салырсан,
 һәр ан ону сынајырсан?
 Көзүнү нә вахт чәкиб сән мәндән,
 удгунмаг имканы верәчәксән мәнә?
 Туталым, күнаһ еләмишәм, —
 Сәнә нејләмишәм, Часусум мәним?
 Нијә мәни охларын һәдәфинә чевирмисән ки,
 өзүм дә өзүмә ағырлыг еләјирәм?
 Нијә күнаһымдан көчмирсән,
 гәбаһәтимә нијә кәз јуммајырсан?
 Ахы тезликлә мәзара кирәчәјәм мән:
 ахтарачагсан мәни — мәнсә јох олачам".

8-чи ФӘСИЛ

Вә Шуахлы Билдад чаваб вериб деди:

"Һәлә чохму данышачагсан белә?
 Сөзләрин — сәс салан күләқдир!
 Доғруданмы Аллаһ өз һөкмүнү позур
 вә Мәтанәтли һәгигәтини әјир?
 Онун гаршысында сәнин өвладларын күнаһ еләјибләр
 вә О, онлары өз күнаһларынын ихтијарына вериб.

Анчаг әкәр сән Аллаһы саф-чүрүк еләјирсән
 вә килејләринлә Мәтанәтлини сәсләјирсәнсә,
 вә әкәр әзүн тәмиз вә мө`минсәнсә, —
 О елә инди сәнин үзәриндә дурачаг
 вә сәнин һаггыны бәрпа едәчәк;
 вә әкәр әввәлин (әввәлдә пәјын, мөвгејин)
 аз олдуса,
 ахыры чох олар, бөјүк олар!
 Гәдим адамлары дилә тут, соруш,
 аталарын өјрәндикләринә вагиф ол;
 ахы биз — дүнәнкијик, биздә билик јохдур,
 зира бизим күнләр — көлкәдир.
 Онлар өјрәдә билмәзләрми, ағылландырмазлармы
 сәни,
 өз үрәкләриндән сөзләр изһар етмәзләрми?
 "Сучаг (батаглыг) олмајан јердә битәрми гамыш
 сусуз јерләрдә гамыш битәрми?
 О һәлә јашылдыр, бычаға кәлмәк үчүн һәлә
 јетишмәјиб,
 анчаг гәфләтән солур бүтүн отлардан габаг.
 Аллаһы унуданын сон учу — будур,
 диндән дөнәнин үмиди түкәнәчәк —
 Онун үмиди түкдән (сапдан) асылыдыр,
 тәһлүкәсизлији дә һөрүмчәк тору кимидир:
 әз евинә дәјиб гырылачаг — дајана билмәз,
 ондан јапышса да, онунла бирликдә јыхылачаг.
 Будур, о там ширәли олараг бој атыр,
 будаглары бағдан көнара узаныр,
 көкләри гајаја сармашыб
 вә дашлар арасында јол салыб, —
 анчаг ону өз јериндән гопарданда
 онун јери дөјәчәк: "Сәни танымырам мән!"
 Будур онун јолунун севинчи!
 Башгалары галхачаг јердән. •
 Будур, садә оланы рәдд етмир Аллаһ,
 шәр төрәдәнләрә исә әлини вермир.
 О, сәнин ағзыны һәлә күлүшлә долдурачаг,
 Үзүнү севинчә бүрүјәчәк.
 Сәни бәјәнмәјәнләр утанчаглыға бүрүнәчәкләр,
 күнаһларын чадыры (алачыгы) даһа олмајачаг!"

9-чу ФӘСИЛ

Вә Иов чаваб вериб деди:

"Һәгигәтән билирәм ки, бу беләдир:
 Анчаг инсан Аллаһ гаршысында һаглы олачагмы?

Әкәр онунла мұһакимә олунмағ истәсәјдиләр,
мининдән бири чаваб вермәз.
Фикирдә мүдриқдир, күчдә јенилмәз, * —
Онунла сөз күләшдирәнләрдән ким саламат галды?
О, дағлары тәрпәдир сәссиз-сәмирсиз
вә Өз гәзәбијлә онлары (дағлары) парчалајыр;
О, јери мәһвәриндән тәрпәдир,
јерин дајағы титрәјир;
О, Күнәшә ағыз ачса, Күнәш ишығ сачмаз,
улдуҗлары өз әлинин алтында (һөкмүндә) сахлар.
О, тәкбашына долашыр бүтүн көјләри,
дәнизләрдән артығ јоллары јорур;
О јарадыб Ајы бүрчүнү, Кесил бүрчүнү,
Једдигардаш бүрчүнү вә күнәј планетләри
аиләсини;

көзәлдир вә әлјетмәздир Онун ишләри,
вә Онун мөчүзәләри сәјсыздыр!
Бах, О гаршымдан кечәчәк,
анчағ мән Ону көрмәјәчәјәм,
јанымдан өтәчәк, диггәтим и чәкмәдән О;
бах, тутачағ, бәс ким Ону данлајачағ?
Ким сорушачағ Ондан: "Нә јарадырсан?"
Аллаһ Өз гәзәбини боғмајачағ:
Раһав гуллуғчулары гаршысында диз чөкәчәкләр!
Мән нөјләјим? Мәнми Она чаваб вермәлијәм,
онунла мұбаһисә үчүн сөзләр сечмәлијәм?
һәгигәт мәним тәрәфимдә олса да — сусачам мән,
өз һакимимә (мәни мұһакимә едәнә) јалвармалыјам.
Әкәр мән чағырсам вә о кәлсә әкәр,
инанмырам ки, О, мәнә гулаг асар.
Үстүмә бурулған тәки шығыды О,
тәгсирсиз олдуғум һалда, јара үстдән јара вурду,
мәнә нәфәс чәкмәјә имкан вермир,
ачыларла долдурур анчағ үрәјими!

Иш әкәр күчә галса — о јенилмәздир;
һәгигәтә кәлдикдә — ким ахтарачағ
мәним һағгымы?
Мән һағлы олсам да — Онун сөзү
мүгәссир чыхарачағ мәни,
садә (күнаһсыз) олсам да, нөгсан тапачағ О!

һағг мәним тәрәфимдәдир! Нә вечимә,
һәјатым өзүмә кәрәк дејил!
һә, нә фәрғи, дејирәм мән:

авам, ја гәддар — икисинә дә әлүм!
Онун гырманчы өлдүрөндә
тәгсирсизләрин дәһшәтинә бахыб күлүр О.
О, торпагы залымларын ихтијарына вериб,

Јер үзүндәки һакимләрин үзүнә пәрдә чәкиб;
бәс әкәр О дејилсә, ким едиб буну?
Өмрүмүн күнләри чапардан бәрк чапар,
јахшыны көрмәдан чыхыб кедир,
јүнкүл кәмиләр кими үзүб кедир,
ов үстүнә шығыјан гартал кими сүзүб кедир!
Дејимми ки: "Гәмими унудачам,
үзүмү(н ифадәсини) дәјишәчәм вә күмраһ олачам"?
Бәлаларым чаныма үшүтмә салыр —
билирәм, О мәнә һагг газандырмыр!
Һәр нечә олса, күнаһкар чыхарылачам;
онда бәс нијә әбәс јерә әзаб чәким?

Сулу гарла јујунсам бир вахт мән,
әлләрим ии торта илә тәмизләсәм,
онда да сән мәни хәндәјә (чалаја) басардын,
вә палтарым да мәнән ијрәнәрди!

Ахы мәним кими О да адам дөјил ки,
Она чаваб верәм,
бизимлә бирликдә мәһшәрә чәкилә О да.
Онунла бизим арамызда васитәчи јохдур ки,
һәр әлини биримизин күрәјинә гөјсун.

Гөј О, Өз чубугуну мәнән кәнар еләсин
ки, онун (чубугун) һәдәси
мәни дәһшәтә салмасын —
о вахт Ондан горхмадан дејәчәм:
мәним ишим рәван кетмир!

10-чу ФӘСИЛ

Һәјатым үрәјими буландырыр!
килејләрә мејдан верәчәм,
Гәлбимин ачысындан сөз ачачам!
Аллаһа дејәчәм: мәни мәһкум еләмә,
ачыг десәнә, нијә мәнә һүчүм чәкирсән?
Һаггазидд ишләр тутмагдан,

Өз элинлө еләдикләрини данмагдан
бәднийәтләрин нијјәтини ағартмагдан сәнә
нә фәјда?

Мәкәр чисмани көздүр сәнин көзләрин,
мәкәр сән инсанлар кими көрүрсән;
мәкәр сәнин күнүн (өмрүн) инсанынкы кимидир,
әр күнләридирми илләрин сәнин ки,
мәним тәгсирим барәдә тәфсилат јығырсан
вә мәним күнаһым барәдә ахтарыш еләјирсән,
һалбуки мәним тәгсирсизлијим Сәнә бәллидир?
Сәнин әлиндәнсә гуртармаз һеч ким.

Мәнә көрүнүш (форма, бичим) верән
Сәнин әлләриндир;
сонра исә мәнән үз дөндәрдин, мәһв етдин мәни!
Хатырла ки, мәни торпагдан јаратдын Сән —
инди исә һечлијә (јохлуға) гәјтарырсан!
Сән төкмәдинми мәни гәлибә сүд кими,
шор кими гатылашдырмадынмы?
мәни дәри илә әтә бүрүдүн,
сүмүклә, дамарла мөһкәмләтдин,
һәјат вә хошакәлимлилик бәхш етмисән Сән мәнә
мән нәфәс алмышам Сәнин һимајәндә.

Анчаг көр нәји кизләтмисән Сән үрәјиндә —
билирәм сәнин ағлында тутдуғун будур:
мәни изләјирсән, ајағымы әјри гәјчаг,
даһа тәмиз олмајым һеч вахт!

Тәгсирим вардырса — вај һалыма!
һағлыјамса — башымы галдыра билмәјечәјәм:
һәјадан дојмушам, сәрхошам гәмдән.
Бир аз дирчәләнтәк јаралајырсан мәни
шири јаралајан кими,
мәнә гаршы сон дәрәчә бөјүксән:
шаһиди шаһид ардынча чағырырсан,
Өз гәзәбини күчләндирирсән
вә мәнә гаршы јени-јени күрүһлар кендәрирсән!

Мәни нијә чыхартдын бәтниндән?
гәјсајдын өләјдим кимсә билмәдән —
куја һеч олмамыш кими,
бәтндән гәбирә көчмүш кими!
Бах, күнләрим гысадыр нечә!

Мәндән узаглаш, гој бир нәфәс дәрим,
зүлмәт вә өлүм кәлкәси дијарына
гајытмаг имканы олмадан, чәкилмәмиш
гарт гаранлыг тораны сајрышан дијара,
гајдаја дүшмәмиш, саһмансыз јерә
ишыгын өзүнүн белә, зүлмәт олдугу мәкана
кетмәмиш бир нәфәс чәким".

11-чи ФӘСИЛ

Вә Нәамалы Тсофар чаваб вериб деди:

"Мәкәр бошбоғаза чаваб тапылмајачаг
вә зорлу өз нитгиндә һаглы сајылачаг?
Сәнин тә'рифләрин өртәчәкми адамларын ағзыны
ки, Сән манеәсиз олараг онлары лаға гојасан:
"Тә'лимим доғрудур,
вә мән Сәнин көзүндә тәмизәм"! — дејәрәк:

Һејһат! Әкәр дилләнсәјди Аллаһ,
вә сәнинчүн ачсајды Өз ағзыны,
вә мүдриклијин сиррини ачсајды сәнә —
сән (индикиндән) икигат чох көрәрдин
вә анлардын ки, Аллаһ сәнин күнаһларынын
бир гисмини чәзасыз бурахыб!
Аллаһ (һикмәтинин) дәринлијини өлчәнмисән сән,
сонадәк дәрк едә биләрсәнми Мәтанәтлини?
О, көјләрдән јүксәқдир — нә едә биләрсән?
Чәннәтдән дәринди — сән нә билмисән?
онун аршыны Јер күрәсиндәкиндән узундур,
дәнизләрдән кенишдир.

Әкәр О кәлиб кечсә — зиндана да
гадаған гојулар,
мәһкәмә гурчаг — ким данлајачаг (Ону)?
Зира кәләкбазлары О идарә едир,
гүсур көрүрсә — чәзасыз гојмур.
Башыбошлара ағыл кәләр,
чөл ешшәји елм ејрәнәр.

Әкәр сән өз үрәјинин өһдәсиндән кәлсән
вә әлини Она доғру ачыб узатсан, —
әлиндән чиркабы јујуб атсан,
чадырындан гүсуру говуб чыхартсан,
онда өз симаны тәмиз сахлаја биләрсән,

горхусуз јашарсан вә мөһкәм оларсан.
Белә олса, гәмини унударсан;
гәм сәнин үчүн ахыб совушан суја бәнзәр.
Күнортадан ишыглы олар јашајышын
вә зүлмәтин сүбһ нуруна бојанар.
Раһат олачагсан, бол үмидли олачагсан;
һәр тәрәфдән мұһафизә едиләчәксән —
сәксәкәсиз јатачагсан,
узаныб јатачагсан горху-һүркүсүз,
чохлары сәнә хош кәлмәјә чалышачаг!

һәм дә бәднијјәтләрин көзү чыхачаг,
сығыначаглары дағылачаг,
үмидләри өлүм аһына галачаг."

12-чи ФӘСИЛ

Вә Иов чаваб вериб деди:

"Һәгигәтән, адамлар, сиз тәксиниз,
вә сизинлә бирликдә мүдриклик өләчәк!
анчаг мәним ағлым вар, сиздәки кими, —
ким билмир ки, сиз нәсиниз?

Достумчүн күлүнч олдум мән —
Аллаһа јалваран, онун диггәтини чәлб едән мән;
һә, мө`мин вә садә олан күлүнчдүр!
өзү гајғы чәкмәјән өзкәнин дәрдинә күлүр,
бүдрәјәни итәләјиб јыхыр!

Гулдурларын алачығына уғурлар јағыр,
Аллаһы ачыгландыранлар отурублар раһатча,
чүнки онларын Аллаһы — өз күчләридир.

Анчаг һејвандан соруш - о сәнә дејәр;
гушдан соруш — учалтсын сәни;
торпагдан соруш — ағыл версин сәнә;
дәнизләрин балығы хәбәрдар едәр сәни, —

билмәјән вармы ки,
бунларын һамысыны Танры јарадыб,
о Танры ки, бүтүн чанлыларын чаны
вә бүтүн инсан чисминин руһу
Онун әлиндәдир?

Агыз тѳамларын дадына бахдыгы кими,
гулаг да сѳзү сынамыр ки?
Мѳкѳр гочалмышларда мѳдриклик јашар,
јахуд ѳлдѳн дѳшмѳшлѳрдѳ агыл пѳјда олуб?

Мѳдриклик дѳ, гѳдрѳт дѳ — һамысы Ондадыр:
мѳслѳһѳт — Ондадыр, Ондадыр агыл.
о, нѳји учуртмушса, дѳзѳлтмѳз даһа;
кими зиндана салса, чыхмаз орадан.
О, суларын ахымыны сахлар — гураглыг олар;
сујун габагыны ачса, сулар мѳзар јери газар.
Гѳдрѳтлѳ уғур Онун ѳлиндѳдир;
алдатма вѳ алдадылан — Онун һѳкмѳндѳдир.

Шура ѳрлѳрини пѳрт елѳјир О,
јер үзү һакимлѳрини ахмаға чевирир;
шаһларын иттифагыны позур
вѳ онларын бѳлини боғур кѳмѳрлѳ;
руһанилѳри ајағалын кѳзмѳјѳ мѳчбур едир
вѳ гѳдрѳтпилѳри мѳзара кѳмѳр;
тѳчрѳбѳли ѳрлѳрин дѳлини батырыр
вѳ гочаларын агыл кѳчѳнү алыр;
ад-санлылары тамам мурдарлајыр
вѳ кѳлѳшчилѳрин кѳмѳрини лахладыр!

О, зѳлмѳтдѳ кизлин галаны үзѳ чыхарыр
вѳ үзѳринѳ кѳлкѳ салынанлары ишыға чыхарыр:

Халгларын сајыны артырыр вѳ јох едир онлары;
нѳсиллѳри јерлѳшдирир вѳ һечѳ ендирир,
ел башчыларынын аглыны алыр
вѳ јолсуз сѳһраја апарыр, —
онлар орада фѳһмлѳ, ишыгсызлыгда долашыр,
сѳрхошлар кими гаранлыгда кичѳллѳнирлѳр!

13-чѳ ФѳСИЛ

Бах, бѳтѳн бунлары кѳрѳб мѳним кѳзлѳрим,
гулагларым ешидиб, аглым дујуб;
сизин билдијинизи мѳн дѳ билирѳм
вѳ сиздѳн бир гарыш да кѳри дејилѳм!

Мѳтанѳтлијѳ килѳјлѳнмѳк истѳјирѳм,
вѳ Аллаһа ѳз һѳгуғум барѳдѳ демѳк истѳјирѳм;
сиз исѳ — гондарма сѳз гошансыныз,

һамыһыһыз һис һакимсиниз!
һеч олмаса сусајдыһыз!
Бу (сусмаг) сизинчүн бөјүк мүдриклик оларды.

Мәһим дәһилләһими ешидин
тә нәләһимин аһламына варын!
Јохса сиз Аллах үчүн јалан данышачаг,
Оһун хатиринә јанлыш хәбәр кәтирәчәк,
Оһа хош кәһмәкчүн јалан ујдурачаг,
мүбаһисә едиб Оһунла сөз күләшдирәчәксиниз?

О сизи сынаға чәксә, нејләјәчәксиниз,
Адамы алдадан кими Оһу да мы алдадачагсыһыз?
О сизи оһа керә сыхма-боғмаја салачаг ки,
сиз кизләһир, јалан ујдурурсунуз.
Бәһкә Оһун бөјүккүјү сизи горхутмур,
Оһу көрәндә дәһшәт алмыр сизи?
Сизин дүшүнчәләһиниз — күлдүр,
сизин дајағыһызса — палчыгдандыр.

Сиз сусун ки, мән данышмаг истәјирәм,
гој мәнә нә олачаг олсун!
Чанымы дишимә тутмушам,
гәһбими әһимдә сахламышам!
Гој О мәһи өлдүрсүн — мән Оһа үмидлијәм;
Каш тутдуғум јол
Оһун һүзурунда мәһи мүдафиә едә биләјди!
Бу исә мәһим гуртулушум оларды,
чүнки дөнүк Оһун үзүнә гаршы кедә билмәз.

Ешидин, динләјин мәһим сөзүмү,
гој мәһим нитгим чатсын гулағыһыз!
Бах, мән мәһкәмә иши башламышам
вә билирәм ки, һаггымы алачам.
Мәһи ким тәкзиб едә биләр?
Белә олсајды, мән сусуб сөнәрдим!

Сәһин үзүндән кизләһмәјими истәһирсәнсә,
мәһимлә рәфтарда ики шејдән гач:
әһини мәндән үз (чәк),
гој Сәһин горхун үзмәһин мәһи!
О һалда сәһлә (һарајла), һај верәрәм онда,
јахуд мән сорушачам, Сәнсә чаваб вер!

Мөним нечә гүсур вә кұнаһым вар?
Тәгсирими, кұнаһымы көстәр мәнә!
нә үчүн кизләдирсән Сән үзүнү
вә мәни Өзүнә јағы сајырсан?
Бу, јерә дүшмүш јарпағы әзмәк
вә гуру саман чөпү далынча гачмаг демәкдир,
бу чөп тут кими овулуб көдир,
күвә јемиш парча кимидир, —
Сән мөним бәхтимә ачы јазанда
вә кәнчлик гәбаһәтләрини јада саланда,
ајағымы санки күндәјә салырсан,
һәр ан аддымымы күдүрсән,
ајағымын изини көзирсән!

14-чү ФӘСИЛ

Арвадын доғдуғу адам
аз өмүрлү, чох гәмли олур;
о, чичәк кими көрүкүб солур,
көлкә кими сүрүшүб гачыр, дајанмыр.
Сән дә онун үзәринә зилләјирсән көзүнү?
Мәни дә өзүнлә мәһкәмәјә чәкирсән?
Тәмиз олмајандан ким тәмиз доғулар?
һеч ким!

Онун өмрүндән һеч нә галмајыбса,
галмыш ајларынын сајыны билирсәнсә,
әкәр Сән она
онун кечмәјәчәји һәдд гојмусанса,
ондан ғыраға дур ки, о динчәлсин,
муздур кими өз өмүр-күнүндән зөвг алсын!

Һә, ағач үчүн үмид вар ки,
кәсилсә дә јашајачаг,
јенидән зоглајачаг;
торпагда көкү гочалса да,
көвдәнин кәтүју тозда чүрүмүш олса да —
азачыг нәмлик олан кими јашыллашачаг,
тинк кими будағы бој вөриб галхачаг.
Адамса өлдүмү — о даһа јохдур;
чәкилиб кедибсә, һарда ахтараг ону?
Әкәр көлдәки сулар јоха чыхса,
булаг кор олар, гурујар;
адам да беләчә — јатдымы, бир даһа галхмаз,
Көјләр өләнә гәдәр ајылмајачаг,

өз јухусуну говмајачаг.
Аһ, каш Сән мәни чәннәтә көндәрәјдин
вә һирсин сојујаначан орада кизләјәјдин,
бир аздан сонра исә јада салајдын мәни!
Анчаг инсан өләнәчән сағ галачагмы?

Мән бүтүн галмыш күнләрими көзләрдим,
мәним әвәзимә бир кәс кәләнәдәк;
анчаг өз әлинлә јаратдығына һејифсиләниб,
Сән мәни сәсләјәндә һај верәчәм ки,
даһа Сән мәним аддымларымы сәјмајасан,
мәним күнаһларымы күдмәјәсэн;
мәним тәгсирим мөһүр алтда кизләдилмиш олсун,
вә Сән мәним сучларымы кизләјәсэн.

Анчаг дағ да дағылыр, јох олур,
гаја да јериндән тәрпәнир;
Дашлардан ширә сызыб ахыр,
торпагы јујуб апарыр су дашгыны, —
Сән дә инсанын үмидини пуч едирсән беләчә!
Сон күнә гәдәр сыхышдырысан ону, о да чыхыб кедир;
чөһрәсини чиркинләшдирирсән вә говурсан јанындан.
Ушаглары һөрмәт-иззәтлидирми — билмир о;
онлары инчидән вармы, јохму — хәбәрсиздир бундан;
бәдәни јалныз өз һалына ағрыјыр,
гәлби јалныз өзү үчүн ағлајыр!"

15-чи ФӘСИЛ

Вә Теманлы Елифаз чаваб вериб деди:

"Мүдрик нечә чаваб верәр: јел кими өтәрими,
өз ичиндәки туфанлардан әзаб чәкә-чәкәми,
бош сөзләрлә әкс кәтмәкләми,
амансыз, анламсыз нитгләрләми?

Өзү дә Сән мүгәддәс горхуну јох едирсән
вә аллаһа ибадәти һечә ендирирсән!
сәнин ағзын асилијә өјрәшиб,
јалтаглардан да дил өјрәнмисән.
Сәни Сәнин ағзын тәгсирләндирир, мән јох,
Өз ағзын өзүнә гаршы данышыр!

Сән адамларын биринчиси кими доғулдунму,
вә габагча бир топа торпагданмы јарадылдын?

Аллаһын фикрини габагча дудунму,
Мүдриклији мәнимсәдинми?
Сән бизим билмәдijимиз бир шеј билирсәнми,
вә елә бир шеј нәзәрдә тута билирсәнми
биздә олмаја?
Арамыздакы чалсач да, гоча да
өз күнләријлә сәнин атандан артыгдыр!

Аллаһдан тәсәллим алдым,
Хош сөzlәрми дејилди сәнә?
Үрәјин сәни нечә овундурур,
вә кәзләрин нечә дикилир кәјләрә-
нијә өз руһуну Аллаһа гаршы галдырырсан,
ағзындан бәлә сөз чыхардырсан!

Инсан нәдир? Тәмизлијини нечә јаратмалыдыр,
вә арваддан доғулмуш нечә мәмин ана ола биләр?
Бах, О Өзүнүн мүгәддәсләринә дә инанмыр,
Кәјләр да нәтәмиздир Онун кәзүндә;
о ки галмыш өзләри инсан ола,
о инсан ки, јаланы су кими ичир!

Сәнә ајдын еләрәм - ешит мәни!
Көрдүкләримни данышарам,
мүдрикләрин хәбәр вердикләрини,
онлардан да өз аталарынын кизләтмәдикләрини,
о аталар ки, јер үзү јалныз онларын иди
вә онларын арасында јадлар јох иди:

Кафир өмрү боју өзүнү инчидир,
зоракынын өмүр илләри мәһдуддур;
гулагларында дәһшәт сәсләнир,
чамаатын ичиндәчә јағысы алыр онун үстүнү!
о зүлмәтдән гуртарачағына үмид бәсләмир,
вә өзү дә гылынча гурбан кетмәјә мәһкумдур;
о, чәрәк далынча сүрүнүр: хардан алсын?—
о билир ки, өлүмә һазырдыр,
вә әлиндәки дә гаранлыг бир күндүр!

Бәлалар алыр ону
вә еһтијач сыхыр - чар гошуну тәк,—
она кәрә ки, о, Аллаһа әл галдырыр
вә Мәтанәтлијә гаршы үсјан етди,
ағыр кәмәрини өзүнә сипәр едәрәк,
гijјәсини јавашытмадан онун үстүнә шығыды,

үзүнү эт басмышды
вә сағрылары пијләнмишди.

О, таланмыш дағларда јерләшир,
һеч кәсин бәјәниб јашамадығы евләрдә,
учуб-төкүлән евләрдә јашајыр.
Онун вар-дөвләти дуруш кәтирмәз (тапмаз),
сүрүләри јер үзүнә јайылмаз.
О, зүлмдән јахасыны гуртара билмәз,
алов онун зоғларыны гурудар,
мејвәсини (барыны да) күләк апарар.
О, алданарағ, анламсызлыға инаныр,
анламсызлығ олур онун нәфи (кәлири).
О, вахтсыз солачағ
вә будағлары јашыллашмајачағ;
үзүм кими, өз киләсини төкәчәк,
вә зејтун ағачы кими чичәјини төкәчәк.
Дөнүкләр јығнағы барсыз олачағ,
вә зејтун ағачы кими чичәјини төкәчәк.
Дөнүкләр јығнағы барсыз олачағ,
вә музд күдәнләрин алачығы јаначағ;
шәрдән боғаз олуб, јалан доғачағлар,
вә онларын бәтниндә һәгигәтсизлик тәрпәшир!"

16-чы ФӘСИЛ

Вә Иов чаваб вериб деди:

Белә шејләри дәфәләрлә ешитмишәм;
бөздиричи тәсәлли верәнсиниз һамыныз!
Сөз күләкләринин сону кәләчәкми?
Сөз күләшдирмәјә сәни вадар едән нәдир?

Мән дә сизин кими даныша биләрәм,
сизин гәлбиниз мәним кими олса:
гаршынызда дуруб натиғлијими көстәрәрдим,
үзәриниздә башымы јелләдәрдим (булајардым),
сизи дилимлә руһландырардым,
додағларымы тәрпәтмәклә овундурардым!

Данышсам да, кәдәрим азалмыр;
суссам да мәнән әл кәтүрмүр о.
Һә, нәһәјәт үздү мәни!
Сән мәним бүтүн танышлар дүнјамы дағытдын;
бунун шаһиди кими үзүмә дурур хәстәлијим,

үзүмө гаршы данлајыр мәни.
Онун гәзәби боғур мәни, сыхыр мәни;
үстүмө диш гычадыр,
јағы јејир көзүјлә мәни!

Өнкләрини ачыблар мәнә доғру,
лаға гојараг, шилләләјирләр мәни,
мәнә гаршы бирләшибләр һамысы.
Аллаһ мәни динсизә тапшырыб (сатыб),
јаман адамларын әлиһә вериб мәни!

Архајын идим; горхуја салды,
бојнумдан јапышыб, јерә чырпды,
мәни өз һәдәфинә чөвирди;
әтрафымда Онун охлары выјылдајыр,
О, мәним гарнымы чырыр, аман вермәдән,
өдүмү јерә төкүр!
О, мәним синәмә јара үстдән јара вурду,
дејүшчү кими чумур үстүмә.

Чыр-чындыр тахырам әјнимә
вә шејпуруму көмдүм мәзара.
Ағламагдан үзүм гызарыб,
кипријимдән өлүм кәлкәси асылыб, —
әлимдән шәрәфсизлик чыхмајыб (тәрәмәјиб),
ибадәтим тәмиздир мәним.

Торпаг! Батырма мәним ганымы,
мәним фәріадымын сону да јохдур!
Одур, Шаһидим һәлә дә көјләрдәдир,
сәмада да тәрәфдарым вар мәним!
Бошбоғаз (чохданышан) достларым мәним!
Көз јашым Аллаһа доғру ахыб кедир ки,
Аллаһын јанында адамын һаггы олсун,
вә адамла онун јахыны арасында дүзлүк олсун!
Зира мәним өмрүмүн сону кәләчөк,
вә мән кедәр-кәлмәзә чәкиләчәјәм.

17-чи ФӘСИЛ

Рухум зәифләјир,
өмрүм сөнүр,
сонев (гәбир) көзләјир мәни!

Јалныз лағагојулма галыр мәнә,
көзүм көз јашындан тор көрүр.

Өзүн мәним сөздејәним ол Өз гаршында!
Јохса мәнә ким замин дурар?
Сән онларын бәсирәт көзүнү багламысан;
одур ки, онлара гәләбә вермирсән.

Ким достларыны бәлаја салырса, —
өз ушагларынын көзү чыхачаг.
О, мәни адамларын дилиндә нәгәрата чевириб,
мән дә үзүтүпүрчәклијә дөнмүшәм.
Гәмдән көзүм торалыб,
бүтүн бәдәним кәлкәјә дөнүб.
Мә`минләри кәдәрләндирәр бу,
мә`сумлар да дөнүјә гәзәбләнирләр,
мә`минсә өз јолундан дөнмәз,
әли доғру оланлар даим артачаг.
Сизсә — һаһмыһа мәним үстүмә кәлин:
"Аранызда көзүмә дәјмир Мүдрик (адам)!
Күнләрим кечди; түкәниб үмидләрим,
үрәјимин истәкләри өлүдүр.
Кечәни күндүзә чевирмәкми олар,
ишығы зулмәтә тәј тутарлармы?
Мәнми (нәјәсә) үмид баглајым, дузәхдир јерим мәним.
Јатағымы да зүлмәтдә ачачам;
табута дејәчәм: "Атамсан!"
Гурдлара исә: "Анамсан, бачымсан!" - дејәчәм.
Бундан сонра нәјә үмид баглајым,
арзуларым нәдир — ким көрәр ону?
Чәһәннәмәми дүшәчәк онлар,
мәнимлә сонөвә (гәбирә) кирәчәкми?"

18-чи ФӘСИЛ

Вә Шуахлы Билдад чаваб вериб деди:

"Нитгләринизи нә вахт гуртараचाгсыныз?
Габагча дүшүнүн, данышын сонра!
Нижә биз һејван сајылаг,
Көзүмүзүн ичинә дејилән тәһгирә дөзәк?

Сән өзүнү өз гәзәбиндә дидирсән!
Сән олмасан, дүнја бошму галачаг,
гајамы јериндән тәрпәнәчәк?

Һә, тәгсирлинин чырағы сәнәчәк,
очағынын оду парламајачаг;

алачыгындакы ишыг өлөзгөчөк,
башынын үстүндөкы ишыг сөнөчөк!
Аддымларынын күчү азалачаг;
ајагы төлөжө дүшөчөк,
жолу төлөлөр ичиндөн кечөчөк,
көндир долашачаг топугуна,
илкөк тутачаг ону;
жер үзүндө онун үчүн чөлөлөр гурулуб,
жолларда онун үчүн гапганлар дүзүлүб!

Һәр жандан дөһшөтлөр жагыр үстүнө,
ора-бура атланмага мөчбур едөрөк.
Ачлыгдан күчү галмајачаг,
өлүм онунла јанашы дурачаг.
Бөдөнүнн һиссө-һиссө јејөчөк,
Өлүмүн Илки јејөчөк онун өзаларыны!

Үмид чадырындан чыхарачаглар ону,
Дөһшөтлөр Шаһынын јанына енөчөк о;
алачыгында һеч ким галмајачаг,
күкүрд сөпилөчөк һөјөтинө!
Ашагыдан көкү гурујачаг,
јухарыдан будаглары!
Ады јер үзүндөн силинөчөк,
мејданларда да јада салынмајачаг.
Ону ишыгдан зүлмөтө говачаглар,
ону силөчөклөр јер үзүндөн;
өз халгы ичиндө нәсли галмајачаг,
мәскәнләриндө сонбөшији олмајачаг!
Гәрбдө онун күнүндөн дөһшөтө көлөчөклөр
Шәргдө һөјөчанла ешидөчөклөр онун барөсиндө
Һә, ганунсузун евинин сону.белә олачаг
вә Аллаһы танымајанын сону будур!"

19-чу ФӘСИЛ

Вә Иов чаваб вериб деди:

"Мәним гәлбими һәлә чохла инчидөчөксиниз,
дидөчөксиниз өз нитгләринизлә?
Будур, он дөфөдир ки, мәни русвај едирсиниз,
утанмырсыныз да мәни боғмаламагдан!
Туталым, доғрудан күнаһ өләмишәм:
күнаһ ки, өзүмүндүр!"

Јохса мәнә бөјүкчәлик еләмәк,
өз чиркабыңызла мәнә миннәт гојмаг истәјирсиниз?

Билин ки, Аллаһ әјмиш мәни,
вә Өз торуну атмыш мәним үстүмә!
Чығырырам: "Зоракылыгдыр!", чавабса јохдур;
Фәрјад гопарырам, һәгигәтијсә тапа билмирәм.
О, мәним јолуму баглајыб ки, мән кәлмәјим,
јолларымы да зүлмәтә бүрүјүб;
мәним шөһрәтими алыб әлимдән,
башымдан кәтүрүб тачымы;
һәр јандан сарсыдыб мәни — өлүрәм! —
үмидими көкүндән чыхарыб;
Өз гәзәбијлә чошуб үзәримә
вә мәни Өз дүшмәнләри сырасына кечириб!

Онун бүтүн алајлары (гошуну) бирдән чумду.
јолу мәнә гаршы һазыр етди,
чадырымы дөврәјә алдылар.
О, гардашларымы мәнән узаглашдырды;
јахын адамларым да мәнән гачырлар
евимдәки гонаглар вә гул гадынлар
мәни јад сајырлар, —
онларын көзүндә јад нәсилдән олмушам!
Гулуму јаныма чағыра билмирәм,
ағзым она јалвармалыдыр.

Арвадым нәфәсимдән ијрәнмәјә башлајыб,
әтрим дә гардашларыма дөзүлмәз кәлир.
Балача ушаглар да ијрәнирләр мәнән —
мән данышмаг истәркән онлар күлүшүрләр.
Нәслим мәнә нифрәт еләјир,
вахтилә севдикләрим инди мәнә гаршы чеврилибләр,
бир дәријәм, бир сүмүк,
дишимин дибиндән әтләрим гопур.

Ачыјын, ачыјын мәнә, достларым!
Зира Аллаһын гәзәби (әли) вурур мәни.
сиз нијә, Аллаһ кими, сыхырсыңыз мәни
вә чисмимлә доја билмирсиниз?

Аһ, каш сөзүмү јазан олајды,
онларын китабында көстәриләјди,
дәмир грифеллә (даш гәләмлә) гургушун текмәклә,
бүтүн дөвләрә чатмасы үчүн даша газајдылар!

Анчаг бах, билирәм: тәрәфкешим сағдыр,
ахырда мејидим үстүндә дајаначаг О,
дәрим үстүмдән чүрүјүб төкүләндә
чәсәддән оларам, көррәм Аллаһы!
Һә, өзүм көрәрәм Ону,
өзү дә узагдан јох, јахындан —
үрәјим бир тикә олур синәмдә!
Дејин: "Ону нечә јаралајаг, агулајаг?" —
санки тәгсирин көкү мәндәјмиш,
о һалда сиз дә ғылынчдан горхун,
чүнки гәзәб ғылынча табе олур —
ки, биләсиниз мәһшәр нә демәқдир!"

20-чи ФӘСИЛ

Вә Наамалы Тсофар чаваб вериб деди:

"Фикрим мәчбур едир чаваб верим,
чүнки туфан вар ичимдә!
Мәни инчидән бир ирад ешитдим;
анчаг мәним әвәзимә ағлымын руһу чаваб верәр!

Билирсәнми бу, һәмишә беләдир,
јөр үзүнә инсан кәләндән бәри:
јаманларын севинчи чох чәкмир,
дөнүјүн фәрәһи бир анлыг олар!
Гој онун јүксәклији көјләрә чатсын,
башы да булудлара тохунсун;
нәчис кими бајыра атылачаг бирјоллуг,
ону көрәнләр сорушачаглар: "О һардадыр?"

Гаранлыг кими јоха чыхачаг, тапылмајачаг;
кечә вағиәси кими итиб кедәчәк.
Ону көрән көзләр көрмәјәчәк бир даһа,
јурду да танымајачаг (ону)!
Диләнчиләри севиндирәчәк онун оғуллары,
әлләри гајтарачаг оғурлуглары.
Сүмүјү кәнчликдән шишсә дә,
өзүлә бәрәбәр јерә көмүләчәк.

Әкәр јаманлыг онун ағзына дадлы кәлирсә,
дилинин алтында сахлајырса шәри,
әзизләјирсә, атмырса ону,
ағзынын дәринлијиндә кизләјирсә,—
Гарнында тәам чеврилмәјә уғрајырса,

Бири өлүр жеткин жашда —
һамыдан разы, хош жанашмада;
дамарлары (әмчөкләри) сүдлө,
сүмүкләри иликлә долудур.
О бири өлүр, чашдырылараг
һәјатдан һеч бир кам алмадан;
онлар торпагда жанашы јатачаглар,
үстләринә дә гара өртүк чәкиләчәк.

Бах мән билирәм сизин фикирләринизи,
мәнә кизличә тохудуғунуз бухову.
"Һөкмлүнүн еви һардадыр,
вә пис кишиләрин чадыры һансыдыр"
дејә сорушанда сиз, мән дүјдүм буну.
Јохса јол јараданлары сорушмамасыныз,
вә онларын һөкајәтләрини өшитмәмисиниз:
өлүм күнү зүлмкарын нечә сағ галмасы
вә гәзәб күнүнүн ондан јан көчмәси барәдә ?
Онун һаггында һәгигәти ким дејәр онун үзүнә,
еләдикләрини онун габағында ким садалајар?
Ону сөнөвә (мәзара) һөрмәт-иззәтлә апарырлар
вә табуту јанында гаровул гојурлар.
Онунчүн торпаг овунтусу (да) шириндир,
бүтүн адәм оғлу онун ардынча кедир,
онун габағынча кедәнләрсә — сајсыздыр!

Фаниликләми овутмаг истәрсиниз мәни?
Сизин чавабларыныз јалныз јаландан ибарәтдир!"

22-чи ФӘСИЛ

Вә Теманлы Елифаз чаваб вериб деди:

"Аллаһамы көмәкдир инсан?
Ағыллы өзү өзүнә көмәкдир!
Мәтанәтли севинмәлидирми ки, сән һаглысан,
нә фајда ки, өзүнә садә јол сечмисән?
Јохса О, горхуб сәнинлә чәкишмәјә башлајачаг,
сәнинлә мүһакимә олунмагмы истәјәчәк?

Доғрудур ки, сәнин ачығын бөјүкдүр,
анчаг тәгсирләрин дә сонсуздур:
сән әбәс јерә гардашлардан киров алмысан
вә јарычылпагларын палтарыны сојундурмусан,

јорғуна су ичмәк имканы вермәмиш,
ачдан бир тикә чөрәјини кизләтмисән;
Һөкмлү адама — торпаг (чатыб),
ад-санлы адам орда (торпагда) сарај жапыб;
сән дуллары әлибош ғајтармысан,
вә јетимләри гуру јурдда ғојмусан.
Она кәрә кечиб хиртдәјинә илкәк,
вә ғәфләти дәһшәт гулағыны батырыб, —
зүлмәтләшир, сән һеч нә көрмүрсән,
сәни суларын кирдабы удуб!

Мәкәр Аллаһ көјләрдән уча дејил?
Улдузлара бах: јүксәкдәдирләр.
Будур, сән дејирсән: "Нә билир Аллаһ?
Зүлмәт ичиндә о нә көрә биләр?
Булудлар көрүнмәз еләјиб Ону, О исә бахыр,
кечдији јол да сәма даирәси бојунчадыр".
Ғәдим чығыра дүшмүсәнми һеч,
о чығыра ки, чани әрләр кечибләр—
вахтындан ғабаг ғырылмыш әрләр,
сығыначагларыны су басмыш әрләр?
Онлар Аллаһа дејирдиләр: "Биздән узаг ол!"
Дүшүнүрдүләр: Мәтанәтли нә едәчәк онлара!
О исә онларын евини не мәтлә долдурду;
писләрин ујдурмасы, әл чәк јахамдан!

Диндарлар (мә минләр) көрүб севинәчәкләр,
тәмизләрсә күләчәк онларын гисмәтинә:
һәгигәтән ғырылыб јағыларымыз,
Ғаланларыны да алов апарыб!
Аһ, достлаш Онунла—хејир көрәрсән;
бу јолла не мәтә чатарсан.
Аһ, тә лимлән Онун ағзыјла, *
ғәлбинә һәкк елә Онун сөзләрини!

Мәтанәтлини ахтарсан, ишин дүз кәтирәчәк;
чадырындан тәгсири узаг едәчәксән,
алтуну тоза сајачагсан,
Офир дәфинәсини булаг дашы биләчәксән.
Мәтанәтлијсә
үзүнә күлүмсәјән ғызыл-күмүшүн олачаг;
зира Мәтанәтли олачаг сәнин севинчин,
вә үзүнү аллаһа доғру ғалдырачагсан!
Сән Ону чағырсан—һај ешидәссән,
вә дләрини јеринә јетирәчәксән;

Һәр шөј гәрарынча олачаг,
јолларынын үзәриндә парлајачаг ишыг.

Бир кәс алчалдылмышса, "Учал!" дејәчәксән—
үзү тутгунлашаны да хилас едәчәк О;
тәгсирсиз олмајаны да бәладан гуртарачаг,
сәнин әлләрини тәмизликлә сағалдачаг!"

23-чү ФӘСИЛ

Вә Иов чаваб вериб дөди:

"Инди дә һәлә әкс кедир нитгләрим;
мәним инилтим үзәриндә әли ағырдыр Онун!
Аһ, әкәр тапа билсәјдим Ону мән,
Онун тахты өнүндә дајанардым!
Өз ишләрим барәдә данышардым Она,
ағзымы дәлилләрлә долдурардым;
билмәк истәрдим ки, О нә дејир мәнә,
өјрәнмәк истәрдим чавабыны!
Там күчүләми апарырды О, мүбаһисәни?
Аһ, јох! Тәки бахајды О мәнә! (Бахса—бәсимди).
Онда һағлы олан Онунла мүһакимә олуна биләрди;
мән дә өмүрлүк азадлыг әлдә едәрдим.

Вудур, шәргә тәрәф кедирәм, О исә јохдур;
гәрбә кедирәм — кәзүмә дәјмир О;
шималдамы фәалијјәтдәдир - кәрмүрәм Ону;
чәнубда кизләнирми — анышдыра билмирәм!
Она исә мәним јолум бәллидир;
Ғој әритсин мәни гызыл кими — тәмизәм мән!
Ајағым онун јолуну тутуб кедир даим,
Онун јолуна әмәл еләмишәм, чыхмамышам јолундан,
Онун ағзындан чыхан вәсијјәтләрдән
кери чәкилмәмишәм,
Онун сөзләрини синәмә јығмышам.

Анчаг О, гәрара кәлмишсә —
Ону сөзүндән ким дөндәрәчәк?
Үрәји нечә истәјирсә, елә дә еләјир О.
Белә ки, О, өз һөкмүнү јеринә јетирәчәкдир;
Ким билир, фикриндә һәлә нәләр тутуб! .
Одур ки, горхурам Онун чәһрәсиндән;
ағлыма кәтирәндә дәһшәтләнирәм!
Һә, Аллаһ өләзидиб үрәјими,

Мәтанәтли дө горхуҗла сарсыдыб мәни;
зира, мәни бу зүлмәт удуб,
зүлмәт бүрүҗүр үзүмү мәним!

24-чү ФӘСИЛ

Ниҗә муһакимәнин мүддәтини
мүәҗҗән етмәҗиб Мәтанәтли
вә ондан һалы оланлар ниҗә
Онун күнләрини көрмүрләр?
Јаман адамлар мәрзи позурлар,
маллары говуб апарыр, өз јанларында отарырлар;
јетимләрин ешшәјини апарырлар,
дүлүн әлиндән алырлар инәјини — киров адыҗла;
јохсулу јолдан итәләјиб јыхырлар,
јер үзүнүн бүтүн әзабкешләри кизләнмәлидир!

Бах, чөл ешшәји кими чөллүҗә кедир онлар,
јазыда (дүздә) өзләринә вә ушагларына
јем ахтарырлар;
онлар өз тарлаларында кечирмирләр бичини,
пис адамын үзүмүнү јығырлар.
Чылын-чылпаг, бүрүнчәксиз кечәләјирләр онлар,
сојугда кејмәкчүн дө көјимләри јохдур;
дағларда јағышдан исланырлар,
гајаја гысылыб сығыначаг ахтарырлар.
Јетим (көрпә) дөшдән дартылыб ајрылыр,
јаманлар диләнчидән дө киров алырлар.
Јохсуллар лүт кәзирләр,
ач-ачына дәрз дашыјырлар;
дивар сүркүсү арасында јағ сыхыб чыхарырлар,
салхымдан ширә чәкдикләри һалда,
өзләри тамарзыдырлар.

Шәһәрдән адамларын инилтиси ешидилир,
өлдүрүләнләрин руһу көмәјә чағырыр;
Аллаһса бунун гаршысыны алмыр!

Онларын арасында ишыг дүшмәнләри вар:
онлар Онун (Аллаһын) јолуну билмирләр,
Онун ачдыгы чығырла кетмирләр.

Сәһәр алаторанында гатил галхыр,
јазыгы, јохсулу өлдүрүр;
Кечәјсә оғурлуға чыхыр,

зинакарын да көзү гаранлыгын дүшмәсини көзләйир,
о дүшүнүр: "Гој көзләр көрмәсин мәни!"
вә үзүндән пәрдә асыр.

Гаранлыгда лағым атырлар,
күндүзләрсә кизләнирләр евләриндә,
ишыға тамам набәләддирләр;
чүнки сәһәр онларчүн зүлмәтдән писдир,
зил гаранлыгса хошдур онлара!

О, сујун үзүндә јүнкүлдүр!
Онларын торпаг пајы лә`нәтә кәлсин,
үзүмлүкләри бечәрилмәсин.
Баһар сулары кими гумлугда јоха чыхсынлар,
чәһәннәмлик күнаһкарлар јесин онлары!

Гој унутсун ону ана гучағы!
Гој гурд-гуш јесин ону!
Гој хатирәси унутулсун!
Гој ағач кими сынсын чанинин бели —
ким ки, әвладсызы, доғмајаны инчидир,
дул арвада јахшылыг еләмир.

Өз гүдрәтијлә күчлүләри дә јенән кимдирсә,
Кимин ки, гаршысында һеч кәс өз һәјәтијчүн
архајын ола билмир,
онлары горујур, онлара дајаг олур,
көзләри дә онларын јолуну көрүр.

Галхырлар јухары вә јола чыхырлар!
Күчдән дүшүб өлүрләр һамы кими,
орагла бичилән сүнбүлләр тәки.

Белә дејилми? Ким мәним јаланымы ача биләр
вә мәним нитгими һечә чыхардар?"

25-чи ФӘСИЛ

Вә Шуахлы Билдад чаваб вериб деди:

"Дөвләт вә горху Онун гаршысынча кедир,
Өз учалығыны рам едәнин гаршысынча!
Онун икидләринин сајы вармы,
вә кими ишыглатмыр Онун ишығы?

Аллаһ гаршысында нечә доғрулар әр,
вә нечә тәмиз ола биләр арваддан доғулан?
Бах, ајын өзү дә ишығлы дејил,
Улдузлар да натәмиздир онун көзүндә;
өзү дә әр — сохулчан
адам оғлу - күвәдир!"

26-чы ФӘСИЛ

Вә Иов чаваб вериб деди:

"Зәифә нечә дә көмәк етдин сән,
Гүввәдән дүшәнин тутдун әлиндән!
Мүдриқ олмајаны агла кәтирдин,
онлара сән кен-бол камал јетирдин!"

Кимин көмәјилә ачдын фаллары,
кимин нәфәсидир дәјән үзүнә?

Рефаимләри титрәтмә тутду,
курлајыр бурулған вә онун ичиндәкиләр;
Онун (Аллаһын) гаршысында чәһәннәм өртүсүздүр,
Аввадонун да өртүјү јохдур!
Шималы бошлуг үзәриндә јәјән,
Јер күрәсини һеч нәдән асан —
сују Өзүнүн булудларына гатыр,
булудса парчаланыб төкүлмүр!
Өз тахтынын үзүнү өртән,
онун гаршысыны Өз булудујла кәсән
Аллаһ бурулғанлар үстүндән хәтт кечирир,
узадыр (бу хәтти) ишыг-зүлмәт сәрһәдинәчән!

Көјләрин дајағы сарсыјыр,
Онун туфанындан дәһшәт дујурлар!

О Өз гүдрәтијлә дәнизләри јериндән ојнадыр,
Өз фикријлә Раһавы парам-парча өләди!
Онун нәфәси көјләри ајдынладыр,
әли исә иланы вуруб өлдүрүр!

Бах бунларын һамысы
Онун јолларынын јалныз учудур;
Онун барәсиндә бизә чатыбмы пычылыты?
Бәс Онун гүдрәтинин илдырымыны
ким дәрк едә биләр?"

Вә Иов өз мұһакимәләрини жүрүтмәкдә
давам едәрәк деди:

"Һүгугуму мөндән алмыш Аллаһа,
гәлбими сындырмыш Мәтанәтлијә анд олсун, —
нә гәдәр ки, нәфәсим кәлир,
вә Аллаһ нәфәси бурнумдадыр,
ағзымдан јалан (сөз) чыхмајачаг,
дилимә јалан (сөз) кәлмәјәчәк!

Сизи һаглы сајым? Јох, олмаз әсла!
Нә гәдәр ки, сағам — дөнмәрәм сәдиглијимдән;
дүзкүнлүјүмү сахламышам, вермәрәм әлдән;
һәјатымы үрәјим мәшһәрә чәкмәз!

Гој гатил сајылсын мәним дүшмәним,
вә динсиз адлансын үстүмә галхан!
Аллаһ көтүрүб руһуну аланда
дөнүјүн үмиди нәјә галачаг?
Аллаһын гүдрәти ешидәчәкми онун сәсини,
бәла ону һаглајанда?
Мәтанәтли барәдә тәсәлли дујачагмы,
дар ајагда Аллаһы (көмәјә) чағырачагмы?
Көстәрәрәм сизә Аллаһын әлиндәкини;
Мәтанәтлинин нечә һәрәкәт етдијини
кизләтмәрәм сиздән.
Бир дә ки, сиз өзүнүз дә кәрдүнүз һәр шеји;
бәс бу гәдәр бош сөзләр нәјә көрәкмиш?

Аллаһын јамана верәчәји бу,
зоракынын Мәтанәтлидән көрәчәји будур:
оғуллары бөјүјәчәк санки гылынч алтда,
онун төрәмәләри чөрәкдән дојмајачаглар;
ондан ким галачагса -өлүмә гисмәт олачаг,
дул арвадлар онун үстүндә агламајачаглар;
гум кими күмүш дә јығса,
палчыг кими кејим тиксә, —
о - һазырлајачаг, анчаг бунлар мө`минә чатачаг,
онун күмүшү дә тәмиз оланын гисмәтидир!
О, өз мәңзилини гурур һөрүмчәк кими,
көзәтчи өзүнә дам јапан сајаг;
варлытәк јатачаг, ојаначаг диләнчитәк:
көзүнү ачанда көрәчәк ки, һеч нә јохдур!
Дәһшәтләр сарачаг ону сел—су кими,

Кечә апарачаг ону гасырға —
шәрг күләји тутачаг ону,
үстүнә чумачаг аман вермәдән,
нә гәдәр чалышса, хилас ола билмәјәчәк!
Јалһыз әл еләјәчәкләр,
фитә басачаглар ону архадан.

28-чи ФӘСИЛ

Белә! Күмүшүн мә`дәни вар,
гызылчүн дә күрә вар,
дәмири јердән чыхарырлар,
миси дашдан (сүхурдан) әридиб алырлар.
Зүлмәтә инсан сон гојачаг,
һәр шеји өјрәнәчәк —
зүлмәт дашыјла өлүм көлкәсини дә.
Мә`дәнчиләр гапалы чамаатдыр,
көздән узагларда хәндәк газырлар,
адамлардан узагларда тәрпәширләр.
Тахылы әмәлә кәтирән торпаг
ичәридән одла газыгланыбдыр:
онун дашларында сапфир јатағы,
вә гызыл зәррәләри вар.
Бунлара кедән чығыры гартал да билмир,
чалаған көзү дә көрмәјиб ону,
ону тапдамајыб дикбаш вәһши дә,
шир баласынын да ајағы дәјмәјиб она.
Гранитлә вурушур инсан,
дағлары көкүндән гопарыр,
гајаны јарараг јол ачыр —
бүтүн гијмәтли дашлар она бәллидир;
о, булагларын су басгысыны тутуб сахлајыр
вә кизли инчиләри үзә чыхардыр!
Бәс мүдриклик — ону һарадан алаг,
бәс камал мә`дәни һарда јерләшир?

Она апаран јолу билмәјир инсан,
Чанлы әләминдә ону тапмазсан.
Кирдаб дејир: "Мәндә о јохдур!"
Дәниз дејир: "Мәндә о јохдур!"
Ону гызыла әвәз вермирләр,
күмүшлә дә ала билмәзсән;
Офир мә`дәни дә аламмаз ону,
нә дамарлы әгиг, нә лјалис-лазур она әвәздир;
алтунла, чинијлә өдәнмәз о,

гијмәтли габлара да дәјишмәк олмаз;
нә мәрчан сајылар, нә бұллур онун мүгабилиндә,
камалын бәхшиши инчидән үстүндүр;
ондан гијмәтсиздир Кушит топазы,
халис гызыла да вермәзләр ону.

Бәс мүдриклик — ону һарадан алаг,
бәс камал мә`дәни һарда јерләшир?

О, бүтүн чанлыларын көзүндән кизли,
көјдә учан гушлардан кизлидир.
Аввадон вә өлүм дејирләр:
"Онун барәсиндә јалныз сөз ешитмишик,
о да учундан-гулагындан!"
Онун јолуну билән о бир Аллаһдыр,
онун јерини тәкчә о билир,
зира јери, гуртарачагларына гәдәр О көрүр анчаг,
көјләр алтында нә варса — Она әјандыр!

О, күләјә гүввәт верәндә,
суларын ахым һәддини гојанда,
јағыша гајда јазанда,
илдырымлы булудлара јол чызанда —
бах онда көрүб, сајмыш ону,
сынамыш ону вә јаратмыш ону (мүдриклији), —
вә инсана бујурмушдур:

"Аллаһдан горхмаг - мүдрикликдир,
шәрдән узаглашмагса - камалдыр".

29-чу ФӘСИЛ

Вә Иов өз мұһакимәләрини
данышмагда давам едәрәк деди:

"Аһ, каш Аллаһын аманында олдуғум
кечмиш күнләрим, ајларым олајды!
Башым үзәриндә чыраг јандыарды,
онун ишығында зүлмәти јарыб кечәрдим;
кәнч јашларымдакы кими олајдым,
Аллаһ мәним чадырыма рәһм етдији,
Мәтанәтлинин һәлә мәнимлә олдуғу,
әтрафымда ушагларымын атылыб-дүшдүју,
ајагларымы судлә јудуғум чағлар,
гајалардан мәнимчүн

зөйтун жагы сүзүлөн чаглар олајды!
Шөһөр гапысына чыханда мән,
мејдан ортасында отуранда —
кәнч огланлар мәни көрчөк кизләнәрдиләр,
гочаларса галхыб ајаг үстө галардылар.

Ө`жанлар гаршымда сусардылар,
бармагларыны додагларына сыхараг;
агсаггалларын нитги тутгунлашарды,
дилләри удлагларына жапышарды.
Мәни ешидән гулаглар көкс өтүрәрди,
мәни көрөн көзләр — мәни өјәрди!
Чүнки мән чыгыран јохсулу хилас едәрдим,
көмәксиз јетимә көмөк дурардым;
әзаб чөкөнин хејир-дуасыны газанардым,
дул гадын үрөји мәндә тәсәлли тапарды.
Һәгигәт — чүббәм олмушду мәним,
едаләт — башымын чалмасы иди,
кора — көз идим,
јеримәзә — ајаг.
Диләнчијә ата идим,
танымадыгым адамын ишинә ағыл илә киришәрдим,
ганунсузлуг едәнин чәнәсини гырардым,
онун дишиндән гуртарардым гурбаныны!

Дүшүнәрдим: Феникс гушу кими
баша вуруб өмрүмү, өләрәм јувамда;
көкләрим ачыг иди суда,
шејләр гонур будагларыма;
шөһрәтим әксилмир (гочалмыр)
әлимдәки јајым (каманым) мәһкәмдир!

Гаршымда сусуб динләрдиләр мәни,
сәссизчә сөзүмү өшидәрдиләр;
мәним сәзләримдән сонра чөк-чевир кәсиләрди,
нитгим дә шеһ кими онларын үзәринә сәпиләрди.
Су дашгыны кими көзләјәрдиләр мәни,
аз-аз јаған јагышда олдугу кими
ағызларыны ачардылар:
мән күлүмсәјәндә көзләринә инана билмәздиләр,
үзүм күләндә исә — әријәрди гәмләри!
Јолларыны мән мүөјјән өдәрдим—башчы кими,
әјләшәрдим шаһ кими дејүшчү дәстәмин арасында,
ағлајанын кәдәрини говардым.

Индијсә мәнә күлүрләр, мәнән
 јашча кичик адамлар,
 өлөләри ки, аталарыны вахтијлә
 сүрүмүн итләријлә дә тән тутмаздым!
 Снларын гәл күчү - нәдир мәнимчүн?
 Онларда һөч күч дә галмајыб.

Еһтијачла ачлыг үзүб онлары;
 гуру сәһраја гачырлар онлар—
 гаты гаранлыга, зүлмәт мүлкүнә;
 онлар кол-кос дибиндән көјәрти јығырлар,
 нәз биткисинин көкләри онларын чөрәјидир.
 Адам арасындан онлары говурлар,
 оғру үстә гышгыран кими гышгырырлар үстләринә,
 мәчбур едирләр ки, дәрә ојугларында,
 јер јарыгларында, гаја чапыгларында јашасынлар.
 Чәнкәллик ичиндә улашыр онлар,
 көјәм коллуғунда топалашырлар,
 јер үзүндән бајыра атылмыш,
 шәрәфсиз, ад-сансыз бир јығнаг кими.

Көр кимләр үчүн күлүнч олмуш,
 ијрәнч охумалар (маһнылар) мөвзусуна чөврилмишәм!
 Онлар мәнән чийрәнир, кен кәзирләр,
 көзүмүн габағында түпүрмәкдән утанмырлар;
 чүнки О, мәним кәндирими кәсиб ки,
 онлар да гаршымда өрүш-өркән ачыблар!

Сағымда ушаг-мушаг дајаныр,
 ајагларымы бир-биринә долашмаға мәчбур өдир,
 мәни мурдар бир дөврәјә салырлар (алырлар);
 гаршымдача јолуму позурлар (јолдан сапдырырлар),
 һамысыны да мәним өлүмүмчүн өдирләр.
 Онларын гаршысыны дајандыран да јохдур!
 Ири бир јарыгдан көчиб јаныма кәлирләр,
 һәр шеји гырыб төкәрәк үстүмә чумурлар;
 дәһшәтләр мәнә гаршы дурур;
 бөјүклүјүмү санки күләк апарыб,
 булуд кими чәкилиб гуртулушум.

Руһум учуб (ахыб) кәдир мәнән,
 инилтили күнләр гаплајыб мәни;
 кечәләр сүмүкләрим көјнәјир,
 мәни кәмириб јејәнләр јатмаг билмирләр.

О, (Аллаһ) бәрк-бәрк жапышыр палтарымдан,
өз кәйнәјим кими бүрүјүр мәни,
мәни палчыға басыр,
мән дә тоза, торпаға дөнүрәм.

Чағырырам, Сәнсә (Аллаһ) һај вермирсән мәнә;
дајанырам — бахмырсан мән тәрәфә!
мәнимчүн чәллада дөнмүсән,
ағыр әлләринлә дөјүрсән мәни;
совуруб күләјә вермисән мәни,
туфанда әләниб итмәјә мәһкум еләмисән.
Билирәм ахы: өлүмә чәкирсән мәни,
бүтүн дириләрин јығышдығы
соневә (гәбирә) чәкирсән.

Өләнин үзәринә әлини гојачагмы О,
бәләја дүшүб јалваранлар бағышланмајачагмы?

Мәкәр әзабкешлә гәмләнмәдим мән?
Заваллы үчүн агрыды гәлбим.
Хејир көзләјиркән шәр чатды мәнә,
ишыг үмидиндәјдим, зүлмәтә дүшдүм.
Ичәрим гајнајыр, раһатлығы јадырғајыб ичәрим;
Үзүнтүлү күнләр јетишди мәнә.
Күнәш шүаларындан гаралмадым мән;
адамлар арасында дајаныб улајырам.
Чаггаллара гардаш олмушам,
сәһра дөвәгушларына дост.
Үстүмдә сүмүкләрим тутгунлашыб,
бүркүдән сүмүкләрим гарсыјыб;
сим сәсләри һычгырыға чеврилиб,
флејта нәгмәси һычгырыглы нидалара.

31-чи ФӘСИЛ

Көзләримлә шөртләшмишәм ки,
ғызлара бахмасын.
Көјләрдән Аллаһын һөкмү нәдир бәс,
јухарыдан Мәтанәтлинин ғарары нәдир?
Күнаһкара јазылмајыбмы өлүм,
шәр иш тутана кәлмәјибми бәлә?
Мәкәр О, мәним јолуму көрмүр,
бүтүн аддымларымы сәјмырдымы?

Өкөр мән јалан адамларыјла кәзиб-долашмышамса,
ајағым бичлијә чәкибсә мәни,
гој дәгиг тәрәзидә чәксинләр мәни,
вә Аллаһ көрсүн тәгсирсизлијими!
Аддымым јолдан кәнара чыхыбса,
үрәјим көзүмүн ардынча кетмишсә,
әлими ләкәләмишәмсә,—
гој мәним сәлдијими башгасы јесин,
нәслимин көкү кәсилсин!

Өкөр гадына ујубса гәлбим,
јахын адам гапысында тәлә гурмушамса,
гој арвадым өзкә үчүн дән үјүтсүн,
онун үзәринә башгалары әјилсин!
Зира бу ијрәнчлик вә рүсвајчылыг,
тәгсир мәһшәрлә чәзаландырылыр,
өзү дә јандырыб күл еләјән оддур ки,
бүтүн варымы јахарды.

Өкөр гулумун,
мәнимлә мәһкәмәјә дүшмүш гаравашымын
һугугуну тапдаламышамса,
Аллаһ гәзәбинә гаршы нә едәрдим мән,
О, мәнә баханда мән нә дејәрдим?
Доғма бәтндә мәни ким јарадыбса,
онлары да һәммин Јарадан јаратмајыбмы?

Өкөр диләнчидән сәдәгә әсиркәмишәмсә,
дул гадын көзүнү гәмләндирмишәмсә;
әкәр лохмамы тәк јемишәмсә,
ондан јетимә пәј вермәмишәмсә,
(ушағлыгдан о мәним јанымда јашајыр аталы кими,
о доғулан күндән бәри гајғысыны чәкирәм);
јалавач өлән көрүб,
чылпағ адама бахыб,
онун чисминә һејфсиләнмәдимсә,
онун бәдәнини мәним гојунларымын јуну иситмәдисә;
мәһкәмәдә көмәјимә чатан олачағыны билиб
әкәр јетимә әл галдырмышамса—,

гој чијним күрәјимдән гопсун,
биләјим дирсәкдән үзүлсүн!
һә, мәнимчүн дәһшәтдир Аллаһ гәзәби,
мән Онун бөјүклүјү өнүндә дуруш кәтирә билмәрәм.

Әкәр үмидими гызыла бағламышамса,
"Дајағымсан!" — демишәмсә дәфинајә (хәзинәјә);
варымы чох көрүб севинмишәмсә,
чих сәрвәт жығмағымла өјүнмүшәмсә;
Ајын нечә ишығ салдығыны,
Күнәшин нечә јандығыны көрә-көрә
үрәјимдә азыб
өз әлими әпмүшәмсә, —
бунлар тәкзибә лајиг күнаһ оларды,
чүнки бунлар Аллаһдан узаглашмағ демәқдир.

Әкәр дүшмәнимин өлүмүнә севинсәјдим,
она бәла үз верәндә шадлансајдым,
(ахы мән боғазыма јаланы рәва көрмәмишәм,
онун һәјатына лә"нәт јағдырмаға имкан вермәмишәм),

әкәр чадырымда дејилмәјибсә:
"Ким онун сүфрәсиндән тох гајытмајыб"
(ахы јолчу ачығ һавада кечәләмәјиб,
јолдан өтөнә дә гапым ачығ олуб)—

әкәр күнаһымы кизләмишәмсә Адәм кими,
синәмдә гүсуруму кизләтмишәмсә
(ахы онда кизләнәрдим адамлардан,
гоһумларын гәзәбиндән чәкинәрдим,
сусар вә гапыдан чыхмаға чүр'әт етмәздим),—
аһ, гој мәни ким ешидир-ешитсин!
Будур мәним шикајәтим! Еј Мәтанәтли, чаваб вер!

Гој мәним гејдими јазсын Иддиачы!
Мән ону (гејди) чијнимдә кәздирәр,
әклил кими өз үзәримә гојар,
бүтүн аддымларымы (йшими, сиррими) ачардым
Она (Аллаһа),
Хан кими јахынлашардым Она.

Әкәр торпағ мәнә гаршы гышгырыбса,
торпағымын шырымлары ағлајыбса,
әкәр һаггыны өдәмәјиб онун барыны јемишәмсә,
әкинчинин руһуна ағырлығ кәтирмишәмсә,—

гој зәмимдә тахыл әвәзинә кол-кос битсин,
арпа әвәзинә дәличә (алағ оту) битсин!"

Иовун нитгләри гуртарды.

Вә о бири үч киши Иова ирад тутмагдан чәкиндиләр, чүнки Иов өз көзүндә һаглыјды.

Онда Рам тајфасынын Буз сојундан олан Варах - Елин оғлу Елиунун гәзәби аловланды:

онун гәзәби Иова аловланды - чүнки Иов елә дүшүнүрдү, елә бил Аллаһа гаршы дурмагда һаглыјмыш;

һәм дә үч достуна аловланды онун гәзәби — она көрә ки, онлар тәкзиб едә бил: ир ва бунунла да Аллаһа гара јыхмыш олурдулар.

Анчаг онлар Иовла данышанда Елиу сусурду, чүнки онлар јашча Елиудан бөјүк идиләр; лакин Елиу бу үч кишинин ағзындан һеч бир е`тираз ешидилмәдијини көрәндә онун гәзәби аловланды.

Вә Буз сојундан олан Барах-Елин оғлу Елиу чаваб вериб деди:

"Мәним аздыр һәлә јашым,
сиз исә аһыллашмысыңыз артыг;
она көрә горхуб чүр`әт еләмирдим
гаршынызда билијими көстәрмәјә.
Дүшүнүрдүм: гој јеткинлик (јаш) данышсын,
аһыллыг версин камал дәрсини!

Анчаг јох! Адамда јашајан (иш көрән) Рух,
Мәтанәтлидән кәлән илһам адама ағыл верир:
һеч дә ағыллы олмурмуш әлдән дүшәнләр,
дүзлүјү баша дүшән гочалар дејилмиш.

Одур ки, дејирәм: мәнә диггәт един,
сизә өз билијими ачым!

Будур, сизи динләмәјә һазыр олдум мән,
ағыл сачмағынызы көзләјирдим, —
сиз дејәчәкләринизи көтүр-гој единчә.

Анчаг сизә диггәт едән кими:
Көрдүм ки, һеч бириниз Иову тәкзиб етмәдиниз,
онун дедикләринә е`тиразыңыз јохмуш!

Демәјин ки, "Мүдриклијә чатмышыг!"
Ону инсан дејил, Аллаһ ифша едәчәк!
Нитгиндә о мәнә мүрачиәт еләмирди;
мән ону сизин сөзләринизлә кәтирмәздим ағыла.

Сусдулар, чаваб вермәдән даһа,
даһа сөзләри галмамышды.

Онлар сусубларса, нәји көзләјирәм мән?
Дајаныблар, е`тираз еләјә билмәдән.
Бах мән да өз нөвбәмдә чаваб верәрәм,
өз фикрими билдирәрәм;
чүнки нитглә долујам,
ичәримдә руһун јери дардыр.
Будур, ичәриләрим, кизләдилмиш шәраб кимидир;
тәзә тулуг кими дешилир онлар!

Данышыб өзүмү јүнкүлләшдирәчәм;
ағзымы ачыб чаваб верәчәм.
Һеч кәсин үзүнә бахмајачам,
Һеч кәсә хош кәлмәјә чалышмајачам;
чүнки бачармырам буну —
әкс һалда, өлдүр мәни, Јараданым!

33-чү ФӘСИЛ

Һә, ешит нитгими, Иов, мәним
вә бүтүн сөзләримә диггәт елә!
Бах, ачырам ағзымы,
дилим хиртдәјимдән тәрпәнир!
Гәлбимин ачыглығы дилә кәлир,
ағзымдан халис биликләр ахыр!

Мәни Аллах руһу јарадыб,
Мәтанәтлинин нәфәси јашадыр мәни.
Бачарырсан, чавабымы вер,
мәни тәзкиб етмәјә һазырлаш!

Бах, мәни дә Аллах јарадыб, сәни дә,
мән дә һәмминчә торпагдан јаранмышам.
Мәним гаршымда горхуб чәкинмирсән,
әлим сәнинчүн ағыр олмајачаг.

Һә, гулағыма пычылдајырдын,
сөзләрин һәлә дә сәсләнир гулағымда:
"Мән тәмизәм, күнаһсызам,
тәгсирсизәм, һәгигәтсизлијә јадам;
О (Аллаһ) исә мәнә гаршы јоллар арајыр,
мәни өзүнә јағы (дүшмән) е`лан едиб,
ајағымы күндәјә салыб,
һәр аддымымы изләјир!"

Бах сән һагсызсан, ал чавабыны:
ахы Аллаһ инсандан учадыр.
Нијә Оунла һөчәтләшиб дәјирсән:
О һеч дә һәр сөзүмә чаваб вермир?

Аллаһ бир дәфә дејир сөзүнү
вә сөзү (һәмсөһбәтинә) чатмадыгда
икинчи дәфә дејир:

әзү дә јухуда, кечә вагиәләриндә,
адамлар јатыб өзләрини унутдугда,
онлары мүркү басдыгда, —

бах онда ачыр О, кишиләрин гулагыны,
тәлгинләрини онлара һәкк өләјир ки,
адамы пис фикирләрдән чакиндирсин,
онун дикбашлығыны јох еләсин,
руһуну кирдаблардан,
һәјатыны гылынч ағзындан горусун.
Киши (адам) ја хәстәлик јатағына салынмагла,
амансыз сүмүк ағрыларына дүчар едилмәклә
ағылландырылып;
һәјатына чәрәк јадлашыб,
дадлы не`мәтләри тәби чәкмир;
чаны-чисми әријиб итир,
әввәлләр көзлә көрүнмәјән сүмүкләри чыхыр;
руһу соневә (мәзара),
һәјаты - өлүм јеринә јахынлашыр.

Анчаг онун тәрәфини сахлајан бир Мәләк варса,
ја миндән бири она замин дурарса, -
адамы дүзлүјә алышдыран замин,
о һәмин адама гыјмаз вә белә дөјәр:
"Ону хилас елә ки, табута кирмәсин;
мән онун әвәзинә киров тапмышам!"

Онда онун бәдәни чичәк ачыб кәнчләшәчәк,
чаванлығы гајыдачаг өзүнә;
о дуа едәчәк, Аллаһ да кечәчәк тәгсириндән,
шадлананлара Өз үзүнү көстәрәчәк,
кишијә һаггыны (дүзлүјүнү) гајтарачаг.
О кәс дә адамларын гаршысында охујуб дејәчәк:
"Күнаһ еләмиш, дүзү әјмишдим,
анчаг О әмәлимә көрә вермәди мәнә:
руһуму өлмәкдән хилас өләди,
һәјатым да ишыглы дүнјада галды!"

Бах бүтүн бунлары едән Аллаһдыр,
инсаны ики дөфә, үч дөфә ярадыр ки,
онун руһу солуб-саралмасын,
өзү дә дириләр арасында парласын.
Диггәт елә, Иов, динлә мәни;
мән данышан заман сән сус!
Сөз тапсан, ирад тут мәнә,
сәнин дүзлүжүнү һәвәслә бәјнума аллам.
Тапа билмәсән әкәр, мәнә гулаг ас;
Сус ки, мән Сәнә мүдриклик дәрси верим!"

34-чү ФӘСИЛ

Вә Елиу давам едәрәк деди:

"Еј мүдрикләр, динләјин мәним сөзүмү,
сиз дә еј биликлиләр, мәнә диггәт јетирин!
Ахы дамаг тәамы даддыгы тәк,
гулаг да сөзүн дадыны билир.

Өз арамызда һүгүгларымызы мүәјјән едәк,
бахыб кәрәк хејир нәдир, нәдәдир!
Бах, Иов дејир: "Мән һаглыјам,
һаггымы әлимдән алыбдыр Аллаһ.
һүгүгда мәни алдадыблар,
тәгсирсиз олдуғум һалда, сағалмаз јара алмышам!"

Башга бир јердә дә сәјмазлығы су кими ичән
Иов кими бириси вармы,
Шәр оғулларынын јолујла кетмәјә
һазыр олан кунәһлылар дөстәси вармы?
Ахы о дејир ки: "Фајда јохдур
инсанын аллаһла дост олмасындан"!

Одур ки, ешидин, мүдрикләр,
ағыллы адамлар, мәни динләјин!
Аллаһ шәрдән узагдыр,
јалана јаддыр Мәтанәтлимиз:
зира О, инсана әмәлиһә кәрә верир,
кишини тутдуғу јола ујғун сона јетирир.
Һәгигәтән Аллаһ әјриликлә еләмир,
мүһакимәни әјмир Мәтанәтли;
Она торпағы (јер үзүнү) ким тапшырыб,
өлкәләр һаләсини ким гуруб?

Әкәр О Өз үрәјини Өзүнә доғру чевирсәјди,
Өз руһуну вә нәфәсини кери көтүрсәјди,
о саат һәр чүр чисм еләр
вә инсан тоза дөнәрди!
Ағлын вар әкәр гулаг ас мәнә,
нитгләримин һарајыны ешит!
Һәгигәтә дүшмән олан јарадыб гура биләрми?
Диндар - Гүдрәтлини нәдә тәгсирләндирирсән?
Шаһа дејир О: "Сән ганичәнсән!"
ә'јанлара дејир: "Сиздә дүзлүк јохдур!"
О, һөкмдарларын тәрәфини сахламыр,
варлыны јохсулдан үстүн тутмур:
ахы онларын һамысыны Өзү јарадыб.
Бир ан көчир, кечәјкән өлүрләр онлар,
күтләр кериләјир, чыхыб кедирләр,
күчлү дә мугавимәтсиз тәслим олур.
Зира адамларын јолу үзәринә көз олур О
вә онларын һәр аддымыны көрүр!
Елә бир гаранлыг, елә гаты зүлмәт јохдур ки,
орада чаниләр Ондан кизләнә билсинләр.

Зира Аллаһ мәһшәринә кәлмәк вахтыны
инсанчүн мүәјјән еләмәјир О;
сорғусуз сарсыдыр һөкмлүләри,
башгаларыны гојур онларын јеринә.
Һә, О, онларын ишинә көз гојур,
бир кечәдә һечә чевирир,
рүсвајчылыг дирәјинә бағлајыр,
чамаатын көзү габағында чәзаландырыр, -
Ондан узаглашдыгларына,
Онун бүтүн јолуну өјрәнмәдикләринә көрә,
белә ки, әзиләнләрин инилти сәси Она чатды,
јохсулларын аһ-уфуна О диггәт етди.

Әкәр О динмәсә - Ону ким ғынајар?
Әкәр О өз үзүнү кизләтсә - ким едәр ашкар?
Онунса гајғысы адамлар вә халғлар һагдадыр,
истәјир ки, халгы тора саланлардан
бир дөнүк шаһлыг еләмәсин.
Аллаһ сәнә демәлидирми ки:
"Күнаһ еләмишәм, даһа еләмәрәм,
мән бир шеји билмирәмсә, сән өјрәт мәнә,
даһа шәр иш тутмарам;
тәгсиркар билирсәнсә сән мәни, әвәз верәрәм,

һөкм верән сәнсән, Мән дежиләм"?
Камаллы адамлар дејәрләр мәнә,
мәни динләмиш олан һәр мүдрик дејәр:
нашы-нашы данышыр Иов,
онун нитги ағыла јаддыр.
Гој сәна гәдәр Иов әзаб чәксин,
шәр кишијә лајиг чавабларыјчүн:
чүнки о. тәгсирә күнаһы да әлавә едир,
јанымызда истәһзајла күлүб әл чалыр,
Аллаһа гаршы дедији сөзләрин сајыны артырыр!"

35-чи ФӘСИЛ

Вә Елиу давам едиб деди:

"Бунуму һәгигәт сајырсан сән —
дејирсән: "Аллаһа гаршыјам - һағлыјам!"
Дедин ки, "Мәнә фәјдасы нә,
нәфи нәдир күнаһсызлығын?"
Өз нитгимлә чаваб вермәк истәјирәм —
Сәнә вә сәнинлә биркә сәнин достларына.

Көјләрә бах бир, сәманы сејр елә;
көр булудлары - сәндән учадыр онлар.
Күнаһ иш тутанда, сән Она нә еләјирсән,
вә өз тәгсирини артыранда Она зәрәрин нә олур?
Сәнин мө'минлијин Она нә верир.
О сәнин әлиндән нә аласыдыр?
Сәнин күнаһын өзүнә баблара тохуна биләр,
инсан оғлу үчүндүр сәнин дүзлүјүн!

Онлар (инсанлар) чохла зоракылардан
әзаб көрүрләр,
һөкмлүләрин әлиндә зарыјырлар;
анчаг һеч кәс сорушмур:
"Һаны Аллаһ, мәни Јарадан,
бизә кечә нәғмәләри бәхш едән һаны,
бизә камал вериб вәһшиләрдән фәргләндирән,
мүдриклик вөрмәклә гушлардан сечән һаны?"

Онлар чағырыр, Аллаһса һәј вермир,
чүнки онлар јаманча тәкәббүрлүдүрләр.
Һамысы инләјир, Аллаһ ешитмир онлары,
Көзүнүн учујла да бахмыр Мәтанәтли онлара!
Чох да ки, сән дејирсән көрмүрәм Ону;
мәһшәр Онун әлиндәдир - көзлә сән Ону!

Анчаг инди гәзәбини көстөрмәјир О,
адамларын дикбашлығыны үзләринә вурмур;
одур ки, Иов да кен ачыб ағзыны,
ағзына кәләни данышыр мүдам!"

36-чы ФӘСИЛ

Вә Елиу давам едиб деди:

"Бир аз көзлә көстөрим ки,
Аллаһын хөјринә олан сөз дә вар.
фикримә узагдан башлајачам,
вә Јараданыма һагг газандырачам.
Зира һәгигәтән мәним сөзүм јалан дејил:
гаршында дајанан биличидир, садәдир!

Бах, гүдрәтлидир Аллаһ вә О данмыр ки,
кимләринсә күчлү ағлы вар.
Күнаһлыја исә јашамаг һаггы вермир О,
әзиләнләрә гајтарыр өз һагларыны;
мә минләрдән нәзәрини кәм еләмир,
онлары шаһлар арасында тахта чыхардыр -
беләләријсә һәмишәлик јүксәлир!

Онлар зәнчирләнәндә исә,
изтираб кәмәндиңдә инләјәндә -
О онларын әмәлләрини өзләринә көстәрир,
Күнаһларынын нечә чоһалдығындан хәбәрдар едир,
ағыла кәлмәк үчүн ачыр гулағларыны;
Тәгсирдән чәкинмәкләрини бујурур.
Әкәр онлар буну ешидиб өзләрини јығышдырсалар,
һәјатларыны хошлугла баша вурурлар,
өмүр илләријсә - шәнликлә кечир;
ешитмәдикдә исә ох јарасы алыб әјилирләр,
камалсыз галараг өлүрләр.

Анчаг дөнүкләр үрәкләриндә гәзәб кәздирирләр
вә Онун дәржаһында Ону чағырмырлар;
беләләринин гәлбләри һәлә кәнчликдә өлүр,
һәјатлары дүшкүнләр кими јоһа чыхыр.

Изтираб чәкәни изтирабла хилас еләјир О,
сыхышдырылан адамларын көзүнү ачыр;

сәни дә чыхарарды О, гаранлыгдан,
көз ишләмәз, манеәсиз кенишлијә бурахарды,
сүфрәни бол не мәтлә долдурарды.
Анчаг сән писләр кими мәһкәмә гурурсан;
Гој гәзәбин сәни сәјмазлыға сүрүкләмәсин
вә дуруја чыхмаг үмидиндән ширникләмә:
Сәнин бүтүн вар-дөвләтин,
бүтүн гызылын, бүтүн гүдрәтин
Онун нәјинә кәрәк?
О кечәни арзупамаға чәсарәт етмә
елләрин өз јурдундан кедәчәји о кечәни!
Сагын, шәрә доғру мејилләмә;
бунунчүн бәләјла сынаға чәкиләрсән.

Бах, Аллаһ Өз күчүлә дә учадыр,
Она тај оласы һамимиз вармы?
Онун јолуну габагчадан чыза биләр ким
вә Она ким дејә биләр: "Һагсызсан"?
Дүшүн, көр Онун ишләрини,
нечә шөһрәтләндирмәк кәрәк!

Бүтүн адамлар онун әмәлләрини көрә биләрләр,
адамлар бунлара узагдан бахырлар.

Бах, Аллаһ бөјүкдүр, дәрк өдә билмәрик биз Ону,
Онун јашыны билмәк олмаз.
О, су дамчыларыны өзүнә чәкиб
сонра јағыш кими јандыранда, —
бупудлар ирмаг кими ахыб төкүлүр,
бол-бол јағыр адамларын үстүнә.
Булудларын әримәсини,
Онун чадырынын илдырым шаггылтысыны
ким көрә биләр?
Вә будур, О, артыг ишыг јајыр,
јенә суларын мәнбәјини баглајыр.
Бу јол илә гидаландырыр О, елләри,
бол-бол јемләр је гирир.
Илдырымы Өз әлиндә сахлајыр,
кими вурмағы она габагчадан тапшырыр:
шимшәк Онун гәзәбиндән,
туфан Онун чылғынлығындан хәбәр верир.

Һә, бундан мәним үрәжим әсир,
 вә атылыб синәмдән чыхыр;
 ешидин онун сәсинин курултусуну,
 Онун ағзындан угултулар голур!
 Бүтүн көләр боју Онун курултусујла
 вә илдырымыјла долдурур —
 та јер үзүнүн сонуна гәдәр.
 Илдырым ардынча шимшәк — бөјүклүк сәси:
 О, шимшәји боғмур ки, диггәтләри чәлб еләсин.

Аллаһ Өзүнүн сәсијлә әчәб курлајыр,
 мөһтәшәм ишләр тутур ки, биз билмәрик ону.
 О, гара бујуранда: "Јерә јағ!" - дејир,
 ја да јағыша, лејсана әмр еләјәндә
 адамларын әлинә мөһрүнү вурур
 ки, һамы Онун ишиндән һалы олсун;
 онда вәһшиләр каһаларына чәкилир
 вә өз каһасында јыхылыб јатыр.

Онун мәскәниндән голур туфанлар,
 күләкләр гузәјдән шахта кәтирир;
 Аллаһ нәфәсиндән бузлар јараныр,
 су әнкинликләри бәркијир.
 Јахуд булудлары нәмишликлә долдурур О,
 вә онлардан инчиләр сәпәләнир.

Бүтүн бунлар дөвр еләјир,
 Аллаһын истәјијлә шәкилдән-шәклә дүшүр,
 Онун бујурдуғу кими кәлир
 адамлар јашајан торпаглара:
 Каһ онун торпағына гырманч кими дәјир
 Каһ да Онун рә'јинчә - рәһм кими јағыр.
 Буна диггәт елә, Иов,
 Аллаһ ишләринин һүснүнү анла!
 Билирсәнми онлары Аллаһ нечә јербәјер едир,
 булудлары илдырымла нечә ишыгландырыр?
 Билирсәнми булудлар нечә далғаланыр?
 Бунлар биликлә Долу Оланын мө'чүзәләридир!
 Чәнуб күләји торпағы исидән чағда..
 Еј сән, сәнин кејиминдә истиләнән кәс!

Сән онунла бирликдә сәма гурдунму—
 төкмә күзкү кими мөһкәм сәманы?

Өйрәт бизә ки, нә дејәк Она:
 зүлмәт кәлир,
 фикирләримизи әлагәләндирә билмирик.
 Мәним дедикләрим Она данышылыбмы?
 Мәним сөзләrimi ким чатдырыб она?
 Будур, артыг булудлар ишыгы сөндүрдү,
 анчаг туфан галхыб говачаг булуду.
 Гузејдән гызылы парылты јахынлашмагдадыр;
 Аллаһын вердији шөһрәт горхунчдур!
 Мәтанәтлидир! Дәрк едәммәрик биз ону:
 күчдә дә, һәгигәтдә дә О бөјүкдүр,
 хејирлә зәнкиндир, инчитмәз һеч кәси.
 Буна көрә дә һамы Ондан горхсун көрәк!
 Зира уча ағыл јијәләринә бахмајыр О."

38-чи ФӘСИЛ

Вә Илаһи, туфан ичиндән чаваб вериб Иова деди:

"О кимдир белә, ичибош нитгләријлә
 ишләримизи гаралајыр?
 Кәмәрини мөһкәм чәк бағла, киши тәк дајан, —
 Мән сорушдугча чаваб вер бир-бир!

Мән Јери јараданда сән һардајдын?
 Данышсана, сән ки, биликлисән!
 Онун (јерин) һәддини ким мүәјјән етди? Десәнә!
 Онун үзәринә пәрдәни ким чәкди?
 Онун дајаглары һараја бухарланыб,
 онун кушә дашыны ким гојуб,
 сәһәр улдузлары нә вахт дипләниб,
 бүтүн Аллаһ оғуллары һачан шәнләниб?

Дәнизи дарваза (бәнд) илә ким сахлајыб, —
 о, доғма јер тәкиндән гајнајыб чыханда?
 О вахт булудлардан она дон бичән Мән идим,
 гаранлыг пәрдәсинә дә ону Мән бүкдүм,
 Өзүмдән она һәдләр тәјин етдим,
 гапы вә бәнд гојдум
 вә дедим: "Бурадәк јетәр, ирәли олмаз;
 өз далғаларыны бурада галдыр!"

Өмрүндә сәһәрә әмр вермисәнми һеч,
 сүбһүн јерини мүәјјән етмисәнми ки,
 о, јер үзүнүн гуртарацағыны да бүрүсүн

вә кунәһкарлары јер үзүндән сүпүрүб ат ын?
Торпаг да кил кими мөһүр көтүрүр,
бәзәкли чүббәнин тикмә-нахышы кими олур;
кунәһкарларданса ишыг кери алыныр
вә фәрағат дурмајан әл сарсыдылыр!
Сән учурумдан чыхан булаға кедиб чатмысанмы,
дәнизларин дибијлә јеримисәнми?
өлүм гапылары гаршында ачылыбмы,
зүлмәт гапысыны көрмүсәнми?
Јерин кенишлијини көз өнүнә кәтирмисәнми?
Әкәр һәр шеји билирсәнсә, даныш!
Дүнја сакинләринин мәскәнинә
кедән јол, һардадыр,
вә гаранлығын јери һарадыр?
Сән јәгин онун һүдудларына кирмисән
вә онун евинә апаран чығыры таныјырсан?
Сән билирсән! Ахы о вахт доғулмусан
вә өмүр күнләринин сајы түкәнмәздир!

Гар хәлвәтханасыны көрмүсәнми һеч
Долу хәлвәтханасыны көрмүсәнми?
Гаранлыг заманларчүн сахлајырам онлары —
дејүш вә мұһарибә күнү үчүн!
Күләкләрин ајрылдығы јер һарадыр
вә шәрг гасырғасынын јолу һансыдыр?
сел-суларын ахыб кетмәси үчүн
арх голуну ким ачыр
вә илдырым сачан булудларын јолуну
мүәјјән едир ки,
онлары бој атмаға сөвг етмәк үчүн
адам јашамајан торпаглары,
вә инс-чинс олмајан сәһраны суварсын,
јабаны чөлләри су илә дојуздурсун.

Де көрәк, јағышын атасы вармы,
шеһ дамчыларыны јарадан кимдир?
Кимин бәтниндән чыхыр буз?
Кејләр гыровуну төрәдән кимдир?
Даш кими донуб бәркијир сулар,
дәнизин үзү дә бәркијир.

Једдигардаш бүрчүнүн дүјүнүнү вура биләрсәнми
Кесилин буховуну ача биләрсәнми?
Зодиак бүрчләри һөјванларыны
вахтында тәсвир едә биләрсәнми,

Ајы бүрчүнү (диши ајыны)
балаларыјла апарарсанмы?
Көјлөрүн низамнамәсини билирсәнми,
Јердә онларын ганунларыны тәсдиг едәрсәнми?
Булуду өз сәсинлә чағыра биләрсәнми
ки, бол-бол су кизләтсин сәни?
Илдырымлара чахмаг әмри верәрсәнми,
онлар сәнә дејәрләрми: "Биз бурдајыг"?

Гараләјләк мүдриклији кимдән өјрәниб,
хоруза камалы ким вериб?
Ким өз мүдриклији илә булудлары сајыр
вә көјләрин тулуғуну ким чыыр,
тоз нә заман палчыға дөнүр
вә торпаг топалары бир-биринә јапышыр?

Диши ширә ову сәнми верирсән,
өз каһаларында јатан вахт,
јахуд пусгу заманы коллугда кизләнәндә
шир балаларыны дојуран сәнмисән?
Гарға балалары ағыз ачыб Аллаһа јалваранда,
јем ахтарыб тапмајанда
гарғанын јемини ким һазырлајыр?

39-чу ФӘСИЛ

Дағкечисинин (көпкәрин) доғдуғу вахты билирсәнми?
Доған халлы марал барәдә гајғы чәкирсәнми?
Онларын ағырајаг олдуғу ајлары сајырсанмы
вә доғачаглары вахты билирсәнми,—
онлар нә вахт чөкәрәк баланы доғурлар,
өз әзабларындан азад олараг?
онларын төрәмәси күч топлајыр
дағылышыр вә бир даһа кери дөнмүрләр.
зубра сәрбәстлији ким вериб,
чөл ешшәјинин (вәһши ешшәјин) ипини ким ачыб?
Мән бу ешшәк үчүн сәһраны мәскән,
бошча шоранлыглары ев еләмишәм.
О, шәһәр һај-күјүнә күлүр,
чарвадар чығыртысы она таныш дејил;
о, дағларда өзүнә јем ахтарыр
һәр нә көјәрти (от) тапса севинир.

Кәл сәнә гуллуғ етмәк истәрми,
сәнин төвлөндә кечәләрми?

Жамачда сәнинлә јер сүрмәк үчүн
онун башына ип салыбмы чәкәрсән?
Онун күчүнә бел баглајырсанмы,
өз ишини она е`тибар еләјирсәнми?
Әминсәнми ки, о, дәнини сәнә гајтараचाг
вә ону сәнин анбарына јыгачаг?
Лејләк, јухуда гырғы тәк уча билмәсә дә,
дәвәгушунун шән-шән ганад чалмағы вар.
О, өз јумурталарыны торпаға салыр,
онлары гызмаг үчүн гум үстә гојур,
унудур ки, ајағы дәјир сындыра биләр,
јахуд чөл һејванлары тапдалајыб әзәр.
О, өз балаларына да амансыздыр,
өзкә гушлара олан тәк.
онларын итә биләчәјиндән горхмур,
чүнки Аллаһ она мүдриклик вермәјиб,
әсиркәјиб ондан дүшүнчәни.
Анчаг о галхыб јүјүрмәјә башладыгда
ат да, атлы да күлүнч вәзијәтдә галыр!

Атлара күчү сәнми вердин,
онларын бојнуна јалы сәнми һөрдүн,
чәјирткә кими һоппанмағы сәнми өјрәтдин?
Онун бурун пәрәләриндән гопан
фынхырты горхунчдур!
Ојнаглајыб о дырнагларыјла тоз галдырыр,
дөјүшә гачараг күчүнү көстәрир;
о, тәрәддүд еләмир, горхуја күлүр,
гылынчдан гачмаз о!
Онун үзәриндә охдан чинкилдәјир,
низә вә мызраг парлајыр.
гызғын фынхыртыјла тозу удур о,
шејпур чалынанда башыны јыгмаг олмур!

Шејпур һарајы алтында о кишнәјир: "һи-һа-һа" —
вурушманын ијини узагдан алыр,
башчыларын чығыртысыны
вә барабан һарајыны узагдан ешидир!

Гузгун (гырғы) сәнин рә`јинчәми ганад чалыр,
күнеј күләјиндә ганадыны кениш ачараг?
Сәнин сөзүнләми учуб галхыр гартал,
јүксәкләрдә гурур өз јувасыны?
Онун мәскәнидир гајалар,
кәдик вә учгунлар—кечә сыгыначағыдыр;

арадан бахыб көрүр өз жөмлөрүни,
көзлөри узаглара дикилир.
Онун балалары ган ичир,
һарда леш варса — орадыр јери!"

40-чы Ф А С И Л

Вә Илаһи чаваб вериб Иова деди:

Мәтанәтлијә тә'нә едән Онунла
јенә ми дејишәчәк?
Гој Аллаһы гынајан өзү Она чаваб версин!"

Вә Иов чаваб вериб Илаһијә деди:

"Бах мән мискинәм, нә дејим Сәнә?
Әлимлә јумарам ағзымы!
Бир дәфә данышмышам, ирад тутмарам бир дә;
һеч ики дәфә дә — даһа етмәрәм!"

Вә Илаһи, туфан ичиндән
чаваб вериб Иова деди:

"Чәк, бағла белини, әр кими дајан;
Мән сорушачам, сәнсә чаваб вер!

Өзүнү тәмизә чыхарыб,
мәни тәгсирләндирмәкчүн
Мәним мәһкәмәми јох етмәк истәрсәнми?
Үмидин Аллаһынкына ујардырмы,
Аллаһ кими илдырымлар чахдыра биләрсәнми?
Онда өзүнү бөјүклүк вә ад-санла бәзә,
әзәмәтә, тәмтәраға бүрүн, *
гәзәб чылғынлығыны көстәр,
бүтүн тәкәббүрлүләри көр вә рам ет!
бүтүн дикбашлара бах вә алчалт онлары,
писләри јерә јых (сых),
һамысыны биркә јерә көм,
үзләринә гаранлыг чөкдүр!
Онда Мән дә өјәрәм сәни,
сәнин сағ әлин дә үстүмдә олар!

Бах: Мән сәни јаратдығым кими јаратдым Бөкемоту;
Өкүз кими о да от отлајыр.
Көр онун белиндә нечә гүввәт вар,

Һәлә гарын әзәләренин мөһкәмлијинә бах!
Онуң гуҗруғу сидр (ағачынын) будағы кими
 јелләни;
пачаг (сағры) дамарлары бир-биринә һөрүлүб.
Гылчасы мис бору кимидир,
сүмүјүсә полад мил кимидир!
О - Аллаһ јолларынын башланғычыдыр,
өз һәмчинсләри үзәриндә шаһлыг етмәјә јарадылып;
зира дағлар она бач кәтир —
дағларда ојнашан һејванларла бирликдә.
О, лотос чичәклијиндә узаныб јатыр,
батаглыгда-гамышлар ичиндә кизләнир;
Лотос чәнкәллији бүрүјур ону,
булаг башындакы сөјүдләр үстүнә әјилир,
күкрәјән селләр горхутмаз ону,
курлајән сулар хиртдәјинә чатса да.
Көзүнә јахын јердән ону ким тута биләр,
ким бурнуна гармаг сала биләр?

Нәһәңки гармагла тута биләрсәнми,
тилов ипијнән дилини сыха биләрсәнми?
Бурнуна онун чөп соха биләрсәнми,
чәнәсини тиканла дешә биләрсәнми?
Бу заман о сәнә јалварармы бол-бол,
үрәјини јумшалдан сөзләр дејәрми?
Сәнинлә бағлашмаја кирәрми
ки, өмүрлүк сәнә гул олсун?
Гушла ојнајан кими ојнарсанмы онунла,
ханым гызлары әјләндирмәкчүн
бағларсанмы әл-ајағыны?
Балыгчылар онун алверини едәрләрми,
чәмдәјини хананејалылар арасында бөләрләрми?
Низәјлә онун дәрисини,
балыгчы чәнкәлијлә башыны дешә биләрсәнми?
Она әл галдыр
вә јадында сахла: бу — сәнин сон тәрпәнишиндир!

41-чи ФӘСИЛ

Јахшы бах, үмидләр алдадыр сәни:
 онун јалныз көркәми сәни јыхмазмы?
 ону дејүшә чағыра билән горхмаз адам јохдур;
 Бәс Мәним гаршыма ким чыха биләр?
 Мәни ким үстәләјә, пай-пүшлә јүјәнләјә биләр?

Ахы бу көј гүббәси алтында нә варса —
һамысы Мәнимдир!

Онун гүввәсинин тө'сири,
әзаларынын көзәл ујарлығы барәдә
данышмагдан өзүмү сахламајачам.
Онун палтарынын әтәјини ким галдыра биләр,
онун икигат зиреһини дәлиб кечә биләр,
Онун чәһәнкини аралаја билән вармы?
Онун дишләринин дүзүмү—дәһшәтдир!
Бу дүзүмүн сыралары ләнкәрлидир,
мөһкәмчә бир-биринә сыхылыбдыр,
бир-биринә кип бағлаңыбдыр,
бир-биринә ујгун бичимләниб, раһатланыбдыр—
араларындан јел да кечә билмәз!
Онлар чәркә-чәркәјә сыхлашараг,
елә бирләшибләр ки, ачылмаз бир-бириндән.
О асгыранда ишыг сачылыр,
Көзләри дан јеринин ишығы кими, —
онун ағзындан алов далғаланыр,
әтрафына гығылчым сәпәләнир!

Бурун дешикләриндән буғ (бухар) фышгырыр,
паггапаг гајнајан газан кими,
онун үфләмәси көмүрү көзәрдир,
онун хиртдәјиндән од чыхыр!

Онун кәрдәниндән гүввә јағыр,
гаршысынча дәһшәт јүјүрүр;
онун бәдәни мөһкәм гурулуб,
елә бил төкмәди, бир әсмәси белә јохдур;
үрәји даш кими бәрқдир,
дәјирман дашы төк сәртдир.

О, ајаға галхдыгда пәһләванлар титрәјир,
горхудан ағылларыны итириләр!
Ону вура биләрсәнми? Гылынч таблашмаз —
она дәјән низә, чыда вә ох сынар:
о, дәмири саман сајыр.
миси ағач пүфәси һесаб едир!

Охатан ону гова билмәз,
о, сапанд дашыны пүфә һесаб еләјир —
топпуз да онунчүн пүфә һесабындадыр,
низә выјылтысы мезәләндирир ону!

Гарнынын алты кирәмит кими диш-диш,
о, лил үзәринә тапан (мала) тәк јатыр;
дәнизи газан кими паггылдамаға мәчбур едир,
ләпәләри (далғалары) гајнајан агуја дөндәрир, —
бунларын ардындан онун изинин ишыгы кәлир,
санки дәниزلәрин диби чаллашыб!

Јер үзүндә бәрабәри јох:
О, горхубилмәз јарадылыб.
Бүтүн учалара бахан одур:
бүтүн мәгрурларын шаһыдыр!"

42-чи ФӘСИЛ

Вә Иов чаваб вериб Илаһијә деди:
"Инди билдим ки, Сән һәр шеји бачарырсан
вә сәнә гаршы дурмаг — олмаз!

О һансы кимсәнәдир ки, корлајыб ишләри
ағылсыз-ағылсыз нитгләријлә?

Һә, Сән гәрибә шејләр данышдын —
мәним билмәдијим,
мәнә мүәссәр олмајан, бөјүк мәтләбләр.
Инди мәни динлә, мән данышым,
Сорушдугларымы ајдынлат мәнә!
Мән Сәнин јалныз сорағыны алмышдым;
индијсә Сәни көзүмлә көрүрәм, —

бунун наминә кери чәкилирәм,
башыма күл, торпаг төкүб тәвбә едирәм!"

Аллаһ бу сөзләри Иова дедикдән сонра, Теманлы Елифаза сөј-
ләди Аллаһ:

"Мәним гәзәбим чошур сәнә вә сәнин ики достуна; чүнки сиз мә-
ним барәмдә Мәним гулум Иов кими һәгигәти данышмадыныз! Она
көрә дә једди дана вә једди гојун көтүрүб Мәним гулум Иовун јаны-
на кедин, өз адыныздан һәр чүр гурбанлар верин вә гој Мәним гу-
лум Иов сизинчүн дуа етсин, зира Мән јалныз онун дуасыны гәбул
едирәм ки, Мәним гулум Иов кими Мәним һаггымда һәгигәти даныш-
мадығыныза көрә Мән сизи рәдд етмәли олмајам!" Вә Теманлы
Елифаз, Шуахлы Билдад, Наамалы Тсофар кедиб Аллаһын буј-
руғуну јеринә јетирдиләр. Аллаһ да Иовун дуасыны гәбул етди.

Вә Иов өз достлары үчүн дуа едәндә Аллаһ-тәала Иовун јолуну

кери дөндәрди; вә Аллаһ Иовун нәји вардыса, икигәт артырды. Онда онун бүтүн гардашлары, бүтүн бачылары, бүтүн аввәлки гоһумлары онун јанына кәлдиләр вә онун евиндә онунла чәрәк једиләр, она ачыдылар,

Аллаһын изнијлә ону гапламыш олан бүтүн шәрә көрә она тәсәлли вердиләр; вә һәрәси она бир кесита гызыл вә һәрәси бир гызыл үзүк бағышлады.

Аллаһ исә Иовун ағибәтини башланғычына нисбәтән даһа чоһ алғышлады: онун он дөрд мин гојуну, алты мин дөвәси, мин чүт гошгу өкүзү вә мин баш диши өшшәји олду.

Вә онун једди оғлу, үч гызы олду: вә онлардан биринә Гумру, икинчисинә Дарчын, үчүнчүсүнә Әнлик адыны верди; вә Јер үзүнүн һеч бир јериндә Иовун гызлары гәдәр көзәл гадын тапмаг олмазды. Атасы да онлара гардашларыјла бәрәбәр вәрәсә верди.

Иов бундан сонра даһа јүз гырх ил јашады вә өз ушағларыны, ушағларынын ушағларыны көрдү - та дөрдүнчү соја гәдәр. Вә Иов һәјатдан дојараг, гоча јашларында өлдү.

НӘҒМӘЛӘР НӘҒМӘСИ

¹ — Соломонун нәғмәләр нәғмәси:

² — Гој онун (кишинин) ағзы мәни өпсүн!

— Зира сәнин нәвазишин шәрәбдан дәдлыдыр!

³ — Сәнин хошча әтирли јағ сүртмәјин.

Мави зәјтун јағыдыр сәнин адын,
Бундандыр гызларын сәни севмәји.

⁴ — Чәлб ејлә мәни! Гачаг сәнинлә!

— Шаһ мәни өз јатағына апарды!

— Бизә хошдур, шәнләнарлик сәнинлә,
Шәрәбдан артыг ејәрик нәвазишини—
һағлы севмишик сәни!

⁵ — Мән гарајам, анчаг көзәләм,
сиз еј Гүдсүн гызлары!
Кедарын алачығлары кими,
Соломонун өртүкләри кими,—

- ⁶ — Бахмајын ки, гарајанызам,
күн бир аз жалајыб мәни,—
Гардашларым бир аз ачыгланыблар мәнә,
үзүмлүжә көз олмагы тапшырыблар.—
Өз үзүмлүјүмү *иса* горуја билмәмишәм.

- ⁷ — Сән даныш мәнә,
гәлбимин ешги,
Нахыры һарада отарырсан,
Күнорта динчәлмәк үчүн ону һара апарырсан,
Сәнин јолдашларынын далдаландыгы
өртүкләр алтында кизләнмәјим каш!

- ⁸ — Набәләдсән јоллара әкәр,
сән еј көзәл гадын,
Гојун чыгырларыјла чых,
отар өз оғлагларыны
Чобан алачыгларында.

- ⁹ — Фир`онун чәнк арабасына гошулан мајјана
бәнзәдирәм, истәклим (гыз), сәни.

- ¹⁰ — Сәнин јанагларыны тана бәзәјир,
бојнуну - бојун багы.

- ¹¹ — Биз сәнә гызыл тана,
күмүш мунчуг дүзәлдәрик.

- ¹² — Чар сүфрә башында шәнләнәркән
мәним нард чичәјим әтир сачырды.

- ¹³ — Севдијим оғлан мәнимчүн
мәмәләримин арасында кечәләјән әтир бухурданыдыр

- ¹⁴ — Севдијим оғлан мәничүн Ен-һеди үзүмлүкләриндә
јағыоту чичәклијидир.

- ¹⁵ — Севдијим (гыз), сән нә көзәлсән,
нә көзәлсән,
Көјәрчиндир көзләрин сәнин!

- ¹⁶ — Сән нә көјчәксән, севдијим оғлан, нә хошсан мәнә,
Јатағымыз да чичәкдир бизим.

- ¹⁷ — Евимизин дамы — сидрләр,
Дивары — сәрвләрдир.

- ¹ — Мән дүзләрин нәркизијәм,
дәрәләрин занбағы!
² — Севдијим гыз рәфигәләри арасында
тиканлар ичиндә занбаг кимидир!
³ — Мешә ағачлары ичиндә алма ағачыдыр
севдијим оғлан тај-туш ичиндә!
Мән (гыз) онун көлкәсиндә отурмушдум,
онун мејвәси дадлыјды мәнимчүн.

⁴ — О (оғлан) мәни шәнлик евинә салды,
үзәриндә онун бајрағы - ешги учалды!

⁵ — Мејвәјлә мәни чана кәтирин,
алмајла чанымы мөһкәмләндирин,
Чүнки нахошлуғум ешгдәндир.

⁶ — Оғланын сол голу башымын алтда,
сағыјла — гучуб о мәни, —

⁷ — Еј Гүдсүн гызлары, сизи анд верирәм
чөлләрин чејран-маралынын чанына,
Сәсләмәјин, ојатмајын
ешги — өзү (јухудан) ојанмајынча!

⁸ — Севдијим оғланын сәси!
Будур, јахынлашыр,
Дағлара дырмашараг,
Тәпәләрден ашараг, —

- ⁹ — Севдијим (оғлан) чејрана бәнзәр,
ја да чаван марала.
Будур, дајаныб о
диварымыздан о јанда,
Пәнчәрәләрә бахыр,
бармаглыг арасына көз көздирир.
¹⁰ Севдијим (оғлан) дил ачыр мәнә, дөјир мәнә:
"Галх, әзизим,
мәним көзәлим, чых (отагдан),
Ахы гыш өтүб даһа,
Јағышлар кәсиб, варыб кедиб тај,
Јер үзү чичәкләјир,

Гушларын нөгмә чагы кәлиб.
Гумру гушларынын сәси кәлир биз тәрәфлөрдән.
Әнчир ағачы әнчирләјир,
Үзүм тәнәји хош әтир јајыр.
Галх, әзизим,
мәним көзәлим, чых (отагдан)!
Мәним гумру гушум даг дәрәсиндә,
асма гаја алтындадыр, —
Гој көрүм үзүнү ,
гој сәсини ешидим,
Ахы сәнин сәсин ширин,
үзүн көзәлдир ахы!"

- ¹⁵ — Түлкү баласы тутун бизимчүн,
балача түлкү баласы тутун,
Онлар бизим үзүмлүјү корлајыр,
ахы үзүмүмүз һәлә јетишмәјиб!¹

- ¹⁶ — Севдијим оғлан мәнә верилиб,
она верилмишәм мән;
занбаглар арасында долашыр о.
¹⁷ Һәлә күн әјилмәјиб,
көлкәләр јериндән тәрпәнмәјиб,
Керијә төләс,
чејран кими, әзизим (оғлан),
Ја да кәнч марал кими гач,
Бетер јүксәклијиндә.

III

- ¹ — Көчәләр узуну ахтармышам (гыз дејир) јатагда
севкилими гәлбимлә.
Ахтармышам, тапмамышам.
² Дуруб шәһәрә чыхачағам,
күчәләрә, дәнкәләрә бахачағам,
Севдијим оғланы гәлбимлә ахтарачағам.
Мән ону ахтармышам, тапмамышам, .
³ Бурада көзәтчиләр сахладылар мәни

¹ Бәлкә рәфигәләр өз достлары олан оғланлары нәзәрдә тутурлар? — *Русчаја чевирәнин гејди.*

шәһәрә баш чәкәркән (онлар):
"Сиз мәним гәлбән севдијими көрмәдиниз?"

- 4 Онлардан азачыг араланан кими
тапдым гәлбән севдијими,
Јапышдым әлиндән, бурахмадым,
Анасынын евинә кәтирдим ону,
доғма дахмаја кәтирдим.
- 5 Еј Гүдсин гызлары, сизи анд верирәм
чөлләрин чејран-маралынын чанына
Сәсләмәјин, ојатмајын
ешги — өзү (јухудан) ојанмајынча!

- 6 — О кимдир сәһрадан чыхыр
түстүләнән дирәк кими,
Әтирли мирра вә рајиһәли папирос,
кәтирилмә тәнбәки чәкән кимдир?¹

- 7 — Будур Соломонун јатағы,
Онун әтрафында алтмыш киши вар,
Исраил өвлады кишиләрдән.
- 8 Онларын һамысы гылынч гуршајыб,
дөјүш һазырлығы кечиб,
һәр биринин сағрысы үстдә гылынч вар —
кечә дәһшәтләри еһтималы илә.

- 9 — Чар өзүнә Ливан ағачларындан
кәчавә һазырлатдырыб,
10 Дирәкләри — күмүшдән,
Сөјкәнәчәји — гызылдан,
Отурачағы — гыпгырмызы,
Кәчавәнин ичини исә Гүдс гызлары
мәһәббәтлә долдурмушлар.
- 11 Чыхын, гызлар, чар Соломона тамаша един,
Тој күнүндә анасынын вердији тача бахын,
үрәк севинән күн.²

¹ Көрүнүр, кәлин кәтириләркән рәфигә гызлар хору тәрәфиндән охунармыш. — *Русчаја чевирәнин гејди.*

² Көрүнүр, бөј кәтирилән вахт онун достлары тәрәфиндән охунармуш. — *Русчаја чевирәнин гејди.*

- ¹ — Өзизим, сән нә көзәлсән,
нә көзәлсән,
көјәрчиндир көзләрин сәнин!
Дуваг (баш өртүјү) алтындан чыхан
сачларын —
Килеад дагларында гачышан
көчи сүрүсү
- ² Сәнин дишләрин — чимиздирилмәкдән кәтирилән
гырхылмыш гојун сүрүсү,
Онларын һамысы әкиз доғмуш,
ичләриндә јох гысыры,
- ³ Ал-гырмызы сапдыр додагларын,
көзәлдир ағзын,
Дуваг алтындан көрүнән
пачал нар¹ кимидир јанагларын,
- ⁴ Бојнун көјә учалмыш
Давуд гүлләси кими,
Мин-мин галхан дүзүлүб әтрафына, —
һамысы дөјүшчү галханы,
- ⁵ Гоша мәмәләрин — бир чүт марал көрпәси,
әкиз аһудур санки, —
Азыб занбаг арасында.
- ⁶ Күн өјилмәјинчә
көлкә јериндән тәрпәнмәз,
Мирра битән тәпәјә галхачам,
әтирли биткиләр дағына, —
- ⁷ Өзизим (ғыз), вар әндамын көзәлдир,
сәндә гүсур јохдур.

- ⁸ — Мәнимлә Ливандан, нишанлым,
Мәнимлә Ливандан кәл!
Аманын, Сенирин, һермонун
зирвәсиндән бах ашағылара!
Шир сығыначагларындан,
бәбир дагларындан бах!

- ⁹ — Сән мәни охладын, бачым, нишанлым,
бирчә бахышла охладын,
Бојнундакы бирчә мунчугла,

¹ Јетишиб партламыш нар. — Ред.

- 10 Сәнин нәвазишларин елә көзәлдир,
бачым, нишанлым,
шәрабдан чох өтәдир,
Сәнин сүртдүюн јағларын әтри
балзамдан јахшыдыр,
11 Додагларын балы ахан
ары пәтәјидир, нишанлым,
Дилинин алтындакы
бал илә сүддүр,
Кејимләринин әтри
Ливан әтирләри кимидир.

- 12 Гапалы бағсан, бачым, нишанлым,
гапалы бағсан, көзү бағлы булагсан!
13 Сәнин чамәнлијин — мејвәси ширәјә долмуш нарлыгдыр,
Хыналыгдыр, нардлыгдыр!
14 Нардла зәфәран,
Аир (батаглыг занбағы) вә дарчын,
Әтирли биткиләр,
Мирра вә алоје (әзвәј),
Вә бүтүнлүклә ән јахшы балзам!
15 Бағларынын гујулары
дирилик сују булағыдыр,
Ливан булағы тәк!
- 16 Галх, гузеј күләји,
күнәј күләји, көп
Јелләр, әсин мәним бағыма,
гој онун әтирләри јајылсын
— Гој мәнин әзизим (оғлан) өз бағына кирсин,
ордакы ширәли мејвәләрдән јесин!
(V.I) — Мән өз бағыма кирдим, бачым, нишанлым,
өзүмә мирра јығдым балзамлы,
Пәтәк балы једим,
сүдлү шәраб ичдим,
Јејин, достлар, ичин, мәст олун, гоһумлар!

V

- 2 — Мән јатмышам, үрәјимсә јатмајыб...
Севдијим оғланын сәси — гапыны дөјүр:
"Ач гапыны үзүмә, истәклим, бачым,

- эл дэјмәмишим, көјәрчиним,
Башым долудур шөһлә,
гыврым телләрим кечә дамчыларыјла!"
- ³ — Хитонуму (кечә көјнәјими) сојунмушам,
ону јенидән көјмәјөчәм ки!
Ајагларымы јумушам,
јенидән чиркләндирән дејиләм!
- ⁴ Севдијим (оғлан) әлини
гапынын арасындан узатды —
Бундан мәним бүтүн ичәрим ојнаға кетди.
- ⁵ Дурдум гапыны ачам үзүнә,
әлимдәнсә мирра дамчылајырды,
Бармагларымдан ахан мирра
чәфтәнин туталгасыны әтирләјирди.
- ⁶ Истәклимин үзүнә ачдым гапыны —
истәклимсә јоха чыхды, кизләнди,
Онун сөзләриндән нәфәсим тутулду,
Ахтардым мән ону, тапа билмәдим,
чағырдым — һај вермәди!
- ⁷ Шәһәри долашан көзәтчиләр
мәнә раст кәлдиләр.
Мәни јараладылар, дөјдүләр,
Шәһәр ғаласынын көзәтчиләри
бүрүнчәјими дартыб алдылар.
- ⁸ Јалварырам сизә, Гүдс гызлары, —
севдијим (оғлан) ғаршыныза чыхса, —
Она нә дејөчәксиниз? Дејин ки,
сөвки хәстәсијәм мән.
- ⁹ — Көјчәкләр ичиндә сәнин нәдир көјчәјин,
еј ән көзәл гадын,
Көјчәкләр ичиндә нәдир көјчәјин,
нијә сән бизә бунча јалварырсан?
- ¹⁰ — Истәклим ағ вә алјанагдыр,
мин оғлан ичиндә сечиләр:
- ¹¹ Үзү халис гызыл (кимидир),
гыврым тели — палма салхымы,
гузғун тәк ғапгара,
- ¹² Көзләри көјәрчин кими,
су ахарында,
Сүд ичиндә үзүб,
дашгын јанына гонур.
- ¹³ Онун јанаглары әтирли отлар ләки кими
әтир јајыр,

- Додаглары — ичиндә мирра ахан
гырмызы занбаг,
¹⁴ Әлләри — гаш-даша тутулмуш
гызыл әса,
Гарны — түнд көј дашларла һашијәләнмиш
фил сүмүјү,
¹⁵ Гычлары — алтун дајаглы
мәрмәр дирәкдир,
Онун симасы — Ливан кими,
о, сидр кими көзәлдир,
¹⁶ Дамағы ширнијат,
бүтүнлүклә өзү — фәрәһдир!
Беләдир мәним истәклим,
достум беләдир,
Гүдсүн гызлары!

VI

- ¹ — Һара кетди сәнин истәклин,
еј ән көзәл гадын,
Һара мејлләнди сәнин истәклин, —
ахтарыыг сәнинлә биркә!
² — Истәклим өз бағына енди,
әтирли отлар ләкинә —
Бағда бир аз кәзмәк,
Өзүнә занбаглар үзмәк үчүн, —
³ Истәклим мәнә верилиб,
мәнсә — она верилмишәм, —
О занбаглар арасында долашыр.

- ⁴ — Көзәлсән, ханым, сән башкәнд гәдәр,
Гүдс кими көјчәксән,
Вә бајрагдар алај кими горхунчсан!
⁵ Мәндән көзүнү о јана дәндәр,
мәнә галиб кәлибдир
Киләад дағындан гачышыб кәлән
кечи сүрүсү тәк сачларын сәнин,
⁶ Сәнин дишләрин — чимиздирилмәқдән кәтирилән
гојун сүрүсү кимидир,
Онларын һамысы әкиз доғубдур,
ичәрисиндә дә дөлсүзү јохдур,

2 Дуваг алтындан көрүнөн јанагларын
пачал нара бәнзәјир!

8 — Онлар, чаричалар алтмыш нәфәрдир,
сәксән дә кәниз,
гызларса — сәјсыздыр, —
9 Тәкчә о, мәним әл дәјмәмишим, көјәрчиним,
Тәкчә о — ләкәсиз гыздыр,
доғма ана јанында
Рәфигәләри көрәндә
она ағ күн диләдиләр,
Чаричаларла кәнизләр
ону тә`рифләдиләр:

10 — Бу кимдир, сүбһ шәфәғи кими кәлир?
Кәзәлдир — ај кими,
Ләкәсиздир — Күнәш кими,
горхунчдур — бајрагдар алај кими.

11 — Гозлу баға ендим ки, мән,
вадидән галхан дағлара бахам,
Көрәм мөјнәләр јашыллашыбмы,
нарлар чичәкләјибми.
12 Өјрәнә билмәдим —
руһум мәни сүрүкләјиб салды
галиб кәлмиш дөјүш арабасынын алтына:
Гајыт, гајыт, шуламлы гыз,
гајыт, гајыт, гој бахым (сәнә)!

(VII, I) — Јаллы ојунуна бахан сәјаг
шуламлы гыза бахмаг нәјинизә кәрәк?

VII

2 — Ајағын нә көјчәкдир сәндәл ичиндә,
ханым гыз!
Сағрыларынын бүкүкләри —
уста әлиндән чыхмыш гуршаға бәнзәр,
3 Көбәјин — шәрбәт долу
дәјирми финчандыр,

- Гарнын — гызылы занбагла хашијәләнмиш
буғда топасыдыр,
4 Мәмәләрин — гоша марал көрпәси,
әкиз доғулмуш аһу,
Бойнун — фил сүмүјүндән гүллә,
Көзләрин — Бат-раббим гапылары јанындакы
Хешбон ноһуру.
5 Бурнун — Арам гаршысындакы
көзәтчи гүлләси,
6 Башын — Кармел дағы кими,
сачынын бирчәкләри — пурпур тәки ал,
Јер алтында чар әсир алынды.

- 7 — Сән нечә көзәл, нечә ширинсән,
севки, еј өјш-ишрәт гызы!
8 Сәнин о гамәтин палмаја бәнзәр,
дөшләрин — үзүм салхымына,
9 Мән дедим: Палмаја дырмашачағам,
салхымын киләсиндән тутачағам.
Гој сәнин дөшләрин үзүм салхымы кими олсун,
нәфәсин алма гохусун,
10 Дамағын дадлы шәраб дады версин!
— О, һәгигәтән истәклинә тәрәф ахыр,
Јухуда оланларын додағында әријир.

- 11 — Мән (гыз) истәклимә гисмәт олдум,
о да мәни истәјир, —
12 Кедәк, әзизим чөлләрә чыхаг,
дәјәләрдә кечәләјәк,
13 Сәһәрләр үзүмлүкләрә чыхаг:
көрәк тәнәкләр јашыллашырмы,
Гөнчөләр ачылырмы,
нарлар чичәкләјирми?
Орда бәхш еләрәм
нәвазишләрим сәнә.
14 Мандрагаралар әтир сачыр,
дарвазамызын јанында чохлау мејвә вар:
Һәм нубардан, һәм ондан габагкы мејвәдән
кәтирмишәм сәнә, мәним истәклим!
(Гыздыр бу сөзләри дејән).

- ¹ — Сәни ким еләјәрди мәнә гардаш, —
мәним анамын бәсләдији гардаш,
Мән сәни гапыда гаршылардым,
² сәрбәстчә өпәрдим сәни,
Өзүмлә кәтирәрдим сәни,
өз доғма анамын евинә,
Өтирли шәраблар вә өз нарымын
ширәсини ичирәрдим сәнә!

- ³ — Онун сол голу башымын алтда,
сағыјла гучуб о мәни, —
Јалварырам сизә, еј Гүдсүн гызлары:
Нијә сәсләјирсиниз, ојадырсыныз
ешги — о өзү ојанмамыш?

⁵ — Өз истәклисинә сөјкәнәрәк
сәһрадан кәлән о кимдир өлә?
Алма ағачы алтда ојатдым сәни
(гыздыр дејән)
анан сәни доғуб орада,
Доғман орада доғуб.

- ⁶ — Мәни гәлбинә һәкк елә,
Әлинә мөһүрлә!
Зира севки өлүм гәдәр күчлү,
Гысганчлыг чөһәннәм гәдәр ағырдыр,
Од гојуб одлајыр, —
О (севки) Танры аловудур -
⁷ Чох сулар севкини сөндүрә билмәз,
чајлар ону батыра билмәз, —
Ким мал-мүлкүлә севкини сатын алса,
Она нифрәт чатар.

- ⁸ — Бир бачымыз вар,
һәлә чыхмајыб дөшләри,
Она елчи кәлдикдә
бачымызчүн нә етмәлијик?

- ⁹ О әкәр дивар (гала) олсајды,
биз ону мөһкәмләдәрдик
күмүш дишләрлә.
О әкәр гапы олсајды,
биз ону сидр тахтасыјла
һасарлардыг.

- Мән — елә галајам,
дөшләрим - гүлләм,
¹⁰ Буна көрә дә о (оғлан),
мәндә дајаг тапыр.

- ¹¹ — Баал-Хамонда
Соломонун бағы варды,
О, бағлары көзәтчиләрә тапшырды.
Һәр көзәтчијә мејвә үчүн
мин гызыл пул верирди.
¹² Мәним бағымса — әзүмдөдир;
сәндән мәнә, Соломон, мин күмүш пул,
Мејвәни көзләјәнләрдәнсә ики жүз чатмалыдыр. ¹

- ¹³ —Бағларда јашајан!
Достлар ешитдиләр!
Гој сәнин сәсини ешидәк!
—Кизлән, әзизим (оғлан)!
Аһуја бәнзә, ја да
Әтирли (отлар битән) дағларын
кәнч маралына! ²

ЕККЛЕСИАСТ КИТАБЫ

1-чи ФӘСИЛ

- ¹ Топлантыда Нитг Сөјләјәнин, Јерусәлимдә чар олан Давидин
оглунун сөзүдүр:
² Пучдан да пучдур, — деди Нитгсөјләјән, — пучдан да пуч, һәр
шеј пучдур.
³ Бүтүн әмәкләриндән, Күнәш алтындакы бүтүн зәһмәтләриндән
инсана нә фајда?

¹ Рәфигәләри, јахуд кәлин өзү хошбәхтлик үчүн гонаглардан пул јығыр — *Руссаја чевирәнин гејди*.

² Бәј кәлини дујуг салыр ки, кәрдәк далына чағырмаг дәмидир, кәлин дә чағырыр. — *Руссаја чевирәнин гејди*.

- ⁴ Бир сој кедир, бир сој кәлир, Јерсә галыр һәмишә.
- ⁵ Күнәш доғур вә Күнәш батыр, ез јеринә тәләсир ки, Орадан јенә чыхсын;
- ⁶ Күнәјә гачыр вә гузәјә бурулур, фырланыр, фырланыр күләк өз јүрүшүндә,
Вә өз даирәсинә гајыдыр күләк;
- ⁷ Бүтүн чајлар дәнизә јүрүјүр, — дәнизсә долмур,
Чајлар һараја гачырларса,
Ораја да гачмагдадырлар;
- ⁸ һамысы — јоручу бир ишдир, һеч кәс дејә билмир (ки, бу нәдир), — Көзләр бахыр — дојмур, гулаг ешидир — долмур.
- ⁹ Нә олмушдуса, о да олачаг, нә баш вермишдисә, јенә о баш верәчәк.
- ¹⁰ Һәрдән нә барәдәсә дејирләр: бахын, бу јенидир!
О исә бизә гәдәр өтүб кечмиш јүзилләрдә артыг варды.
- ¹¹ Кечәнләри хатырламырлар - олачағы исә сонралар кәлән адамлар хатырлаја билмәјәчәкләр.
- ¹² Мән, Нитгсәјләјән, Јерусәлимдә чарлыг етмишәм,
- ¹³ Бу көјләр алтында нә иш вардыјса, билкәликлә һамысыны өј-рәниб билмәјә гәлбими вердим:
Аллаһ инсан оғлуна һәлл етмәк үчүн ағыр мәсәлә вериб!
- ¹⁴ Күнәш (көјләр) алтында нә иш вардыса, мән көрмүшәм һамысыны, Будур, онларын һамысы илғымдыр вә күләји торла тутмаға бәнзәјир:
- ¹⁵ Әјрини дүзәлтмәк олмаз, олмајан (шеј) - сајылмаз!
- ¹⁶ Өзүмә белә дедим:
Будур, мән мәнән өнчә Јерусәлимдә кимләр олмушса, һамысындан чох билкәлик - мүдриклик топламышам,
Мәним гәлбим билкәлији дә, биликләри дә бол-бол көрмүшдүр.
- ¹⁷ Верәчәм гәлбими билкәлик газанмаға,
Анчаг чылғынлыг вә сәфәһлији дә өјрәнмәјә,
Анладым ки, бу да бош кинчликдир,
- ¹⁸ Чүнки билкәлик артдыгча кәдәр дә артыр,
Билијини чохалдан гәмини чохалдыр.

2-чи ФӘСИЛ

- ¹ Өзүмә дедим: Кәлсәнә севинчлә сынајым сәни, -
Таныш ол ағ күнлә!
Анчаг бунун өзү дә — бош шејмиш:
- ² Күлүш барәдә дедим: о, чылғындыр,
Шәнләнмә һаггында: о нә ојун чыхардыр?
- ³ Бәдәними шәрабла әјләндирмәк истәдим,
Үрәјим билкәлијиндә галдыса да,
Сәфәһлик дә еләјим

- О вахта гәдәр ки, адам оғлунун
 Бу Јер үзүндәки гыса өмрүндә
 Нечә јашамасынын даһа јахшы
 олдуғуну дәрк еләјим.
- ⁴ Бөјүк ишләр тутдум
 Үзүмлүкләр салдым, евләр тикдим өзүмә,
⁵ Өзүмчүн чичәкликләр, бағлар јаратдым,
 онларда мејвә ағачлары әкдим,
⁶ Көлләр дүзәлтдим өзүмә — онларын сујујула чәмәнләрими,
 бој атан ағачларымы сувардым,
⁷ Гуллар, кәнизләр әлдә етдим, ев адамларым да варды,
 Мәндән өнчә Јерусәлимдә олмушларын һамысындан
 чох инәк вә гојун әлә кәтирдим.
- ⁸ Гызыл, күмүш дә топладым, чар вә сатраплардан хәзинәләр
 дә,
 Мүғәнниләрим — һәр ики чинсдән, рәггасларым, рәггасәләрим
 дә олду.
- ⁹ Мәндән өнчә Јерусәлимдә олмушларын һамысындан даһа бө-
 јүк олдум (Билкәлик дә мәнимләјди),
¹⁰ Көзүм нә истәдисә, ондан әсиркәмәдим,
 Гәлбими һеч бир севинчдән сахламадым:
 Зира үрәјим әмәлимдән фәрәһләнирди —
 Ахы бу пәјларын һамысы мәнә өз әмәјимә көрә чатырды!
- ¹¹ Анчаг әмәлимин бәһрәләринә көз кәздирдим,
 Үзәриндә зәһмәт чәкдијим ишләрә бахдым, —
 һамысы әбәс вә күләјә тор атмагдыр,
 Күнәш алтында һеч нәјин хејри јохдур!
- ¹² Бојландым ки, билкәлијә, дәпилијә, сәфәһлијә бахым, —
 Зира чарын далынча кедән нә бачарар? Өнчәкиләрин еләдик-
 ләрини!
- ¹³ Вә көрдүм ки, билкәлик сәфәһликдән хејрилидир,
 Ишыг гаранлыгдан хејрли олан кими:
- ¹⁴ Билкәнин көзү вар, сәфәһсә гаранлыгда долашыр, —
 Анчаг ону да дәрк етдим ки, онларын һамысыны
 ејни тале һаглајыр.
- ¹⁵ Вә мән өзлүјүмдә дүшүндүм:
 Мәни дә сәфәһин талеји һаглајачагса,
 Нә үчүн бу гәдәр билкә олдум — мүдрик олдум мән?
 Вә мән өзүмә дедим ки, бунун өзү дә — әбәсдир,
- ¹⁶ Чүнки сәфәһлә бирликдә билкәни дә һеч вахт хатырламырлар
 Она көрә ки, кәләчәк күнләрдә һамы чохдан унутулачаг, —
 Нечә ола биләр ки, билкә дә сәфәһлә бәрабәр өлсүн?
- ¹⁷ Вә мән һәјата нифрәт еләдим,
 Чүнки Көјләр алтында тутулан ишләр мәнә шәр кими көрүндү,
 Чүнки һамысы әбәс вә күләјә тор атмагдыр.

- ⁴ Бир сој кедир, бир сој кәлир, Јерсә галыр һәмишә.
- ⁵ Күнәш доғур вә Күнәш батыр, өз јеринә тәләсир ки, Орадан јенә чыхсын;
- ⁶ Күнәјә гачыр вә гузәјә бурулур, фырланыр, фырланыр күләк өз јүрүшүндә,
Вә өз даирәсинә гајыдыр күләк;
- ⁷ Бүтүн чајлар дәнизә јүрүјүр, — дәнизсә долмур,
Чајлар һараја гачырларса,
Ораја да гачмагдадырлар;
- ⁸ һамысы — јоручу бир ишдир, һеч кәс дејә билмир (ки, бу нәдир), — Көзләр бахыр — дојмур, гулаг ешидир — долмур.
- ⁹ Нә олмушдуса, о да олачаг, нә баш вермишдисә, јенә о баш верәчәк.
- ¹⁰ Һәрдән нә барәдәсә дејирләр: бахын, бу јенидир!
О исә бизә гәдәр өтүб кечмиш јүзилләрдә артыг варды.
- ¹¹ Кечәнләри хатырламырлар - олачагы исә сонралар кәлән адамлар хатырлаја билмәјәчәкләр.
- ¹² Мән, Нитгсәјләјән, Јерусәлимдә чарлыг етмишәм,
- ¹³ Бу көјләр алтында нә иш вардыјса, билкәликлә һамысыны өј-рәниб билмәјә гәлбими вердим:
Аллаһ инсан оғлуна һәлл етмәк үчүн ағыр мәсәлә вериб!
- ¹⁴ Күнәш (көјләр) алтында нә иш вардыса, мән көрмүшәм һамысыны, Будур, онларын һамысы илғымдыр вә күләји торла тутмаға бәнзәјир:
- ¹⁵ Әјрини дүзәлтмәк олмаз, олмајан (шеј) - сајылмаз!
- ¹⁶ Өзүмә белә дедим:
Будур, мән мәнән өнчә Јерусәлимдә кимләр олмушса, һамысындан чох билкәлик - мүдриклик топламышам,
Мәним гәлбим билкәлији дә, биликләри дә бол-бол көрмүшдүр.
- ¹⁷ Верәчәм гәлбими билкәлик газанмаға,
Анчаг чылғынлыг вә сәфәһлији дә өјрәнмәјә,
Анладым ки, бу да бош кинчликдир,
- ¹⁸ Чүнки билкәлик артдыгча кәдәр дә артыр,
Билијини чохалдан гәмини чохалдыр.

2-чи ФӘСИЛ

- ¹ Өзүмә дедим: Кәлсәнә севинчлә сынајым сәни, -
Таныш ол ағ күнлә!
Анчаг бунун өзү дә — бош шејмиш:
- ² Күлүш барәдә дедим: о, чылғындыр,
Шәнләнмә һаггында: о нә ојун чыхардыр?
- ³ Бәденими шәрабла әјләндирмәк истәдим,
Үрәјим билкәлијиндә галдыса да,
Сәфәһлик дә өләјим

- О вахта гәдәр ки, адам оглунун
 Бу Јер үзүндәки гыса өмрүндә
 Нечә јашамасынын даһа јахшы
 олдуғуну дәрк еләјим.
- ⁴ Бөјүк ишләр тутдум
 Үзүмлүкләр салдым, евләр тикдим өзүмә,
⁵ Өзүмчүн чичәкликләр, бағлар јаратдым,
 онларда мејвә ағачлары әкдим,
⁶ Көлләр дүзәлтдим өзүмә — онларын сујујула чәмәнләрими,
 бој атан ағачларымы сувардым,
⁷ Гуллар, кәнизләр әлдә етдим, ев адамларым да варды,
 Мәндән өнчә Јерусәлимдә олмушларын һамысындан
 чох инәк вә гојун әлә кәтирдим.
- ⁸ Гызыл, күмүш дә топладым, чар вә сатраплардан хәзинәләр
 дә,
 Мүғәнниләрим — һәр ики чинсдән, рәггасларым, рәггасәләрим
 дә олду.
- ⁹ Мәндән өнчә Јерусәлимдә олмушларын һамысындан даһа бө-
 јүк олдум (Билкәлик дә мәнимләјди),
¹⁰ Көзүм нә истәдисә, ондан әсиркәмәдим,
 Гәлбими һеч бир севинчдән сахламадым:
 Зира үрәјим әмәлимдән фәрәһләнирди —
 Ахы бу пәјларын һамысы мәнә өз әмәјимә көрә чатырды!
- ¹¹ Анчаг әмәлимин бәһрәләринә кәз кәздирдим,
 Үзәриндә зәһмәт чәкдијим ишләрә бахдым, —
 һамысы әбәс вә күләјә тор атмагдыр,
 Күнәш алтында һеч нәјин хејри јохдур!
- ¹² Бојландым ки, билкәлијә, дәпилијә, сәфәһлијә бахым, —
 Зира чарын далынча кедән нә бачарар? Өнчәкиләрин еләдик-
 ләрини!
- ¹³ Вә көрдүм ки, билкәлик сәфәһликдән хејрилидир,
 Ишыг гаранлыгдан хејрли олан кими:
- ¹⁴ Билкәнин көзү вар, сәфәһсә гаранлыгда долашыр, —
 Анчаг ону да дәрк етдим ки, онларын һамысыны
 ејни тале һаглајыр.
- ¹⁵ Вә мән өзлүјүмдә дүшүндүм:
 Мәни дә сәфәһин тәләји һаглајачагса,
 Нә үчүн бу гәдәр билкә олдум — мүдрик олдум мән?
 Вә мән өзүмә дедим ки, бунун өзү дә — әбәсдир,
- ¹⁶ Чүнки сәфәһлә бирликдә билкәни дә һеч вахт хатырламырлар
 Она көрә ки, кәләчәк күнләрдә һамы чохдан унутулачаг, —
 Нечә ола биләр ки, билкә дә сәфәһлә бәрабәр өлсүн?
- ¹⁷ Вә мән һәјата нифрәт еләдим,
 Чүнки Көјләр алтында тутулан ишләр мәнә шәр кими көрүндү,
 Чүнки һамысы әбәс вә күләјә тор атмагдыр.

- ¹⁸ Вә мән Күнәш алтында үзәриндә чалышдығым бүтүн ишләре
нифрәт еләдим,
Чүнки о мәндән сонра кәлән адама галачаг
- ¹⁹ Вә ким билир, о, билкә олачаг, ја сәфеге, —
Анчаг мәним әмәјимә,
Өзүмү Күнәш алтында билкә кәстәриб нәдән өтрү
чалышмышамса, она јијәләнәчәк:
Бу да — әбәсдир.
- ²⁰ Вә мән Күнәш алтында һансы иш үзәриндә чалышмышдымса,
Онлар үчүн үмидсизлијә гапылдым,
- ²¹ Чүнки әмәји билкә, бачарыглы, уғурлу олан адам варды,
О исә әз әмәјини онун үзәриндә зәһмәт чәкмәјәнә верәчәк, —
Бу да — әбәсдир вә бөјүк бир шәрди.
- ²² Күнәш алтында чәкдији зәһмәт гаршысында,
Әмәји вә үрәк изтираблары мүгабилиндә
Инсана галан нәдир?
- ²³ Зира онун бүтүн күнләри — кәдәр, гајғылары — дәрддир,
Үрәјин кечә динчлији јохдур,
Һәтта бу да — әбәсдир.
- ²⁴ Өз әмәјиндән хошһал олмасы үчүн
Јејиб-ичмәкдән башга инсанын гисмәти јохдур;
Анчаг, бунунла бөлә, мән кердүм ки, буну да верән Аллаһдыр,
- ²⁵ Зира, јемиш олса да, Аллаһсыз ким биләр дады?
- ²⁶ Зира өзүнә хош кәләнә о, билкәлик дә верир, билик дә, сөвинч
дә,
Суч ишләјәнә исә о, гајғы артырыр: јығмаг, топламаг
Гајғысы верир ки, топладығы Аллаһа хош кәләнә галсын, —
Бу да әбәсдир вә күләји торла тутмагдыр.

3-чү ФӘСИЛ

- ¹ Һәр шејин өз сааты, һәр ишин өз вахты вар Көјләр алтында:
- ² Доғулмаг вахты вә өлмәк вахты,
Әкмәк вахты вә әкиләни чәкиб гырмаг вахты,
- ³ Өлдүрмәк вахты вә сағалтмаг вахты,
Дағытмаг вахты вә гурмаг вахты,
- ⁴ Агламаг вахты вә күлмәк вахты,
Һычгырмаг вахты вә ојнамаг вахты,
- ⁵ Даш атмаг вахты вә дашы даш үстә гојмаг вахты,
Гучагламаг вахты вә гучаглашмагдан гачмаг вахты,
- ⁶ Ахтарыб тапмаг вахты вә иткијә јол вермәк вахты,
Сахламаг вахты вә сәрф етмәк вахты,
- ⁷ Чырмаг вахты вә тикмәк вахты,
Сусмаг вахты вә данышмаг вахты,
- ⁸ Сөвмәк вахты вә нифрәт етмәк вахты,

Саваш вахты вә барыш вахты.

⁹ Јараданын бир шеј үзәриндә чалышмасындан она нә фәјда?

¹⁰ Һәллини, Аллаһын инсан оғлуна тапшырдығы мәсәләни
мән баша дүшмүшәм:

¹¹ О һәр шеји өз вахтында көзәл јаратмышдыр,
Һәтта әбәдијјәт дә гојмуш онларын үрәкләринә,
Анчаг бу шәртлә ки, Аллаһын тутдуғу ишләр
Өнчәдән ахырадәк инсана мүјәссәр олмасын.

¹² Өјрәнмишәм ки, јејиб-ичмәкдән вә һәјатда
Хејирхаһ ишләр тутмагдан башга
Бир хејир јохдур инсан үчүн.

¹³ Анчаг бириси һәтта јејиб-ичир
вә кејфи әмәкдә көрүрсә дә, бу да — Аллаһ веркисидир.

¹⁴ Билмишәм: аллаһ нә јарадырса — әбәди галачагдыр:
Она һеч нә артырмаг, ондан һеч нә азалтмаг олмаз,
Аллаһ белә јарадыб ки, горхсунлар ондан.

¹⁵ Нә олубса — даһа вар, нә олачагдыса — олуб артыг,
Јоха чыхмышларыјса — аллаһ ахтарыб тапачаг.

¹⁶ Күнәш алта бир дә буну көрмүшәм:
Мәһкәмә јерини — орада исә бәдбәхтлики вар,
Мө'минин јерини — орада исә сучлулар вар.

¹⁷ Өзлүјүмдә дүшүндүм:
Аллаһ мө'минлә сучлуну биркә мүһакимә едир,
Зира орада һәр бир шејин вә һәр ишин өз вахты вар.

¹⁸ Өзлүјүмдә дүшүндүм:
Аллаһ инсанлар үчүндүр ки, онлары маарифләндирсин,
Өзләри баша дүшсүнләр ки, онлар јалныз һејвандырлар!

¹⁹ Зира инсан оғулларынын тәлеји вә һејванын тәлеји —
Онлар үчүн ејни тәледир:
О бириләр өлдүјү кими, бу бириләр дә өләчәк,
Һамы ејни чүр нәфәс алып, инсан һејвандан јахшы дејил;
Чүнки һәр шеј — әбәсдир.

²⁰ Һәр шеј ораја кедир,
Һәр шеј торпагдандыр, һәр шеј дә торпаға дөнүр;

²¹ Ким билир ки, инсанын руһу көјә галхыр, һејванын руһу исә
јерә кечир, торпаға?

²² Мән көрмүшәм: өз ишиндән севинмәкдән бөјүк хејир јохдур
Зира инсанын гисмәти дә бундадыр —
Зира ону ким кәтирәчәк ки, сонра нә олдуғуна бахсын?

4-чү ФӘСИЛ

¹ Бир дә мән бу Көјләр алтында баш верән
Һәр чүр зүлмү көрмүшәм: Зүлм чәкәнләрин көз јашы ахыр
— онлары тәскин едән јох,

- Күч — зүлмкарын элиндәдир
— онлары тәскин едәнсә јох!
- ² Мән чоҳдан әлмүш өлүләри мәдһ етмишәм, —
Инди дә јашајан дириләрдән чоҳ өјмүшәм онлары;
- ³ Анчаг бунлардан вә онлардан даһа чоҳ рәһмәт олсун
һеч јашамамышлара,
Көјләр алтындакы пис ишләри көрмәјәнләрә.
- ⁴ Көздән кечиртдим бүтүн зәһмәти — ишин бүтүн угуруну —
Бу, бир адамын о бири адама пахыллыгындан ибарәтмиш;
Бу да елә — әбәсдир, күләјә тор атмагдыр:
- ⁵ Сәфәһ адам әлини салачаг јанына, јејәчәк өзүнү һәсәдлә!
- ⁶ Бир овуч динчлик јахшыдыр
Хысма-хысма фаниликдән вә күләјә тор атмагдан.
- ⁷ Јер үзүндә белә бир фанилик дә көрдүм:
- ⁸ Кимсәсиз, јанында кимсәси:
нә оғлу, нә гардашы олмајан да вар,
Онун зәһмәтләринин сону јохдур,
Онун көзләри дә дојмајыб вардан:
"Мән кимдән өтрү чалышыб өзүмү саадәтдән мәһрум едирәм?"
- ⁹ Икиликдә олмаг тәкликдән јахшыдыр,
Ахы онларын зәһмәтинин јарарлы дәјәри олур:
- ¹⁰ Зира јыхыланда—галдырырлар бир-бирини,
Бәла одур ки, анчаг бири јыхылыр, галдырмаға бир кимсә јох,
- ¹¹ Һә, икиликдә јатмаг да—исидир онлары; тәкликдә нечә исинә-сән?
- ¹² Әкәр ким биринә үстүн кәләрсә,
Ики адам бирликдә дајана биләр она гаршы;
Үчгәт ешилмиш сап да тезчә гырылмаз.
- ¹³ Јохсул, анчаг ағыллы оғлан ушағы — јашы өтмүш, сәфәһ
Еһтијатлылығы даһа баша дүшмәјән чардан јахшыдыр —
- ¹⁴ Ахы ушаг зүлмәтдән чыхыб чарлыг едәчәк,
Бу исә чар мәнсәбиндә дә диләнчи олмагчун доғулуб;
- ¹⁵ Көрдүм ки, бүтүн чанлылар - Көјләр алтында нә гәдәр варса,
һамысы, —
Чарын јерини тутасы ушагла бирликдәдир:
- ¹⁶ Халгын, өнчәдән оланларын, сајы-һесабы јохдур.
Анчаг сонрадан кәләнләр дә онун варлығына севинмәјәчәкләр,
чүнки елә бу да әбәс вә бошча зәһмәтдир.

- ¹ Аллаһ евинә кедәркән аддымына фикир вер:
Јахын кет ки, ешидә биләсән, бу, сәфәһләрлә бирликдә гурбан
кәтирмәкдән јахшыдыр,
Ахы онлар, өзләри дә билмәдән, шәр төрәдирләр.

- ² Дилин тәләсмәсин вә вурнухмасын үрәјин
Аллаһ гаршысында сөз демәјә дајанаркөн:
Зира аллаһ — көләрдәдир, сәнсә — јердәсэн,
Одур ки, нитгләрини ғыса елә.
- ³ Зира чохла ғајыдан диләкләр төрәјир,
Ахмағ адамын нитги чохсөзлү олур.
- ⁴ Анд ичиб аллаһа нә сөз вермисән —
јубатмадан јеринә јетир,
Зира сәфәһләри бағышламырлар: сөз вердин — елә.
- ⁵ Вә'д вермәмәк вә'д вериб еләмәмәкдән јахшыдыр;
⁶ Гојма ки, дилин сәни суча батырсан.
Елчијә демә ки, сәһв олуб:
Нитгинин сәсинә нијә гәзәбләнсин аллаһ,
Әлинин әмәји нијә дә батсын?
- ⁷ Ахы истәкләр чох оlanda — чохла да бош сөз төрәјир,
Ахы аллаһдан горхмалысан сән.
- ⁸ Әлкәдә јохсуллара зүлм еләдијини,
Мәһкәмәнин вә доғрунун әјилдијини көрсән —
Белә ишләрә тәәччүбләнмә:
Зира мүдир изләјир мүдири, онлары да — мүдиријет;
⁹ Јерин фәјдасыјса — һәр шәјдәдир: тарла чара да едир хидмәт!
- ¹⁰ Пулсевән пулдан дојмаз,
Варјыған кәтирдән:
Бу да пучлугдур.
- ¹¹ Сәрвәт артдыгча јејән дә артыр,
Бундан сонра јијәсинә нә галыр? Јалныз бахмағ!
- ¹² Ишләјәнин јухусу ширин олар - аз да јесә, чох да,
Варлынын тохлуғу исә ону јухуја далмаға гојмаз:
- ¹³ Јава бир азар вар бу ишығлы дүнјада —
Јијәсинә баш бәласы: — горудуғу вар-дөвләт!
- ¹⁴ Ағыр ишләр учбатындан јох олачағ о сәрвәт,
Оғул әмәлә кәтирән она һеч нә мираҝ вермәјәчәк.
- ¹⁵ Чүнки ана бәтниндән лүт кәлдији кими дә,
Елә дә ғајыдачағ, кәлдији кими дә кедәчәк.
Әмәјинә әвәз оlaraғ өзүлә һеч нә апармајачағ.
- ¹⁶ Бу да ачы бир азардыр:
Һамы, ким олур-олсун, кәлдији кими дә керијә дөнәр,
Јелләр апарачағ зәһмәти чәкмәк нә кәрәк?
- ¹⁷ Бүтүн өмүр күнләрини гаранлығда галар о,
Ғүссә-ғәм, дәрәд-азар, кин-кидурәт ичиндә!
- ¹⁸ Мән јалныз буну хејир билмишәм:
Аллаһын вердији ғыса өмрүнүн сајылы күнләриндә
Јахшы јејиб, ичмәк, өз әмәјиндән хејир көрмәк —
Ким нә үзәриндә зәһмәт чәкирсә — көрсүн хејрини.
Чүнки онун гисмәти будур.

- ¹⁹ Һәр кәс дә беләдир — Аллаһын хејир-бәрәкәт вердији һәр кәс,
Онлардан бәһрәләнемәк имканы вердији кәсләр,
Өз пайыны алсын, өз әмәјијлә севинсин, —
Бунлар — аллаһ вержисидир:
²⁰ Чүнки кечмиш күнләрини анмағын анламы јохдур,
Чүнки аллаһ она, әвәз олараг өз гәлбинин севинчини пәј кән-
дәрир.

6-чы ФӘСИЛ

- ¹ Ишыглы дүнјада көрдүјүм бир шәр адамлар үчүн бөјүк шәрдир:
² Аллаһын хејир-бәрәкәт, шан-шәрәф вердији,
Үрәк истәјән һәр шөј вердији,
Анчаг бунлардан истифадә имканы вермәдији,
Варидатындан өзкәләрин бәһрәләндији адам, -
Бу - пучлуг вә јаман јарадыр.
³ Јүзләрчә огул-ғыз терәдиб, узун илләр јашаса да,
Нечә ил јашајыр-јашасын, -
Онун үрәји өз сәрвәтијлә барынмырса,
Вә ја онун дәфни баш тутмајыбса,
Белә дүшүнүрәм: салынмыш ушаг ондан хошбәхтдир.
⁴ Чүнки о, пучлугдан кәлмишдир, зүлмәтә дә гајыдачагдыр,
Адыны да гаранлыг бүрүјәчәк,
⁵ О, һәтта Күнәши дә танымады, көрмәди —
Бу јенә шүкүрлүдүр бах беләсиндән:
⁶ Ики дәфә ики мин ил јашаса да,
Варидат көрмәди —
Мәкәр һамы ораја гајытмајачаг?
⁷ Адам, ағзы үчүн чалышыр, өзүјсә наразыдыр:
⁸ Ахы билкәнин сәфәһдән үстүнлүјү нәдәдир,
Һәјатла үз-үзә дура билән јохсулунку нәдәдир?
⁹ Кезлә керүлән, үрәјин чан атдығындан јахшыдыр,
Бунун өзү дә — пучлуг вә күләк тутмагдыр.
¹⁰ Нәләр олмушдурса, ады да вардыр артыг
Бу адын нә олдуғу да бәллидир:
Инсан өзүндән күчлүјлә дартыша билмәз.
¹¹ Чүнки пучлуғу артыран сөзләр бол-болдур, -
Бунларын инсана фәјдасы нәдир?
¹² Бу пуч өмрүнүн санылы күнләриндә
Инсанын хејри нәдәдир — ону билән вармы?
О (инсан) исә өмрүнә сығынмышдыр,
Чүнки инсана ким дејәчәк ондан сонра
Бу Күнәш алтында нәләр олачағыны?

- ¹ Яхшы ад яхшы тәсәллидән яхшыдыр,
Өлүм күнүсә — доғум күнүндән.
- ² Ағлашма јеринә кетмәк гонағлыға кетмәкдән яхшыдыр,
Чүнки һәр кәсин сону беләдир,
Дириләр буну гәлбән унутмурлар.
- ³ Кәдәр күлүшдән яхшыдыр, чүнки үз арығладығча гәлб
һәлимләшир, —
- ⁴ Билкәләрин үрәји ағы евиндә, сәфәһләринки шәнлик евиндә
олур.
- ⁵ Инсан сәфәһин түркүсүнү динләмәкдәнсә,
Билкәдән ғынағ ешитсә яхшыдыр,
- ⁶ Чүнки газан алтда јанан чырпынын чатыртысы кими, сәфәһин
күлүшү дә:
Пучлугдур.
- ⁷ (Јохсуллуғ һағсыз јығымдан яхшыдыр),
Чүнки ашырылығ билкәни сәфәһә чевирир,
Сәдәгә исә үрәји зајлашдыыр.
- ⁸ Ишин сону өнүндән яхшыдыр,
Дөзүм ејүнмәкдән яхшыдыр;
- ⁹ Кәдәрләнмәјә тәләсмә, кәдәр сәфәһләрин синәсиндә олур,
- ¹⁰ Демә ки: "Нәдән өтән күнләр индикиләрдән яхшы олубдур?",
Чүнки буну сорушмағын билкәлијиндән дејил.
- ¹¹ Ирслә бәрабәр билкәлик — сәрвөтдир,
О һәтта даһа яхшыдыр Күнәши көрән үчүн:
- ¹² Чүнки билкәлијә сығынмағ күмүшә сығынмағ кимидир,
Билијинсә хејри будур: билкәлик биликлинин өмрүнү узадыр.
- ¹³ Аллаһын ишләринә бах бир.
Онун әјдијини ким дүзәлдә билир?
- ¹⁴ Хош күндә хошһал ол, пис күндә — анла:
Аллаһ онунла јанашы, бу күнү дә јарадыб ки,
Инсан өзүндән сонра һеч нә тапмасын.
- ¹⁵ Өз пуч күнләримдә һәр шеји көрдүм:
Өз әдаләтиндә өлән адилләр вардыр,
Өз бәдбәхтлијиндә узун әмүрлү шәрәфсизләр вар:
- ¹⁶ Нә чох адил ол, нә дә чох билкә —
Сән нәдән горхмалысан?
- ¹⁷ Чох да шәрәфсиз олма, сәфәһ дә олма —
Күнүндән өнчә өлмәк нәјинә кәрәк?
- ¹⁸ Јахшы олар бу јоллардан бирини тутасан,
О бириндән исә әл үзмәјәсән, —
Аллаһдан горханса һәр шејдән әл үзәр.
- ¹⁹ Билкәјә шәһәрин он күчлүсүндәнсә
Өз билкәлији даһа чох јарар,
- ²⁰ Чүнки Јер үзүндә елә адил јохдур ки,

- Жахшылыг еләсин, суч ишләмәсин.
- ²¹ Дежилән һәр сөзү дә үрәжә салма ки,
Өз гулунун сәнә нечә сөйдүжүнү ешитмәјәсэн, —
- ²² Ахы нечә дәфә олуб, гәлбән билмисән ки,
Сән дә өзкәләри лә нәтләмисән.
- ²³ Мән бунларын һамысыны билкәлијимлә сынамышам,
Дүшүнмүшәм: "Билкә олачам",
— Билкәлик — мүдрикликсә мөндән узаг олуб.
- ²⁴ Олан — узагда вә дәриндә олуб,
Елә дәриндә ки, ону ким ахтарыб тапар?
- ²⁵ Чалышдым гәлбими дә өјрөнәм, биләм;
Нижјәти, һикмәти арајам, тапам ки,
Гаракүнчүлүк — сәфәһликдир, сәфәһлик — ағылсызлыг.
- ²⁶ Гадыныјса өлүмдән ағыр сајырам, чүнки о - тәләдир,
Онун үрәји — тордур, әлләријсә — кәндир.
Аллаһы севән ондан гачыр, сучлуларса тәләјә дүшүр.
- ²⁷ Бунлары дәрк етмишәм мән, - деди Нитгсөјләјән топлантыда, —
Нижјәти јаваш-јаваш дәрк еләдикчә;
- ²⁸ Гәлбим даһа нәләр арајырды, нәләри тапмамышам?
Мин еркәјин ичиндә бирчә киши вар көрдүм,
Арвадлар арасында бир гадын да көрмәдим.
- ²⁹ Тапдыгым јалныз бу олду: аллаһ инсанлары дүз јарадыб,
Онларса чохла әјрилик ахтарырлар.

8-чи ФӘСИЛ

- ¹ Ким мүдриканәдир, бу сәзләрин ачымыны ким билир:
"Инсанын билкәлији онун үзүнү нурландырыр.
Вә онун үзүнүн диқбашлығы дәјишиләчәк"?
- ² Мәнчә - шаһын әмринә әмәл ејлә,
Анчаг аллаһ гаршысындакы андына көрә јалныз;
- ³ Онун јанындан кетмәјә тәләсмә, шәр иш көрүлән јердә олма,
Чүнки о, нә истәјирсә, еләјир,
- ⁴ Чүнки шаһ сөзү — һөкмлүдүр.
Она ким дејә биләр: "Сән нә еләјирсән?",
- ⁵ Вәсијјәтә әмәл едән шәр иши дәрк етмәз,
Вахты вә һөкмүјсә билкәнин гәлби дујар.
- ⁶ Чүнки шәр, ону еләјәнин чијнинә ағыр јүк кими дүшәр;
- ⁷ Чүнки һәлә даһа нәләр олачагыны билән јохдур,
Ахы олачагы она дејән кимдир?
- ⁸ Күләјә һөкмү јетән адам јохдур,
Күләји тутуб сахлајан, —
Өлүм аны үзәриндә дә һаким олан јохдур,
Савашда да динчәлиш јохдур,
Шәрәфсизлик шәрәфсизи хилас едә билмәз.

- ⁹ Бүтүн бунлары мән көрдүм,
Күнәш алтында едиләнлери үрәжимә сала-сала,
Көрдүм инсан өз бәдбәхтлији учундан
Инсан үзәриндә һөкмранлыг еләжәндә.
- ¹⁰ Сонра исә мән соневә-гәбирә апарылан шәрәфсизләр көрдүм,
Онлар кутсал-мүгәддәс јерә кәлмишдиләр, орадан кери дөнмә-
јәчәкдиләр;
Вә белә ишләр көрдүкләри шәһәрдә унудулачагдылар;
Бу да бир пучлугдур.
- ¹¹ Шәр ишә кәрә һәкмүн јалныз тездә јеринә јетирилмәдији үчүн
Адамлар шәр ишләтмәјә чүр'әтләнирләр.
- ¹² (Буна керә дә сучлу јүзләрлә шәр иш тутур,
она вахт да верилир);
Анчаг мән ону да билирәм ки,
Аллаһдан горханларын аллаһдан горхмасы хејирдир.
- ¹³ Шәрәфсизә исә һеч бир бәхшиш јохдур, онун өмүр күнләри
кәлкә кими узанмајачаг,
Чүнки о, аллаһдан горхмамашдыр.
- ¹⁴ Јер үзүндә белә дә пучлуг олур:
Елә әдаләтлиләр вар ки, онлара шәрәфсизләрин әмәлләри
өлчүсүндә тале јазылыб
Елә шәрәфсизләр дә вар ки, онлара хејирхаһларынкы гәдәр
тале верилиб, —
Дүшүндүм ки, бунун өзү дә пучлугдур;
- ¹⁵ Вә мән севинчи алгышладым, ичмәкдән вә шәнләнмәкдән
башга јахшы шәј јохдур.
Гој бунлар бу ишыглы дүнјада аллаһын она бәхш етдији
Күнләрин сонунә гәдәр онун әмәјинин әвәзи олсун.
- ¹⁶ Гәлбими билкәлији дәрк етмәјә,
Јер үзүндә јарадылмыш гајғылары көрмәјә
(Зира кечә-күндүз көзләр јуху нә олдугуну билмир), вадар
еләжәндә,
- ¹⁷ Аллаһын бүтүн ишләрини көзүмлә көрдүм:
Көрдүм ки, инсан бу Күнәш алтында баш верән ишләрин
маһијәтини тапа билмир, —
Ону тапмаға нә гәдәр чалышса да — тапмајачаг;
Әкәр билкә десә ки, бачарар буну, — о да тапмајачаг.

9-чу ФӘСИЛ

- ¹ Мән бүтүн бунлары гәлбимин јаддашында сахладым ки,
Бунларын һамысыны изаһ еләјә билим, —
Адилләр, билкәләр дә, онларын ишләри дә аллаһын
әлиндәдир:
Инсан нә баш верәчәјини билмир —

- Севкими, нифрәтми? һәр шеј ола биләр;
² Һәр шеј, һамыја олдугу кими:
 әдаләтлијлә шәрәфсизин,
 Хөјрхәһ вә тәмизинкијлә нәтәмизин,
 Гурбан кәтирәнлә кәтирмәјәнин,
 Хөјрхәһлә сучлунун,
 Јаландан баш әјәнлә, анддан горханын
 гисмәти бир ола биләр;
³ Бу Күнәш алтында нә иш көрүлүрсә,
 онда бәла вар,
 Чүнки һамынын гисмәти бирдир;
 Буна кәрәдир ки, адамлар
 шәр иш көрмәкдән чәкинмирләр,
 Онлар нә гәдәр ки сағдырлар, үрәкләриндә чылғынлыг вар, -
 Бундан сонра исә - өлүләрин јанына.
⁴ Бүтүн чанлылыға аид оланлара һәлә үмид вар,
 Чүнки дири ит өлү асландан јахшыдыр;
⁵ Зира дириләр өләчәкләрини билирләр, өлүләр һеч нә билмирләр,
 Даһа онлардан һеч бир тәләбат јохдур,
 чүнки онлар һаггындакы хатирәләр јох олмушдур,
⁶ Онларын севкиси, нифрәти, һәсәди чохдан чүрүјүб,
 онлара даһа дүнја пајы јохдур —
 Бу Күнәш алтында һәр нә варса ондан.
⁷ Одур ки, өз чөрәјини севинәрәк је
 вә фәрәһлә шәрабыны ич,
 Чүнки аллаһ сәнин ишләрини
 артыг чохдан гуруб-гошмушдур.
⁸ Гој һәр вахт сәнин кәјимин ағ олсун,
 Гој башынын әтри әскик олмасын;
⁹ Пуч әмрүнүн бүтүн күнләрини
 Севдијин гадынла кеф чәк, өмүр сүр,
 Чүнки бу Күнәш алтындакы
 Бүтүн бу пуч күнләри о (аллаһ) вериб сәнә,
 Чүнки бу — һәјатдан вә әмәкләриндән сәнин пајындыр.
 Ишыглы дүнјада сән өзүн бунларчүн чалышырсан.
¹⁰ Әлин һансы иши көрмәјә һазырдырса, —
 күчүн дахилиндә көр,
 Белә ки, кедәчәјин дүнјада нә иш вар,
 нә дүшүнчә, нә билкәлик, нә билик —
 Кедәчәјин о дүнјада.
¹¹ Бу Күнәш алтында бир дә ону көрә билдим ки,
 Угуру верән гачышда чәлдлик, дөјүшдә икидлик.
 Чөрәк тапмагда билкәлик, варидатда ағыл,
 Сәриштәдә хош диләкләр дејил,
 Мәгам вә тәсадүфдүр;

- ¹² Чүнки амансыз торла тутулмуш балыг кими,
Чөләјә дүшмүш гуш кими
Адам огуллары да о шәр саатында
Онлар кими көзләнилмәдән
Тәләјә дүшүрләр.
- ¹³ Белә бир билкәлик дә кармүшәм Күнәш алтында ки,
О да мәнә бөјүк көрүнмүшдүр:
- ¹⁴ Адамы да аз олан кичик бир шәһәрә гаршы
Бөјүк бир чар жүрүш ејләмиш,
Ону кушатыб сармыш,
әтрафында нәһәнк бәндләр јаратмышды, —
- ¹⁵ Анчаг бу шәһәрдә билкә бир јохсул киши вармыш,
О, бу шәһәри өзүнүн ағлыјла хилас едә билмишди, —
О јохсул кишинијсә һеч кәс јада салмырды.
- ¹⁶ Мән дүшүндүм ки, билкәлик икидликдән үстүндүр,
Анчаг јохсулун билкәлијинә нифрәт едирләр,
- ¹⁷ Сакитлик һалында билкәнин сөзләри
Сәфәһләр рәисинин бағыртысындан даһа јахшы ешидилир;
- ¹⁸ Билкәлијин сәфасы саваш јарагларынынкындан артыгдыр, —
Бир сучлу исә чохлу сәфаны зај едәр.

10-чу ФӘСИЛ

- ¹ Милчәк өлүсүндән мөјид ији кәлир, әтирли јағлар гычгырыр,
Аз бир сәфәһлик сајғы вә билкәликдән ағыр кәлир.
- ² Билкәнин дүшүнчәләри ишә јарардыр, сәфәһинки — јарарсыз,
- ³ Һәтта сәфәһин көтдији јолун да анламы чатышмыр,
Онун өзүјсә һәр кәс һаггында дејир: "Ахмағын биридир!"
- ⁴ Рәис сәнә ачыгланырса, јериндән тәрпәнмә,
Чүнки күзәштә кетмәк бөјүк сучларын гаршысыны алыр.
- ⁵ Бу Күнәш алтында көрдүјүм бир шәр дә вар:
Һакимләрдән јанлышлыг төрәјир:
- ⁶ Сәфәһлик уча вәзифәләрә гојулуб, "
Јарарлылар ашағыда галыб.
- ⁷ Ат үстүндә гуллар көрмүшәм,
Гул кими пијада кәзән сојлулар!
- ⁸ Гују газан ораја өзү дүшәр,
Дивар учураны илан чалыр.
- ⁹ Дашлары парчалајанлар онлара дәјиб әзилирләр.
Одун јаран исә гәлпәләрдән горхмалыдыр.
- ¹⁰ Күтләшмиш дәмири итиләмәсән,
артыг күч итирәчәксән:
Фајда билкәликлә артар!
- ¹¹ Овсундан өнчә илан чалмыша
бошбоғозларын бир хејри дәјмәз,

- ¹² Билкәнин сәз данышмағы — бин-бәрәкәтдир,
ахмағын ағзыјса онун өзүнү удар:
- ¹³ Онун сәзүнүн өнү — сәфәһлик
Онун нитгинин сону — јава бир ағылсызлыг, —
- ¹⁴ О исә елә һеј үјүдүб төкәр,
Адам билмир ки, нә олачаг,
Сонралар нә баш верәчәјини ким дејәр она?
- ¹⁵ Сәфәһ өз әмәјилә өзүнү јорар,
Чүнки о, шәһәрин јолуну билмир!
- ¹⁶ Чары көлә олан өлкә, сәнә вај,
Сојлулары сүбһ тездән јејиб-ичән өлкә, вај сәнә!
- ¹⁷ Чары азад олан өлкә, нә бәхтијарсан,
Сојлулары вахтында јејиб-ичән өлкә, сән ағкүнлүсән!
Мөһкәмликчүн кәрәкдир әрлик, сәрхошлуг үчүн јох.
- ¹⁸ Әлин тәнбәллијиндән евин өзүлү дағылыр,
Әлини јанына саланын дамы дамчылар;
- ¹⁹ Дејиб-күлмәк үчүн сүфрәдә чәрәк кәрәк.
Өмрү шәраб шәнләндирәр;
Пул исә һәр шеји һәлл еләјәр.
- ²⁰ Фикриндә дә шаһлары сөјмә,
Јатдығын јердә дә варлыны сөјмә,
Бил ки, көјдә учан гушларса да сөзүнү чатдырачаглар,
Ганадлыларса да ишин үстүнү ачачаглар.

11-чи фәсил

- ¹ Чәрәјини су илә көндәр,
Чох күнләр өтсә дә, таяарсан ону,
- ² Једди, һәтта сәккиз кимсәјә пәј вер.
Зира сән билмирсән ки, Јер үзүндә нәләр баш вәрә биләр:
- ³ Долан булуд Јерә јағыш јағдырар,
Ағач јыхылыбса күнәјә, ја гузејә,-
О — јыхылдығы јердәдир демәк.
- ⁴ Күләјә ујан — сәпин сәпмәјәчәк,
Булуда бахан — бичин бичмәјәчәк:
- ⁵ Ејнилә беләчә, сән дә билмирсән ки,
Бу һамилә гарында нәфәс һардандыр,
Сүмүк һарадан,
Беләчә, һәр шеји јарадан аллаһын ишләрини сән билмирсән
- ⁶ Тохуму сәһәрләр сәп, әлинә динчлик вермә ахшамадәк,
Ахы билмирсән ки, баш тутан һансы олачаг,
Бу иш, ја о бири,
Јахуд икиси дә јахшы олачаг.
- ⁷ Ишыг — шириндир, Күнәши көрмәк — көзә фәрәһдир,
- ⁸ Чүнки адам чох јашајырса,

Јашадыгы күнләрин һәр биринә севинсин гој —
Гаранлыг күнләри дә унутмасын — чүнки
Көләчәк нә варса — пучлугдур.

- ⁹ Еј оглан, кәнчлијинлә севин,
Кәнчлик күнләриндә гәлбин фәрәһлә долсун:
Үрәјин чәкән јерләрә кет-кәл.
Көзләрин көрән јерләрә баш чәк.
Вә бил ки, бүтүн бунлара көрә Аллах сәни
сорғу-јарғуја чәкәчәк;
¹⁰ Анчаг сән гәлбиндән гәми чыхарт,
Чанындан пислији ат,
Ахы кәнчлик дә, гара сачлар да пучлугдур.

12-чи ФӘСИЛ

- ¹ Јараданы кәнчлијиндән јадында сахла;
Пис күнләр һәлә кәлмәмишдән
һаггында: "Мән онлары истәмирәм" дејәчәјин илләр
јахынлашмамышдан,
² Күнәш һәлә батмамышдан,
Ишыг сенмәмишдән, ајла улдуз јатмамышдан,
Јағышдан сонра јенә булудлуг олачаг,
³ Евин әтрафына долананларын әсмәчәјә дүшәчәји күн,
Сәнин дөјүшчүләрин бүзүшәчәкләри күн,
Азалдыгларына көрә —
дәјирманчы гадынларын шәнләндикләри күн,
Абышгалара баханларын көзләри өләзијән күн,
⁴ Күчәјә ачылан гапылар бәрк-бәрк бағланачаг,
Тахылдөјәнләрин сәси кәсилән кими,
Гушларын сәси күчлә ешидиләчәк,
Түркү дејән гызлар сәсләрини гысачаглар;
⁵ Кичик төпәчикдән горхмаға башлајачагсан,
Јолларда әнкәлләр олачаг,
Бадам чичәкләри төкүләчәк,
Чәјирткә дојунча јејәчәк,
Диләкләрин јарпаглары төкүләчәк-
Чүнки инсан өзүнүн сон евинә кедир,
Тутма ағычылар да күчәдә фырланырлар;
⁶ Хатырла јараданы — күмүш кәмәр һәлә гырылмамышкән,
Алтун каса чиликләнмәмишкән,
Булагда сәнәк сынмамышкән,
Гујунун чархы гырылмамышкән.
⁷ Тоз да торпаға гајыдачаг — өз әзәлинә,
Нәфәсин дә гајыдачаг аллаһа — ону сәнә верәнә.

- ⁸ Пучдан да пучдур, - деди топлантыда Нитгсөйләјән, —
пучдан да пуч, һәр шөј пучдур.
- ⁹ Нитгсөйләјән билкә — мүдрикләрдән да әлавә, бир чох
олајлары—дөјимләри өлчүр, бичир, јарадырды.
- ¹⁰ Нитгсөйләјән ишә јарајан, дүзкүн јазылмыш, керчәк сөзләр
ахтарырды.
- ¹¹ Билкәләрин — мүдрикләрин сөзләри — илхычы-нахырчы гам-
чысы кими,
Ата сөзү јығанларда — овучун ичи кимидир:
О бирчә устадын вердији кими, — фал кими керчәкдир.
Бунлардан башга да, оғлум, өзүнү көзлә
- ¹² Чохлу китаб тәртибиндән — бу сонсуз ишдән,
Чох охумагдан — чан јоручулуғундан.
- ¹³ Һәр шөјин сонун олан сөзү динләјәк:
Аллаһдан горх, онун дөдикләрини гору (јадда сахла),
Чүнки бу һамыја кәрәкдир,
- ¹⁴ Зира аллаһ һәр шөји сорғу-јарғуја чәкәчәкдир —
Кизли сахланылан һәр шөји — јахшылы, писли.

Чевирәни:
Елман АҒАӨҒЛУ

ГӘДИМ МИСИР ӘДӘБИЯТЫ

КӘМИ ГӘЗАСЫНА УҒРАМЫШЫН НЕКАЖӘТИ

Ленинград (Санкт-Петербург) Эрмитажында сахланылган 1115-чи папирус XII—XIII уруклар (сүлаләләр) чагы илә (j.e.е. XX—XVII j.) багланылыр (тарихи о чагларә аид едилир). Некажәтин башлангычы галмамышдыр, анчаг бурада дүјүнүн өзүлүндә күнејин һарасынаса, сонучу о гәдәр дә уғурлу олмамыш бир сәфәрдән гајыдан Мисир экспедисијасы һагында некажәтин дајандыгы тамамилә ајдындыр; экспедисијанын јөнәтмәни - рәһбәри чашгынлыг ичиндәдир, о фир'он гаршысында дајаначагындан горхур. Экспедисијанын башга иштиракчысы, онун досту она тәскинлик верир, мәсләһәт верир вә өз тәчрүбәсиндән өрнәк кәтирир. (некажәт) дүңја әдәбијятында "мачәра" повестинин ән әски өрнәјидир.

(3) АҒАЧ КҮРЭ—јәлкәнли кәмиләрдә такалажла ишләмәк үчүн истифадә едилир.

(9) УАУАТ ӘЛКӘСИ—Гүзәј Нубијада јерләширди.

(10) СЕНМУТ АДАСЫ—Нилдәдир; индики ады — Биге; Әсвандан бир аз күнәдәдир.

(61) ҮЗҮМҮ АЧАНДА...—Јә'ни горхуму атанда. Өртүлү үз—горху билдирир.

(114) Мисирлиләрин тәсәввүрүнчә, дүңјада нә варса—чанлы, чансыз—һамысынын өз әкизтајы (сурәти) вар, бу сурәт "ка" адланыр вә өз әслләринә там охшардыр, бә'зән кәзлә дә көрүнүр. Бурада мәһз кимин охшарынын нәзәрдә тутулдуғу ајдын дејил.

(144) ӘЛКӘ ШУРАСЫ—чар шурасы.

(150) МИРРА—Бир чох Африка вә Әрәбистан биткиләриндән алынган китрәли гатрандыр; әсасән чана сүртмәк үчүн ишләдилирди.

(151) ПУНТ—индики Сомали әразисиндә јерләшән өлкә иди.

(188 - 189) Көрүнүр, Аменаа тәрәфиндән јазылмыш, бизә чатмамыш мәтн некажәтин орижиналыјмыш; ола билсин ки, онун јазары да Аменаа имиш. Ајдын көрүнүр ки, Аменаа јүксәк кәрәвли—вәзифәли шәхсмиш; онун адыны мүшәјиәт едән "Гој о, сағ, саламат вә сағлам олсун" сөзләри дә буна ишарәдир.

СИНУХЕНИН НЕКАЖӘТИ

Мәтн билимдә (елмдә) Б һәрфи илә кәстәрилән 3022-чи Берлин папирусында галмышдыр; бурада башлангыч јохдур. XII урукун (сүлаләнин) чагы илә (j.e.е. XVШ j.) багланылыр. 10499-чу Берлин папирусунын R үзү (тәрәфи) некажәтин башлангычыннан вә биринчи јарысындан олушур (ибарәтдир). Папирус Рамессумда тапылмышдыр вә билимдә (елмдә) R һәрфи илә ишарә едилир. Онун илсырасы (тарихи) ХҮШ урукун (сүлаләнин) чагы (j.e.е. XVI-XIV j.) илә багланылыр. Тәрчүмәси R вә В үзрә едилмишдир. Некажәтин сүжети: Синухе адлы ә'јан өз чанынын горхусундан Мисирдән гачыр вә узун илләр Суријада јашајыр.

Сәбәб—фир'он I АМЕНЕМҺЕТИН өлүмүдүр; бундан сонра сарајда гарышыгылыг дүшүр вә бунун нә илә гуртараचाгы билинмир. Синухе јасалы — гануни варис олан I СЕНУСЕРТӨ јахын адамдыр.

Сенусертин әлејһинә суи-гәсдин сорағыны алан Синухе горхагчасына гачыб арадан чыхыр. Фир'он горхаглыгына көрә сучландырмагдан ваз кечиб, ону Журда гәјтарыр.

(R 1) **НАМЫДАН ҮСТҮН**—Мисир титулунун тәрчүмәси; буну адәтән јанлыш ола-раг "кнјаз" сөзү илә тәрчүмә едирләр.

(R 2) **ЧАРЫН НӘҒИГИ ТАНЫШЫ, ЈОЛ ЈОЛДАШЫ** (вә ја дружиначысы) - сарај ә'јанларынын титуллары.

(R 4) **ХНУМ—СУТ** — I Сенусертин пирамидасынын вә онун јанындакы шәһәрин ады (индики Лишт бөлкәсиндәдир).

(R 5) **КАНЕФРУ**—I Аменемһетин пирамидасынын вә онун јанындакы шәһәрин адыдыр; бу да Лишт бөлкәсиндәдир. **ДАШГЫНЛАР ФӨСЛИ**. — Мисир илләри үч фәсилә бөлүнүрдү—"дашгын", "гыш", "јај"—һәрәсиндә дөрд әј олмагла.

(R 6) **АЛЛАҺ**—фир'он өлкә тахтында отурмуш аллаһ (чоҳ вахт "хошүзлү таңры") сәјылырды. **Өз АЛАҒЫНА** - мәгбәрәнин образлы ады. **СХЕТЕПИБРА** - I Аменемһетин адларындан бири.

(R 8) **ФИР'ОН Күнәш аллаһы** Ра'нын оғлу сәјылырды.

(R 9) **БӨЈҮК АЛАГАПЫЛАР**—шаһ сарајынын гапылары.

(R 12) **ТЕМЕХУ**—Ливия тајфаларындан бири.

(R 14) **ЧЕХЕН**— бу да Ливия тајфаларындан биридир.

(R 17) **БАТЫ САҺИЛ**—Нилин саһили.

(R 21) **ГАРТАЛ**—фир'онун образлы адларындан бири.

(R 23—24) I Аменемһетин өлүмү барәдә онун оғлу вә вариси I Сенусертә вә онунла ејни вахтда, анчаг әјры-әјрылыгда, Сенусертә табе олан башга евладларына сораг чатдырылып.

(R 32) **МААТИ**—Күман ки, индики Мариут көлү.

(R 33) **СИКОМОРА**—һарада јерләшмәси бәлли дејил. **СНЕФРУ АДАСЫ**—Нил дөлтасынын һарадаса гузеј-батысында јерләширмиш.

(R 37) **НЕҒАУ КӨНДИ**—һарадаса Дөлтанын јухарыларында јерләширмиш.

(R 40) **ГЫРМЫЗЫ ДАҒЫН НӨКМДАРЫ**—бурада: **ИЛАҺӨ ХАТХОР** вә ејни заманда дағын ады. Хатхор—әски Мисирин бөјүк илаһәләриндән бири; әјры-әјры чағларда она пәрәстиш олдугча кениш јајылмышды; Хорун арвады, севинч вә доғумлар илаһәсијмиш. **ГЫРМЫЗЫ ДАҒ**—индики Нелиопол јахынлыгындакы Гәбәл-әл-Әһмәр дағы (бах һәмчинин: "Гәдим Мисир поезијасы" бөлмәсинә даир биринчи гејдә).

(R 42) **НӨКМДАРЫН БАРЫСЫ**—Мисирин доғу сынырында, индики Вади—Тимулат јахынлыгында I Аменемһет тәрәфиндән тикилимишдир.

(R 46) **ПЕТЕН**—һарада јерләшдији билиммир.

(R 47) **БӨЈҮК ГАРА КӨЛ**—көрүнүр, индики Тимсаһ көлүдүр.

(R 53) **БИБЛ**—индики Бејрутдан азачыг гузејдә јерләширмиш. Ән әски чағлардан өз үзәриндә Мисирин күчлү ујгар (мәдәни) вә сијаси еткисини (тә'сирини) дујмуш-дур. **КЕДЕМ**—һарадаса Библдән күнеј-доғуда јерләширмиш.

(R 55) **РЕТЕНУ**—күнеј Фәләстиндә јерләширмиш.

(B 43) **БАТАГЛЫГ**—Дөлтанын башга ады. **ЕЛЕФАНТИН**—Мисирин лап күнејиндә, Нилин Биринчи кандары јахынлыгында ада. **НУБИЈА**—Нилин ахары бојунча Биринчи кандардан күнејә јерләшир.

(B 44) **КӨЗӨЛ АЛЛАҺ**—фир'он; бах һәмчинин B 47-јә.

(B 45) **СЕХМЕТ**—ширәбәнзәр горхунч илаһә, Мемфис үчлүјү адлаиан үчлүјә да-хилдир. (Бах һәмчинин "Гәдим Мисир поезијасы" белмәсинин I гејдинә).

(B 49-50)—**ОНУН ӨМРИЛӘ КИРИБ-ЧЫХЫРЛАР**.—фир'онун елчиләриндән сөһ-бәт кедир.

(B 54) **ДҮШМӘНЛӘРИНИ САРСЫДЫБ, БУЈНУЗЛАРЫНЫ ГЫРЫР**—дүшмән өкүзә бәнзәдилир, бујнуз сөзү бундандыр.

(B 142) **МОНТУ**—Фив номунун әзәли дејүш аллаһы.

(B 166) **ӨЛКӨ ХАНЫМЫ**—бурада: чаричә. B (B 172—173) папирусында о, илаһә **НУТЛА** ејниләшдирилир. Нут бә'зән мәгбәрәнин таванында тәсвир едилирмиш; "үзәримдә" сөзү бундандыр. (Бах һәмчинин (B 185) вә (B 193). **ХАПЕРКАРА**—Сену-сертин адларындан бири.

(В 179) *ХОР—ОСИРИСЛӨ ИСИДАНЫН* оғлу. *ҺӨР ИКИ ҺӨКМДАР ХАНЫМ*—
Јухары вә Ашағы Мисирин илаһәләри.

(В 191) *"КЕЧӨ"*—мәгбәрәдә, *ЈАҒ*—мумија һазырламағ үчүн.

(В 192) *ТАИТ*—тохучуларын вә тохучулуг сәнәтинин һами—илаһәси.

(В 206) *ҺӨР ИКИ ТОРПАҒЫН ҺӨКМДАРЫ, ФИВА ҺӨКМДАРЫ АМОН*—аллаһ
Амонун епителләри; *ФИВА*—Орта вә Јахын чарлығлар чағында Мисирин башкәнди.
АМОН—ерли Фива аллаһы; Фива башкәнд мәвгејинә јүксәләндә о, башлыча
үмүмдәвләт аллаһына чеврилир. *ҺӨР ИКИ ТОРПАҒЫН ҺӨКМДАРЫ*—Јухары вә
Ашағы Мисирин чары.

(В 207) *СЕБЕК*—Фајум аллаһы; тимсаһ шәкиндә тәсвир едилирди. *АТУМ* (Ра-
Атум)—һелиополун әзәли аллаһы (һелиопол—чагдаш Гаһирәнин гузеј һиссәси).
ДОГГУЗ ТАНРЫ (Еннеада)—һелиополун доггуз аллаһы: һава аллаһы Шуну вә онун
арвады Тефнуту төрәтмиш Ра-Атум, һава аллаһы Һеб, көј илаһәси Нут вә бу
сонунчуларын ушағлары: Осиф'ис вә Исида, Сет вә Нефтид Шу илә Тефнутун
балаларыдыр.

(В 208) *СОПД*—Делтанын доғу һиссәсинин аллаһы. Бурада вә сонра ады
чәкилән аллаһлар—Делтанын ерли аллаһларыдыр. Мисир пантеонунда *СЕМСЕРУ*
адында танры јохдур, бурада бу ад чызгычынын—хәттатын јанылмасынын
сонучудур.

(В 209-210) *...СУДАКЫ АЛЛАҒЛАР*—Нил танрысы *ХАПИНИН* кемәкчиләри.
МИН—мәһсулдарлығ аллаһы, (Јухары Мисирдә) Коптос шәһәринин аллаһы, әски
Мисирин популар аллаһларындан бири. О һәм дә Мисирдән Әрәбистан сәһрасына
кедән јолларын бәкчиси (һамиси) сајылырды. *УРЕРЕТ* (бәјүк)—Пунтун бәкчиси
(һамиси) сајылан илаһә Хатхорун епитети.

(В 210) *ХОРУН*—Хорун әсас сифәтләриндән (ипостасындан) бири. *СЕВИМЛИ*
ӨЛКӨ—Мисир.

(В 214) *АМЕНТИ*—о дүня.

(В 215) *ИНСАН ЗӘКАСЫНЫН ҺӨКМДАРЫ*—фир'он.

(В 219) Мисирә табе олан бир нечә өлкәләрин башчыларынын адлары.
ХЕНТКЕШУНУН һарада јашамасы билинмир.

(В 229-230) *...ӨЗ ӨЛКӨСИНИ ТАНЫЈАН ЕҺМАЛ ОЛУР...*—јә'ни онун алышган-
лығыны (адәт) вә јасаларыны (ғанунларыны) билдијиндән мүвәјјән чинајәтә көрә
алачағы чәзадан горхур.

(В 242) Мисирлә Сурија сынырында мөһкәмләндирилмиш мәтәнин (мәнтәгәнин)
ады; индики Әл-Кантара јахынлығында јерләширмиш.

(В 246) *КӘЛӘНЛӨРИН ҺӨР БИРИНИ...* ораја кәлмиш мисирлиләр нәзәрдә
тутулур. Синухе онлары асијалылара сунур (тәгдим едир). Бу, өзүнәмәхсус бир
дипломатик протоколдур.

(В 247) *ИТУ*—Мемфисдән күнејдә, индики Лишт јахынлығында јерләширмиш.

(В 249) Гапыларын габағында *сфинкслар* да'ғнармыш.

(В 268) *СИСТР, ТРЕШОТКА*—чалғы (мусиги) аләтләри.

(В 270-271) *КӘЛЛӘР ҺӨКМДАРЫ, АЛТУН ИЛАҒӨСИ, УЛДУЗЛАРЫН ҺӨКМДА-*
РЫ—илаһә Хатхорун епитетләри.

(В 272) *УРЕЈ*—күрзә тәсвири, баша кејилән чәләнк шәкиндә олан чар һаки-
мијәти әмблеми.

(В 274) *ДУНЈА ҺӨКМДАРЫ*—Хатхор.

(В 276) *МЕХИТ*—ширәбәнзәр илаһәләрдән бири, Синухенин доғулдугу Тис
әјаләтинин бәкчиси—һамиси. Тисин һарада јерләшдији бәлли дејил.

(В 286) *СӘРИНЛӘДИЧИ ПАЛАТА*—ичәрисиндә бүркүнү азалдыб сәринлији
сахламаға чалышан тикили.

ДОҒРУ ВӘ ӘЈРИ

Честер-Битти II папирусу палеографик бахымдан XIX урук (сүләлә) чағы илә
(ј.е.ө. III ј.) бағланылыр. һекајетин башланғычы чох зәдәләниб. Гејд етмәк
марағлыдыр ки, Доғгуз Танры нә рәһмдиллији илә сечилилр, нә дә әдаләти илә:
онлар Әјринин амансыз истәјини јеринә јетирәрәк, Доғруну кор ејләјирләр.

(6.2) Тимсаһын көмәји илә чәзаландырмаға ишәрәдир.

(6.2) *ПАЈАМУН*—Ашағы Мисирдә јерләшән индики Өл-Баламун. *ПАПИРУС ГАМЫШЛЫҒЫ*—Нилин делтасы. Демәли, өкүз—гујругу гузејә доғру олмага дајаныб; о, нағыллардакы кими нәһәнқдир.

(10.3) *БЫЧАГ* һаггында һекајәтин, көрүнүр, бизә кәлиб чатмамыш һиссәсиндә данышылырмыш. *ЈАЛ ДАҒЫ*—һарада јерләшдији бәлли дејил.

(10.4) *КАЛ*—Нубијанын күнејиндә әрази.

ИКИ ГАРДАШ

Орбине папирусу Британија музејиндә сахланылып. Чызгычы (хәтат) *ИННАНАНЫН* әли илә, бизә кәлиб чатмамыш мәтндән XIX урук чағларында (ј.е.ө.XIII j. сонлары) үзү көчүрүлмүшдүр.

(3.5) *ХАР*—дәнәвәр мәһсул өлчүсү, 76,5 л.

(5.4) ... *ДҮНӨН ҺӘЈАТА КЕЧИРМӘК ИСТӘДИЈИ*—Јени күн—Күнәш батандан башланырды.

(7.2) *КЕДР ВАДИСИ*—хәјали јер; анчаг бу адын өзүлүндә мисирлиләрин Ливан һаггында билкиләри дајаныр. Онлар орадан, ајинләрдә истифадә мәгсәдилә, Мисирә кедр ағачы кәтиридиләр.

(7.7) *РА-ХОРАХТИ* (доған вә батан Күнәш)—Ра'нын сифәтләриндән биринин ады (вә ја: адларындан бири).

(7.9) Осирис мифиндеки епизодлардан биринә бәнзәјир. (Бах һәмчинин "Гәдим Мисир поезијасы" бөлмәсинин 13-чү гејдинә)

(9.6) *ХНУМ*—бир мифә керә, дүнјаны вә инсанлары јарадан бу танрыдыр; инанча керә, о, бу иши дулусчу күрәсиндә көрмүшдүр. Бу танрыны гојунбашлы тәсвир өдәрмишләр. *БАТА* үчүн арвад јаратмағы Доғгузлар (танрылар Доғгузлуғу) она тапшырмышдылар.

(18.7—19.6) Бурада "*БӨЈҮК СЕВКИЛИНИН*" (12.3) бәтниндә јенидән әмәлә кәлмиш вә фир'он олмуш Батадан, сонра исә онун бөјүк гардашы *АНУПУДАН* (1.1) данышылып.

(19.1) *ЧАР ОҒЛУ КУШ*—Јени чарлыг чағларынын ән јүксәк рүтбәли ә'јанларындан биринин титулу; Кушда, даһа доғрусу, Мисирдән күнејдәки әразиләрдә фир'онун бәјләрбәјиси.

(19.9) Бурада, бир нечә ил әдәби дәрнәјә бәнзәр бир топланты јаратмыш әдәбијат севичиләриндән—чызгычылардан (хәтатлардан) бир нечәсинин ады чәкилип. Көрүнүр, онларын ән фәалы Иннана имиш. *ТОТ*—билкәлик (мүдриклик), јазы вә сәјма танрысы.

МӨНКУМ ОЛУНМУШ ШАҺЗАДӘ

Харрис 500 папирусу, палеографик олараг, XIX урукун (сүлаләнин) чағы илә, даһа дәгиги II Рамзесин чарлыгы вә ја бир гәдәр бундан сонракы чағларла (ј.е.ө.XIII j.) бағланылып. Бундан өнчәки, XVIII урук чағы кими, бу чаг да Фәләстиндә, Суријада вә онлара јахын өлкәләрдә Мисир ишғаллары чағыдыр.

(5.1) *ДОҒУ САҺИЛИ*—Нилин саһили.

(5.3) *НАХАРИНА*—чағдаш Суријанын әразисиндә јерләширди.

ЈУПА'НЫН АЛЫНМАСЫ

Харрис 500 папирусу да, палеографик олағ, "Мөһкум олунмуш шаһзадә"нин мәтни илә бир чаға аид өдилір. Анчаг бурада олајларын чағы *МЕНХЕПЕРРИН*, башга сөzlә, ән бөјүк истилачы олан III Тутмосун чарлыгы чағларына (XVIII урук, ј.е.ө. XV j.) апарылып.

(1.3) *ЧЕХУТИ*—III Тутмос чағынын сәркәрдәси. Фир'он ону алтун каса илә вә

хәнчәрлә мұкафатландырымышдыр. (Инди һәммин каса Луврда, хәнчәрсә Дармштаут-да сахланылыр).

(1.3) *ЛУПА* нын һарада јерләшдији билинмир. Арашдырычыларын чоху ону Дәмәшг јахынлығында, бәзиләри индики Јафә портунун әразисиндә јерләшдириләр. Некајәт мәтнинин башлангычы корланыб, анчаг ајдындыр ки, Чехути Јупа'нын башчысыны бичликлә өз дүшәркәсинә кәтириб, орада әсир кәтүрмүшдүр. Јупа'нын алынмасы Троја аты әфсанәсиндәкини јада салан бир бичликлә јеринә јетирилир.

(1.5) *АПР*—мәншәчә мисирли олмајан асылы нөкәр.

(1.8) *МЕНХЕПЕРРИН ӨМУДУ*—III Тутмосун сәһрли, галибијәтли јарағы.

(2.3) *НЕМСЕТИН* дәгиг чәкиси бәлли дејил.

(2.11) *СУТЕХ* јә'ни Сет.

(3.11) *АМОН-РА*—танрыдыр; ики аллаһын: Күнәш аллаһы Ра'нын вә дејилдији кими, Фиванын јерли аллаһы Амонун адларындан дүзәлдилмиш ад дашыјыр. Фива өлкәнин башкәнди гатына јүксәләндә Амон "Амон-Ра" адланмаға башламышды. Бурада икинчи ад биринчини өзүнүн гәдимлији вә нүфузу илә кутсаллашдырырды (мүгәддәсләшдирилди).

АЛЛАҺ АТОНА ӨЈКҮ

Өјкүнүн мәтни XVIII урукун фир'ону IV Аменхотепин, јахуд башга ады илә: *ЕХНАТОН* 'ун (һакимијәт илләри ј.е.ө. тәхминән 1367—1350-чи илләр) јахын адамы олмуш ә'јан Еје'нин мәгбәрсиндә һифз олунмушдүр. Бу чарын ады илә чох бөјүк дини ислаһатлар бағлыдыр: IV Аменхотеп, көрүнүр, бәшәр илсырасында (тарихиндә) илк дөфә рәсми олараг тәктанрычылығы е'лан етмәј чәһд кәстәрмишдир. Чохјүзиллик чохтанрычылык (политеизм), әлбәттә, арадан галхмады, анчаг шүбһәсиз, арха плана сыхышдырылды. Мисир дөвләтинин дини - ваһид аллаһ Атон'ун култу олду; о, әски Амон'ун вә онун үчлүјүнүн (арвады Мут, онларын оғлу, Ај танрысы Хонсу) әвәзинә ваһид аллаһ е'лан едилди. Амон вә онун үчлүјү (еләчә дә сајсыз-һесабысыз башга аллаһлар) зооморф вә ја антропоморф танрылардыса, Атон—бүтүн Еврәндә (каинатда) јашамын (һәјатын) јеканә гәјнағы олан Күнәш дискинин өзүдү. Өнчәки фир'онлар аллаһ Амон'ун оғлу сајылырдыларса, Ехнатон өзүнә Атон'ун оғлу кими бахырды.

(1) Мә'тәризәдәки сөзләр—фир'онун адлары ернәк алынараг дүзәлдилмиш аллаһ Атон'ун адыдыр. *АТОН*—Күнәш дискинин адыдыр. *АХЕТАТОН* (анламы: Атон'ун јүрүркөјү—үфүгү)—Фиванын гузејә доғру 300 км-лијиндә Ехнатонун салдырдығы шәһәр, Мисирин кичик башкәнди. ...*РА'НЫН БИРЧӘСИ*...—бу сөзләр фир'он Ехнатонун адына дахилдир. Бу ону кәстәри ки, Ехнатонун тәктанрычылығы биткин олмамашдыр.

(2) *ЧАЈ*—Мисирин бирчә чајы, Нил.

"ӨЛҮЛӘР КИТАБЫ"НЫН 125-ЧИ ФӘСЛИ

"Өлүләр Китабы"—өлү үчүн о дүнјада сораг китабы кими бир шејдир. О, там һәчмдә XVIII урукун (сүлаләнин) дәнәминдә, јә'ни ј.е.ө.XV ј. ортаја чыхыр. Бурада ғысача да олса, бүтөвлүкдә онун мәзмуну, көкләри вә б.к. барадә сөз ачмаг оланағы—имканы јохдур. "Өлүләр Китабы"нын ән марағлы фәсилләриндән бири 125-чи фәсилдир. "Өлүләр Китабы" вә өзәлликчә дә онун 125-чи фәсли бир чох нүсхәләрдә бизә кәлиб чатмышдыр, анчаг онларын арасында бир-биринин ејни олан ики нүсхә тапмаг чәтин ки, мүмкүн олсун. Бунунла белә, 125-чи фәслин гурулушу вә мәзмуну бүтүн нүсхәләрдә әсасән ејни чүрдүр. Өлү өлдүкдән сонра о дүнја јарғусуна (мәһкәмәсинә)—*ИКИ КЕРЧӨЈИН БӨЈҮК САРАЈЫНА ДҮШҮР*; орада "бөјүк аллаһ" *УННИФЕР* сәдрлик едир (Уннифер—Осирсин адларындан биридир); јарғу—мәһкәмә инсанын Јер үзүндәки ишләкләринә бахыб, өлүнүн о дүнјада сонрақы тәләјини һәлл етмәлидир. Биринчи нитгин сонунда өлүнүн "тәмизлији" *ҺЕРАКЛИОПАЛДАКЫ БӨ-*

ЛУК ФЕНИКСИН, башга сөzlә, Осирсин өзүнүн төмизлијинә тән тутулур. Гырх ики аллаһын һәр бири—мәһкәмә үзвү әјрыча бир күнаһа "мүдриклик өләјир" вә икинчи нитгдә мәһкәмә—јаргу үзвүнү ә,ры-әјрылыгдә өз сүсүзлуғуна инандырыр.

М. Коростовтсев

ГӘДИМ МИСИРИН ПОЕЗИЈАСЫ

Сәһ. 68. *МЕМФИС*—әски Мисирин башкәнди, Гаһирәдән күнејдә јерләширди. Ј.ә.е. XVI јүзиләдәк ән өнәмли тичарәт мәркәзи, өләчә дә ПТА аллаһа сажы кәстәрилән мәркәз. ПТА—Аллаһларын һөкмдары, бүтүн керчәји (мөвчудаты) јарадан. Дәмирчи вә анытчыларын һамиси сажылырды. О, арвады Сехмет вә оғлу Нефертум "Мемфис үчлүјү" адланан үчлүјү әмәлә кәтирирләр. ПТА башы гырхылмыш, кәфәнә бүрүнмүш адам көркәминдә тәсвир олунурду. *ИАРИТ*—илаһә-илан, фир'он һакимијәтини горујан. *НЕФЕРТУМ*—башында лотос чичәји олмағла тәсвир едилирди (лотос—доғулма вә чичәкләнмәнин рәмзидир). *ГЫЗЫЛЧАНЛЫ*—Хатхор вә Сехмет адлы илаһәләрин епитетләри. Хатхора көјләр вә узаг елләр илаһәси кими дә сәчдә едәрдиләр. Онун кутсал (мүгәддәс) рәмзи систр, кутсал һејваны исә инәк иди.

Сәһ. 69. *ҺӨКМДАРЫН АРХЫ*—Һелиопол шәһәри јахынлығында јерләширди (Һелиополун ады әски мисирчәдә белә иди: Он). *МЕРТИУ КАНАЛЫ*—Һелиопол белкәсиндә јерләширди. Бурада сәһбәт Нилин дашмасы заманы кечирилән бајрам һаггындадыр.

Сәһ. 76. *ЈЕНИ ИЛ УЛДУЗУ*—Сириус. Онун биринчи доғулушу Нилин дашмасынын башланғычына вә демәли, кәнд тәсәррүфаты ишләринин башланмасына тәсәдүф едирди.

Сәһ. 86. *ҺЕРМОПОЛ* (индики Ашмунән)—Орта Мисирдә шәһәр, Гаһирәнин јаклашык (тәхминән) 300 км күнејиндә јерләшир. Билкәлик (мүдриклик), јазы вә сажма (һесаб) аллаһы Тота ситајиш мәркәзи.

Сәһ. 87. *ПТАХОТЕП*—ола билсин, Y урукун фир'ону Исеси'нин (ј.ә.е. XXV ј.) баш мәсләһәтчисидир.

Сәһ. 88. *ЈЕДДИ ХАТХОР*—Әски мисирлиләрин инанчына көрә, севки илаһәси Хатхор тәлеләри өнчә көрән једди илаһә образында тәчәссүм өтдирилирди. *БУ-СИРИС* (индики Әбу Сир)—Нилин дөлтасында шәһәр; аллаһ Осирисин доғулдуғу јер сажылырды. Бурадакы Исида мә'бәдиндә һәр ил онун адына еһсанлар верилирди.

Сәһ. 92. *ИМХОТЕП*—III урук фир'ону Чосерин мәсләһәтчиси; биринчи пирамида-ны (ј.ә.е. XXVIII ј.) тикән; јүзилләр бојунча әски чағларын ән бөјүк билкәси (мүдрики) сажылмышдыр. Сонралар Имхотеп илаһиләшдирилмиш вә онун шәрәфинә мә'бәд-ләр тикилмишдир. *ЧЕДЕФХОР* (вә ја бә'зи мисиршүнасларын фикринчә, Хорче-деф)—Бөјүк пирамиданын гуручусу Фир'он Хуфунун оғулларындан бири; билкә вә билкин сажылмышдыр.

Сәһ. 93. *"ТАНРЫЛАРЫН АТАСЫ"*—даһа дәғиги: "Танрынын атасы" (пәр-нечер)—каһин рүтбәсидир. *ӘБӘДИЈЈӘТ ШӘНӘРИ*—некропол (әски шәһәрләрин јерәсиндәки сөнелик—гәбиристан).

Сәһ. 95. *НЕФРИ*—ола билсин, бурада, рәвәјәтә көрә фир'он Снефру чағында (ј.ә.е. XXVII ј.) јашамыш үнлү билкә Нефертидән данышылыр. Онун өјүдләри бизә хөјли сонракы чағларын китабәләриндә кәлиб чатмышдыр. *ХЕТТИ*—кениш јайылмыш окул өјүдләринин јазары; онун өјүдләриндә мүғәнни сәнәтинин ләјагәтләри өјүлүр. *ПТАХЕМЧЕХУТИ*—ола билсин, бизә кәлиб чатмамыш өјүд вә нәсиһәтләрин јазарыдыр. *ХАХАЕПЕРРА-СЕНЕБ*—адына нәсиһәтләр иснад верилән билкә вә ја һами-тәрбијәчиләрдән биридир. *КАРЕСУ*—ола билсин, өјүдләри вә ја мәсләһәтләри бизә кәлиб чатмајан билкәләрдән биридир.

Сәһ. 96. *АҢ ДИВАР* (Мен-нефер)—Мемфисин мисирчә ады.

Сәһ. 97. *НЕПРА*—Тахыл танрысы.

Сәһ. 98. *НЕЈТ*—дөјүш илаһәси, јараг вә тохучулуг һамиси. Она илаһә-ана кими

дә тапынмышлар. Елә һесаһ едилрди ки, тимсаһ-аллаһ Себекин арвады Нейтин ады илә шәр овсунларыны говур.

Сәһ. 102. *ДЕНДЕРА*—Гаһирәдән күнейдә шәһәр, илаһә Хатхора тапынма јери; бурада онун шәрәфинә тикилмиш мә'бәд бу күн дә дурур.

Сәһ. 103. *ИСИДА*—ән әски кечмишләрдә, көрүнүр, Көјләр илаһәсијмиш. Сонрлар ону Осирисин арвады вә Хорун анасы сажмышлар. Осирис—мифләрә көрә, ата-сынын—јер аллаһы Кебин чарлығыны мирас олараг гәбул етмиш, билкәчәсинә вә әдаләтлә һакимлик етмишдир. Анчаг јава гардашы—аллаһ Сәт, пахыллыг едәрәк ону өлдүрмүш, бәдәнини гырх јерә бөләрәк Мисирә сәпәләмишдир. Осирисин бачысы вә арвады Исида сәһрли овсунларын көмәји илә әрини дирилтмиш, бундан сонра о, "о дүнјанын" шаһы вә өлүләрин һакими олмушдур. Осирис тахыл аллаһы, јашлыг вә јашам (рүтубәт вә һәјәт) верән, мисирлиләрин инанчына көрә, онун өзү кими јени һәјәт үчүн дирилә билән өлүләрин һамиси сажылмышдыр. Исидаја мүнбитлик, аналыг һамиси вә не'мәт пәјлајан кими тапынмышлар.

Сәһ. 103. *ЧЕБАУТ*—аллаһ Хор култу илә бағлы јердир.

И. Катснелсон.

ГӘДИМ ШУМЕР ӘДӘБИЈЈАТЫ

АДДУ—илдырым, јағыш вә туфан танрысы.

АНТУ—илаһә, танры Анунун арвады.

АНУ, АН—көј танрысы, Шумерләрдә Урук шәһәринин һимәјәчиси.

БЕЛЕТ, БЕЕ—мүхтәлиф танрылара хидмәт едән илаһә.

ВЕЕР, ВЕР—илдырым вә јағыш аллаһы Аддунун хидмәтчиләриндән бири.

ЕЛЛИЛ, ЕНЛИЛ—күләк вә јер танрысы. Јерлә көј арасындакы бүтүн варлыгларын һөкмдары.

ЕТЕНА, ЕТАНА—дүнјаны су басандан сонра илк Шумер чары.

ЕРЕШКИГАЛ, ЈЕРЕШ—јералты дүнјанын танрысы.

ЕЈА, ЕНКИ—дүнјадакы бүтүн ширин суларын танрысы, мүдриклијин вә инсан тәлеләринин һимәјәчиси.

ИШТАР—сәвки вә көзәллик илаһәси, ејни заманда нур, ишыг тимсалы.

ИРНИ, ИРНИНИ—Иштарын адларындан бири.

ЈЕВЛЕЈ, ЕВЛЕЈ—Еламда чај ады.

МАМЕТ, МАМИ—мәһсулдарлыг вә артым танрысы

НИНУРТА—саваш танрысы, Енлиллә Нинлилин өвлады.

ГӘДИМ ЧИН ӘДӘБИЈЈАТЫ

СУН ЈУЈ .

Сун Јуј (ј.е.ө. 290—223)—Тсјуј Јуанын ардычылыдыр; орта чаг филологлары онун поемаларыны, Тсјуј Јуанын шә'рләријлә бирликдә "Чуј строфалары" топлусуна салмышдылар.

Сәһ. 178. ... *ПӘНЧӨРӘЈӘ ГОЈУЛМУШ ДИБИДӘЛИК КҮЛДАН*...—пәнчәрә әвәзинә дибидәлик күлдан—јохсул ев образыдыр.

Сәһ. 180. *ШЕ'Р ТОПЛУСУ*—"Нәғмәләр китабы" ("Шитсзин").

ТСЗЈА И

Тсзја И (ј.е.ө. 201—169)—үнлү сијаси хадим вә шаир. Рәвәјәтә көрә, о, өзүнүн Тсјуј Јуан һаггындакы ағысыны ағ ипәјә јазыб Тсјуј Јуанын боғулдугу јердә чаја атмышдыр; Тсјујун тәләји бир чох чәһәтдән онун өз тәләји кими олмушдур. Көзү көтүрмәјәнләр она да гара јахмыш, о да өз истә'дадына јер тапа билмәмишдир. Өз ағысыны да сүркүн јолларында јазмышдыр.

Сәһ. 181. ...*МИЛО'НУН СУЛАРЫНДА*...—Милотсзјан—индики Хунан әјаләтиндә

чај. ...*СЈАНЫН ДАЛГАЛАРЫНА* ...—Сјан—индики Хунан әјаләтиндә чај. ...*СУЈ-И*—эфсанәви Ин урукунун (сүләсесинин) билкә (мүдрики) бир ә'яны. *ЧЖЕ* (вә ја Дао Чже)—үнлү гачаг, әски Лу чарлығында јашамышдыр. *ТСЈАО* (вә ја Чжуан Тсјао)—чу чарлығында јашамыш гачаг. "*НАТӘМИЗЛӘР ЈОХ ОЛСУН*" *ГЫЛЫНЧЫ*—куја әски јарагчы Ган Тсзјанын дүзәлтдији ики мәшһур гылынчдан бири. ...*ЧЖОУ ТАРИХИНИ КӨСТӘРӘН ГАБЛАР*...—башга сөzlә, Чжоу уруку—сүләләси дөнәминдә (ј.е.ө. XII—Ш j.) төкүлмүш габлар.

Сәһ. 182. *МҮГӘДДӘС ӘЖДАҺА*—Рәвәјәтә көрә, су бурулғанларында ағзында дөјәрли инчи олан әждаһа јашајырмыш. ...*БҮТҮН "ДОГГУЗ ӨЛКӘНИ" ДОЛАШАЈ-ДЫН, ЈАЛНЫЗ "ӨЗ" ВАЛИНӘ ХИДМӘТ ЕДӘРӘК*...—"өз" валинә хидмәт едәрәк...—Јә'ни әски Чинин бөлүнмүш олдуғу бүтүн доггуз даирә. Сөһбәт ондан кедир ки, гарышыглыг дөнәмләриндә шаир (өлкәнин бирлијинә) хидмәт етмәлидир. *ТСЗЈАН* (вә ја Јантсызјан)—Чинин ики ән бөјүк чајларындан бири, бә'зән бу ад Чинин күнәјиндәки чајлардан һәр һансы биринә дә дејилир. ...*ГАРЫШГА ОРДАСЫНЫН БАШЫНДА*...—Әски сөз анытларында дејилир ки, балина гуруда галанда гарыш-галара јем олур.

СЫМА СЈАН-ЖУ

Сыма Сјан-Жу (ј.е.ө. тәхминән 179—117)—үнлү девләт ејләмчиси (хадими) вә шаир. Рәвәјәтә көрә, онун "Алагапыларын узун олдуғу јердә" поемасы император У-ди'нин атмыш олдуғу арвадынын диләјијлә јазылмышдыр. Дејиләнләрә көрә, һөкмдар бу поемадакы кәдәрин дәрин тәсвириңдән еткиләнәрәк, арвадыны јенидән јанына гајтармышдыр.

Сәһ. 182. *ДӨЈҮШКӘН Ө'ЛАНӘЗРӘТ ПАДШАҺЫН ИКИД ОҒЛУ*—Хан урукунун императору У-ди (һөкмдарлыг илләри: ј.е.ө. 140—87).

Сәһ. 183. *ШУ*—индики Сычуан әјаләтиндә јер ады. *ТСЗИН*—әски чәки өлчүсү, 250 г-а јахын.

Сәһ. 184. *БЕШ РӘНК*—јашыл, сары, гырмазы, ағ, гара.

Сәһ. 185. *БИ-МАОБИАДЛАР*—Ајсел күнсыра (Гәмәри тәгвим) үзрә бешинчи-алтынчы ајларда Күнәш доғаркән ајдын көрүнән ики улдуздур.

ИМПЕРАТОР ВЕН-ДИ

Император Вен-ди (һәрфи анламы: "Вилкили", "Ајдын", "Маарифли")—ј.е.ө. 176—156-чы илләр арасында һөкмдарлыг етмишдир.

ЧЖАН ХЕН (78—139)—фу жанрында јаздыгы әсәрләрилә даһа чох ад газанмыш үнлү (мәшһур) шаир вә астролог.

Сәһ. 186. ...*ЧАЈЫН ДУРУ ВӘ ТӘМИЗ ОЛМАСЫ*...—Хуанхе чајы нәзәрдә тутулур. Рәвәјәтә көрә, Хуанхенин лилли буланыг сулары мин илдә бир дөфә санки тәмизләнир, дурулур. *ТСАЈ—ЈАН ЧАРЛЫҒЫНДАН ОЛАН*... Тсәј Тсзә нәзәрдә тутулур; о, хидмәт етмәјә һаким тапмадығындан физиогномист Тан Тсзјуја үз тутуб, ондан көлөчөк һагғында сөз сорумушдур. ...*БАЛЫГЧЫ АТАМЫН ЈОЛУЈЛА*...—шаир Тсјуј Јуан'ын гоча вә билкә балыгчы илә көрүшүнә ејһам вурулур.

Сәһ. 187. ...*БЕШСИМЛИ ЧАЛҒЫ АЛӘТИ*...—ситра; үзәринә симләр чәкилмиш үч-күнч гуту шәкилли мусиги аләти. ...*ЧЖОУ ВӘ КУН*...—Чжоу кнјазы Вен-ванын өз билкәлијинә (мүдриклијинә) вә жүксәк мә'нәви кефийәтләринә көрә сајылан оғлу Чжогун (ј. е. ө. XII j.) вә Конфутси. ...*ХУАНЛАРЫН УЛУ КЕЧМИШЛӘРИНДӘН ҮЧ ПАДШАҺЫН*—мифик улу аталар Фу-си, Шен-нун вә Жуан-ди.

"Л У Н Ј У Ј" ("Конушмалар ва мунакимеләр") К И Т А Б Ы Н Д А Н. Кәләнәжә көрә, белә һесаб едирләр ки, Конфутсинин (j. е. ө. 551–479) өз өйрәнчиләрилә конушма вә фикирләриндән ибарәт олан бу китаб, бөјүк билкәнин (мүдрик) өлүмүндән сонра, көрүнүр, j. е. ө. 450 илләрә јахын тәртиб едилмишдир.

...МИН ДӨЈҮШ АРАБАСЫ ОЛАН ДӨВЛӨТ...—Гәдимдә аҗры-аҗры чарлыгларын күчү онларын дөјүш арабаларынын сајы илә өлчүлүрдү. Минә гәдәр дөјүш арабасы јалныз ән гүдрәтли дөвләтләрдә оларды.

Сәһ. 188. ...ТСЗЈУНТСЗЫ—јүксәк мә'нәви кејфијәтләр јијәси олан камил кишинин әләмәти.

Сәһ. 189. И ЧАЈЫ—Шандун јарымадасында ахан Сышуј чајынын голу. ...УЈУЈ ТӘПӘСИ...—Конфутсинин вәтәни Тсјүфу шәһәринин күнеј јерәсиндә јерләширди; бурада јағыш жағдырмасы дөләјијлә Көјләрә гурбан кәсирдипәр. ЛИ—узунлуг өлчүсү; гәдимдә 400 м-ә јахын иди.

Сәһ. 191. ТАНРЫСАЛ ӘКИНЧИ (Шен-дун)—Әски чинләрин мифик ујғар (мәдәни, сивилизасијалы) гәһрәмәнларыннан бири. Сонралар, халгын рифаһ һалынын өзүлүнү һәр бир аиләнин, өзүнә кәрәк олан бүтүн шөјләри өз әлијлә истәһсал етмәсиндә көрән Чин философлары, санбаллы олсун дөјә, өз фикирләрини онун адына јазырдылар. ТЕН—индики Шандун әјаләтиндә кичик вә олдугча өләзик (зәиф) бир чарлыг иди.

Сәһ. 194. БЕШ СӘС.—Чин гаммасынын беш дәрәчәси нәзәрдә тутулур. БЕШ ДАД—турш, ширин, ачы, түнд, дузлу. АЛТЫ ГОҺУМ—ата вә балалары, бөјүкләр вә кичикләр, әрләр вә арвадлар.

Сәһ. 195. "Л Е - Т С З Ы" К И Т А Б Ы.—Мәтнинин әслији барәдә ваһид фикир олмајан бу китаб әски даочу дүшүнчәнин үнлү анытларыннан биридир. Кәләнәк онун јазарлығыны, куја j. е. ө. IV үзилдә јамамыш Ле Јуј-коуја аид едир. ТСИН ВАЛИСИ МУ-ГУН—гузеј-баты Чиндәки Тсин чарлығынын кнјазы; j. е. ө. VII j. һөкмранлыг өдиб.

Сәһ. 196. ЖЕН—2,5 м-ә јахын узунлуг өлчүсү. ТСЗИЧЖОУ—индики Хебеј вә Шанси әјаләтләри әразисиндә әски вилајәтин ады. ХЕЈАН, ЈУЈЧЖОУ—индики Хенан әјаләти әразисиндә јер адлары. ХАНШУЈ—Јантсзы чајынын бол сулу сол голу.

Сәһ. 197. ЛАО ДАН—Лао-тсзы.

Сәһ. 199. АЛТЫ МӨГАМ—гамманын беш дәрәчәси үстәкәл јарымтон. ХЕСЈУЈУН ЧАҒЫНДА ...—Хесјү—Чин илсырасынын (тарихинин) башлангычында, ән әски һөкмдарлардан бири. ПУШУЈ—Хуанхенин голу. ...ЧУ ЧАРЛЫҒЫ—күнеј-баты Чиндә әски чарлыг.

Сәһ. 201. ЧЖУН-НИ—Конфутсинин ләгәби. БЕШИНЧИ вә АЛТЫНЧЫ АЈЛАР—илин ән исти чағлары, бу вахт чырчырама тутурлар; чинлиләр онун сәсини чох севириләр.

Сәһ. 202. ...АҒАЧДАН ЗӘНК ЧӨРЧИВӘСИ КӘСИРДИ.—Әски Чиндә Бјанчжун адлы чалгы әләти олмушдур, о. 13 зәнкдән—чжундан ибарәт иди, бундан һәр биринин өз өлчүсү вә дәгиг титрәјиш (рәгс) тезлији варды. Бу зәнкләр ағач чөрчивәдән асылармыш. ...ЛУ ВАЛИСИ.—Лу—Шандун адасында әски бир чарлыг олмушдур. ХУЕЈ—ТСЗЫ (Хуеј Ши)—j. е. ө. IV j. үнлү мүтәфәккири вә сијаси хадими; мәнтигчиләр—минтсәја оқулуна (мәктәбинә) мәхсус олуб, Чжуан-тсзы илә диспутларын даими иштиракчысы иди.

Сәһ. 205. "Х А Н Ф Е Ј - Т С З Ы" К И Т А Б Ы—мүтәфәккир Хан Фејин (j. е. ө. ?—234) әсәри. Хан Феј "јасачылар" (лекистләр) адланан оқулун нүмајәндәси иди.

Сәһ. 206. ОРАДАН ДА ЈАНА ЈОЛЛАНДЫ...—Јан чарлығы Пекин бөлкәсиндәки чағдаш Хебеј әјаләтиндә јерләширди.

Сәһ. 207. ВЕШ НӨВ ГУРБАНЛЫҒ ЫЕЈВАН—инәк, донуз, гојун, ит, тојуг. Сидикдә јујунмаг тәмизләнмә анламы дашыјырды. ...ЧИ ЧАРЛЫЛЫҒЫ...—Шандун јарымадасында вә Хебеј әјаләтиндә јерләширди. ЧЖЕН—индики Хенан әјаләтиндә јерләширди.

Сәһ. 208. ГУН вә ЈУЈ—мифик гәһрәмәнлардыр. Гун мифик бир көј һөкмдарынын оғлу сајылырды, ағ ат көркәминдә тәсвир олунурду. О, дашгыны јатырмаг истәјир,

аңчаг өһдәсиндән кәлә билмир. Онын ишини әждаһа көркәминдә доғулмуш оғлу бөжүк Луј баша чатдырар. ...*ТСЗЕ ВӨ ЧЖОУ ШУЛУГЛУГ ЕЛӘЖИРДИЛӘР*...—Сја урукуну (сүләләсини) тамамилә чөкдүрән (сүгутуна сәбәб олан) әфсанәви һөкмдардыр. Чжоу—Ин чарлығынын сон һөкмдары. һәр икиси амансыз тиран үнү (ады) чыхармышдыр. ...*ТАН* вә *У*...—Чен Тан-Шан урукунун (j.e.ө.XVIII j.) баниси; *У*-ван—Чжоу урукунун баниси. *СУН*—бурада: индики Хенан әјәләтиндә әски чарлыг. "ЛҮЈУН ЈАЗЛАРЫ ВӨ ПАЈЫЗЛАРЫ" (j'әни Лјујун илсәји — салнамәси)—бакан (назир) Лјуј Бу-вөј јерәси (әтрафы) билкинләринин тәртиб етдикләри әсәрдир. ...*ЧЕНДӨН КӘЛИРКӨН ЈОЛУСТУ ТСАЈА ДӨНӨН*...—Чен вә Тсәј—индики Хенан әјәләтиндә әски чарлыгларын адларыдыр.

Сәһ. 210. *ТСЗЫ-ГУН*—Конфутсинин өјрәнчиси, һазырчаваблыгы илә ад чыхармыш Дуанму Сынын сәгәби. *ВЕЈ ЧАЈЫ*—гәдим Чжен чарлығынын јерләшдији индики Хенан әјәләтиндә чәј. ...*МЕЈИДИ ОНЛАРА САТСЫН*—суда боғулмушун гоһумлары јалныз үјүн дөфн әјинләрини јеринә јетирмәкдә она о дүнјада јарарлы мөвчудлуғ сағлаја (тә'мин едә), өзләрини исә өлүнүн төвбә етмәмиш руһунун гисасындан горуја биләрдиләр. *ДЕН СИ* (j.e.ө.VII—VI.)—өз бахышларына көрә, сонрадан јаранмыш "јасачылар" ("ганунчулар") оқулуна јахын олмуш үнлү (мәшһур) мүтәфәккир.

Бир мүддәт Чжен чарлығынын һөкмдары олмуш, ислаһатлар кечирмәјә чалышмышдыр; әлејһдарлары тәрәфиндән өлдүрүлмүшдүр.

Сәһ. 211. *ЛЈАН*—индики Шенси әјәләтиндә чарлыг иди.

ТАРИХИ НӨСР ВӨ НЕКАЈӨТЛӨР

Сәһ. 212. *СЫМА ТСЈАН. "ТАРИХИ ГЕЈДЛӨР"ДӨН. ТСЈУЈ ЈУАН НАГГЫНДА АЈРЫЧА НЕКАЈӨТ*...—"Тарихи гејдләр"и Сыма Тан башламыш, оғлу Сыма Тсјан (j.e.ө. 145—86) баша чатдырмышдыр.

Сәһ. 213. "*ВИЛАЈӘТЛӨРИН ӘНВАЛЛАРЫ*"... "*ГЫСА ӘЖКҮЛӨР*"—"Нәғмәләр китабы"нын белмәләри. *ДИ КУ*—мифик һөкмдар. *ТСИ ПАДШАҢЫ ХУАН-ТСИ* чарлығынын (j.e.ө.VII j.) һөкмдары. *ЧЖАН И*—Тсин кнәзәи Хојун әјәни. *ШАНЈУЈ*—индики Хенан әјәләтиндә јер ады.

Сәһ. 214. *ЛАНТЈАН*—индики Шенси әјәләтиндә јер ады.

Сәһ. 217. ...*ТСЗЈА АДЛЫ БИР БИЛКИН*...—шаир Тсзја И. *ЧАНША*—Хунан әјәләтиндә шәһәр. ...*БӨЈҮК АСТРОЛОГ, ГРАФ*...—белә бир титулу олан Сыма Тсјан. Тсиндә киров сахлаһылырды.—Тсин Чинин гузәј - батысында әски чарлыг (j.e.ө.III j.). Тсин һөкмдары Ин Чинин бүтүн ғалан торпағларыны тутарағ Тсин империјасыны јаратды, бу империја j.e.ө. 221—207-чи илләр арасында јашамышдыр. Әски Чиндә һүчүм етмәмәк әләмәти кими гоңшу чарлыг һөкмдарынын ушағларындан бирини киров сахламағ кәләнәји варды. ...*ДАН ХОРУЗ КИМИ БАНЛАДЫ*...—хоруз банлајанда дарвазаларын тезчә ачылмасы нәзәрдә тутулур.

Сәһ. 218. *ДӨРД ДӨНИЗ АРАСЫНДА*.—Дөрд дөңиз арасындакы торпағ—Чинин образлы ады. *ДОГГУЗ ГАЈНАГ*—јералты дүнјанын метафорик ады. *ИШУЈ ЧАЈЫ*—чагдаш Хебөј әјәләтиндән ахыр.

Сәһ. 217. *ЧЖОН*—чагдаш Шанси, Хебөј, Хенан әјәләтләри әразисиндә чарлыг иди. *ХАН*—Шенси әјәләтиндә, *ВЕЈ*—Шанси әјәләтиндә кечмиш чарлыглар. ...*КҮНЕЈ БАРБАРЛАРЫНЫН СОН УЧУ*...—миллијәтчә чинли олмајан, Чинин күнәј вә күнәјбаты учғарларында јашајан вә ортағ бир ман ады дашыјан тајфалар нәзәрдә тутулур.

Сәһ. 220. ...*САЧЫМЫ ГОМ БАҒЛАЈАНДАН*...—Гәдим Чиндә оғланлар јашлары 20-јә чатанда сачларыны гом кими топләјиб бағлајыр, баш кејими кејирдиләр, бу, онларын јеткинлик јашына чатмаларыны көстәрирди. Сачы башда гом бағламағ һәм дә хидмәтә башламаны ифада едирди.

Сәһ. 223. *ЛҮЈ-ВАН* (һәрфән: "Лүј кнәзәи")—Чжоу урукунун (сүләләсинин) баниси Вен-ваның биринчи әјәни Тсзјан Тсзынын титулу. Рәвәјәтә көрә, Әрши-Әлада (Чиндә) дүзөн (гајда) јаратмағ истәјән Вен-ван үрәк ағрысыјла көрүрдү ки, бүтүн дөвләт вә саваш ишләриндә она јардымчы-мәсләһәтчи олачағ бир кәс чатышмыр.

Бир дэфә көләр һөкмдары онун јухусуна кирир, онун архасында дајанмыш гочаны көстөрөрөк, кнјаза дејир ки, она мәсләһәтчи бәхш едир. Вен-ван тезликлә ов заманы јашыл чәнкәллик ичиндә сакитчә дајаныб балыг тутан гочаны көрүр. Бу, онун јухуда көрдүјү адамды. О, бу гочаны өзүнә биринчи мәсләһәтчи көтүрүр... *ЧЖАО-ГУН*—Чжоу дәвләтинин башчысы У-ванын (ј.е.е.ХII ј. һөкмранлыг едиб) кичик гардашы, Јан кнјаз торпаг әразиси она бағышланмышды. Чжао өзүнә табе торпаглары көзәркән шикајәтләрә јабаны алма ағачы алтында бахырды. Өлүмүндән сонра адамлар онун әдаләтли һөкмләрини јад еләјәрәк һәмин ағачлара гајгы көстөрмиш, билкә һөкмдары вәсф едәрәк јабаны алма ағачы барәдә нәгмә гошмушлар. ...*КЕЧМИШИН УЧ ВАЛИСИ*...—Уч ән гәдим урукун (сүләләнин): Сја, Ин вә Чжоу урукларынын башчылары нәзәрдә тутулур. ...*АД ГАЗАНМЫШ БЕШ СӨЛӨФ*...—Беш "һөкемон": Тси чарлыгындан Хуан, Сун чарлыгындан Сјан, Тсзин чарлыгындан Вен, Тсин чарлыгындан Му вә Чу чарлыгындан Чжуан.

Сәһ. 224. *ТАЈШАН ДАҒЫ*—индики Шенси әјаләтиндә јерләшир; әски Чинин беш кутсал (мүгәддәс) јерләриндән вә ән уңа дағларындан биридир.

Сәһ. 226. ...*САДӨ КӨТАН ПАЛТАРДА*...—бојанмамыш парчадан палтары, адәтән јас әләмәти кими кејирдиләр.

Сәһ. 227. *ЧИ*—гәдим узунлуг елчүсү, 2,5 см-ә јахын иди. *ТСЗЈАНДУ*—индики Тсзјансу әјаләтиндә јер ады.

Сәһ. 228. ...*БИР ЧЖУНВЕЈӨ ӨРӨ ВЕРИЛМИШДИ*.—Чжунвеј - гачагларын әлә көчирилмәсинә сорумлу (мәс'ул) олан мә'мур. ...*ГОЧА ПЕН-ТСЗУНУН БИР ӘСӘРИ*...—рәвајәтә көрә, узаг кечмишдә бу адда бир гоча јашамышдыр; о, нәфәсалманы идәрә еләмәјин вә өмрү узатмағын сиррини билирмиш. Куја о, сәккиз јүз ил јашадыгдан сонра јоха чыхмышдыр.

Сәһ. 230. ...*ФЕНИКС ЛӨЛӘКЛӘРИ ТӘСВИР ЕДИЛМИШ НЕФРИТ ЛӨВҺӘ*...—Нефрит лөвһә дәвләт һакимийәти нишаны олмагла, елчинин сәләһијјәтини тәсдигләјирди. *Сјуан-ди*—ј.е.е. 74-49-чу илләр арасында һөкмдарлыг етмишдир.

Сәһ. 231. ...*ОДА СУ ЧАЛАНДЫҒЫ КИМИ*...—Әски чин тәсәввүрләринә көрә, һәр урука (сүләләјә) беш үнсүрдән (су, од, метал, торпаг, ағач) бири ујгундур. Зәнн олунурду ки, Хан урукунун рәмзи оддур вә су онун үчүн мәһведичидир. ...*ҺӨКМДАР У-ДИ КИМИ АҒ БУЛУДЛАР ДИЈАРЫ АХТАРМАҒ*.—У-ди өлмәзлик бәхш едән Дао дәрманы диләјирди вә өлмәз кутсалларын—мүгәддәсләрин јашадыгы Ағ Булудлар өлкәсини тапмаг истәјирди.

Сәһ. 234. "*БИРЛӘШМӨ САРАЈЫ*", "*ӨЛМӘЗ ИНЧЖОУЛАР ӨЛКӘСИ*" *ПАВИЛ-ЈОНУ*.—Инчжоу—куја дәниздә үзән, үстүндә өлмәзләрин јашадыгы әфсанәви дағ. Бүтүн бу адлар бурада шәһвани анлам дашыјыр. *КУНЕЈ ЈУЕ*—ја'ни чағдаш вјетнамлыларын улу бабаларынын өлкәси.

Сәһ. 238. *У ПАДШАҢЛЫҒЫ*—Јантсзы чајынын ашағы ахарында јерләширди.

Сәһ. 239. ...*КАҒЫЗ ПУЛ*...—ја'ни өлүнүн гәбри үстүндә јандырылан пул; куја бу пул елүјә чатыр вә о буну о дүнјада хәрчләјир. Белә пуллар реал дәјәрә малик дејилдиләр.

Сәһ. 241. *ӨТРАФ СУЗАНБАҒЫЛЛА ДОЛУДУР*.—Сузанбағыны әски Чиндә јејирдиләр.

Сәһ. 251. *ТСЗЫ-ТСЗЈУЈЛА ЈАН-СИ, ИКИДЛӨР ИКИДИ*.—Бу нәгмәдә ады чакилән дејүшчүләрин үчү дә, әски јорумчуларын фикринчә, гардашмышлар.

Сәһ. 254. *ДОГГУЗУНЧУ АЈДА БОСТАНЫ ТАПАНЛАЈЫРЫҒ*.—Тәрәвәз јығылан-дан сонра бостан јерини тапанлајыб хырмана чевиридиләр.

ТСЈУЈ ЈУАН

Тсјуј Јуан (ј. е. е. 340—278)—Ады бизә кәлиб чатмыш илк Чин шаиридир.

Сәһ. 261. *БАШКӨНД ИН ҮЧҮН ИНЛӨЈИРӘМ*.—Ин—Чу чарлыгынын

башкәнди иди, Тсјуу Жуан орада јашајырды.

Сәһ. 265. ДАШЛА ГУЧАГ-ГУЧАҒА.—Өски јашамјазарларын (биографларын) кәстәрдикләринә кәрә, "Дашла гучаг-гучаға" поемасы Тсјуу Жуанын сон гошгусудур. Шаир ону јаздыгдан сонра, рәвәјәтә кәрә, голтугуна даш алыб Мило чајына атылмышдыр (бах һәмчинин 181-чу сәһ.-јә аид гејдә.)

Сәһ. 266. ӘКӘР ЧУЈ МӘНӘРӘТЛӘ ИШЛӘМӘСӘДИ...—Чуј—әфсанәви устадыр (көрүнүр, дүлкәрмиш)—куја һөкмдар Јао чагында јашајыбмыш. ЛИ ЛОУ КӨЗҮНҮ ГЫЈАНДА...—куја Ли Лоу мифик Сары һөкмдар дөнәминдә јашајыбмыш вә өлө ити кәзләри вармыш ки, јүз аддымлыгдан да о јандакы ән инчә түкү көрүрмүш.

Сәһ. 267. АНЧАГ ЧУН-ХУА МӘНИМЛӘ КӨРҮШМҮР...—Чун-хуа (һәрфи аңламы: "Икигат чичәкләнмә")—идеал һаким саяылмыш мифик һөкмдар Шунун башга бир ады. КЕЧМИШИН ДӘРИНЛИЈИНДӘН ЧЕН ТАН ВӘ ЈУЈ...—Јуј вә Тан—әски чағларын мифик һөкмдарыдыр, башга илк һөкмдарларла јанашы, идеал һөкмдарлар кими саяјыла јад едилирләр. Биринчијә әфсанәви Сја (ола билсин, ј. е. ө. XXIII ј.), икинчи нөвбәти Шан урукунун (сүләләсинин) (ј. е. ө. XVIII ј.) әсасыны гојмаг иснад верилир. ЈУАН ВӘ СЈАН УЗАНЫБ КЕДИРЛӘР...—Јуан вә Сјан—Хунан әјәләтиндә чај адларыдыр. ЧОХДАНДЫР СОНЕВДӘ (ГӘБИРДӘ) УЈУЈУР БО ЛЕ...—куја улу кечмишләрдә јашамыш үнлү (мәшһүр) ат билчисидир.

Сәһ. 270. "ОН ДОГГУЗ ГӘДИМ ШЕ'РДӨН".—Сјао Тун'ун (VI ј.) өз "Венсјуан" ("Әдәбијат топлусу") адлы гошгулар топлусуна јерләшдирдији ше'рләр силсиләси. Онлар ајры-ајры чағларда, аңчаг күман ки, I јүзилдән тез олмајараг јазылмыш ше'рләрдир. Јазарларынын адлары итиб-батмышдыр. ХУ ДҮЗЛӘРИНДӘН ОЛАН АТ—гузәј чәлләринә мөхсус ат. Ху—гузәј улусларынын ортаг ады; бурада, ола билсин, сјуннулар нәзәрдә тутулур.

Сәһ. 272. ВАН—Хенан әјәләтиндәки чағдаш Нанјан шәһәри. Сонракы Хан дөнәминин (I-III ј.) "доғу башкәнд" Лојандан сонра ән күр шәһәри ("күнеј башкәнд"). "ПАПАГЛА КӘМӘРЛӘР"—мә'мур ә'јанлар. ВАН ВӘ ХОУЛАРЫН... јүксәк рүтбәли варлы ә'јанларын.

Сәһ. 275. ТСЈАО—ј.е.ө. VI ј. һөкмранлыг етмиш Чжоу һөкмдары Лин-ванын вари-си; рәвәјәтә кәрә о, узун илләр кутсал (мүгәддәс) Даочу (Дао јолчусу) јанында тәһсил алмыш, өлмәзлик газанараг, ағ дурнанын ганадлары үзәриндә учуб адамлардан ајрылмышдыр.

Сәһ. 279. СИХЕ—Чинин гузәј-батысында чај.

Сәһ. 280. ӨЛСӘК—КӨРҮШӘРИК САРЫ СУЛАРДА.—Сары сулар, даһа доғрусу, Сары булаг—о дүнјанын образлы ады.

ГӘДИМ ИРАН ӘДӘБИЈАТЫ

"АВЕСТА"

ЈАСНА, 28 (СӨЗ НАГГЫНДА ДУА).

ХЕЈИР РУҺ.—АҺУРА МАЗДА (һүрмүзд) нәзәрдә тутулур; ону чохла хејир руһлары әһатә едир; онлар бирликдә "Амеша спента"ны — илаһиләр једдилијини әмәлә кәтирирләр ("Өлмәз тә'сир едәнләр", "Бәхш едәнләр", сонрадан "Кутсаллар"—"Мүгәддәсләр"); бурада хатырлананлар: АРТА, ВОХУМАНА, еләчә дә АРМАТАЈ (вә ја Армаити)—Хејирхә садиглик". Бу гатарда учы үчлүк арасындакы "Көрөв бөлкүсү"нүн изләри галмышдыр: Аһура Мазда—Сезүн, Вохумана—Дүшүнчәнин, Арта—Әмәлин танрысыдыр. БУҒА (ӨКҮЗ) РУҺ (Өкүзүн вә ја Инәјин руһу)—Аһура Мазданын һимәјә етдији хејирхә варлыгдыр.

ҺЕЈВАН РУҺ—јә'ни Вохумана.

НӘҒМӘЛӘР ОДАСЫ (еви) ("Гаронмана")—танрылар једдилијинин топлашдыгы јер.

АРТА—НӘГИГӘТ, ОД РУҺ—оржиналда јалныз "Арта"; тәрчүмә гәдим охучуда "Арта" сезүнүн јаратдыгы анімлары чанландырыр.

ВИШТАСП—јарымәфсанәви Кавәоғуллары урукунун (сүләләсинин) кнјазы (ча-ры). Зәрдүштү илк дәфә гәбул едән вә онун тә'лимина һамилик кәстәрән одур.

БАРАШАСТРА—Виштаспын дөүшчүлөрүндөн бири. Зөрдүштүн досту, сонралар күрөкөни.

ЈАСНА, 29 (ҺЕЈВАНДАРЛЫҒА ҺАМИЛИК ЕДИЛМӘСИ ҺАҒ-ГЫНДА ДУА—жалварыш).

ЕШМА—үксөк Шәр танрылары күрүһунда Шәр вә сојгунчулуг аллаһы—"Друча"-("Јалан"); она иуда (јәһуди) вариантында Ашмадај, гөдим јунанчада "Асмодеј"- (Шетан) дејилирди; бә'зән "ешма" сөзү бу танрынын көрөвләринин езләрини билдирир: "талан" "нифрәт" вә б.к.

ӨКҮЗҮ (БУҒАНЫ) ЈАРАДАН—јә'ни Аһура Мазда.

МАНТРА (вә ја Мантра Спента)—һүрмүздүн—Аһура Мазданын јијәләнмиш олдуғу еткили (тә'сирли), хејирхәх (сонрадан кутсал, мүгәддәс) Сөз.

АРДВИСУР АНАҺИТӘ ӨЈКҮ ("АРДВИСУР-ЈАШТ")

СПИТАМ ЗӨРДҮШТ—ПУРУШАСПЫН оғлу, Спитамын сојундан.

ХУКАРЈА—танрыларын јашадығлары јердә дағ зирвәси.

ВОРУКАША—һәммин мәскәнин дағ әтәјиндә бөјүк көл (дәниз; күман едилир ки, бу Арал дөңизинин мифоложи анымыдыр).

ХОМА, **ҺОМА** (Хаома)—кутсал (мүгәддәс) битки. (Һинд ведаларында буна сома дејилир). Ондан әјинләр үчүн ширә чәкирдиләр. Ән әски партисимасион бахышлара (бүтөвүн әвәзинә һиссә) көрә, Хома—биткинин руһу, танрысы, һәм өзү, һәм дә ширәсидир.

ЗАОТРА—әјин үчүн кутсал ширә.

КАВӨ ҺӨКМДАРЛАР—хејирхәх һакимләр, Зөрдүштүн ардычыллары.

КАРАПАН ҺӨКМДАРЛАР—шәр һакимләр, Дручанын хидмәтчиләри.

АРЈАНА ВЕЧА ("Ари чөлләри")—ариләрин (иранлыларын) мифик вәтәни, һүр-мүздүн јаратдығы I-чи өлкә.

ДАИТЈА—мифик чај ады; билкинләр ону Орта Асијанын Сырдәрја вә Амурдәрја чајлары һөвзәсиндә јерләшдириләр.

БАРСМАН—әјин мәгсәдилә ишләдилән будағлар гому.

ХОШЈАНҒА ПАРАДАТА—илк јасачы (ганунчу) чарлардан бири.

ХАРА—кутсал дағ, танрыларын мәскәни.

КИШВӨР—чисмани дүнјада јөдди кишвөрдән олушан (ибарәт) вилајәт.

МАЗАН ГЫЗЛАРЫ—Мазәндарандан олан шәр пәриләри.

ВАРНА—"чографи поэма"ја керә ("Вөндидад", I фәсил), һүрмүздүн јаратдығы 14-чү өлкә: "Дәһһака гәлиб кәлән Третонанын доғулдуғу дердбучағлы Варна".

ӨҺРИМӘН бу өлкә (Варна) үчүн, чөзә мәгсәдијлә хәстәликләр вә ари олмајан, јаделли һөкмдарлар јаратмышдыр.

ЈИМА (Һинд варианты: Јама)—архаик мифин гәһрәманы; Дашгын заманы һејван вә инсанлардан тохумлар сахламагла Библијадакы Нуһун ролуну ојнамышдыр. Анчаг Јима адамлара мал әти јөмәји өјрәтмәклә күнаһ ишләјир вә гүррәләндији үчүн чөзаландырылып.

БАВРАЈ ӨЛКӘСИ—мифик шәр өлкәси (күмана көрә: Бабил).

АТВЈА—онун барәсиндә 9-чу јаснада данышылып: "Чисмани дүнја үчүн мәним Хома ширәми чәкән икинчи адам АТВја иди".

КӨРШАСИБ—Онун барәсиндә орадача дејилир: "...онун атасы Трита—Сам оғулларынын ән јахшысы—чисмани дүнја үчүн мәндән ширә чәкән үчүнчү адам иди." Көршасиб һәмин бу Тританын икинчи оғлудур; о, "Учабој, гывыримтел, топпузвуран, әждаһа Срувары өлдүрән ... кәчдир".

ПИШИНА—мифик көл адыдыр.

ГАНДАРВА—Көршасибин өлдүрдүју, "гызылхаллы" дивләрдән бири, шәр пәриси, иблис.

ТУРАНЛЫ ФРАНГРАСЈАН—Өски Иран кәләнәјиндә "туранлы" дејәндә Иранын отураг јашајыш мәскәнләринә таланчы басгынлар едән, зөрдүштчүләрин кәскинлик-лә ғынадығлары кәчәри иранлы тајфалар нәзәрдә тутулурду. (Гејдин мүәллифи—И. Бракински—бизчә, бурада "Авеста"нын Туран—әски Түркләр өлкәси һағгындакы јаддашына јаланчы, мәкрли келкә салмаг мәгсәди күдмүшдүр. (Түркчәјә чевирәнин— Е.А.—гејди).

КАВӘ УСАН—Кавәоғуллары шаһларындан бири.

ЕРЗИФЈА—мифик дағ ады.

ХОСРАВА (КАВӘҖИ—ХОСПРОВА)—Кавә оғулларындан бири, Франграсјаны өлдүрүб, атасынын өлдүрүлмәси үчүн өч алан.

ЧЕЧАСТА—мифик кәл ады.

ТУСА—шаһ сојлу бир баһадыр.

ВЕСАКА—Туран баһадыры.

ХШАТРОСУКА—мифик кәдик (дағ ашырымы)

КАНГҖА—Харәзмлә ејниләшдирилән мифик өлкә.

ПАУРВА—гадим нағыл персонажы.

ЧАМАСП—Виштаспын јерәсиндән олан Зәрдушт ардычылларындан бири.

АШАВАЗДА, ТРҖА—Асанбан, Кар вә Вар төрәмәләри олан Туран баһадырлары илә "Данавамлар"ла, пәчә дә Дурекета илә дөјүшмүш әфсанәви Иран баһадырлары.

АНАМ НАПАТ—шаһ һаләси хварно (нур) уғурундакы дөјүшдә бу һаләни әлә кәтирмәк үчүн суја баш вуран хејирхәх су иләһәси.

НОТАР ОҒЛУ ВИСТАРАВ—Кавәоғуллары јерәсиндән Иран баһадыры.

ВИТАНГУҖАИТИ—мифик чај.

ФРҖАНЛАР ЕВИҖДӘН ОЛАН ЈОИШТА—"Сфинксин ачылмыш билмәчәләри" сүжәтиндән бир персонаж (бурада: фалчы Ахтја). Ортафарс дилиндәки әсәрләрдән бириндә гүдрәтли фалчы Ахтын нечә долашдырычы сорулар вердијиндән данышылып. Уғурсуз чаваб үстүндә 9 мин кәһин өлдүрүлүр; Ахт онлардан сорушур: "Һансы учмаг (чәннәт) јахшыдыр: јердәки, ја кәјдәки?" "Кәјдәки"—дөјә кәһинләр чаваб верирләр, Ахт онлары тезчә ораја кәндәрир. Кәчч Јоишта Ахтын бүтүн соруларыны ачмагла она үстүн кәлир.

РАНГҖА—мифик ада.

РАТАВА—чисмани дүнјанын хејир иләһлары.

АРҖНЛАР, ВАВЖАКЛАР, ВАРНАВАЛАР, ВАРНАВАВИШЛӘР—һәшәрәтын вә башга сүрүнән ијрәнчләрин јаман руһлары.

АЛТЫ ЈҮЗ ВӘ МИН—Күман ки, "сајсыз-һесабыз" аңламындадыр.

ХАОВЛАР—Кавәоғуллары јерәсиндән Иран баһадырлары соју.

ФРАЗДАНАВ ДӘНИЗИ—мифик аддыр.

ТАҖҖРҖАВАНТ, ПЕШАНА, ӘРЧАТАСП—Друча хидмәтчиләри олан пис руһлу Туран баһадырлары.

ЗАРИВАРАҖ—баһадыр, Виштаспын сәркәрдәси ("Зарерин оғлу һаггындакы дас-тан"дакы ады: Зарер).

ҺУМАЈАКА—Әрчәтаспын тәрәфиндә вурушан баһадыр.

ЗАОТАР—каһин, руһани.

САҖ ВӘ СОЛ—Бурада: дүшмәнин чинаһлары.

ГӘДИМ ЈӘҖУДИ ӘДӘБИЈАТЫ

"ВАРЛЫҖ" КИТАБЫНДАН (6–8-чи ФӘСИЛЛӘР)

ДАШҖЫН

Адәтән, белә һесаб олунар ки, Библијанын бу һекајәти дә Бешкигабын башга һиссәләри кими, — ики мұхтәлиф јазылы гәјнағын бирләшдирилмәсиндән ибарәт-дир; бир гәјда олараг, онлардан бириндә Исраил тајфаларынын танрысы Јахвә (кәләнәксел чевирмәдә: "Илаһи"), о бириндә Елоһим: һәрфән "аллаһлар" ("чохсајлы-улулуглар") адландырылып; кәләнәксел чевирмәдә: "аллаһ". ДашҖын һаггындакы Библија һекајәтләринин һәр икиси Месопотамија (Чајарасы) әфсанәләринә кедиб чыхыр. "Билгамыс дастаны" илә мұгајисә ејдин.

Сәһ. 453. *АЛЛАҖ ОҒУЛЛАРЫ*—Илк принцип бахымындан, тәктанрылы мәтндә "аллаһ оғуллары" сөзүнүн ишләнмәси јорумчулары (шәрһчиләри) чохдан чашдыр-

магдадыр. Сон жозумлара көрө, бунлар мөлөклөрдир; көрүнүр, илк өнчө Јахве ("Илаһи") илө жанашы, Израил тајфаларынын тапындыгылары хырда-мырда аллаһлар нөзөрдө тутулурмуш.

Сөһ. 454. ...**БҮТҮН ГУЛУЛАРЫНЫН ...АҒЗЫ АЧЫЛДЫ.**—Өски Месопотомия (Чајарасы) сакинләри кими, бурада да Јер бөјүк ичмөли су Океанында үзөн гуру кими төсөвүр олунурду; булаг вә ирмаглар — Јер алтындакы кирдабдан чыхан сулардыр. Јерин үзәриндө метал Көј гүббәси, бу гүббәдә исә бармагылыгы вә гапагылы абышгалар (пәнчәрәләр) олдуғу дүшүнүлүрдү.

Сөһ. 455. ...**АРАРАТ ДАҒЫНДА...**—Ј.е.ө. II-I жүзилләре аид олан Өлү дөңиз әлјазмаларындан бириндө:—"Урарат" дағында. Мәркәзи Ван көлү јахынлыгында олмуш Урарту дөвләти нөзөрдө тутулур; бу јер индики Түркия әразисиндәдир.

ИОНАНЫН КИТАБЫ

"Варлыг китабы"ндан фәргли олараг, даһа сонралар јарадылмыш бу китаб "Илаһи" (Јахве) вә "Аллаһ" (Елоһим) сөзләринә һеч бир фәрг гөјмадан, чал-кечир (һансы кәлди) ишләдилир.

Сөһ. 456. **ИОНА**—Амиттајын оғлудур, "пејғәмбәрләр" топлумуна ("корпорасиясына") дахилдир, Библијанын илсырасөл (тарихи) китабларында ("IV Чарлыг", "II Чарлар") ады чәкилир, куја ј.е.е. IX жүзилдә Гузеј Израил чарлыгында јашамышдыр. Анчаг "Ионанын Китабы"нда ады чәкилән **НИНЕВИЈА** бундан јүз ил сонра бөјүк шәһәрә чеврилмиш вә Ассиријанын башкәнди олмушдур. **ТАРШИШ**—Испанияда јерләшмиш Тартесс чарлыгы ј.е.ө. VII жүзилә аид олан Ассирија китабәсиндә јад едилир. Иона әски көрүнтүләрдән (төсөвүрләрдән) чыхыш еләјир: бу көрүнтүләрә көрө, һәр бир аллаһ јалныз өз әразиси, ез топлуму, улусу, тајфасы вә б.к. үзәриндә һакимијетә маликдир. **ЈАҒО** (әски јәһудичәдир; әрәбчәси Јаффа, јунанчасы Иоппа)—Инди Тел-Әвивин шәһәр јерәсинә дахилдир. ...**БИРДӘН АЛЛАҺ БИЗИ БУРДАН ГУРТАРАР.**—Бурада вә ашағыда "Аллаһ" әвәзинә орижиналда Елоһим ишләдилир, бу исә Јахве аллаһын адларындан биридир (үмумијәтлә аллаһынкы дејил).

Сөһ. 457. **ИЛАҺИ, ӘЛМӘЈИ БИЗӘ РӘВА КӨРМӨ...**—Дөңизчиләрин дуасы—јалварышы о барәдәдир ки, туфан Ионанын учбатындан голмуш олса да, Илаһи ону хилас еләсин. ...**ЈЕКӘ БИР БАЛЫҒ УДДУ.**—Христиан кәләңәјинә көрө, һәр һансы ири балыг анламы верән "даг" сөзү "балина" кими тәрчүмә олунур.

Сөһ. 458. **НИНЕВИЈА ИСӘ АЛЛАҺЫН БӨЈҮК ШӘҺӘРИ ИДИ...**—Ниневиянын өлчүләри бурада һәддиндән артыг шиширдилмишдир.

Сөһ. 459. ...**ШӘҺӘРИН ДОҒУСУНДА...**—Ниневиядан бир гәдәр күнејдә тәпәлик, сонра исә дағлыг јерләрдир; бурадан шәһәр мәнзәрәси ачылыр. **ДОҒУ КҮЛӘЈИ...**—Фәләстиндә сәһрадан әсир; Ниневияда исә сәһрадан әслиндә Баты күләји әсир.

И. Дј а к о н о в.

РУФУН КИТАБЫ

"Руфун китабы"нда һаггында данышылан дөнәм (дөвр) Чарлыгларын јарадылма-сында өнчәјә—тајфанын бүтүн ишләри онларын башчылары олан **ҺАКИМЛӘР** тәрәфиндән һәлл едилдији чағлара аиддир. Бу һал, "Руфун китабы" илө "Һакимләр" китабыны мүгајисә етмәјә имкан верир; кәлишинә (төсадүфи) дејил ки, христиан әһкамында бу китаблар јанашы јерләшдирилир: "Һакимләр"дән сонра "Руф". "Руф"да "дәрин кечмишләрин рәвәјәтләри" әсас е-тибарилә нағылчынын—һәммин кечмишләр чағдашынын мөвгејини өзүндә сахламышдыр. "Һакимләр" китабында әски рәвәјәтләр даһа сонракы чағларын, көрүнүр, Библијанын кодлашдыгы чағларын монархија—теократија идеолокијасы мөвгеләриндән ишыгландырылыр. "Һакимләр"и чәнаб аллаһла сөвдәләшмә—"иттифагла" ("берит") дуруја чыхарылан нифрәт вә гадына инамсызлыг, дүшмәнчилик вә мәкр китабына чевирән дә мәһз бу идеолокијадыр.

Башга тајфалара илки (мүнәсибәт) ја онлары ишгал вә мәһв етмәк, ја да онлары табе едиб, онлардан хәрәч алмаг кими баша дүшүлүр. Бу тајфаларла јахынлашма "өз" аллаһына хәјанәт кими лә'нәтләнир, башга тајфадан оланларла евләнмә зинакарлыг сәйылыр; мисал үчүн, моавлылар әзәли јагы кими јалһыз зәбт олунмаға, истисмара вә мәһв едилмәјә јарарлы билинир. "Руфун Китабы" тамамилә башга, бунун там әкси олан идеолокија илә ашыланмышдыр. Бу kitab севкилинин, әрин хатирәсини бә'зән һәтта әбәдиләшдирмәк истәјинәдәк жүксәлән севки һагғында, өмүрлүк әр-арвад сәдагәти һагғындадыр; онун сојуну бәрпа етмәклә адыны, онун тохумуну әски алышганлыг (адәт) олан "левират" әсасында башга адамын тохуму һесабына олса да, јашатмаг һагғындадыр. Еһкамда (канонда) "Руфун Китабы" башга бир севки китабыјла бир чүт кәнчин севкисини өјән "Нәғмәләр нәғмәси" китабы илә јанашы јерләшдирилиб. Руфун әринин аиләсинин Моава илк дөфкәи көчүрүлмәсинин бүтүн тарихчәси, әски јәһудиләрин моавлыларла евләнмәләри, Нооиминин Руфла өвә гајытмасы—бүтүн бунлар "һакимләр" китабындакына нисбәтән тамамилә башга мөвгеләрдән—ајры-ајры тајфаларын достлугу мөвгеләриндән тәсвир едилмишдир.

И. Бракленски.

Сәһ. 459. **ВИФЛЕЈЕМ** (әски јәһудичәдә: Бет-Леһем)—о чағларда Ијәһуда (Иуда) тајфасынын торпағында јерләширди. **МОАВ**—Иордан јерәсиндә дәвләт иди. Моавлыларын дили һәлә әски јәһудичәјә јахын гоһум дил иди, јәһудиләрлә моавлылар бир-бирини асан баша дүшүрдүләр.

Сәһ. 460. **ЕФРАТИЛӘР**—Вифлејемин башга, даһа әски ады олан "Ефрата" сөзүндәндир. Нооимин өз кәлипләринә "ғызларым" демәси, онун, бир гајнана кими, өз оғул (аилә) топлумунда онларын өзүнә нисбәтән кичик гатылымчы (иштиракчы) олмаларыны гәбул етдијини көстәрир. ...**АЛЛАҺЛАРЫН—АЛЛАҺЛАРЫМ!** Јухарыда дејилдији кими, Израил аллаһы Јахвенин адларындан бири Елоһим иди, бу да һәрфән "Аллаһлар" демәкдир. Анчаг моавлылар мүхтәлиф аллаһларла тапынырдылар, одур ки, Руф бурада санки "сәнин Елоһимин—мәним аллаһларымдыр" вә ја "сәнин Елоһимин - мәним Елоһимим". (Бурада сөз ојуну вар - Е.А.)

Сәһ. 461. **ГОЈ ИЛАҺИ ӨЗ ИРАДӘСИЛӘ ВЕРСИН ҺӘКМҮНҮ ОНДАН ДА АРТЫГ!**—Анд билдирән шәрти дустур; керчәк анда вә'ди—анды позна аллаһын мәһз һансы чәзалары вермәси дилә кәтирилмәлијди, бурада исә лә'нәти өзүнә көтүрмәк үчүн һекајәти дүзүнә нитг бичиминдә андын дөғиг сөзләрини һеч демәмишдир. Елин—елимдир, **ОГЛАН** вә **ЧАВАН АРВАД** (Даһа доғрусу: ғыз)—"гул" вә "кәниз" анлајышларынын мәишәтдә ишләнән бичими. Бунларын јаша (чаванлыға—јашлылыға) дәхли јохдур.

Сәһ. 462. ...**БИР ӨЛЧҮЛӘ ГӘДӘР АРПА**. Орижиналда "ефа гәдәр". Адәтән, ефа 30 л-ә јахын иди, анчаг бурада күман ки, бундан аз бир өлчүдән данышылыр.

Сәһ. 463. **БУ АДАМ БИЗӘ ГОҲУМ ВӘ ЈАХЫНДЫР**.—Өләнин ән јахын гоһуму олан кишиләр онун торпағыны бечәрә билмирдисә—сатын алмаг һүгугуна малик иди вә һәтта буна борчлу иди. Ејни заманда, өләнин ән јахын гоһуму (чоҳ вахт гардашы) онун өвладсыз арвадыны өз аталыг—патриарх һимајәсинә көтүрмәли вә она ушаг төрәтмәлијди; бу һалда ушаг өләнин сојунун давамы сәйылырды вә оғуш—аилә топлумунда онун мирасыны пәј алырды. Анчаг белә гоһум өләнин арвадыны өзүнә там һүгуглу арвад еләмәјә борчлу дејилди. һекајәтин сүжети Јахын Доғунун бу әски ади һүгугу үзәриндә гурулмушдур; көрүнүр, онун јазылма дөнәминдә бу алышганлыг—адәт артыг мүәјјән гәдәр гүввәдән дүшүмшдү. **СӘНИН БУ ЈАХШЫ ҺӘРӘКӘТИН ӨНЧӘКИНДӘН ДӘ ЈАХШЫДЫР**. Биринчи һәрәкәт - гоча гајнананы атмамасы; икинчи - артыг јаша долмуш киши олан **БОАЗЫН** аталыг—патриархал һимајәсинә сығынмасы. ...**МӘНИМ ЕЛИМИН ГАПЫСИНДА...**—Шәһарин гапылары һүгуғи сөвдәләшмәләр вә јаргу (мәһкәмә) ичласлары, еләчә де шәһәр ағсагаллары шурасынын вә онун халг мәчлисинин кечирилдији јер иди. Боаз демәк истәјир ки, Руфу шәһәр халг мәчлисинин бүтүн азад вә там һүгуглу үләләри—үзвләри таныјырлар. "Халг" дејәндә бурада јалһыз ефратапылар нәзәрдә тутулур.

Сәһ. 464. **БОАЗ ОНА ДЕДИ...**—Гајнағын әслиндә мәтнин бурасы корланыб. Әски

Сурија тәрчүмәсиндә тамамилә башга чүр - даһа анлашыгылы дәйлиләр: "Вә о (Руф) деди: гој мәним сәнин јанына кәлмәјим билинмәсин". ...ӨРТҮ—күчәдә гадыны башдан-ајага бүрүјән өртүк. ...АЛТЫ ӨЛЧҮ...—Гәйнагың әслиндә Боазын мәһз һансы өлчүдән алтысыны вердији кәстәрилмир. Бу, чәтин ки, ефа олсун, чүнки бу 180 л-ә јахындыр. *ГЫЗЫМ, СӘН ҚИМСӘН?*—Нооми Руфу бүрүнчәксиз-өртүсүз көрүб тәәч-чүбләнир: јалныз кәнизләр (гул гадынлар) вә кәзәјәнләр бәлә көркәмдә олурдулар. ...ОН НӘФӘР ЧАҒРЫБ...—ади дүзәнә (гајдаја) көрә, истәнин арвады һүгүги сөвдәләшмә үчүн он таныг (шаһид) зәрури-кәрәкли сајылырды. ...МӘРҲУМДАН СОНРА ДУЛ ГАЛМЫШ... (даһа дәгиги: өләнин а р в а д ы).—Јалныз үзәриндә әринин вә ја онун ән јахын гоһумларындан биринин патриархал һакимијәти олмајан гадынлар дул сајылырды; одур ки, Руф һәлә дә "дул" јох, "өләнин арвады" сајылыр; өзү дә бурада "өлән" дејәндә тарласындан сәһбәт кәдән мәрһум Елимелех нәзәрдә тутулмур; "өләнин арвады"—садәчә олараг, Руфун оғуш-топлум дурумудур (сосиал-аилә вәзијәтидир). ...АХЫ ОНДА МӘНИМ ВӘРӘСӘМ ДӘ ДАҒЫЛАР.—Бу гоһумун һәлә оғлу јохдур. буна көрә дә о горхур ки, өз варидагы Руфун оғлуна галар—кәләчәкдә ондан Руфун оғлу оларса, јалныз Руфун өлмүш әрининин јох, бу гоһумун өзүнүн дә вариси о олар. һәм дә бу оғлан онун јох, өләнин оғлу сајылачагдыр.

Сәһ. 465. *ПЕРЕС*—Иуда тајфасынын улу бабасы әфсанәви *ИЈЕҲУДАНЫН* оғлу. Рәвәјәтә көрә, *ТАМАР* (Фамар) — Ијеһуданын башга оғлунун—еркән өлмүш Ер'ин арвады гәјнатасы Ијеһуданы она оғул доғуздурмаға мәчбур етмишдир ки, әри Ерин "ады јеринә гајытсын", чүнки Ерин гардашлары кичиқјашлы идиләр. Тамарын Ијеһудадан доғдуғу Пересин бурада јада салынмасы ондандыр. ...ОНУ ӨЗ СИНӘСИНӘ СЫХДЫ... Ган (сүд) гоһумлуғунун гәбул олунмасыны кәстәрән рәмзи ејһам. Гоншу гадынларын "Нооминин оғлу олду" сөзү бундандыр — ушаг онун доғма нәвәси сајылырды. *ОБЕД*—ады "ишләјән" вә ја (кимәјсә) "хидмәт еләјән" анламындадыр; бу һалда, көрүнүр, Нооминин о дүнјадакы оғлунун култуна вә Нооминин өзүнә? *АММИНАДӘБ*—үнлү дејүшчү. *ДАВИД*—Иудеја—Исраил чарлығынын баниси, чар.

И. Дјаконев

ИОВУН КИТАБЫ

Бу китабын јарадылма чагы јалныз нәзәри олараг мүнәјәнләшдирилә биләр. Әс-ки јәһуди әдәбијјатынын бу шаһ әсәрини сәчијјәләндирән кәскин дүјгулар вә дүшүн-чә ајдынлығы, онда әгли доктрина илә јашам реаллығы арасындакы "лә"нәтә кәл-миш ујушмазлыг" мәсәләсинин барышмазчасына гојулмасы "әсирликдән сонракы" дөнәм, ән чох да ј.е.ө. IV үзил барәдә дүшүнмәјә имкан верир. Бу, китабын ичиндә даһа еркән чағлара аид материалын (ола билсин, башдакы вә сондакы дүзјазы — нәср) вә сонракы чағлара аид әләвәләрин (еһтимаг ки, Елиунун ниттгләри, ола билсин 28-чи фәсилдәки билкәлик һаггында нәгмә, 40 вә 41-чи фәсилләрдә Левиафа-нын вә бекемотун тәсвирләри вә б. к) олмасы куманыны арадан галдырмыр.

Китабын гәһрәманынын ады артыг ј.е.ө. II минил үчүн сүбүт олунмушдур; бу ад нағыллардакы гәдәр гәдимлијә малик бир ад кими мәсәлләрә дүшәрәк, елин јаддашында јашамышдыр. Сучлу өлкәнин башынын үстүнү алмыш танры чәзасыјла һәдәләјән пејгәмбәр дејә биләр ки, бу өлкәдә Нух, Даниил вә Иов кими үччә адам олсајды, онлар (өлкәнин сакинләри) јашамларыны өз мө'минликләри илә хилас едә биләрдиләр; ...һәтта бу үч адам оғуллары, гызлары хилас едә билмәјиб, јалныз өзләри хилас олсајдылар бәлә, Јер үзү сәһраја дөнәрди. ("Пејгәмбәр Ијезекиилин Китабы"нда 14-чү фәсил, 14 вә 16-чы мисраларын мәзмуну). Ијезекиилин үч бөјүк мө'мин һаггындакы өнсөзү Иовун (Ијов) адыны Нухун (Дашын) һаггындакы әфсанәдән) вә (артыг угари дастанында ады чәкилән) Даниилин адлары илә бирләшдирир, илkilәндирир; бу, үмүмсемит кәләнәкләринин олдугча дәрин гатлары һаггында дүшүнмәјә вадар едир. Беләликлә, олајларын чагы - әфсанәви кечмишләрди. Олајларын баш вердији јер бир гәдәр билмәчәлидир: "Утс" ады Библијада Симин төрәмәләри шәчәрәсиндә вардыр, анчаг *УТС ТОРПАГЛАРЫНЫ* һансы јерлә ејниләшдирмәли - Иорданын о үзүнүн гузәјиндәки Арами вилајәтләри-

ләми, бир гәдәр күнежә вә ја доғуја доғру јерләшән һауранламы, Өлү дәнизин күнејиндә јерләшән Едемләми - индијәдәк бунлар ајдынлашдырылмајыб. Белә дејәк: Иов ган вә чоғрафи јашајыш мәскәни бахымындан Иудеја-Исраил јерәсинә - сферасына елә јахындыр ки, (өзүнүн үч досту вә Елиу илә бирликдә), ваһид аллаһа тапынанлар дәирәсинә дахил ола биләр; вә о, бу јерәдән о гәдәр узагдыр ки, ону фәлсәфи притча үчүн "үмумијәтлә инсан", "ачы" динсәл (дини) тәчрүбә өрнәји, бир нөв "доғал" (тәби) мө'минлик нүмунәси, әски јәһуди халғы илсәрасынын — тарихинин һәр һансы бир чагына бағланмајан бир кәс сәјмағ олмур (әкс һалда, охучу марағы шәхси объектдән, үмүмхалғ - сәјаси объектә кечир). Иов да һәммин аллаһа инаныр, чүнки о да һәр бир јәһуди кими ејни сорунлар — проблемләрлә гаршылашыр; бу аллаһ һаггында иудалы персонажа нисбәтән даһа сәрбәст оларағ ондан сөз сорушмағ оларды.

"Иовун Китабы"нын јазары заман вә мөкән дистансијасынын "овсунлу кристалы" арасындан өз гәһрәманларыны көрә билмәк үчүн инчә вә өлчүлүб-бичилмиш стилизасијәлә әл атыр. Иов вә онун достлары Библија рәвәјәтләринә керә, мәхсуси оларағ Мусаја вә ондан төрәнмиш јәһуди халғына ачылыш (назил олмуш) танрысал "Јахвә" адындан сәјлә јан кечирләр, һалбуки китабда јазар (мүәллиф) сөзү дә чоғдур. Иов башға ераја, башға дүзәнә (гајдаја) мәхсус адамдыр — о, һәлә Мусадан өнчә јашајыр. Онун тәчрүбәси "улу баба" Авраамынкы (Ибраһиминки) кими илкин-дир. Буна керә дә о, аллаһы Библија үзрә Ибраһимин (Авраамын) еләдији кими "Шаддај", "Елјон", "Ел", "Елоһим" адландырыр.

"Иовун Китабы"нын дили олдуғча гејри-адидир; онда кәскин көзләнилмәз, һәрдән билмәчәли бәнзәтмә вә метафоралар, еләчә дә ејһамлы арами, јахуд бә'зи фәрзијәләрә керә едоми көклү сөзләр бол-болдур. Онда чоғлу елә ибарәләр вар ки, бизә кәлиб чатмыш әски јәһуди мәтнләринин даһа һеч бириндә тәсадүф олунмур вә бунларын анламыны јалныз контекстдән дујмағ, тапмағ кәрәкир (лазым кәлир). Бә'зи һалларда сөзүн анламы - өнәми артығ "Септуагинтләр" (ј.е.е. III—I ј) вә Талмуд (ј.е. I минилинин I-чи јарысы) чағларында јозучу-шәрһчиләр үчүн сорун (проблем, чәтинлик) иди. Мәтнин корланмасы үчүн дә оланағ (имкан) јетәринчә иди (һәрчәнд позунту, корланма бир нечә онил бундан өнчә билимә (елмә) көрүндүју гәдәр дә чоғ дејил). Инди — Кумран тапынтысынын, бу китабын арами дилинә тарғумунун (нәғл едилмәсинин) нәшриндән сонра "Иовун Китабы" үзәриндә текстоложи ишин јени мәрһәләси башланыр.

Сәһ. 466. *БУ КИШИ... САДӘ АДАМ ИДИ...* Әслиндә "tam" — тәрчүмәјә кәлмәјән әски јәһуди сөзүдур; ичәридән чатышмазлыгы олмајан, доғлун хејирхәһлыг вә бүтүн дүшүнчә, сөз вә ишин биткин ујарлыгы анламына кәлир. Гаршымызда сәмиими, тәмизүрәкли, хошнәјетли, сучдан өзүнү дәнмәдән гоғујан, һәр шејдә дүзәнә (гајдаја) ујгун һәрәкәт едән варлы патриархал "шејхин" образы чанланыр. Иов — јахшыдыр, она да јахшыдыр, онунла да јахшыдыр; елә бил шарин онун јашамына кирмәси үчүн јол жохдур. Бунунла белә, тәәччүблүдүр ки, шәр онун јашамына кирир. *ВӘ ОНУН ЈЕДДИ ОҒЛУ ОЛДУ...* Сакрал 7,5,3 рәгәмләри әски сәј естетикасына ујгундур вә јеткинлик, јасајаујарлыг, ујарлы дајаныглыг (сабитлик) билдирир. Инсан һәр јандан белә рәгәм структурларыјла дөврәләнибсә, онун иши дүзкүн кедир, дүзәнә, өз "мәртәбәси"нә ујгун кедир. *АЛЛАҲЫН ОҒУЛЛАРЫ* — Мәләкләрин тәсвири ифадәләри. *ИЛАҲИ*—гајнағын әслиндә бурада вә сонра "Јахвә" ады. *ӘКСДАНЫШАН* —гајнағын әслиндә "сатан" сөзү; бу һәм дә "ғынајычы" вә ја "бөһтанчы" (јағғудамәһкәмәдә), "дүшмән" вә ја "супостат" (савашда), "товлајычы" вә ја "ғызышдырычы", "арағарышдыран" (дава-далашда), "бадалағчы" (јолда), бүтөвлүкдә "рәғиб", "әкс тәрәф", "гаршычыхан" анламларыны верир. Бу әски јәһуди үмүми исми чағдаш дилләрдә хусуси ад кими ишләнир:—"Сатана" ("Шејтан"). Анчағ "Иоваун Китабы"нда бу сөз сабитләшмиш хусуси адлыгдан чоғ адсыз вә өзәлликчә Евренин (каинатын) горхунч, гејри-инсани прокурорунун ләгәби, ајамасыдыр. Анчағ фәрг јалныз бунда дејил. Ән сон теоложи билкиләрдән гәти бәллидир ки, Шејтан Аллаһын рәғибидир. "Иовун Китабы"ндакы Әксданышандан һәләлик јалныз бир шеј ајдындыр: о, инсанын рәғибидир. Онун танрыјла илјиси (мүнасибәти) тапмача вә ачма (чаваб) көзләјән сору (суал) кими галыр.

Сәһ. 467. *СӘН ӨЗ ӘЛИНИ УЗАДЫБ...*—Шейтан Аллаһы "ширникдирир" вә бу ширникмәнин бичими Библијада Адәмлә һәвванын күнаһа батмаглары һаггында һекајә-дәки кими инсанын ширникмәсинә рәмзи олараг ујғун кәир. Орада Илан инсанајә-саг мала тохунмаг үчүн әлини узатмаға ширникдирир ки, хәјирлә шәрин нә олдуғу билинсин; бурада Әхсданышан аллаһы дилә тутур ки, инсанын хәјирми, шәрми олдуғуну билмәк үчүн әлини инсана тохундурсун.

Сәһ. 469. *"ДӘРИЈӘ-ДӘРИ"*—Көрүнүр, бу дејим кечәриләрин (бәдәвиләрин) алыш-вериш јашамында јаранмышдыр. ...*ЈАМАН ЈАРАЛАРЛА...*—Чүзәм нәзәрдә ту-тулур. Әски јәһуди үчүн бу, јалһыз сағалмаз хәстәлик, аста вә үзүчү өлүмүн башлан-ғычы дејил, һәм дә чиркаб, аллаһ гәзәби, чисмани көркәмин биабырчасына итирил-мәсијди. Ајин анламында, чүзамлы—"ијрәнчдир" вә буна көрә дә топлум ибадәтин-дән тәһрид едилир. ...*ЕЛИФАЗ—ТЕМАНАДАН, БИЛДАД—ШУАХДАН, ТСОФАР—НАА-МИДӘН...*—Бурада Фәләстиндән доғудақы, сакинләринин билкәлији илә ад чыхар-мыш торпаглар садаһары. Иовун достлары, нәчә дејәрләр, билкәләр јурдундан чыхмыш билкәләр, ағыллылар вә мүбаһисәләр апармаға анаданкәлмә һаглары олан кәсләрди.

Сәһ. 470. ...*ӨЗ БӘХТИНИ ЛӘ'НӘТЛӘДИ.*—Өзүнүн доғулдуғу күнү Ијеремја пеј-ғәмбәр дә лә'нәтләјир. *"ДОҒУЛДУҒУМ КҮНҮ ЧҮРҮСҮН..."*—Бүтүн бу лә'нәтләмә-ләр, өзләринин дәриндәки анламына көрә, дүнјаны јарадаркән дедији "Гој ишыг олсун!" сөзүнүн дүзкүн олмадығыны сүбута јетирмәк вә ону кери көтүрмәк кәһди-дир. Аллаһ—күндүзүн јијәсидир, чүнки һачағса ишығы гаранлыгдан, јохлудан вә хаосдан чағырыб чыхармышдыр; анчаг о, Иовун дедији кими, "өз мүлкијәтини" ахта-рыб тапмаса, јенә дә өзүнүн өнчәки јијәләри олан гаранлыгын, јохлугун вә хаосун әлине кечәчәкди, дүнја она гаршы космогоник чалышмаларда јараныб; она көрә дә мајатутма кечәсинин вә доғулма күнүнүн лә'нәтләмәси Левиафанын јаманланма-сында вә чағырылмасыннан ибарәт олмалыдыр.

Сәһ. 473. *ҒЫҒЫЛЧЫМЫН КӨҖӨ ГАЛХМАСЫ.*—Ғәјнагда: "Решеф оғуллары". Ре-шеф—әски ханаанлыларда од, алов, бүркү, истилик мүчәссәмәсидир, буна көрә хәстәнин чанындақы истилији билдирир, бурадан исә — бүтөвлүккә өләт вә јолухма ғәйнағы сајылырды. Бизим тәрчүмәдә әски таргумларын вә Ибн-Әзранын јорумлары әсас көтүрүлмүшдүр: "Решеф оғуллары" — јә ни од оғуллары—"ғығылчым" анлајышынын метафорасы. "Септуакинт"дә әкс олунмуш башга јозум "гуш" анламында тәрчүмә тәләб едир. ...*МӘТАНӘТЛИНИН...*—"Иовун Китабы" үчүн сәчәјјәви олан әски вә аллаһын олдуғча билмәчәли "Шаддај" ады бурада "мәтанәтли" кими тәрчүмә олунмушдүр. Көрүнүр, "Шаддај" сөзү, етимоложми бахымдан, һәр шеји сарсыдан гүввә идејасыјла бағлыдыр. Кәләнәксел тәрчүмәдәки "Мәтанәтли" сөзү Әски Аһыт кечмишләринә јад олан мүчәррәд-һекамчы тәфәккүр сәвијәсини нәзәрдә тутур.

Сәһ. 476. ...*МӘКӘР УЧУРУМАМ, МӘКӘР ИЛАНАМ?*..—Дәниз тәлатүмү вә нәһән-ки ("таннин") Библијада танрынын јендији, анчаг "әһлиләшдирә" билмәдији хаосун рәмзи кими чыхыш едир. Оду ки, аллаһ, табәлиқдән чыхмамалары үчүн, онларын үзәриндә "нәзәрәт" гојмалыдыр. *ИНСАН НӘДИР КИ, СӘН ОНУ СЕЧДИН...*—Танры дүнјасында инсанын јерини өјән Зәбурун 8-чи сурәси һаггында фәчиәви кинајә долу бир хатирәдир:

"...Инсан нәдир ки, Сән ону анырсан,
ја да инсанын оғлу ки, Сән она јанырсан?
Сән ону танрылардан бир азча кичик јаратдын,
ону ад-санла ләјагәтлә учалтдын,
Әз әлләринлә јаратдыгларын үзәриндә һакимијәт вердин,
нә варындыса, онун ајағы алтына сәрдин!.."

Һәр ики әски јәһуди шаири аллаһын чыздыгларында (планларында) инсана һәддидән артыг өнәмли јер ајрылдығы һаггында јекдилдирләр. Анчаг сурәдә бу-риггәт ојадырса, "Иовун Китабы"нда дәһшәт ојадыр.

Сәһ. 478. *КЕСИЛ*—Орион бүркү. *РАҺАВ*—хаосун тәчәссүмләриндән бири.

Сәһ. 489. *ШЕЈПУР*—Јахын Доғунун әски поезијасында шөһрәтин, гүввәтин, гүру-рун ади рәмзи.

Сәһ. 493. ...*ЧӘСӘДДӘН ОЛАРАМ, КӘРРӘМ АЛЛАҒЫ!*.. "Иовун Китабы"нын јазә-

ры вә гәһрәманы үчүн о дүнја вә өлүләрин дириләчәји доктринасы һәлә јохдур. Бурада дејиләни фәлсәфи-поетик парадокс кими аңламаг олар: һә, мән ону кәрмә-лијәм - өз һүдудларымдан, артыг гуртармыш олан мөвһудлуғумдан ғырагда олса да! Бир дә, бурасы грамматик ајдынсызлыгыјла сечилир вә ајры-ајры јорумлара јол верир.

Сәһ. 497. *ОФИР*—Јер адыдыр (Әрәбистандамы, Һиндистандамы?); чар Сүлејман (Соломон) чағында орадан гызыл кәтирилирди.

Сәһ. 501. *РЕФАИМЛӘР*—"Һәјулалар", "гаранлыглар", "әчиннәләр"—гаты о дүнја зүлмәтинин мүчәссәмә вә сакинләри. *АВВАДОН*—"өлүм", "учурум"; чәһәннәм вә чәһәннәмнин тәчәссүмү. ...*ӘЛИ ИЛӘ ИЛАНЫ ВУРУБ ӨЛДҮРҮР!*—Хаосун ән биринчи нәһәнкинә гаршы аллаһын космогоник дејүшүнүн даһа бир образы.

Сәһ. 505. ...*ШӘҺӘР ГАПЫСЫНА*...—әски Фәләстиндә ағсагалларын јығышыб јарғу—мәһкәмә апардыглары јер. ...*ФЕНИКС ГУШУ КИМИ БАША ВУРУБ ӨМРҮ-МҮ*...—мәтн Талимудун "Санһедрин" рисаләсиндәки ситата ујғун олараг јорумалан-мышдыр. Масорет мәтни үзрә белә чеврилмәли иди: "күнләрим гум кими арта-чагдыр".

Сәһ. 507. 31-чи фәслин мәзмуну Иовун "тәмизләнмә андындан" ибарәтдир. О, һүгуи бахымдан дүзкүн јарғу (мәһкәмә) апармаг истәрди вә инди әски јарғу кедишинин бүтүн дүзәнләринә ујғун олараг, бүтүн оланаглары (мүмкүн) мәддәләр үзрә өзүнүн сучсузлуғуну е'лан етмәклә бу јөндә аддым атыр.

Сәһ. 511. 33-чү фәсил. Узун чәкмиш чәк-чевирә (диспута) Елиунун өзүлә кәтир-дији әсас идеја тәхминән беләдир: изтираба јалһыз јуридик аңламда чәза кими дејил, инсан гугунун (руһунун) кизли азарларыны аллаһын бу јолла сағалтмасы, мәһһәмедици, тәмизләјичи арач (васитә) кими, аллаһ тәрәфиндән инсанын ич дүјгунлуғунун, ешитмә дүјгусунун итиләшдирилмәси кими бахылмалыдыр.

Јенә гошгу (ше'р) дүзјазыја (нәсрә) кечир; бунунла китабын идиллија илә башландыгы кими, идиллија илә дә битдији көзә чатдырылыр. Јазарын сон дәрәчә патетик сәһнәләрдән сонра јүксәк гошгусал (поетик) диқбашлыға кечәрәк өз һекәјетини нағылвары күлмәчә илә баша чатдырмасы һејрәтамыздыр (үч гызын - бачыларын "данышан" адларынын өзү нәјә десән дәјәр!).

С. Аверинтсев

НӘГМӘЛӘР НӘГМӘСИ

"Нәгмәләр нәгмәси" топлусуна кирмиш ајры-ајры лирик әсәрләр ј.е.е. IX—III јүзилләр арасында јарадылмыш вә ј.е. гәдәрки III јүзилдән өнчә олмајараг јазыја көчүрүлмүшдүр. Әски Доғуда лирика һеч вахт садәчә гошгу (ше'р) олуб галмамышдыр, һәмишә топлу һалында јеринә јетирилән ајин кәстәрмәләри мәтни, тој вә ја өлү басдырма (көммә) маһнылары, јахуд јалварыш-дуалар олмушдур. "Нәгмәләр нәгмәси", көрүнүр, чоһ вахт сүбут едилмәјә чалышылдыгы вә инди дә давам едән бу чүр јорумламаг чәһдләриндә нәзәрдә тутулдуғу кими ваһид бир әсәр, поэма вә ја драматик көркәзмә дејил, тојларда ифа олунаһ нәгмәләр топлусудур. Топлуја салынмыш ајры-ајры нәгмәләрин әскиләри дә вар, јениләри дә. Өрнәк: VI нәгмәнин 4—7-чи мисраларында севимли гызын көзәллији ј. е. ө. X јүзилин икинчи јарысында Израил чарлығынын башкәнди олмуш *ТИРТСА* шәһәринин көзәллијијлә мүгајисә олунур; ј. е. ө. IX јүзилдән башлајараг, гајнагларда Тиртса шәһәринин ады чәкилимир; бу, һәмин ше'рин чоһ гәдимләрә аид олдуғуну кәстәрир. Лап сонрағы чағларын әфсанәсиндә иддиа олундуғу кими, "Нәгмәләр нәгмәси" чар Соломона мәхсус дејилдир. Илсырасел (тарихи) Соломон ј. е. ө. X јүзилин башланғычларында һәкмдарлыг етмишдир, бу чағда исә Тиртсанын һеч бир өнәми јох иди. Халг кәләнәјинә көрә, әски "Нәгмәләр нәгмәси"ндә нишанлы оғлан "чар" вә ја "чар Сүлејман" адландырылыр. Еһтимал ки, евләнәнләрин белә бөјүк тутулмасы башчы вә ја чарла каһин гызын тәмсил еләдији илаһә арасында гәдим ајинсел "кутсал кәбин" өзәлликләрини тој кәләнәјинә кәтирмәјин сонучудур. "Кутсал кәбин" ајини

жазда мөһсулдар доға (тәбиәт) гүввәләринин ојанышы илә бағлыјды. Еһтимал ки, бу кәләһәк әһ әски чағлардан, "чөлчүлүк" дөнәминдән Фәләстиндә дә вармыш. Һәр нечәдирсә, јаз кәләһәкселлији "Нәғмәләр нәғмәси"ндә ачығча көрүнмәкдәдир — өрнәјин (мәсәләһ), бурада алма ағачы бәји, чичәкләнмәдә олан үзүмлүк, " ағзы мөһүрләнмиш булаг" вә ја хурма будағы кәлиһи тәмсил еләјир. Топлудакы нәғмәләрин тојла бағлылығы кәстәриһ ки, онларда севкилилә ифадә олунмушдур. Бизим тәрчүмәдә "әзизим" сөзүлә верилән аһлам, илк өһчәләр "мәһним рәфигәм" вә "дајым" вә ја "дајымоғлу" аһламларыһи дашымышдыр; севкили (ғыз) һәм дә (әски Мисир гошгуларындакы кими) "бачым" вә ја "бачым, нишанлым" адландырылыр; бу, илкел топлумун (ибтидаи ичманыһ) әһми-дајы ушағлары арасында мәчбури евлән-мәләрин галығыдыр. Әски тојларыһ һаһысында достлар вә рәфигәләр, гонағлар, бә'зи һалларда исә бәјлә кәлиһин өзләри дә дилдән елә дә утанчағ олмурдулар вә тој нәғмәләриндә дүнјәви севкиһин бүтүн тәзаһүрләринә, о чүмләдән евләнмә телләријлә һеч дә нурландырылмајан (кутсаллашдырылмајан — мүғәддәсләшдирилмәјән) севкијә аид ејһамлар аз дејилдир; севки нәғмәләри, өз көкләријлә тоја дәһли олмаса да, һәрдән һәфтә боју узанан әски тојларда таһаһмилә јол верилән олај иди. Беләләри топлунун тој ајиниһин һәлә башланмадығы чағлары әкс өтдирән илк фәсилләриндә даһа чоһдур. Бизим мүһакимә едә биләчәјимиз дәрәчәдә (гајһағыһ өзүндә һеч бир реһаһа јахдур) нәғмәләрин өзләриниһ дөрд партија тәрәфиндән ифа едилмәси нәзәрдә тутулур (дүшүнүлүр); оғланла ғызыһ соло охумалары, достларла рәфигәләрин хор охумалары. Бә'зән бүтөв нәғмәһи бир партија ифа едир, бә'зән соло партијасы гаршы тәрәфин вә ја хорун атмачасыјла әвәзләһир. "Нәғмәләр нәғмәси" Библија еһкаһыһа (канон) I јүзилә јахын Фәләстиндә салынмышдыр. Сонралар, I-II јүзилләрдә јәһудиләр өһчәки дурумлардан фәргләнән башға өлкәләрдә јашаһаг зоруһда галдыгда бу ајинсел нәғмәләрин аһламларыһи уһутдулар. Бир чоһ көрчәк дурумлар барәдәки биликләрин итирилмәсијлә образларыһ бирбаша гәбулу вә бунунла јаһашы, нәғмә конусунун (мәзмунунун) конкретлији дә јаддан чыхарылмышдыр. "Нәғмәләр нәғмәси"һин охучуја сунулан (тәгдим олунан) тәрчүмәсиндә әски халғыһ севки нәғмәләриниһ илкһиллијһә мүһкүн гәдәр јахын јаранмасыһа чалышылмышдыр. Дилманчлар өздиллиһин (орижиналыһ) сәсләһиш ујарлығыһи (ритмикасыһи) чатдырмағы бундан аз өһәмли сажһамышлар; әски јәһуди мәһләриниһ һәрфи тәрчүмәсијлә бу тәрчүмәдәки фәргләрин чоһу бундандыр. Бә'зән бу вә ја башға сөзү, өрнәјин (мәсәләһ), истәһилән әски јәһуди мәһһиндә бол-бол тәкһарланан бағлајычыларыһ бә'зиләриһи вә ја әски јәһудичәдә, демәк олар һәр аддан (исимдән) сонра кәләһ "мәһним", "сәһнин", "онун" әвәзликләриһи атмағ көрәкир. Әски Јахын Доғу халғларыһыһ шә'ри һечә вәзһиндә јаранмышдыр. "Нәғмәләрин нәғмәси" топлусунда мисраларыһ узунлуғу мүхтәлифдир; буһлар һәр бир нәғмә ичиндә аз вә ја чоһ дәрәчәдә нөвбәләшир; аһчағ ејһи сажда белкүләри вә даһими сезура јери олан нәғмәләрә дә тәсадүф олунур. Һәр үчүнчү бөлкүдән, аз-аз һалларда икинчидән сонра кәләһ беш бөлкүлү өлчүјә даһа чоһ тәсадүф олунур.

I, 5 **КЕДАР**—Фәләстиниһ күһејиндә бәдәви тајфасы. Бәдәвиләриһ гара чадырлары нәзәрдә тутулур.

I, 7 Мал-гараны сүрүб апардығлары јолларда пулаверән гадынлар өртүк алтыһда кәзиб долашырдылар. (Бах: "Варлығ" китабы, XXXVIII, 14-26).

I, 14 **ЕН-ҺЕДИ**—Өлү дәниз јахынлығыһда јер.

II, 4 Һәрфән: О мәһи шәраб еһвинә салды, онун нишаны — севкиси башыһын үстүндәдир. Әски чағларда сөзүн өз аһлаһыһда бајрағ — бајрағдар олмаһышдыр. Бурада вә сонра гошун һиссәләриһин габағыһда апарылан кутсал өһблемли метал нишанлар көзөнүндә тутулур.

II, 15 Көрүнүр, бурада рәфигәләрин хору соло нәғмәһи — гәсдән дајандырылыр; буһа көрә дә онларыһ атмачасыһи бундан өһчәки нәғмәјә дә кечирмәк оларды.

III нәғмә, 6-8. Мәһз тој ајиниһи мүшајиәт едән нәғмәләр, көрүнүр, бурадан башланыр. ...**КӘТИРИЛМӘ ТӘНБӘКИ ИЛӘ**... Хырда доғранмыш әтирили гатранлар

нәзәрдә тутулур; бунлары Фәләстинә Күнеј Әрәбистан тачирләри кәтирирдиләр. Бу гатрандан ибадәт заманы хош әтирли түстүләтмә үчүн истифада олунурду.

IV нәгмә, 8. *АМАНА* вә ја *АМАН*—Гузәј Суријада шәһәр; *ЛИВАН*—Финикијада дағ; *СЕНИР ВӘ НЕРМОН*—Күнеј Суријада дағ массиви.

Бу парча кәбинкәсмә ајининә салынмышдыр.

IV, 13. ...*ЧӘМӘНЛИК*—һәрфән: "зоғлар", "чүчәртиләр", әски јәһуди дилинин даһа сонрақы кәлишмә дөнәмләриндә һәмчинин "суварылан, јашыллыға бүрүнән торлағ", бурада метафора кими ишләниб. "Пардес" (тәрчүмәдә "мешәлик") сөзү ј.е.е. VI-V јүзилләрден тез олмајарағ, иранчадан кәтүрүлмүшдүр (М и д и ј а дилиндә "парадәјза"—"парк"; һәмчинин мугәјисә ет: јунанча "парадәјсос"—"парк", "парадиз") Елә буна көрә дә бу нәгмәнин һәр һалда, индики редаксijasынын тарихи даһа әски чағлара апарыла билмәз.

V нәгмә, 1. Еһтимал ки, IV нәгмәнин 12—16-чы мисраларындакы кәлинин јекун атмачасына чавабдыр; тәрчүмәдә онунла бирләшдирилмәси бундандыр. "Достлар" дөјәндә бәјин адамлары, "гоһумлар", даһа доғрусу, "дајы вә ја халаушағлары" дедикдә кәлин тәрәфин адамлары нәзәрдә тутулур.

V, 13. *ОНУН ЈАНАҒЛАРЫ...* Сәһбәт, әлбәттә, үзү әһәтләјән сағгалдан кедир. *ОНУН ДОДАҒЛАРЫ ГЫРМЫЗЫ ЗАНБАҒДЫР.* Гајнағда "гырмызы" сөзү јохдур, анчағ "онун додағы занбағдыр" кими чевирмәнин мүмкүнсүзлүјү көз габағындадыр, бизим төсәввүрүмүздә занбағ, адәтән, ағ олур.

V, 15. һәрфән: "Кедр кими сечмәдир" (Сајсечмә) (фәргләндирилмишдир, сечилмишдир). Јорумчулар бу нәгмәдә бир сыра өнәмли дүзәлиш вә јердәјишмәләр апарылмасыны тәклиф едирләр, анчағ биз белә һалларын чохунда олдуғу кими, бу тәклифләри дә нәзәрә алмағы мүмкүн сајмадығ.

VI, 4. ...*БАШКӘНД КИМИ.* һәрфән: "Тиртса кими". Бизим куманымыза көрә, Гузәј Исроил чарлығынын әски башкәнди нәзәрдә тутулур (јух. бах). ...*БАЈРАҒДАР АЛАЈ КИМИ!*—"Нәгмәләр нәгмәси"ндән башға һеч јердә раст кәлинемәјән "бајрағдар" сөзү, көрүнүр, "гејд олунмуш, дөјүшчү нишаны, јә'ни бајрағла тәлтиф өдилмиш" аңламындадыр, јә'ни "алајлар"?

VI нәгмә, 11; VII, 1. "Нәгмәләр нәгмәси"нин ән чәтин парчаларындан биридир — бурада мәтн, шүбһәсиз ки, корланыб. Бу парчанын ајдынсызлығы һәлә гәдим чағларда дујулмушду. Јунан вә славјан Библијаларында VII, 1 шә'ри VI (VI, 13) фәслә аид едилмишдир, биз дә буна әмәл еләмишик.

VI. 12. Гајнағда бөјүк ајдынсызлығ олдуғу үчүн биз "Вулгата"нын тәрчүмәсинә јахын, шәрти тәрчүмәсини вермәји кәсдирдик ("Мән билмәздим: үрәјим Амминадабын дөјүш арабасы үчүн сыхылды"); куман олунур ки, гәләбә чалмыш көзәл јухарыда бајрағ алтындакы алајла мугәјисә едилдији кими, бурада јахындан кечән дөјүш арабалары алајы илә мугәјисә едилир.

(VII, 1) а. һәрфән: "Гајыт, гајыт, "хаш-шуламмит", гајыт, гајыт ки, биз бахағ сәнә!" Әски тәрчүмәләр "хаш-шуламмит" сөзүнү, адәтән өзәл ад кими аңлајырдылар, анчағ бу, грамматик бахымдан мүмкүн дөјил, чүнки бурада гаршымыздакынын үмуми ад олдуғуну көстәрән артикл вар: о, гадын чинсиндә нисби сифәт олуб, "Шулем вә ја Шунем кәндистанынын сакини - гадын" аңламына кәлир (јунан әлјазмалары һиссәсиндә белә дә тәрчүмә олунмушдур). Библијанын башға китабларында ады чәкилән Шунемли гадынлар, көрүнүр, көзәлликләријлә танынырмышлар вә онлары ады көзәл гыз-гадынлар үчүн үмумиләшибиш.

VII, 5 а. *ҺЕШБОН*—Иордан јерәсиндә шәһәр.

VII. 5 б. һәрфән: "Сәнин бурнун Дәмәшғ гаршысына көз гојан Ливан (дағларынын) гүлләси кимидир".

VII, 6 а. *КАРМЕЛ ДАҒЫ*—гузәј Фәләстиндә дағлығ бурунла Аралығ дәнизинә чыхан вә гәдимләрдә сых орманла өртүлү олмуш дағ силсиләси.

VII нәгмә, 7—10. Бу нәгмә тәрчүмә үчүн чәтиндир, онун бир чох чәһәтләри әслиндә инди дә ајдын дөјил.

VIII, 5. Бу мисраларын аңламы ајдын дөјил, ола билсин, мәтндә јанлышлығ вар.

VIII нәгмә, 6—7. Нәгмәнин мәтни сон дәрәчә чәтиндир вә ола билсин, корланыб.

VIII, 13. Бир чох јорумчулар мәтни корланмыш сајырлар.

"Екклесиаст Китабы"—Библија еһкамына (канон) кирмиш эн сонунчу дежилсэ дэ, эн сонунчулардан олан китабдыр. Онда илк дэфэ фарс уруку (сүлалэ) Өһәмәниләрин (j.e.ө. VI—IV j.) тэтбиг етдикләри инзибати практикаја аид сөзләрэ тәсадүф олунмасы нәзәрә алынмаса белә, сөзләрин Библиянын башга һиссәләриндәкиндөн фәргли анламларда ишләнмәси вә ја онларда һеч бәлли олмајан сөзләрин ишләнмәси, арамичәнин Фәләстиндә икинчи данышыг дилинә чеврилмәјә башланмасыјла бағлы олараг, арами ифадәләринин чохлагу "Екклесиаст Китабы"нын дилини ики бағымсыз чарлыг (j.e.ө. X—VI j.) дөнәминин әски јәһудичәсинә нисбәтән, Библијаја илк јорумларын јазылдыгы чағлара ("Мишна", б.е. II j.) јахынлашдырыр. Нәр шейдән көрүндүјү кими, китаб j.e.ө. III јүзилдә—Јерусәлимин јары руһани, јары дүнјәви өзүнүјәнәтмәси (өзүнүидарә) олса да, Фәләстинин Птолемей Мисирн тәркибинә гатылмыш олдугу чағларда јазылмышдыр. "Екклесиаст Китабы" Әски Анытын јунанчаја ән гәдим тәрчүмәси олан "Септуагинту"ја (j.e.ө. II j.) салынмыш вә Өлү дәниз әлјазмаларынын тапылмасы әсасында бизим инди билдјимиз кими, артыг j.e.ө. II—I јүзилләрдә башга канон (әһкам) китабларыјла бәрәбәр Фәләстиндә охунмуш вә үзү көчүрүлмүшдүр; о, шүбһәсиз, "Билкәлик" ("Мүдриклик" - Премудрост) китабынын јазылма илсырасы — тарихи јетәринчә инанылмыш олараг j.e.ө. 190-ла 180-чи илләрә аид едилән Сирах оғлу Иисуса да бәлли олмушдур.

Әски Аныт әһкамынын (канонунун) тәртиб едилмәсинә јахын (б.е. I j. сону) бу китабын јазарынын, "Топлантыда Нитгсәјләјән, Јерусәлимдә чар олан Давидин оғлу" адландырыланын башга бириси јох, мәһз кечмиш әфсанәләр тәрәфиндән адына көрүнмәмиш билкәлик јазылан гәдим чар Соломон—Сүләјман олмасына шүбһә еләјән јох иди; чох еһтимал ки, "Екклесиаст Китабы" јазарынын Соломон олмасы бундан һәлә хәјли өнчәләр е'тираф олунмушдур. Анчаг илсырасел (тарихи) Саломон (Сүләјман) j.e.ө. X јүзилин I-чи јарысында јашамышдыр вә онун јазарлыгы тамамилә мүмкүнсүздүр. Јазарын өзү дә өзүнү Соломон сајмыр. Дүздүр, о өзүнү (вә ја редактор ону) "Давидин оғлу" адландырыр, анчаг бу јалныз белә ола биләр ки, о өзүнү чар Давидин сојундан сајыр, Давид Евијлә гоһумлуг идиасына дүшәнләрсә һәмишә чох олмушдур. Јазарын чағдашларыны онун өзүнү "Јерусәлимдә чар" адландырмасы да алдада билмәзди. (Јери кәлмишкән дөјөк ки, илсырасел Соломонун белә титулу јох иди): Онлар көзәл билирдиләр ки, j.e.ө. VI јүзилдән сонра Фәләстиндә чарлар олмамышдыр (онлар бурада јалныз j.e.ө. II—I јүзилләрдә гыса мүддәтдә пөјдә олмушдулар), одур ки, сөз мәчази анламда баша дүшүлмәјиди, о анламда ки, јазар өз доғма шәһәриндә олдугча јүксәк топлумсал (ичтимаи) мөвгә тутурмуш. Нансы мөвгә? О өз вәзифәсини "кохелет" адландырыр (гадын чинсиндә вәзифә адлары һәмишә олдугу кими: мүг. ет: русча "судја", әрәбчә: "хәлифә" вә б.); бу исә "мәчлис вә ја шура тоглајан" вә ја ола билсин "данышан" вә ја "мәчлисә сәдрлик еләјән" анламындадыр. Бу рүтбә башга гәјнағлардан бизә бәлли дејил, анчаг о, һәмин дөвр Јерусәлим топлумунун дини-республика гурулушу һаггында билдикләримизә ујғундур. Јунан сөзү олан "екклесиастес" һәмин терминин дәгиг тәрчүмәсидир. Биз шәрти олараг, "Топлантыда Нитг сәјләјән" вә ја садәчә "Нитгсәјләјән" кими чевирдик.

Јазарын белә јарыбилинмәзлији чоханламлы өнәм дашыјырды. Биринчиси, истәнилән әсәрин гәдимлији һамыја онун һәгигилији вә билкәлији (мүдриклији) кими көрүндүјү шәраитдә, белә билинмәзлик өзүнү бирбаша әски билкә гәләминә вермәдән, охучуја бу јазарын нечә гәдим олмасы бәрәдә фәрзијәләр гурмаг оланагы (имканы) верирди. Биз артыг јазарын Сүләјманла ејниләшдирилмәсинин әсәрин јазылмасындан бир нечә нәсил сонра, ола да билсин, лап дәрһал сонра баш вермиш олдуғуну билirik вә бу, "Екклесиаст Китабы"на ајрыча бир санбаллыг кәтирмишдир. Икинчиси, јаделли ағалыгы шәраитиндә ады кизли галан јазар үчүн чар һакимийәти вә онун јан-јөрәси һаггында ачы керчәкләри сәјләмәк даһа асандыр; сөзкәлиши дөјөк ки, бунун өзүндән дә "Екклесиаст" јазарынын, нә гәдәр адлы вә варлы олмасына бахмајараг, һеч дә чар олмадыгы ајдын көрүнүр. Өн сонда бу билинмәзлик (анонимлик) билкәлик вә һикмәтплилик һаггында кәләнәксел доғу

көрүшлөрүнө тамамиле уйгун иди: һикмәттилиқдә мә'нәви вә мәишәт билкиләрилә јанашы, билмәчәлик дә олмалыјды. Оун өзүнү гәрибә бир адла сунмасы - тәғдим етмәсијлә јанашы, бир чох дејимләри дә бундандыр. Оун икианламлы вә садәчә думанлы дејимләри дә бундандыр. Оун билә-билә ишләтдији сөз ојунларыны тәрчүмәдә јетәринчә вермәк чох вахт мүмкүн олмады, анчаг дилманч буна чох да чан атмамыш, әксинә, чагдаш охучуну чашдырмаг дејил, она әски билкәнин башлыча фикрини чатдырмага чалышмышдыр. Бунунла белә, бу чүр гаранлыг јерләрин башга чүр дә анланылмасынын оланалгыгы (мүмкүнлүјү) гејдләрдә көстәрилир.

"Екклесиаст Китабы"нын башга Библија китабларыјлы јанашы, артыг ј.е.ө. II јүз-илдә охунуб өјрәнилмәсинә, б.е. I јүзилинин сонларына јахын Библијанан сон еһкамына (канон) салынмасына бахмајараг, сонралар да иудалылар арасында бу китабын илаһи вәһјлә бағлылыгы һаггында шүбһәләр ешидилирди. Бунун сәбәби, христиан кәләнәјиндә лап сонракы чаг охучуларына јолухмуш олдуғу кими, бу китабын о дүнја һәјатына вә гисмәтә инамсызлыгы дејилди—иуда дининдә илк өнчәләр о дүнја јашамаына инам рол ојнамырды,—оун һәр һансы јазара мәхсуслуғу да дејилди—китаб јазарсызды,—шүбһәләрин сәбәби китабын күман олунан зиддијәттилијиди, оун бир чох ифадәләринин гаранлыг вә икибашлы олмасындан јаранан еткиләр (тәәссурат) иди. Буна әсасән бир сыра илаһијјатчылар елә һесаб едирдиләр ки, "Екклесиаст Китабы" аллаһын дејил, јалныз Сүләјманын—Соломонун рәјләрини, мөвгејини әкс етдирир. Керчәкдә исә Kohелет аллаһын варлыгыны данмыр—өзү дә вәһид аллаһынынкыны; анчаг бу аллаһ горхунчдур, гәзәблидир, инсан сызынтыларына бикәнәдир, инсанларын дүнјасындан узаг олан, инсан үчүн анлашылмаз олан өз истәкләријлә һәрәкәт едир. Ондан горхмаг кәрәкдир, оун рәһминә үмид еләмәк олар, анчаг һәр һансы бир нијјәт вә әмәл әвәзиндә һеч бир өдүлә (мүкафата) үмид бәсләмәк олмаз: инсан ағыллы вә хејирхаһ олмалыдырса, бу, аллаһдан мүкафат вериләчәјинә керә дејил, јалныз топлум вә доға (тәбиәт) гүввәләријлә—еләчә дә башлыча гүввә олан аллаһла ағыллы мүнәсибәт ағылсыз јанашмаја нисбәтән бәдбәхт олајлардан даһа е'тибарлы горујар; анчаг уғур, әлин кәтирмәси, ағкүнлүк (хошбәхтлик)—аллаһын сәбәбсиз вердијидир, о буну вермәјә дә биләрди—инсанын ағылына, камалына бахмадан. Она керә дә әлдә оланаг (имкан) варкән јашамадан, күндәлик иш-күчдән севинч дүјмалы, галан ишләрин һәллинијсә тәле кими, аллаһа тапшырмалы.

"Екклесиаст Китабы" әски Доғу билкәлијинин бөјүк кәләнәјини өз ичинә алмышдыр: "Билгамыс дастаны"јла вә бир сыра Мисир нәсиһәтләријлә демәк олар, сөзбәсөз уйгунлуғлар буну көстәрмәкдәдир; күман ки, бу—Бабил вә Мисир јазыларыјла бирбаша танышлыгын дејил, бүтүн Јахын Доғу үчүн ортаг кәләнәкләрин мәнимсәнилмәсинин сонучудур. Әски Доғу билкәләринин јазыларында фәлсәфи вә мүчәррәд терминолокијанын кәлишимсиз (инкишафсыз) олмасы (өрнәјин: "јахшы", "хошүзлү", "јапышыглы", "хошбәхт" вә бир чох башга анлајышларын фәргләндирилмәмәси) "Екклесиаст"ын чагдаш дилләрә тәрчүмәсини олдуғча чәтин вә һеч вахт субъективлиқдән (биртәрәфлиқдән) азад олмајан бир ишә чевирир.

Әски Доғунун натиғлик сәнәтинин башга әсәрләри кими, "Екклесиаст Китабы" да ритмли дејилиш үчүн јазылыб: оун мәтни ја ики-үч мәнтиги вурғусу олан ики-үч бәндлик, ја да икинчи бәнддән сонра бир сезура олмагла дәрәд бәндлик, ја беш, јахуд алты бәндлик (ики вә ја бир сезуралы) ше'рләрә бөлүнүр. Гыса ше'рләр адәтән фәсилә јериндә ишләнир.

И. Дјаконов

И Ч Ө Р И С И

Инсан җаддашы вә җә бәдии сөзүн "күндөганы" (5000 җашлы әдәбијјата гыса бир бахыш). <i>Исмајыл Вәлијев</i>	5
---	---

Г Ә Д И М М И С И Р Ә Д Ә Б И Ј Ј А Т Ы

Н Ә С Р

(Чевирәни: *Елман Агаоглу*)

Кәми гәзасына уграмышын нағылы	27
Синухенин һекајәти	32
Доғру вә әјри	43
Ики гардаш	46
Мәһкум олунмуш шаһзадә	55
Јупанын алынмасы	59
Аллаһ Атонун һимни	61
"Өлүләр китабы"нын 125-чи фәсли	63

П О Е З И Ј А

(Чевирәни: *Исмајыл Вәлијев*)

Севкинин күчү	67
Бачынын чәмәнликдән гајыдаркән охудугу көзәл вә шән маһныларын башланғычы	69
Севинч нәғмәләринин башланғычы	72
Онун бағынын ағачлары	73
Бөјүк севинчләр бәхш едәнин илк сөзү	76
Үч истәк	80
Некрополун мирзәси Нахт-Собекин һәкк етдији јазылардан тапылан ширин нитгләрин башланғычы	81
Чәј ғырағында	83
Парчалар	85
Күләк	85
Севки нәғмәси	85
Каһин гадын Хатхор	86
Әбәди севки	86
Севән арвадын өјүлмәси	87
Птахотелин өјүдләриндән	87
Севки овсуну	88
Бағда бајрам	88
Зијафәт	89
Үмидсизин өз гәлбијлә мубаһисәсиндән	89
Мәрһум чар Антефин евиндә арфа чалыб охујан мүғәннинин гаршысында һәкк олунмуш маһны	92

Өлүмүн өжүлмөсү	93
Мирзэләрин өжүлмөсү	94
Мөмфис үчүн дарыхмаг	95
Үзүм жыгымы наггында	96
Нилин өжүлмөсү	96
Илаһәжә	101
Сәһәр Күнәшинә	101
Кечәжә	101
Чәричә Хатшепсут өз атасы Амон үчүн әтир өлчүр	101
Једди Хатхорун нәгмәси	102
Осирис барәдә Исиданын ағысы	103
Көрүш нәсрәти	103
Дәфн јериндә вәјсынмаг	104

ГӘДИМ ШУМЕР ӘДӘБИЈАТЫ

Кил лөвһәләрин дастаны. (И. Вәлијев)	107
--	-----

НӘР ШЕЈИ БИЛӘН АДАМЫН ДАСТАНЫ (БИЛГАМЫС)

Чевирәни: Исмајыл Вәлијев)

I лөвһә	110
II лөвһә	117
III лөвһә	124
IV лөвһә	126
V лөвһә	130
VI лөвһә	132
VII лөвһә	137
VIII лөвһә	144
IX лөвһә	147
X лөвһә	151
XI лөвһә	160
XII лөвһә	170

ШУМЕР ШАИРИ ЕНЛИЛ ИСМӘ ДАҒАН

(Чевирәни: Таријел Вәли Нүвәдили)

Үч ше'р	171
---------------	-----

ГӘДИМ ЧИН ӘДӘБИЈАТЫ

(Чевирәни: Елман Ағаоглу)

НӘСР

СУН ЈУЈ

Күләк (поема)	177
Денту — шәһвәт дүшкүнү	179

ТСЗЈА И

Тсјуј Јуанын хатирәсинә гәсидә	181
--------------------------------------	-----

СЫМА СЈАН-ЖУ

Гапылар узун олан јердә (поема)	182
---------------------------------------	-----

ИМПЕРАТОР ВЕН-ДИ

Зиалы падшаһын әһалијә көмәк тәдбирләринин мүзакираси барәдә манифести	185
--	-----

ЧЖАН ХЕН

Тарлалара гајыдачам	186
---------------------------	-----

ФӘЛСӘФИ НӘСР

"Лунју" ("Һөкмләр вә сөһбәтләр") китабындан	188
"Мен-Тсзы" китабындан	191
"Даодетсзин" китабындан	194
"Ле-Тсзы" китабындан	195
"Чжуан-Тсзы" китабындан	197
"Мо-Тсзы" китабындан	203
"Хан Феј-Тсзы" китабындан	205
"Лјујун јазлары вә пәјызлары" китабындан	208

ТАРИХИ НӘСР ВӘ ҺЕКАЈӘТЛӘР

СЫМА ТСЈАН

"Тарихи гејдләр"дән. Тсјуј Јуан һагында ајрыча һекајәт	212
--	-----

АДЫ БИЛИНМӘЈӘН ЈАЗАР

Јанын вариси Дан	217
------------------------	-----

ЛИН СЈУАН

Чжаонун — учан гарангушун фәрди тәрчүмеји-һалы	227
--	-----

ЧЖАО ЈЕ

У падшаһлыгындан "Ал-гырмызы нефрит" ләгәбли бир гызын тәрчүмеји-һалы	238
---	-----

ПОЕЗИЈА ВӘ ЗӘРИФ СӨЗ СӘНӘТИ

"НӘГМӘЛӘР КИТАБЫ"НДАН

"ЧАРЛЫГЛАРЫН АДӘТЛӘРИ" КИТАБЫНДАН

Чжоу чарлығынын вә ондан күнејдә јерләшән өлкәләрин нәгмәләри

"Өрдәкләр ваггылдајыр"... ..	241
"Чәјирткә ганад чалыр..." ..	242

Шао чарлығынын вә ондан күнејдә јерләшән өлкәләрин нәгмәләри

"Мешәдәки халлы марал..." ..	242
------------------------------	-----

Бей чарлығынын нәғмәләри	
Атылмыш арвадын маһнысы	243
("Күндөгән күләҗи говур јенә булудлары...")	243
Ән јахшы рәғас (13) ("Мисилсиздир!...")	244

Јун чарлығынын нәғмәләри	
"Әкәр сичовул..." (8)	245

Бей чарлығынын нәғмәләри	
"Ағам мәним..."	245

Чжен чарлығынын нәғмәләри	
"Чжун! Бизим кәндимизә..."	246
"Овчу Шу..."	246
"Чженин вә Вејин сулары..."	247

Тси чарлығынын нәғмәләри	
"Ешидирсәнми? Охујур..." (1)	248
"Күндөгәнда һәлә..."	248

Веј чарлығынын нәғмәләри	
"Сичанлар, јемәјин бизим тахылы!..."	249

Тан чарлығынын нәғмәләри	
"Дағларда гарағач битир..." (2)	250

Син чарлығынын нәғмәләри	
"Сары гушчуғазларын учушу..." (6)	251

Бин чарлығынын нәғмәләри	
Күнсыра (тәғвим) (1) "Једдинчи ајда од улдузу сәнкијир..."	252
Сәфәрдән гајытмағ (3)	254

"ҒЫСА ӘҖКҮЛӘР" КИТАБЫНДАН	
Сарај адамынын килеји (IV, 10)	256
"Һәгг-теала горхунчдур..."	256

"БӘҖҮК ӘҖКҮЛӘР" КИТАБЫНДАН	
"Е"чазкар бир гүллә (тикмәк) дүшүнүбдүр о..."	258

"ӘҖКҮЛӘР" КИТАБЫНДАН	
Дары кнјаз (1, 10)	258
("Улу нәнәмизи јада салырыг...")	258
"Мәсләһәтчиләр, бахычылар..." (II, 1)	261

Башкөнд Ин үчүн инләјирәм	261
Дашла гучаг-гучага	265
Наринки агачына өјкү	268

"он доггуз гөдим ше" р"дөн	270
----------------------------------	-----

ХАН НӨГМӨЛӨРІ – ЈУЕФУДАН

Мәрздәки тутлар	276
Чајын күнејиндә	278
Он беш јашында јүрүшә чыхды	278
Јарпагларда шеһ	279
Гулар	279
Өски нөгмө	280
Еј көјләр!	280

ГӨДИМ ҺИНД ӘДӘБИЈАТЫ

МАНАБҺАРАТА ВӘ ЈА БҺАРАТА ОҒУЛЛАРЫНЫН
БӨЈҮК ВУРУШЛАРЫ НАГГЫНДА ДАСТАН

(Чевирәни: Натиг Сәфаров)

Башлангыч	283
Бһарата наггында һекајәт	284
Бһишма наггында һекајәт	287
Оғул севкиси наггында һекајәт	289
Нифагын башланмасы наггында һекајәт	291
Дурјодһана илә Карнанын достлуғу наггында һекајәт	295
Гатранлы сарај наггында һекајәт	298
Залым ракшасын өлдүрүлмәси наггында һекајәт	301
Адахлылар јарышы наггында һекајәт	303
Кришна наггында һекајәт	308
Пандуларын гајытмасы наггында һекајәт	311
Өрчунанын евләнмәји наггында һекајәт	313
Бөјүк Гурбан мәрасими наггында һекајәт	316
Дурјодһананын јени суи-гәсди наггында һекајәт	320
Зәр ојуну наггында һекајәт	324
Драупадинин алчалдылмасы наггында һекајәт	329
Пандуларын сүркүнә көтмәси наггында һекајәт	332
Пандуларын ададакы һәјатынын илк күнләри наггында һекајәт	335
Мөчүзәли јарагын көтирилмәси наггында һекајәт	338
Нал вә Дамајанти наггында һекајәт	342
Хануман наггында һекајәт	350
Ману туфаны наггында һекајәт	353
Кауравларын адаја кәлмәси наггында һекајәт	354
Драупадинин гачырилмасы наггында һекајәт	358
Рама наггында һекајәт	361
Сәдагәтли арвад наггында һекајәт	366
Тапмачалар наггында һекајәт	371
Пандуларын дәјишилмәси наггында һекајәт	376
Кичаканын өлдүрүлмәси наггында һекајәт	379
Сүркүнүн сону наггында һекајәт	384
Гошунларын үз-үзә кәлмәси барәдә һекајәт	388
Дөјүшүн башланмасы наггында һекајәт	393